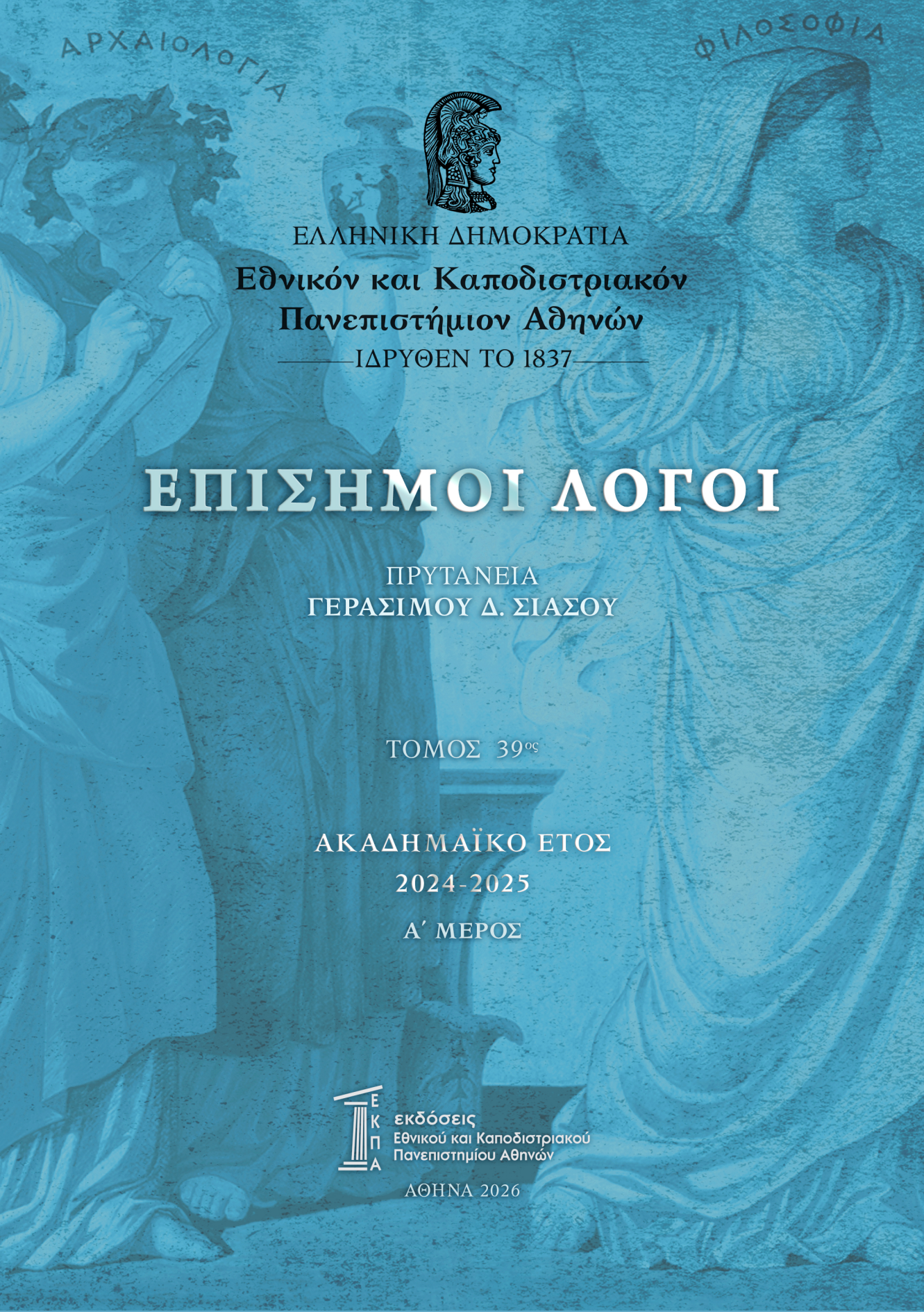

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Εθνικόν και Καποδιστριακόν Πανεπιστήμιον Αθηνών

ΙΔΡΥΘΕΝ ΤΟ 1837

ΕΠΙΣΗΜΟΙ ΛΟΓΟΙ

ΠΡΥΤΑΝΕΙΑ
ΓΕΡΑΣΙΜΟΥ Δ. ΣΙΑΣΟΥ

ΤΟΜΟΣ 39ος

ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟ ΕΤΟΣ
2024-2025

Α΄ ΜΕΡΟΣ

εκδόσεις
Εθνικού και Καποδιστριακού
Πανεπιστημίου Αθηνών

ΑΘΗΝΑ 2026

εκδόσεις
Εθνικού και Καποδιστριακού
Πανεπιστημίου Αθηνών

ISSN: 2654-1750

Υπεύθυνος Έκδοσης
Διεύθυνση Δημοσιευμάτων και Εκδόσεων
Κατάρτιση-Επεξεργασία-Φιλολογική Επιμέλεια
Τμήμα Δημοσιευμάτων της Διοίκησης
Γραφιστική Επεξεργασία-Εκτύπωση-Βιβλιοδεσία
Τμήμα Τυπογραφείου

Στο παρόν τεύχος του 39ου τόμου μνημονεύονται οι αναγορεύσεις και οι εκδηλώσεις οι οποίες πραγματοποιήθηκαν στο Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών κατά το ακαδημαϊκό έτος 2024-2025.

Στις περιπτώσεις που δεν κατατέθηκαν τα κείμενα των βασικών ομιλητών παρατίθεται μόνο το πρόγραμμα κάθε εκδήλωσης.

Επίσης δεν συμπεριλαμβάνονται οι ομιλίες που δεν κατέστη δυνατή η εκτύπωσή τους λόγω τεχνικών περιορισμών (οπτικοακουστικό υλικό κ.λπ.).

ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 2024

ΑΝΑΓΟΡΕΥΣΗ ΣΕ ΕΠΙΤΙΜΗ ΔΙΔΑΚΤΟΡΑ
ΤΗΣ ΙΑΤΡΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ
ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ
ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΣ **SOLANGE PETERS**
ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑΣ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ
ΤΗΣ ΛΩΖΑΝΝΗΣ ΚΑΙ ΔΙΕΥΘΥΝΤΡΙΑΣ
ΤΗΣ ΟΓΚΟΛΟΓΙΚΗΣ ΚΛΙΝΙΚΗΣ
ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟΥ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟΥ
ΤΗΣ ΛΩΖΑΝΝΗΣ

Την 26η Σεπτεμβρίου 2024, ημέρα Πέμπτη και ώρα 19.00, στη Μεγάλη Αίθουσα του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, αναγορεύθηκε επίτιμη διδάκτωρ της Ιατρικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών η κυρία **Solange Peters**, Καθηγήτρια του Πανεπιστημίου της Λωζάννης και Διευθύντρια της Ογκολογικής Κλινικής του Πανεπιστημιακού Νοσοκομείου της Λωζάννης.

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

***** Προσφώνηση από τον Πρύτανη του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, Καθηγητή κύριο Γεράσιμο Σιάσο.

* Παρουσίαση του έργου και της προσωπικότητας της τιμωμένης από την Καθηγήτρια της Ιατρικής Σχολής κυρία Αμάντα Ψυρρή.

* Αναγόρευση της τιμωμένης:
Ανάγνωση των κειμένων του Ψηφίσματος της Σχολής, της Αναγόρευσης και του Διδακτορικού Διπλώματος από τον Πρόεδρο της Ιατρικής Σχολής, Καθηγητή κύριο Νικόλαο Αρκαδόπουλο.
Περιένδυση της τιμωμένης με την τήβεννο της Σχολής από την Κοσμήτορα της Σχολής Επιστημών Υγείας, Καθηγήτρια κυρία Παγώνα Λάγιου.

* Ομιλία της τιμώμενης καθηγήτριας, κυρίας Solange Peters, με τίτλο: «Diversity, equity and cancer».

ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2024

ΑΝΑΓΟΡΕΥΣΗ
ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ **ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΜΑΡΤΙΝΟΥ**,
ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΦΕΛΟΥΣ ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ
ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ & ΜΑΡΙΝΑΣ ΜΑΡΤΙΝΟΥ (ΙΑΜΜ),
ΣΕ ΕΠΙΤΙΜΟ ΔΙΔΑΚΤΟΡΑ ΤΗΣ ΙΑΤΡΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ
ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ
ΚΑΙ ΑΠΟΔΟΣΗ ΣΤΟΝ ΤΙΜΩΜΕΝΟ
ΤΟΥ ΤΙΤΛΟΥ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΕΥΕΡΓΕΤΗ
ΤΟΥ ΕΚΠΑ

Τη 2^{α} Οκτωβρίου 2024, ημέρα Τετάρτη και ώρα 19.00, στη Μεγάλη Αίθουσα του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, ο κύριος **Αθανάσιος Μαρτίνος**, Πρόεδρος του Κοινωφελούς Ιδρύματος Αθανασίου & Μαρίνας Μαρτίνου (ΙΑΜΜ), αναγορεύθηκε επίτιμος διδάκτωρ της Ιατρικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών και του αποδόθηκε ο τίτλος του Μεγάλου Ευεργέτη του ΕΚΠΑ.

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

***** Προσφώνηση από τον Πρύτανη του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, Καθηγητή κύριο Γεράσιμο Σιάσο.

* Παρουσίαση του έργου και της προσωπικότητας του τιμωμένου από τον Πρόεδρο της Ιατρικής Σχολής του ΕΚΠΑ, Καθηγητή κύριο Νικόλαο Αρκαδόπουλο.

* Αναγόρευση του τιμωμένου:
Ανάγνωση των κειμένων του Ψηφίσματος του Τμήματος Ιατρικής της Σχολής Επιστημών Υγείας, της Αναγόρευσης και του Διδακτορικού Διπλώματος από τον Πρόεδρο της Ιατρικής Σχολής, Καθηγητή κύριο Νικόλαο Αρκαδόπουλο.
Περιένδυση του τιμωμένου με την τήβεννο της Σχολής Επιστημών Υγείας από την Κοσμήτορα της Σχολής, Καθηγήτρια κυρία Παγώνα Λάγιου.

* Απόδοση του τίτλου του Μεγάλου Ευεργέτη του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών στον κύριο Αθανάσιο Μαρτίνο: Ανάγνωση του Ψηφίσματος της Συγκλήτου και επίδοση τιμητικού μεταλλίου στον κύριο Αθανάσιο Μαρτίνο από τον Πρύτανη του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, Καθηγητή κύριο Γεράσιμο Σιάσο.
* Ομιλία του τιμωμένου, κυρίου Αθανασίου Μαρτίνου.

ΓΕΡΑΣΙΜΟΥ ΣΙΑΣΟΥ
Καθηγητή και Πρύτανη του ΕΚΠΑ

ΠΡΟΣΦΩΝΗΣΗ

Εκπρόσωπε της Αυτού Θειοτάτης Παναγιότητας του Οικουμενικού Πατριάρχη κυρίου Βαρθολομαίου, Σεβασμιώτατε Μητροπολίτη Λαοδικείας κύριε Θοδώρητε,
Εκπρόσωπε του Μακαριωτάτου Αρχιεπισκόπου Αθηνών και πάσης Ελλάδος κυρίου Ιερωνύμου Β΄, Πανοσιολογιώτατε Αρχιμανδρίτη, κύριε Θεολόγε Αλεξανδράκη,
Αξιότιμε Πρόεδρε της Βουλής των Ελλήνων, κύριε Κωνσταντίνε Τασούλα,
Αξιότιμε τ. Πρόεδρε της Δημοκρατίας, Ακαδημαϊκέ, επίτιμε καθηγητή, κύριε Προκόπιε Παυλόπουλε,
Αξιότιμη πρ. Πρόεδρε της Βουλής, Ακαδημαϊκέ, ομ. καθηγήτρια, κυρία Άννα Ψαρούδα-Μπενάκη,
Αξιότιμε Υπουργέ Εθνικής Οικονομίας και Οικονομικών, κύριε Κωστή Χατζηδάκη,
Αξιότιμε Υπουργέ Εθνικής Άμυνας, κύριε Νικόλαε Δένδια,
Αξιότιμε Υπουργέ Υγείας, κύριε Άδωνι Γεωργιάδη,
Αξιότιμη Υπουργέ Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης, κυρία Νίκη Κεραμέως,
Αξιότιμε Υπουργέ Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, κύριε Κωνσταντίνε Τσιάρα,
Αξιότιμε Υπουργέ Κλιματικής Κρίσης και Πολιτικής Προστασίας, κύριε Βασίλη Κικίλια,
Αξιότιμη Υπουργέ Τουρισμού, κυρία Όλγα Κεφαλογιάννη,
Αξιότιμες κυρίες και Αξιότιμοι κύριοι Υφυπουργοί,
Αξιότιμε πρ. Αντιπρόεδρε της Κυβέρνησης, καθηγητή κύριε Ευάγγελε Βενιζέλο,
Αξιότιμε Αρχηγέ Γενικού Επιτελείου Εθνικής Άμυνας (ΓΕΕΘΑ), Στρατηγέ Δημήτριε Χούπη και Αξιότιμοι Εκπρόσωποι των Ενόπλων Δυνάμεων και Σωμάτων Ασφαλείας,
Αξιότιμη εκπρόσωπε του Περιφερειάρχη Αττικής,
Αξιότιμες κυρίες και Αξιότιμοι κύριοι Γενικοί Γραμματείς των Υπουργείων,

Αξιότιμε πρ. Πρύτανη του Πανεπιστημίου μας, επίτιμε καθηγητά, κύριε Γεώργιε Μπαμπινιώτη,
Αξιότιμε πρ. Πρύτανη του Πανεπιστημίου μας, επίτιμε καθηγητά, κύριε Χρήστο Κίττα,
Αξιότιμε Πρύτανη του Γεωπονικού Πανεπιστημίου, κύριε Σπυρίδων Κίντζιο,
Αξιότιμε Πρύτανη του Πανεπιστημίου Πειραιώς, κύριε Μιχάλη Σφακιανάκη,
Αξιότιμε Πρύτανη του Χαροκοπείου Πανεπιστημίου, κύριε Γεώργιε Δεδούση,
Αξιότιμε Πρύτανη του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας, κύριε Θεόδωρε Θεοδουλίδη,
Αξιότιμε Πρύτανη του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής, κύριε Παναγιώτη Καλδή,
Αξιότιμα μέλη της Ακαδημίας Αθηνών,
Αξιότιμα μέλη του Συμβουλίου Διοίκησης του ΕΚΠΑ,
Αξιότιμα μέλη της Συγκλήτου,
Αγαπητές και Αγαπητοί Συνάδελφοι,
Αγαπητές Φοιτήτριες και Αγαπητοί Φοιτητές,
Κυρίες και Κύριοι,

Αποτελεί παράδοση του Ιδρύματός μας, από ιδρύσεώς του, η απόδοση τιμών σε προσωπικότητες που έχουν ξεχωρίσει για την προσφορά τους στην κοινωνία και έχουν συμβάλει καθοριστικά στην ανάπτυξη της πατρίδας μας.

Σήμερα είναι μια ξεχωριστή μέρα.

Το Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, με βαθιά αισθήματα ευγνωμοσύνης, υποδέχεται ένα δικό του πνευματικό τέκνο, τον **κ. Αθανάσιο Μαρτίνο, Πρόεδρο του Κοινωφελούς Ιδρύματος Αθανασίου και Μαρίνας Μαρτίνου**, και του **αποδίδει την ύψιστη τιμή, τον τίτλο του Μεγάλου Ευεργέτη**.

Παράλληλα η Ιατρική Σχολή τον τιμά σήμερα με τον τίτλο του επίτιμου διδάκτορα, θέλοντας να αναγνωρίσει την πολύτιμη προσφορά του στον τομέα της υγείας, της ιατρικής εκπαίδευσης και έρευνας.

Δεν θα ήταν υπερβολή να λεχθεί ότι ο Νέος Ελληνισμός στηρίχθηκε στις χορηγίες εύπορων Ελλήνων. Οι Εθνικοί μας Ευεργέτες ήταν αυτοί που θεμελίωσαν τα πρώτα δημόσια Πανεπιστημιακά Ιδρύματα και Νοσοκομεία.

Το Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, ως πρώτο ιδρυθέν Ίδρυμα Ανώτατης Εκπαίδευσης του νεότερου Ελληνικού κράτους, έχει μακρά παράδοση ευεργετών και δωρητών, αφού αποτέλεσε την κοιτίδα παραγωγής γνώσης και μόρφωσης του Νεότερου Ελληνισμού.

Χάρη στο όραμα των δωρητών για υποστήριξη του Πανεπιστημίου που συνέβαλε καθοριστικά στην επανίδρυση του ελληνικού κράτους, προωθήθηκαν η επιστήμη, η έρευνα και η καινοτομία στη χώρα μας και ευεργετήθηκε η δημόσια υγεία.

Μεγάλοι ευεργέτες του Πανεπιστημίου μας υπήρξαν ο Ιωάννης Δομπόλης, ο Θεόδωρος Αρεταίος, ο Διονύσης Αιγινήτης, ο Ανδρέας Συγγρός, ο Αντώνης Παπαδάκης και πολλές άλλες εμβληματικές προσωπικότητες της χώρας.

Αυτή η παράδοση δύο αιώνων προς το Πανεπιστήμιο Αθηνών συνεχίζεται από τον κ. Αθανάσιο Μαρτίνο και το Κοινωφελές Ίδρυμα Αθανασίου και Μαρίνας Μαρτίνου.

Σήμερα τιμούμε έναν απόφοιτό μας που η προσφορά του στην ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας, της ελληνικής ναυτιλίας και της κοινωνίας υπήρξε διαρκής, πολύπλευρη και μεγαλειώδης.

Ο Αθανάσιος Μαρτίνος, μέσα από το έργο του, αναδεικνύει το βαθύ νόημα της ελληνικής παράδοσης της ευεργεσίας, διατηρώντας ζωντανή αυτή τη σπουδαία παρακαταθήκη, που διαμόρφωσε τη σύγχρονη ταυτότητα του ελληνισμού.

Ο τιμώμενος, ως ένας από τους επιφανέστερους Έλληνες εφοπλιστές, με σημαντική παρουσία και δράση στον ναυτιλιακό τομέα, είναι ένας χαρισματικός ηγέτης, που θεώρησε πάντα την ευεργεσία **όχι ως μία επιλογή, αλλά ως χρέος προς την πατρίδα του και τις μελλοντικές γενιές**. Άλλωστε το να στηρίζεις την κοινωνία επιστρέφοντας σε αυτήν σημαντικό μέρος των αποκτημάτων σου είναι ένα πολύτιμο στοιχείο της αρχαιοελληνικής κληρονομιάς μας.

Το Ίδρυμα Αθανασίου και Μαρίνας Μαρτίνου καθώς και η Αστική Μη Κερδοσκοπική Εταιρεία Πολιτιστικού και Κοινωφελούς Έργου ΑΙΓΕΑΣ ξεχωρίζουν για το εύρος και τη σημασία των δράσεών τους. Από τη στήριξη στον τομέα της εκπαίδευσης, την προώθηση της υγείας, την υποστήριξη της Εκκλησίας, την ενίσχυση του πολιτισμού, έως τη φροντίδα για τις ευάλωτες κοινωνικές ομάδες, **οι δράσεις της οικογένειας Μαρτίνου έχουν αφήσει το στίγμα τους σε κάθε γωνιά της Ελλάδας**.

Κατανοώντας ότι η παιδεία αποτελεί τον θεμέλιο λίθο μιας υγιούς κοινωνίας, σχολεία, πανεπιστήμια και ερευνητικά κέντρα έχουν δεχθεί τη στήριξή του, προσφέροντας στους νέους μας καλύτερες προοπτικές και δυνατότητες. Ενδεικτικά, η χρηματοδότηση για την ανακαίνιση και τον εκσυγχρονισμό σχολικών κτηρίων σε περιοχές με μεγάλες ανάγκες, από την Αττική μέχρι την ακριτική Ελλάδα, έχει αναβαθμίσει τις συνθήκες εκπαίδευσης για χιλιάδες μαθητές.

Στον χώρο της ανώτατης εκπαίδευσης, η συμβολή του Ιδρύματος Αθανασίου και Μαρίνας Μαρτίνου υπήρξε καθοριστική για την ενίσχυση της πανεπιστημιακής έρευνας. Μέσα από την κατασκευή και ανακαίνιση πανεπιστημιακών υποδομών, το Ίδρυμα συμβάλλει στην εξέλιξη της επιστήμης και στην παραγωγή νέας γνώσης.

Αυτή η πολύπλευρη προσφορά, που εκτείνεται από τις σχολικές μέχρι τις πανεπιστημιακές αίθουσες και τους χώρους της έρευνας και της επιστήμης, ενσαρκώνει το όραμα της πανεπιστημιακής μας κοινότητας για έναν κόσμο όπου η εκπαίδευση και η γνώση αποτελούν το θεμέλιο της κοινωνικής προόδου.

Η συμβολή του Ιδρύματος στην Υγεία εκφράζει την πεμπτουσία του ελληνικού ευεργετισμού, με δωρεές συνολικά δεκάδων εκατομμυρίων οι οποίες ενισχύουν τις δυνατότητες του ελληνικού συστήματος υγείας να ανταποκριθεί στις αυξημένες ανάγκες της κοινωνίας.

Πιο συγκεκριμένα, στο Νοσοκομείο «Ευαγγελισμός» κατασκευάστηκε νέα Πανεπιστημιακή Μονάδα Εντατικής Θεραπείας προσφέροντας σύγχρονες υποδομές για την παροχή εξειδικευμένης φροντίδας. Στο «Ιπποκράτειο» Νοσοκομείο πραγματοποιήθηκε πλήρης τεχνολογική αναβάθμιση και κτηριακή ανακαίνιση της Μονάδας Μαστού της Α΄ Προπαιδευτικής Χειρουργικής Κλινικής του Πανεπιστημίου Αθηνών. Επιπλέον, στο Πανεπιστημιακό Νοσοκομείο «Λαϊκό» ανακαινίστηκαν πλήρως η Αιματολογική Κλινική και το μικροβιολογικό εργαστήριο, ενώ αναμένεται να ξεκινήσει η πλήρης ανακαίνιση των χειρουργείων. Επιπροσθέτως, χωρίς τη δωρεά για την κατασκευή αιμοδυναμικού εργαστηρίου στη Γ΄ Πανεπιστημιακή Καρδιολογική Κλινική στο Νοσοκομείο «Σωτηρία» θα ήταν αδύνατη η έναρξη λειτουργίας της Κλινικής. Σήμερα η Γ΄ Πανεπιστημιακή Κλινική λειτουργεί με τις πιο σύγχρονες αίθουσες αιμοδυναμικού εργαστηρίου σε όλη την Ελλάδα, προσφέροντας σε εκατοντάδες ασθενείς πολύτιμες καρδιολογικές επεμβάσεις.

Στο «Αττικό» Πανεπιστημιακό Νοσοκομείο αυτή τη στιγμή κατασκευάζεται το πρώτο Πανεπιστημιακό Κέντρο Καρκίνου στη χώρα με αποκλειστική δωρεά του Ιδρύματος Αθανασίου και Μαρίνας Μαρτίνου. Το πρώτο Cancer Center της Ιατρικής Σχολής Αθηνών, που σύντομα θα εγκαινιάσουμε στη ναυαρχίδα των νοσοκομείων μας, θα συμβάλει καθοριστικά στην έρευνα και την αντιμετώπιση του καρκίνου προσφέροντας στους ασθενείς υπηρεσίες που σήμερα προσφέρονται στα πιο προηγμένα συστήματα υγείας της Ευρώπης και της Αμερικής.

Άλλα αξιοσημείωτα έργα περιλαμβάνουν την ανακαίνιση της Μονάδας Εντατικής Θεραπείας στο «Ασκληπιείο Βούλας» και τη δημιουργία νέων χώρων

εφημεριών στο Νοσοκομείο «Γ. Γεννηματάς». Επίσης ανακαινίστηκαν υποδομές στο Νοσοκομείο Παίδων Πεντέλης, στο «Θριάσιο» όπως και στο Νοσοκομείο «ΚΑΤ».

Οι μεγάλες δωρεές του Ιδρύματος στις Πανεπιστημιακές Κλινικές της Ιατρικής Σχολής στο Νοσοκομείο «Ευαγγελισμός», στο «Λαϊκό» Πανεπιστημιακό Νοσοκομείο, στο «Ιπποκράτειο» Νοσοκομείο, στο «Αττικό» Πανεπιστημιακό Νοσοκομείο και στο Νοσοκομείο «Σωτηρία» αποτελούν μια πρωτοβουλία που φέρνει τις Επιστήμες Υγείας του Πανεπιστημίου μας στην πρωτοπορία των εξελίξεων, προσφέροντας στους φοιτητές και τους ερευνητές μας νέες δυνατότητες και προοπτικές.

Μέσω της αναβάθμισης των εγκαταστάσεών μας, οι μελλοντικοί γιατροί μας μπορούν να προετοιμάζονται καλύτερα για τις προκλήσεις του 21ου αιώνα.

Αντίστοιχες μεγάλες δωρεές έχουν πραγματοποιηθεί από το Ίδρυμα προς τη Φιλοσοφική και τη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου μας.

Δράττομαι της ευκαιρίας να επισημάνω ότι το Πανεπιστήμιο Αθηνών σήμερα αποτελεί μία ακμάζουσα κοινότητα εκπαίδευσης και έρευνας, ευρισκόμενο στην υψηλότερη θέση των διεθνών αξιολογήσεων ανάμεσα στα εκπαιδευτικά ιδρύματα της νοτιοανατολικής Ευρώπης και σε υψηλότατες θέσεις συγκρινόμενο με κορυφαία εκπαιδευτικά ιδρύματα της Ευρώπης και της Αμερικής.

Είμαστε ιδιαίτερα περήφανοι για τα πρόσφατα αποτελέσματα τριών διεθνών κατατάξεων πανεπιστημίων, που αποτυπώνουν την πολύ μεγάλη άνοδο και τη διεθνή αναγνώριση και καταξίωση του Πανεπιστημίου Αθηνών. Το Πανεπιστήμιό μας ανέρχεται στην **6η θέση παγκοσμίως στην «Ποιοτική Εκπαίδευση»** –την υψηλότερη θέση που έχει λάβει ποτέ παγκοσμίως ελληνικό ίδρυμα– για το ακαδημαϊκό έτος 2024-2025. Ταυτόχρονα έλαβε την ειδική διάκριση ως **το πλέον βελτιωμένο Πανεπιστήμιο στην Ευρώπη**, ενώ στη σημαντικότερη κατάταξη Πανεπιστημίων των ΗΠΑ πέτυχε επίσης την υψηλότερη θέση που έχει πετύχει ελληνικό πανεπιστήμιο.

Κυρίες και κύριοι,

Η πολυσχιδής δραστηριότητα του Ιδρύματος και η αδιαμφισβήτητη ακτινοβολία του ακούν στο όνομα του ακούραστου Προέδρου του, κ. Αθανασίου Μαρτίνου, καθώς και της εξαιρετικά δραστήριας συζύγου του, κ. Μαρίνας Μαρτίνου, η οποία, με το πάθος και την ενεργή συμμετοχή της σε

κάθε πρωτοβουλία, αποτελεί αναπόσπαστο και ισχυρό πυλώνα του έργου του Ιδρύματος.

Ο Αθανάσιος Μαρτίνος αποτελεί **φωτεινό παράδειγμα ενός ευεργέτη με δράσεις μεγάλου βεληνεκούς, με τεράστιο κοινωνικό αποτύπωμα και ενός ηγέτη με όραμα για την κοινωνία και αγάπη για τον συνάνθρωπο**. Η δράση του αγκαλιάζει ολόκληρη την επικράτεια, ηπειρωτική, νησιωτική, καθώς και τις κοινότητες της διασποράς, **υπηρετώντας τον Ελληνισμό στην οικουμενικότητά του**.

Για τον λόγο αυτό έχει τιμηθεί με πολλούς τίτλους, μεταξύ των οποίων τον τίτλο του Άρχοντα – Έξαρχου του Οικουμενικού Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως και τον τίτλο του Άρχοντα Μέγα Λογοθέτη του Πατριαρχείου Αλεξανδρείας και Πάσης Αφρικής. Επιπλέον υπηρέτησε ως Πολιτικός Διοικητής του Αγίου Όρους, ενώ τιμήθηκε και με το Βραβείο Επιτεύγματος Ζωής για τη συνολική προσφορά του στη ναυτιλία και στο κοινωνικό σύνολο.

Τέλος, ίσως το σημαντικότερο, τα παραπάνω χαρακτηριστικά μπορούμε να τα συναντήσουμε μόνο σε μεγάλες προσωπικότητες και μεγάλους ευεργέτες της χώρας μας. Ωστόσο υπάρχει ίσως ένα χαρακτηριστικό που ανάγει τον τιμώμενο σε μία από τις **κορυφαίες προσωπικότητες της σύγχρονης ιστορίας του Ελληνικού Έθνους**. Ο κ. Αθανάσιος Μαρτίνος επιτελεί το κολοσσιαίο κοινωνικό έργο του με μια **συγκλονιστική ταπεινότητα**, διαθέτοντας **αφοπλιστική καλοσύνη ψυχής** που είναι αδύνατο να περιγραφεί με λόγια. Η **ακτινοβολία της ψυχής του** και η **πηγαία** (ίσως Θεόσταλτη) **αγάπη του προς τον πάσχοντα** δεν μπορούν να αποτυπωθούν σε καμία τιμητική διάκριση.

Κύριε Μαρτίνο,

Η ακαδημαϊκή κοινότητα του πρώτου και μεγαλύτερου Πανεπιστημίου της χώρας, του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, σας απονέμει τις μέγιστες διακρίσεις για τη συνολική προσφορά σας στο Πανεπιστήμιο και το Έθνος.

Το Ίδρυμα Αθανασίου και Μαρίνας Μαρτίνου υπό τη δική σας ηγεσία **συνεχίζει την παράδοση των Εθνικών Ευεργετών**, που συνέβαλαν καθοριστικά στα πρώτα βήματα δημιουργίας του Ελληνικού Κράτους.

Το έργο σας αποτελεί έμπνευση για όλους και μας υπενθυμίζει ότι η ατομική επιτυχία βρίσκει το αληθινό της νόημα μόνο όταν συνδέεται με την υπηρεσία προς το κοινό καλό.

Η προσφορά σας αποτελεί **φωτεινό παράδειγμα αλληλεγγύης, φιλοτιμίας και πίστης** για μια καλύτερη και πιο ανθρώπινη κοινωνία για όλους.

Η προσφορά σας προς το Πανεπιστήμιο Αθηνών να είστε βέβαιος ότι θα συνεχίσει να συμβάλλει στην καλύτερη δημόσια εκπαίδευση για τους δεκάδες χιλιάδες φοιτητές μας, προάγοντας την επιστήμη, την έρευνα και τη δημόσια υγεία.

Η Σύγκλητος και το Συμβούλιο Διοίκησης του Πανεπιστημίου Αθηνών σας απευθύνουν θερμές ευχές για τη συνέχιση του κολοσσιαίου έργου σας.

Σας ευχαριστούμε θερμά!

ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΑΡΚΑΔΟΠΟΥΛΟΥ
Καθηγητή και Προέδρου της Ιατρικής Σχολής του ΕΚΠΑ

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΑΣ ΤΟΥ ΤΙΜΩΜΕΝΟΥ

Κύριε Πρύτανη,
Σεβασμιώτατοι,
Υπουργοί,
Κυρία Αντιπρύτανη, κύριοι Αντιπρυτάνεις,
Κύριοι πρώην Πρυτάνεις και Αντιπρυτάνεις,
Κύριοι Κοσμήτορες, κυρία Κοσμήτορ της ΣΕΥ,
Κύριοι πρόεδροι και αντιπρόεδροι τμημάτων του ΕΚΠΑ,
Κυρίες και κύριοι Καθηγητές,
Κυρίες και κύριοι,

Είναι μεγάλη χαρά να σας καλωσορίζουμε απόψε εδώ, για να απονείμουμε στον Αθανάσιο Μαρτίνο τον τίτλο του Επίτιμου Διδάκτορα του Τμήματος Ιατρικής της Σχολής Επιστημών Υγείας του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

Στα επόμενα λεπτά θα ήθελα να περιγράψω εν συντομία την προσωπική πορεία του τιμωμένου και τη σημαντική συμβολή του στον κλάδο της φιλανθρωπίας και της κοινωνίας των πολιτών, καθώς και τον αντίκτυπο των δράσεών του στον Τομέα της Ιατρικής στη χώρα μας.

Ο Αθανάσιος Μαρτίνος γεννήθηκε στην Αθήνα. Σπούδασε Ναυτιλιακά στο City College στο Λονδίνο και είναι Πτυχιούχος του Οικονομικού Τμήματος της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών.

Είναι από το 1974 παντρεμένος με τη Μαρίνα, έχουν δε δύο κόρες, τη Γεωργία και τη Μαρίνα, και τρεις εγγονές.

Ο Αθανάσιος Μαρτίνος είναι Έλληνας εφοπλιστής ο οποίος εργάζεται αδιαλείπτως στον τομέα της διαχείρισης ποντοπόρων πλοίων από το 1968. Η εμπνεύστρια της ενασχόλησής του και των αδελφών του με τη Ναυτιλία, η μητέρα του, Αθηνά Μαρτίνου, ίδρυσε την οικογενειακή τους εταιρεία THENAMARIS. Το αρχικό κεφάλαιο χρηματοδότησε ο πατέρας του Ιωάννης, επιτυχημένος έμπορος των Αθηνών, ιδιοκτήτης του διάσημου Αρχαιοπωλείου

ΜΑΡΤΙΝΟΣ, που ιδρύθηκε στις αρχές του 20ού αιώνα στην οδό Πανδρόσου από τον παππού του τιμωμένου Θανάση Μαρτίνο, αργυροχρυσοχόο από τη Στεμνίτσα Γορτυνίας.

Με τα αδέρφια του, Κωνσταντίνο και Ανδρέα, συνδιεύθυναν την οικογενειακή επιχείρηση μέχρι το 1990, όταν ο τιμώμενος Αθανάσιος Μαρτίνος αποχώρησε φιλικά, για να ιδρύσει την προσωπική του εταιρεία, τη Ναυτιλιακή Ανώνυμη Εταιρεία EASTERN MEDITERRANEAN MARITIME. Πάντοτε πρότυπο αφοσίωσης και εργατικότητας, ο Αθανάσιος Μαρτίνος συνεχίζει σε ηλικία 75 περίπου ετών να εργάζεται πάνω από πενήντα ώρες την εβδομάδα.

Εκτός από την επιχειρηματική του ενασχόληση, μεγάλο μέρος του χρόνου του και του χρόνου της συζύγου του, Μαρίνας, είναι αφιερωμένο στα Κοινωφελή Ιδρύματα της Οικογένειάς τους, στο Ίδρυμα Αθανασίου και Μαρίνας Μαρτίνου και στην **Αστική Μη Κερδοσκοπική Εταιρία Πολιτιστικού και Κοινωφελούς Έργου** ΑΙΓΕΑΣ.

Η **ΑΙΓΕΑΣ** συστάθηκε το 2015 από τους Αθανάσιο και Μαρίνα Μαρτίνου, οργανώνοντας επίσημα το ήδη εξαιρετικά πλούσιο κοινωνικό τους έργο. Στον τομέα αυτό απασχολούν γύρω στους 30 συνεργάτες, Διοικητικούς, Τεχνικούς και Λογιστές. Διαχειρίζονται και εκτελούν οι ίδιοι τα έργα που προσφέρουν στην κοινωνία στους τομείς της Υγείας, της Εκπαίδευσης, του Πολιτισμού, της Ορθόδοξης Εκκλησίας, και αλλού. Το τεχνικό τους τμήμα, αποτελούμενο από τον Τεχνικό Διευθυντή, Πολιτικούς Μηχανικούς, Αρχιτέκτονες και Μηχανολόγους, διαχειρίζεται σήμερα πάνω από διακόσια πενήντα μικρά και μεγαλύτερα έργα ανά την Ελλάδα. Η **προσωπική φροντίδα** του κ. Μαρτίνου διασφαλίζει την πολύ υψηλή ποιότητα των έργων αλλά και τη διατήρηση του κόστους σε επίπεδα χαμηλότερα από αυτό αντιστοίχων δημοσίων έργων.

Αξιοσημείωτες είναι οι τιμητικές του διακρίσεις. Αναφέρω ενδεικτικά μερικές: Στις 24 Απριλίου 2015 ο Α. Μαρτίνος τιμήθηκε με τον Μεγαλόσταυρο του Αποστόλου Μάρκου του Πατριαρχείου Αλεξανδρείας από τον Πατριάρχη Αλεξανδρείας Θεόδωρο. Είναι επίσης Άρχων του παλαίφατου Πατριαρχείου Αλεξανδρείας.

Στις 18 Μαΐου 2017, ο Οικουμενικός Πατριάρχης Βαρθολομαίος του απένειμε το Οφίκιο του Άρχοντος Εξάρχου. Είναι Πρόεδρος των Αρχόντων Οφφικιαλίων του Οικουμενικού Πατριαρχείου, υποστηρίζοντας σε συνεχή βάση το έργο του Πατριάρχη.

Έχει τιμηθεί από πολλές Ιερές Μητροπόλεις της Εκκλησίας της Ελλάδας, κι έχει λάβει μεταξύ άλλων το Ανώτατο Παράσημο του Αγίου Διονυσίου της Ιεράς Μητροπόλεως Ζακύνθου, τον Μεγαλόσταυρο του Αγίου Σπυρίδωνος της

Ιεράς Μητροπόλεως Πειραιώς, της Ιεράς Μητροπόλεως Νικαίας και τον χρυσό Σταυρό του Αποστόλου και Ευαγγελιστού Λουκά της Ιεράς Μητροπόλεως Θηβών. Έλαβε επίσης το Μέγα Παράσημο – τον χρυσό Σταυρό του Αγίου Γεωργίου της Ιεράς Μονής Ξενοφώντος.

Τον Οκτώβριο του 2019 έλαβε από τον Πρόεδρο της Ελληνικής Δημοκρατίας Προκόπιο Παυλόπουλο το Χρυσό Μετάλλιο του Ζαππείου.

Ο Αθανάσιος Μαρτίνος έχει, επιπλέον, ανακηρυχθεί Επίτιμος Δημότης πολλών πόλεων και δήμων ανά την Ελλάδα, ηπειρωτική και νησιωτική.

Είναι μέλος του Σωματείου Ελληνοαμερικανικού Εκπαιδευτικού Ιδρύματος (Κολλέγιο Αθηνών) και Ιδρυτικό Μέλος και Μέλος του Διοικητικού Συμβουλίου της Εταιρείας Κοινωνικής Προσφοράς «ΣΥΝ-ΕΝΩΣΙΣ» της Ενώσεως Ελλήνων Εφοπλιστών. Είναι επίσης μέλος του Διοικητικού Συμβουλίου του Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών.

Στις 9 Οκτωβρίου 2019, με απόφαση του Πρωθυπουργού Κυριάκου Μητσοτάκη, ορκίστηκε Πολιτικός διοικητής του Αγίου Όρους, θέση στην οποία παρέμεινε έως το 2023. Η επιλογή του Αθανάσιου Μαρτίνου έτυχε πανορθόδοξης αποδοχής: όλοι αναγνώρισαν ότι αποτελεί το κατάλληλο πρόσωπο για αυτή τη νευραλγική θέση.

Η περίοδος της Διοίκησής του συνέπεσε με την επιδημιολογική κρίση του κορωνοϊού. Εκείνα τα χρόνια ασχολήθηκε ιδιαίτερα με την οργάνωση και τον εξοπλισμό του Κέντρου Υγείας Αγίου Όρους. Χρηματοδοτούσε επί δύο χρόνια ως Ίδρυμα τον προληπτικό έλεγχο με rapid tests που διεξάγονταν από ειδικό συνεργείο σε όλους τους εισερχομένους στο Άγιον Όρος επισκέπτες, μοναχούς και κρατικούς υπαλλήλους, περιορίζοντας κατά το δυνατόν την εξάπλωση της επιδημίας εντός της μοναστικής κοινότητας.

Με προσωπική του φροντίδα διακομίζονταν ασθενείς στα Νοσοκομεία της Θεσσαλονίκης, και πολλοί Μοναχοί σε κρίσιμη κατάσταση **επέζησαν** αλλά δυστυχώς υπήρξαν και οδυνηρές απώλειες. Η γνωριμία του Αθανάσιου Μαρτίνου με την Πνευμονολογική Κλινική του ΑΠΘ στις δύσκολες συνθήκες της πανδημίας οδήγησε και σε μία από τις σημαντικότερες δωρεές του, μια υπερσύγχρονη κορυφαία μονάδα εντατικής θεραπείας αναπνευστικών ασθενών στο Νοσοκομείο Παπανικολάου, η οποία εγκαινιάστηκε πριν από μερικούς μήνες.

Σήμερα στο Άγιον Όρος η οικογένεια του κ. Μαρτίνου δραστηριοποιείται ως Ίδρυμα εκτελώντας δεκάδες έργα. Σημαντικότερα εξ αυτών είναι η ανακαίνιση της Τράπεζας της Ιεράς Μονής Βατοπαιδίου, του Ηγουμενίου της Ιεράς Μονής Μεγίστης Λαύρας, του Καθολικού της Ιεράς Μονής Ξενοφώντος, η μερική ανακαίνιση του Ιεροκοινοτικού Μεγάρου και άλλα.

Σημαντικό έργο του Ιδρύματός τους είναι επίσης η ανακαίνιση της Σχολής της Χάλκης και η κατασκευή του Αμφιθεάτρου στη Σχολή. Από τα έργα για τα οποία είναι ιδιαίτερα υπερήφανοι με τη σύζυγό του είναι η ανακαίνιση του Ι.Ν. Αγίου Γεωργίου στο Κάιρο και του Ρωμαϊκού Πύργου, που είναι στη βάση του Ναού στο Παλαιό Κάιρο. Ο ωραίος αυτός Ναός, η λεγόμενη Ροτόντα, την οποία κατασκεύασαν οι Έλληνες Αιγυπτιώτες το 1900, υψώνεται στο Παλαιό Κάιρο ως Φάρος της Ορθοδοξίας.

Μπορεί στο ευρύ κοινό ο Αθανάσιος Μαρτίνος να είναι γνωστός ως ένας από τους ισχυρότερους Έλληνες εφοπλιστές –με εξέχουσα οικογενειακή παράδοση στη ναυτιλία–, ωστόσο η πολύπλευρη κοινωνική του δράση έχει εξίσου ισχυρό εκτόπισμα.

Μία περίοδος που ανέδειξε την προσφορά του κ. Μαρτίνου και της οικογένειάς του ήταν τα χρόνια της οικονομικής κρίσης και των μνημονίων, όταν περιορίσθηκαν οι πόροι και υπήρξαν ελλείψεις σε όλους τους τομείς κρατικής ευθύνης: Υγεία, Παιδεία, Σώματα Ασφαλείας, Τοπική Αυτοδιοίκηση. Ο Αθανάσιος Μαρτίνος στάθηκε δίπλα στη δοκιμαζόμενη από την κρίση ελληνική κοινωνία με αμέτρητες αθόρυβες προσφορές σε σχολεία, νοσοκομεία, αθλητικές εγκαταστάσεις, μουσεία και μνημεία, ναούς, με προσφορές διαδραστικών πινάκων και υπολογιστών σε δημόσια σχολεία, αλλά και με επισκευές οχημάτων και σκαφών της Αστυνομίας και του Λιμενικού Σώματος, εξοπλισμό στην Πυροσβεστική και στους εθελοντές Πυροσβέστες, χορηγίες σε μελέτες δημοτικών έργων. Ο Αθανάσιος Μαρτίνος ανέλαβε μέχρι και κάλυψη ψυχαγωγικών δραστηριοτήτων Δήμων προς όφελος των Δημοτών.

Μεγάλο ρόλο στην οικογενειακή τους αυτή προσπάθεια έπαιξε και η κόρη του Γεωργία, που διετέλεσε βουλευτής Αττικής από το 2012 έως το 2023. Η ενασχόληση της Γεωργίας με την πολιτική, οι κοινωνικές ευαισθησίες της και η διάθεση της προσφοράς έφεραν πιο κοντά την οικογένεια στις τοπικές κοινωνίες της Ανατολικής και Δυτικής Αττικής.

Και οι δύο θυγατέρες τους, η Γεωργία και η Μαρίνα-Ματθίλδη, εμφορούνται από την ίδια διάθεση προσφοράς και αλληλεγγύης, όπως η σύζυγός του Μαρίνα κι εκείνος.

Η προσφορά του Αθανάσιου Μαρτίνου **στον χώρο της Υγείας** είναι μακρά και πολυεπίπεδη. Επεκτείνεται σε όλη την Ελλάδα και σε όλες τις βαθμίδες, από τα κέντρα Υγείας μέχρι τα τριτοβάθμια Πανεπιστημιακά Νοσοκομεία. Αφορά **κάθε είδους** παροχή, από κτηριακές εγκαταστάσεις και εξεταστικά κρεβάτια μέχρι τον ακριβότερο απεικονιστικό εξοπλισμό. Το κριτήριο του τιμωμένου ήταν πάντα να εξυπηρετήσει στοχευμένα **συγκεκριμένες ανάγκες**. Φρόντιζε

πάντα κάθε δωρεά, μεγάλη ή μικρή, να αποδίδει το μέγιστο δυνατό όφελος στην ευεργετούμενη δομή υγείας. Ειδικά την περίοδο της οικονομικής κρίσης ο αντίκτυπος των δωρεών του Αθανάσιου Μαρτίνου ήταν πολύ μεγάλος. Θυμάμαι με συγκίνηση το παράδειγμα του Αρεταίειου, του ιστορικού Πανεπιστημιακού Νοσοκομείου της Σχολής μας, που το 2012 κινδύνευσε να κλείσει από την έλλειψη νοσηλευτικού προσωπικού και την αναστολή διορισμών.

Ο Αθανάσιος Μαρτίνος έσπευσε τότε μαζί με άλλους ευεργέτες να συμβάλει οικονομικά, και σήμερα το Αρεταίειο είναι ένας από τους σημαντικότερους πόλους εκπαίδευσης, έρευνας και καινοτομίας στην Ιατρική Σχολή και κατ' επέκταση στο σύστημα Υγείας της χώρας μας. Και είναι **αυτή** η προσφορά στην Υγεία που, όπως λέει ο ίδιος ο τιμώμενος, του έδινε πάντα ξεχωριστή ικανοποίηση, ιδιαίτερα στα εγκαίνια των διαφόρων έργων σε κρατικά Νοσοκομεία, όταν έβλεπε τη χαρά στα πρόσωπα Ιατρών και Νοσηλευτών. Ήξερε ότι διευκολύνει το δύσκολο έργο τους και ότι τους προσφέρει, εκτός από υλικοτεχνική υποδομή, ψυχολογική και ηθική υποστήριξη.

Οι δεσμοί του κ. Μαρτίνου με τον χώρο της Υγείας ισχυροποιήθηκαν ακόμη περισσότερο κατά τη διάρκεια της πρόσφατης πανδημίας COVID 19, περίοδο κατά την οποία ο τιμώμενος έδειξε για μία ακόμη φορά την αμέριστη διάθεσή του για προσφορά, κινούμενος είτε απευθείας, με την κοινωφελή εταιρεία «ΑΙΓΕΑΣ», είτε μέσω της «ΣΥΝ-ΕΝΩΣΙΣ», της εταιρείας κοινωνικής προσφοράς της Ένωσης Ελλήνων Εφοπλιστών, στην οποία ο ίδιος και τα αδέλφια του, Ντίνος και Ανδρέας, είναι εκ των ιδρυτικών μελών.

Εκείνη την περίοδο, μεταξύ πολλών άλλων, ο Αθανάσιος Μαρτίνος προσέφερε 1 εκατ. ευρώ στο ελληνικό κράτος για την αγορά 200.000 rapid tests.

Οι ολοκληρωμένες δωρεές της κοινωφελούς εταιρείας «ΑΙΓΕΑΣ» σε Μονάδες Υγείας ανέρχονται σε 16.727.000 ευρώ και η προμήθεια εξοπλισμού σε 8.547.000 ευρώ. Επιπλέον, βρίσκονται σε εξέλιξη και άλλες δωρεές σε Μονάδες Υγείας, με δαπάνη έως σήμερα 10.593.000 ευρώ.

Το 1999 ο Αθανάσιος και η Μαρίνα Μαρτίνου χρηματοδότησαν το Ινστιτούτο «Athinoula A. Martinos Imaging Center» στη Βοστώνη. Το ερευνητικό αυτό Κέντρο είχε αντικείμενο την Ιατρική Έρευνα με σύγχρονα ακτινολογικά μηχανήματα MRI και PET. Η ίδρυσή του έγινε με συνεργασία των MIT, Harvard Medical School και Mass General Hospital. Σήμερα λειτουργεί σε συνεργασία με το Ακτινολογικό Τμήμα του Mass General Hospital και με το MIT. Έχει σημαντικό ερευνητικό και εκπαιδευτικό έργο και υποστηρίζεται με χορηγίες από την Κυβέρνηση των ΗΠΑ αλλά και από άλλες

χορηγίες και ερευνητικά προγράμματα ύψους δεκάδων εκατομμυρίων δολαρίων ετησίως. Το Ινστιτούτο φέρει το όνομα της θυγατέρας τους, Αθηνάς, η οποία χάθηκε πρόωρα το 1997, σε ηλικία μόλις 23 ετών…

Ο Πρύτανης ανέφερε ήδη τις πολλές και σημαντικές δωρεές του Αθανάσιου Μαρτίνου στο σύστημα υγείας γενικότερα και ειδικότερα στις Κλινικές και στα Εργαστήρια της Ιατρικής Σχολής, εγώ θα ήθελα να αναφερθώ σε δύο με τις οποίες είχα άμεση επαφή. Το 2015 με γενναιόδωρη χορηγία του τιμωμένου έγινε η πλήρης τεχνολογική αναβάθμιση και κτηριακή ανακαίνιση της Μονάδας Μαστού της Α΄ Προπαιδευτικής Χειρουργικής Κλινικής του Πανεπιστημίου Αθηνών στο Γ.Ν.Α. «Ιπποκράτειο». Έτσι δημιουργήθηκε η πληρέστερη μονάδα μαστού στην Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών, με εξεταστήρια και τελευταίας τεχνολογίας τμήματα μαστογραφίας, υπερηχογραφίας, στερεοτακτικής βιοψίας και κυτταρολογικών εξετάσεων, όπου εξετάζονται περισσότερες από 1.800 ασθενείς ανά έτος ενώ διενεργούνται και 450 εξειδικευμένες στερεοτακτικές βιοψίες για τις οποίες δεν υπάρχει άλλο κέντρο, μια παροχή μοναδική στην Ιατρική Σχολή. Το επιστημονικό και κοινωνικό αποτύπωμα αυτής της δωρεάς στη 10ετή λειτουργία της είναι τεράστιο, καθώς η Μονάδα που δημιουργήθηκε όχι μόνο συμβάλλει στην αντιμετώπιση του συχνότερου γυναικείου καρκίνου αλλά εκπαιδεύει τις νεότερες γενιές γιατρών και επαγγελματιών υγείας και κάνει υψηλού επιπέδου έρευνα προβάλλοντας τη χώρα μας διεθνώς.

Ένα εξίσου σημαντικό έργο του κυρίου Μαρτίνου είναι η δωρεά για την κατασκευή νέου κτηρίου για την Ογκολογική Μονάδα στο Αττικό Νοσοκομείο, συνολικής έκτασης 1.005 τ.μ. Η εξαιρετική αυτή δομή, που ολοκληρώνεται σύντομα, θα στεγάσει σημαντικές υπηρεσίες ιατρικής φροντίδας για τους ογκολογικούς ασθενείς αλλά και θα αναβαθμίσει συνολικά το ερευνητικό και εκπαιδευτικό έργο της Πανεπιστημιακής Ογκολογικής Μονάδας (αίθουσα διδασκαλίας, ειδικοί χώροι για κλινικές μελέτες σε ασθενείς). Το κτήριο θα αποτελέσει τον πυρήνα για τη δημιουργία ενός **πρότυπου Πανεπιστημιακού Ογκολογικού Κέντρου της Ιατρικής Σχολής** με τεράστια οφέλη για τους ασθενείς, την κλινική έρευνα και την εκπαίδευση. **Να λοιπόν** που ο Αθανάσιος Μαρτίνος, όπως στήριξε το σύστημα υγείας στην πανδημία του Covid 19, έτσι και τώρα, με τη διορατικότητα και την τεράστια κοινωνική ευαισθησία που τον διακρίνει, βοηθά στην επόμενη μάχη που μπορεί να κερδηθεί, αυτήν κατά του καρκίνου.

Τέλος, θέλω να αναφερθώ στο απαράμιλλο ήθος του τιμωμένου και στον τρόπο που πραγματοποιεί τις αθρόες ευεργεσίες του. Το ευρύ κοινωφελές του

έργο, παρά την τεράστια απήχησή του στην κοινωνία, είναι πάντα αθόρυβο, απαλλαγμένο από λογής λογής τυμπανοκρουσίες. Οι δωρεές του **δεν είναι ποτέ** μια επίδειξη πλούτου ή φιλανθρωπίας. Αντιθέτως είναι πάντα μια χαμηλόφωνη δήλωση ήθους και ειλικρινούς διάθεσης για προσφορά.

Ένα έργο που μιλάει από μόνο του και τον κατατάσσει στους μεγάλους ευεργέτες της χώρας. Παραμένει πάντα ταπεινός και γενναιόδωρος.

Κυρίες και κύριοι,

Ως ακαδημαϊκό ίδρυμα, με επίκεντρο την κοινότητα των φοιτητών και καθηγητών μας και όλου του ανθρώπινου δυναμικού μας, εμπνεόμαστε από τον τιμώμενο και από το προσωπικό του όραμα για μια κοινωνία φιλαλληλίας και αλληλεγγύης. Η Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών με τα 187 χρόνια αδιάλειπτης προσφοράς, η Σχολή που για έναν αιώνα υπήρξε ο μοναδικός φορέας ιατρικής εκπαίδευσης στη χώρα, η Σχολή με τα παγκόσμιας εμβέλειας επιτεύγματά της, η Σχολή με τις 92 κλινικές κι εργαστήρια, η σχολή με την αξιοζήλευτη θέση ανάμεσα στις 100 καλύτερες του κόσμου, η Σχολή του Κοτζιά και του Παπανικολάου, **ευγνωμονεί** τον Αθανάσιο Μαρτίνο και υπενθυμίζει ότι η προσφορά σε ένα Πανεπιστημιακό Νοσοκομείο έχει πολλαπλασιαστική ισχύ και αφήνει ακόμη μεγαλύτερο αποτύπωμα στην κοινωνία. Γιατί ό,τι επενδύεται στο Πανεπιστήμιο δεν εξυπηρετεί μόνο τους ασθενείς αλλά και την εκπαίδευση των φοιτητών μας, την εκπαίδευση των αυριανών γιατρών και επαγγελματιών υγείας, που θα διασφαλίσουν ένα καλύτερο μέλλον για το σύστημα υγείας στη χώρα μας.

Η Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών έχει στο επίκεντρό της την επιστημονική αριστεία αλλά και τη μεγάλη παράδοση του ιατρικού ανθρωπισμού και της προσφοράς, που είναι ο πυρήνας της ύπαρξής μας ως γιατρών. Αυτή η ανθρωπιστική παράδοση της Ιατρικής Σχολής Αθηνών μας έφερε πιο κοντά με τον τιμώμενο. Γιατί ο Αθανάσιος Μαρτίνος δεν δωρίζει απλώς χρήματα στην Ιατρική, μεταλαμπαδεύει με τρόπο σεμνό και ουσιαστικό την προσωπική του αρετή και τον ανθρωπισμό και μας κάνει κοινωνούς στο προσωπικό του όραμα για έναν **καλύτερο κόσμο**.

Σας ευχαριστώ πολύ.

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΜΑΡΤΙΝΟΥ
Προέδρου του Κοινωφελούς Ιδρύματος Αθανασίου & Μαρίνας Μαρτίνου (ΙΑΜΜ)

ΟΜΙΛΙΑ

Σεβασμιώτατε Εκπρόσωπε του Οικουμενικού Πατριάρχη, Μητροπολίτη Λαοδικείας, κύριε Θεοδώρητε,
Πανοσιολογιώτατε Εκπρόσωπε του Μακαριωτάτου Αρχιεπισκόπου Αθηνών και πάσης Ελλάδος κυρίου Ιερωνύμου Β΄, Αρχιμανδρίτη, κύριε Θεολόγε Αλεξανδράκη,
Αξιότιμε Πρόεδρε της Ελληνικής Βουλής, κύριε Κωνσταντίνε Τασούλα,
Αξιότιμε τέως Πρόεδρε της Ελληνικής Δημοκρατίας, κύριε Προκόπη Παυλόπουλε,
Σεβασμιώτατοι Αρχιερείς,
Σεβαστοί Άγιοι Πατέρες,
Αξιότιμοι κύριοι Υπουργοί και Υφυπουργοί,
Αξιότιμοι κύριοι Βουλευτές,
Αξιότιμε κύριε Πρύτανη,
Αξιότιμε κύριε Πρόεδρε της Ιατρικής Σχολής,
Αξιότιμοι κύριοι Κοσμήτορες,
Αξιότιμοι κύριοι Καθηγητές,
Εκλεκτοί προσκεκλημένοι,
Αγαπητές φίλες και φίλοι,

Η Ελληνική Εμπορική Ναυτιλία διατηρεί τα τελευταία τριάντα χρόνια τη ζηλευτή πρώτη θέση στον κόσμο σε αριθμό πλοίων και χωρητικότητα.

Ανταγωνιζόμεθα στον διεθνή στίβο εμπορικά πλοία μεγάλων χωρών, όπως η Κίνα, η Ινδία και η Ιαπωνία, χωρών που στηρίζουν τη ναυτιλία τους με φορτία, κεφάλαια και επιχορηγήσεις.

Οι Έλληνες εφοπλιστές διαχειριζόμεθα το 50% του εμπορικού στόλου της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Πού οφείλεται η επιτυχία των Ελλήνων στη Ναυτιλία; Στη μακραίωνη ναυτιλιακή μας παράδοση.

Οι Μεγαρείς και οι Αθηναίοι ταξίδεψαν με τα εμπορικά πλοία τους και ίδρυσαν αποικίες/εμπορικούς σταθμούς σε όλη τη Μεσόγειο.

Οι Πέρσες αρχικά κυρίευσαν την Αθήνα. Η ήττα τους στη Σαλαμίνα οφείλεται στα ξύλινα τείχη, δηλαδή στις τριήρεις των Αθηναίων, που ήταν συνάμα εμπορικά και πολεμικά πλοία.

Στα χρόνια της Τουρκοκρατίας οι Υδραίοι και οι Σπετσιώτες καραβοκύρηδες αποκόμισαν μεγάλα κέρδη στους Ναπολεόντειους Πολέμους μεταφέροντας σιτηρά στην αποκλεισμένη από τον Αγγλικό Στόλο Μασσαλία.

Η επιτυχία των Ελλήνων στην Επανάσταση του 1821 οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην υπεροχή/στην κυριαρχία των ελληνικών πλοίων στο Αιγαίο.

Τέλος, μεγάλη ήταν η συμμετοχή της Ελληνικής Ναυτιλίας στις νηοπομπές του Ατλαντικού στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, όταν απωλέσαμε το 80% του ελληνικού στόλου και 2.500 ναυτικούς λόγω τορπιλισμών από γερμανικά υποβρύχια.

Παράγων της επιτυχίας της Ελληνικής Ναυτιλίας είναι η μορφή των ναυτιλιακών επιχειρήσεων. Είναι οικογενειακές επιχειρήσεις που διακρίνονται για την ευελιξία τους, την ταχύτητα των αποφάσεων και το υψηλό γνωστικό επίπεδο τόσο των εφοπλιστών όσο και των διοικητικών στελεχών, το know how.

Τολμώ να πω ότι ανάμεσα στις ναυτιλιακές χώρες στον κόσμο έχουμε τα καλύτερα διοικητικά στελέχη και τους καλύτερους ναυτικούς.

Το know how, η αγάπη για το επάγγελμα και τη θάλασσα που μεταδίδεται από γενιά σε γενιά, είναι το κυριότερο πλεονέκτημα των Ελλήνων εφοπλιστών και των ναυτικών.

Η θάλασσα είναι στο DNA των Ελλήνων.

Μέχρι το 1970 οι μεγάλοι Έλληνες εφοπλιστές, όπως ο Ωνάσης, ο Νιάρχος, ο Λιβανός, οι Γουλανδρήδες, διαχειρίζονταν τα πλοία τους από γραφεία της Νέας Υόρκης και του Λονδίνου και οι ίδιοι διαβιούσαν στο εξωτερικό.

Το ευνοϊκό θεσμικό πλαίσιο που νομοθετήθηκε από διαδοχικές κυβερνήσεις μετά το 1964 δημιούργησε το Ναυτιλιακό Κέντρο του Πειραιά.

Σήμερα σχεδόν όλοι οι Έλληνες εφοπλιστές δραστηριοποιούνται και διαβιούν πλέον στην Ελλάδα.

Η εγκατάσταση των εφοπλιστών στην Ελλάδα από το εξωτερικό αλλά και η ανάπτυξη πλειάδας νέων ναυτιλιακών εταιρειών στο Ελληνικό Κέντρο είχαν ως αποτέλεσμα το μεγαλύτερο ενδιαφέρον των Ελλήνων εφοπλιστών για τα κοινωνικά προβλήματα και τη Δημόσια Υγεία.

Είναι γνωστή η τεράστια προσφορά του Ιδρύματος Σταύρος Νιάρχος στον τομέα της Υγείας με εκατοντάδες εκατομμύρια ευρώ. Το ίδρυμα Νιάρχου είναι με διαφορά το μεγαλύτερο ίδρυμα στην Ελλάδα και από τα μεγαλύτερα στην Ευρώπη.

Το Ωνάσειο Καρδιολογικό είναι σήμερα από τα καλύτερα Νοσοκομεία στην Ευρώπη για καρδιολογικά νοσήματα.

Στο μεγαλύτερο, εμβληματικό νοσοκομείο μας, τον Ευαγγελισμό, είναι πολλές οι προσφορές της Ναυτιλίας:

Η μεγάλη δωρεά του Ιδρύματος Νιάρχου για ανακαίνιση των χειρουργείων

Η πτέρυγα «Ιωάννης Πατέρας»

Οι χορηγίες του Ιδρύματος Κωνσταντακόπουλου, της κ. Φωτεινής Λιβανού και του Ιδρύματος Νικολάου Πατέρα είναι μεταξύ των δωρεών της Ναυτιλίας στον Ευαγγελισμό.

Εδώ θα πρέπει να εξάρω τη συμβολή του φίλου, Ακαδημαϊκού, Καθηγητή, κυρίου Χαράλαμπου Ρούσσου, που είναι ο συντελεστής πολλών από τις ανωτέρω δωρεές στον Ευαγγελισμό αλλά και στο Σωτηρία, όπως οι χορηγίες Αριστείδη Αλαφούζου και Βαγγέλη Μαρινάκη.

Ο Χαράλαμπος είναι η ψυχή του Ευαγγελισμού.

Μεγάλες οι δωρεές του Ιδρύματος Λάτση, του Ιδρύματος Αγγελικούση, και άλλων στη Δημόσια Υγεία, όπως η Μονάδα Εγκαυμάτων του Ιδρύματος Λάτση στο Θριάσιο και οι δωρεές στον Άγιο Σάββα από τα Ιδρύματα Λάτση και Αγγελικούση.

Τεράστια η προσφορά του Ιδρύματος Βαρδινογιάννη στη Δημόσια Υγεία, με σημαντικότερη το Ίδρυμα «ΕΛΠΙΔΑ» για τα καρκινοπαθή παιδιά, έργο της αειμνήστου Μαριάννας Βαρδινογιάννη.

Συγκαταλέγω την οικογένεια Βαρδινογιάννη στις Ναυτιλιακές Χορηγίες διότι από τη Ναυτιλία ξεκίνησε η οικογένεια και συνεχίζει.

Για την ιστορία αναφέρω την ηρωική διάσπαση του αποκλεισμού και τον εφοδιασμό της Ροδεσίας με πετρέλαιο προ πενήντα ετών, με τον Γιώργο Βαρδινογιάννη να επιβαίνει ως πλοίαρχος στο ένα από τα πλοία της εταιρείας.

Συνέχεια της μακραίωνης ναυτιλιακής μας παράδοσης. Όπου υπάρχει ανάγκη και εννοείται όπου μας πληρώνουν προστρέχουμε με τα πλοία μας.

Παρέθεσα τις ανωτέρω μεγάλες χορηγίες του εφοπλισμού από μνήμης και όχι κατόπιν έρευνας.

Λυπάμαι αν υπάρχουν παραλείψεις.

Σε πολλές δωρεές σε νοσοκομεία οι εφοπλιστές προτίμησαν την ανωνυμία τους.

Αναρίθμητες οι δωρεές των εφοπλιστών στα επαρχιακά νοσοκομεία και Κέντρα Υγείας στις ιδιαίτερες πατρίδες τους: Χίο, Άνδρο, Κεφαλονιά, Γ. Ν. Καλαμάτας (Ίδρυμα Κωνσταντακόπουλου), Γ. Ν. Σπάρτης (Ίδρυμα Νιάρχου).

Το 2016, εν μέσω των μνημονίων, η Ένωση Ελλήνων Εφοπλιστών ίδρυσε τη θυγατρική της εταιρεία κοινωνικής προσφοράς «ΣΥΝΕΝΩΣΙΣ» με πρωτοβουλία του Προέδρου, Θεόδωρου Βενιάμη, και των μελών του τότε Διοικητικού Συμβουλίου.

Μαζί με τα αδέρφια μου είμαστε εκ των Ιδρυτικών Μελών της «ΣΥΝΕΝΩΣΙΣ».

Το έργο αυτό συνεχίζει επάξια η νέα Πρόεδρός μας, κ. Μελίνα Τραυλού, που είναι κι εκείνη ιδιαίτερα ευαισθητοποιημένη σε θέματα κοινωνικής προσφοράς και αλληλεγγύης.

Η «ΣΥΝΕΝΩΣΙΣ» οργανώθηκε και διοικείται κατά τρόπο υποδειγματικό.

Με προτροπή του κράτους προστρέχουμε σε κάθε κρίση.

Στους σεισμόπληκτους, στους πυροπαθείς (Μάτι), στην κρίση του κορωνοϊού και τώρα, με τη μεγάλη δωρεά των 50.000.000 ευρώ, στην πλημμυροπαθή Θεσσαλία.

Στον τομέα της Υγείας σταχυολογώ τις σημαντικότερες δωρεές της «ΣΥΝΕΝΩΣΙΣ»:

Αναβάθμιση 637 χώρων υγιεινής στα νοσοκομεία ΛΑΪΚΟ, ΠΑΙΔΩΝ ΠΕΝΤΕΛΗΣ, ΕΡΥΘΡΟΣ ΣΤΑΥΡΟΣ, ΑΣΚΛΗΠΙΕΙΟ ΒΟΥΛΑΣ, ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΜΟΣ και ΝΙΚΑΙΑΣ.

Προσφορά κλινοσκεπασμάτων στα 120 δημόσια νοσοκομεία όλων των υγειονομικών περιφερειών της χώρας και στο ΕΚΑΒ.

Αναβάθμιση 2 τυπικών θαλάμων νοσηλείας σε θαλάμους αρνητικής πίεσης στο Γενικό Νοσοκομείο Αεροπορίας 251.

Χορήγηση στο ΕΚΑΒ 20 ασθενοφόρων με χαρακτηριστικά επόμενης γενιάς και με την αποκλειστική χρηματοδότηση των κ.κ. Αγγελικούση Άννας, Φραγκίσκου και Αντώνη Κανελλάκη και της εταιρείας Hellenic War Risks δρομολόγηση δωρεάς επιπλέον 6 υπερσύγχρονων και πλήρως εξοπλισμένων ασθενοφόρων.

Επιπροσθέτως στο ΕΚΑΒ έχουν χορηγηθεί 20 δίκυκλα με σκοπό τη στήριξη του έργου των αναβατών διασωστών και την ευρύτερη ενίσχυση της ετοιμότητας του ΕΚΑΒ.

Ενίσχυση με ειδικό ιατρικό εξοπλισμό περισσότερων από 12 νοσοκομείων εντός και εκτός Αττικής.

Στο πλαίσιο του προγράμματος Θεσσαλική Κρίση αναβαθμίζεται ο εξοπλισμός της Γαστρεντερολογικής Κλινικής του ΠΓΝ Λάρισας κόστους 1.000.000 ευρώ.

Ειδικότερα για την αντιμετώπιση της πανδημίας Covid-19 και την ενίσχυση του Εθνικού Συστήματος Υγείας υλοποιήθηκαν από τη «ΣΥΝΕΝΩΣΙΣ» τα εξής:

Προσφέρθηκαν σε Νοσοκομεία και Εργαστήρια Αναφοράς σε Αθήνα, Θεσσαλονίκη, Πάτρα, Λάρισα, Ιωάννινα, Αλεξανδρούπολη, Κρήτη και άλλα 25 ακόμη μεγάλα νοσοκομεία της χώρας 185 αναπνευστήρες ΜΕΘ, 20 φορητοί αναπνευστήρες, 200 μόνιτορ παρακολούθησης ζωτικών οργάνων ΜΕΘ, 100 νοσοκομειακές κλίνες νοσηλείας ΜΕΘ.

Επίσης χορηγήθηκε το πρώτο ασθενοφόρο όχημα του ΕΚΑΒ με σύστημα αρνητικής πίεσης στην Ελλάδα για την ασφαλή μεταφορά ασθενών με Covid.

Προσφέρθηκαν 24.000 διαγνωστικά μοριακά τεστ, υλικά εμβολιασμού, 50 συσκευές υψηλής ροής οξυγόνου και πλήθος ειδών ατομικής προστασίας και αναλωσίμων.

Τέλος, χρηματοδοτήθηκαν 6 ερευνητικά προγράμματα για τη θεραπεία της νόσου Covid-19 και την παρακολούθηση της εξέλιξης της πανδημίας.

Επίσης στο πλαίσιο του προγράμματος «ΣΥΜΠΡΑΤΤΟΥΜΕ ΓΙΑ ΤΗΝ ΥΓΕΙΑ», που υλοποιείται με τη συγχρηματοδότηση του Ιδρύματος Λάτση από το 2018, έχουν πραγματοποιηθεί δωρεές για την υποστήριξη 38 μονάδων/τμημάτων Νοσοκομείων και Κέντρων Υγείας που προσφέρουν υπηρεσίες υγείας ζωτικής σημασίας σε όλη τη χώρα.

Στα άμεσα σχέδια της «ΣΥΝΕΝΩΣΙΣ» είναι η ανακαίνιση των χειρουργείων του Γ. Ν. Νίκαιας «Άγιος Παντελεήμων».

Η «ΣΥΝΕΝΩΣΙΣ», με πρωτοβουλία και ευθύνη της Προέδρου, κ. Μελίνας Τραυλού, και του Συμβουλίου της Ένωσης Ελλήνων Εφοπλιστών, συγκεντρώνει χρήματα από εφοπλιστές και εφοπλιστικά ιδρύματα, όπου δεν επαρκούν οι ίδιοι πόροι για μεγάλα έργα, όπως στη Θεσσαλία, στο Γ. Ν. Νίκαιας και άλλα.

Ως Έλληνας Εφοπλιστής είμαι υπερήφανος για τους συναδέλφους μου που πράττουν το καθήκον τους απέναντι στον συνάνθρωπο, συνδράμοντας το κρατικό έργο στη Δημόσια Υγεία.

Επέλεξα να μη μιλήσω για το κοινωνικό έργο της δικής μου οικογένειας μέσω του Ιδρύματος Αθανασίου και Μαρίνας Μαρτίνου και της ΑΙΓΕΑΣ ΑΜΚΕ διότι με κάλυψαν ο Πρύτανης, κύριος Σιάσος, και ο Πρόεδρος της Ιατρικής Σχολής, κύριος Αρκαδόπουλος.

Θα ήθελα να ευχαριστήσω τη σύζυγό μου Μαρίνα και τις κόρες μου, Γεωργία και Μαρίνα, που εμφορούνται από τα ίδια ιδεώδη κοινωνικής προσφοράς και αλληλεγγύης.

Τους 30 συνεργάτες μας, Τεχνικούς και Διοικητικούς, που εργάζονται με υπερβάλλοντα ζήλο και αυταπάρνηση πενήντα ώρες την εβδομάδα. Προς το παρόν αντέχουν την πίεση.

Τους εξωτερικούς συνεργάτες μας, τεχνικούς συμβούλους, μελετητικά γραφεία και εργολήπτες, που μέσα στα χρόνια έχουμε αναπτύξει σχέσεις αμοιβαίας εμπιστοσύνης και κατανόησης.

Τους συνεργάτες μας στη Ναυτιλιακή Επιχείρηση, που με ικανοποίηση βλέπουν ότι μέρος των κόπων τους, των προσόδων της εταιρείας διοχετεύεται σε έργα κοινωνικής προσφοράς και αλληλεγγύης.

Τέλος, να τονίσω τις πολύ καλές σχέσεις του Ιδρύματός μας με τους κρατικούς φορείς με τους οποίους συνεργαζόμαστε, τα Υπουργεία Υγείας, Παιδείας, Πολιτισμού, τους Δημάρχους και τις Διοικήσεις των Νοσοκομείων.

Ευχαριστώ τον Πρύτανη, κύριο Γεράσιμο Σιάσο, και τις Πανεπιστημιακές Αρχές για την εξαίρετη τιμή να με ανακηρύξουν Επίτιμο Διδάκτορα του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

Εξάλλου είμαι πτυχιούχος του ΕΚΠΑ, του Οικονομικού Τμήματος της Νομικής Σχολής Αθηνών.

Οι Έλληνες γιατροί είναι εξαίρετοι επιστήμονες και λειτουργοί, και διακρίνονται τόσο στην Ελλάδα όσο και στο εξωτερικό, στις ΗΠΑ και στην Ευρώπη. Το έργο τους, οι επιτυχίες τους στο εξωτερικό, είναι τιμή για την Ελλάδα.

Εύχομαι, κύριε Πρύτανη, κύριοι Καθηγητές, επιτυχία στο έργο σας στο Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο και σας διαβεβαιούμε ότι θα είμαστε συμπαραστάτες σας.

Είμαι ιδιαίτερα χαρούμενος που βλέπω τόσους φίλους μου, που με τιμούν με την παρουσία τους.

Σας ευχαριστώ.

ΑΝΑΓΟΡΕΥΣΗ ΣΕ ΕΠΙΤΙΜΟ ΔΙΔΑΚΤΟΡΑ
ΤΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ
ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΤΗΣ ΣΧΟΛΗΣ
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ
ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ **ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΤΣΕΜΠΕΛΗ**
ΚΑΘΗΓΗΤΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ
ΣΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ MICHIGAN (ΗΠΑ)

Την 7η Οκτωβρίου 2024, ημέρα Δευτέρα και ώρα 19.00, στη Μεγάλη Αίθουσα του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, αναγορεύθηκε επίτιμος διδάκτωρ του Τμήματος Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης της Σχολής Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Αθηνών ο κύριος **Γεώργιος Τσεμπελής**, Καθηγητής Πολιτικής Επιστήμης στο Πανεπιστήμιο Michigan (ΗΠΑ).

Η Α.Ε. η Πρόεδρος της Δημοκρατίας
κυρία Κατερίνα Σακελλαροπούλου
τίμησε την τελετή με την παρουσία της.

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

***** Προσφώνηση από τον Πρύτανη του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, Καθηγητή κύριο Γεράσιμο Σιάσο.

* Παρουσίαση του έργου και της προσωπικότητας του τιμωμένου από τον Καθηγητή του Τμήματος Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης του Πανεπιστημίου Αθηνών κύριο Δημήτριο Α. Σωτηρόπουλο.

* Αναγόρευση του τιμωμένου:
Ανάγνωση των κειμένων του Ψηφίσματος του Τμήματος, της Αναγόρευσης και του Διδακτορικού Διπλώματος από τον Πρόεδρο του Τμήματος

Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης, Καθηγητή κύριο Χαράλαμπο Χρυσανθάκη.

Περιένδυση του τιμωμένου με την τήβεννο της Σχολής από τον Κοσμήτορα της Σχολής Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών, Καθηγητή κύριο Νικόλαο Ηρειώτη.

* Ομιλία του τιμωμένου Καθηγητή, κυρίου Γεωργίου Τσεμπελή, με τίτλο: «Παρακολουθήστε τις αποφάσεις» («Follow the decisions»).

ΑΝΑΓΟΡΕΥΣΗ ΣΕ ΕΠΙΤΙΜΟ ΔΙΔΑΚΤΟΡΑ
ΤΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ
ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ
ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟΥ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ
ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ **JONAS GRETHLEIN**
ΚΑΘΗΓΗΤΗ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ
ΤΗΣ ΧΑΪΔΕΛΒΕΡΓΗΣ

Την 8η Οκτωβρίου 2024, ημέρα Τρίτη και ώρα 19.00, στη Μεγάλη Αίθουσα του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, αναγορεύθηκε επίτιμος διδάκτωρ του Τμήματος Φιλολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών ο κύριος **Jonas Grethlein**, Καθηγητής του Πανεπιστημίου της Χαϊδελβέργης.

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

***** Προσφώνηση από την Αντιπρύτανι Ακαδημαϊκών, Διεθνών Σχέσεων και Εξωστρέφειας του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, Καθηγήτρια κυρία Σοφία Παπαϊωάννου.

* Παρουσίαση του έργου και της προσωπικότητας του τιμωμένου από τον Διευθυντή του Τομέα Κλασικής Φιλολογίας, Καθηγητή Αρχαίας Ελληνικής Φιλολογίας-Παπυρολογίας του Τμήματος Φιλολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, κύριο Αμφιλόχιο Παπαθωμά.

* Αναγόρευση του τιμωμένου:
Ανάγνωση των κειμένων του Ψηφίσματος του Τμήματος, της Αναγόρευσης και του Διδακτορικού Διπλώματος από την Πρόεδρο του Τμήματος Φιλολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής, Καθηγήτρια κυρία Θεοδώρα Αντωνοπούλου.

Περιένδυση του τιμωμένου με την τήβεννο της Σχολής από τον Κοσμήτορα της Φιλοσοφικής Σχολής, Καθηγητή κύριο Δημήτριο Δρόσο.

* Ομιλία του τιμώμενου Καθηγητή, με τίτλο: «The Power, Peril, and Promise of Forgetting in the *Odyssey*».

ΣΟΦΙΑΣ ΠΑΠΑΪΩΑΝΝΟΥ
Καθηγήτριας και Αντιπρυτάνεως Ακαδημαϊκών, Διεθνών Σχέσεων και Εξωστρέφειας του ΕΚΠΑ

ΠΡΟΣΦΩΝΗΣΗ

Αξιότιμε κύριε Κοσμήτορα της Φιλοσοφικής Σχολής,
Αξιότιμη κυρία Πρόεδρε, αξιότιμη κυρία Αντιπρόεδρε του Τμήματος Φιλολογίας του ΕΚΠΑ,
Αγαπητές και αγαπητοί συνάδελφοι,
Αγαπητές φοιτήτριες και αγαπητοί φοιτητές,
Εκλεκτοί προσκεκλημένοι,
Κυρίες και κύριοι,

Ως εκπρόσωπος των Πρυτανικών Αρχών και του Συμβουλίου Διοίκησης του ΕΚΠΑ, με ιδιαίτερη χαρά υποδέχομαι σήμερα τον διακεκριμένο Κλασικό Φιλόλογο, τον Καθηγητή Jonas Grethlein, Καθηγητή Αρχαίας Ελληνικής Φιλολογίας στο Πανεπιστήμιο της Χαϊδελβέργης, για να του απονείμουμε την ύψιστη επιστημονική διάκριση του ιδρύματός μας, αυτήν του επίτιμου διδάκτορα. Στους παροικούντες τη Φιλολογική Ιερουσαλήμ, ο καθηγητής Grethlein δεν χρειάζεται ιδιαίτερες συστάσεις. Συγγραφέας μιας σειράς συγγραμμάτων αναφοράς στον χώρο της αττικής τραγωδίας, των ομηρικών επών, της ιστοριογραφίας και της θεωρίας της αφήγησης, ο Καθηγητής Grethlein, παρά το νεαρό της ηλικίας του, έχει αφήσει ήδη έντονο αποτύπωμα στην ερμηνεία των κλασικών κειμένων, καθώς οι ερμηνευτικές αναγνώσεις του αποτελούν πλέον θεωρητικές αφετηρίες για τη διαμόρφωση νέων τάσεων στην έρευνα της τραγωδίας, του έπους και της αφηγηματικής πεζογραφίας.

Ο Καθηγητής Grethlein γεννήθηκε στο Μόναχο το 1978, και σπούδασε Κλασική Φιλολογία και Αρχαία Ιστορία στα Πανεπιστήμια του Goettingen, της Οξφόρδης και του Freiburg, από το οποίο ανακηρύχθηκε διδάκτορας το 2002 και Doctor Habilis το 2005. Ξεκίνησε την ακαδημαϊκή του σταδιοδρομία στις ΗΠΑ, όταν το 2007 εξελέγη Επίκουρος Καθηγητής Αρχαίας Ελληνικής Φιλολογίας στο Πανεπιστήμιο της Καλιφόρνια στη Santa Barbara, ωστόσο έναν μόλις χρόνο αργότερα επέστρεψε στη Γερμανία καθώς εξελέγη Καθηγητής

στην Έδρα των Αρχαίων Ελληνικών στο διακεκριμένο Ινστιτούτο Κλασικής Φιλολογίας του Πανεπιστημίου της Χαϊδελβέργης – θέση την οποία κατέχει μέχρι σήμερα, παρά το γεγονός ότι δύο φορές στη δεκαπενταετία που έχει παρέλθει από τον διορισμό του τού έχουν προσφερθεί οι έδρες των Αρχαίων Ελληνικών σε κορυφαία Βρετανικά Πανεπιστήμια, και συγκεκριμένα στο Πανεπιστήμιο του St. Andrews και πιο πρόσφατα (το 2021) στο πανεπιστήμιο του Cambridge.

Το επιστημονικό του έργο είναι εντυπωσιακό, όχι μόνον για την ποσότητά του, καθώς περιλαμβάνει τη συγγραφή 12 βιβλίων και την επιμέλεια 4 συλλογικών τόμων, αλλά κυρίως για την επιδραστικότητα των θέσεών του.

Με το έργο του για την αφηγηματολογία των αρχαίων αφηγηματικών μορφών, την αρχαία αισθητική και τη σχέση ιστορικής εικόνας και εμπειρίας στα αρχαία αφηγηματικά και ιστοριογραφικά κείμενα, ο Jonas Grethlein έχει επηρεάσει την ανάπτυξη όχι μόνο της κλασικής φιλολογίας αλλά και γενικότερα των λογοτεχνικών, πολιτιστικών και ιστορικών σπουδών. Η αφετηρία και ο πυρήνας όλης της δουλειάς του Grethlein είναι η σε βάθος ερμηνεία κειμένων από όλα σχεδόν τα είδη της αρχαίας ελληνικής λογοτεχνίας. Συχνά προσεγγίζει τα αρχαία κείμενα με έναν εντελώς νέο τρόπο αντλώντας από σύγχρονες λογοτεχνικές και πολιτισμικές θεωρητικές προσεγγίσεις. Για παράδειγμα, η ερμηνεία του Grethlein για τις ελληνικές τραγωδίες στη διατριβή του (2003) βασίστηκε στο ερώτημα τι ρόλο έπαιξε το άσυλο στην Αθήνα στην οικοδόμηση της πολιτιστικής ταυτότητας. Αυτή η μονογραφία κάνει την αρχαιότητα να φαίνεται επίκαιρη και κοντά στη δική μας εποχή, επειδή εμπλέκεται σε κριτικό διάλογο με το παρόν – τάση την οποία ο τιμώμενος ακολουθεί μετέπειτα σε όλα τα δημοσιεύματά του. Στο επιστημονικό έργο του τιμωμένου θα αναφερθεί στη συνέχεια λεπτομερώς ο Διευθυντής του Τομέα Κλασικής Φιλολογίας του Τμήματος Φιλολογίας, Καθηγητής Αμφιλόχιος Παπαθωμάς. Από τη μεριά μου θα εστιάσω επιλεκτικά σε δύο από τις μονογραφίες του, οι οποίες έχουν επιδράσει δημιουργικά με τη δική μου έρευνα.

Στο βιβλίο του *Aesthetic Experiences and Classical Antiquity. The Significance of Form in Narratives and Pictures*, ο Jonas Grethlein προτείνει έναν νέο διάλογο μεταξύ των πεδίων των Κλασικών Σπουδών και της Αισθητικής. Οι συγκρίσεις με τη σύγχρονη τέχνη και λογοτεχνία συμβάλλουν στην εξισορρόπηση του ιστορικισμού της κλασικής επιστήμης με τη διαπολιτισμική θεωρητική κριτική. Ο Grethlein συζητά αρχαίες αφηγήσεις και εικόνες προκειμένου να εξερευνήσει τη φύση της αισθητικής εμπειρίας. Η

φόρμα αναδεικνύεται ως κλειδί για τον τρόπο με τον οποίο οι αφηγήσεις και οι εικόνες αποτελούν σημαντικό μέσο εμπλοκής με την εμπειρία.

Το τελευταίο έργο του, *Ancient Greek Text and Modern Narrative Theory*, επανεξετάζει τη χρήση της αφηγηματολογίας στην ερμηνεία των αρχαίων ελληνικών λογοτεχνικών κειμένων. Μια κεντρική υπόθεση αυτής της μονογραφίας είναι ότι οι κατηγορίες αφηγηματολογικής έρευνας που έχουν εφαρμόσει οι κλασικοί φιλόλογοι σε αναγνώσεις αρχαίων ελληνικών κειμένων δεν αντιστοιχούν στην εσωτερική λειτουργία αυτών των κειμένων, στον βαθμό που τις περισσότερες φορές απορρέουν από τη μελέτη των σύγχρονων ρεαλιστικών μυθιστορημάτων. Ο Grethlein, αναφερόμενος σε μελέτες που χρησιμοποιούν σύγχρονες αφηγηματολογικές μεθόδους και κατηγοριοποιήσεις για την ερμηνεία αρχαίων ελληνικών κειμένων, αναζητώντας σημεία συνέχειας μεταξύ αρχαίων και σύγχρονων κειμενικών μηχανισμών, υποστηρίζει ότι αυτή η πρακτική έχει «την ατυχή παρενέργεια να αφαιρεί αυτό που διακρίνει την αρχαία από τη σύγχρονη λογοτεχνία». Δείχνει δε ότι οι αρχαίες ελληνικές λογοτεχνικές αφηγήσεις δεν μοιράζονται πάντα τις ίδιες προτεραιότητες με τις σύγχρονες μυθοπλασίες αλλά κατανοούν διαφορετικά τον τρόπο με τον οποίο τα θεμελιώδη στοιχεία μιας αφήγησης –όπως αυτό του αφηγητή, της φαντασίας, της φωνής, του κινήτρου και της πλοκής– συνδυάζονται σε ένα κείμενο.

Για το σύνολο του έργου του ο τιμώμενος έχει ήδη τιμηθεί με την απονομή κορυφαίων βραβείων, με πιο πρόσφατο το βραβείο Leibniz (2024), ενώ από το 2022 είναι μέλος της Ακαδημίας των Επιστημών και Ανθρωπιστικών Σπουδών της Χαϊδελβέργης.

Dear Professor Grethlein,

On behalf of the Rector and the Senate of the National and Kapodistrian University of Athens and in my capacity as the Vice-Rector Academic Affairs and International Relations of the University, I would like to extend my warmest congratulations on the award of the highest distinction of our University, the title of Doctor honoris causa, to welcome you to our academic community and to wish you success in all your academic pursuits. I hope that your engagement with the research activity initiated by our University in the field of Classics will be sustained and fruitful.

ΑΜΦΙΛΟΧΙΟΥ ΠΑΠΑΘΩΜΑ
Καθηγητή του Τμήματος Φιλολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του ΕΚΠΑ

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΑΣ ΤΟΥ ΤΙΜΩΜΕΝΟΥ

Κυρία Αντιπρύτανη,
Κύριε Κοσμήτορα,
Κυρία Πρόεδρε του Τμήματος Φιλολογίας,
Αξιότιμε Πρέσβη της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας,
Αγαπητές και αγαπητοί συνάδελφοι,
Κυρίες και κύριοι,

Ο σημερινός τιμώμενος, κ. Jonas Grethlein, τακτικός Καθηγητής του Πανεπιστημίου της Χαϊδελβέργης και Τακτικό Μέλος της Ακαδημίας Επιστημών της Χαϊδελβέργης, είναι ένας από τους σημαντικότερους επιστήμονες της εποχής μας στον ευρύτερο χώρο της ελληνορωμαϊκής αρχαιογνωσίας και ιδιαιτέρως στο γνωστικό αντικείμενο της αρχαίας ελληνικής φιλολογίας, το οποίο θεραπεύουμε στο Τμήμα Φιλολογίας και στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου μας από την ίδρυσή τους.

Ο Καθηγητής Grethlein γεννήθηκε το 1978 στο Μόναχο. Από το 1997 έως το 2000 σπούδασε Κλασική Φιλολογία και Ιστορία στο Πανεπιστήμιο της Γοτίγγης (Georg-August-Universität Göttingen, 1997-1999) και στο Πανεπιστήμιο της Οξφόρδης (University of Oxford, Trinity College, 1999-2000). Το 2002 ανακηρύχθηκε διδάκτωρ του Πανεπιστημίου του Φράιμπουργκ (Albert-Ludwigs-Universität Freiburg) summa cum laude, με τον μεγαλύτερο, δηλαδή, έπαινο που μπορεί να απονείμει γερμανικό πανεπιστήμιο. Η διατριβή του, μια πρωτότυπη ιστορικο-φιλολογική μελέτη της αρχαίας ελληνικής τραγωδίας, δημοσιεύθηκε λίγο αργότερα με τίτλο *Asyl und Athen. Die Konstruktion kollektiver Identität in der griechischen Tragödie = Άσυλο και Αθήνα. Η κατασκευή της συλλογικής ταυτότητας στην ελληνική τραγωδία* (Stuttgart/Weimar 2003). Το 2005 αναγορεύθηκε υφηγητής στο Πανεπιστήμιο του Φράιμπουργκ. Η υφηγεσία του, η οποία είχε ως θέμα μια αφηγηματολογική και φαινομενολογική ερμηνεία της ομηρικής *Ιλιάδας*, δημοσιεύθηκε στην πασίγνωστη σειρά Hypomnemata (αρ. 163) με τίτλο *Das Geschichtsbild der*

Ilias. Eine Untersuchung aus phänomenologischer und narratologischer Perspektive = Η εικόνα της ιστορίας στην Ιλιάδα. Μια έρευνα από φαινομενολογική και αφηγηματολογική σκοπιά (Göttingen 2006).

Ο Καθηγητής Grethlein κατέχει την έδρα των αρχαίων ελληνικών γραμμάτων στο Πανεπιστήμιο της Χαϊδελβέργης από τον Μάρτιο του 2008 έως σήμερα. Νωρίτερα δίδαξε ως επίκουρος καθηγητής στο Πανεπιστήμιο της Καλιφόρνια – Σάντα Μπάρμπαρα (2007). Το 2012 εξελέγη στη θέση του Καθηγητή της Έδρας Κλασικών Σπουδών (Chair in Classics) στο Πανεπιστήμιο του St Andrews (Μ. Βρετανία), ενώ το 2020 εξελέγη στη θέση του Βασιλικού Καθηγητή των Αρχαίων Ελληνικών Γραμμάτων (Regius Professor in Greek Literature) στο Πανεπιστήμιο του Καίμπριτζ – μία από τις αρχαιότερες έδρες κλασικών σπουδών στον κόσμο, με εξαιρετικά υψηλό κύρος. Οι εκλογές αυτές μαρτυρούν τη διεθνή φήμη του Καθηγητή Grethlein ως επιστήμονα, φήμη που ξεπερνά κατά πολύ τα όρια της γενέτειράς του. Ο τιμώμενος επέλεξε να παραμείνει στη θέση του καθηγητή της έδρας των αρχαίων ελληνικών γραμμάτων του Πανεπιστημίου της Χαϊδελβέργης – μιας από τις πιο περίοπτες έδρες αρχαίων ελληνικών σπουδών παγκοσμίως.

Ο τιμώμενος Καθηγητής διετέλεσε επιστημονικός εταίρος (Junior Research Fellow) της διεπιστημονικής ερευνητικής ομάδας «Identities/Alterities» = Ταυτότητες και έννοιες του «άλλου» στο Πανεπιστήμιο του Φράιμπουργκ (2003), επιστημονικός εταίρος (Emmy-Noether Fellow) του Γερμανικού Ιδρύματος Έρευνας (Deutsche Forschungsgemeinschaft) (2003-2009), επιστημονικός εταίρος (Fellow) του βερολινέζικου Wissenschaftskolleg = Κολλεγίου Επιστημών (2012-2013), επιστημονικός υπεύθυνος και κύριος ερευνητής του μείζονος ευρωπαϊκού ερευνητικού προγράμματος (ERC) «Experience and Teleology in Ancient Narrative» = Εμπειρία και τελεολογία στην αρχαία αφήγηση (2013-2018) και επιστημονικός εταίρος (Fellow) του κέντρου αριστείας Marsilius-Kolleg του Πανεπιστημίου της Χαϊδελβέργης (2018-2019). Τα τελευταία τρία χρόνια είναι τακτικό μέλος της Ακαδημίας Επιστημών της Χαϊδελβέργης (της Τάξης Φιλοσοφίας και Ιστορίας: Ordentliches Mitglied der philosophisch-historischen Klasse der Heidelberger Akademie der Wissenschaften).

Έχει τιμηθεί κυριολεκτικά με όλα τα σημαντικά εθνικά βραβεία της χώρας του και με αρκετά διεθνή βραβεία, όπως το βραβείο Günter-Wöhrle για τη διδακτορική του διατριβή (2002), το βραβείο εξαιρετικής διδασκαλίας της Επιτροπής Προπτυχιακών Σπουδών του Πανεπιστημίου του Χάρβαρντ (2005) και το Hans-Maier-Leibnitz Preis της Deutsche Forschungsgemeinschaft (2006).

Τον Δεκέμβριο του 2023 τιμήθηκε με το βραβείο Gottfried Wilhelm Leibniz της Deutsche Forschungsgemeinschaft για το έτος 2024· το βραβείο αυτό αποτελεί την υψηλότατη τιμητική διάκριση για ερευνητή στη Γερμανία.

Ο τιμώμενος έχει συγγράψει έντεκα μονογραφίες. Η πιο πρόσφατη, μια πρωτότυπη ιστορία της έννοιας της ελπίδας από τον Όμηρο ως την εποχή της κλιματικής αλλαγής (*Hoffnung. Eine Geschichte der Zuversicht von Homer bis zum Klimawandel.* Munich-Beck), κυκλοφόρησε μόλις πριν από λίγους μήνες και έχει ήδη φέρει την ελληνική αρχαιότητα στο επίκεντρο συζητήσεων μεταξύ ειδικών και μη ειδικών για τον ρόλο της στη διαμόρφωση του σύγχρονου τρόπου σκέψης. Το ίδιο έχουν πετύχει και αρκετές από τις προηγούμενες μονογραφίες του τιμωμένου, ιδίως τα δύο βιβλία του για τα πασίγνωστα ομηρικά έπη, την *Ιλιάδα* και την *Οδύσσεια*. Η πολύ σημαντική μονογραφία του για την *Οδύσσεια* (*Die Odyssee. Homer und die Kunst des Erzählens = Η Οδύσσεια. Ο Όμηρος και η τέχνη της αφήγησης.* Munich-Beck 2017, και αγγλική μετάφραση από το Princeton UP) ξανασυστήνει το έπος αυτό στο σύγχρονο γερμανικό και διεθνές κοινό από μια σύγχρονη οπτική, δείχνοντας πώς η *Οδύσσεια* εξακολουθεί να διαμορφώνει τη λογοτεχνία, την τέχνη και τον κινηματογράφο και να επηρεάζει σημερινές αντιλήψεις για τη φύση του ανθρώπου και το νόημα της ζωής. Μεγάλη απήχηση έχει το βιβλίο του Καθηγητή Grethlein για την *Ιλιάδα* (*Mein Jahr mit Achill. Die Ilias, der Tod und das Leben = Η χρονιά που πέρασα με τον Αχιλλέα. Η Ιλιάδα, ο θάνατος και η ζωή*, Munich-Beck 2022). Πρόκειται για ένα έργο που αρνείται να ενταχθεί σε οιοδήποτε επιστημονικό, δοκιμιακό ή λογοτεχνικό είδος, και αποτελεί μια πολύ προσωπική και βιωματική ανάγνωση του έπους που αναδεικνύει τη διαχρονικότητα και το σπλαχνικό χαρακτήρα της *Ιλιάδας*. «Η χρονιά που πέρασα με τον Αχιλλέα» αναδεικνύει με μοναδικό τρόπο τη ζωντανή και μεταμορφωτική σχέση που μπορεί να αναπτυχθεί ανάμεσα σε ένα αρχαιοελληνικό κείμενο και έναν καλλιεργημένο αναγνώστη του 21^{ου} αιώνα. Στη σύνδεση μεταξύ αρχαίου και σύγχρονου κόσμου συμβάλλει και το βιβλίο *Antike und Identität. Die Herausforderungen der Altertumswissenschaften = Αρχαιότητα και ταυτότητα. Οι προκλήσεις των αρχαιογνωστικών σπουδών*, Tübingen-Mohr Siebeck 2022), στο οποίο ο Καθηγητής Grethlein επιχειρεί μια εκ βάθρων αναθεώρηση της σχέσης των σημερινών πολιτικών και πολιτισμικών αξιών με αυτές της αρχαιότητας.

Σε άλλα βιβλία του οδηγείται από τη θεωρία της λογοτεχνίας και της αισθητικής ως φιλοσοφικού κλάδου σε νέες αναγνώσεις αρχαίων κειμένων και εννοιών. Το βιβλίο του *Aesthetic Experiences and Classical Antiquity. The Significance of Form in Narratives and Pictures = Αισθητικές εμπειρίες και*

κλασική αρχαιότητα. Η σημασία της μορφής στις αφηγήσεις και τις εικόνες, Cambridge 2017 (paperback 2019), αποτελεί μια ανάλυση της σχέσης μεταξύ της λογοτεχνίας και της τέχνης της κλασικής αρχαιότητας μέσα από το πρίσμα της φιλοσοφίας της αισθητικής. Ο Καθηγητής Grethlein συνέγραψε, επίσης, μια εκτενή και συστηματική μελέτη για τη χρήση της λογοτεχνικής *απάτης* (ή εξαπάτησης) από τους αρχαίους συγγραφείς (*The Ancient Aesthetics of Deception. The Ethics of Enchantment from Gorgias to Heliodorus = Η αρχαία αισθητική της εξαπάτησης. Η ηθική της γοητείας από τον Γοργία στον Ηλιόδωρο*, Cambridge 2021), καθώς και μια πλήρη επισκόπηση της εφαρμογής της σύγχρονης αφηγηματολογίας στην κλασική φιλολογία (*Ancient Greek Texts and Modern Narrative Theory. Towards a Critical Dialogue = Αρχαία ελληνικά κείμενα και σύγχρονη αφηγηματική θεωρία. Προς έναν κριτικό διάλογο*, Cambridge 2023).

Η μοναδική ικανότητα του Καθηγητή να χρησιμοποιεί τη θεωρία και τη φιλοσοφία για να ξεκλειδώσει τα αρχαία κείμενα ήταν ήδη φανερή στα πρώτα του βιβλία. Εκτός από αυτά που αναφέρθηκαν ήδη (διδακτορική διατριβή και υφηγεσία), έχει συγγράψει μονογραφία με θέμα τον τρόπο με τον οποίο προσλαμβάνεται ο χρόνος από τον Ηρόδοτο ως τον ιερό Αυγουστίνο (*Experience and Teleology in Ancient Historiography. Futures Past from Herodotus to Augustine = Εμπειρία και τελεολογία στην αρχαία ιστοριογραφία. Το μέλλον στο παρελθόν από τον Ηρόδοτο στον Αυγουστίνο*, Cambridge 2013 [paperback 2017]). Το ζήτημα του χρόνου, αυτή τη φορά με τη διάσταση της μνήμης του παρελθόντος όπως αυτή εκδηλώνεται στα λογοτεχνικά είδη της κλασικής εποχής, αποτέλεσε το θέμα ενός ακόμη βιβλίου του τιμωμένου (*The Greeks and their Past. Poetry, Oratory, and History in the Fifth-Century BCE = Οι Έλληνες και το παρελθόν τους. Ποίηση, ρητορική και ιστορία τον πέμπτο αιώνα π.Χ.*, Cambridge 2010 [paperback 2013]).

Ο τιμώμενος συνέγραψε, επιπλέον, περισσότερα από εκατό επιστημονικά άρθρα στις εγκυρότερες σειρές και περιοδικά κλασικής φιλολογίας, και έχει συνεπιμεληθεί τέσσερις συλλογικούς τόμους. Είναι συνεκδότης ή μέλος επιτροπών έκδοσης ποικίλων επιστημονικών σειρών και περιοδικών, όπως Zetemata, Brill's Companions to Classical Studies, Trends in Classics, Quaderni Urbinati di Cultura Classica κ.ά.

Ο μεγάλος όγκος των δημοσιευμάτων του διακρίνεται από τεράστια θεματική ποικιλία και από αξεπέραστη πρωτοτυπία. Η ερευνητική παραγωγή του επικεντρώνεται σε ριζοσπαστικές ερμηνευτικές προσεγγίσεις αρχαίων ελληνικών κειμένων όλων σχεδόν των λογοτεχνικών ειδών. Ανοίγει νέους

δρόμους στη διεπιστημονική μελέτη των κλασικών κειμένων και της αρχαιότητας εν γένει και, ίσως το πιο σημαντικό, στο έργο του κατορθώνει να φέρει τον κόσμο των αρχαίων κειμένων κοντά στο σήμερα, οικοδομώντας έναν κριτικό διάλογο ανάμεσα στην αρχαιότητα και στο παρόν. Η εργογραφία του Καθηγητή είναι κάτι παραπάνω από την παραγωγή ενός φιλόπονου και διαβασμένου κλασικού φιλολόγου· ο σημερινός τιμώμενος είναι ένας πραγματικά φωτεινός νους, ένας πολυμαθής από αυτούς που γεννιούνται σπάνια, και ταυτόχρονα ένας χαλκέντερος ερευνητής παλαιάς κοπής, με γνήσια και συγκινητική αφοσίωση στο αντικείμενό του.

Η ερευνητική δράση του Καθηγητή Grethlein διακρίνεται, παράλληλα, από μια εκπληκτική εξωστρέφεια. Είναι συχνά προσκεκλημένος ομιλητής τόσο σε επιστημονικά συνέδρια (και στην Ελλάδα, πέρσι στην Ακαδημία Αθηνών) όσο και σε εκδηλώσεις για το ευρύ κοινό. Έχει ο ίδιος οργανώσει και συνδιοργανώσει πολλά διεθνή συνέδρια (πιο πρόσφατα, το 2022, «Reading across Divides. Imperial Allegory, its Cultural Contexts and Intermedial Entanglements» = Διαβάζοντας πέρα από τις διαχωριστικές γραμμές. Η αλληγορία, τα πολιτισμικά της συμφραζόμενα και οι ενδιάμεσες εμπλοκές στη λογοτεχνία της αυτοκρατορικής περιόδου, Πανεπιστήμιο του Καίμπριτζ, και το 2023, «Musa inversa» στο Πανεπιστήμιο της Χαϊδελβέργης). Έχει υπάρξει και εξακολουθεί να είναι υπεύθυνος ερευνητικών προγραμμάτων (ERC, Leibnitz κ.ά.), που αποτελούν πόλο έλξης για ερευνητές από ολόκληρο τον κόσμο. Στο Πανεπιστήμιο της Χαϊδελβέργης έχει δημιουργήσει και συντηρεί μια διεθνή, διαρκώς ανανεούμενη επιστημονική κοινότητα. Έχει υπηρετήσει ως αξιολογητής σε ερευνητικά ιδρύματα σε ολόκληρο τον κόσμο.

Ο Καθηγητής Grethlein, ο οποίος εξελέγη σε καθηγητική έδρα πριν ακόμη κλείσει τα τριάντα του χρόνια, είναι σήμερα, παρ' ότι ακόμη σχετικά νέος, ένας από τους πιο σημαντικούς και αναγνωρισμένους κλασικούς φιλολόγους στον κόσμο. Ως καθηγητής στο Πανεπιστήμιο της Χαϊδελβέργης, έχει επίσης διακριθεί για τον φιλελληνισμό του, που εντάσσεται σε μια γερμανική παράδοση με βαθιές ρίζες. Ο ίδιος έχει στηρίξει και συνεχίζει να στηρίζει με υποτροφίες και ερευνητικές θέσεις πολλούς νέους Έλληνες επιστήμονες κατά τα τελευταία δεκαπέντε χρόνια (συνεργαζόμενος, επίσης, εθελοντικά με το Ίδρυμα Alexander von Humboldt και άλλα γερμανικά ιδρύματα), ενώ έχει συμμετάσχει κατ' επανάληψη στα ελληνικά ακαδημαϊκά πράγματα λειτουργώντας ως μέλος εκλεκτορικών σωμάτων, επιτροπών αξιολόγησης κτλ. Με την ανακήρυξη του Καθηγητή Grethlein σε επίτιμο διδάκτορα του Τμήματος Φιλολογίας, το Πανεπιστήμιο Αθηνών προβαίνει σε μια κίνηση έμπρακτης αναγνώρισης και

επιβράβευσης της τεράστιας επιστημονικής προσφοράς του στον χώρο της αρχαιογνωσίας, αλλά και σε μια συμβολική πράξη ενίσχυσης των ήδη στενών επιστημονικών δεσμών που συνδέουν την ελληνική με τη γερμανική επιστημονική κοινότητα, για την προαγωγή των οποίων ο Καθηγητής έχει ήδη προσφέρει ανεκτίμητες υπηρεσίες.

Κλείνοντας αυτή τη σύντομη παρουσίαση, θα ήθελα να του ευχηθώ πάνω από όλα υγεία και μακροημέρευση. Επίσης να συνεχίσει να είναι το ίδιο δημιουργικός όπως έως σήμερα, να χαίρεται τα παιδιά του και τα αγαπημένα του πρόσωπα. Και να αποτελέσει η σημερινή ημέρα αφετηρία της συνέχισης και περαιτέρω εμβάθυνσης της τόσο γόνιμης συνεργασίας των Πανεπιστημίων μας, της Αθήνας και της Χαϊδελβέργης.

JONAS GRETHLEIN
Καθηγητή του Πανεπιστημίου της Χαϊδελβέργης

ΟΜΙΛΙΑ ΜΕ ΘΕΜΑ: «THE POWER, PERIL, AND PROMISE OF FORGETTING IN THE *ODYSSEY*»

I. The Reinhard debate

In January 2022, the renowned historian Wolfgang Reinhard published a newspaper article on the memory of the Shoah in Germany.[1] He traced its emergence and complained about what he labeled an on-going 'Holocaust-obsession', a 'Holocaust-culture', which is 'highly power-conscious and protected by taboos' ('machtbesetzt und tabugeschützt'). There is, Reinhard contends, not only a duty to remember, but also a right to forget: now that the last eyewitnesses are dying, it seems natural to him that the memory of the Shoah should fade. Reinhard does not quote Nietzsche, but his argument in favour of oblivion is reminiscent of some of Nietzsche's ideas in his second *Untimely Meditation*. In *On the Uses and Disadvantages of History for Life*, Nietzsche rants against the historical culture of his epoch and extolls oblivion as essential to life: 'It is possible to live almost without remembering, indeed, to live happily, as the beast demonstrates; however, it is generally completely impossible to live without forgetting' ('es ist möglich, fast ohne Erinnerung zu leben, ja glücklich zu leben, wie das Thier zeigt; es ist aber ganz und gar unmöglich, ohne Vergessen überhaupt zu leben').[2]

Whether indebted to Nietzsche or not, Reinhard's intervention provoked strong reactions. A few respondents cautiously supported the challenge to Germany's memory culture. The majority, however, harshly criticized both the form and content of the article, notably its partly clandestine, partly explicit adoption of antisemitic clichés.[3] The debate triggered by Reinhard highlights at

---

1 Reinhard, W. (2022). Vergessen, verdrängen oder vergegenwärtigen? *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 10. Januar 2022.

2 Nietzsche, F. (1954). Vom Nutzen und Nachteil der Historie für das Leben. In: Schlechta, K., ed., *Werke I*, Munich, pp. 209-285 (213); transl. Ian C. Johnston.

3 See, for example, the response by Scherle and Scherle (Scherle, G. and Scherle, P. [2022]. Erlösendes Vergessen? *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 21. Januar 2022) and the letter to the editor by Grünbaum (Grünbaum, M. [2022]. Wessen Geistes Kind? *Frankfurter Allgemeine*

least two points about the elusive phenomenon of forgetting: first, collective acts of forgetting cannot be treated as a biological process. Cultural memory is not the sum of many individual acts of remembrance.[4] Likewise, cultural oblivion is a highly complex process that is different from a simple, continuous fading of content. Even for individual memory the 'decay theory' does not work.[5] According to this theory, memory simply grows weaker with time until it fully dissolves. Many observations run counter to this model. The 'decay theory' is for example hard to square with experiments showing that items not recalled at one point in time can be recalled at a later point in time.

Second, the Reinhard debate demonstrates that forgetting can be highly political. Reinhard's argument in favour of oblivion met with such strong disapproval as it is in line with right-wing positions. Particularly since 1989, authors and politicians from the right have tried to replace Auschwitz as Germany's negative foundation myth with the positive agenda of national pride. In his article, Reinhard explicitly endorses this movement. His intervention and the responses to it illustrate that what nations and social groups decide to forget is as political as what they elect to remember.

In my talk, I wish to show that Homer's *Odyssey* contains multifaceted reflections on forgetting and its intricacies. At first sight, this claim is certainly surprising. It is widely acknowledged that Homeric epic casts itself as a commemorative medium, as the source of *kleos aphthiton* ('imperishable fame') for its heroes. This said, forgetting is also present in Homer. In the *Iliad*, we encounter oblivion chiefly as the shadow of memory, as a threat to the glory for which the heroes are striving.[6] In the *Odyssey*, on which I will focus, further aspects of forgetting are reflected. In a first step, I will discuss forgetting as an obstacle to *nostos* (II). I will then argue that forgetting can also play a positive role. Helen's drug in *Odyssey* 4 permits a partial and temporary forgetting that, while not without ambiguities, is, on the whole, salubrious and has attracted some thought-provoking interpretations in antiquity (III). Finally, the political dimension of forgetting is on display in *Odyssey* 24. The poem's ending raises

---

Zeitung, 14. Januar 2022).

4 Cf. Steinbock, B. (2013). *Social Memory in Athenian Public Discourse. Uses and Meanings of the Past.* Ann Arbor, p. 12.

5 See, for example, the landmark paper by McGeoch (McGeoch, J.A. [1932]. Forgetting and the Law of Disuse. *Psychological Review*, 39[4], pp. 352-370). For a brief survey of different theories of forgetting, see Roediger III, H.L., and Weinstein, Y., et al. (2010) Forgetting. Preliminary Considerations. In: Della Sala, S., ed., *Forgetting*, Hove, pp. 1-22 (esp. pp. 9-18).

6 On the fragility of memory established by material objects, see Grethlein, J. (2008). Memory and Material Objects in the *Iliad* and the *Odyssey*. *JHS*, 128, pp. 27-51.

questions about the status of epic and invites comparison with the later historical practice of amnesty (IV).

II. Forgetting as an obstacle to Odysseus' *nostos*

I will start with oblivion as an obstacle to Odysseus' *nostos*.[7] Besides monsters that try to devour Odysseus, forgetting is a major threat to his return and a key element of the *Odyssey*'s plot.[8] Odysseus is exposed to various forms of forgetfulness, some of them induced by erotic attraction, others by drugs, one even by song. We first encounter forgetting as an obstacle to Odysseus' *nostos* in Athena's appeal to Zeus to permit her protégé to return home. Calypso, she informs her father, 'detains the grieving, unhappy/ man, and ever with soft and flattering words she works to/ charm him to forget Ithaca' (δύστηνον ὀδυρόμενον κατερύκει,/ αἰεὶ δὲ μαλακοῖσι καὶ αἱμυλίοισι λόγοισι/ θέλγει, ὅπως Ἰθάκης ἐπιλήσεται, 1.55-7).

As reported by Athena, Odysseus successfully wards off Calypso's scheme and longs for his *nostos*, but a later statement by Homer makes the image more complex. Odysseus weeps for his return, 'since the nymph was no longer pleasing to him' (ἐπεὶ οὐκέτι ἤνδανε νύμφη, 5.153). The contact clause implies that there was a time when Odysseus fully indulged in his union with Calypso, arguably without thinking about Ithaca. This helps to explain why he spends seven years on Ogygia, apparently not purely as a captive. For a while, Calypso's erotic spell seems to have erased the memory of Ithaca. Erotic attraction, it seems, is capable of pushing the memory of home to the back of Odysseus' mind. In the end, however, it is trumped by the desire 'to see the day of homecoming'. At the risk of putting too much weight on the simple word 'no longer', I suggest that Odysseus' long stay at Calypso's and his final decision to return to Ithaca flies in the face of the decay theory of forgetting. It illustrates that the content of our memory does not simply fade with time. Things which have slipped into oblivion for a while can be reactivated later.

---

7 On the episodes discussed in this section, see also Austin, N. (1975). *Archery at the Dark of the Moon. Poetic Problems in Homer's Odyssey*. Berkeley, pp. 138-9; Apthorp, M.J. (1980). The Obstacles to Telemachus Return. *CQ*, 30, pp. 1-22 (12-13); Rutherford, R.B. (1986). The philosophy of the Odyssey. *JHS*, 106, pp. 145-162 (146 n. 6); Crane, G. (1988). *Calypso. Backgrounds and Conventions of the Odyssey*. Frankfurt, pp. 42-4; Loney, A.C. (2019). *The Ethics of Revenge and the Meaning of the Odyssey*. New York, pp. 223-4.

8 Austin 1975, pp. 141: 'If Odysseus' voyage is one of spatial disorientation, spatial disorientation is matched in the psychological sphere by amnesia …'

Brief as the reference to oblivion is in the Calypso episode, it reveals a temporal structure which is shared with the other Odyssean adventures that I will discuss. When Calypso tries to mesmerize Odysseus so that he forgets about Ithaca, both the past and the future are involved. The nymph tries to make Odysseus forget his past experiences on Ithaca. Thereby she wishes to prevent him from yearning to see Ithaca in the future. This entanglement of the past with the future highlights the pragmatic dimension of memory and oblivion.[9] What we remember and what we forget has an impact on our goals and actions, not only, but especially in the case of a home that we wish to return to. This point chimes well with a thesis of modern psychologists. In the course of evolution, they argue, humans developed the capacity to remember and to forget not so much for the sake of simply recalling or blotting out the past but in order to be able to navigate the present and the future.[10]

The pragmatic dimension of oblivion and memory manifests itself also linguistically. It is first worth noting that Homer uses the noun *lêthê* ('oblivion') only once and does not deploy a noun for the faculty of memory.[11] Instead, he refers to oblivion and memory mostly verbally, notably through *lanthanomai* and *mimnêskomai* with their compounds. There is no interest in cognitive faculties for their own sake in epic; forgetting and remembering matter only in so far as they are part of the action.

The ties of memory and oblivion to action are even closer. The heroes are frequently said to forget or to remember their prowess (*alkê*).[12] This means they are either fighting with courage or not – *alkê* is a virtue strongly related to action. In other verses, the content that is forgotten or remembered is even the fight itself (*charmê*)[13] or other particulars that express an activity: when for example heroes 'have altogether forgotten the guard' (φυλακῆς ἐπὶ πάγχυ λάθωνται, *Il.* 10.99), then they are not guarding their camp. As these examples illustrate,

---

9 See Bakker, E.J. (2002). Remembering the God's Arrival. *Arethusa*, 35(1), pp. 63-81 on the relation of remembering and forgetting to the present (69): 'Memory in Homer is not a retrieval of stored facts but a dynamic cognitive operation in the present, a matter of consciousness or, more precisely, of the activation of consciousness … In other words, "remembering" and "forgetting" in Homer are states of mind in the present.'

10 Nairne, J.S. and Pandeirada, J.N.S. (2008). Forgetting. In: Roediger III, H.L., ed., *Learning and Memory. A Comprehensive Reference. Vol. 2, Cognitive Psychology of Memory*. Amsterdam, pp. 179-194.

11 Cf. Simondon, M. (1982). *La mémoire et l'oubli dans la pensée grecque jusqu'à la fin du Ve siècle avant J.-C. Psychologie archaïque, mythes et doctrines*. Paris, pp. 19-20. *Lêthê* occurs in *Il.* 2.33. On the use of ἔκλησις in *Od.* 24.485, see below.

12 E. g., *Il.* 11.566; 13.835-6.

13 E. g. *Il.* 16.759; 19.148.

Homer has a tendency to circumscribe the failure to do something as forgetfulness. His periphrastic use of *lanthanomai* and its compounds throws into relief the pragmatic dimension of oblivion. This dimension is narratively disseminated when Calypso tries to erase Odysseus' memory of Ithaca in order to keep him on Ogygia.

Through its pragmatic relevance, oblivion can become a factor in power play. Just like memory, oblivion shapes who we are and influences what we do. The Ogygia episode illustrates that manipulating memory grants power. Calypso's attempt to induce oblivion in Odysseus is part of her efforts to control him. Were he to be cut off from his memories of home, Odysseus would be fully dependent on her. He ultimately leaves Calypso because he does not forget Ithaca. Nonetheless, the seven years that Odysseus spends on Ogygia attest to the power wielded by Calypso through her ability to repress memory.

Odysseus' susceptibility to erotically induced oblivion can also be seen in his encounter with another goddess, who forms a couplet with Calypso: Circe.[14] Odysseus has spent a full year on Aiaie in Circe's arms when his comrades approach him (*Od.* 10.472-4): 'Good sir, remember now your own country/ if truly it is ordained that you shall survive and come back/ to your strong-founded house and to the land of your fathers' (δαιμόνι', ἤδη νῦν μιμνήσκεο πατρίδος αἴης/ εἴ τοι θέσφατόν ἐστι σαωθῆναι καὶ ἱκέσθαι/ οἶκον ἐϋκτίμενον καὶ σὴν ἐς πατρίδα γαῖαν). Not much persuasion is necessary, Odysseus immediately responds, but nonetheless the comrades' intervention is needed to bring him back on course.[15] Like Calypso, Circe instantiates the power of *eros* to outshadow temporarily Odysseus' memory of his home and hence to delay his return.

However, Circe has further means of oblivion at her disposal. Before transforming into swine the group of comrades that first comes to her house, she feeds them a potion that contains 'malignant drugs, to make them forgetful of their own country' (φάρμακα λύγρ', ἵνα πάγχυ λαθοίατο πατρίδος αἴης, 10.236). Odysseus is only able to counter Circe's assault because Hermes provides him with another *pharmakon*, moly, that renders him immune to Circe's drug.[16] Scholars have emphasized the fairy-tale character of this encounter, listing

[14] On the relation between Circe and Calypso, see the literature listed in Scully, S. (1987). Doubling in the Tale of Odysseus. *CW*, 80(6), pp. 401-417 (406 n. 6).

[15] Austin 1975, p. 138 calls Circe 'Odysseus' only lapse', but, as pointed out above, the same can be claimed for Calypso.

[16] For a gender-based reading of Odysseus' resistance to Circe, see Canevaro, L.G. (2018). *Women of Substance in Homeric Epic. Objects, Gender, Agency*. Oxford, pp. 175-6.

parallels from other cultures.[17] For my investigation, Circe's drug is instructive insofar as it puts the spotlight on the power dimension of oblivion. Just as drugs provide the producer and seller with power over the consumers, the ability to make others forget is a mighty resource. The power to control someone through making them forget, tangible in Calypso's love spell, manifests itself with additional force in Circe's drug.

Odysseus and his men come across amnesiac drugs not for the first time on Aiaie. After their first adventure with the Ciconians, they sail for nine days and finally reach the land of another people. The Lotus-eaters are by no means hostile; on the contrary, they host the three men sent as scouts by Odysseus. The Greeks do not return and wish 'to stay there with the lotus-eating/ people, feeding on lotus, and forget the way home' (ἀλλ' αὐτοῦ βούλοντο μετ' ἀνδράσιν Λωτοφάγοισι/ λωτὸν ἐρεπτόμενοι μενέμεν νόστου τε λαθέσθαι, 9.96-7). Odysseus has to use force to bring his scouts back and takes off in haste, 'for fear someone else might taste of the lotus and forget the way home' (μή πώς τις λωτοῖο φαγὼν νόστοιο λάθηται, 9.102). Homer's account of Odysseus' visit to the Lotus-eaters is brief, but it stands at an important juncture. The Ciconians fought as allies of Priam in the Trojan War, they still belong to the world of the *Iliad*. With the Lotus-eaters, however, Odysseus enters a fairy-tale world populated with one-eyed giant cannibals, the master of winds and monsters such as Scylla and Charybdis. Homer's choice of the Lotus-eaters as the first people Odysseus encounters in this world reveals the salience of oblivion as an Odyssean theme.

There is one more adventure that confronts Odysseus with the peril of forgetting: the Sirens. Circe warns Odysseus that whoever listens to their song will not return home but stay on their shore until he dies. With the help of Circe, however, Odysseus manages to listen to the Sirens' song without losing his *nostos*. He closes the ears of his comrades with wax and has them bind him on the mast. The Sirens episode introduces a new source of oblivion: song. Given that song is the prime commemorative medium in Homer, its amnesiac effect is startling. The friction is deepened by the Sirens' self-praise. While not using the word 'remembering',[18] they boast vast knowledge, promising Odysseus that he will leave 'knowing more than ever/ he did' 'for we know everything that the

---

[17] E. g., Radermacher, L. (1915). *Die Erzählungen der Odyssee*. Vienna, pp. 4-9; Germain, G. (1954). *Genèse de l'Odyssée. Le fantastique et le sacré*. Paris, pp. 130-50; 153-91; Page, D. (1973). *Folktales in Homer's Odyssey*. Cambridge, MA, pp. 49-69.

[18] This is noted in Segal, C. (1994). *Singers, Heroes, and Gods in the Odyssey*. Ithaca, p. 105.

Argives and Trojans/ did and suffered in wide Troy through the gods' despite./ Over all the generous earth we know everything that happens' (πλείονα εἰδώς./ ἴδμεν γάρ τοι πάνθ', ὅσ' ἐνὶ Τροίῃ εὐρείῃ/ Ἀργεῖοι Τρῶές τε θεῶν ἰότητι μόγησαν,/ ἴδμεν δ' ὅσσα γένηται ἐπὶ χθονὶ πουλυβοτείρῃ, *Od*. 12.188-91). This claim to knowledge turns the Sirens into uncanny versions of the Muses and their song into 'a ghastly imitation of epic'.[19]

Instead of being opposed to one another, memory and oblivion are entangled in the Sirens' song. Put succinctly, exposition to their memory induces oblivion.[20] This entwinement of forgetting and remembering crosses boundaries: It is the world of song that threatens to eclipse the real world. An immersion in the Sirens' narration makes the listeners forget about their own lives.[21] The ontological division between representation and reality is paralleled by a temporal one. The Sirens boast that they know everything that happens on earth, but, in addressing specifically Odysseus, they single out the Trojan War as the object of their singing. This reference is underscored by the intense Iliadic colouring of the Sirens' words.[22] It is by entrapping Odysseus in his past that the Sirens would deprive him of his present and future.[23] Natasha Peponi observes that 'the Odyssean Sirens are located on the cusps between gods and mortals, idyll and horror, monody and choral song, epic and lyric'.[24] To this list, we can, I think, add the entanglement of memory with oblivion, which contributes to the profound ambiguity of the Sirens.

In the *Iliad*, the forgetting that menaces the heroes' glory is the result of the fragility of material objects and their significance. The oblivion that threatens Odysseus' *nostos*, on the other hand, is the product of mighty interventions: *eros*, drugs and song are the forces that are directed at Odysseus with the purpose of making him forget about Ithaca and give up on his return. Homer

---

[19] Segal 1994, p. 103. On the resemblance between Sirens and Muses, see, e. g., Buschor, E. (1944). *Die Musen des Jenseits*. Munich; Pucci, P. (1979). The Song of the Sirens. *Arethusa*, 12, pp. 121-132 (126-8); Doherty, L.E. (1995). *Siren Songs. Gender, Audiences, and Narrators in the Odyssey*. Ann Arbor, pp. 83-5.

[20] Crane 1988, 43: 'Their Mnemosyne causes their audience to forget all else including their homes and families.'

[21] On the aspect of immersion in the Sirens' episode, see Grethlein, J. (2025) The Sirens and the Dark Side of Immersion. In: E. Cole, ed. *Experiencing Immersion in Antiquity and Modernity*. London, pp. 29-41.

[22] Pucci 1979.

[23] Pucci 1979, p. 128 contends that the Sirens themselves 'show a pathetic blindness to what is present and so visible'.

[24] Peponi, A.-E. (2012). *Frontiers of Pleasure. Models of Aesthetic Response in Archaic and Classical Greek Thought*. Oxford, p. 80.

assigns to all three forces the capability of *thelxis*.[25] Usually translated as 'bewitching' or 'entrancing' and closely related to *kêlein*, the verb *thelgein* and its compounds signify a profound, if temporary change of consciousness.[26] Some passages even suggest magical associations. At the end of the *Iliad*, for example, Homer mentions Hermes' 'staff, with which he mazes the eyes of those mortals/ whose eyes he would maze, or wakes again the sleepers' (ῥάβδον, τῇ τ' ἀνδρῶν ὄμματα θέλγει/ ὧν ἐθέλῃ, τοὺς δ' αὖτε καὶ ὑπνώοντας ἐγείρει, *Il.* 24.343-4). The magical power of the forces that bring about forgetting highlights the strong impact that forgetting can have. In the *Odyssey*'s plot, oblivion is a major force that threatens the goal of *nostos* and the poem's closure.

III. Helen's drug and the effects of narrative

To some, it happens less often than to others, but we all know the experience of failing to recall something. Forgetting something can be simply annoying, as when the name of a colleague we bump into at a conference has slipped our memory. It can also cause more serious problems. Just imagine the plane that is supposed to bring you to the conference is due in three hours and you cannot remember where you have put your passport. Everybody will have their own set of more or less unpleasant stories about oblivion. It is therefore not surprising that we generally consider forgetting a failure and nuisance. However, forgetting is also a necessary process.[27] In evolutionary terms, it is even an adaptive feature. The fading of memories that are rarely used makes it possible to take in more relevant information. There are many ways in which we benefit from forgetting in our lives. Some of them are thought-provokingly reflected in Homeric epic. So far, we have seen the negative dimension of oblivion in the *Odyssey*; now, I will move on to explore the positive role it also plays.

In the *Apologoi*, drugs that induce forgetting are cast as detrimental: the lotus as well as Circe's *pharmakon* jeopardize Odysseus' *nostos*. Earlier, however, during Telemachus' journey we encounter a similar drug. Its effect is not unambiguous, but on the whole positive. When Telemachus and Peisistratus

---

[25] *Eros*: *Od.* 1.56-7 (Calypso); drug: *Od.* 10.213; 291; 318; 326 (Circe); song: *Od.* 12.44-5 (Sirens).

[26] Cf. Heubeck and Hoekstra pp. 55-6 ad *Od.* 10.213 (Heubeck, A. [1989]. *A Commentary on Homer's Odyssey* [Vol. 2, Books IX-VXI]. Oxford); Halliwell, S. (2011). *Between Ecstasy and Truth. Interpretations of Greek Poetics from Homer to Longinus*. Oxford, pp. 47-53; Peponi 2012, pp. 70-1.

[27] This is reflected for example in Themistocles' wish for an *ars oblivionis* in Cic. *De Orat.* 2.351.

dine with Menelaus and Helen in Sparta, the memory of Odysseus makes them all cry. Peisistratus therefore asks to have an end put to this conversation. Menelaus agrees: instead of sharing further stories, they should turn to eating again. When, however, they do so, Helen jumps in: 'Into the wine of which they were drinking she cast a medicine/ of heartsease, free of gall, to make one forget all sorrows' (αὐτίκ' ἄρ' εἰς οἶνον βάλε φάρμακον, ἔνθεν ἔπινον,/ νηπενθές τ' ἄχολόν τε, κακῶν ἐπίληθον ἁπάντων, 4.220-1).

Whatever the drug is – Classicists have tried hard to identify it[28] – Homer goes out of his way to emphasize its effect (4.222-6):

> And whoever had drunk it down once it had been mixed in the wine bowl,
> for the day that he drank it would have no tear roll down his face,
> not if his mother died and his father died,
> not if men murdered a brother or a beloved son in his presence
> with the bronze, and he with his own eye saw it.
> ὃς τὸ καταβρόξειεν, ἐπὴν κρητῆρι μιγείη,
> οὔ κεν ἐφημέριός γε βάλοι κατὰ δάκρυ παρειῶν,
> οὐδ' εἴ οἱ κατατεθναίη μήτηρ τε πατήρ τε,
> οὐδ' εἴ οἱ προπάροιθεν ἀδελφεὸν ἢ φίλον υἱὸν
> χαλκῷ δηϊόῳεν, ὁ δ' ὀφθαλμοῖσιν ὁρῷτο.

The examples chosen by Homer are extreme and throw into relief the potency of the drug. At the same time, he describes its effect as temporarily limited.[29] This is not the only difference from the *pharmaka* served by Circe and the Lotus-eaters. Helen's drug is also not fully amnesiac. It makes its users specifically 'forget all sorrows'. Instead of blotting out the past, it allows them to engage with afflictive events and experiences without feeling the pain. And in fact, both Helen and Menelaus go on to narrate stories about Odysseus, which disturb neither them nor the listeners. And yet, Homer casts the emotional manipulation effected by the *pharmakon* as a form of oblivion. Despite the differences, Helen's intervention in book 4 shows that the forgetfulness triggered by drugs is not necessarily perilous as in the case of Circe and the Lotus-eaters.

---

[28] See West ad *Od.* 4.220ff. (Heubeck, A., and West, S., et al. [1988]. *A Commentary on Homer's Odyssey* [Vol. 1, Books I-VIII]. Oxford); Plut., *De Iside* 393e.

[29] See Minchin, E. (2006). Can One Ever Forget? Homer On the Persistence of Painful Memories. *Scholia,* N. S. 15, pp. 2-16 (8-9), emphasizing the persistence of painful memories and the difficulty of forgetting in Homeric epic.

It can also help liberate the heroes from the pain caused by bitter memories, if only momentarily.

If we look back to the ancient reception, we find interpretations of Helen's *pharmakon* that open up a new angle on the qualified oblivion it brings about. For Plutarch, Helen's drug symbolizes a rhetoric that is not confrontational, but persuasive (*Quaest. conv.* 614c). About 250 years later, in the 4th century CE, the sophist Himerius called the *pharmakon* an *ainigma* for 'sweet and very wise speech' (λόγος ἡδὺς καὶ πάνσοφος, *Or*. 16.1-2 Colonna). And one more century later, the Neoplatonic philosopher Macrobius also read the drug as a figure for the power of speech (*Sat*. 7.18).

Seen from this perspective, the drug that allows the dinner party to indulge in memories highlights the power of these stories themselves.[30] The stories can be seen either as a detraction from sorrow or as a mode of coming to grips with it. After all, the narrations continue to centre on Odysseus, whose fate has instilled the attendants with sadness. In this case, the past is not forgotten. In fact, it is a core creed not only of psychoanalysis that working through experiences is the opposite of blocking them. This said, at least the sorrow is forgotten when one has narratively coped with the past. This would be close to the function of Helen's drug, which is described as 'making one forget all sorrows' (κακῶν ἐπίληθον ἁπάντων, 4.221).

An early attestation of the idea that song and narrative are means of oblivion signals that the Imperial interpretations of Helen's drug are not too fanciful. In the *Theogony* Hesiod introduces the Muses simultaneously as the daughters of Mnemosyne and Zeus and 'as forgetfulness of evils and relief from anxieties' (λησμοσύνην τε κακῶν ἄμπαυμά τε μερμηράων, *Theog*. 55). At the end of the proem, Hesiod elaborates on the power of poetry to make audiences forget their pain (98-103):

> Even if someone who has unhappiness in his newly anguished spirit
> is parched in his heart with grieving, yet when a poet,
> servant of the Muses, sings of the glorious deeds of people of old
> and the blessed gods who possess Olympus,
> he forgets his sorrows at once and does not remember his anguish at all;
> for quickly the gifts of the goddesses have turned it aside.

[30] Versions of this interpretation can also be found in modern scholarship: Bergren, A.L.T. (2008). *Weaving Truth. Essays on Language and the Female in Greek Thought*. Cambridge, MA, p. 118; Canevaro 2018, pp. 180-1.

εἰ γάρ τις καὶ πένθος ἔχων νεοκηδέι θυμῷ
ἄζηται κραδίην ἀκαχήμενος, αὐτὰρ ἀοιδὸς
Μουσάων θεράπων κλεῖα προτέρων ἀνθρώπων
ὑμνήσει μάκαράς τε θεοὺς οἳ Ὄλυμπον ἔχουσιν,
αἶψ' ὅ γε δυσφροσυνέων ἐπιλήθεται οὐδέ τι κηδέων
μέμνηται· ταχέως δὲ παρέτραπε δῶρα θεάων.

The *pharmakon* in *Odyssey* 4 is not only the positive counterpart of the drugs of Circe and the Lotus-eaters; the readings of our Imperial authors and Hesiod's reference to Mnemosyne let us see it also in correspondence with the Sirens' song. I argued that the Sirens entangle memory with oblivion. Their song is premised on knowledge of everything that has happened and simultaneously makes listeners forget about their own lives. If Helen's drug is read as a figure for narrative, then it also entangles memory and forgetting, albeit along different lines. According to this interpretation, it signifies a memory that grants at least temporarily a forgetting of sorrows, either through detraction or as a coping mechanism. The Sirens illustrate how dangerous narrative can be through its capacity to instil oblivion – the represented world can supplant the real world. Helen's intervention in *Odyssey* 4, on the other hand, demonstrates that the oblivion caused by narration can also be beneficial in that it helps reduce pain.

IV. The political dimension of forgetting in the *Odyssey*'s closure

The Reinhard debate, with which I introduced my inquiry, alerts us to the political dimension of forgetting. Beside collective memory, there is also collective oblivion. What a community does not remember shapes its identity just as much as what it commemorates. Forgetting is not only a temporal process, but also the object of communal decisions. The responses to Reinhard's intervention demonstrate that his call for the fading of the memory of the Holocaust in Germany is highly problematic. Let me now argue that the *Odyssey*, on the other hand, showcases the importance of forgetting for political communities. The necessity of oblivion, but also the immense difficulty of achieving it emerge in a particularly prominent place, at the ending of the poem. There are strong centrifugal and centripetal forces in the *Odyssey*'s final two books,[31] but collective amnesia is key for the action to come to a halt and to achieve some kind of closure. The forgetfulness established in *Odyssey* 24 raises

[31] Cf. Grethlein, J. (2017). *Die Odyssee. Homer und die Kunst des Erzählens*. Munich, pp. 243-70.

intriguing questions about the epic poem itself and its status; moreover, it invites comparison with the practice of amnesty in later Greek history.

After the suitors have been killed and the house swept clean, Odysseus has a singer play his lyre so that passers-by will think a wedding is being celebrated. It does not take too long however until the Ithacans learn what has happened. They assemble and consult. Unconsolably grieved by the death of his son Antinoos, Eupeithes fervently appeals to his fellowmen to take revenge. He manages to persuade more than half of the crowd. In the meantime, Athena asks Zeus what will happen, whether there will be war or reconciliation. Zeus cedes the decision to his daughter, but simultaneously announces that there should be a 'forgetting'. Both parties should make oaths of faith and friendship and then enjoy peace and prosperity under Odysseus' kingship. After a brief military encounter of the relatives of the suitors and Odysseus with his men, Athena intervenes. Only Odysseus continues to fight and has to be stopped by a lightning bolt coming from Zeus himself. Athena has both sides make their pledges, and the *Odyssey* ends.

Commentators have called Athena's appearance on the battle-field the first *deus-ex-machina*.[32] The nature of revenge leads to an infinite cycle of violence: Odysseus has killed the suitors to avenge for the consumption of his goods and the attempt to marry his wife, the bereft relatives wish to revenge the suitors; were they to be successful, the relatives and friends of Odysseus would have to strike back etc.[33] The plot is therefore firmly in the grip of the logic of retribution. Closure is impossible until one of the parties is fully annihilated. A divine intervention is necessary to interrupt the revenge cycle and to bring the action to an endpoint.

Homer also linguistically bestows significance on the settlement at the end of the *Odyssey*. The word he uses for forgetting, *eklêsis*, surfaces only here in the epic and even in all of extant Greek literature. Apparently, Homer feels the need to coin a new term for the means by which the infinite escalation of violence is debarred. The *hapax legomenon* reflects the extraordinariness of the solution. Moreover, Zeus' wording echoes Eupeithes' call for revenge:[34] 'Let us establish a forgetting of the slaying of their sons and brothers' (ἡμεῖς δ' αὖ παίδων τε κασιγνήτων τε φόνοιο/ ἔκλησιν θέωμεν, *Od*. 24.484-5) harks back to Eupeithes'

---

[32] E. g., de Jong, I.J.F. (2001). *A Narratological Commentary on the Odyssey*. Cambridge, p. 585 ad 24.472-88. Zeus is the *deus-ex-machina* for Danek, G. (1988). *Epos und Zitat. Studien zu den Quellen der Odyssee*. Vienna, p. 505.

[33] Cf. Marks, J.R. (2008). *Zeus in the Odyssey*. Cambridge, MA, pp. 67-72; Loney, A.C. (2019). *The Ethics of Revenge and the Meaning of the Odyssey*. New York, pp. 203-10.

[34] Loney 2019, pp. 219-20.

fear of the shame awaiting them 'if we do not take revenge on the murderers of our brothers/ and sons' (εἰ δὴ μὴ παίδων τε κασιγνήτων τε φονῆας/ τεισόμεθ', 24.434-5). The reverberation underscores that only forgetting can bring an end to the logic of revenge. Otherwise, violence would be perpetuated infinitely.

The salience of oblivion in the *Odyssey's* closure makes for an intriguing comparison with the ending of the *Iliad*. In both poems, the fighting comes to an end, in the *Odyssey* for good, in the *Iliad* for the duration of the ceasefire. The last action Homer narrates in the *Iliad* is the burial of Hector. Earlier Hector had speculated about how the tomb of his opponent would spread his fame, now the Trojans erect a *sêma* for him. The *Iliad* therefore ends on a commemorative note. The *Odyssey*, on the other hand, can reach its closure only through an act of forgetting. The endings of both epics share many features, the mix of centrifugal and centripetal forces, the doubling of closures – in the *Odyssey* the recognition of Penelope in addition to the reconciliation with the Ithacans, in the *Iliad* the funeral games before the meeting of Achilles with Priam. But the amnesia in the *Odyssey*'s final scene strikes a very different chord from the commemorative act with which the *Iliad* ends.

Given that epic itself is a commemorative medium, the question inevitably arises as to how the erasure of memory at the end relates to the *Odyssey*'s own commemorative function.[35] Recently, Joel Christensen and Alex Loney have emphasized the tension or even paradox in Zeus ordaining that on Ithaca the very events are not to be remembered which Homer has just recounted.[36] It is their merit to have teased out the meta-poetic dimension of forgetting, but I do not think that the sharp juxtaposition with epic memory is the only possible reading.

The *Theogony*'s introduction of the Muses as the daughters of Mnemosyne, who provide 'oblivion of evil' (53-5), casts in genealogical terms the insight that memory and oblivion need not be diametrically opposed but can be entangled with one another. A wide gulf separates the Homeric audience from the heroes, who could throw stones that men today would not be able to lift.[37] The heroic world is clearly set apart from the world of the audience – can memory in the latter actually conflict with the order to forget in the former? And as fashionable

---

[35] Along different metapoetic lines, Marks 2006, pp. 76-7 suggests that Homer flaunts the Panhellenic character of his epic as he 'de-authorizes traditions that build on the social and political consequences of the suitors' deaths, but that lack Panhellenic currency'.

[36] Christensen, J. (2020). *The Many-Minded Man. The Odyssey, Psychology, and the Therapy of Epic*. Ithaca, NY, pp. 232; Loney 2019, p. 225.

[37] *Il.* 5.302-4; 12.381-3; 12.445-9; 20.285-7.

as it is to read actions of the heroes meta-poetically, it is also worth noting that the oblivion in the *Odyssey* stands in a clearly defined context which is not poetic, but political. By no means does this rule out meta-poetic readings, but it indicates the possibility of alternative interpretations, notably along political lines.

Christensen also tries to capture the political significance of the amnesia in the *Odyssey*'s closure. He observes that such concerns were current in the lives of ancient audiences and adduces the amnesty of 403 BCE in Athens as a historical parallel: 'From this perspective, the point of the *Odyssey*'s final amnesty might not be for the Ithacans to forget the tale, but that they stop telling it, stop recalling it for others … The amnesty is thus not a destruction of memory but an instruction on how to use it, positing first and foremost that some stories are not useful, or plainly dangerous, to tell.'[38] Linking the *Odyssey*'s amnesia with later cases of amnesty is thought-provoking, but crucial differences should not be ignored. While the oaths to be sworn by both parties in fact anticipate historical amnesty treaties,[39] Zeus' words are also accentuated rather differently. As the Byzantine Bishop Eustathius observed, his proposal is 'not phrased correctly' (οὐ κατ' ὀρθὴν φράσιν, 1968: 21-2):[40]

> Now that noble Odysseus has punished the suitors, let them
> Make their oaths of faith and friendship, and let him be king always;
> And let us make them forget the death of their brothers
> And sons, and let them be friends with each other,
> As in the time past, and let them have prosperity and peace in abundance.
> ἐπεὶ δὴ μνηστῆρας ἐτείσατο δῖος Ὀδυσσεύς,
> ὅρκια πιστὰ ταμόντες ὁ μὲν βασιλευέτω αἰεί,
> ἡμεῖς δ' αὖ παίδων τε κασιγνήτων τε φόνοιο
> ἔκλησιν θέωμεν· τοὶ δ' ἀλλήλους φιλεόντων
> ὡς τὸ πάρος, πλοῦτος δὲ καὶ εἰρήνη ἅλις ἔστω. (*Od*. 24.482-86)

---

[38] Christensen 2020: 234. See also Loraux (Loraux, N. [1997]. *La cité divisée. L'oubli dans la mémoire d'Athènes*. Paris, pp.157-60), who briefly discusses the ending of the *Odyssey* together with Alc. Fr. 70 Campbell as the archaic prehistory of the later practice of amnesty. Loney 2019, pp. 222 points out the differences between Zeus' command and historical amnesty.

[39] Marks 2008, 76 suggests that Zeus' language echoes that of archaic treatises.

[40] In modern scholarship, see Erbse, H. (1972). *Beiträge zum Verständnis der Odyssee*. Berlin, pp. 223 n. 147; Russo, J., and Fernández-Galiano, M., et al. (1992). *A Commentary on Homer's Odyssey. Vol. III. Books XVII-XXIV*. Oxford, ad *Od*. 24.482-5; Loney 2019, pp. 220-1.

The participle ταμόντες signifies both parties of the conflict. When ὁ μέν refers to Odysseus, we naturally expect a οἱ δέ referring to the Ithacans. Instead, Zeus gives us a ἡμεῖς δ' and mentions the gods' plan to establish a forgetting. The inconcinnity underlines that the Ithacans have no say – the amnesia is installed by the gods, who favour Odysseus. While the amnesty of 403 BCE and other reconciliations are constituted by the active approval of both parties, the amnesia at the end of the *Odyssey* is imposed by the gods and is unabashedly one-sided.[41] The agency lies with the gods, the fighting parties themselves are incapable of interrupting the cycle of retribution themselves. The gods do not establish a new order, as several scholars claim,[42] they simply reinstall Odysseus as the ruler of Ithaca. This restitution is not, as in later amnesties, based on an agreement of the feuding parties not to bring up the memory of past conflicts in the future; it requires nothing less than a divine erasure of memory.

The enormous difficulty of solving the conflict on Ithaca is underscored by the characterisation of the leader of the relatives of the suitors, Eupeithes. He stands up, 'since unforgettable (ἄλαστον) sorrow was stored away in his heart for the sake of Antinoos,/ his son, who was the first to be killed by noble Odysseus' (παιδὸς γάρ οἱ ἄλαστον ἐνὶ φρεσὶ πένθος ἔκειτο,/ Ἀντινόου, τὸν πρῶτον ἐνήρατο δῖος Ὀδυσσεύς, 24.423-4).[43] *Alastos* is related to *alasteo* (to take revenge) and *alastor* (the revenger) – in the qualification of Eupeithes' grief the necessity of revenge is thus implicitly present. Lattimore's translation presupposes that *alastos* is derived from *lanthanomai*, an etymology that is plausible, but not certain. Decisively, however, ancient readers did not hesitate to associate *alastos* with *lanthanomai*.[44]

---

[41] For a systematic survey of the different forms of amnesty in ancient Greece, see Dreher, M. (2013). Die Herausbildung eines politischen Instruments. Die Amnestie bis zum Ende der klassischen Zeit. In: Harter-Uibopuu, K. and F. Mitthof, eds., *Vergeben und Vergessen? Amnestie in der Antike*, Vienna, pp. 71-94. Meier notes that the amnesia at the *Odyssey*'s end also differs from historical amnesties in that it is fully successful (Meier, C. [2001]. *Das Verschwinden der Gegenwart. Über Geschichte und Politik*. Munich, p. 78).

[42] See Hommel, H. (1955). Aigisthos und die Freier. Zum poetischen Plan und zum geschichtlichen Ort der Odyssee. *Studium Generale*, 8(4), pp. 237-245 (242); Erbse 1972, p. 140. *Contra* Grethlein 2017, p. 254. I am unconvinced by Loney's (2019, p. 222 n. 51) objection that the divine intervention 'can only happen with the rejection of the regime of *tisis* and so remains a revolutionary event'. 'The regime of *tisis*' is not a constitution that is replaced by another one, just a mode of conflict. The kingdom of Odysseus is simply reinstalled.

[43] See Loney 2019, pp. 2-4 for the parallel of Aigyptius, who cannot forget his dead son (2.23-4).

[44] ἄλαστον in *Od*. 1.342, for example, is glossed as ἀνεπίληστον, ἀλάθητον, ἀνεπιλάθητον, οὗ οὐκ ἔστιν ἐπιλαθέσθαι in the scholia. See also the further examples listed by Pontani (Pontani, F. [2008]. *Scholia Graeca in Odysseam, vol. 1, Scholia ad libros α–β*. Rome) in the notes to the scholia ad *Od*. 1.342.

Sorrow that cannot be forgotten is an obvious obstacle to a reconciliation based on amnesia. The echo of Eupeithes' call to arms in Zeus' order of peace underscores the tension, which is solved at the price of another tension. When Odysseus and his men face their enemies on the battlefield, Athena intervenes (24.531-2): 'Hold back, men of Ithaca, from the wearisome fighting, so that most soon, and without blood, you can settle everything' (ἴσχεσθε πτολέμου, Ἰθακήσιοι, ἀργαλέοιο, ὥς κεν ἀναιμωτί γε διακρινθῆτε τάχιστα). Blood, however, has already been spilt – the blood of Eupeithes. Endowed with strength by Athena, Laertes threw his spear and killed the father of Antinoos (24.520-5).[45] It is not incidental that Eupeithes is the only victim listed – not only has he incited the Ithacans to take revenge on Odysseus, his 'unforgettable sorrow' needs also to be removed for the amnesia and reconciliation to come about.[46] At the same time, his death leaves a stain on the settlement 'without blood'. Together with the hapax *eklêsis* and the odd syntax of Zeus' order, the 'unforgettable sorrow' of Eupeithes and his death throw into relief the extraordinariness of the solution at the end of the *Odyssey*. It is beyond the power of the parties entangled in the machinations of retribution to put an end to violence. Amnesia needs to be established by the gods.

The key role of the amnesia in the *Odyssey*'s ending appears as even more extraordinary when we view it against the backdrop of the function of forgetting in the course of the action. As we have seen, oblivion is a major threat to Odysseus' *nostos*. In book 4, Homer briefly casts forgetting as a relief from grief, but it is in the final book that he endows it with significant weight. Here, it emerges as the means by which the self-perpetuating cycle of retribution can be stopped, and the poem can have closure. We ought to be careful not to identify the amnesia at the end of the *Odyssey* with the later historical practice of amnesty in Greek *poleis*. The reconciliation is not the product of negotiations between the feuding parties, it is brought about by a divine erasure of memory.

---

[45] On the brief battle scene before Athena's veto, see Danek 1998, p. 505, who interprets it 'als Zitat einer Sackgasse, in die die Handlung geriete, wenn Zeus nicht eine andere Lösung vorgesehen hätte'.

[46] Marks 2008, pp. 80-1 envisages Eupeithes as a scape-goat, who is killed to pacify the community. Loney 2019, p. 224 ignores the death of Eupeithes, when he argues that the forgetting induced by Helen's drug foreshadows the divine erasure of memory in book 24. He asserts that just as the Egyptian *pharmakon* is potent enough to remove the grief over the death of one's son, 'Zeus' amnesia will dispel the "unforgettable grief over a son"… that grips the suitors' kin'. However, it is not the amnesia, but Laertes' spear that kills Eupeithes and thereby ends his grief.

Nonetheless, Homer sheds light on the immense importance of forgetting for societies. In her typology of forgetting, Aleida Assmann distinguishes seven forms.[47] The amnesia at the end of the *Odyssey* is an example of 'constructive forgetting'. Individuals have to forget in order to be able to remember new content. Constructive forgetting is particularly important at the political level. Not only in ancient Greece, but also in many other cultures more or less complex practices of amnesty evolved in order to secure peace.[48]

Forgetting – this is my final point – is of fundamental importance for human life and politics in particular. Its significance is captured by Hannah Arendt's reflection on forgiving, which can be seen as a special, ethical form of forgetting. In *The Human Condition*, Arendt stresses that the faculty of forgiving helps keep at bay the 'predicament of irreversibility': 'Without being forgiven, released from the consequences of what we have done, our capacity to act would, as it were, be confined to one single deed, from which we could never recover; we would remain the victims of its consequences forever, not unlike the sorcerer's apprentice who lacked the magic formula to break the spell.'[49] The closure of the *Odyssey* is *une promesse de bonheur*, a promise of the happiness that lies in forgetting.

---

47 Assmann, A. (2016). *Formen des Vergessens*. Göttingen, pp. 57-64. See also the typologies of Schacter (Schacter, D.L. [2001]. *Seven Sins of Memory. How the Mind Forgets and Remembers*. Boston) and Connerton (Connerton, P. [2008]. Seven Types of Forgetting. *Memory Studies*, 1[1], pp. 59-71), which also contain a type of forgetting that sheds the burden of past conflict for a fresh start. Algazi (Algazi, G. [2014]. Forget Memory. Some Critical Remarks on Memory, Forgetting and History. In: Scholz, S., ed., *Damnatio in memoria. Deformationen und Gegenkonstruktionen in der Geschichte*, Köln, pp. 25-34) and Rieff (Rieff, D. [2016]. *In Praise of Forgetting. Historical Memory and its Ironies*. New Haven) emphasize the constitutive function of forgetting for societies.

48 Meier argues that the Jewish emphasis on memory is special and that most cultures were more invested in practices of forgetting (Meier 2001 and 2010 [Meier, C. {2010}]. *Das Gebot zu vergessen und die Unabweisbarkeit des Erinnerns. Vom öffentlichen Umgang mit schlimmer Vergangenheit*. Munich).

49 Arendt, H. (1958). *The Human Condition*. Chicago, p. 237.

ΑΝΑΓΟΡΕΥΣΗ ΣΕ ΕΠΙΤΙΜΟ ΔΙΔΑΚΤΟΡΑ
ΤΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ
ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ
ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ **JOSEPH STIGLITZ**
ΝΟΜΠΕΛΙΣΤΑ ΑΜΕΡΙΚΑΝΟΥ
ΟΙΚΟΝΟΜΟΛΟΓΟΥ

Τη 15η Οκτωβρίου 2024, ημέρα Τρίτη και ώρα 19.00, στη Μεγάλη Αίθουσα του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, αναγορεύθηκε επίτιμος διδάκτωρ του Τμήματος Οικονομικών Επιστημών της Σχολής Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Αθηνών ο κύριος **Joseph Stiglitz**, νομπελίστας αμερικανός οικονομολόγος.

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

***** Προσφώνηση από τον Πρύτανη του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, Καθηγητή κύριο Γεράσιμο Δ. Σιάσο.

* Παρουσίαση του έργου και της προσωπικότητας του τιμωμένου από τον Καθηγητή του Τμήματος Οικονομικών Επιστημών κύριο Ανδρέα Παπανδρέου.

* Αναγόρευση του τιμωμένου:
Ανάγνωση των κειμένων του Ψηφίσματος του Τμήματος, της Αναγόρευσης και του Διδακτορικού Διπλώματος από τον Πρόεδρο του Τμήματος Οικονομικών Επιστημών της Σχολής Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών, Καθηγητή κύριο Στυλιανό Κώτσιο.
Περιένδυση του τιμωμένου με την τήβεννο της Σχολής από τον Κοσμήτορα της Σχολής Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών, Καθηγητή κύριο Νικόλαο Ηρειώτη.

* Ομιλία του τιμώμενου Καθηγητή, κυρίου Joseph Stiglitz, με τίτλο: «Road to Freedom: Economics and the Good Society».

ΓΕΡΑΣΙΜΟΥ ΣΙΑΣΟΥ
Καθηγητή και Πρύτανη του ΕΚΠΑ

ΠΡΟΣΦΩΝΗΣΗ

Με ιδιαίτερη τιμή και ακολουθώντας την παράδοση του Ιδρύματός μας, να αποδίδουμε τιμές σε προσωπικότητες που έχουν προσφέρει πολλαπλώς στην κοινωνία και την επιστήμη, έχουμε σήμερα τη χαρά της απόδοσης της ύψιστης τιμής, της ανακήρυξης σε επίτιμο διδάκτορα της Σχολής Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Αθηνών, σε έναν από τους μεγαλύτερους και πιο επιδραστικούς διανοητές της εποχής μας, τον **Νομπελίστα καθηγητή Joseph Stiglitz**.

Ο Joseph Stiglitz δεν είναι μόνο ένας καταξιωμένος οικονομολόγος. Είναι μια προσωπικότητα που έχει διαμορφώσει θεμελιωδώς τον τρόπο με τον οποίο κατανοούμε τις σύγχρονες οικονομίες και τις προκλήσεις τους.

Με το έργο και την παρουσία του έχει επιδράσει καταλυτικά στις συζητήσεις για την οικονομία, την κοινωνική δικαιοσύνη και τη βιώσιμη ανάπτυξη παγκοσμίως. Με περισσότερα από πενήντα χρόνια ακαδημαϊκής και ερευνητικής δραστηριότητας, ο κ. Stiglitz έχει κερδίσει την αναγνώριση της διεθνούς κοινότητας τόσο για τις θεωρητικές του συμβολές όσο και για την αφοσίωσή του στη μείωση των κοινωνικών και οικονομικών ανισοτήτων.

Η πρωτοποριακή του θεωρία για την ασύμμετρη πληροφόρηση, για την οποία του απονεμήθηκε το βραβείο Νόμπελ Οικονομικών Επιστημών το 2001, αποτελεί μια από τις πιο σημαντικές εξελίξεις στην οικονομική σκέψη του 20ού αιώνα. Η θεωρία αυτή ανέδειξε τις αδυναμίες των παραδοσιακών προσεγγίσεων, υποδεικνύοντας ότι οι αγορές δεν είναι πάντα αποδοτικές και ότι οι ατέλειες πληροφόρησης μπορούν να οδηγήσουν σε αποτυχίες της αγοράς, με επιπτώσεις για την ευημερία της κοινωνίας.

Η επιρροή του δεν περιορίζεται μόνο στο ακαδημαϊκό πεδίο. Ο Stiglitz υπήρξε διαμορφωτής πολιτικών σε παγκόσμια κλίμακα, υπηρετώντας ως Επικεφαλής Οικονομολόγος της Παγκόσμιας Τράπεζας και ως Πρόεδρος του Συμβουλίου Οικονομικών των ΗΠΑ. Αυτές οι θέσεις τού έδωσαν την ευκαιρία να δοκιμάσει τις θεωρητικές του ιδέες στην πράξη, παρέχοντας πρακτικές λύσεις σε παγκόσμιες προκλήσεις.

Η ακαδημαϊκή πορεία του σε μερικά από τα κορυφαία πανεπιστήμια του κόσμου, όπως το Yale, το Stanford, το Princeton και το Columbia, καθώς και τα πάνω από 40 τιμητικά διδακτορικά που έχει λάβει αναδεικνύουν τη συμβολή του στην οικονομική σκέψη σε διεθνές επίπεδο.

Είναι, ωστόσο, ο αγώνας του για μια πιο δίκαιη κοινωνία που κάνει τον Joseph Stiglitz να ξεχωρίζει. Μέσα από το περίφημο βιβλίο του «Globalization and Its Discontents», άνοιξε τη συζήτηση για τις παγκόσμιες ανισότητες και τόνισε την ανάγκη για μια νέα μορφή παγκοσμιοποίησης.

Με σταθερή φωνή, καταδικάζει τις ανισότητες που επικρατούν στις σύγχρονες κοινωνίες, προωθώντας την προοδευτική φορολογία, την προσβασιμότητα σε οικονομικά προσιτή υγειονομική περίθαλψη, την καθολική εκπαίδευση και την αξιοπρεπή στέγαση για όλους. Η αφοσίωσή του στην καταπολέμηση των κοινωνικών ανισοτήτων και η προσήλωσή του στην υιοθέτηση πολιτικών που θωρακίζουν τους πιο ευάλωτους τον καθιστούν φάρο ελπίδας και αλλαγής.

Επιπλέον, ο τιμώμενος έχει αναδειχθεί ως μία από τις σημαντικότερες φωνές λογικής στην παγκόσμια συζήτηση για την κλιματική οικονομική. Τονίζει συχνά ότι η σύγχρονη οικονομία πρέπει να λειτουργεί με όρους που διασφαλίζουν τη μακροπρόθεσμη βιωσιμότητα, χωρίς να θυσιάζει ούτε την κοινωνική συνοχή ούτε την περιβαλλοντική υπευθυνότητα. Ήταν κύριος συγγραφέας της αναφοράς της Διακυβερνητικής Επιτροπής για την Κλιματική Αλλαγή του 1995 και μοιράστηκε το 2007, μαζί με τους υπόλοιπους συγγραφείς, το Νόμπελ για το έργο αυτό.

Ο διακεκριμένος καθηγητής του Τμήματος Οικονομικών Επιστημών κ. **Ανδρέας Παπανδρέου**, που θα ακολουθήσει στο βήμα, θα αναφερθεί εκτενέστερα στο έργο του κ. Stiglitz και θα μας δώσει εναργέστερη εικόνα για έναν διεθνώς καταξιωμένο επιστήμονα του οποίου το έργο έχει διαμορφώσει τον σύγχρονο οικονομικό διάλογο και έχει επηρεάσει βαθιά τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβανόμαστε τις παγκόσμιες προκλήσεις.

Αξιότιμε κ. Stiglitz,

Η ακαδημαϊκή κοινότητα του μεγαλύτερου Πανεπιστημίου της χώρας, του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, είναι ευτυχής που σας υποδέχεται και σας καλωσορίζει στους κόλπους της.

Είμαστε περήφανοι που μπορούμε να αναγνωρίσουμε την προσφορά σας στην Οικονομική Επιστήμη και τη σταθερή σας στάση υπέρ της κοινωνικής δικαιοσύνης.

Σας απευθύνουμε θερμές ευχές για τη συνέχιση του έργου σας, ενός έργου που γνωρίζουμε ότι τυγχάνει διεθνούς απήχησης και καταξίωσης.

Θερμά συγχαρητήρια.

Dear Professor Stiglitz,

On behalf of the Rectory Authorities of the National and Kapodistrian University of Athens, I would like to express my sincere congratulations.

It is a great honor for the academic community of the National and Kapodistrian University of Athens to welcome you to our institution.

We are proud to acknowledge your contribution to science and society, and deeply grateful to be inspired by your work.

We wish you all the best in the progress of your scientific work and your future endeavors.

Thank you.

ΑΝΔΡΕΑ ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ
Καθηγητή του Τμήματος Οικονομικών Επιστημών του ΕΚΠΑ

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΑΣ ΤΟΥ ΤΙΜΩΜΕΝΟΥ

Αξιότιμοι προσκεκλημένοι, αγαπητοί συνάδελφοι και φίλοι,

Σήμερα, έχουμε τη μεγάλη τιμή να απονείμουμε το τιμητικό δίπλωμα σε έναν από τους πιο εξέχοντες διανοητές της εποχής μας, τον νομπελίστα οικονομολόγο Joseph Stiglitz. Ο Stiglitz δεν είναι απλώς ένας ακαδημαϊκός. Είναι ένας διανοητής που έχει καταφέρει να γεφυρώσει τη θεωρία με την πράξη, προσφέροντας πολύτιμα εργαλεία για την κατανόηση του τρόπου με τον οποίο λειτουργούν οι αγορές και συμβάλλοντας στη διαμόρφωση πολιτικών που επηρεάζουν εκατομμύρια ανθρώπους σε ολόκληρο τον κόσμο.

Η συνεισφορά του στην οικονομική επιστήμη ξεπερνάει τα στενά όρια της ακαδημαϊκής έρευνας και αγγίζει τους πιο σύνθετους κοινωνικούς και πολιτικούς προβληματισμούς. Το έργο του έχει αλλάξει τον τρόπο με τον οποίο κατανοούμε τις οικονομικές δυνάμεις που επηρεάζουν την καθημερινότητά μας. Για τον λόγο αυτό, δεν είναι υπερβολή να πούμε ότι ο Stiglitz έχει επαναπροσδιορίσει τα οικονομικά, φέρνοντας την επιστήμη μας πιο κοντά στην πραγματικότητα που βιώνουμε.

Το 2001 ο Joseph Stiglitz και οι George Akerlof και Michael Spence τιμήθηκαν με το βραβείο Νόμπελ στα Οικονομικά για την πρωτοποριακή τους συμβολή στη θεωρία των αγορών με **ασύμμετρη πληροφόρηση**. Αυτή η θεωρία εξηγεί τι συμβαίνει όταν οι πληροφορίες κατανέμονται άνισα ανάμεσα στους συμμετέχοντες σε μια αγορά. Μέχρι τότε, οι παραδοσιακές οικονομικές θεωρίες υπέθεταν ότι όλοι οι συμμετέχοντες είχαν τις ίδιες πληροφορίες και ενεργούσαν με ορθολογικό τρόπο. Ο Stiglitz, ωστόσο, κατέδειξε ότι στην πραγματική ζωή οι πληροφορίες είναι σπάνια τέλεια κατανεμημένες, και αυτή η ασυμμετρία επηρεάζει καθοριστικά τις αποφάσεις και τα αποτελέσματα των αγορών.

Η Έννοια της Ασύμμετρης Πληροφόρησης

Για να κατανοήσουμε την έννοια της ασύμμετρης πληροφόρησης, αρκεί να σκεφτούμε καθημερινά παραδείγματα. Όταν αγοράζετε ένα μεταχειρισμένο

αυτοκίνητο, ο πωλητής γνωρίζει πολύ περισσότερα για την ποιότητα του αυτοκινήτου από ό,τι εσείς, ο αγοραστής. Αν ο πωλητής σάς πουλάει ένα χαλασμένο αυτοκίνητο σε υψηλή τιμή, η έλλειψη πληροφόρησης από την πλευρά σας μπορεί να σας οδηγήσει σε μια κακή αγορά. Αυτή η απλή ασυμμετρία πληροφοριών μπορεί να οδηγήσει σε **δυσμενή επιλογή**: οι πωλητές των καλών αυτοκινήτων εγκαταλείπουν την αγορά, και αυτό αφήνει μόνο τα «λεμόνια» –τα αυτοκίνητα χαμηλής ποιότητας– να κυριαρχούν.

Ο Stiglitz δεν περιορίστηκε μόνο στην περιγραφή του προβλήματος, αλλά εισήγαγε μεθόδους και εργαλεία για την κατανόηση και τη διόρθωσή του. Προσέφερε αναλυτικά εργαλεία, όπως η **διαλογή** (screening) και η **σήμανση** (signaling), για να αποκαλύψει τις κρυφές πληροφορίες. Αυτή η θεώρηση βρήκε εφαρμογές στις αγορές εργασίας, τις χρηματοπιστωτικές αγορές και τα ασφαλιστικά συμβόλαια.

Η Συμβολή στην Αγορά Εργασίας

Στην αγορά εργασίας, οι εργοδότες συχνά δεν γνωρίζουν την ποιότητα ή την παραγωγικότητα ενός νέου υποψηφίου, ενώ οι εργαζόμενοι γνωρίζουν καλά τις ικανότητές τους. Εδώ έρχεται η έννοια της σήμανσης του Michael Spence: οι εργαζόμενοι επενδύουν σε εκπαίδευση όχι μόνο για να αποκτήσουν νέες γνώσεις, αλλά και για να αποδείξουν στους εργοδότες ότι έχουν τις απαραίτητες ικανότητες για μια θέση. Η εκπαίδευση, λοιπόν, γίνεται ένα σήμα υψηλής ποιότητας, διευκολύνοντας τη διαδικασία πρόσληψης.

Από την άλλη, ο Stiglitz εστίασε στη **διαλογή**, σύμφωνα με την οποία οι εργοδότες μπορούν να χρησιμοποιήσουν στρατηγικές, όπως δοκιμαστικές περιόδους απασχόλησης, για να αντλήσουν περισσότερες πληροφορίες σχετικά με την παραγωγικότητα των υποψηφίων. Αυτές οι στρατηγικές επιτρέπουν στους λιγότερο πληροφορημένους να δημιουργήσουν ευκαιρίες για να ξεχωρίσουν τους καλούς από τους λιγότερο ικανούς εργαζομένους.

Οι Πιστωτικές Αγορές και η Πιστωτική Στενότητα

Ένα άλλο κλασικό έργο του Stiglitz είναι το άρθρο του με τον Andrew Weiss (1981) για τις πιστωτικές αγορές. Το ερώτημα που έθεσαν είναι απλό: γιατί οι τράπεζες δεν αυξάνουν τα επιτόκια όταν η ζήτηση για δάνεια αυξάνεται; Σε μια τέλεια αγορά, οι τράπεζες θα έπρεπε να ανεβάσουν τα επιτόκια για να εξισορροπήσουν την προσφορά και τη ζήτηση. Όμως, οι Stiglitz και Weiss έδειξαν ότι τα υψηλότερα επιτόκια προσελκύουν περισσότερο ριψοκίνδυνους δανειολήπτες, ενώ αποθαρρύνουν τους ασφαλέστερους. Αυτό αυξάνει τον

κίνδυνο χρεοκοπίας, καθιστώντας την αύξηση επιτοκίων μη αποτελεσματική στρατηγική.

Η ανάλυσή τους προκάλεσε αναταράξεις στην ακαδημαϊκή κοινότητα και επαναπροσδιόρισε τον τρόπο με τον οποίο σκεφτόμαστε για τις πιστωτικές αγορές. Καθιέρωσαν την έννοια της **πιστωτικής στενότητας** (credit rationing), όπου οι τράπεζες επιλέγουν να ρυθμίζουν την ποσότητα των δανείων που προσφέρουν, αντί να αυξάνουν τα επιτόκια. Αυτό εξηγεί γιατί, ακόμα και όταν η ζήτηση για δάνεια αυξάνεται, οι τράπεζες επιλέγουν να προσφέρουν λιγότερα δάνεια, περιορίζοντας την πρόσβαση σε πίστωση.

Ο Ρόλος της Ασύμμετρης Πληροφόρησης στις Ασφαλιστικές Αγορές

Η επιρροή του Stiglitz επεκτάθηκε και στις ασφαλιστικές αγορές, όπου τα ζητήματα ασύμμετρης πληροφόρησης είναι ιδιαίτερα εμφανή. Ένα κλασικό πρόβλημα είναι η δυσμενής επιλογή, όταν οι ασφαλιστικές εταιρείες δεν μπορούν να διακρίνουν ποιοι πελάτες είναι πιο ριψοκίνδυνοι. Αν οι ασφαλιστικές αυξήσουν τις τιμές για να καλύψουν τον κίνδυνο, οι λιγότερο ριψοκίνδυνοι πελάτες αποχωρούν, αφήνοντας μόνο τους πιο επικίνδυνους στην αγορά. Αυτό μειώνει την αποτελεσματικότητα της ασφαλιστικής αγοράς και οδηγεί σε αναποτελεσματική κατανομή του ρίσκου.

Ο Stiglitz, σε συνεργασία με τον Michael Rothschild (1976), έδειξε πώς οι ασφαλιστικές εταιρείες μπορούν να προσφέρουν συμβόλαια με διαφορετικούς όρους, ώστε να παρακινήσουν τους πελάτες να αποκαλύψουν το επίπεδο ρίσκου τους. Μέσα από την προσφορά διαφορετικών επιλογών, οι πελάτες αυτοεπιλέγουν το συμβόλαιο που ταιριάζει καλύτερα στο προφίλ τους, αποκαλύπτοντας έμμεσα τον κίνδυνο που φέρουν. Για παράδειγμα, ένα πρόγραμμα με υψηλότερες μηνιαίες πληρωμές και μικρότερη κάλυψη κινδύνου θα προτιμηθεί από τους πιο επικίνδυνους οδηγούς, ενώ ένα πρόγραμμα με μικρότερες μηνιαίες πληρωμές αλλά μεγαλύτερη συμμετοχή σε περίπτωση ατυχήματος θα προσελκύσει τους πιο προσεκτικούς οδηγούς. Αυτή η θεωρία είναι ιδιαίτερα χρήσιμη στην κατανόηση της διαχείρισης κινδύνου στις ασφαλιστικές αγορές και αποτέλεσε τη βάση για πολλές ρυθμιστικές πολιτικές στον τομέα.

Η Συμβολή του Stiglitz στη Θεωρία της Ακούσιας Ανεργίας

Εκτός από τις αγορές προϊόντων και υπηρεσιών, ο Stiglitz προσέφερε νέες προσεγγίσεις και στην κατανόηση της αγοράς εργασίας. Σε συνεργασία με τον Carl Shapiro, παρουσίασε τη θεωρία των **αποδοτικών μισθών** στο περίφημο

άρθρο τους το 1984. Το πρόβλημα που εξετάζει η θεωρία αυτή είναι πώς οι εργοδότες μπορούν να εξασφαλίσουν την παραγωγικότητα των εργαζομένων τους όταν υπάρχει ασύμμετρη πληροφόρηση σχετικά με την προσπάθεια που καταβάλλουν. Αντί να μειώνουν τους μισθούς κατά τη διάρκεια οικονομικών κρίσεων, όπως θα προέβλεπε η κλασική θεωρία, οι εργοδότες μπορεί να προτιμούν να διατηρούν υψηλότερους μισθούς για να παρέχουν κίνητρα στους εργαζομένους να παραμείνουν αποδοτικοί.

Σύμφωνα με τη θεωρία των αποδοτικών μισθών, όταν οι εργαζόμενοι αμείβονται περισσότερο από το ελάχιστο επίπεδο που θα μπορούσαν να βρουν αλλού, έχουν μεγαλύτερο κίνητρο να εργάζονται σκληρά και να αποφεύγουν την απόλυση, καθώς το κόστος απώλειας μιας τόσο καλής θέσης είναι υψηλό. Αυτό το μοντέλο εξηγεί γιατί οι μισθοί μπορεί να παραμένουν σταθεροί ακόμα και σε περιόδους ύφεσης, οδηγώντας σε υψηλότερη ακούσια ανεργία. Η ανάλυση αυτή είχε τεράστια επιρροή στις σύγχρονες θεωρίες για την αγορά εργασίας και μας έδωσε μια νέα προσέγγιση για την κατανόηση της ανεργίας.

Η Θεωρία της Μεριδιστικής Γεωργίας

Ένα άλλο σημαντικό κεφάλαιο του έργου του Stiglitz είναι η ανάλυσή του για τη **μεριδιστική γεωργία**, ένα φαινόμενο που συχνά απαντάται στις αναπτυσσόμενες χώρες. Η μεριδιστική γεωργία αφορά την πρακτική κατά την οποία ένας αγρότης, αντί να νοικιάσει γη από έναν ιδιοκτήτη έναντι σταθερού ενοικίου, συμφωνεί να παραδώσει ένα μέρος της παραγωγής του ως αντάλλαγμα για τη χρήση της γης. Αυτή η ρύθμιση φαίνεται αρχικά αναποτελεσματική, καθώς ο αγρότης δεν έχει κίνητρο να αυξήσει την παραγωγή του, αφού πρέπει να μοιράζεται τα κέρδη του. Ωστόσο, ο Stiglitz έδειξε ότι αυτή η μορφή συμφωνίας προσφέρει μια λύση σε προβλήματα κινδύνου και προσπάθειας.

Δεδομένου ότι η γεωργική παραγωγή υπόκειται σε αβεβαιότητα (π.χ. καιρικές συνθήκες), η μεριδιστική γεωργία συμβάλλει στον επιμερισμό του κινδύνου μεταξύ του αγρότη και του ιδιοκτήτη της γης. Αν ο αγρότης ενοικιάσει τη γη με σταθερό ενοίκιο, αναλαμβάνει όλους τους κινδύνους μιας κυμαινόμενης σοδειάς και μπορεί να μην έχει το απαραίτητο κεφάλαιο για να αντεπεξέλθει στις ζημιές. Από την άλλη πλευρά, η συμφωνία για μερίδιο της παραγωγής δίνει κίνητρο στον αγρότη να καταβάλει προσπάθεια χωρίς να χρειαστεί ο ιδιοκτήτης να τον παρακολουθεί, διασφαλίζοντας την αποτελεσματικότητα της παραγωγής, ενώ μοιράζονται τις πιθανές απώλειες σε περίπτωση καταστροφής της σοδειάς.

Ο Stiglitz κατέδειξε ότι η μεριδιστική γεωργία δεν είναι απλώς ένα απομεινάρι παλαιών οικονομικών δομών, αλλά ένας θεσμός που προσαρμόζεται σε καταστάσεις όπου η ασύμμετρη πληροφόρηση και η αβεβαιότητα είναι κυρίαρχα στοιχεία. Το ευρύτερο μήνυμα εδώ ήταν ότι παρουσία ατελούς πληροφόρησης διαφορετικές θεσμικές δομές μπορούν να παρέχουν μια λύση που μπορεί να φαίνεται μακριά από το ιδανικό αλλά στον πραγματικό κόσμο μπορεί να είναι καλύτερος τρόπος αντιμετώπισης του προβλήματος της κατανομής. Το μήνυμα αυτό επαναλήφθηκε σε όλες τις διευρυνόμενες εφαρμογές της ασύμμετρης πληροφόρησης.

Ευρύτερη επίδραση στην οικονομική σκέψη

Ο Stiglitz δεν περιορίστηκε στην εξέταση της ασύμμετρης πληροφόρησης σε επιμέρους αγορές. Ανέπτυξε ένα νέο πλαίσιο οικονομικής ανάλυσης, που ανέτρεψε τις θεμελιώδεις υποθέσεις της ανταγωνιστικής ισορροπίας και τους συμβατικούς «νόμους» των οικονομικών, προσφέροντας μια ριζικά διαφορετική οπτική. Το έργο του αποτέλεσε καταλυτικό πλήγμα στον μύθο της απόλυτης αποτελεσματικότητας των ελεύθερων αγορών, υπογραμμίζοντας την αναγκαιότητα ενός ενεργού και συμπληρωματικού ρόλου του κράτους στη βελτίωση της αποτελεσματικότητας και της δικαιοσύνης στην κατανομή πόρων. Μας έδειξε ότι ούτε οι αγορές ούτε το κράτος είναι απόλυτα αποτελεσματικοί θεσμοί, και μας εξόπλισε με εργαλεία για να αναλύσουμε πώς οι διάφοροι ατελείς μηχανισμοί (αγορές, κράτος, οργανισμοί) μπορούν να συνεργαστούν για την επίτευξη κοινωνικών στόχων. Το έργο του έχει καταστεί αναπόσπαστο κομμάτι της σύγχρονης οικονομικής θεωρίας και διαμορφώνει τις προσεγγίσεις στη χάραξη πολιτικής.

Οι Πρακτικές Εφαρμογές και το Όραμα του Stiglitz

Μέχρι τις αρχές του 1990, ο Stiglitz ήταν αφοσιωμένος αποκλειστικά στο ακαδημαϊκό ερευνητικό και διδακτικό έργο. Το 1992 ανέλαβε τη διεύθυνση της Επιτροπής Οικονομικών Συμβούλων επί προεδρίας Clinton, όπου είχε την ευκαιρία να δοκιμάσει τις θεωρητικές του ιδέες στην πράξη. Από το 1997 έως το 2000 ανέλαβε ως Επικεφαλής Οικονομολόγος της Παγκόσμιας Τράπεζας. Εκεί, έπαιξε καθοριστικό ρόλο στον επαναπροσδιορισμό των στρατηγικών ανάπτυξης, εστιάζοντας στην καταπολέμηση της φτώχειας και στη μείωση των ανισοτήτων.

Η ανάμειξή του με τη διαμόρφωση και άσκηση οικονομικής πολιτικής τού έδωσε την ευκαιρία να εφαρμόσει τις θεωρητικές του γνώσεις στην επίλυση

πραγματικών προβλημάτων. Η προσέγγισή του στη διαχείριση της κρίσης ήταν ριζοσπαστική, καθώς υποστήριξε την ανάγκη παρέμβασης του κράτους σε αγορές που είχαν αποτύχει λόγω ασύμμετρης πληροφόρησης. Αυτό το όραμα το μετέφερε και σε μελέτες του για την κρίση του 2008, καθώς και για την κλιματική αλλαγή.

Το 2009, ο Stiglitz, μαζί με τους νομπελίστες Amartya Sen και Jean-Paul Fitoussi, συνέταξε την αναφορά για τη μέτρηση της οικονομικής και κοινωνικής προόδου, προτείνοντας νέους δείκτες, που να αντικατοπτρίζουν καλύτερα την πραγματική ευημερία των κοινωνιών. Το έργο του αυτό είναι ένα από τα πιο σύγχρονα και δυναμικά παραδείγματα της δέσμευσής του για κοινωνική δικαιοσύνη και ισότητα.

Συμπέρασμα

Ο Joseph Stiglitz είναι ένας ακαδημαϊκός γίγαντας που, με το πλούσιο έργο του, μας έχει διδάξει ότι τα οικονομικά δεν πρέπει να περιορίζονται μόνο στα μοντέλα και τις αφηρημένες θεωρίες. Ο σκοπός τους είναι να εξυπηρετούν την κοινωνία και να προσφέρουν λύσεις σε πραγματικά προβλήματα. Η σκέψη του μας έχει εμπνεύσει να αντιμετωπίζουμε τις αγορές ως δυναμικά πεδία, όπου οι ανισορροπίες πληροφόρησης, η διανομή του πλούτου και η δικαιοσύνη συνδέονται αδιάρρηκτα.

Σήμερα, λοιπόν, απονέμουμε αυτό το τιμητικό δίπλωμα σε έναν αληθινό ηγέτη της σκέψης, έναν διανοητή που μας διδάσκει ότι η αναζήτηση της αλήθειας και της κοινωνικής δικαιοσύνης είναι ο πυρήνας της οικονομικής επιστήμης. Σας ευχαριστούμε, κύριε Stiglitz, για την έμπνευσή σας και την ανεκτίμητη συμβολή σας στην ανθρωπότητα.

JOSEPH STIGLITZ
Νομπελίστα Αμερικανού Οικονομολόγου

ΟΜΙΛΙΑ ΜΕ ΘΕΜΑ:
«ROAD TO FREEDOM: ECONOMICS AND THE GOOD SOCIETY»[1]

It is a great pleasure to be back in Athens, and back at your University, to receive this honorary doctorate.

Around the world, Athens is recognized as the birthplace of democracy, of the idea that individuals have the right and freedom to govern themselves. In the nearly three thousand years since the founding of Athenian democracy, we have made some progress in understanding its complexities and what is required for a successful democracy to function. We have come to realize how fragile our democracies can be. You lost your democracy to a military coup in 1967. Many worry that the US may be on the verge of losing its democracy – with a presidential candidate claiming that he would be a dictator (if only for a day) and that if he wins this election, "you don't have to vote again." Americans, who have been taught that the American Revolution represented the rebirth of democracy, have come to question this heritage after both Republican presidents of this century took office with a distinct minority of the popular vote, under a Constitution written by rich, white men, many of whom were slave-owners, a Constitution that, while enshrining minority rights with majoritarianism, failed to preserve the voice and rights of the majority.

This evening, I want to focus my attention on the concept of freedom itself. It might seem strange for an economist to have chosen such a subject, but economists have long been engaged in debates about freedom and its relationship to the economic system. Most importantly in the 19th century, John Stuart Mill wrote *On Liberty*, and in the middle of the 20th century, Milton Friedman published his books *Free to Choose* (written with his wife Rose) and *Capitalism and Freedom*, and Friedrich Hayek wrote *The Road to Serfdom.* Published in 1944, Hayek was worried that too large a state would result in the loss of freedom and liberty as Keynesian ideas about how to prevent and

[1] Presented on the occasion of the award of an honorary doctorate, the National and Kapodistrian University of Athens, October 15, 2024.

respond to another Great Depression, and the Scandinavian welfare state, were both gaining traction.

The claim of Hayek and Friedman was that "free markets" and "free enterprise" were the best ways to promote economic wellbeing and individual freedom; that there were moral justifications behind market-driven distribution – the theory of just deserts; and that such unfettered capitalism was essential for maintaining political freedom.

Hayek and Friedman had made important contributions to economic science in their early work, but their lasting fame is because they were great polemicists – their ideas remain influential decades after their passing. Terms like "free markets," and "free enterprise" were used deliberately to bias the discussion. Who could oppose freedom, and therefore who could oppose free markets?

But each of the claims was suspect, and in some cases the claims were known to be wrong, or at least not generally true, even at the time they were made. Advances in economic theory and experiences with neoliberalism over the past forty years have exposed the limitations in these earlier analyses and suggest an alternative economic framework that does better in enhancing individual freedom, political freedom and societal well-being.

It is clear today, too, that the growth of authoritarian populism is greatest in countries where governments have done too little – for instance in addressing problems of poverty and insecurity – than where governments have done too much.

A central thesis of my recently published book *The Road to Freedom: Economics and the Good Society* is that it is important to reclaim the "freedom agenda" from Libertarians and those on the Right. I am pleased that Kamala Harris has taken up this challenge. A core message (evident on her website) is: "SAFEGUARD OUR FUNDAMENTAL FREEDOMS." It goes on to elaborate: "Vice President Harris" fight for our future is also a fight for freedom. In this election, many fundamental freedoms are at stake: the freedom to make your own decisions about your own body without government interference; the freedom to love who you love openly and with pride; and the freedom that unlocks all the others: the freedom to vote."

The meaning of freedom

I won't have time this evening to talk about every aspect of freedom or every interpretation. Like Mills, Friedman, and Hayek, I look at the matter through the lens of an economist. Let me begin with an economist's definition:

Liberty is about a person's freedom to act. A person at the point of starvation has no real freedom; he does what he must to survive. Changes in a person's opportunity set – the set of options that he can undertake – affect a person's freedom to act. Any reduction in the scope of actions that can be undertaken is, in this sense, a loss of freedom. Many have focused on how regulations or taxes thus take away an individual's freedom. But this is looking at the matter as if individuals live in isolation. They obviously don't. We live in an increasingly interdependent, complex, urban society.

In such a context, there are inevitably conflicts of freedoms. As the Oxford philosopher Isiah Berlin put it: "Freedom for the wolves has often meant death to the sheep."

I have put it less poetically: One person's freedom is another's unfreedom.

Economists refer to these situations as giving rise to externalities, and they are pervasive and ubiquitous.

One person's right to carry a gun threatens another person's right to live. And it takes away still another freedom, a freedom emphasized by America's great president, Franklin Delano Roosevelt: freedom from fear. Every day in the US there is a mass murder, many in schools, so every parent worries about whether his kid will be subject to such acts of violence, and school kids have to be trained – from kindergarten on – on what to do if a gunman comes into the school.

The right not to get vaccinated or wear a mask threatens others' right not to get a disease, or even to live.

The right to pollute threatens others' rights to live a healthy life – and again, sometimes even the right to live.

In each of these cases, society has to make judgments. In each of these cases, I believe most would agree on how these "liberties" should be balanced. In other cases, more dialogue and discussion may be required to figure out the appropriate balance, and the answers may differ across societies and over time.

Thus, for any society to function, there must be regulation. The Ten Commandments were a simple set of regulations – "Thou shall not steal" took away the rights of the thief to the benefit of everyone else. Our more complex society obviously requires more and more complex regulations.

Similar trade-offs are pervasive. One can look at the issue of redistribution through this lens. As I've noted, libertarians and conservatives argue that taxation is a deprivation of liberty – of the right to spend one's money as one pleases. Thus, the claim is that taxation is coercion even when there is some

form of representation. Taxation constricts the individual's budget constraint, constraining what he can do, his opportunity set.

But such an analysis ignores the fact that redistributive tax and expenditure policies expand the opportunity set of others. In a society with a fixed amount of resources, expanding one individual's budget constraint – enhancing the freedom to spend – necessarily entails constraining others'. The benefits from expanding opportunities by providing health and education to the poor, expanding their freedom to act, enabling them to more nearly live up to their potential, may be far more important than the costs of constraining the opportunity sets of the rich, limiting slightly the size of the yachts that they can purchase.

This is even more so if there are externalities associated with inequality, as I argued in one my earlier books, *The Price of Inequality.* Inequality not only has bad social and political consequences, but it also undermines economic performance.

So far, I have emphasized that there are trade-offs in freedoms. But there are some important situations where some coercion can be freeing for everyone. Cities couldn't function without traffic lights – there would be gridlock; no one would have the freedom to move. Traffic lights represent a little coercion – drivers have to take turns; they have to wait until their light is green. This mild coercion increases everyone's freedom to move.

The argument is more general: Public goods (like basic research, investments in infrastructure, and education and health) can expand the opportunity sets for all. We might not be here today were it not for the Covid-19 vaccines and especially that based on mRNA. The mRNA platform was developed as part of basic research financed by the government. More broadly, the research on which the vaccine development rested was financed by government, and in some cases the research was undertaken in government-run laboratories. But such public goods must be financed. In the case of pure public goods (like knowledge), there are incentives to be free riders. Thus, coercion is needed to force people to pay. With such coercion, everyone's opportunity can be expanded – in this sense, the "freedom to act" has increased.

Thus, we have the seeming conundrum that coercion can enhance freedom.

Sometimes government is required to provide coordination, and such coordination involves very little (or no) sustained coercion – with enormous benefits. Consider the problem of which side of the road to drive on. Without coordination it would be a disaster. Once the rules are set, they are easy to

sustain. In this particular case, it made no difference which rule one adopted – and different countries have done things differently. But collective action (here taking the form of coordination) is essential.

Exploitation and freedom

Another key role of government, of collective action, is the prevention of exploitation. The Right argued in favor of unfettered markets. Markets take care of themselves, they said. More than six decades of research has shown that this is not true, that as I put it in one of my earlier papers, the reason that the invisible hand (Adam Smith's notion that the pursuit of self-interest would lead, as if by an invisible hand, to the wellbeing of society) is invisible is that it's not there. Markets on their own are not (Pareto) efficient.

In particular, un- and underregulated markets are marked by exploitation, even when there is a high level of competition, but even more so when competition is limited and information is imperfect.

Again, there is a trade-off: The right of corporations to exploit vs. the right of others not to be exploited. The exploitation of market power by monopolists constrains consumers' opportunity sets – and leads, of course, to inefficiencies. There is, I think, a broad consensus that exploitation should be constrained in spite of the loss of "liberty" by the monopolist; that the freedom of the exploiter to exploit is less important than the freedom of the rest of society not to be exploited. This is so both on moral and efficiency grounds. This is particularly evident in extreme cases, such as when a monopolist has control over something necessary for life itself. I have thus suggested that Friedman's book *Free to Choose* might have been better titled *Free to Exploit.*

Mis- and disinformation

I mentioned earlier that in some cases, how society balances freedoms is easy, but in other cases it is more difficult. I now want to discuss a particularly difficult case, which Europe is coming to grips with but which the US has failed to address: the freedom to spew mis- and disinformation and the freedom in particular of the online platforms to disseminate such mis- and disinformation without any sense of responsibility, and without any liability. It's a freedom that is having a pernicious effect on all of our societies. This problem is compounded by the seeming freedom of the platforms to steal intellectual property produced by others, including our traditional media; in the case of Google, this has been shown to contribute substantially to their profits, as it attracts "eyeballs," which,

in turn, attract advertising – with devastating effects on traditional media and their ability to perform their essential roles in gathering and disseminating news and doing investigative reporting.

These subjects are of particular interest to me because of my work over decades on the economics of information.

Free speech fundamentalists say anything goes; but few societies have gone so far: one can't cry fire in a crowded theatre, and most societies ban child pornography. As technologies change and threats to our society change, we have to rebalance how we make trade-offs, even in this vital area. We have become aware of a vast array of digital harms – dangers of incitement to riot, to racial hatred, to the wellbeing of children, the list goes on – with no accountability by the big platforms. The EU's Digital Services Act is an important first step, but it has not gone far enough. There are good reasons to worry that these problems will get only worse with AI. I should note that the US Constitution's First Amendment, which guarantees freedom of the press, is silent on the issue of restrictions on virality.

So too, Australia, with its bargaining code, has gone further than most other jurisdictions in holding the digital giants accountable for the information that they take from others. And again, this problem will only get worse, as AI seeks to use information from all available sources, with no or minimal compensation.

If perceptions, beliefs, and preferences can be altered by the media, then society faces an important set of decisions. Who gets to control the media – and gets to control, or at least shape, societal meta-narratives – with a loss of *effective freedom* on the part of others? Should it be based on wealth, enabling the wealthy to advance (through economics and politics) their interests, and further constraining the "freedom" (choices) of others?

In each of these cases, there are trade-offs – there are no absolutes. But I suspect that there would be broad consensus that constructing "the good society" would entail more regulations and less ability of the wealthy to dominate in the shaping of beliefs and preference.

Economy efficiency, sustainability and "free markets"

I noted earlier that unfettered markets are not in general efficient and are invariably marked by exploitation. Friedman and Hayek's views that capitalism enhanced individual freedom were flawed because their analysis of individual liberty in an interdependent society was flawed; but their understanding of economics was even more flawed. I wanted to elaborate briefly on this theme,

because remarkably, in spite of all the research to the contrary, the view that markets on their own are efficient and stable still has a great deal of currency – one can just look at the reception given to the speech by Argentina's President Milei at Davos.

Friedman, in his famous *New York Times Magazine* article, contended that firms should maximize shareholder value; doing so would not only enrich shareholders but ensure overall economic efficiency. At the same time, my own research showed the contrary – but my results, published in journals like the *Quarterly Journal of Economics* and *The Journal of Finance*, with all the formal modelling and formal proofs expected of scientific enquiry, didn't have the influence on the law that Friedman's article in the *New York Times Magazine*, even though they've withstood the test of time, while his analysis has not. Of course, those owning the corporations loved Friedman's ideas, and had the power to push it.

People on the Right have underestimated or ignored a host of market failures (externalities, imperfections of information, incomplete markets, etc.) – and today, these are at the center: global warming represents an existential threat; we are an interdependent urban society; and we are a knowledge and innovation economy, and innovation rests on foundations of basic research, which is a public good that has to be publicly provided.

Perhaps an even more important limitation of the neoliberal analysis is that the underlying model of the individual is flawed – assuming as it does well-defined, fixed preferences, a perfectly rational, perfectly informed and perfectly selfish individual. (Regrettably, over time, the market economy has succeeded in making individuals more like such individuals – especially with respect to greed and selfishness – with adverse consequences that I describe below.)

Hayek's evolutionary approach, while somewhat more subtle, is equally flawed. The claim was that the dynamics of markets, the evolutionary process, would lead to better outcomes, a wealthier society. But the claim was simply an assertion, not based on any economic analysis. Indeed, if he had understood evolutionary processes in biology, he would have been far less confident in his belief in the efficiency of these processes. There is no teleology in evolutionary processes. There is *no* presumption that they result in the overall long-run dynamic efficiency of the economy; and by now, we understand why they often don't work well.

Neoliberalism argued that *freeing the economy* (stripping away regulations, reducing the size of the state, giving full reign to unfettered markets) would lead

to high growth; and trickledown economics would ensure that benefits would be shared by all. The forty-five-year experiment with neoliberalism (beginning with Reagan and Thatcher) has instead led to lower growth and more inequality, with those at the bottom in many countries seeing real incomes fall. The resulting disillusionment has understandably led to the growth of populism, setting us off *on the road to fascism.* One might say that Hayek and Friedman, these apostles of free markets, have ironically been the ones who have set us off on the road to serfdom.

Neoliberal capitalism may not even be a sustainable institutional arrangement. It is not environmentally, socially, politically, or economically sustainable. We have already discussed the lack of political sustainability. The environmental effects are now evident: we have gone beyond our planetary limitations.

The economic and social divides it gives rise to make it not just politically unsustainable but also economically unsustainable; these divides weaken trust, and without trust, a market economy can't function. Our system of ruthless competition encourages individual traits – like selfishness, greed, and dishonesty – which also undermine trust, and thus undermine economic sustainability. These traits seemed to characterize much of the banking industry in the runup to the 2008 crisis. Trump is, in so many ways, emblematic of the "character" created by American capitalism and revered by it.

Moreover, without government oversight, competition won't be sustained.

In short, neoliberal capitalism not only is a system that has failed, even in its own narrow terms of economic performance, it is a system that may devour itself.

Progressive capitalism

The two critical questions are then: What kind of society (economy) is most likely to enhance the "freedoms" of most citizens? And what kind of society (economy) is most likely to sustain political freedom and democracy?

The economic arrangements I refer to as progressive capitalism. I frankly don't like the label – capital is hardly the central feature. In Europe, I often refer to this as rejuvenated social democracy.

It should be clear that there are alternative ways of organizing society that can do a better job of enhancing freedom. In the limited time I have, I want to draw attention to four features of this alternative.

First, in progressive capitalism there is a better balance between the market and the State (and more broadly, collective action), with a rich ecology of institutions (including cooperatives and not-for-profits, and government provision of a "public option") and forms of collective action (unions, civil society, class action suits, NGO's). The most successful US institutions are our not-for-profit universities and research institutions. Emblematic of for-profit educational institutions is Trump University, which excelled in only one thing, fleecing its students.

As I have already noted, externalities and public goods are especially important in a 21st century economy, with its high level of urbanization and focus on a knowledge and innovation economy.

There are other important "collective" roles: Limiting a variety of forms of exploitation, ensuring competition, and providing social insurance – which, because of its ability to mitigate individual risk, enables more risk taking, and thus more innovation.

As the structure of the economy changes, the importance of and the challenges in maintaining competition have increased. So too, as we've moved to a Care Economy, the opportunities for exploitation by for-profit corporations has increased, and so has the need for alternative institutional arrangements and better regulatory structures.

There is an important role for government not only in promoting innovation but in directing it: it cannot be the best use of our scarce intellectual resources to have them focused on building a better advertising engine – which has been the case in the US for the past quarter century.

Secondly, a crucial feature of this rich ecology of decentralized entities is that they can provide checks and balances against each other. All humans are fallible, and all human institutions are fallible. As the old adage puts it, power corrupts, and absolute power corrupts absolutely. We have to limit concentrations of economic and political power, and that entails not just strong competition laws but also strong distributive policies; inevitably, concentrations of wealth will lead to concentrations of political power, which will reinforce the economic inequities.

Thirdly, the design of the economic system has to be sensitive to how it shapes individuals, and thus society. As I have noted, neoliberal capitalism shaped individuals to be greedy, selfish, with limited concerns for others, individuals with less empathy and who are less honest than we might like. Cooperatives may help shape individuals to be more cooperative and other-

regarding. All of this could enhance social cohesion – the opposite of the polarization we have seen, a polarization which has been aided and abetted by social media, whose business model is engagement by enragement. With such other-regarding behavior and greater social cohesion, the need for more intrusive forms of coercion to deal with negative externalities is reduced.

Fourth, progressive capitalism recognizes the centrality of a liberal education and a democratic media. Education, with the better understanding of the way our preferences are shaped and our actions are affected by others that it provides, can be "freeing" – one of the purposes of a liberal arts education.

Similarly, a more democratic and diverse media "frees" us from having our beliefs shaped by and for the interests of the wealthy.

Philosophical challenges

Before concluding, I want to note a difficult philosophical problem that arises as soon as we recognize the endogeneity of preferences: The economists' standard individualistic welfare framework breaks down. Which preferences (utilities) are we supposed to be maximizing? A positivist framework, with a focus on Pareto efficiency, has been at the center of normative economic analysis for a century. Discussion of Pareto efficiency enabled economists to avoid interpersonal utility judgments or judgments about what makes for a good society. This made economics a more technocratic subject, though in practice, economists had to go beyond this framework – few policy choices led to Pareto improvements, so some judgments entailing interpersonal judgments had to be made.

Recognizing the endogeneity of preferences forces us to make judgments about trade-offs: Do we care more about enhancing the wellbeing of the poor than constraining the wellbeing of the rich? And it forces us to consider what we mean by a good society: Do we want our children to be selfish, greedy, and dishonest?

Concluding Remarks

This evening, I have highlighted several themes related to a deeper enquiry into freedom.

First, as an economist, an essential part of freedom is the freedom to do – and that includes the freedom to live up to our potential.

Second, in an interdependent society, freedom for some may entail the loss of freedom of others: freedom for the wolves has meant death for the sheep.

Liberalization – freedom for the bankers – would have meant death for the economy, had government not intervened; and that intervention required billions of dollars of taxpayers' money – the crisis reduced the freedom not just of taxpayers, but also of workers and homeowners.

Third, a little coercion can, in a meaningful sense, expand the freedom of all: when we work together, we can do what we cannot do when we act alone, and to avoid the free rider problem, there may need to be some coercion.

Fourth, neoliberal economics, while it expanded the freedom of corporations to exploit others, did not lead to overall prosperity, let alone shared prosperity. Good economic theory had predicted this, even before neoliberalism became fashionable in the era of Reagan and Thatcher. Neoliberalism is a system that is not even sustainable, as it encourages individual traits and market behavior which undermine its very functioning.

Fifth, there are alternatives, namely different versions of what I have called progressive capitalism or a rejuvenated social democracy, that hold the promise of achieving not only better economic performance, but greater shared prosperity and more meaningful freedoms for more individuals.

With greater investments, including in public goods and individuals' capabilities, better management of negative externalities, better advancement of activities with positive externalities, better social insurance, and stronger social cohesion, progressive capitalism can enhance individual freedom far more than the kind of unfettered capitalism that Hayek and Friedman advocated, doing a better job of creating the "good society," or at least a better society, and setting us more firmly *on the road to freedom.*

Let me thank you once again for the honor which you have bestowed upon me.

ΑΝΑΓΟΡΕΥΣΗ ΣΕ ΕΠΙΤΙΜΟ ΔΙΔΑΚΤΟΡΑ
ΤΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΙΣΠΑΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ
ΚΑΙ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ
ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟΥ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ
ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ **ΜΟΣΧΟΥ ΜΟΡΦΑΚΙΔΗ-ΦΥΛΑΚΤΟΥ**
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ,
ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΥΠΡΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΚΑΙ ΚΑΘΗΓΗΤΗ ΣΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΤΗΣ ΓΡΑΝΑΔΑΣ ΤΗΣ ΙΣΠΑΝΙΑΣ

Τη 16η Οκτωβρίου 2024, ημέρα Τετάρτη και ώρα 18.30, στη Μεγάλη Αίθουσα του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, αναγορεύθηκε επίτιμος διδάκτωρ του Τμήματος Ισπανικής Γλώσσας και Φιλολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών ο κύριος **Μόσχος Μορφακίδης-Φυλακτός**, Διευθυντής του Κέντρου Βυζαντινών, Νεοελληνικών και Κυπριακών Σπουδών και Καθηγητής στο Πανεπιστήμιο της Γρανάδας της Ισπανίας.

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

***** Προσφώνηση από την Αντιπρύτανι Ακαδημαϊκών, Διεθνών Σχέσεων και Εξωστρέφειας του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, Καθηγήτρια κυρία Σοφία Παπαϊωάννου.

* Παρουσίαση του έργου και της προσωπικότητας του τιμωμένου από τον Κοσμήτορα της Φιλοσοφικής Σχολής του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, Καθηγητή κύριο Δημήτριο Λ. Δρόσο.

* Αναγόρευση του τιμωμένου:
Ανάγνωση των κειμένων του Ψηφίσματος του Τμήματος, της Αναγόρευσης και του Διδακτορικού Διπλώματος από την Πρόεδρο του Τμήματος

Ισπανικής Γλώσσας και Φιλολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής, Καθηγήτρια κυρία Ανθή Παπαγεωργίου.

Περιένδυση του τιμωμένου με την τήβεννο της Σχολής από τον Κοσμήτορα της Φιλοσοφικής Σχολής, Καθηγητή κύριο Δημήτριο Λ. Δρόσο.

* Ομιλία του τιμώμενου Καθηγητή, κυρίου Μόσχου Μορφακίδη-Φυλακτού, με τίτλο: «Η Αθήνα των ισπανόφωνων περιηγητών (19ος και αρχές του 20ού αιώνα)».

ΣΟΦΙΑΣ ΠΑΠΑΪΩΑΝΝΟΥ
Καθηγήτριας και Αντιπρυτάνεως Ακαδημαϊκών, Διεθνών Σχέσεων και Εξωστρέφειας του ΕΚΠΑ

ΠΡΟΣΦΩΝΗΣΗ

Αξιότιμε κύριε Κοσμήτορα της Φιλοσοφικής Σχολής,
Αξιότιμη κυρία Πρόεδρε, αξιότιμη κυρία Αντιπρόεδρε του Τμήματος Ισπανικής Γλώσσας και Φιλολογίας του ΕΚΠΑ,
Αγαπητές και αγαπητοί συνάδελφοι,
Αγαπητές φοιτήτριες και αγαπητοί φοιτητές,
Κυρίες και κύριοι,

Το Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών έχει απόψε την ιδιαίτερη χαρά να υποδέχεται στις τάξεις των επιτίμων διδακτόρων του τον διακεκριμένο Φιλόλογο, τον Καθηγητή Μόσχο Μορφακίδη-Φυλακτό, Καθηγητή Βυζαντινής και Νεοελληνικής Φιλολογίας στο Πανεπιστήμιο της Granada. Ο κ. Μορφακίδης-Φυλακτός δεν χρειάζεται ιδιαίτερες συστάσεις καθώς κατά τις τέσσερις τελευταίες δεκαετίες έχει ταυτίσει το όνομά του με την προβολή της Νεοελληνικής και Βυζαντινής Φιλολογίας στην Ισπανία.

Ο κ. Μορφακίδης-Φυλακτός γεννήθηκε στη Δράμα το 1954, όμως πολύ νωρίς μετοίκησε στη Granada, η οποία αποτελεί τη βάση του πολυσχιδούς έργου του για πάνω από μισό αιώνα. Σπούδασε στο πανεπιστήμιο της Granada Φιλοσοφία και Λογοτεχνία, τόσο σε προπτυχιακό όσο και σε μεταπτυχιακό επίπεδο, ενώ το 1986 ανακηρύχθηκε διδάκτορας του ίδιου πανεπιστημίου στην Κλασική Φιλολογία. Ταυτόχρονα ξεκίνησε την ακαδημαϊκή του σταδιοδρομία, ανήλθε με τη σειρά τις διάφορες βαθμίδες της ακαδημαϊκής ιεραρχίας, και από το 2010 είναι Professor Catedratico στην έδρα της Βυζαντινής και Νεοελληνικής Φιλολογίας στο Πανεπιστήμιο της Granada.

Το επιστημονικό έργο του τιμωμένου είναι ιδιαίτερα πλούσιο καθώς περιλαμβάνει πάνω από 15 μονογραφίες και συλλογικούς τόμους, και πάνω από 150 άρθρα και κεφάλαια σε συλλογικές εκδόσεις, και εστιάζει κυρίως α) στην καταλανική παρουσία στην Ελλάδα, β) τη βυζαντινή και γ) τη νεοελληνική λογοτεχνία, δ) τους Ισπανούς περιηγητές στον ελληνικό χώρο κατά τον 19ο αιώνα, ενώ έχει εκπονήσει πολλές μεταφράσεις βυζαντινής και νεοελληνικής λογοτεχνίας στα ισπανικά, αλλά και ισπανικής λογοτεχνίας στα ελληνικά. Να

αναφέρω ενδεικτικά την ερμηνευτική έκδοση της πραγματείας του Ισπανού διπλωμάτη Francisco Argamonte y Cortijo, *Η Ελλάδα έναντι του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου*, η οποία εξετάζει τη ρήξη μεταξύ του Βενιζέλου και του βασιλέως Κωνσταντίνου Α΄ σχετικά με τον ρόλο που θα έπρεπε να διαδραματίσει η Ελλάδα στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, από την οπτική ενός πολιτικά ουδέτερου παρατηρητή μεν, φιλογερμανού πολιτικού δε.

Στο έργο του κ. Μορφακίδη-Φυλακτού θα αναφερθεί με λεπτομέρεια στη συνέχεια ο Κοσμήτορας της Φιλοσοφικής Σχολής και Καθηγητής του Ισπανικού – Ισπανοαμερικανικού Πολιτισμού στο Τμήμα Ισπανικής Γλώσσας και Φιλολογίας του Πανεπιστημίου μας. Από τη μεριά μου θα αναφερθώ επιγραμματικά στη μεγάλη συμβολή του στην εδραίωση, προβολή και διάδοση των ελληνικών σπουδών στην Ισπανία, τόσο μέσα από τη διδασκαλία και τη δημοσίευση πλήθους μελετών όσο και μέσα από τη δράση του ως διευθυντή: α) του Κέντρου Βυζαντινών, Νεοελληνικών και Κυπριακών Σπουδών, β) της Ερευνητικής Ομάδας «Μελέτες για τον μεσαιωνικό και νεότερο ελληνικό πολιτισμό» (2000/2012) και γ) του μεταπτυχιακού προγράμματος «Μεσαιωνική και νεότερη Ελλάδα» (2004-2012). Να σημειωθεί πως ο κ. Μορφακίδης-Φυλακτός είναι ο ιδρυτής και των τριών αυτών προγραμμάτων, στο πλαίσιο των οποίων έχει διοργανώσει στη Γρανάδα πλήθος επιστημονικών συνεδρίων.

Για το μεταφραστικό του έργο ο εκλεκτός τιμώμενός μας έχει τιμηθεί από την Ελληνική Εταιρεία μεταφραστών λογοτεχνίας, ενώ από το 2017 είναι μέλος της Επιτροπής Κρατικών Βραβείων Μετάφρασης Λογοτεχνίας του ΥΠ.ΠΟ. Μεταξύ των πολλών τιμών τις οποίες έχει δρέψει ξεχωρίζει η απονομή του τίτλου του επίτιμου διδάκτορα από το Πάντειο (2014) και το ΔΠΘ (2018).

Αγαπητέ συνάδελφε,

Εκ μέρους του Πρυτάνεως και της Συγκλήτου του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, και με την ιδιότητά μου της Αντιπρυτάνεως των Ακαδημαϊκών Θεμάτων και Διεθνών Σχέσεων του Πανεπιστημίου μας, θα ήθελα να σας εκφράσω τα πιο θερμά μου συγχαρητήρια για την αναγόρευσή σας ως επίτιμου διδάκτορα, τίτλου που αποτελεί ύψιστη τιμή για έναν ακαδημαϊκό διδάσκαλο και επιστήμονα. Σας καλωσορίζω στην επιστημονική κοινότητα του ΕΚΠΑ και σας εύχομαι υγεία, οικογενειακή και προσωπική ευτυχία και απρόσκοπτη πρόοδο. Είθε να συνεχίσετε να θεραπεύετε και να προβάλλετε τις ελληνικές σπουδές στην Ισπανία με τον ίδιο μεταδοτικό ενθουσιασμό.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Λ. ΔΡΟΣΟΥ
Καθηγητή και Κοσμήτορα της Φιλοσοφικής Σχολής του ΕΚΠΑ

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΑΣ ΤΟΥ ΤΙΜΩΜΕΝΟΥ

Αξιότιμη κυρία Αντιπρύτανι,
Αξιότιμη κυρία τ. Πρόεδρε της Βουλής των Ελλήνων,
Αξιότιμε κύριε Βουλευτά,
Αξιότιμε κύριε Μορφακίδη,
Αξιότιμοι Επίτιμοι Διδάκτορες του Πανεπιστημίου Αθηνών,
Αξιότιμες/οι συνάδελφοι,
Αγαπητές φοιτήτριες, αγαπητοί φοιτητές,
Κυρίες και κύριοι,

Το Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, με εισήγηση του Τμήματος Ισπανικής Γλώσσας και Φιλολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής, με ιδιαίτερη χαρά εντάσσει σήμερα στους κόλπους του και απονέμει τον τίτλο του Επιτίμου Διδάκτορος σε έναν διεθνώς καταξιωμένο επιστήμονα, στον Καθηγητή της Βυζαντινής και Νεοελληνικής Λογοτεχνίας της Σχολής Φιλοσοφίας και Γραμμάτων του Πανεπιστημίου της Γρανάδας της Ισπανίας κύριο Μόσχο Μορφακίδη-Φυλακτό.

Ο κ. Μόσχος Μορφακίδης-Φυλακτός τιμάται για το πλούσιο και εξαιρετικό σε ποιότητα συγγραφικό και επιστημονικό του έργο, τη συνεισφορά του ως Πανεπιστημιακού Δασκάλου, αλλά και για την ιδιαίτερα σημαντική συμβολή του στην ανάπτυξη και διάδοση των Βυζαντινών, Νεοελληνικών και Κυπριακών Σπουδών στην Ισπανία και στον ισπανόφωνο κόσμο γενικότερα. Η αναγόρευση του Καθηγητή Μορφακίδη ως Επιτίμου Διδάκτορα του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών συνιστά, εκ μέρους του Πανεπιστημίου μας, μια πράξη αναγνώρισης του πολυσήμαντου και πολυσχιδούς έργου του και της συνεισφοράς του στην ανάπτυξη του επιστημονικού αντικειμένου που με τόσο ζήλο θεραπεύει.

La Universidad Nacional y Kapodistríaca de Atenas, tras la propuesta del Departamento de Lengua y Literaturas Hispánicas de la Facultad de Filosofía,

con gran placer incorpora hoy a su claustro de doctores, mediante la concesión del Doctorado Honoris Causa, a un científico de renombre internacional, al profesor Moschos Morfakidis Filactos, profesor de la Universidad de Granada en España. Honramos hoy al Dr. Morfakidis por su ejemplar trayectoria en el campo del saber, la docencia y la investigación. Sin duda, por la riqueza y excelencia de su labor científica, investigadora y literaria, pero asimismo por su significativa contribución, como maestro, al desarrollo de los Estudios sobre la literatura, cultura, Historia Griega y Chipriota, no solamente en la península ibérica si no en todo el mundo hispanoablante, el nombramiento del profesor Morfakidis como Doctor Honoris Causa de la Universidad de Atenas constituye para nuestra Institución un motivo más de satisfacción y estímulo a la hora de seguir contribuyendo al desarrollo del conocimiento científico, al que nuestra Universidad se ha consagrado siempre con esmero y dedicación.

Ο Μόσχος Μορφακίδης-Φυλακτός γεννήθηκε στη Δράμα το 1954. Σπούδασε Ελληνική Φιλολογία στη Σχολή Φιλοσοφίας και Γραμμάτων του Πανεπιστημίου της Γρανάδας και κατόπιν εξειδικεύτηκε στον τομέα της Κλασικής Φιλολογίας στο ίδιο Πανεπιστήμιο, όπου και αναγορεύτηκε Διδάκτορας το 1986.

Το εύρος της πανεπιστημιακής του δραστηριότητας είναι πραγματικά εντυπωσιακό. Στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου της Γρανάδας δίδαξε αρχαιοελληνικό και βυζαντινό πολιτισμό σε προπτυχιακό επίπεδο, αλλά και βυζαντινές και νεοελληνικές σπουδές σε επίπεδο μεταπτυχιακών σπουδών. Ασχολήθηκε ιδιαίτερα μάλιστα με τη γλώσσα παραδίδοντας μαθήματα όχι μόνο γενικής μετάφρασης από την ισπανική προς την ελληνική αλλά και εξειδικευμένης μετάφρασης νομικών κειμένων και κειμένων κοινωνικών επιστημών. Ταυτόχρονα, σχεδόν επί δύο δεκαετίες, είναι ο επιστημονικός υπεύθυνος προγραμμάτων για την ελληνική λεξικογραφία και εκπόνηση δίγλωσσων λεξικών, ελληνοϊσπανικού και ισπανοελληνικού.

Λόγω των επιστημονικών του ενδιαφερόντων έχει επισκεφθεί ως ερευνητής επιστημονικά κέντρα στην Ελλάδα, το Κέντρο Βυζαντινών Ερευνών του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών (Αθήνα 1985), το Exeter College του Πανεπιστημίου της Οξφόρδης (1990) στην Αγγλία κ.ά. Επίσης, ως επισκέπτης καθηγητής έχει προσφέρει διαλέξεις σχετικές με τη Λογοτεχνία και τον Πολιτισμό της Ελλάδας αλλά και του Ισπανόφωνου Κόσμου στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, στο Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης και στο Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο

Αθηνών. Από το 1990 είναι Καθηγητής Βυζαντινής και Νεοελληνικής Φιλολογίας στη Σχολή Φιλοσοφίας και Γραμμάτων του Πανεπιστημίου της Γρανάδας.

Εκτός από το πλούσιο διδακτικό του έργο, ο Καθηγητής Μόσχος-Μορφακίδης είναι:

- Διευθυντής του Κέντρου Βυζαντινών, Νεοελληνικών και Κυπριακών Σπουδών του Πανεπιστημίου της Γρανάδας από την ίδρυσή του το 1998,

- Μέλος του Δ.Σ. της Σχολής Μετάφρασης και Διερμηνείας του Πανεπιστημίου Γρανάδας (2003-σήμερα),

- Ιδρυτικό μέλος της Ευρωπαϊκής Εταιρείας Νεοελληνικών Σπουδών και μέλος του Δ.Σ. (1995-2000 και 2011 έως σήμερα).

Επίσης, έχει διατελέσει:

- Πρόεδρος της Ισπανικής Εταιρείας Νεοελληνικών Σπουδών (1996-2001),

-Μέλος του Δ.Σ. της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Γρανάδας (1984-1992).

- Μέλος της Δεκαμελούς Επιτροπής Νεοελληνιστών και Επιστημόνων του Συμβουλίου Απόδημου Ελληνισμού (2000-2002) και

- Μέλος του Δ.Σ. του Διεθνούς Κέντρου Μεσογειακών Μελετών της Ρόδου (1995-1999).

Έχει συμμετάσχει ως Πρόεδρος Επιτροπής Αξιολόγησης στις αξιολογήσεις:

-Τμήμα Ιταλικής Φιλολογίας του Α.Π.Θ. [2014]

-Τμήμα Παρευξείνιων Γλωσσών, Φιλολογιών και Πολιτισμού του Δ.Π.Θ. [2015]

- Μάστερ «Ελληνικές σπουδές» του Διεθνούς Πανεπιστημίου Κύπρου [2017]

Και ως Μέλος Επιτροπής Αξιολόγησης στα:

-Παιδαγωγικό Τμήμα του Πανεπιστημίου Πατρών [2013]

-Παιδαγωγικό Τμήμα του Πανεπιστήμιου Κρήτης [2013]

-Τμήμα Ιταλικής Φιλολογίας του ΕΚΠΑ [2014]

-Τμήμα Ισπανικής Γλώσσας και Φιλολογίας του ΕΚΠΑ [2022].

Επιπλέον έχει διατελέσει:

-Μέλος του Δ.Σ. του Διεθνούς Φεστιβάλ Θεάτρου του Motril (Ισπανία) [1990]

-Μέλος της Κριτικής Επιτροπής του Φεστιβάλ Μουσικής και Χορού της Alpujarra (Ισπανία) [1995]

-Μέλος της Επιτροπής Κρατικών Βραβείων Μετάφρασης Λογοτεχνίας (ΥΠ.ΠΟ.) [2017 & 2018].

Ταυτόχρονα δε υπήρξε Ιδρυτής και διευθυντής (1997-2006) του περιοδικού *Estudios Neogriegos* και μέλος επιστημονικών περιοδικών όπως *Erytheia* (Revista de Estudios bizantinos y neogriegos. 1995-2000), *Byzantion Nea Hellas* (Κέντρο Βυζαντινών και Νεοελληνικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Χιλής), μεταξύ άλλων, καθώς και διευθυντής μονογραφικών σειρών όπως *Biblioteca de Autores Griegos Contemporáneos, Serie Neogriega. Estudios, Biblioteca de Autores Neogriegos* κ.ά.

Έχει συμμετάσχει σε 6 ερευνητικά προγράμματα καθώς και σε πάνω από 20 διδακτορικές διατριβές είτε ως μέλος συμβουλευτικής επιτροπής είτε ως επιβλέπων, ενώ έχει διατελέσει Πρόεδρος της Οργανωτικής και Επιστημονικής Επιτροπής πολλών διεθνών συνεδρίων και Διευθυντής πολλών Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων.

Λόγω του πλούσιου επιστημονικού του έργου και της σημαντικής προσφοράς του στη διάδοση της ελληνικής γλώσσας, λογοτεχνίας και πολιτισμού στον Ισπανόφωνο Κόσμο, έχει λάβει πολλές τιμητικές διακρίσεις, όπως:

- τον Σταυρό του Ταξιάρχη του Τάγματος του Φοίνικος [1997]
- το Χρυσό Μετάλλιο της Ελληνικής Εταιρείας Μεταφραστών Λογοτεχνίας [2001]
- το Χρυσό Μετάλλιο του Δήμου Αθηνών [2004]
- τον τίτλο του Επίτιμου Μέλους στον Φιλολογικό Σύλλογο «Παρνασσός» [2005]
- το Μετάλλιο της Τιμής της Βασιλικής Ακαδημίας Καλών Τεχνών της Γρανάδας [2007]
- τον τίτλο του Επίτιμου Διδάκτορα του Παντείου Πανεπιστημίου Αθηνών [2014]
- τον τίτλο του Επίτιμου Διδάκτορα του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης [2018].

Ο Μόσχος Μορφακίδης, εκτός από Πανεπιστημιακός Καθηγητής, είναι εξαίρετος συγγραφέας και μεταφραστής, καθώς έχει επιμεληθεί πάνω από 10 τόμους, όπως μεταξύ άλλων:

- *Estudios Neogriegos en España e Iberoamérica. I. Los estudios Neogriegos, didáctica, lengua y traducción. II. Historia, literatura y traducción*, Granada, 1997.
- *Φιλόπατρις. Tomo en honor a Alexis-Eudald Solá*, Granada, 2004.
- *Κωνσταντίνος Τσάτσος. Φιλόσοφος, συγγραφέας, πολιτικός*, Αθήνα, 2010.

- *Ελληνικό θέατρο σκιών – Άυλη πολιτιστική κληρονομιά. Προς τιμήν του W. Puchner*, Granada, 2016.

Επιπροσθέτως, έχει συγγράψει πάνω από 15 βιβλία, όπως:

- *Poesía Grega do século XX*, Santiago de Compostela, 1994 (συνεργασία με τον A. Pociña)

- *Karaguiosis. El teatro de sombras griego*, Granada, 2000

-*Constantinopla*, Barcelona, National Geographic, 2018 (σε συνεργασία με την E. Motos).

Επίσης έχει συγγράψει πλήθος μελετών –πάνω από 150–, δημοσιευμένες σε διεθνούς κύρους επιστημονικά περιοδικά σχετικά με την καταλανική παρουσία στην Ελλάδα, τη βυζαντινή λογοτεχνία, τη νεοελληνική λογοτεχνία και την περιήγηση στον ελληνικό χώρο. Και έχει προλογίσει μια σειρά από σχετικές μελέτες, με κεντρικό θέμα τη Νεοελληνική Λογοτεχνία και Πολιτισμό.

Εξαιρετικά σημαντική είναι η προσφορά του Μορφακίδη όχι μόνο μέσα από τις δημοσιεύσεις του αλλά και μέσα από τη δράση του στην Ευρωπαϊκή Εταιρεία Νεοελληνικών Σπουδών, της οποίας μέλη είναι οι εταιρείες Νεοελληνικών Σπουδών χωρών της Ευρώπης. Στην Ισπανία συναντάμε τη Sociedad Hispánica de Estudios Neogriegos, της οποίας είναι πολύ ενεργό μέλος και έχει συμμετάσχει στην οργάνωση των πρόσφατων συνεδρίων που διεξάγονται σε τακτά χρονικά διαστήματα στον ευρωπαϊκό χώρο με θέμα τον νεότερο ελληνισμό. Παράλληλα οργάνωσε και προήδρευσε σε πολλά συνέδρια αφιερωμένα σε σύγχρονες προσωπικότητες του ελληνισμού, όπως ο Γιώργος Σεφέρης, η Μελίνα Μερκούρη, ο Νίκος Καζαντζάκης, ο Κωνσταντίνος Τσάτσος αλλά και σε δύο διεθνή συνέδρια σχετικά με τον Νέο Ελληνισμό στον ισπανικό και ιβηροαμερικανικό κόσμο.

Ο Μόσχος Μορφακίδης-Φυλακτός από το 2000 βρίσκεται σε συνεχή επαφή με το Τμήμα Ισπανικής Γλώσσας και Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών, και με το επιστημονικό κύρος που διαθέτει έχει συμβάλει στην ανάπτυξη του τμήματος σε πλείστες περιπτώσεις. Έχει δώσει διαλέξεις σε φοιτητές του τμήματός μας για θέματα που αφορούν τις σχέσεις νεοελληνικής και ισπανόφωνης λογοτεχνίας και έχει συμμετάσχει σε παγκόσμια συνέδρια και διεθνείς ημερίδες που διεξήχθησαν από το Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Ο Μόσχος Μορφακίδης-Φυλακτός, εκτός από τη μελέτη και διερεύνηση του θέματος της βυζαντινής και νεοελληνικής λογοτεχνίας και πολιτισμού, έχει αφιερώσει μεγάλο μέρος της ζωής του κυρίως στη διάδοση της βυζαντινής και νεοελληνικής λογοτεχνίας και πολιτισμού στις χώρες του ισπανόφωνου κόσμου, γεγονός που εγγράφεται στο ευρύτερο πλαίσιο της ανάπτυξης και επαφής των

πολιτισμών. Σε μια εποχή που οι πολυπολιτισμικές κοινωνίες αποτελούν μια πραγματικότητα σε πολλές περιοχές του πλανήτη μας, σε μια εποχή όπου η εκπαίδευση και ειδικότερα η πανεπιστημιακή εκπαίδευση καλούνται να προάγουν τον διάλογο και την ειρηνική συνύπαρξη μεταξύ των λαών, η συνεισφορά του Καθηγητή Μορφακίδη στον γενικότερο τομέα της πολιτισμικής αναγνώρισης της ελληνικής λογοτεχνίας είναι ανεκτίμητη και είμαστε βέβαιοι ότι το πολυδιάστατο έργο του έχει πολλά ακόμη να προσφέρει στο μέλλον.

El profesor Morfakidis destaca por su continuo intento de cultivar y promover la cultura, la literatura y la historia griegas. Como con la Universidad de Granada tenemos uno de los más antiguos convenios Erasmus ha tenido la posibilidad de estar en continuo contacto con la Universidad de Atenas. Desde 2000 ha participado en Congresos Internacionales, Coloquios y Simposios organizados por el Departamento de Lengua y Literaturas Hispánicas, al que ha apoyado extraordinariamente en su desarrollo gracias a su prestigio científico. Desde 2014 forma parte del comité científico de nuestro Congreso sobre Iberoamérica. Los lazos entrañables que vinculan a este acreditado investigador con la realidad griega confirman el fomento de los valores culturales griegos en el mundo Hispánico.

Με ιδιαίτερη χαρά, λοιπόν, αποδεχόμαστε μεταξύ των μελών της πανεπιστημιακής μας κοινότητας τον Καθηγητή Μόσχο Μορφακίδη-Φυλακτό ως άξιο συνοδοιπόρο στον επίπονο αλλά και γοητευτικό διάλογο, που θα συνεχιστεί αναμφίβολα για πολύ καιρό ακόμη.

ΜΟΣΧΟΥ ΜΟΡΦΑΚΙΔΗ-ΦΥΛΑΚΤΟΥ
Διευθυντή του Κέντρου Βυζαντινών, Νεοελληνικών και Κυπριακών Σπουδών και Καθηγητή στο Πανεπιστήμιο της Γρανάδας της Ισπανίας

ΟΜΙΛΙΑ ΜΕ ΘΕΜΑ:
«Η ΑΘΗΝΑ ΤΩΝ ΙΣΠΑΝΟΦΩΝΩΝ ΠΕΡΙΗΓΗΤΩΝ (19ΟΣ ΚΑΙ ΑΡΧΕΣ ΤΟΥ 20ΟΥ ΑΙΩΝΑ)»

Ελάχιστα γνωστή παραμένει μέχρι σήμερα η ισπανόφωνη ταξιδιωτική λογοτεχνία του 19ου και αρχών του 20ού αιώνα, που εστιάζεται στον ελληνικό χώρο, σε σημείο που συχνά θεωρείται έως και ανύπαρκτη. Όμως, ήδη από τον 13ο έως τον 16ο αιώνα, διαθέτουμε σημαντικά κείμενα που αναφέρονται στους γεωγραφικούς χώρους της Ανατολικής Μεσογείου, συμπεριλαμβανομένου του Βυζαντίου. Με την ανακάλυψη της Αμερικής, η ισπανική ταξιδιωτική λογοτεχνία εμπλουτίζεται σημαντικά και εξακολουθεί να δείχνει ενδιαφέρον για την οθωμανική, πλέον, Ανατολή, προσφέροντας ιδιαίτερα χρήσιμες πληροφορίες και για τους ελληνικούς πληθυσμούς. Για τον συγκεκριμένο γεωγραφικό χώρο ακολουθεί μια μακρά σιγή δύο αιώνων (17ος και 18ος αιώνας), η οποία οφείλεται στα νέα γεωπολιτικά διεθνή δεδομένα, τα οποία δεν είναι του αντικειμένου μας, και από τα τέλη του 19ου αιώνα επανεμφανίζεται μια αξιόλογη ισπανόφωνη ταξιδιωτική λογοτεχνία, σχεδόν άγνωστη σε μας μέχρι σήμερα.

Για την κάλυψη αυτού του κενού, το Κέντρο Βυζαντινών, Νεοελληνικών και Κυπριακών Σπουδών του Πανεπιστημίου Γρανάδας έχει εντάξει το συγκεκριμένο θέμα στις ερευνητικές του κατευθύνσεις, αρχής γενομένης με τη δημιουργία ενός corpus κειμένων που θα επιτρέψει τη συστηματική μελέτη και τη μελλοντική έκδοσή τους σε ελληνική μετάφραση. Χάρη σ' αυτό, σήμερα διαθέτουμε μια αρκετά ευρεία εικόνα της υπάρχουσας εργογραφίας.

Χαρακτηριστικό των κειμένων αυτών είναι ότι παρουσιάζουν διάφορες όψεις, συχνά διαμετρικά αντίθετες ως προς το περιεχόμενο, την έκταση του κειμένου, τις εκτιμήσεις των συγγραφέων και τον τρόπο αφήγησης.

Όπως είναι φυσικό, λόγω της γεωγραφικής εγγύτητας, οι περισσότεροι περιηγητές προέρχονται από την Ισπανία. Συγκεκριμένα, μέχρι σήμερα έχουν εντοπιστεί 13 Ισπανοί που αναφέρονται στον ελλαδικό χώρο και ειδικά στην Αθήνα, ένας από το Περού, ένας από την Ουρουγουάη και ένας από τη

Γουατεμάλα. Τα κείμενά τους μπορούν να ενταχθούν σε πέντε κατηγορίες: α) προσκυνηματικά, β) διπλωματών, γ) επιστημονικά, δ) αμιγώς περιηγητικά και ε) δημοσιογραφικά χρονικά.

Κείμενα προσκυνηματικού χαρακτήρα έχουμε ήδη από τον 16ο αιώνα, όμως τον 19ο η ομαλοποίηση των σχέσεων της Ισπανίας με την Οθωμανική Αυτοκρατορία διευκόλυνε τη μετάβαση προσκυνητών προς τους Αγίους Τόπους. Ακολουθούσαν τη θαλάσσια διαδρομή που άρχιζε από τη Βαρκελώνη, περνούσε από την Ιταλία και από ορισμένα νησιά, κυρίως από Κρήτη, Ρόδο, Κύπρο, για να καταλήξει στους Αγίους Τόπους. Κάποιοι κατευθύνονταν πρώτα στην Κωνσταντινούπολη ή επέστρεφαν από εκεί μέσω Αθήνας.

Διάφοροι από τους περιηγητές περιέγραψαν, εν είδει ταξιδιωτικού οδηγού, τα σημαντικότερα μέρη που επισκέφτηκαν, αλλά τα περισσότερα κείμενα αυτού του είδους δύσκολα θα μπορούσαν να ενταχθούν στην ταξιδιωτική λογοτεχνία είτε γιατί οι συγγραφείς τους δεν διαθέτουν την ικανότητα είτε γιατί δεν έχουν την πρόθεση να το κάνουν. Ο περιγραφικός χαρακτήρας υπερισχύει του αφηγηματικού, αν και κάποιες φορές η συγκίνηση και τα συναισθήματα κάνουν το κείμενο να ξεφεύγει από τον χαρακτήρα ενός απλού ταξιδιωτικού ημερολογίου.

Τέσσερα είναι αυτά που εντοπίσαμε ότι αναφέρονται στην Αθήνα. Το πρώτο, και πλέον αξιόλογο, είναι το ταξιδιωτικό ημερολόγιο που έγραψε το 1857 ο δικηγόρος και χρονικογράφος Diego Joaquín Ballester.

Το επόμενο, και αρκετά ενδιαφέρον κείμενο, είναι ο *Οδηγός για τα προσκυνήματα στους Αγίους Τόπους*, που εξέδωσε το 1905 η *Εταιρεία Γραφικών Τεχνών του Μπιλμπάο*. Για τη σύνταξή του χρησιμοποιήθηκαν κείμενα προηγούμενων προσκυνηματικών ταξιδιών, που, όμως, δεν αναφέρονται.

Έναν χρόνο αργότερα (1906) ο κληρικός Martí Llobera y Solivelles συμπεριέλαβε επίσης στις αναμνήσεις του ταξιδιού του την Αθήνα. Τέλος, ενδιαφέρουσες κρίσεις για τη σύγχρονη πόλη γράφει το 1909 ο Ανδαλουσιανός Javier Piñero, που την επισκέφτηκε για να θαυμάσει τα εναπομείναντα δείγματα της κλασικής αρχαιότητας.

Τα κείμενα διπλωματών οφείλονται στο ενδιαφέρον για το Ανατολικό Ζήτημα και για τις οικονομικές προοπτικές που άνοιγε η ομαλοποίηση των σχέσεων μεταξύ της Ισπανίας και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, αλλά και το ρεύμα του ρομαντισμού. Ανάμεσα σ' αυτούς που ταξιδεύουν στη Μέση Ανατολή υπάρχουν και διπλωμάτες όπως ο Adolfo Rivadeneyra και ο Antonio Bernal de O' Reilly, που δυστυχώς όμως δεν επισκέφτηκαν το Βασίλειο της Ελλάδος. Έχουμε, όμως, την πολύ ενδιαφέρουσα μαρτυρία του θεατρικού

συγγραφέα και αρθρογράφου Enrique Gaspar, που από το 1871 ως το 1873 διετέλεσε υποπρόξενος της Ισπανίας στην Αθήνα. Το 1891 επαναδημοσίευσε συγκεντρωμένα σε βιβλίο τα άρθρα που έστελνε στην εφημερίδα *La Provincia* της Βαλένθιας για τον χαρακτήρα και την καθημερινή ζωή της πόλης. Οι στενές του σχέσεις με εκπροσώπους της Α΄ Αθηναϊκής Σχολής τον βοήθησαν να γνωρίσει και να παρουσιάσει το έργο των κυριότερων πνευματικών εκπροσώπων της πόλης. Συμπεριέλαβε όμως και την καθημερινότητα των απλοϊκών ανθρώπων, που περιέγραψε με τρόπο ευχάριστο και με διάθεση χιουμοριστική.

Επιστημονικά κείμενα: Το 1871 κατέπλευσε στην Ανατολική Μεσόγειο, σε διπλωματική και εμπορική αποστολή, η ισπανική φρεγάτα *Arapiles*, όπου επέβαινε και μια επιστημονική ομάδα με σκοπό την απόκτηση αρχαιοτήτων για τον εμπλουτισμό του νεοϊδρυθέντος Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου στη Μαδρίτη (1867). Επικεφαλής της ήταν ο Juan de Dios de la Rada y Delgado, εξέχων νομικός, αρχαιολόγος, νομισματολόγος, ιστορικός και οριενταλιστής συγγραφέας. Το μεγαλύτερο μέρος του πρώτου τόμου του εξαιρετικού τρίτομου έργου του είναι αφιερωμένο στην Αθήνα και παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την ιστορία της εκεί αρχαιολογικής δραστηριότητας. Περιέχει, όμως, και σημαντικές περιγραφές της πόλης και της ζωής των κατοίκων της.

Με την ιδιότητα του στρατιωτικού ιατρού του πλοίου ταξίδευε επίσης ο δημοσιογράφος και μυθιστοριογράφος Vicente Moreno de la Tejera, που επίσης δημοσίευσε τις εντυπώσεις του (1877?). Το κείμενό του, όμως, είναι μια μονότονη περιγραφή των αρχαίων μνημείων. Εκτός από μια σύντομη αναφορά στον Πειραιά, δεν αναφέρει σχεδόν τίποτα για τη σύγχρονη Αθήνα.

Στην αρχαιολατρία αυτών που μετέβαιναν στην Ελλάδα, ως απεσταλμένοι ισπανικών επιστημονικών εταιρειών, οφείλεται το γεγονός ότι αναφέρονται αποκλειστικά στην κλασική αρχαιότητα και αγνοούν ό,τι σύγχρονο συναντούν στην Ιταλία και στην Ελλάδα. Τέτοιες είναι οι περιπτώσεις του μαγιορκινού επιχειρηματία, τραπεζίτη και πολιτικού Pedro Martínez y Rosich, που το 1892 έφτασε μέχρι την Κωνσταντινούπολη, και του καινοτόμου χειρουργού José Goyanes Capdevila, που το 1926 εξέδωσε τις εντυπώσεις του ταξιδιού του στην Ελλάδα. Μόνο ο Fernando García-Mercadal, ένας από τους εισηγητές του αρχιτεκτονικού ρασιοναλισμού στην Ισπανία, δημοσίευσε κάποιες περιγραφές για τα σημαντικότερα κτήρια που είδε στην Αθήνα, όπου έφτασε ως μεταπτυχιακός υπότροφος το 1924.

Αμιγώς περιηγητικά και δημοσιογραφικά χρονικά: Τον 19ο αιώνα, στο θρησκευτικό, πολιτικό και οικονομικό ενδιαφέρον προστίθεται και το

ρεύμα του Οριενταλισμού, που αναπτύχθηκε κυρίως μετά τις μεταφράσεις στα ισπανικά των ταξιδιωτικών έργων του Lamartine και του Chateaubriand. Δεν έγραψαν όμως για την Αθήνα δύο από τους καλύτερους εκπροσώπους της ισπανικής ταξιδιωτικής λογοτεχνίας που επισκέφτηκαν την Κωνσταντινούπολη: ο José María Servet Brugarolas (το 1877), που δίνει θαυμάσιες περιγραφές για τον ελληνικό πληθυσμό της, και ο τόσο γνωστός και μεταφρασμένος στην Ελλάδα Vicente Blasco Ibáñez (το 1907).

Η απογοήτευσή μας ήταν μεγάλη όταν ανακαλύψαμε, επιτέλους, τον πραγματικό συγγραφέα του βιβλίου *Η χώρα των σοφών: αναμνήσεις από μια αποστολή στην Ελλάδα*, που εκδόθηκε στη Βαρκελώνη προς τη δεκαετία του 1870 με την υπογραφή κάποιου εντελώς άγνωστου, του Juan Lucena de los Ríos. Στο συγκεκριμένο πόνημα δίνεται μία από τις καλύτερες περιγραφές της Ελλάδας και της Αθήνας γενικότερα, αλλά πρόκειται για λογοκλοπή! Είναι κατά λέξη μετάφραση μέρους του έργου του Henri Belle, *Voyage en Grèce. Trois années en Grèce (1861-1874)*, που εκδόθηκε στο Παρίσι το 1881 (ελληνική μετάφραση 1993).

Έχουμε όμως το εξαιρετικό κείμενο ρομαντικής ταξιδιωτικής λογοτεχνίας του Περουβιανού Pedro Paz Soldán y Unanue (1839-1895), που υπογράφει με το ψευδώνυμο Juan de Arona, ο οποίος το 1861 ταξίδεψε στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και στην Αθήνα και κατέγραψε τις εντυπώσεις του σε άρθρα που έστελνε, υπό μορφή επιστολών, σε περιοδικά και εφημερίδες της Λίμας.

Μια πρωτότυπη ματιά για τη σύγχρονη Ελλάδα παρουσιάζει επίσης το κείμενο των εντυπώσεων από το ταξίδι που πραγματοποίησε το 1925 ως την Ανατολική Μεσόγειο ο Ουρουγουανός μυθιστοριογράφος Eduardo de Salterain y Herrera (1839-1895), ο οποίος ακολουθεί το ρεύμα του Συμβολισμού, γεγονός που τον διευκολύνει να δει τη σύγχρονη Ελλάδα με μια πιο πρωτότυπη ματιά.

Εξαιρετικά ενδιαφέρουσα είναι η περίπτωση του Enrique Gómez Carrillo (1873-1927) από τη Γουατεμάλα, ενός από τους κυριότερους εκπροσώπους της «Γενιάς του 1900» των λατινοαμερικανών συγγραφέων, που έζησε μεταξύ Μαδρίτης και Παρισιού. Ανέπτυξε στενές σχέσεις με τον Ζαν Μορεάς, ο οποίος τον μύησε στον συμβολισμό και στον τρόπο που αντιμετώπισε το θέμα της διαχρονικότητας του ελληνισμού. Ως ανταποκριτής διάφορων εφημερίδων, ταξίδεψε στο μεγαλύτερο μέρος της υφηλίου και έγραψε αρκετά έργα που εντάσσονται στον χώρο της ταξιδιωτικής λογοτεχνίας. Το 1908 επαναδημοσίευσε (με πρόλογο του Ζαν Μορεάς) μέρος των άρθρων του για την Ελλάδα στο βιβλίο του *Grecia*, ενώ ένα χρόνο αργότερα ακολούθησε η γαλλική του μετάφραση με τίτλο *La Grèce éternelle*. Πρόκειται για μια απολογία της

επιβίωσης του αρχαίου πνεύματος στον ελληνικό χώρο, με εκτενείς αναφορές στην ελληνική αρχαιότητα, στην ελληνική φύση, στο δημοτικό τραγούδι και στη νεότερη λογοτεχνία. Η Αθήνα, που αποτελεί τον κατ' εξοχήν χώρο της περιγραφής του, γίνεται συνεχώς πεδίο σύγκρισης και περισυλλογής.

Δημοσιογραφικά χρονικά και ανταποκρίσεις σε εφημερίδες διαθέτουμε δύο του πρώτου μισού της δεκαετίας του 1920: α) του José Alfaro López, που έστειλε τις εντυπώσεις του για τη σύγχρονη αρχιτεκτονική και την καθημερινή ζωή της Αθήνας στην εφημερίδα *La voz de Teruel* και τις επαναδημοσίευσε σε αυτοτελή έκδοση το 1927· β) του νομικού, δημοσιογράφου, συγγραφέα και γεωγράφου Justo González, που το 1935 επαναδημοσίευσε όσα έστειλε ως ανταποκριτής της εφημερίδας *El Norte de Castilla*, όπου επικεντρώνεται κυρίως στον αρχαιοελληνικό πολιτισμό, τον οποίο συχνά συγκρίνει άστοχα με τη σύγχρονη Ελλάδα.

Ας δούμε, όμως, τις εντυπώσεις που σχημάτισαν για την Αθήνα οι ισπανόφωνοι αυτοί περιηγητές.

Η πρώτη εικόνα που έβλεπαν όσοι έφταναν ακτοπλοϊκώς ήταν αυτή του Πειραιά. Οι εντυπώσεις σχεδόν όλων είναι περίπου ίδιες. Βλέπουν μια νεόδμητη μικρή πόλη, και τους προξενούν σχετικά καλή εντύπωση οι ίσιοι δρόμοι, τα ωραία σπίτια και κάποιο κρατικό κτήριο:

Ο Joaquín Ballester (1857) βλέπει ένα ευρύ αλλά λίγο βαθύ λιμάνι και μεταβαίνει με άμαξα στην Αθήνα. Του κάνει εντύπωση και σχολιάζει το ότι οι αμαξάδες κάνουν αρκετές στάσεις σε μια τόσο μικρή διαδρομή. Στον Enrique Gaspar το 1872 προκαλεί την προσοχή «…ένα στρατιωτικό κολλέγιο», που δεν είναι άλλο από τη Σχολή Ευελπίδων, που παρέμεινε εκεί από το 1837 ως το 1894. Ο de la Rada y Delgado (1876) βλέπει μια μικρή στρατιωτική μαρίνα, αλλά χωρίς οχύρωση που να την προστατεύει, και ο Moreno de la Tejera (1876) βλέπει ένα μικρό λιμάνι, έναν οικισμό έξι χιλιάδων κατοίκων, με σπίτια διάσπαρτα στην ακτή, που συνδέεται με την Αθήνα με σιδηρόδρομο.

Ο Pedro Martínez y Rosich (1892) γράφει: «Γίνεται παντού αισθητή η πρόοδος σε μια καινούρια πόλη 35.000 κατοίκων, με μια σχετική καθαριότητα και με φαρδείς και ίσιους δρόμους σε μορφή μπουλεβάρ, όπου υψώνονται ευάερα κτίρια. Λιμάνι μεγάλο και ασφαλές και, λόγω της προνομιακής του θέσης, σταθμός των ατμόπλοιων που πηγαίνουν από τη δυτική Ευρώπη στην Αίγυπτο και την Τουρκία».

Για τον Salterain y Herrera (1925): «ο Πειραιάς αποτελείται από μερικά σύγχρονα σπίτια που δεν παρουσιάζουν κανένα ενδιαφέρον, ενώ ο δρόμος προς

την Αθήνα δεν είναι τόσο άσχημος ούτε τόσο άνυδρος, όπως με έκαναν να πιστέψω κάποιες διηγήσεις περιηγητών. Παντού απλώνονται σιτοβολώνες και στις άκρες του δρόμου προβάλλουν λεύκες σε συστοιχίες, ελιές και μουριές».

Στον *Βασικό οδηγό για προσκυνητές* (1905) ο Πειραιάς περιγράφεται ως «πόλη καινούργια γεμάτη ιστορία, με 40.000 κατοίκους, ηλεκτρικό σιδηρόδρομο, ίσιες και ευρείες οδούς, ωραία σπίτια και ωραίες εκκλησίες, θέατρα, αγορά, αρχαία τείχη και μνημεία του Μιαούλη και Καραϊσκάκη…».

Για τον Llobera y Solivelles (1906) είναι «οικισμός σε άνοδο, με κτίρια σύγχρονης κατασκευής, αναμεμιγμένα με άλλα, που αποκαλύπτουν ευκρινώς μια αρμονία μεταξύ της αρχαιότητας και του λαού που τον κατοικεί…, και με ηλεκτρικό σιδηρόδρομο».

Το 1909 ο Javier Piñero βλέπει ένα «όμορφο χωριό, με ίσιους και φαρδείς δρόμους και μοντέρνα κτίρια... και, καθ' οδόν προς Αθήνα, καλλιεργημένα χωράφια και μερικές βίλες με στοιχεία αρχαιοελληνικής αρχιτεκτονικής».

Όσον αφορά την ίδια την Αθήνα, ο Joaquín Ballester το 1857 την είδε «πολύ εξαπλωμένη σε σχέση με τους λιγοστούς κατοίκους της. Με νεόδμητα σπίτια που ακολουθούν τις ευρωπαϊκές τάσεις, μερικά μπαλκόνια να προεξέχουν υπερβολικά και να στηρίζονται σε δοκάρια που βγαίνουν από το εσωτερικό των τοίχων· με δρόμους φαρδιούς, ίσιους και καθαρούς, στρωμένους, όπως στην Ισπανία, με σφιχτό πατημένο χώμα και με λίγο υπερυψωμένα πλακόστρωτα πεζοδρόμια».

Ο Pedro Paz Soldán y Unanue (1862) είναι παρών στον φωτισμό της πόλης με υγραέριο, τον Μάιο του 1862, γεγονός που προκαλεί τον ενθουσιασμό των κατοίκων, και εκπλήσσεται και συγκινείται όταν βλέπει να κυκλοφορούν νομίσματα του Μεξικού και της Βολιβίας. Αναφέρεται στη ρυμοτομία του κέντρου, η οποία «σχηματίζεται από τις διασταυρωμένες οδούς Αιόλου και Ερμού που, όπως και όλες της σύγχρονης Αθήνας, μοιάζουν αρκετά με τις οδούς της Λίμας γιατί είναι ίσιες, φαρδιές και με πεζοδρόμια, και με κτίρια όχι υψηλά... Το έδαφος εδώ είναι ασπρουλιάρικο και με σκόνη, και αν και σε διάφορα μέρη της πόλης φύτεψαν δέντρα γεμάτα χάρη, που νομίζω είναι ψευδοπιπεριές, η γη διατηρεί πάντα την επιφάνεια ξερή και άγονη, και μοιάζει να κρατάει μετά βίας το δέντρο που της εμπιστεύτηκαν. Νομίζω ότι αν η επίβλεψη των κηπουρών της Αθήνας σταματούσε για μερικές ημέρες, θα μέναμε για πάντα χωρίς πράσινο... Η τραχύτητα του εδάφους, που δείχνει να μην πέρασε ποτέ άνθρωπος... Γυμνούς λόφους (Πάρνηθα, Υμηττός, Πεντέλη) και βουνά με μυτερούς βράχους είναι όλο όσο προσφέρει η ματιά... Από κοντά ακούγονται αχνά τα βελάσματα των προβάτων. Μερικές φορές διέκρινα

ανθρώπινες φωνές δίπλα μου και, όταν γύριζα να δω, έβλεπα άνδρες που μιλούσαν σε κάποια μακρινή κορυφή λόφου. Οι πικροδάφνες συνεχίζουν να είναι άφθονες από την αρχαιότητα. Όμως, η στειρότητα της Αθήνας δεν είναι απόλυτη, οι ελιές υψώνονται πάνω σε τάπητες από αμπελώνες με λαμπερό πράσινο. Οι ροδιές είναι τα χρωματιστά κουμπιά, θηριώδη πλατάνια ξεπετάγονται σε μερικά μέρη και οι συκιές, παλιές συντρόφισσες του ανθρώπου, ομορφαίνουν το πανόραμα και παρηγορούν την όραση. Η λευκή λεύκα συναντάται επίσης συχνά στην πόλη».

Ο de la Rada y Delgado (1871) τη βλέπει σαν μια από τις πιο καθαρές πόλεις της Ανατολής, που παρουσιάζει όψη τελείως ευρωπαϊκή. Τα βουνά που την περικλείουν είναι γυμνά, γεγονός που οφείλεται στους κτηνοτρόφους που καίνε τα δάση, για να δημιουργηθούν βοσκοτόπια. Περιγράφει τη ρυμοτομία της πόλης που έχει ως κύριες αρτηρίες την Ερμού και την Αιόλου. Εντύπωση του προκαλούν τα σπίτια της Αθήνας: «είναι χαμηλά, με χαρούμενα χρώματα, καλή εσωτερική διαμόρφωση για την πρόσληψη του φωτός, μικρούς κήπους και εξωτερικές σκάλες που σχηματίζουν χαρούμενες και όμορφες βεράντες. Πολλά από τα χαρακτηριστικά της δόμησης που σήμερα αναζητούνται στις σύγχρονες πρωτεύουσες βρίσκονται εδώ. Το ταξίδι στην Αθήνα θα έπρεπε να είναι υποχρεωτικό για τους υποτρόφους που στέλνουμε κάθε χρόνο στη Ρώμη, αν θέλουμε η αρχαία τέχνη των Ελλήνων να γίνει καλά γνωστή και να μπορέσει να δώσει γόνιμες εφαρμογές στην πατρίδα μας».

Ο συνταξιδιώτης του, Moreno de la Tejera (1871), ανεβασμένος στο τρίγλυφο του Παρθενώνα, βλέπει από μια μεριά τη νέα πόλη της Αθήνας, που με τα μικρά λευκά της σπίτια παρουσιάζει μια χαρούμενη και ευχάριστη όψη, και από την άλλη τον χώρο της αρχαίας πόλης.

Για τον Pedro Martínez y Rosich η σύγχρονη Αθήνα είναι ακόμη μία από τις τόσες όμορφες πόλεις που κοσμούν την Ευρώπη, με φαρδιούς και ίσιους δρόμους, ωραίες κατοικίες και κομψά αρχοντικά, όπου επικρατεί το μάρμαρο και όπου σε πολλά από αυτά κυριαρχούν λεπτομέρειες από το πιο καθαρό ελληνικό ύφος, μια όμορφη Ακαδημία και ένα μουσείο που περικλείει έναν ολόκληρο θησαυρό από αρχαία κατάλοιπα... Αλλά αναρωτιέται: «πού είναι η Αθήνα που ύμνησαν οι ποιητές;».

Ο Martí Llobera y Solivelles (1906) επίσης σχολιάζει: «εκεί που περίμενες να δεις έναν αρχαίο πολιτισμό, συναντάς έναν ηλεκτρικό σιδηρόδρομο... που διασχίζει την πόλη υπογείως, με δρόμους ίσιους και φανάρια, φαρδιά πεζοδρόμια, μεγαλοπρεπή καταστήματα, κτίσματα άνισα σε μορφή, περιποιημένους κήπους· με άλλα λόγια, μια σύγχρονη πόλη που θυμίζει το

παρελθόν μόνο από τα αρχαία μνημεία που συντηρεί με θρησκευτική ευλάβεια και μερικές προσόψεις σπιτιών και αρχοντικών που θέλουν να μιμηθούν τον χαρακτήρα και την αισθητική των κλασικών χρόνων»…

Ο Javier Piñero (1909), στη διαδρομή από τον Πειραιά προς την Αθήνα, βλέπει καλλιεργημένα χωράφια, μερικές βίλες με στοιχεία αρχαιοελληνικής αρχιτεκτονικής και «κάποιες αρχαιότητες στα αριστερά».

Ο García-Mercadal (1924) την περιγράφει σαν «μια πολύ εκτεταμένη σύγχρονη, χαμηλή και γκρίζα πόλη... αμέτρητα καφενεία, γεμάτα ανθρώπους, απ' ό, τι φαίνεται αργόσχολους, που θυμίζουν την νότια Ιταλία. Κυπαρίσσια, πολλά κυπαρίσσια, ελιές, μοναχικά πεύκα και εξωτικοί φοίνικες... το βασιλικό παλάτι περιτριγυρισμένο από έναν όχι πολύ μεγάλο κήπο, η Πλατεία Συντάγματος, που συνδέεται με την Ομόνοια με τρεις φαρδιούς δρόμους, τους πιο σημαντικούς της πόλης...».

Ο Alfaro López (1927) βλέπει μεγαλοπρεπή ξενοδοχεία, πρεσβείες… κτήρια διακοσμημένα με αντίγραφα της κλασικής κιονοστοιχίας, με δωρικούς και κορινθιακούς κίονες… την Πλατεία Συντάγματος και το βασιλικό παλάτι, καθώς και ένα πολυτελές palace (πιθανόν να εννοεί το ξενοδοχείο Μεγάλη Βρετανία). Επίσης την «...ανθοστόλιστη Ομόνοια με ζωή που θα θέλαμε να έχουν οι ισπανικές πόλεις μας· η όψη αυτού του πολυσύχναστου κέντρου της Αθήνας δεν μπορεί να είναι πιο μαγευτική».

Ο Enrique Gómez Carrillo (1908), όπως και ο Maurice Barrés, «πάνω από μια φορά είχε την αίσθηση ότι βρισκόταν στην Ισπανία»· συμπίπτει με τον Ζαν Μορεάς στο ότι «η Αττική είναι η Δύση, ενώ ο ουρανός και το τοπίο της Αθήνας θυμίζουν το Τολέδο» και με τον J. Dagros στο ότι «η Αθήνα είναι σαν ένα μικροσκοπικό και περήφανο Παρίσι, κάτι σαν μια μακρινή Φλωρεντία, χωρίς περίεργο χαρακτήρα και γεύση».

Επιμένει στην υπεράνθρωπη προσπάθεια που καταβάλλουν οι Έλληνες σε όλους τους τομείς για να αποτινάξουν το θλιβερό πέρασμα της Τουρκοκρατίας... Βλέπει την Αθήνα σαν ένα «Μικρό Παρίσι», «κομψή, ζωντανή, πολυτελή, καθαρή, πλούσια και αξιοπρεπή… συμμετρία και λευκότητα». Αν και όλα είναι καινούρια, φτιαγμένα από αρχιτέκτονες από την καθολική Γερμανία, διακρίνει την αίσθηση της συνέχειας τόσο στην αρχιτεκτονική όσο και στη γλώσσα. Όλα συνηγορούν υπέρ της αδιάσπαστης συνέχειας του ελληνισμού!

Είκοσι χρόνια μετά ο Alfaro López (1927) βλέπει ότι «εδώ το παρόν δεν έρχεται σε ρήξη με το παρελθόν. Ο σύγχρονος ελληνισμός δεν είναι παρά η συνέχεια του αρχαίου. Οι σημερινοί εύζωνες... είναι οι απόγονοι των οπλιτών

των αρχαίων αναγλύφων». Η Αθήνα «διατηρεί την ζωντάνια των μεγαλουπόλεων. Στους ίσιους και καθαρούς δρόμους της, πλανόδιοι πωλητές... αμέτρητοι εξαργυρωτές νομισμάτων με τη φορητή τους βιτρίνα... λαχειοπώλες με τα μακριά τους ξύλα όπου στηρίζουν κλιμακωτά τα μπλε εθνικά λαχεία, ποντικότρυπες των λούστρων στα υπόγεια με τα ψηλά τους καθίσματα...· ανθοπώλισσες, αυτόκλητοι ρήτορες, ζητιάνοι και όλη η φτωχολογιά που, όπως στη Δύση, δίνει στους δρόμους της Αθήνας τη γραφικότητα των πειναλέων τύπων που επιδίδονται στη θήρα των τουριστών».

Λίγα χρόνια αργότερα ο González Garrido (1935) βλέπει «δρόμους γεμάτους σκόνη, άχαρα σπίτια ευρωπαϊκής αρχιτεκτονικής… κεντρικούς δρόμους με διακριτική ρυμοτομία και με τη λίγη κίνηση μιας επαρχιακής πρωτεύουσας. Μόνο κάποια δημόσια κτήρια επιστημονικού ή καλλιτεχνικού χαρακτήρα, το Πανεπιστήμιο, η Ακαδημία και τα μουσεία προσφέρουν φόρο τιμής στην παράδοση μιμούμενα την κλασική αρχιτεκτονική. Όμως, η χειρότερη παρακμή ενός λαμπρού παρελθόντος είναι να επιζεί στη μετριότητα».

Όπως είδαμε, αυτό που προκαλεί την προσοχή των ισπανόφωνων περιηγητών και που συχνά τους εντυπωσιάζει είναι ο ελληνικός νεοκλασικισμός, τον οποίο, αναπόφευκτα, συγκρίνουν με τον αντίστοιχο άχρωμο και εξαιρετικά ψυχρό της Ισπανίας. Για τον de la Rada y Delgado (1871), «πολλά από τα χαρακτηριστικά της δόμησης που σήμερα αναζητούνται στις σύγχρονες πρωτεύουσες, βρίσκονται στα κτήρια της Αθήνας (χαμηλά σπίτια, χαρούμενα χρώματα, καλή εσωτερική διαμόρφωση για την πρόσληψη του φωτός, μικροί κήποι και εξωτερικές σκάλες που σχηματίζουν χαρούμενες και όμορφες βεράντες)».

Πενήντα χρόνια και πλέον, ο Alfaro López (1927) θεωρεί ότι «είναι άξια κάθε επαίνου η ευγενής προσπάθεια των σύγχρονων ελλήνων αρχιτεκτόνων που εμπνεύστηκαν από εκείνη την τέλεια και αδιασάλευτη τέχνη... που είναι η αποθέωση του λευκού, στα μοναδικά στον κόσμο μνημεία για την αρμονική τους προοπτική και την τελειότητα των αναλογιών τους...».

Από τα δημόσια κτήρια, ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στο Πανεπιστήμιο. Ο de la Rada y Delgado (1871) αναφέρει ότι οι τέσσερις σχολές του (Θεολογική, Νομική, Ιατρική και Φιλοσοφία) «διαθέτουν το απαραίτητο διδακτικό προσωπικό, που ανέρχεται σε 60 τακτικούς και έκτακτους καθηγητές και σε 12 υφηγητές. Εδώ φοιτούν, κατά μέσο όρο, περίπου 1.200 φοιτητές και σ' αυτό ανήκουν επίσης το Αστεροσκοπείο, που ίδρυσε και εξόπλισε με τα απαραίτητα εξαρτήματα ο βαρόνος Σίνας, μια Φαρμακευτική Σχολή, δημόσια βιβλιοθήκη

με 12.000 τόμους, εκλεκτή και πολυάριθμη νομισματοθήκη με περισσότερα από 5.000 νομίσματα, που οφείλεται στον Κεφαλονίτη Δρ. Τυπάλδο, εργαστήρια Φυσικής Ιστορίας και Ανατομίας. Επίσης ευρείες και καλά εφοδιασμένες αίθουσες, αίθουσα τελετών, και όλα όσα είναι απαραίτητα για μια τόσο σημαντική υποδομή». Αναφέρεται επίσης στο μεγαλοπρεπές μέγαρο που κατασκευαζόταν για την Πολυτεχνική Σχολή, δίπλα στο Μουσείο, στην οδό Πατησίων, αλλά και στο Αρσάκειο και το Βαρβάκειο, όπου στεγάζεται η συλλογή αρχαιοτήτων της Αρχαιολογικής Εταιρείας των Αθηνών.

Ο Gaspar y Rimbau (1871) καταλογίζει στον Καυταντζόγλου, αρχιτέκτονα της Πολυτεχνικής Σχολής, έλλειψη τόλμης, καθώς το σύνολο καταλήγει αποδιοργανωμένο και υστερεί σε σχέση με το Πανεπιστήμιο και την Ακαδημία.

Ο *Βασκικός οδηγός* (1905) κάνει μια σύντομη αναφορά στην ανέγερση του Πανεπιστημίου, στις 4 Σχολές, στην υψηλή αισθητική του, βασισμένη στην πολυχρωμία των αρχαίων, στους ανδριάντες και στη διαρρύθμισή του: «…κομψή κιονοστοιχία της πρόσοψης, δύο διαδρόμους με πολύ ωραίο διάκοσμο που οδηγεί στις αίθουσες διδασκαλίας, στην αίθουσα της Συγκλήτου, στο αμφιθέατρο της ανατομίας, σε μια διπλή κλίμακα που οδηγεί στη βιβλιοθήκη και στην αίθουσα τελετών…», και στο Μουσείο Φυσικών Επιστημών που διαθέτει στην οδό Ακαδημίας. Επίσης κάνει μια σύντομη περιγραφή του Πολυτεχνείου, όπου στεγάζεται το Εργαστήρι Καλών Τεχνών και Επιτηδευμάτων, καθώς και του Μουσείου της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας.

Την αρχιτεκτονική και εικαστική αισθητική του Πανεπιστημίου αλλά και το κτήριο της Ακαδημίας επαινεί ο Llobera y Solivelles (1906).

Ο *Βασκικός οδηγός* περιλαμβάνει και περιγράφει εκτενώς κάθε αίθουσα του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου, αλλά και πολλά άλλα δημόσια κτήρια: Υπουργεία, Νομαρχεία, Αστεροσκοπείο, Ορφανοτροφείο, Πλατεία Ελευθερίας στην Πειραιώς, Δημαρχείο, Εθνική Τράπεζα, Βαρβάκειο, Νέα Σκηνή, Παλαιό Θέατρο, τη Μητρόπολη και τις εκκλησίες της Καπνικαρέας, Άγιο Φίλιππο, Άγιο Ιωάννη Στυλίτη και την αγγλικανική.

Τον Llobera y Solivelles (1906) ξενίζει η εξωτερική και εσωτερική απλότητα του βασιλικού παλατιού, αλλά και η απλή διαδικασία που χρειαζόταν για να ξεναγηθεί κανείς σε ορισμένες αίθουσές του.

Για τον de la Rada y Delgado (1871), το παλάτι «είναι ακόμη μια σύγχρονη κατασκευή που πρέπει να επισκεφτεί ο κάθε ταξιδιώτης και ο κάθε καλλιτέχνης, γιατί πρόκειται για ένα από τα πλέον εξέχοντα κτήρια του ρυθμού που γνωρίζουμε ως νέο ελληνικό, όπου βλέπουμε την καλή επιρροή που άσκησε η μελέτη των μνημείων της ελληνικής αρχαιότητας. Η διαμόρφωση και η

διακόσμηση της μεγάλης αίθουσας χορού είναι το πλέον εκλεκτό για την πρωτοτυπία και την αισθητική του, η οποία μπορεί να μελετηθεί».

Τον Diego Joaquín Ballester (1857) εντυπωσιάζει ο όμορφος και καλά διατηρημένος Βασιλικός Κήπος.

Από τον Diego Joaquín Ballester (1857) και τον Soldán y Unanue (1861) μαθαίνουμε ότι το *Hotel d'Orient* διαθέτει μέτριας ποιότητας δωμάτια, το ξενοδοχείο *Spléndit* δεν ανταποκρίνεται στο όνομά του, ενώ την καλύτερη φήμη είχε το *Ξενοδοχείο των Ξένων* και το προσφάτως εγκαινιασμένο *Ξενοδοχείο του Στέμματος*.

Πολιτισμικά στοιχεία

Η βασιλική οικογένεια (Όθωνας και Αμαλία) γίνεται αντικείμενο της προσοχής δύο περιηγητών: του Joaquín Ballester (1857), ο οποίος, βλέποντας τον βασιλιά με φουστανέλα, σχολίασε ότι «η ενδυμασία μπορεί να ήταν ωραία για έναν γεωργό, αλλά όχι για κάποιον εξέχοντα. Το μόνο που του έλειπε του καημένου αυτού βασιλιά της κωμωδίας ήταν να ντυθεί Αρλεκίνος».

Αντιθέτως, για τον de la Rada y Delgado (1871) ο ελληνικός λαός κυριολεκτικά λατρεύει τους νεαρούς βασιλείς της Ελλάδας, και ειδικά τη βασίλισσα. «Όσο καιρό μείναμε εκεί, δεν υπήρξε κανείς που να μην εκθειάσει το ταλέντο, τη μεγαθυμία, την ομορφιά, τις αρετές και την εργατικότητά της».

Χαρακτηριστικά του πληθυσμού: Διάφοροι, όπως ο Soldán y Unanue (1862), δίνουν έμφαση στη θέληση όλων των Ελλήνων να μορφωθούν, πράγμα που όλοι οι περιηγητές έχουν αντιληφθεί. Επίσης στο πάθος με το οποίο όλοι παρακολουθούν τις ανασκαφές που πραγματοποιούνται όπως και για όλα όσα έχουν σχέση με τους αρχαίους τους προγόνους.

Το 1935 ο González Garrido εξήρε την αρετή της φιλοξενίας της ελληνικής φυλής, που επιπλέον δείχνει συμπάθεια για την Ισπανία, γεγονός το οποίο συνετέλεσε ώστε να υπάρχει ένας ισπανοελληνικός σύνδεσμος για τη διάδοση του ισπανικού πολιτισμού στην Ελλάδα.

Ο Gaspar y Rimbau (1871) βλέπει μικρή ανάπτυξη στο εμπόριο και στη βιομηχανία, όμως διακρίνει ένα επιχειρηματικό πνεύμα και κάποια διακίνηση ιδεών που θα φέρει σύντομα την ανάπτυξη. Επίσης ότι στους Έλληνες ρίζωσαν οι ευρωπαϊκές συνήθειες, γεγονός που κάνει τα καταστήματα της Αθήνας να είναι γεμάτα από προϊόντα που προέρχονται από τα εργοστάσια της Γαλλίας, Αγγλίας και Γερμανίας. «Αν και ο πληθυσμός είναι μικρός και τα κατάλοιπα της προηγούμενης γενιάς ακόμη δεν εξαφανίστηκαν, αυτό δεν αντιτίθεται στην διακίνηση των ιδεών και είναι ανεπτυγμένα απολύτως όλα τα γνωρίσματα του δυτικού πολιτισμού...».

Αυτό που προκαλεί περισσότερο την προσοχή είναι η φορεσιά του φουστανελά στην οποία αναφέρονται σχεδόν όλοι ή την περιγράφουν με λεπτομέρεια: ο Diego Joaquín Ballester (1857) θεωρεί ότι προσδίδει μια ευχάριστη όψη στους άντρες, που τη χρησιμοποιούν σχεδόν όλοι... Ο Soldán y Unanue (1862) τη βλέπει ωραία για τους νέους και τα παλικάρια, αλλά γελοία για τους λιγνούς και τους παχύσαρκους. Ο de la Rada y Delgado (1871) την περιγράφει λεπτομερώς μαζί με άλλες από διάφορες περιοχές της χώρας, καθώς και τις ιδιαιτερότητες του τύπου του «παλληκαριού» και του ληστή.

Στις αρχές του 20ού αιώνα ο Llobera y Solivelles (1906) βλέπει μερικούς με παραδοσιακές ενδυμασίες «που τόση κομψότητα δίνουν στους ανθρώπους των λαών, που ακόμη τις χρησιμοποιούν».

Για τις γυναίκες τα σχόλια διαφέρουν: Ο Joaquín Ballester (1857) παρατηρεί ότι λίγες γυναίκες κυκλοφορούν στους δρόμους, ενώ ο Soldán y Unanue (1862) σχολιάζει ότι στους δύο μήνες που έμεινε στην Αθήνα είδε μόνο μία ωραία γυναίκα: τη δεσποινίδα Γρίβα της συνοδείας της βασίλισσας.

Για τον de la Rada y Delgado (1871) οι άνδρες διατηρούν την αρχαία αρρενωπή ομορφιά, που στάθηκε πρότυπο για τον Φειδία και τον Πραξιτέλη, ενώ στις γυναίκες χάθηκε τελείως ο αρχαίος τύπος της Φρύνης, με εξαίρεση κάποιες ορεινές περιοχές. Βλέπει στην Ελληνίδα γυναίκα μια μειωμένη αισθητική και έναν φιλήδονο χαρακτήρα, που τον αποδίδει στην επιμιξία και στη μη αγνότητα των ελληνικών εθίμων. Παράλληλα, όμως, παρατηρεί ότι «οι Αθηναίες, που στην πλειοψηφία τους ντύνονται πλέον ευρωπαϊκά και κατέχουν στην εντέλεια δύο ή τρεις γλώσσες, δεν υστερούν καθόλου από τις γυναίκες της Δύσης σε ευφυΐα και σε μόρφωση, που θα τη ζήλευαν πολλοί άνδρες των καλύτερων ισπανικών κύκλων».

Για τον Gómez Carrillo, όμως, «το βλέμμα των Ελληνίδων φέρνει στο νου τη Σεβίλλη και τα σώματά τους το Παρίσι». Βλέπει τις Αθηναίες ως «κόρες της Ελένης αλλά και ως Παριζιάνες της Ανατολής, λυγερές και κοκέτες, που ξέρουν να ντύνονται, να περπατούν με ρυθμό και να χαμογελούν διακριτικά. Αν και δεν διακρίνεται στη ματιά τους, θεωρεί βέβαιο ότι δείχνουν στον έρωτα πάθος και φλογερότητα».

Από τα μέσα του 19ου αιώνα, οι ισπανόφωνοι περιηγητές, όπως και όλοι άλλων εθνοτήτων που επισκέφτηκαν την Ελλάδα, εντυπωσιάζονται με την έφεση των Ελλήνων για μόρφωση και περιγράφουν όλες τις βαθμίδες της κρατικής και εκκλησιαστικής εκπαίδευσης.

Από την αρχή, όμως, το ενδιαφέρον τους στρέφεται κυρίως στο θέμα της γλώσσας: κάποιοι δείχνουν θαυμασμό ακούγοντας αρχαίες λέξεις στους

μικροπωλητές που διαλαλούν το εμπόρευμά τους, ενώ άλλοι βλέπουν με ικανοποίηση την επιβολή της αποκατάστασης της αρχαίας αισθητικής και τελειότητας. Το γλωσσικό ζήτημα παρουσιάζεται διεξοδικά από τον Gómez Carrillo, που, με βάση την επιτυχία του διηγήματος *Θάνατος παλληκαριού* του Παλαμά, εκθέτει τις απόψεις των αντιμαχόμενων παρατάξεων και αναφέρεται διεξοδικά στη μορφή του Ψυχάρη ως θεωρητικού της γλώσσας και μαχητικού εκπροσώπου της δημοτικής στον χώρο της λογοτεχνίας.

Το 1862 ο Soldán y Unanue περιγράφει με τα χειρότερα λόγια το θεατρικό πανόραμα της Αθήνας. Τέσσερις δεκαετίες αργότερα, ο Gómez Carrillo αφιερώνει ένα ολόκληρο κεφάλαιο στο σύγχρονο ελληνικό θέατρο και στη «θεατροκρατία» των Ελλήνων που, σε έναν πνευματικό εθνικισμό, τον οποίο θεωρεί θετικό, μετέβαλαν σε κύριο άξονα της θεατρικής ζωής την αναβίωση του αρχαίου δράματος και τους ήρωες της νεότερης Ελλάδας.

Για τη μουσική ζωή της Αθήνας, ο Gaspar y Rimbau έγραψε το 1871: «Για τη μουσική μπορούμε να αρχίσουμε να μιλάμε όπως εκείνος ο δήμαρχος που άρχιζε το λόγο του λέγοντας: "Τέλος". Και, πράγματι, δεν υπάρχει τίποτα άλλο. Μερικοί ιταλοί και γερμανοί μαέστροι αναλαμβάνουν να διαδώσουν τη γνώση, αυτού που οι εγχώριοι εκλαμβάνουν ως θόρυβο και ως απλό διακοσμητικό στοιχείο, γιατί η μουσική ως τέχνη δεν έγινε αισθητή στην Ελλάδα. Όσον αφορά λοιπόν τους εγχώριους μουσικούς: "Τέλος". Υπάρχει όμως ένας τύπος που λέγεται Μπαρμπαγιάννης, ο οποίος είναι ένα κράμα κεραμοποιού και ιδαλγού. Όλη τη βδομάδα τον βλέπεις να τριγυρίζει στους δρόμους της Αθήνας με έναν γάιδαρο φορτωμένο με κεραμικά είδη τα οποία πουλάει στον ρυθμό κάποιων τραγουδιών αποκλειστικής του δημιουργίας και που ο ήχος τους απωθείται από τα ευαίσθητα ώτα...».

Το 1862 ο Soldán y Unanue δίνει ενδιαφέρουσες μαρτυρίες για τα προσκυνήματα και τα πανηγύρια, όπως αυτό της Αναλήψεως του Κυρίου στην Καισαριανή, που του φάνηκε εξαιρετικά πληκτικό, και της Μονής Πεντέλης, που το περιγράφει με την ίδια σκωπτική διάθεση. Η σάτιρά του εκτείνεται και στα απηρχαιωμένα κουρεία με τους μπαρμπέρηδες που συνδύαζαν το ξύρισμα, την αφαίμαξη και την εξαγωγή δοντιών και διηγείται τη διαδικασία του ξυρίσματος από τον δήμιο του.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει επίσης η περιγραφή του για τα γραφικά καφενεία της Αθήνας: «Τίποτα ευκολότερο από το να στηθεί, ή καλύτερα να αυτοσχεδιαστεί, ένα καφενείο. Φέρνεις μερικές καρέκλες και τραπέζια και τα αραδιάζεις κάτω από τα δέντρα, ανάλογα με το έδαφος». Περιγράφει διασκεδαστικές σκηνές από το *Ωραία Ελλάς* και τα δύο υπαίθρια καφενεία

δίπλα στον Πύργο των Αέρηδων και ανάμεσα στις Στήλες του Ολυμπίου Διός και του αρχαίου Σταδίου κοντά στην όχθη του ξεροπόταμου Ιλισού.

Συμπερασματικά, από όσα είδαμε εν συντομία, προκύπτει ότι για τον ισπανόφωνο περιηγητισμό η Ελλάδα, και η Αθήνα ειδικότερα, δεν αποτελεί προορισμό, αλλά μέρος μιας ευρύτερης διαδρομής, που καταλήγει στους Αγίους Τόπους ή στην Κωνσταντινούπολη. Το μη προσκυνηματικό ταξίδι εντάσσεται στο ρεύμα του Οριενταλισμού που επικρατεί στη Δύση, ενώ η παρενθετική παραμονή στην Ελλάδα με επίκεντρο ενδιαφέροντος την Αθήνα έχει ως κύριο κίνητρο την αρχαιολατρία.

Συνεπώς, η υπόλοιπη Ελλάδα της εποχής είτε αγνοείται τελείως είτε εξετάζεται ελλιπώς, υπό το πρίσμα του λαογράφου ή του κλασικιστή που μπορεί να τη βλέπει αρνητικά, ως άσχετη με τη λατρευτή του αρχαιότητα, ή και θετικά, ως συνέχεια της αρχαίας Ελλάδας. Στο τελευταίο οφείλονται τα ευμενή σχόλια για τον ελληνικό νεοκλασικισμό στην αρχιτεκτονική, που αναπόφευκτα συγκρίνεται με τον αντίστοιχο άχρωμο και εξαιρετικά ψυχρό της Ισπανίας. Η σύγχρονη ρυμοτομία αποτελεί επίσης αντικείμενο θαυμασμού για όσους προέρχονται από την Ισπανία με τις όμορφες μεσαιωνικές, αλλά πολύ άβολες πόλεις.

Ελάχιστες είναι οι αναφορές στη θρησκευτικότητα και στη λατρευτική παράδοση των σύγχρονων Ελλήνων.

Η γενικότερη, όμως, εντύπωση είναι ότι απομένει ακόμη μια μακρά διαδρομή για τον εντοπισμό του συνόλου των ταξιδιωτικών κειμένων, τόσο σε αυτοτελείς εκδόσεις όσο και σε εφημερίδες και περιοδικά της εποχής, που θα μας δώσει μια πιο ολοκληρωμένη εικόνα για το θέμα.

ΑΝΑΓΟΡΕΥΣΗ ΣΕ ΕΠΙΤΙΜΟ ΔΙΔΑΚΤΟΡΑ
ΤΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΙΑΤΡΙΚΗΣ
ΤΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΥΓΕΙΑΣ
ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ
ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ **ALBERT HOFMAN**
ΚΑΘΗΓΗΤΗ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΥΓΕΙΑΣ ΚΑΙ ΚΛΙΝΙΚΗΣ
ΕΠΙΔΗΜΙΟΛΟΓΙΑΣ,
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗ ΤΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ
ΕΠΙΔΗΜΙΟΛΟΓΙΑΣ
ΤΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΥΓΕΙΑΣ
ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ HARVARD

Την 23η Οκτωβρίου 2024, ημέρα Τετάρτη και ώρα 19.00, στη Μεγάλη Αίθουσα του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, αναγορεύθηκε επίτιμος διδάκτωρ του Τμήματος Ιατρικής της Σχολής Επιστημών Υγείας του Πανεπιστημίου Αθηνών ο κύριος **Albert Hofman**, Καθηγητής Δημόσιας Υγείας και Κλινικής Επιδημιολογίας, Διευθυντής του Τμήματος Επιδημιολογίας της Σχολής Δημόσιας Υγείας του Πανεπιστημίου Harvard.

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

***** Προσφώνηση από τον Πρύτανη του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, Καθηγητή κύριο Γεράσιμο Δ. Σιάσο.

* Παρουσίαση του έργου και της προσωπικότητας του τιμωμένου από την Κοσμήτορα της Σχολής Επιστημών Υγείας του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, Καθηγήτρια κυρία Παγώνα Λάγιου.

* Αναγόρευση του τιμωμένου:
Ανάγνωση των κειμένων του Ψηφίσματος του Τμήματος, της Αναγόρευσης και του Διδακτορικού Διπλώματος από τον Πρόεδρο της Ιατρικής Σχολής, Καθηγητή κ. Νικόλαο Αρκαδόπουλο.

Περιένδυση του τιμωμένου με την τήβεννο της Σχολής από την Κοσμήτορα της Σχολής Επιστημών Υγείας, Καθηγήτρια κυρία Παγώνα Λάγιου.

* Ομιλία του τιμώμενου Καθηγητή, με τίτλο: «The uses of Hippocratic epidemiology».

-8-

ΤΕΛΕΤΗ ΕΠΙΔΟΣΗΣ
ΤΟΥ ΤΙΜΗΤΙΚΟΥ ΤΟΜΟΥ ΜΕ ΤΙΤΛΟ:
«LIBER AMICORUM DISCIPULORUMQUE»
ΣΤΟΝ Τ. ΠΡΟΕΔΡΟ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ
ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟ ΚΑΙ ΕΠΙΤΙΜΟ ΚΑΘΗΓΗΤΗ
ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ
ΚΥΡΙΟ **ΠΡΟΚΟΠΙΟ ΠΑΥΛΟΠΟΥΛΟ**

Την 24η Οκτωβρίου 2024, ημέρα Πέμπτη και ώρα 19.00, στη Μεγάλη Αίθουσα του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, πραγματοποιήθηκε η τελετή επίδοσης του Τιμητικού Τόμου με τίτλο: **«LIBER AMICORUM DISCIPULORUMQUE»** στον τ. Πρόεδρο της Δημοκρατίας, Ακαδημαϊκό και Επίτιμο Καθηγητή του Πανεπιστημίου Αθηνών, κύριο **Προκόπιο Παυλόπουλο**.

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

***** Προσφώνηση από τον Πρύτανη του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, Καθηγητή κύριο Γεράσιμο Σιάσο.

***** Χαιρετισμός από τον Κοσμήτορα της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, Καθηγητή κύριο Κωνσταντίνο Χριστοδούλου.

* Ομιλία για το έργο και την προσωπικότητα του τιμωμένου από το μέλος του Συμβουλίου Διοίκησης, Καθηγητή της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, κύριο Σπυρίδωνα Βλαχόπουλο.

* Παρουσίαση του Τιμητικού Τόμου από την Καθηγήτρια της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, κυρία Πατρίνα Παπαρρηγοπούλου.

* Επίδοση του Τιμητικού Τόμου στον κύριο Προκόπιο Παυλόπουλο, τ. Πρόεδρο της Δημοκρατίας, Ακαδημαϊκό και Επίτιμο Καθηγητή, από τον Πρύτανη του Πανεπιστημίου Αθηνών, Καθηγητή κύριο Γεράσιμο Σιάσο.

* Αντιφώνηση του τιμωμένου, τ. Προέδρου της Δημοκρατίας, Ακαδημαϊκού και Επίτιμου Καθηγητή του Πανεπιστημίου Αθηνών, κυρίου Προκόπιου Παυλόπουλου.

ΓΕΡΑΣΙΜΟΥ ΣΙΑΣΟΥ
Καθηγητή και Πρύτανη του ΕΚΠΑ

ΠΡΟΣΦΩΝΗΣΗ

Με ιδιαίτερη συγκίνηση σας υποδεχόμαστε σήμερα στη Μεγάλη Αίθουσα του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών για την **τελετή επίδοσης Τιμητικού Τόμου στον τ. Πρόεδρο της Δημοκρατίας, Ακαδημαϊκό και Επίτιμο Καθηγητή του Πανεπιστημίου μας, κ. Προκόπη Παυλόπουλο**.

Η σημερινή εκδήλωση αποτελεί ελάχιστο φόρο τιμής σε έναν άνθρωπο που έχει αφήσει ανεξίτηλο αποτύπωμα, τόσο στον ακαδημαϊκό όσο και στον δημόσιο βίο της χώρας μας.

Πολλά θα μπορούσε να πει κανείς για έναν επιστήμονα του διαμετρήματος του κυρίου Παυλόπουλου, που διακρίνεται ταυτόχρονα ως κορυφαίος νομικός, ως υπηρέτης του δημόσιου βίου και ως εξαιρετικός δάσκαλος.

Παρά το γεγονός ότι ανήλθε στο ύψιστο αξίωμα του Προέδρου της Ελληνικής Δημοκρατίας, παρέμεινε πάντοτε πιστός στον ακαδημαϊκό του ρόλο, θέτοντας ως προτεραιότητα την παιδεία και τη διαμόρφωση νέων επιστημόνων και πολιτών.

Η διδασκαλία του δεν περιορίστηκε ποτέ σε μια απλή μεταβίβαση γνώσεων. Αντίθετα, ενσωμάτωσε την ανάγκη για κριτική σκέψη, υπευθυνότητα και κοινωνική ευαισθησία. Μας έμαθε ότι η επιστημονική αριστεία δεν έχει νόημα αν δεν συνοδεύεται από το αίσθημα του καθήκοντος απέναντι στη δημοκρατία, τη δικαιοσύνη και τα ανθρώπινα δικαιώματα.

Στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών, όπου υπηρέτησε ως Καθηγητής από το 1982, η προσφορά του παραμένει αδιάλειπτη. Μέσα από τη διδασκαλία και την έρευνά του, συνέβαλε αποφασιστικά στην ανανέωση του Δημοσίου Δικαίου στη χώρα μας. Οι αναλύσεις του στον τομέα του Διοικητικού και Συνταγματικού Δικαίου είναι σημείο αναφοράς για την επιστημονική κοινότητα, ενώ τα έργα του παραμένουν πολύτιμα εφόδια για κάθε νέο νομικό.

Πέρα από την ακαδημαϊκή του πορεία, η προσφορά του στην πατρίδα είναι εξίσου σημαντική. Στη διάρκεια της πολιτικής του σταδιοδρομίας, από Βουλευτής και Υπουργός μέχρι Πρόεδρος της Δημοκρατίας, ο Προκόπης Παυλόπουλος υπηρετεί τον δημόσιο βίο με συνέπεια και προσήλωση.

Η δέσμευσή του στην προστασία της δημοκρατίας και των δικαιωμάτων του ανθρώπου ήταν και παραμένει αδιαπραγμάτευτη. Ως Πρόεδρος της Δημοκρατίας, στάθηκε με ήθος και εντιμότητα, ενσαρκώνοντας το πνεύμα της εθνικής ενότητας σε δύσκολους καιρούς για τη χώρα.

Η διεθνής του ακτινοβολία και το κύρος του έχουν τύχει ευρείας αναγνώρισης και αποτυπώνονται στις πολλές τιμητικές διακρίσεις που του απονεμήθηκαν από χώρες όπως, μεταξύ άλλων, η Γαλλία, η Ιταλία και η Κύπρος.

Ο τέως Πρόεδρος υπήρξε πάντοτε ένας δίαυλος επικοινωνίας μεταξύ της επιστήμης, της πολιτικής και της παγκόσμιας κοινότητας, προβάλλοντας τις αξίες της Δημοκρατίας και του Δικαίου.

Για όλους αυτούς τους λόγους αξίζουν θερμά συγχαρητήρια στους εκλεκτούς συναδέλφους, διακεκριμένους Καθηγητές της Νομικής Σχολής, οι οποίοι φρόντισαν για την έκδοση του ιδιαίτερα επιμελημένου τόμου προς τιμήν σας.

Αξιότιμε κ. Πρόεδρε,

Η ακαδημαϊκή μας κοινότητα σας οφείλει πολλά. Μας διδάξατε ότι η γνώση από μόνη της δεν αρκεί, αν δεν συνοδεύεται από ήθος και όραμα.

Με ταπεινότητα και βαθιά ευγνωμοσύνη, σας παραδίδουμε σήμερα αυτόν τον Τιμητικό Τόμο ως ένδειξη της αμέριστης εκτίμησης για τη σπουδαία προσφορά σας στο Πανεπιστήμιο και την πατρίδα μας.

Σας ευχαριστούμε για όσα έχετε προσφέρει και συνεχίζετε να προσφέρετε στη Νομική Επιστήμη, στους θεσμούς της δημοκρατίας και στην παιδεία της χώρας μας, για τα οποία και σας τιμά το Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Σας απευθύνουμε θερμές ευχές για τη συνέχιση του έργου σας, ενός έργου που τυγχάνει διεθνούς απήχησης και καταξίωσης.

Σας ευχαριστώ πολύ.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ
Καθηγητή και Κοσμήτορα της Νομικής Σχολής του ΕΚΠΑ

ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ

Αξιότιμε κύριε Πρύτανη,
Αξιότιμε κύριε τέως Πρωθυπουργέ,
Αξιότιμε κύριε Πρόεδρε του Συμβουλίου Επικρατείας,
Αξιότιμε Πρόεδρε της Ακαδημίας Αθηνών,
Αξιότιμοι κύριοι τέως πρυτάνεις,
Αξιότιμες κυρίες και κύριοι συνάδελφοι,
Κυρίες και κύριοι,

Πολλές φορές από το έδρανο αυτό έχω νιώσει αμηχανία όταν καλούμαι να περιγράψω το έργο κάποιου διακεκριμένου διδασκάλου άλλου κλάδου δικαϊκού από αυτόν τον οποίο υπηρετώ. Φαίνεται είναι η απόσταση. Στην προκειμένη περίπτωση του τιμωμένου δασκάλου νιώθω την ίδια αμηχανία, αλλά τη νιώθω όχι από απόσταση, τη νιώθω από εγγύτητα. Είναι εκείνη η εγγύτης που χαρακτηρίζει τον τιμώμενο δάσκαλο προς περισσοτέρους του ενός δικαϊκούς κλάδους. Αναφορικά με τον κλάδο τον οποίο υπηρετώ είναι γνωστό το έργο του, όχι μόνο για την αστική ευθύνη του Δημοσίου αλλά ακόμη και για τον αδικαιολόγητο πλουτισμό στο πεδίο του δημοσίου δικαίου.

Με αυτή την αφόρμηση θα ήθελα να ενδιφήσω σε δύο αρχαϊκά επίθετα δηλωτικά της αρετής. Υπάρχει ο ἀγαθός και ο ἐσθλός. Ο αγαθός συνάπτεται με αυτό που κιόλας ανέφερα. Προέρχεται μάλλον από το ‘άγαν’ δηλαδή την πληθωρικότητα, την παροχικότητα, την universalitas, και φυσικά αυτά είναι χαρακτηριστικά του τιμωμένου. Όχι μόνο γαλλική νομική παιδεία αλλά στέρεο και γερμανικό δόγμα, όχι μόνο δημόσιο δίκαιο αλλά και αστικό και δημόσιο διεθνές, το οποίο ιδιαίτερα τον συγκινεί, όχι μόνο επιστήμη αλλά και πολιτική.

Ας έρθω τώρα στην ἐσθλότητα. Κατά την κρατούσα γνώμη πρέπει να προέρχεται από το ίδιο το ρήμα «εἰμί», από όπου προέρχεται μάλλον και το «εὖ». Κάποιος θα αναρωτιόταν πώς αυτή μεταφράζεται σε αγαθότητα, σε αρετή. Εγώ νομίζω ότι είναι αυτή η αίσθηση της παρουσίας. Αυτό θα έλεγα ότι είναι και το μείζον χαρακτηριστικό του τιμωμένου, το να θέλει να τολμά να είναι παρών αδιαλείπτως και να συμπαρίσταται. Η εσθλότητά του αυτή

καταφαίνεται ας πούμε στο γεγονός ότι, ακόμη και όταν ασχολήθηκε ενεργά με την πολιτική και όταν έγινε Πρόεδρος της Δημοκρατίας, δεν έπαψε να διδάσκει. Ήταν παρών, εσθλός. Και να συγγράφει. Όταν έπαψε να είναι Πρόεδρος της Δημοκρατίας, δεν έπαψε να παραμένει ενεργός πολιτικά. Ήταν και εκεί παρών. Ξέρετε είναι ο συρμός μετά από μια διακεκριμένη πορεία να αποσύρεται κάποιος σε αυτό που λέγεται εθνική εφεδρεία, πανεπιστημιακή εφεδρεία, κοινωνική εφεδρεία. Επιτρέψτε μου να χρησιμοποιήσω την έκφραση του Adorno «*να αποκοιμάται εις τον μύθο του*». Δεν το έπραξε. Νομίζω ότι προέβη συνειδητά σε αυτό που λέγεται απομύθευση, αυτο-απομύθευση όχι αυτο-απομυθοποίηση.

Με αυτή την τελευταία ίσως διαπίστωση θα έλεγα ότι ανακαλύπτει κανείς τον πυθμένα της αρετής του ανδρός, που είναι η ταπεινότητα. Έχει το θάρρος να αυτο-απομυθευθεί ή να κατέλθει στον στίβο τον πανεπιστημιακό πάλι με τους μαθητές του, πάλι να αναμετρηθεί με τα νιάτα, ενίοτε με πιο πολύ σφρίγος από αυτά, και να τα διδάξει, και έχει και το θάρρος και να διδαχθεί.

Σίγουρα το έργο του είναι άλλοι αρμοδιότεροι εμού τεχνικά να το αναλύσουν όπως και τον τιμητικό του τόμο. Εγώ θα ήθελα να τελειώσω αυτόν τον χαιρετισμό όπως περίπου τον άρχισα. Ο τιμητικός τόμος αυτός μας δίνει τη γεύση της πληρότητας, τη γεύση της πληθώρας· τη γεύση της ταπεινότητάς μας την προσφέρει συνέχεια ο ίδιος ο τιμώμενος, στον οποίον ευχόμεθα να συνεχίσει το έργο του πολύτροπο, πληθωρικό και ταπεινό.

ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ ΒΛΑΧΟΠΟΥΛΟΥ
Καθηγητή της Νομικής Σχολής και μέλους του Συμβουλίου Διοίκησης του ΕΚΠΑ

ΟΜΙΛΙΑ ΓΙΑ ΤΟ ΕΡΓΟ ΚΑΙ ΤΗΝ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΤΙΜΩΜΕΝΟΥ

Είναι πραγματικά πάρα πολύ δύσκολο να μιλήσει κανείς για μια πολύπλευρη προσωπικότητα όπως αυτή του Προκόπη Παυλόπουλου. Γιατί ο Προκόπης Παυλόπουλος υπήρξε και είναι δάσκαλος και δημόσιος άνδρας και συγγραφέας επιστημονικών πονημάτων – υπήρξε επίσης και δικηγόρος.

Ας ξεκινήσω με την ιδιότητα του δασκάλου. Ο Προκόπης Παυλόπουλος είχε ένα χαρακτηριστικό: ήταν μεταδοτικός. Γοητεύατε το ακροατήριό σας και μπορώ να το διαβεβαιώσω αυτό και ως φοιτητής. Δεν ήσασταν ήπιος, δεν ήσασταν επιεικής· ήσασταν αυστηρός, αλλά παρ' όλα αυτά οι φοιτητές δεν διαμαρτύρονταν για την αυστηρότητά σας. Αφιερώνατε πάντοτε χρόνο στους φοιτητές σας και νομίζω ότι εδώ αρμόζουν τα λόγια που είπε για εσάς ο συνάδελφός σας, Φίλιππος Σπυρόπουλος, το 2017, όταν αποκτήσατε την ύψιστη ακαδημαϊκή πανεπιστημιακή τιμή του Επίτιμου Καθηγητή: «*Την αγάπη των φοιτητών σας την κερδίσατε με το να τους προσφέρετε εσείς τη δική σας στοργή, αφοσίωση και αγάπη. Αυτό είναι το ανεπανάληπτο κέρδος του δασκάλου: η ανταπόδοση από τους μαθητές του της δικής του προσφοράς στον ύπατο βαθμό. Και όπως είναι γνωστό, οι μαθητές ως σύνολο δεν σφάλλουν. Όχι μόνο δεν σφάλλουν ως συνολική και συλλογική, νεανική, άδολη και ειλικρινής συνείδηση, αλλά συγχωρούν και τα λάθη μας με μακροθυμία*».

Και συνέχισε να διδάσκει ο Προκόπης Παυλόπουλος, ακόμα και όταν κατείχε δημόσια αξιώματα. Και πρέπει να σας εκμυστηρευτώ ότι όταν στις αρχές του εξαμήνου χτυπάει το τηλέφωνο και βλέπω στην οθόνη του τηλεφώνου «Προκόπης Παυλόπουλος», ξέρω τι θα με ρωτήσει, πότε θα κάνει μάθημα στο προπτυχιακό και στο μεταπτυχιακό. Είναι η αγάπη για τη διδασκαλία, την οποία διατηρεί άσβεστη έως και σήμερα.

Ο Προκόπης Παυλόπουλος υπήρξε συγγραφέας πολλών επιστημονικών πονημάτων. Δύο είναι, θα έλεγα, τα κύρια χαρακτηριστικά του έργου του. Το πρώτο είναι το ταλέντο στην επιλογή των θεμάτων. Επέλεγε πάντοτε θέματα τα οποία δεν είχαν δουλευτεί ή είχαν δουλευτεί πολλές δεκαετίες πριν, ήταν

θέματα κομβικά, μεγάλης σημασίας, σύγχρονα, και δεν περιορίζονταν στον κλάδο του διοικητικού δικαίου. Ήταν θέματα τα οποία έβλεπαν τα νομικά ζητήματα στην ευρωπαϊκή και διεθνή τους διάσταση. Κάτι που σήμερα θεωρούμε αυτονόητο, αλλά τότε δεν ήταν αυτονόητο, τη δεκαετία του 1980 και το 1990. Επίσης, ήταν θέματα διεπιστημονικά. Χαρακτηριστικά αναφέρω το έργο του για τη διοικητική επιστήμη και πολλά άλλα θέματα και βιβλία, τα οποία συνδέονται και με την πολιτική επιστήμη.

Εκπόνησε τη διδακτορική του διατριβή του τη δεκαετία του ’70 στο Παρίσι με ένα πρωτοποριακό θέμα για τις *Εγκυκλίους της δημόσιας διοίκησης*. Το 1982 συνέγραψε την υφηγεσία του για τη *Συνταγματική κατοχύρωση της αιτήσεως ακυρώσεως*. Την ίδια δεκαετία, το 1983, συγγράφει τα *Μαθήματα Διοικητικής Επιστήμης*, πρωτοποριακό για τη Νομική Σχολή της εποχής εκείνης να διδάσκονται μαθήματα διοικητικής επιστήμης και ένα από τα πιο σημαντικά έργα, επίσης τη δεκαετία του 1980, για την *Αστική ευθύνη του Δημοσίου*, που ακόμη και σήμερα παραμένει ένα από τα αγαπημένα του θέματα. Το 1993 εκδίδει το βιβλίο του για τις *Εγγυήσεις του δικαιώματος δικαστικής προστασίας στο Ευρωπαϊκό Κοινοτικό Δίκαιο*, όπως λεγόταν τότε – αναφέρομαι σε αυτό που είπα και πριν για το άνοιγμα στο ευρωπαϊκό, ενωσιακό δίκαιο. Συνεχίζει με τη *Σύμβαση εκτέλεσης δημοσίου έργου* και μετά, όταν αρχίζει η ενασχόλησή του με την πολιτική, βλέπουμε ότι, χωρίς να εγκαταλείπει το πεδίο του διοικητικού δικαίου –άλλωστε είναι γνωστό ότι είναι ένας από τους συγγραφείς του *Εγχειριδίου Διοικητικού Δικαίου*, μαζί με άλλους πολύ αξιόλογους συναδέλφους, που βρίσκεται ήδη στην 5η έκδοση–, «ανοίγεται» σε θέματα πέρα από τον χώρο του διοικητικού δικαίου. Το 2011, αξιοποιώντας την εμπειρία του στη Βουλή, μας χαρίζει το βιβλίο του για την *Αναθεώρηση του Συντάγματος υπό το πρίσμα της κοινοβουλευτικής εμπειρίας*. Ακολουθούν τέσσερα βιβλία για την οικονομική κρίση το 2011, 2014 και 2018 και για τη δημόσια υπηρεσία το 2017. Συνεχίζει με θέματα –καταλαβαίνετε τη βεντάλια των θεμάτων που αποτέλεσαν αντικείμενο της συγγραφικής δραστηριότητας του τιμώμενου καθηγητή– όπως *Στο λίκνο του ευρωπαϊκού πολιτισμού και τους συμβολισμούς της σκεπτόμενης Αθηνάς για την Ευρώπη*, την *Ευρωπαϊκή συνοχή και την ενοποίηση* και ένα πολύ σημαντικό θέμα για όσους ασχολούμαστε με το δημόσιο δίκαιο, την *Αντιπαράθεση του Γερμανικού Ομοσπονδιακού Συνταγματικού Δικαστηρίου με το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, το 2020.

Το 2021 συμπληρώνονται 200 χρόνια από την Ελληνική Επανάσταση. Άρα λοιπόν ο Προκόπης Παυλόπουλος είναι παρών και σε αυτό, με δύο βιβλία για τον *ελληνικό συνταγματισμό και τα επαναστατικά συντάγματα* και συνεχίζει με

άλλα θέματα γενικότερα για τις *νέες τεχνολογίες, για την ανθρώπινη αξία, για την πανδημία, για την αντιπροσωπευτική δημοκρατία*. Ακολουθούν δύο βιβλία του για το *Κυπριακό* και *για το καθεστώς των θαλασσίων ζωνών*, και ένα για τα *κληροδοτήματα της Ρωμαϊκής Res Publica στο σύγχρονο δημόσιο δίκαιο*. Και μέσα σε όλα αυτά, το 2022 επανέρχεται σε ένα από τα παλιά αγαπημένα του θέματα, στην *αστική ευθύνη του δημοσίου* με αφορμή μια πολύ σημαντική απόφαση του Συμβουλίου της Επικρατείας. Αυτά είναι τα χαρακτηριστικά του συγγραφικού έργου του Προκόπη Παυλόπουλου.

Είναι γνωστό, βέβαια, ότι ο Προκόπης Παυλόπουλος υπήρξε Πρόεδρος της Δημοκρατίας. Η Πολιτεία τον τίμησε, αλλά νομίζω ότι πρέπει όλοι να ομολογήσουμε ότι και ο Προκόπης Παυλόπουλος τίμησε την Πολιτεία με τον τρόπο που άσκησε τα καθήκοντά του σε πολύ δύσκολους καιρούς.

Ο Προκόπης Παυλόπουλος υπήρξε και δικηγόρος. Και είχα τη χαρά, πρέπει να σας πω, να ζήσω κάποια δικηγορικά χρόνια μαζί του το 1995-1996. Δυστυχώς όχι για πολύ, γιατί μετά τον κέρδισε η πολιτική και άφησε τη δικηγορία. Γοήτευε τα ακροατήρια τότε, όταν πήγαινε στο Συμβούλιο Επικρατείας, αξιοποιούσε το συζητητικό σύστημα στο Συμβούλιο της Επικρατείας και ερχόταν σε επαφή με τους εισηγητές και τους άλλους δικαστές. Ήταν κάτι το οποίο χαιρόταν πάρα πολύ, κυρίως λόγω της κοινωνικότητας του δικηγορικού επαγγέλματος.

Θα μπορούσαμε να ξεχωρίσουμε άραγε κάποια από τις ιδιότητες αυτές; Του δασκάλου; Του συγγραφέα; Του επιστήμονα; Του δημόσιου άνδρα; Του δικηγόρου; Για μας, κύριε καθηγητά, κύριε Πρόεδρε, μια ιδιότητα ξεχωρίζουμε και θα συνεχίζουμε για πάντα να ξεχωρίζουμε. Αυτή είναι η ιδιότητα του δασκάλου για δύο λόγους. Ο πρώτος λόγος έχει να κάνει όχι μόνο με τη μεταδοτικότητά σας, αλλά με την αγάπη που δείχνατε στους φοιτητές και εξακολουθείτε να δείχνετε ως σήμερα. Ένας από τους πιο σημαντικούς ακαδημαϊκούς στον χώρο της παιδαγωγικής, ο Χρίστος Τσολάκης, είχε γράψει τα ακόλουθα για τον δάσκαλο: «*Τι χρειάζεται άραγε ο δάσκαλος; Τρία πράγματα χρειάζεται, γνώση, αγάπη και παιδεία. Το βασικότερο από τα τρία είναι η αγάπη. Όσα παιδαγωγικά βιβλία και αν έχει διαβάσει, αν δεν αγαπάει τα παιδιά, δεν θα κάνει καλό μάθημα. Κανένα παιδαγωγικό βιβλίο να μη διαβάσει, αν έχει παιδεία και αγαπάει τα παιδιά θα βρει τρόπο να διδάξει. Μόνο με την καρδιά οδηγείται του ανθρώπου η καρδιά*». Και αυτό είναι το χαρακτηριστικό σας. Η αγάπη για τα παιδιά και ένα ακόμα χαρακτηριστικό που σας έκανε τόσο αγαπητό στους φοιτητές, η απλότητά σας.

Είναι πολύ σημαντικό οι μεγάλες προσωπικότητες να είναι ταυτόχρονα και απλοί άνθρωποι και εδώ επιτρέψτε μου να διαβάσω αυτό το οποίο γράψαμε ως Επιτροπή έκδοσης του Τιμητικού αυτού Τόμου: «*Απλότητα στα επιστημονικά κείμενα, στο δημόσιο λόγο και, κυρίως, στην καθημερινή του συμπεριφορά. Η ανεπιτήδευτη αυτή απλότητα δεν συνδέεται μόνο με τις οικογενειακές του καταβολές. Αφού ο Προκόπης Παυλόπουλος προέρχεται από μια απλή, αλλά ταυτόχρονα βαθιά μορφωμένη οικογένεια. Η απλότητά του αποτελεί το απαύγασμα όλων των προαναφερθεισών αρετών του. Γιατί όποιος αγαπάει την εκπαιδευτική διαδικασία και την επαφή με τους νέους ανθρώπους, όποιος είναι απαλλαγμένος από επιστημονικές και άλλες βεβαιότητες –ένα ακόμη χαρακτηριστικό του επιστήμονα να είναι απαλλαγμένος από βεβαιότητες και συνεχώς να σπέρνει το ζιζάνιο της αμφιβολίας– και όποιος έρχεται σε επαφή με τόσο μεγάλες προσωπικότητες από όλο τον κόσμο, δεν μπορεί παρά να αντιλαμβάνεται πόσο σημαντικό είναι το να είσαι απλός σε όλες τις πτυχές της προσωπικότητάς σου*».

Για όλους αυτούς τους λόγους εμείς οι μαθητές σας σάς αγαπήσαμε, κύριε καθηγητά, κύριε Πρόεδρε, και με πολύ μεγάλη χαρά και αισθανόμενοι το πολύ μεγάλο βάρος και την τιμή, σας προσφέρουμε σήμερα αυτόν τον Τιμητικό Τόμο. Σας ευχαριστούμε πολύ!

ΠΑΤΡΙΝΑΣ ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΥ
Καθηγήτριας της Νομικής Σχολής του ΕΚΠΑ

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΟΥ ΤΙΜΗΤΙΚΟΥ ΤΟΜΟΥ

Οι προλαλήσαντες λαμπροί ρήτορες, ο κ. Πρύτανης, ο κ. Κοσμήτορας και ο κατ' εξοχήν συνεργάτης του τιμωμένου, καθηγητής κ. Σπύρος Βλαχόπουλος, μίλησαν in personam. Σε μένα έτυχε ο κλήρος να μιλήσω in rem για τον τόμο που πολυπρισματικά τιμά τον δάσκαλό μου, κύριο Προκόπη Παυλόπουλο.

Ο τόμος αυτός αποτελεί το αντίδωρο των συναδέλφων καθηγητών, δικαστών, μαθητών, φίλων που γνώρισαν, συνεργάστηκαν και εκτίμησαν τον τιμώμενο, ως άνθρωπο, ως καθηγητή, και ως πολιτικό που κατέλαβε το ύπατο αξίωμα στη χώρα. Θα μου επιτρέψετε να κάνω μια μικρή παρένθεση και να σας πω πώς γνώρισα τον τιμώμενο. Ήταν το 1983, όταν με εξέτασε προφορικά δημόσιο δίκαιο. Στο τέλος της εξέτασης με ρώτησε αν γνωρίζω γαλλικά. Λίγες ημέρες μετά μου τηλεφώνησε και με ενημέρωσε ότι το Ίδρυμα Στασινοπούλου έδιδε υποτροφίες κατόπιν εξετάσεων για μεταπτυχιακές σπουδές στο δημόσιο δίκαιο στη Γαλλία. Δεν είχα σκεφθεί τα μεταπτυχιακά, αλλά το δημόσιο δίκαιο μου άρεσε. Έτσι βρίσκομαι σήμερα ενώπιόν Σας και μπορώ να εκφράσω δημόσια σήμερα την ευγνωμοσύνη μου για τους δρόμους που μου άνοιξε αυτή η εξέταση και αυτό το τηλεφώνημα. Ο τιμώμενος ενδιαφερόταν για τους φοιτητές, ήταν υποστηρικτικός, φιλικός, και η διδασκαλία του σε έκανε να κατανοήσεις και να αγαπήσεις το δημόσιο δίκαιο.

Την παρένθεση αυτή την έκανα γιατί πιστεύω ότι όσοι συνέβαλαν ως συγγραφείς στον τιμητικό τόμο που σε λίγο θα του επιδοθεί έχουν ακριβώς την ίδια εκτίμηση και τα ίδια αισθήματα απέναντί του. Δεν είναι καθόλου τυχαίο ότι εξήντα έξι διαπρεπείς νομικοί συνέβαλαν και το ότι ο τιμητικός τόμος αριθμεί 1.500 σελίδες. Αποτελούν έμπρακτο δείγμα της αναγνώρισης της προσφοράς του τιμωμένου.

Οι συμβολές αυτές φωτίζουν όλες τις εκφάνσεις της προσωπικότητας του τιμωμένου με τις εμβριθείς μελέτες τους, οι οποίες αλληλεπιδρούν με την προσωπικότητα και το έργο του.

Ο αριθμός των συμβολών και των σελίδων δεν επιτρέπει αναλυτική παρουσίαση. Σκοπός της εκδήλωσης είναι να δοθεί μεγαλύτερος χρόνος στην παρουσίαση της προσωπικότητας και του έργου του τιμωμένου και ασφαλώς

στη δική του αντιφώνηση. Περιορίζομαι σε γενικότερες αναφορές και καλώ όλους όσοι παρακολουθούν την παρούσα εκδήλωση να χρησιμοποιήσουν και να μελετήσουν το πλούσιο αυτό έργο.

Η πολιτική κέρδισε από νωρίς τον τιμώμενο, που ευτύχησε σε όλη του τη δράση να έχει τη συμπαράσταση της συζύγου του. Η προσφορά του στη χώρα, στη δημοκρατία και στους θεσμούς καθώς και στη νομική επιστήμη είναι εξαιρετικά σημαντική, ιδίως η παρέμβασή του τις τελευταίες 48 ώρες πριν η χώρα μας καταλήξει στο τρίτο μνημόνιο. Ωστόσο η μακρόχρονη και ιδιαίτερα επιτυχής ενασχόλησή του με την πολιτική δεν τον απομάκρυνε από τη νομική επιστήμη. Όποτε είχε διαθέσιμο χρόνο ή σε περιόδους που δεν είχε πολιτικό αξίωμα, επέστρεφε στο σπίτι του, δηλαδή στη Νομική Σχολή, συμμετείχε με προφανή χαρά σε μαθήματα και δημοσίευε βιβλία και άρθρα για κάθε κρίσιμο θέμα.

Εξίσου σημαντική για την ανάπτυξη και προαγωγή του δημοσίου δικαίου ήταν η διαχρονική θερμή υποστήριξη του Ευρωπαϊκού Οργανισμού Δημοσίου Δικαίου, που εδρεύει στην Αθήνα. Διαμέσου του οργανισμού ο τιμώμενος επικοινωνούσε με τη διεθνή επιστημονική κοινότητα και την παραγωγή νέας γνώσεως.

Ο συνδυασμός της νομικής επιστήμης με την ενεργό πολιτική αλλά και τη «μαχόμενη» δικηγορία επέτρεψε στον τιμώμενο να στοχασθεί και να ασχοληθεί με το σύνολο των προβλημάτων του δημοσίου δικαίου. Το συγγραφικό του έργο δεν περιορίσθηκε στο διοικητικό δίκαιο, που αποτελεί το αντικείμενο της ειδίκευσής του. Εκτείνεται σε όλα τα ζητήματα του δημοσίου δικαίου. Ενδεικτικά, αναφέρω την πρόσφατη δημοσίευσή του με θέμα «*Οι στοιχειώδεις προϋποθέσεις δίκαιης και βιώσιμης επίλυσης του Κυπριακού Ζητήματος κατά το Διεθνές Δίκαιο και κατά το Ευρωπαϊκό Δίκαιο*». Οι συμβολές στον τιμητικό τόμο απηχούν αυτό το εύρος των θεμάτων με τα οποία ο τιμώμενος ασχολήθηκε και στη θεωρία και στην πράξη.

Οι μελέτες που δημοσιεύονται στον τιμητικό τόμο κατατάχθηκαν από την Επιστημονική Επιτροπή σε έξι θεματικές ενότητες, δηλαδή στη Γενική Θεωρία του Δικαίου, στο Συνταγματικό Δίκαιο, στο Ευρωπαϊκό Δίκαιο, στο Διοικητικό Δίκαιο, στο Δημόσιο Διεθνές Δίκαιο, στο Ποινικό Δίκαιο και στο Ιδιωτικό Δίκαιο. Η κατάταξη των μελετών αυτών στις επιμέρους ενότητες καταδεικνύει ότι το δίκαιο και η νομική σκέψη είναι ενιαία.

Μεγάλο μέρος αυτών των συμβολών αφορά σε επίκαιρα ζητήματα αλλά εξίσου μεγάλο μέρος αφορά σε διαχρονικά ζητήματα της νομικής επιστήμης. Το εύρος των συμβολών καλύπτει τα σημαντικά ζητήματα που αντιμετώπισαν οι σύγχρονοι έλληνες νομικοί και κυρίως οι δημοσιολόγοι στο επάγγελμα, στη

λειτουργία του νεοελληνικού κράτους, στην καθημερινή τους ζωή και στην ενατένιση των μεγάλων προκλήσεων του παρελθόντος και του παρόντος αλλά και του μέλλοντος για τον ελληνισμό.

Οι συμβολές, παρά την ποικιλία των θεμάτων και του ύφους κάθε συγγραφέα, καλύπτουν κενά της επιστήμης και προοιωνίζεται ότι με βάση αυτές οι νεότεροι θα προχωρήσουν παραπέρα.

Πιστεύω ότι διερμηνεύω τα συναισθήματα όλων των συγγραφέων και όλων των παρευρισκομένων σήμερα εδώ, ευχαριστώντας τα μέλη της επιτροπής έκδοσης του τιμητικού τόμου για την πρωτοβουλία τους και την ολοκλήρωσή της καθώς και τον εκδοτικό οίκο Σάκκουλα για την καλαίσθητη έκδοση.

Κύριε Πρόεδρε, σας ευχαριστούμε και σας ευχαριστώ για την προσφορά σας και στον καθένα ατομικά και στην Ελλάδα.

ΠΡΟΚΟΠΙΟΥ ΠΑΥΛΟΠΟΥΛΟΥ
τ. Προέδρου της Δημοκρατίας, Ακαδημαϊκού και Επίτιμου Καθηγητή της Νομικής Σχολής του ΕΚΠΑ

ΑΝΤΙΦΩΝΗΣΗ

Κύριε Πρύτανη,
Κυρίες και κύριοι συνάδελφοι,

Επιτρέψτε μου ν' αποφύγω άλλες προσφωνήσεις. Όχι γιατί δεν έχουν σημασία, αλλά γιατί ορισμένες φορές οι προσφωνήσεις χάνουν το ουσιαστικό νόημά τους. Υπό τέτοιες, λοιπόν, συνθήκες είναι καλύτερα να εκφράζεις τα αισθήματά σου δίχως τύπους και τυπικότητες και απευθυνόμενος σε όλους, ανεξαιρέτως, τους συμμετέχοντες, όπως θέλω να πράξω τώρα ενώπιόν σας. Πολλώ μάλλον όταν κατά την κορυφαία, κυριολεκτικώς, αυτή στιγμή της ακαδημαϊκής μου ζωής –και το εννοώ στο ακέραιο– «*αντιφωνώ*» απλώς ως ένας εξ υμών. Και για να γίνω σαφέστερος:

Ι. «*Αναφορά*» στην Πανεπιστημιακή Κοινότητα

Σήμερα, μαζί σας, συναισθάνομαι αυτό που πάντα με διακατείχε στη Νομική Σχολή του ΕΚΠΑ, αλλά εδώ *«κορυφώνεται»* μέσα μου: την έννοια του Πανεπιστημίου, της Πανεπιστημιακής Κοινότητας, όπως στην Ηπειρωτική Ευρώπη την προσλαμβάνουμε ως κανόνα. Μπορεί άλλοι πανεπιστημιακοί κύκλοι στον κόσμο να έχουν υιοθετήσει διαφορετικά πρότυπα, τα οποία σέβομαι ανυπόκριτα βεβαίως στο μέτρο που πραγματικά τους αναλογεί. Ας μην ξεχνάμε όμως ότι η παράδοση της Ηπειρωτικής Ευρώπης εκπροσωπεί κάτι το εξαιρετικά σημαντικό σε ό,τι αφορά την πεμπτουσία της Επιστήμης, ήτοι αυτό που δεχόμαστε ως *«σωματειακό χαρακτήρα»* των Πανεπιστημιακών Ιδρυμάτων. Με άλλες λέξεις εκείνο που άρχισε από τον Μεσαίωνα, όταν εμφανίσθηκαν τα πρώτα Πανεπιστήμια, και αποκλήθηκε –και παραμένει έως σήμερα ως πανεπιστημιακός «*πυρήνας*»– «*Universitas Magistrorum et Scholarium*». Πρόκειται για την άρρηκτη ένωση διδασκόντων και διδασκομένων, που δεν συμβιβάζεται με τη στείρα ιεραρχία και την υποταγή στο «*δόγμα*» ή στην «*αυθεντία*». Μια τέτοια ένωση επικεντρώνεται στη διδασκαλία, στην κοινή ζωή, στην κοινή αντίληψη περί Επιστήμης, αφού ο «*Δάσκαλος*» πρέπει να μεταδίδει

αυτό το οποίο διδάσκει. Αλλά, επιπροσθέτως, πρέπει να έχει μέσα του και την ολοκληρωμένη ενσυναίσθηση ότι οι διδασκόμενοι είναι εκείνοι οι οποίοι διαρκώς τον κρίνουν και είναι πηγή έμπνευσης γι' αυτόν. Η προαναφερόμενη έννοια της «*Universitas Magistrorum et Scholarium*» μας μαθαίνει και κάτι το οποίο είναι αναντικατάστατο για την Επιστήμη, ιδίως δε σήμερα: Το ότι δεν υπάρχει το επιστημονικώς «*αλάθητο*», αφού ο ρόλος του πραγματικού επιστήμονα –και όχι μόνο των Θεωρητικών Επιστημών αλλά και των Θετικών Επιστημών, ξέρω δε καλά σε ποιους απευθύνομαι– «*συμπυκνώνεται*» στο να «*σπέρνει*» αμφιβολίες και όχι στο να «*θερίζει*» βεβαιότητες. Σε τελική ανάλυση η Επιστήμη εξελίσσεται μόνο μέσα από τις «*αμφιβολίες*», από την «*επιλάθευση*» της κατεστημένης γνώσης.

ΙΙ. ***Πίσω στις «ρίζες» μου***

Μίλησα πριν λίγο για κορυφαία στιγμή της ακαδημαϊκής μου σταδιοδρομίας, επειδή πραγματικά είναι η «*κορύφωση*» μιας διαδρομής που ξεκίνησε απ' αυτόν εδώ τον χώρο. Είναι δε η «*κορύφωση*» που επήλθε ύστερα από την ανακήρυξή μου σε Επίτιμο Καθηγητή, η οποία συνέβη όταν ήμουν ακόμη Πρόεδρος της Δημοκρατίας. Τότε είχα γράψει και την τελευταία «*μονογραφία*» –ας την πω έτσι–, που ολοκλήρωσα το 2016, δηλαδή τη «*Δημόσια Υπηρεσία*». Τώρα έρχεται ο «*Τιμητικός Τόμος*», η προσφορά των Συναδέλφων μου και Φίλων μου προς εμένα. Δεν έπεται ότι και άλλοι που δεν γράφουν σε αυτό τον Τόμο δεν είναι, και δη αδιαλείπτως, Συνάδελφοί μου ή και Φίλοι μου. Κάθε άλλο. Θα το εξηγήσω αυτό στη συνέχεια. Όμως ο Τιμητικός Τόμος είναι η προσφορά ορισμένων εξ αυτών, εκ των οποίων άλλοι είναι Συνάδελφοι που συμπορευθήκαμε, άλλοι είναι πρώην Φοιτητές με τους οποίους επίσης διανύσαμε κοινούς δρόμους. Ευχαριστώ δε τη Θεία Πρόνοια διότι στέκομαι σήμερα μπροστά σας όντας ακόμη «*μάχιμος*». Εύχομαι, όσο οι δυνάμεις μου το επιτρέπουν, να παραμείνω «*μάχιμος*» έως το τέλος του βίου μου.

Και το νιώθω αυτό περισσότερο όσο γυρίζω πίσω, στις «*ρίζες*» μου. Όπου κι αν πήγαινα, όπου κι αν έφτασα, γύριζα σε αυτές τις ρίζες, που «*εισχωρούν*» βαθιά μέσα σε αυτό το Κτήριο, στην *«Alma Mater»*, στο Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών. Και εκείνο που θέλω να σας εξομολογηθώ είναι ότι, όταν λέω πως ξεκίνησα από αυτή την Αίθουσα, πραγματικά κυριολεκτώ. Είναι ανεξίτηλα χαραγμένη στη μνήμη μου μια «*παράσταση*», ας το πω έτσι. Άλλωστε η ζωή μοιάζει με μια θεατρική παράσταση, απλώς δεν είμαστε ηθοποιοί. Διότι δεν υποδυόμαστε ένα ρόλο αλλά τον ζούμε. Πολλοί από σας τον ζήσατε μαζί μου. Ήταν Μάρτης του 1973,

στα δύσκολα και «*σκοτεινά*» χρόνια της δικτατορίας. Σε αυτή την Αίθουσα ορκίσθηκα ως απόφοιτος της Νομικής και αμέσως πήρα τον δρόμο για το Παρίσι, με μια υποτροφία της Κυβέρνησης αυτής της μεγάλης Χώρας, της Γαλλίας, η οποία πολλούς από μας που βρισκόμαστε σήμερα εδώ και που τότε το ζήσαμε μαζί μάς «*φιλοξένησε*», διδάσκοντάς μας περισσότερα απ' όσα, δυστυχώς, είχαμε διδαχθεί ως φοιτητές στη δική μας Χώρα, την Ελλάδα, την καθημαγμένη τότε από τη δικτατορία.

ΙΙΙ. Προς το Συμβούλιο της Επικρατείας

Όταν έφευγα από τούτη την Αίθουσα, είχα το αίσθημα του ανθρώπου που είναι πια ελεύθερος να επιλέξει τον δρόμο του, με την έννοια της «*Ελευθερίας*» υπό την ετυμολογία της λέξης –από το «*ελεύθω*» και «*ερώ*»–, όπως ακριβώς τη βίωνα στα «*πρώτα βήματα*». Και συγκεκριμένα ν' αναζητήσω τη μοίρα μου, έχοντας φύγει από την πόλη της Καλαμάτας, κάπου αλλού διότι, δυστυχώς, ήταν δυστοπικά τα χρόνια εκείνα. Αναχωρούσα χωρίς να ξέρω με βεβαιότητα τι πρόκειται να κάνω. Δεν πίστευα ούτε σχεδίαζα στη ζωή μου να κάνω ακριβώς αυτά που έγιναν στη συνέχεια. Δηλαδή ν' αναμειχθώ με την Πολιτική και, πολύ περισσότερο, να φτάσω στο ύψιστο αξίωμα του Προέδρου της Δημοκρατίας. Ξέρετε ποιο ήταν το «*όνειρό*» μου; Οι άνθρωποι του Συμβουλίου Επικρατείας το γνωρίζουν, και ιδίως οι εκεί παλιοί μου συμφοιτητές. Ήταν να γίνω δικαστής-μέλος του Συμβουλίου της Επικρατείας. Γι' αυτό πήγα στο Παρίσι να κάνω μεταπτυχιακές σπουδές στο Διοικητικό Δίκαιο, ορθότερα στο Δημόσιο Δίκαιο, αφού στη Γαλλία από τότε δεν γινόταν –και ορθώς– διάκριση μεταξύ Συνταγματικού Δικαίου και Διοικητικού Δικαίου. Ποιο ήταν το «*πρότυπό*» μου; Ένα «*πρότυπο*» που είχα θέσει μέσα στη δικτατορία, ο Μιχαήλ Στασινόπουλος. Ούτε που φανταζόμουν φυσικά –γιατί, όταν έφυγα, ούτε εκείνος είχε γίνει προσωρινός Πρόεδρος Δημοκρατίας, εγώ δε θαύμαζα μόνο τον «*Δικαστή της Ελευθερίας*», θαύμαζα το «*Δικαστήριο της Ελευθερίας*»– τι επρόκειτο να επακολουθήσει. Πρέπει να είμαστε ειλικρινείς, και δεν κολακεύω –κάθε άλλο– το Συμβούλιο Επικρατείας. Σ' εκείνα τα «*δίσεκτα*» χρόνια της δικτατορίας το Συμβούλιο Επικρατείας ήταν αυτό που υπερασπίσθηκε επαξίως την τιμή της Δικαιοσύνης, ιδίως μετά τις μεγάλες δίκες που είχαν οδηγήσει π.χ. στη δικαίωση του Χρήστου Σαρτζετάκη κι όλων των υπολοίπων γενναίων Δικαστών.

IV. Η ακαδημαϊκή ζωή μου στη Νομική Σχολή του ΕΚΠΑ

Ταξίδεψα λοιπόν στη Γαλλία. Σπούδασα εκεί, ολοκλήρωσα τη διδακτορική μου διατριβή και επέστρεψα στην Αθήνα. «*Δρομολόγησα*» αμέσως τις

προετοιμασίες για να δώσω εισιτήριες εξετάσεις στο Συμβούλιο της Επικρατείας. Τότε γνώρισα ορισμένους Καθηγητές αρχικώς στο πεδίο του Δημόσιου Δικαίου –με το Πανεπιστήμιο η οικογένειά μου κι εγώ δεν είχαμε καμία προγενέστερη σύνδεση–, και θα πω γι' αυτούς λίγα λόγια αργότερα, ιδίως ως προς το πόσο μου στάθηκαν στην πανεπιστημιακή μου πορεία. Ορισμένοι είναι σήμερα εδώ –εδώ και στην Ακαδημία– και αυτό με συγκινεί ιδιαίτερα. Θυμάμαι όμως με συγκίνηση προεχόντως τον Καθηγητή του Διοικητικού Δικαίου στη Νομική Σχολή του ΕΚΠΑ Επαμεινώνδα Σπηλιωτόπουλο να μου λέει: «*Βρε Παυλόπουλε, δεν αποφασίζεις, αφού δεν έχουμε υφηγητή, να γράψεις μια υφηγεσία; Ήταν πολύ καλή η διατριβή σου στο Paris II*». Ούτε που το είχα φαντασθεί. Για να μην τα πολυλογώ, δεν έδωσα εξετάσεις στο Συμβούλιο Επικρατείας. Υπέβαλα την υφηγεσία μου και στη συνέχεια ακολούθησα ακαδημαϊκή κατεύθυνση. Οφείλω να ομολογήσω ότι σε αυτόν τον δρόμο συνάντησα ανθρώπους που μου συμπαραστάθηκαν αμέριστα. Και αναφέρομαι εδώ μόνο σε δύο Καθηγητές που δεν μπορώ ούτε πρέπει να τους ξεχάσω, όταν μάλιστα το φέρνει η μοίρα να συμβαδίζουμε ακόμη: τον κ. Απόστολο Γεωργιάδη και τον κ. Μιχάλη Σταθόπουλο, οι οποίοι με έκριναν από τα πρώτα κιόλας πανεπιστημιακά μου βήματα ως Επίκουρο Καθηγητή, ως Αναπληρωτή Καθηγητή και, τέλος, ως Καθηγητή πρώτης βαθμίδας.

V. Η πολιτική μου «*περιπέτεια*»

Στη συνέχεια ήλθε η Πολιτική. Ούτε που το είχα διανοηθεί στη ζωή μου. Όλα έγιναν τυχαία, όταν ο Κωνσταντίνος Καραμανλής –τον οποίο εγώ γνώριζα φυσικά ως τεράστια πολιτική προσωπικότητα, αλλά δεν ήξερα ότι αυτός γνώριζε εμένα– με φώναξε στο γραφείο του και μου ζήτησε ν' αναλάβω τη διεύθυνση του Νομικού Γραφείου της Προεδρίας της Δημοκρατίας. Μια μεγάλη αλλαγή που δεν τη συνειδητοποίησα πλήρως στην αρχή γιατί μου ζητήθηκε να υπηρετήσω στην Προεδρία της Δημοκρατίας αποκλειστικώς ως Καθηγητής. Ήταν όμως εκείνος ο οποίος –ας το πω έτσι– μου έβαλε στη συνέχεια το «*σαράκι*» της Πολιτικής. Συγκεκριμένα, μετά από πολλή περίσκεψη μου είπε, περί το τέλος της θητείας του, τον Μάρτιο του 1995: «*Πρέπει να κάνεις πολιτική*». Με πολύ δισταγμό το δέχθηκα σαν μια δοκιμή. Όλα ξεκίνησαν με τη βουλευτική ιδιότητα, προχώρησα με την κοινοβουλευτική ιδιότητα, την υπουργική ιδιότητα, για να καταλήξω στον «*θώκο*» του Προέδρου της Δημοκρατίας. Σας είπα τίποτα δεν είχα σχεδιάσει στο μυαλό μου από αυτά. Όταν εκλεγόμουν Βουλευτής Επικρατείας, ζώντος ακόμη του Κωνσταντίνου Καραμανλή, έλεγα μέσα μου: «*Ας του κάνω το χατίρι αλλά εγώ με "σταυρό"*

βουλευτής δεν πρόκειται να εκτεθώ». Η γυναίκα μου είναι εδώ και το θυμάται, δοθέντος ότι ήταν εντελώς αντίθετη με την ανάμειξή μου στην Πολιτική. Δεν ήθελα ν' ασχοληθώ με την Πολιτική, διαισθανόμουν τον πόνο και την αγωνία που κρύβει μέσα της. Ήξερα τις περιπέτειες, την αβεβαιότητα.

Μετέπειτα, όταν πια ασχολήθηκα ενεργώς με την Πολιτική –ελέχθησαν ήδη αυτά και ευχαριστώ και τον Σπύρο (Βλαχόπουλο) και την Πατρίνα (Παπαρρηγοπούλου) για όσα εν προκειμένω ανέφεραν και είναι αλήθεια, όπως ξέρουν οι παλιοί Συνάδελφοι–, ποτέ δεν εγκατέλειψα, σε καμία στιγμή, το Πανεπιστήμιο. Ποτέ δεν άφησα την πολιτική να είναι μονόδρομος στη ζωή μου. Και το τονίζω αυτό απευθυνόμενος στους νεότερους Συναδέλφους, εκλεκτούς Συναδέλφους. Τους λέω από καρδιάς ότι είναι «*ταλέντα*» στην Πολιτική, το έχω διαγνώσει. Απλά ορισμένοι δεν έχουν τολμήσει ακόμη να «*διαβούν αυτόν τον Ρουβίκωνα*» της επιλογής. Και τους καταλαβαίνω, είναι η αλήθεια, σε αυτή την εποχή της αναξιοκρατίας, στην εποχή που επιβεβαιώνεται εκείνο το οποίο είχε πει ο Γιάννης Τσαρούχης στο Παρίσι, το 1973, στο σπίτι της Μελίνας Μερκούρη: «*Οι δικτάτορες θα πέσουν γρήγορα και με κακό τρόπο, όμως η Ελλάδα θα είναι πάντα "θύμα" της δικτατορίας των μετρίων*». Τους καταλαβαίνω όταν τούτο ισχύει πολύ περισσότερο στον χώρο της Πολιτικής, αφού η Πολιτική απορρίπτει τελικά κορυφαίους Πολιτικούς –έστω και προς το παρόν, κανείς δεν ξέρει τι θα γίνει στο μέλλον– ορισμένοι από τους οποίους παρευρίσκονται σε αυτή την Αίθουσα. Και τους «*αντικαθιστά*» με άλλους, οι οποίοι δυστυχώς επιλέγονται ακριβώς γιατί δέχθηκαν να είναι «*αιχμάλωτοι*» της Πολιτικής. Αυτό δηλαδή που δεν δέχθηκαν άλλοι, πραγματικά άξιοι. Γιατί «*βολεύει*», και σας μιλάω από καρδιάς, ορισμένους –εννοώ ορισμένους «*ισχυρούς*»– οι Πολιτικοί να μην έχουν άλλη διέξοδο, να είναι «*αιχμάλωτοι*», να υποκύπτουν εύκολα. Δοθέντος ότι ο ελεύθερος άνθρωπος, αυτός που έχει και άλλο «*δρόμο*» να διαβεί, άλλη «*πόρτα*» ν' ανοίξει, δεν είναι δεδομένος.

VI. Για τη Νομική Επιστήμη

Προτρέπω, λοιπόν, τους νεότερους Συναδέλφους ναι, να τολμήσουν την Πολιτική, τη μεγάλη περιπέτεια. Στο κάτω κάτω ο Ελληνικός Λαός είναι αυτός που θα κρίνει τη μοίρα τους. Αλλά εκείνοι δεν πρέπει ν' αφήσουν ποτέ την Επιστήμη «*στην άκρη*». Θα είναι αυτό το «*λιμάνι*» στο οποίο θα γυρίζουν πάντοτε και θα υπηρετούν και την Πολιτική ακόμη και με τον τρόπο που θ' ασκούν εν γένει τα πολιτικά τους δικαιώματα και καθήκοντα. Το λέω ιδίως στους Συναδέλφους της Νομικής Επιστήμης διότι «*το έχει*» η Νομική Επιστήμη να συνεισφέρει, διαχρονικώς, σπουδαίους Πολιτικούς, γυναίκες και άνδρες,

σπουδαία πολιτικά πρόσωπα. Ήταν πρόσωπα που μπήκαν στην Πολιτική αφού προηγουμένως είχαν καταξιωθεί κοινωνικώς και επαγγελματικώς και ουδέποτε αντιμετώπισαν την πολιτική διαδρομή ως «*μονόδρομο*». Απευθύνομαι δε στους νεότερους Συναδέλφους, και ιδίως στους Φοιτητές, παροτρύνοντάς τους να αισθάνονται τυχεροί που υπηρετούν τη Νομική Επιστήμη. Δεν έχει, ίσως, τη «*γοητεία*» των Θετικών Επιστημών. Ήμουν καλός στα μαθηματικά και εκεί με προόριζαν να πάω, δεν το επέλεξα τελικά και ήταν δική μου η επιλογή, όμως πάντα αισθάνομαι αυτή τη «*γοητεία*» των Θετικών Επιστημών. Ήτοι εκείνο το οποίο σε κάνει να ζεις την πραγματικότητα όπως διαμορφώνεται μακριά και έξω από σένα, αλλά αποκτώντας τα επιστημονικά εφόδια για να «*μπαίνεις*» και να «*αποκωδικοποιείς*» τα μυστικά της. Η Νομική Επιστήμη όμως, που βεβαίως δεν ανταποκρίνεται σε αυτά τα ειδικά και ιδιαίτερα επιστημονικά δεδομένα, είναι πραγματική Επιστήμη. Επιστήμη, η οποία μάλιστα προϋποθέτει μια πολυπρισματικότητα σε ό,τι αφορά την κατανόηση του νομικού επιστητού και του νομικού φαινομένου. Είναι μια Επιστήμη «*γοητευτική*» με τον δικό της τρόπο, όταν την προσεγγίσει κανείς όχι αποκλειστικώς ως πεδίο γνώσης που εξασφαλίζει το επάγγελμα και τα προς το ζην –ναι, είναι και αυτό σαφώς σημαντικό– αλλά πριν απ' όλα ως Επιστήμη κατά την ουσία της, και κατ' ακρίβεια ως Επιστήμη των Θεσμών.

VII. Υπεράσπιση των Θεσμών

Άρα, κατά βάθος, ως Επιστήμη της Ελευθερίας, της Δημοκρατίας –κατ' εξοχήν δε της Αντιπροσωπευτικής Δημοκρατίας– και των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Είναι, κατά βάση, η Επιστήμη η οποία κυρίως επικεντρώνεται στην εμβάθυνση της ουσίας του «*αγαθού*» της Αντιπροσωπευτικής Δημοκρατίας, το οποίο σήμερα στην κυριολεξία απαξιώνεται παγκοσμίως. Ακόμη και στον ευρωπαϊκό χώρο, ακόμη και στον Τόπο μας τα φαινόμενα, δυστυχώς, δεν είναι παρήγορα. Οι Θεσμοί δεν λειτουργούν με την ποιότητα και την αποτελεσματικότητα που απαιτεί η «*αυθεντική*» Δημοκρατία. Και αυτό έχει άμεσο αντίκτυπο στην Αντιπροσωπευτική Δημοκρατία, επέκεινα δε άμεσο αντίκτυπο στη Διάκριση των Εξουσιών, άμεσο αντίκτυπο στο Κράτος Δικαίου, άμεσο αντίκτυπο στην ακώλυτη άσκηση των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Ιδίως εμείς, οι Ευρωπαίοι Πολίτες, δεν μπορεί και δεν πρέπει να αισθανόμαστε υπερήφανοι για τον τρόπο με τον οποίο λειτουργεί σήμερα η Αντιπροσωπευτική Δημοκρατία μας. Είμαστε όλοι υπεύθυνοι γι' αυτό το φαινόμενο, και προεχόντως οι Νομικοί, που οφείλουν κατά την αποστολή τους να υπηρετούν με συνέπεια τους Θεσμούς.

Εδώ και χρόνια μιλώ και γράφω για την «*επικυριαρχία του οικονομικού επί του θεσμικού*», προκειμένου να εξηγήσω τι συμβαίνει σ' επίπεδο κατάλυσης των Θεσμών ή «*παραλυσίας*» των Θεσμών ή παρακμής των Θεσμών. Ώσπου, βεβαίως, αυτό επιβεβαιώθηκε και τεκμηριώθηκε πλήρως από τους τρεις εκείνους σημαντικούς επιστήμονες –είναι «*πολύπλευροι*» επιστήμονες, καίτοι επικεντρώνονται πρωτίστως στον οικονομικό χώρο– οι οποίοι πήραν το 2024 το Βραβείο Νόμπελ στην Οικονομία. Αυτοί οι τρεις, Ντάρον Ατζέμογλου, Σάιμον Τζόνσον και Τζέιμς Ρόμπινσον, ανέλυσαν τη σημασία των Θεσμών για την Αντιπροσωπευτική Δημοκρατία και, γενικότερα, για τη Δημοκρατία και για την Ελευθερία. Και την ανέλυσαν κυρίως σε οικονομικό επίπεδο γιατί η Οικονομία, η πραγματική Οικονομία, σε κάθε Δημοκρατική Χώρα είναι Ελεύθερη Οικονομία. Ελεύθερη Οικονομία αλλά όχι ασύδοτη Οικονομία. Και ανέλυσαν τη σημασία των Θεσμών οι οποίοι «*τιθασεύουν*» ευεργετικώς την Οικονομία, κατά τη «*λογική*» των «*θεσμικών αντιβάρων*». Ανέδειξαν δε τη σημασία όχι μόνο των Δημόσιων Θεσμών αλλά και των Οικονομικών Θεσμών καθώς και των Κοινωνικών Θεσμών. Διότι οι Θεσμοί δεν έχουν αποκλειστικώς δημόσιο χαρακτήρα stricto sensu. Οι Θεσμοί είναι ένα πολύ γενικότερο φαινόμενο. Οι Θεσμοί, απ' ό,τι φαίνεται και ξέρουμε, δεν «*συμπλέουν*» μόνο με τους stricto sensu Νομικούς Θεσμούς.

Άρα, λοιπόν, οι νέοι Συνάδελφοι, οι Φοιτητές που έχουν μπει στη Νομική με τόσα όνειρα και που συνήθως δυστυχώς διαψεύδονται, ας νιώσουν ειλικρινά αυτό που είπα πριν: Ότι η Νομική είναι μια «*γοητευτική*» Επιστήμη, κυρίως διότι «*διακονεί*» τη Δημοκρατία, «*διακονεί*» την Ελευθερία. Δίχως Θεσμούς δεν μπορεί να λειτουργήσει η Δημοκρατία ως σύστημα πολιτικής και πολιτειακής οργάνωσης. Αυτό υπηρετούμε και οφείλουμε να υπηρετήσουμε ως Νομικοί. Αυτό προσπάθησα να κάνω σε ολόκληρη τη ζωή μου. Αν το πέτυχα δεν ξέρω. Ότι έχω ελαττώματα το γνωρίζω. Ότι έχω τεράστιες ελλείψεις το αντιλαμβάνομαι καθημερινά, προδήλως δε όταν διαβάζω κάτι και λέω: «*Και αυτό μου έχει ξεφύγει*». Τότε καταλαβαίνω, βεβαίως, ότι τούτο είναι μια αυταπάτη. Γιατί δεν είναι μέσα στις δυνάμεις του ανθρώπου να τα ζήσει, να τα βιώσει, να τα μάθει όλα. Όταν καταλήξει σε αυτό το, κενό περιεχομένου, συμπέρασμα να ξέρετε ότι έχει αποτύχει. Εκείνος ο οποίος αισθάνεται ότι είναι κάτοχος της «*αυθεντίας*» και της «*παντογνωσίας*», ήδη βρίσκεται στο κατώφλι της παρακμής, δίχως δίοδο διαφυγής. Και δεν μπορεί, σε καμία περίπτωση και όποια αξιώματα και αν καταλάβει κανείς, να αισθάνεται «*αυτάρκης*» και «*βέβαιος*» για τις γνώσεις του ή και για την «*εμπειρία*» του.

VIII. «*Ομολογία*» και «*απολογία*» για τη Φιλία

Σας κούρασα. Δεν θέλω να πω τίποτα παραπάνω γι' αυτά τα οποία αφορούν τη Νομική Επιστήμη, τους Συναδέλφους –ιδίως εκείνους που θέλουν ν' ασχοληθούν με την Πολιτική–, τη σημασία της για τη Δημοκρατία που κινδυνεύει σήμερα. Γυρίζω μόνο, εν επιλόγω, όπως ξεκίνησα από αυτή την Αίθουσα. Γυρίζω πάλι πίσω, προκειμένου να μιλήσω για τους Φίλους με τους οποίους συμπορευθήκαμε στο παρελθόν, για τους Συναδέλφους που έγραψαν σε αυτόν τον Τόμο, αλλά και άλλους που δεν συμμετέχουν γραπτώς.

Ήταν Πρωτοχρονιά του 1981, μάλλον λίγες μέρες μετά, νομίζω την επομένη της Πρωτοχρονιάς. Περνούσα έξω από το βιβλιοπωλείο της «*Εστίας*» και μπήκα στο γραφειάκι –χώρο ελεύθερης σκέψης και έκφρασης– της αείμνηστης Μάνιας Καραϊτίδου, αυτής της εμβληματικής φυσιογνωμίας του ελληνικού εκδοτικού χώρου. Μόλις είχε κυκλοφορήσει ένα βιβλίο καλαίσθητο, το οποίο και αγόρασα. Μου το συνέστησε εκείνη λέγοντάς μου: «*Για πάρε το, θα σου αρέσει*». Ήταν το βιβλίο του Αλέξη Μινωτή «*Μακρινές φιλίες*». Αξίζει τον κόπο να το διαβάσετε, υπάρχουν ακόμη κάποια αντίτυπα. Σε αυτό το βιβλίο ο «*δύσκολος*» –και με την «*εμπειρία*» της μεγάλης Κατίνας Παξινού– Αλέξης Μινωτής περιέγραφε τις φιλίες εκείνες που «*φώτισαν*» τη ζωή του, την πορεία του, ακόμη και με ανθρώπους με τους οποίους δεν διατήρησε έως το τέλος την ίδια «*ισχυρή*» σχέση. Αλλά ανθρώπους με τους οποίους συμπορεύθηκε σε κρίσιμες στιγμές του. Και αυτό είναι που μένει ως ουσία της ουσιαστικής συντροφικότητας.

Ξέρετε, δεν είναι μόνο οι «*ανέφελες*» φιλίες που «*σημαδεύουν*» τον άνθρωπο στην πορεία του. Είναι και αυτές οι φιλίες που διακόπτονται, επανέρχονται, και στο τέλος καθένας πρέπει μέσα του ν' αναλογίζεται αν, εκτός από εκείνους που ανέκοψαν την κοινή πορεία, και ο ίδιος είναι υπεύθυνος ως προς τον τρόπο με τον οποίο τους αντιμετώπισε. Μια τέτοια αυτοκριτική χρειάζεται πάντοτε για να σε «*προσγειώνει*» στην πραγματικότητα και να σε κάνει ρεαλιστή και υπεύθυνο. «*Ξεφυλλίζω*» ξανά τις σελίδες αυτού του βιβλίου. Και έτσι ακριβώς αντιμετωπίζω όλους εκείνους τους Συναδέλφους με τους οποίους βαδίσαμε μαζί στη ζωή, έστω και με «*διαλείμματα*». Κρατάω από αυτούς, ακόμη και αν τώρα πια κάτι μπορεί να έχει «*γκριζάρει*», μόνο τα θετικά που βιώσαμε. Ώρες ώρες καταλήγω, όταν συλλογιέμαι ότι κάτι «*έχει ξεφτίσει*» μεταξύ μας, έναν από τους έξοχους στίχους του Μιχάλη Γκανά: «*Θα 'χουμε σε παλιό καθρέφτη γνωριστεί κι έμεινε αυτό το ράγισμα στα μάτια*». Όμως, όπως ήδη είπα, μένει μέσα μου το «*ίζημα*» της συμπόρευσης, της κοινής εμπειρίας και, εν τέλει, της Φιλίας, όσο και αν κράτησε αυτή. Της Φιλίας με την έννοια που την έχει «*υμνήσει*» με τόσο

απλά λόγια ο Τάσος Λειβαδίτης σε ένα μικρό ποίημά του, γραμμένο το 1957. Ο τίτλος του είναι «*Συμφωνία αρ.1*» και επιλέγω τον στίχο: «*Γιατί οι άνθρωποι, σύντροφε, ζουν από τη στιγμή που βρίσκουν μια θέση στη ζωή των άλλων*». Για σκεφθείτε, πόσο σημαντικό είναι αυτό. Και πόσα οφείλω και εγώ σ' εκείνους τους «*άλλους*» ανθρώπους, μέσα στη ζωή των οποίων βρήκα ώρες ώρες τον εαυτό μου.

Αυτή τη στιγμή, την κορυφαία για μένα στιγμή όπως μνημόνευσα, τώρα βέβαια που σιγά σιγά η «*αυλαία*» της ακαδημαϊκής –και όχι μόνο– ζωής μου αρχίζει να «*κατεβαίνει*», στέκομαι μπροστά σας με τρία αισθήματα: Το ένα, εκείνο της ύψιστης τιμής που μου περιποιείτε όλοι όσοι είσθε εδώ, σ' αυτή τη σεμνή τελετή, και ιδίως εκείνοι που έγραψαν τον Τιμητικό μου Τόμο. Το δεύτερο αίσθημα είναι εκείνο της ταπεινότητας αφού προσπαθούσα και προσπαθώ πάντοτε να συναισθάνομαι την προσκαιρότητα των «*εγκοσμίων*» και το πόσο η «*δόξα*» παρέρχεται. Όποια «*δόξα*» και αν είναι εκείνη που κάποτε αποζητήσαμε, ως ελάχιστο μέρος της «*αιωνιότητας*» η οποία αναλογεί –όσο αναλογεί– στους θνητούς. Και το τρίτο αίσθημα είναι εκείνο της γλυκιάς αλλά και βαθιάς νοσταλγίας για όσα «*έφυγαν*». Θα μου πείτε, νοσταλγώ τι; Να ξαναγύριζα πίσω; Δεν θα το έλεγα. Γιατί ήταν δύσκολα αυτά τα χρόνια. Τι μου μένει, λοιπόν, από αυτή τη νοσταλγία; Μου μένουν οι αγώνες, μου μένουν τα ιδανικά που σε κρίσιμες ώρες μας ενέπνευσαν, μου μένουν οι αρχές και οι αξίες οι οποίες, όσο περνούν τα χρόνια, «*φθίνουν*», δεν τις «*συναντάμε*» πια στην καθημερινότητά μας, τη «*φτηνή*» καθημερινότητά μας. Αν μου λείπει συνεπώς κάτι, είναι η εποχή. Η εποχή εκείνη, η οποία έκλεινε μέσα της όλο αυτό το ανθρώπινο στοιχείο που πρέπει να μας συνέχει, να μας καθοδηγεί, έως το τέλος του επί γης βίου μας. Σας ευχαριστώ θερμώς.

Ο ΕΠΙΣΗΜΟΣ ΕΟΡΤΑΣΜΟΣ ΓΙΑ ΤΗΝ **ΕΘΝΙΚΗ ΕΠΕΤΕΙΟ ΤΗΣ 28ΗΣ ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1940**

Την 25η Οκτωβρίου 2024, ημέρα Παρασκευή και ώρα 12.00 μ., στη Μεγάλη Αίθουσα του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, πραγματοποιήθηκε ο επίσημος εορτασμός για την **Εθνική Επέτειο της 28ης Οκτωβρίου 1940**.

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

* Χαιρετισμός από τον Πρύτανη του Πανεπιστημίου Αθηνών, Καθηγητή κύριο Γεράσιμο Σιάσο.
* Ομιλία του Καθηγητή του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής κυρίου Κωνσταντίνου Ράπτη, με τίτλο: «**Η 28η Οκτωβρίου στις ευρωπαϊκές της διαστάσεις**».

Ακολούθησε σύντομο μουσικό πρόγραμμα από τη Μεικτή Χορωδία του Τμήματος Μουσικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Αθηνών. Μουσική διεύθυνση: Ματθαίος Λεγάκης, Πιάνο: Γιάννης Μαντασάς.

ΓΕΡΑΣΙΜΟΥ ΣΙΑΣΟΥ
Καθηγητή και Πρύτανη του ΕΚΠΑ

ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ

Πιστοί στην παράδοση του Ιδρύματός μας να τιμά τις Εθνικές Επετείους, να τιμά τους προγόνους μας και τους αγώνες που καθόρισαν τον εθνικό μας βίο, συγκεντρωθήκαμε σήμερα, στην ιστορική Μεγάλη Αίθουσα του Πανεπιστημίου μας, με τιμή και τον προσήκοντα σεβασμό.

Για το Πανεπιστήμιό μας, η επέτειος της 28ης Οκτωβρίου 1940 αποτελεί πάντα μια ζωντανή δύναμη. Από το Αλβανικό έπος μέχρι την Εθνική Αντίσταση και από το Ρούπελ μέχρι τη μάχη της Κρήτης, η Ελλάδα βρέθηκε μπροστά σε μεγάλα διλήμματα και υπερασπίστηκε με θάρρος τις αξίες και τα ιδανικά που διαχρονικά φωτίζουν τις πιο λαμπρές στιγμές της ιστορίας της.

Τιμούμε σήμερα όλες και όλους που με τη δράση και τη θυσία τους χάραξαν τον δρόμο για ένα ελπιδοφόρο και περήφανο μέλλον για την πατρίδα μας. Τον Ελληνικό Στρατό και τις αντιστασιακές οργανώσεις που έδρασαν στην Ελλάδα και τη Μέση Ανατολή, συμβάλλοντας στη νίκη των συμμάχων επί του Άξονα. Τις γυναίκες και τους άνδρες που αντιμετώπισαν όχι μόνο τα εχθρικά στρατεύματα, αλλά και τις αντιξοότητες της Πίνδου και τις κακουχίες της Κατοχής.

Η σημερινή επέτειος συνιστά ελάχιστο φόρο τιμής σε μια γενιά Ελλήνων που στάθηκε αντάξια απέναντι στο εθνικό χρέος με ενότητα, αλληλεγγύη και πίστη αντιμετωπίζοντας ακραίες συνθήκες πείνας, στερήσεων και βαναυσότητας. Ο εθνικός μας ποιητής Κωστής Παλαμάς και επί 31 έτη Γραμματέας του Πανεπιστημίου μας, του οποίου η κηδεία πήρε τη μορφή μιας επιβλητικής εθνικής εκδήλωσης στα χρόνια της Κατοχής, έγραψε πως: **«Η μεγαλοσύνη στα έθνη δεν μετριέται με το στρέμμα. Με της καρδιάς το πύρωμα μετριέται και με το αίμα»**. Και, πράγματι, από την τιτανομαχία στο Ύψωμα 731 μέχρι το Ρίμινι και από τον Γοργοπόταμο μέχρι το Ελ Αλαμέιν, η Ελλάδα κατέκτησε με αίμα τη θέση της ανάμεσα σε εκείνες τις χώρες που υπερασπίστηκαν την εδαφική τους ακεραιότητα, την ανεξαρτησία τους, και πάνω απ' όλα την ίδια την ανθρώπινη υπόσταση.

Η 28η Οκτωβρίου 1940 υπήρξε ένα ορόσημο όχι μόνο για την ελληνική κοινωνία αλλά και για το Πανεπιστήμιο Αθηνών, το οποίο από την πρώτη

στιγμή συνέβαλε με όσες δυνάμεις είχε στον Ελληνοϊταλικό Πόλεμο. Ένα σημαντικό τμήμα του διδακτικού και διοικητικού προσωπικού και φυσικά η πλειονότητα των φοιτητών και φοιτητριών του Πανεπιστημίου αντέδρασαν δυναμικά. Την ίδια μέρα της κήρυξης του πολέμου ξεκίνησε από τα Προπύλαια αυθόρμητη φοιτητική διαδήλωση προς το μνημείο του Άγνωστου Στρατιώτη.

Πλήθος από τους φοιτητές μας επιστρατεύθηκαν στο μέτωπο ή συμμετείχαν ενεργά στην αντίσταση ενάντια στον κατακτητή με διαδηλώσεις και διαμαρτυρίες. Είναι γνωστό ότι το κτήριο της Πανεπιστημιακής Λέσχης, στην Ιπποκράτους, αποτέλεσε κέντρο αντιστασιακής δράσης στην περίοδο της Κατοχής. Οι φοιτήτριες συνέβαλαν στον αγώνα υποστηρίζοντας τον στρατό, ενώ προσωπικό του Πανεπιστημίου συμμετείχε στην παθητική αεράμυνα.

Πολλοί καθηγητές ανέλαβαν εξειδικευμένους ρόλους σε ευαίσθητους τομείς, όπως οι τηλεπικοινωνίες. Το Πανεπιστήμιο συμμετείχε επίσης με ένα ιδιαίτερα σημαντικό ποσό στον έρανο που προκηρύχθηκε για την ενίσχυση της εθνικής άμυνας.

Ένας ιδιαίτερα κρίσιμος τομέας ήταν εκείνος της ιατρικής περίθαλψης των τραυματιών του πολέμου, όπου συγκροτήθηκαν ειδικές επιτροπές. Τα νοσοκομεία του Πανεπιστημίου και οι κλινικές του τέθηκαν αμέσως στην υπηρεσία του Στρατού, περιθάλποντας εκατοντάδες τραυματίες του πολέμου. Επιτάχθηκε το Αρεταίειο Νοσοκομείο για τη νοσηλεία τραυματιών πολέμου, ενώ το Αιγινήτειο διέθεσε κλίνες για τη νοσηλεία ψυχικά νοσούντων «εκ του πολέμου». Εργαστήρια του Πανεπιστημίου τέθηκαν επίσης στη διάθεση της ελληνικής άμυνας.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτοθυσίας ο διακεκριμένος Καθηγητής Χειρουργικής της Ιατρικής Σχολής του Πανεπιστημίου μας Ξενοφών Κοντιάδης, ο οποίος οικειοθελώς αναχώρησε για το μέτωπο και έχασε τη ζωή του σε βομβαρδισμό του νοσοκομείου ενώ χειρουργούσε τραυματισμένους Έλληνες στρατιώτες. Συγκεκριμένα, την 28η Οκτωβρίου 1940, το ξημέρωμα της οποίας η Ιταλία κήρυξε τον πόλεμο στην Ελλάδα, ο Ξενοφών Κοντιάδης ολοκλήρωσε την παράδοση του μαθήματός του και αποχαιρέτησε τους φοιτητές του με τη φράση: *«Κύριοι, γνωρίζετε τι συνέβη στην Πατρίδα μας. Πιστεύω ότι ο καθείς θα πράξη το καθήκον του. Σας εύχομαι καλήν τύχην. Το μάθημα ετελείωσεν»*, έχοντας λάβει την απόφαση να δώσει εκείνος το παράδειγμα, πράττοντας στο ακέραιο το καθήκον του. Λίγους μήνες αργότερα οι εισβολείς βομβάρδισαν το νοσοκομείο, παρ' ότι αυτό είχε τα διακριτικά του Ερυθρού Σταυρού στην οροφή του, ενώ ο Καθηγητής Κοντιάδης μετά τον βομβαρδισμό

εντοπίστηκε νεκρός, με τα χέρια του πάνω στο χειρουργικό τραπέζι και στον τραυματισμένο στρατιώτη που χειρουργούσε, που έχασε και αυτός τη ζωή του.

Η ομόθυμη συμμετοχή όλων των δυνάμεων του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών στον πόλεμο μαρτυρά τη βαθιά ανάγκη του ελληνικού λαού να υπερασπιστεί την ελευθερία του και το υψηλό αίσθημα πατριωτισμού που διακατείχε το προσωπικό, τους φοιτητές και τις φοιτήτριες του Πανεπιστημίου, μνήμες που παραμένουν ανεξίτηλες στο Ιστορικό Αρχείο του Πανεπιστημίου μας για όποιον επιθυμεί να ανατρέξει.

Με την ευχή να διατηρήσουμε την ιστορική συνέχεια της χώρας μας ως γενέτειρας της Δημοκρατίας και ως φάρου αντίστασης κατά του απολυταρχισμού και με τη δέσμευση να παραμείνουμε ενωμένοι απέναντι στις οικονομικές, κοινωνικές και ηθικές προκλήσεις της εποχής μας, διατηρώντας την κοινωνική συνοχή, διαφυλάσσοντας την ακαδημαϊκή ελευθερία, την πρόσβαση στη γνώση και την ουσιαστική παιδεία προς όλους, οφείλουμε πρώτοι εμείς, ως Πανεπιστημιακή Κοινότητα, να ακολουθούμε το παράδειγμα της αρετής, της σύνεσης, της επαγρύπνησης και του συνεχούς αγώνα για το καλύτερο.

Συμπορευόμενοι με την κοινωνία και συμπαρασύροντας, εάν θέλετε, την κοινωνία, οφείλουμε ως Εθνικό Ανώτατο Εκπαιδευτικό Ίδρυμα να λειτουργούμε χωρίς «τοίχους», προσηλωμένοι στις αποστολές της μάθησης, της έρευνας, της καινοτομίας, του πολιτισμού και του νέου ανθρωπισμού, αναδεικνύοντας διεθνώς την Ελλάδα τού αύριο. Και είναι αυτή ακριβώς η διαχρονική σχέση του Πανεπιστημίου με την κοινωνία, με την καθοριστική συμβολή των ανθρωπιστικών σπουδών στις Σχολές του Πανεπιστημίου Αθηνών, που εμπνέει και διαμορφώνει τους νέους επιστήμονες με ακαδημαϊκές αρχές και κοινωνικές ευαισθησίες.

Τιμώντας και φέτος την 28η Οκτωβρίου, ας πάρουμε το μέγιστο δίδαγμα από τις ηρωικές πράξεις εκείνων των Ελλήνων που με διάφορους τρόπους αντιστάθηκαν στον ξένο κατακτητή και στην ίδια την ιδέα του φασισμού και του ναζισμού και, εν ονόματι της ελευθερίας που μας παραχωρήθηκε ως παρακαταθήκη, ας συνεχίσουμε να εκπαιδεύουμε τους νέους μας με τις αξίες της Δημοκρατίας και της προάσπισης των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, εμπνέοντάς τους να συμβάλλουν στην ανάπτυξη και στην πρόοδο της κοινωνίας μας.

Κυρίες και κύριοι,

Δίδοντας τον λόγο στον σημερινό εκλεκτό ομιλητή, τον Καθηγητή του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής κ. Κωνσταντίνο Ράπτη, ο οποίος θα αναπτύξει την ομιλία με τίτλο «**Η 28η Οκτωβρίου στις ευρωπαϊκές της διαστάσεις»**, θα ήθελα να ευχηθώ σε όλες και όλους

Χρόνια Πολλά!

Ζήτω η Ελλάδα!

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΡΑΠΤΗ
Καθηγητή του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας του ΕΚΠΑ

ΟΜΙΛΙΑ ΜΕ ΘΕΜΑ:
«Η 28Η ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ ΣΤΙΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΕΣ ΤΗΣ ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ»

Ογδόντα χρόνια έχουν περάσει από τότε που απελευθερώθηκε η Ελλάδα από την ξενική κατοχή, και κάθε χρόνο τέτοια μέρα τιμούμε ως έθνος και ως πολιτεία τη μεγάλη αυτή εθνική επέτειο. Ακόμη κι αν είναι ελάχιστοι και λιγοστεύουν χρόνο με τον χρόνο όσοι και όσες έζησαν στην παιδική ή εφηβική τους ηλικία τα γεγονότα του ελληνοϊταλικού πολέμου, η 28η Οκτωβρίου 1940 συνεχίζει να συγκινεί και να σημασιοδοτεί τη συλλογική μας ζωή αλλά και τις ατομικές διαδρομές μας.

Αναμφισβήτητα η θεσμική αναγνώριση και ο εορτασμός της επετείου στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση μας εξοικειώνουν από την παιδική ηλικία εγγράφοντας από νωρίς στη μνήμη, στο πνεύμα και την ψυχή μας γεγονότα, ήχους και εικόνες, νοήματα και μηνύματα. Και, καθώς η 28η Οκτωβρίου ως εθνική επέτειος δεσπόζει στη δημόσια ιστορία, δηλαδή στην ιστορία που εκφράζεται/επιτελείται, πέρα από ακαδημαϊκά πλαίσια, με ταινίες, μουσική, τραγούδια, αφιερώματα και ιστορικές εκπομπές στην τηλεόραση και το ραδιόφωνο, με την ανέγερση και επίσκεψη μνημείων, με κάθε λογής επίσημους εορτασμούς κ.λπ., και τα τελευταία χρόνια μέσω του διαδικτύου, δημιουργεί και συντηρεί πλήθος συναισθημάτων, για να θυμηθούμε τα λόγια του ιστορικού και ομότιμου καθηγητή του ΕΚΠΑ Αντώνη Λιάκου ότι «η δημόσια ιστορία σήμερα … είναι μια ιστορία στην οποία τα συναισθήματα και η έκφραση των συναισθημάτων έχουν κεντρικό ρόλο».[1]

Τα τελευταία 43 χρόνια η χώρα μας εορτάζει την εθνική επέτειο ως μέλος της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας (ΕΟΚ) και από το 1993 ως μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Καθώς λοιπόν τα περισσότερα ζητήματα του δημόσιου βίου μας αντιμετωπίζονται εντός του ευρωπαϊκού πλαισίου, θα είχε ενδιαφέρον να προσεγγίσουμε την 28η Οκτωβρίου και τον ελληνοϊταλικό πόλεμο του 1940 στα ευρωπαϊκά τους συμφραζόμενα, για να κατανοήσουμε ομοιότητες και

[1] Αντώνης Λιάκος, «Ανάμεσα στην Ιστορία και στο συναίσθημα», *Το Βήμα*, 20.5.2007, αναφ. στο Χάγκεν Φλάισερ, *Οι πόλεμοι της μνήμης*, Νεφέλη, Αθήνα 2008, σ. 26.

διαφορές με τις εξελίξεις σε άλλες περιοχές της εμπόλεμης Ευρώπης. Μέσα σε ποιο πλαίσιο απορρίφθηκαν οι ιταλικές αξιώσεις για παράδοση της Ελλάδας τα ξημερώματα της 28ης Οκτωβρίου 1940;

Ο ελληνοϊταλικός πόλεμος αποτέλεσε ένα επεισόδιο του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, ο οποίος, αν και πιο παγκόσμιος ως προς την έκταση και τη φονικότητά του σε σχέση με τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, έπληξε το μεγαλύτερο τμήμα της ευρωπαϊκής ηπείρου όσο κανένας πόλεμος έως τότε. Εξάλλου, από τον Σεπτέμβριο του 1939, όταν και άρχισε, μέχρι το φθινόπωρο του 1941, άρα πριν και αμέσως μετά τον ελληνοϊταλικό πόλεμο, ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος ήταν ακόμη ένας κατά βάση ευρωπαϊκός πόλεμος, αφού και οι εκτός ευρωπαϊκής ηπείρου εχθροπραξίες στη Βόρεια Αφρική, από την ιταλική εισβολή στην Αίγυπτο τον Σεπτέμβριο του 1940 έως τη δεύτερη μάχη του Ελ Αλαμέιν (23 Οκτωβρίου - 4 Νοεμβρίου 1942), διεξήχθησαν μεταξύ ευρωπαϊκών δυνάμεων, δηλαδή των Ιταλών και Γερμανών από τη μια και των Βρετανών από την άλλη.

Ο ελληνοϊταλικός πόλεμος που άρχισε την 28η Οκτωβρίου 1940 δεν ήταν ούτε το πρώτο ούτε το τελευταίο ευρωπαϊκό συμβάν/γεγονός του πολέμου. Αποτέλεσε έναν κρίκο σε μια αλυσίδα γεγονότων: κηρύξεων πολέμων, πολεμικών επιχειρήσεων και εκστρατειών. Την 1η Σεπτεμβρίου 1939 ξεκίνησε ο «κεραυνοβόλος πόλεμος» των Γερμανών στην Πολωνία, ανοίγοντας μια φάση διαδοχικών πολεμικών επιτυχιών για τη χιτλερική Γερμανία, οι οποίες οδήγησαν ως το καλοκαίρι του 1941 στην καθυπόταξη σχεδόν ολόκληρης της ηπειρωτικής Ευρώπης, με εξαίρεση τη Σοβιετική Ένωση, τη Βρετανία και τις ουδέτερες χώρες Ισπανία, Ελβετία, Σουηδία, Ιρλανδία και Πορτογαλία.[2]

Σε λιγότερο από έναν μήνα η Πολωνία είχε καταληφθεί από τη Γερμανία και τη Σοβιετική Ένωση, η οποία διεξήγαγε επιπλέον πόλεμο με τη Φινλανδία από τον Νοέμβριο του 1939 έως τον Μάρτιο του 1940. Μέσα σε διάστημα δέκα εβδομάδων –από τις 9 Απριλίου έως τις 22 Ιουνίου 1940 (δηλαδή περίπου ένα εξάμηνο πριν την 28η Οκτωβρίου)– οι Γερμανοί κατέλαβαν με αστραπιαίες επιχειρήσεις τη Δανία, τη Νορβηγία, την Ολλανδία, το Βέλγιο και τη Γαλλία, ακυρώνοντας στην πράξη τα όποια αμυντικά σχέδια και εξουδετερώνοντας κάθε αντίσταση. Η Γερμανία αξιοποίησε το γερμανοσοβιετικό σύμφωνο μη επίθεσης, γνωστό και ως Σύμφωνο Ρίμπεντροπ-Μολότωφ, του Αυγούστου του

[2] Για τις εξελίξεις από την έναρξη του πολέμου, τον Σεπτέμβριο 1939, ως την επίθεση στη Σοβιετική Ένωση, τέλη Ιουνίου 1940, βλ. Serge Berstein/Pierre Milza, *Ιστορία της Ευρώπης*, τόμος 3, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1997, σ. 112-117· C. J. Bartlett, *The Global Conflict. The international rivalry of the great powers, 1880-1970*, Longman, Λονδίνο-Ν. Υόρκη 1984, σ. 198-199 και 220-223.

1939, τόσο στον κεραυνοβόλο πόλεμο εναντίον της Πολωνίας τον Σεπτέμβριο του ίδιου έτους όσο και λίγους μήνες αργότερα στη δυτική Ευρώπη, καθώς μπόρεσε να μετακινήσει μεραρχίες από τα ανατολικά στα δυτικά της ευρωπαϊκής ηπείρου για την υλοποίηση των επεκτατικών της σχεδίων.

Όσον αφορά τη δυτική και βόρεια Σκανδιναβία, την κατάληψη της Δανίας, που παραδόθηκε αμαχητί στις 9 Απριλίου 1940, ακολούθησε η καθυπόταξη της Νορβηγίας, η ολοκλήρωση της οποίας καθυστέρησε μόνο λίγες εβδομάδες (ως τις 10 Ιουνίου 1940) λόγω της αποτυχημένης εντέλει επέμβασης των Αγγλογάλλων στο νορβηγικό λιμάνι Νάρβικ, στρατηγικής σημασίας για τον απρόσκοπτο εφοδιασμό της Γερμανίας με σιδηρομεταλλεύματα από τη Σουηδία, καθώς δεν πάγωνε και έμενε ανοικτό τον χειμώνα. Σειρά είχε η ταχύτατη γερμανική προέλαση στις Κάτω Χώρες (Ολλανδία) και στο Βέλγιο, που ξεκίνησε στις 10 Μαΐου 1940, και οδήγησε στην άμεση συνθηκολόγησή τους στις 15 και 28 Μαΐου αντίστοιχα.

Ο δρόμος για τη Γαλλία ήταν πλέον ανοικτός. Το οκτάμηνο του «καθιστικού» γαλλογερμανικού πολέμου (ή «ψευτοπολέμου») στη γραμμή Μαζινό το διαδέχθηκε η αιφνιδιαστική περικύκλωση των γαλλοβρετανικών δυνάμεων στα παράλια της βορειοδυτικής Γαλλίας από τα γερμανικά στρατεύματα, που εισέβαλαν με τεθωρακισμένα από τα δασώδη υψίπεδα των Αρδεννών στο Βέλγιο. Η απρόσμενη ως προς τον χώρο εκδήλωσης γερμανική εισβολή και προέλαση οδήγησε μεν στην εσπευσμένη και σωτήρια εκκένωση του λιμανιού και της παραλίας της Δουνκέρκης από περίπου 338.000 κυρίως βρετανούς αλλά και γάλλους στρατιώτες μέσω του απόπλου για την Αγγλία, είχε όμως ως συνέπεια δεκάδες χιλιάδες αιχμάλωτοι και σημαντικό πολεμικό υλικό να περιέλθουν στα χέρια των Γερμανών. Η υπεροχή των Γερμανών από αέρος και προπάντων η επιτυχής στρατηγική και τακτική τους στη συνδυαστική χρήση των αρμάτων μάχης και του πεζικού τούς οδήγησαν σε γρήγορη νίκη επί του γαλλικού στρατού, ενώ οι Γάλλοι, που βρίσκονταν στην περιοχή, ένοπλοι και άμαχοι, τρέπονταν σε άτακτη φυγή μπροστά στη θέα των Γερμανών. Οι Γερμανοί κυρίευσαν το Παρίσι στις 14 Ιουνίου 1940, ενώ τέσσερις μέρες νωρίτερα ο Μουσολίνι είχε κηρύξει τον πόλεμο στη Γαλλία και είχε εισβάλει από τα ανατολικά. Στις 22 Ιουνίου υπογράφηκε ανακωχή από τον Πεταίν και η Γαλλία διαμελίστηκε. Τον Αύγουστο του 1940, μήνα τορπιλισμού του καταδρομικού «Έλλη» από ιταλικό υποβρύχιο, εξαπολύθηκε η από αέρος σφοδρή «μάχη της Αγγλίας», η οποία χάθηκε για τη Γερμανία (η πρώτη μεγάλη της αποτυχία), και στις αρχές Οκτωβρίου το γερμανικό σχέδιο κατάληψης της Μ. Βρετανίας εγκαταλείφθηκε.

Από τον Σεπτέμβριο του 1940 στο στόχαστρο του Χίτλερ μπήκαν δύο μεγάλες βαλκανικές χώρες, που βρίσκονταν υπό γαλλική κυρίως επιρροή στο μεσοπόλεμο, προκειμένου να ικανοποιηθούν οι ανάγκες του Ράιχ για ζωτικό χώρο και πρώτες ύλες: η Ρουμανία και η Γιουγκοσλαβία. Λίγο πριν εκθρονιστεί (6/9/1940) και εγκαταλείψει τη χώρα, ο βασιλιάς της Ρουμανίας Κάρολος Β΄ υπέκυψε στις γερμανικές πιέσεις να εκχωρήσει τη Δοβρουτσά στη Βουλγαρία και την Τρανσυλβανία στην Ουγγαρία, ενώ τον Ιούνιο του 1940 είχε παραδώσει τη Βεσσαραβία στους Σοβιετικούς.[3] Αρχές Οκτωβρίου του 1940 τα γερμανικά στρατεύματα εισέβαλαν στη Ρουμανία και κατέλυσαν την κυριαρχία της, γεγονός που μάλλον επέσπευσε την κήρυξη του πολέμου στην Ελλάδα.

Ο Μουσολίνι, ο οποίος ήταν συνεγγυητής των ρουμανικών συνόρων, πληροφορήθηκε έξαλλος την κατάληψη της Ρουμανίας από 15.000 Γερμανούς στρατιώτες στις 7 Οκτωβρίου 1940. Με πληγωμένο γόητρο στο εσωτερικό της χώρας του, αποφάσισε την άμεση έναρξη της εκστρατείας στην Ελλάδα, για να πληρώσει τον σύμμαχό του Χίτλερ με το ίδιο νόμισμα. Επέσπευσε έτσι μια επίθεση, που προγραμματιζόταν μάλλον για την άνοιξη λόγω της προτεραιότητας που είχε γι' αυτόν το μέτωπο της Λιβύης απέναντι στους Άγγλους.[4] Οι ταπεινωτικές ήττες των Ιταλών στο αλβανικό μέτωπο από τον ελληνικό στρατό επέσπευσαν τις εξελίξεις για την κατοχή της Ελλάδας. Τον Απρίλιο του 1941, μετά από πρόσκληση του Μουσολίνι και τις παλινωδίες της γιουγκοσλαβικής κυβέρνησης, τα γερμανικά στρατεύματα, εκκινώντας από βάσεις που διέθεταν στις συμμάχους του Τρίτου Ράιχ Ουγγαρία και Βουλγαρία, εισέβαλαν και κατέκτησαν διαδοχικά τη Γιουγκοσλαβία και την Ελλάδα.

Το μόνο εμπόδιο για την ολοκληρωτική γερμανική κυριαρχία ήταν πλέον η Σοβιετική Ένωση, η οποία ως τα τέλη του 1940 είχε επεκτείνει την επικράτειά της σχεδόν στα όρια της τσαρικής Αυτοκρατορίας, καθώς είχε καταλάβει σημαντικό τμήμα της ανατολικής Πολωνίας και τις βαλτικές χώρες. Στις 22 Ιουνίου 1941, με ένα μήνα περίπου καθυστέρηση λόγω της βαλκανικής παράκαμψης για την κατάληψη της Γιουγκοσλαβίας και της Ελλάδας, εξαπολύθηκε η γιγαντιαία «επιχείρηση Μπαρμπαρόσα», με πάνω από 200 μεραρχίες, 160 γερμανικές και 40 συμμαχικές (ουγγρικές, φινλανδικές, ιταλικές, ρουμανικές).

---

[3] Πρόκειται για διαφιλονικούμενες περιοχές που είχαν περιέλθει στη Ρουμανία μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.

[4] Μαρίνα Πετράκη, *Ο Ιωάννης πίσω από τον Μεταξά*, Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, Αθήνα 2014, σ. 168-169.

Έχοντας εκθέσει τα σημαντικότερα γεγονότα του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου στην Ευρώπη από το φθινόπωρο του 1939 ως το καλοκαίρι του 1941, δηλαδή τις περιόδους πριν και μετά την 28η Οκτωβρίου 1940, ας εξετάσουμε ομοιότητες, διαφορές και ιδιαιτερότητες ως προς την έκβαση, καθώς και τους διπλωματικούς, ιδεολογικούς, στρατιωτικούς και κοινωνικούς όρους της πολεμικής εμπλοκής της Ελλάδας σε σχέση με άλλα ευρωπαϊκά κράτη.

Η ιδιαιτερότητα της ελληνικής συμμετοχής στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, που καθιστά την επέτειο της 28ης Οκτωβρίου τόσο ξεχωριστή, είναι η περιφανής και πολλαπλώς σημαντική και ευρωπαϊκών διαστάσεων νίκη του ελληνικού στρατού απέναντι στα στρατεύματα μιας μεγάλης δύναμης της εποχής, όπως η Ιταλία, η οποία έως τον Μάρτιο του 1941 είχε υποστεί μια ταπεινωτική ήττα. Παρά την πικρία και την απογοήτευση που κατέλαβαν τον ελληνικό λαό λίγες εβδομάδες αργότερα λόγω της γερμανικής εισβολής και της έναρξης της ξένης κατοχής στη χώρα, δεν πρέπει να διαφεύγει της προσοχής μας ότι η γρήγορη ήττα από τις υπέρτερες γερμανικές δυνάμεις ήταν ο κανόνας ως το 1942, με εξαίρεση τη Βρετανία. Οι ταχύτατες προελάσεις των γερμανικών στρατευμάτων και οι συνθηκολογήσεις αποτέλεσαν τον κανόνα τόσο για μικρές χώρες, όπως η Ελλάδα, το Βέλγιο, οι Κάτω Χώρες (Ολλανδία) και η Δανία, όσο και για μεγαλύτερες, όπως η Πολωνία, η Γαλλία, η Ρουμανία και η Γιουγκοσλαβία.

Για να κατανοήσουμε την αξία και το μέγεθος της ελληνικής νίκης ενάντια στους Ιταλούς αλλά και να σταθμίσουμε την αναπόφευκτη ήττα από την αήττητη ως τότε σε χερσαίες επιχειρήσεις Γερμανία, πρέπει, πέρα από τους στρατιωτικούς συσχετισμούς και τις πολεμικές επιχειρήσεις, να λάβουμε υπόψη το διπλωματικό πλαίσιο της εποχής. Σε ποιο ευρωπαϊκό πλαίσιο διεθνών σχέσεων και συμμαχιών λειτούργησε η Ελλάδα τον Οκτώβριο του 1940 και ποια ήταν η διπλωματική θέση των αντιπάλων της; Ούτε η Ιταλία ούτε η Γερμανία ήταν μόνες τους στο ευρωπαϊκό διπλωματικό στερέωμα της εποχής. Είχαν εξασφαλίσει την ανοχή και την υποστήριξη άλλων κυβερνήσεων, που λειτούργησαν με κριτήριο τα συμφέροντα των χωρών τους, τον φόβο των επιπτώσεων και του κόστους της ένοπλης αντίστασης στην επιτιθέμενη Γερμανία αλλά και, ως ένα βαθμό, την κατάληξη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου και τις εμπειρίες τους από τη μεσοπολεμική περίοδο.

Αναθεωρητικές δυνάμεις και λαοί με πίστη στην ανάγκη αναθεώρησης των συνθηκών ειρήνης του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου συντάχθηκαν με τη Γερμανία: Ιταλία, Ουγγαρία, Βουλγαρία, οι ανικανοποίητοι από τη θέση τους στα πολυεθνικά κράτη της Τσεχοσλοβακίας και Γιουγκοσλαβίας Σλοβάκοι και Κροάτες, κ.ά. Εκτός από το σύμφωνο φιλίας με την Ιταλία, ήδη από τον Μάιο

του 1939, η Γερμανία είχε υπογράψει σύμφωνα μη επίθεσης με την Εσθονία, τη Λετονία και τη Δανία (31.5-7.6.1939) και στις 23 Αυγούστου 1939 με τη Σοβιετική Ένωση. Στο γερμανο-ιταλικό-ιαπωνικό σύμφωνο φιλίας εντάχθηκαν ως το 1942 η Ουγγαρία, η Ρουμανία, η Σλοβακία, η Δανία, η Φινλανδία, η Βουλγαρία και η Κροατία.

Το πυκνό δίκτυο συμμαχιών των χωρών του Άξονα και η εξέλιξη του πολέμου που προαναφέρθηκε δυσχέραναν τη θέση της Ελλάδας, που τα προηγούμενα χρόνια είχε αναπτύξει διμερείς συνεργασίες με τη Γιουγκοσλαβία, την Ιταλία, τη Ρουμανία και την Τουρκία. Αυτά αποτελούσαν πια παρελθόν. Οι μεγαλοϊδεατικές βλέψεις του Μουσολίνι για επέκταση στην ανατολική Μεσόγειο θα τον έφερναν σε αντιπαράθεση τόσο με την Ελλάδα όσο και με τη Βρετανία, όπως έδειξαν οι ανεπιτυχείς εκστρατείες του το φθινόπωρο του 1940. Ο Μουσολίνι εξάλλου δικαιολόγησε την εισβολή στην Ελλάδα ως την επίθεση σε μια μεγάλη «αγγλική βάση». Είναι αλήθεια ότι η σχέση με τη Μεγάλη Βρετανία αποτέλεσε βασική σταθερά της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής τόσο επί Ελευθέριου Βενιζέλου όσο και επί των ημερών του αντιπάλου του, Ιωάννη Μεταξά.[5]

Αξίζει να σημειωθεί ότι, παρά την ιδεολογική απόσταση από το μεταξικό καθεστώς, το Λονδίνο το στήριξε γιατί εγγυόταν την προάσπιση των βρετανικών συμφερόντων στην ανατολική Μεσόγειο, συμφερόντων που συγκρούονταν με εκείνα της Ιταλίας και της Γερμανίας. Από την άλλη, ο πρωθυπουργός Ι. Μεταξάς ήταν πεπεισμένος για τη νίκη του αγγλοσαξονικού κόσμου και την ήττα των Ιταλών, που θα οδηγούσε στην εκχώρηση των Δωδεκανήσων, τα οποία βρίσκονταν υπό ιταλική κατοχή από το 1912, στην Ελλάδα. Προτάχθηκαν συνεπώς το γεωπολιτικό κριτήριο και η συνέχεια της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής και όχι η ιδεολογική συγγένεια με το ιταλικό και το γερμανικό καθεστώς.[6]

Η πραξικοπηματική καθυπόταξη της Αλβανίας από τη μουσολινική Ιταλία και η μετατροπή της σε ιταλικό προτεκτοράτο τον Απρίλιο του 1939 οδήγησαν στην προφορική δήλωση Άγγλων και Γάλλων ότι «θα συμπαρασταθούν στην Ελλάδα αν απειληθεί η ανεξαρτησία της», χωρίς ωστόσο αυτή να προσλάβει

---

[5] Κωνσταντίνα Μπότσιου, «Η Ελλάδα στην Κοινωνία των Εθνών: από τη διεθνή συνεργασία στις διμερείς συμμαχίες», στο Ευ. Βενιζέλος, Κ. Κωστής, Ευ. Χατζηβασιλείου (επιμ.), *Εργαστήριον η Ελλάς. Θεσμοί και Καταστάσεις που δοκιμάστηκαν στην Ελλάδα από την Παλιγγενεσία έως τις ημέρες μας*, εκδόσεις Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη 2021, σ. 174-177, 187.

[6] Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, «Η ευρωπαϊκή ασφάλεια υπό κατάρρευση» και Ιωάννης Κολιόπουλος, «Το καθεστώς της 4ης Αυγούστου», στο *Ελλάδα. 20ός αιώνας. 1930-1940*, Α΄ τόμος, Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, Αθήνα 2017, σ. 23, 49, 53.

στρατιωτικό ή πολιτικό περιεχόμενο, αφού δεν είχε αναληφθεί καμία συμβατική δέσμευση. «Οι γενικόλογες διεθνείς εγγυήσεις της Βρετανίας και της Γαλλίας δεν είχαν ουσιαστικό περιεχόμενο, όπως δεν είχαν και στην περίπτωση της Τσεχοσλοβακίας και της Πολωνίας»[7]. Οι Ιταλοί γνώριζαν ότι καμιά δύναμη δεν θα προσέτρεχε στο πλευρό της Ελλάδας, ούτε καν η Βρετανία.[8] Μέσα λοιπόν σε αυτό το δυσμενές για την Ελλάδα διπλωματικό πλαίσιο πράγματι είχαν τεράστια σημασία το Όχι της 28ης Οκτωβρίου και οι επιτυχίες του ελληνικού στρατού.

Η περίπτωση της Ελλάδας έδειξε ακόμη ότι ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος δεν ήταν παντού και σε κάθε χρονική του φάση ένας αγώνας ανάμεσα στον φασισμό και τη δημοκρατία. Η επιλογή στρατοπέδου στον πόλεμο που είχε ξεσπάσει κι εξαπλωνόταν δεν ήταν μόνο ούτε πάντοτε ζήτημα ιδεολογικής ταύτισης. Δεν προέβαλαν όλες οι δημοκρατικές χώρες σθεναρή αντίσταση στον φασιστικό άξονα, ενώ υπήρξαν χώρες με αυταρχικό-δικτατορικό πολίτευμα που δεν συμπαρατάχθηκαν με τη φασιστική Ιταλία και την εθνικοσοσιαλιστική Γερμανία, όπως δείχνουν οι περιπτώσεις της Γιουγκοσλαβίας και της Ελλάδας. Εξάλλου η σύμπλευση έστω και για λίγο της Σοβιετικής Ένωσης με τη χιτλερική Γερμανία σε βάρος της Πολωνίας και αργότερα η συμπαράταξη των φιλελεύθερων ΗΠΑ και της Βρετανίας με την κομμουνιστική ΕΣΣΔ δηλώνουν ακριβώς την πρόταξη των εθνικών και κρατικών συμφερόντων έναντι της ιδεολογικής συγγένειας και συμπαράταξης.

Είναι αλήθεια ότι για αρκετούς ήταν ιδεολογικά και πολιτικά άβολο το ότι η απόκρουση των ιταλικών αξιώσεων προήλθε από τον Ι. Μεταξά, πρωθυπουργό με δικτατορικές εξουσίες, αν αναλογιστούμε την ταραχώδη μεσοπολεμική αλλά και μεταπολεμική πορεία της χώρας (εθνικός διχασμός, εμφύλιος πόλεμος κ.λπ.). Δεν πρέπει όμως να ξεχνάμε ότι η μεταξική δικτατορία ήταν μία από τις πολλές στην Ευρώπη του τέλους της δεκαετίας του 1930, οπόταν ο κοινοβουλευτισμός και η δημοκρατία επιβίωναν μόνο στη Βρετανία, το Βέλγιο, την Ολλανδία, τις σκανδιναβικές χώρες και την Τσεχοσλοβακία. Ακόμη κι εκεί όμως ήταν πολλοί οι θαυμαστές του ναζιστικού προτύπου, της υπέρβασης της οικονομικής κρίσης με αυταρχισμό.[9]

Δεν πρέπει επίσης να λησμονούμε ότι τα αυταρχικά και δικτατορικά καθεστώτα είχαν τον εθνικισμό ως βασικό πυλώνα της ιδεολογίας τους,

---

7 Μπότσιου, «Η Ελλάδα στην Κοινωνία των Εθνών…», ό.π., σ. 187, και Σβολόπουλος, «Η ευρωπαϊκή ασφάλεια υπό κατάρρευση», ό.π., σ. 59.

8 Πετράκη, *Ο Ιωάννης πίσω από τον Μεταξά*, ό.π., σ. 171.

9 Mark Mazower, *Σκοτεινή Ήπειρος. Ο ευρωπαϊκός 20ός αιώνας*, εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2001, σ. 145-146.

προβάλλοντας τα εθνικά δίκαια, το μεγαλείο και τη μοναδικότητα του λαού τους, σε μια περίοδο κατά την οποία κάποια κράτη είχαν μόλις συσταθεί και αναγνωριστεί ως ανεξάρτητα (π.χ. Πολωνία, Γιουγκοσλαβία, Φινλανδία, βαλτικές χώρες), κάποια είχαν σημαντικά εδαφικά κέρδη (Ρουμανία), ενώ άλλα προσπαθούσαν να διαχειριστούν τα εθνικά τους τραύματα καθώς είχαν χάσει εδάφη και διέθεταν εθνικές μειονότητες σε άλλα κράτη, με χαρακτηριστική την περίπτωση της ακρωτηριασμένης Ουγγαρίας και των ουγγρικών μειονοτήτων στη Ρουμανία, στη Γιουγκοσλαβία και την Τσεχοσλοβακία.

Η επιτυχής ή μη διεξαγωγή ενός πολέμου εξαρτιόταν και από δύο άλλους παράγοντες: το αξιόμαχο του στρατού μιας χώρας και το εθνικό φρόνημα του λαού της. Επιχειρώντας μια ευρωπαϊκή σύγκριση, θα λέγαμε ότι ο ελληνικός στρατός σε σχέση με τους στρατούς άλλων, μικρού και μεσαίου μεγέθους, χωρών βρισκόταν σε σχετικά καλό επίπεδο, και αυτό αποδείχθηκε περίτρανα στον ελληνοϊταλικό πόλεμο.

Οι αμφιβολίες του Βρετανικού Πολεμικού Συμβουλίου στις 21 Μαΐου1940 για την αξία του ελληνικού στρατού ως πολεμικής μηχανής και τη σκοπιμότητα παροχής υλικής βοήθειας σε αυτόν διαλύθηκαν πολύ γρήγορα στο αλβανικό μέτωπο του 1940.[10] Παρά τις αδυναμίες και τις αντιξοότητες, ο ελληνικός στρατός αποδείχθηκε άρτια οργανωμένος και κατήγαγε διαδοχικές νίκες εκπλήσσοντας ολόκληρη την Ευρώπη.

Ας λάβουμε υπόψη ότι από το 1870 και μετά το ελληνικό κράτος έθετε ως στόχο του τη δημιουργία ενός σύγχρονου στρατού, ο οποίος με τις νίκες του το 1912-13 οδήγησε στον διπλασιασμό της εθνικής επικράτειας.[11] Άρα επρόκειτο για έναν στρατό με έμπειρα στελέχη, δοκιμασμένες δομές και χρονικό βάθος, ενώ στην Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη υπήρχαν νεοσύστατοι στρατοί (μετά το 1918), όπως ο πολωνικός και ο τσεχοσλοβακικός.

Η πολεμική προσπάθεια χρειάζεται και υψηλό φρόνημα και ηθικό. Ο ύστερος 19ος αιώνας και ο πρώιμος 20ός αιώνας υπήρξαν περίοδοι καλλιέργειας ισχυρού εθνικού φρονήματος στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες. Στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο εκατομμύρια Ευρωπαίων κλήθηκαν να δώσουν και έδωσαν τις ζωές τους για την πατρίδα και τη χώρα τους. Όσον αφορά την Ελλάδα, ο ενθουσιασμός, η αποφασιστικότητα και η παλλαϊκή συμμετοχή στην επιστράτευση για το αλβανικό μέτωπο καθώς και η μεγάλη στήριξη του άμαχου

---

10 Πετράκη, *Ο Ιωάννης πίσω από τον Μεταξά*, ό.π., σ. 163.

11 «Στρογγυλή τράπεζα – Συμπεράσματα» (Κώστας Κωστής), στο Βενιζέλος, κ.ά. (επιμ.), *Εργαστήριον η Ελλάς*, ό.π., σ. 415.

πληθυσμού έπαιξαν κομβικό ρόλο στον αγώνα εναντίον της μουσολινικής Ιταλίας.

Είναι αποκαλυπτικές οι μαρτυρίες από τα *Τετράδια Ημερολογίου* του 35χρονου τότε Γιώργου Θεοτοκά:

28 Οκτωβρίου 1940, μεσημέρι στην Αθήνα.

«Σιγά-σιγά η Αθήνα παίρνει το ύφος των μεγάλων εθνικών εορτών, κάτι που θυμίζει λ.χ. τα Εκατόχρονα της Ελληνικής Επανάστασης, αλλά πιο αυθόρμητα και πιο νεανικά… Είχα πολλά, πάρα πολλά χρόνια να δω τέτοιο ενθουσιασμό στην Αθήνα. Αισθάνεται κανείς ένα πάθος μες στον αέρα, ένα φανατισμό, μια λεβεντιά. Ξύπνησε το ελληνικό φιλότιμο, είναι κάτι ωραίο. Και μια τέλεια εθνική ενότητα. Είναι η πρώτη φορά στη ζωή μου που αισθάνομαι τέτοιαν ομόνοια να βασιλεύει στον τόπο.»[12]

1 Νοεμβρίου

«Θέλω να υπηρετήσω και δε βρίσκω τον τρόπο. Διώχνουν τους εθελοντές. Σήμερα ακούω ότι λένε πως είναι ζήτημα αν θα καλέσουν τους αγύμναστους πριν τρεις μήνες. Αισθάνομαι μειωμένος, δεν ξέρω τι πρέπει να κάνω…»

«Τη νύχτα το ραδιόφωνο μεταδίδει μια έκκληση του γενικού γραμματέα του (παράνομου ως χτες) κομμουνιστικού κόμματος της Ελλάδας που είναι κάτι σα μια παροχή ψήφου εμπιστοσύνης στο Μεταξά για τη διεξαγωγή του πολέμου, τον οποίο η έκκληση χαρακτηρίζει ως εθνικοαπελευθερωτικό.»

Και παρακάτω, εκφράζοντας την ελπίδα η Ρωσία να αποφάσισε να εναντιωθεί στην επικράτηση του Άξονα στη Βαλκανική και στο Αιγαίο, γράφει:

«Στην Ελλάδα γίνεται ίσως, αυτή τη στιγμή, η στροφή των ευρωπαϊκών πεπρωμένων».[13]

Το μοναδικό κλίμα εθνικής ομοψυχίας που επικράτησε μετά την 28η Οκτωβρίου και τεκμηριώνεται από κείμενα και πηγές της εποχής καθόρισε εν πολλοίς τον ίδιο τον εθνικό και ενωτικό χαρακτήρα της επετείου της 28ης Οκτωβρίου.

Κατά τον Ιάσονα Χανδρινό, μέσα στην Κατοχή, στο μυαλό, τα χείλη και τα κείμενα των αντιστασιακών όλου του πολιτικού φάσματος κυριαρχούσε η λέξη «αγώνας», με τα απαραίτητα προσδιοριστικά του, «απελευθερωτικός»,

---

[12] Γιώργος Θεοτοκάς, *Τετράδια Ημερολογίου (1939-1953)*, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας» Ι. Δ. Κολλάρου, Αθήνα [19…], σ. 170. Ευχαριστώ για την υπόδειξη την ιστορικό και συνάδελφο του Τμήματος Θεατρικών Σπουδών Άννα Καρακατσούλη.

[13] Στο ίδιο, σ. 178-179.

«εθνικός», «εθνικοαπελευθερωτικός», οι φράσεις «εθνική επανάσταση», «ξεσκλάβωμα» (με την απαραίτητη χρήση-κατάχρηση του όρου «εθνικός» σε κάθε ευκαιρία).

«Η 28η Οκτωβρίου 1941, πρώτη επέτειος κήρυξης του ελληνοϊταλικού πολέμου, συνέπεσε με το ιδιαίτερα συναισθηματικά φορτισμένο κλίμα του πρώτου χρόνου της σκλαβιάς και καθιερώθηκε σχεδόν αυτόματα ως μνημονικός τόπος, συμβολικά ισότιμος με την 25η Μαρτίου».[14]

Η Επανάσταση του 1821 χρησίμευσε ως η μήτρα προτύπων για τους νέους αγωνιστές του έθνους, ανεξαρτήτως πολιτικής και ιδεολογικής χροιάς. Στο πρώτο διάγγελμα-αυτοπαρουσίαση του ΕΑΜ στον αθηναϊκό λαό περιλαμβανόταν και μια πρόσκληση-προτροπή στους αξιωματικούς να προσφέρουν τις γνώσεις τους, την πείρα και τη δοκιμασμένη τόλμη τους στην οργάνωση των εθνικών δυνάμεων, ακολουθώντας το παράδειγμα των καπεταναίων, των καραβοκυραίων, των ναυτών του 1821, του Κολοκοτρώνη, του Μιαούλη, του Κανάρη κ.ά.[15]

Η 28η Οκτωβρίου εδραιώθηκε γρήγορα ως ενωτική ημερομηνία και ιστορική στιγμή στη συνείδηση των Ελλήνων, ως η επέτειος ενός πατριωτικού πολέμου για όλες τις πολιτικές δυνάμεις, παρά το μεταξύ τους ιδεολογικό και πολιτικό χάσμα και παρά τον Εμφύλιο Πόλεμο που ακολούθησε την Κατοχή.[16]

«Αποτέλεσε μια ηρωική και καθαγιασμένη μνήμη που μπορεί κάποιος να μεταλαμπαδεύσει ανεμπόδιστα στις επόμενες γενιές.»

«Σύμφωνα με το διάταγμα της 24ης Οκτωβρίου 1944 (12 μέρες μετά την απελευθέρωση), στο οποίο ορίσθηκε ως ημέρα "εθνικού εορτασμού", η 28η Οκτωβρίου ήταν επέτειος της Αντιστάσεως του Έθνους εις την Ιταλικήν επίθεσιν και της συμμετοχής του εις το Συμμαχικόν μέτωπον της Ελευθερίας.»[17]

Η θέσπιση της 28ης Οκτωβρίου ως εθνικής επετείου διαφοροποιεί αρκετά την Ελλάδα από τις περισσότερες χώρες της Ευρώπης που δεν διαθέτουν εθνική επέτειο που να συνδέεται με τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Αλλά και οι μόνες δύο χώρες με εθνική επέτειο σχετιζόμενη με τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, η Ιταλία και η Αυστρία, εορτάζουν και υμνούν το τέλος και την επαύριον του πολέμου,

---

[14] Ιάσονας Χανδρινός, «Εθνική Αντίσταση. Ιστορικές, πολιτικές και θεσμικές εννοιολογήσεις από το 1941 στο σήμερα», στο Κ. Γαρδίκα, Α. Μ. Δρουμπούκη, Β. Καραμανωλάκης, Κ. Ράπτης (επιμ.), *Η μακρά σκιά της δεκαετίας του '40. Πόλεμος – Κατοχή – Αντίσταση - Εμφύλιος* (Τόμος αφιερωμένος στον Χάγκεν Φλάισερ: Ιστορήματα 5), Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2015, σ. 193.

[15] Στο ίδιο, σ. 193-194.

[16] Δέσποινα Παπαδημητρίου, «Περί κοινωνικής μνήμης και ιστορίας. Σκέψεις γύρω από την 28η Οκτωβρίου», στο Γαρδίκα, κ.ά. (επιμ.), *Η μακρά σκιά της δεκαετίας του '40*, ό.π., σ. 313.

[17] Στο ίδιο, σ. 316.

που σήμανε το τέλος της βασιλείας για την πρώτη (1946) και την απαρχή της ουδετερότητας και την αποχώρηση των τελευταίων συμμαχικών δυνάμεων κατοχής το 1955 για τη δεύτερη.

Όπως σημειώνει στο εμβληματικό βιβλίο του *Πόλεμοι της Μνήμης* ο ομότιμος καθηγητής του ΕΚΠΑ Χάγκεν Φλάισερ:

«Όλος σχεδόν ο πλανήτης γιόρτασε, το 2005, τη στρογγυλή 60ή επέτειο. Μία από τις λίγες εξαιρέσεις, ανάμεσα στις χώρες που είχαν ενεργό συμμετοχή, ήταν η Ελλάδα, η οποία επιμένει να εορτάζει την "ηρωική" αρχή της πολεμικής εμπλοκής παρά το νικηφόρο τέλος της, πιθανότατα επειδή εκείνο προμήνυε νέα και εν μέρει χειρότερα δεινά για τον τόπο – την εμφύλια σύγκρουση που εξακολουθεί να προκαλεί έντονες αντιπαραθέσεις».[18]

Ας τελειώσω με την ευχή να εορτάζουμε και να τιμούμε για πολλά ακόμη χρόνια την 28η Οκτωβρίου εν ειρήνη και ευημερία.

Σας ευχαριστώ για την προσοχή σας.

[18] Φλάισερ, *Οι πόλεμοι της μνήμης*, ό.π., σ. 17.

ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 2024

ΑΝΑΓΟΡΕΥΣΗ ΣΕ ΕΠΙΤΙΜΟ ΔΙΔΑΚΤΟΡΑ
ΤΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΟΔΟΝΤΙΑΤΡΙΚΗΣ
ΤΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΥΓΕΙΑΣ
ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ
ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ **STEPHEN PORTER**
ΚΑΘΗΓΗΤΗ ΣΤΟΜΑΤΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗ
ΤΟΥ UCL EASTMAN DENTAL INSTITUTE
(ΗΝΩΜΕΝΟ ΒΑΣΙΛΕΙΟ)

Την 1η Νοεμβρίου 2024, ημέρα Παρασκευή και ώρα 19.00, στη Μεγάλη Αίθουσα του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, αναγορεύθηκε επίτιμος διδάκτωρ του Τμήματος Οδοντιατρικής της Σχολής Επιστημών Υγείας του Πανεπιστημίου Αθηνών ο κύριος **Stephen Porter**, Καθηγητής Στοματολογίας και Διευθυντής του UCL Eastman Dental Institute (Ηνωμένο Βασίλειο).

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

***** Προσφώνηση από τον Αντιπρύτανη Έρευνας και Καινοτομίας του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, Καθηγητή κύριο Ευστάθιο Π. Ευσταθόπουλο.

* Παρουσίαση του έργου και της προσωπικότητας του τιμωμένου από τον Πρόεδρο του Τμήματος Οδοντιατρικής, Καθηγητή κύριο Νικόλαο Γ. Νικητάκη.

* Αναγόρευση του τιμωμένου:
Ανάγνωση των κειμένων του Ψηφίσματος του Τμήματος, της Αναγόρευσης και του Διδακτορικού Διπλώματος από τον Πρόεδρο του Τμήματος Οδοντιατρικής, Καθηγητή κύριο Νικόλαο Γ. Νικητάκη.
Περιένδυση του τιμωμένου με την τήβεννο της Σχολής από τον Αντιπρύτανη του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, Καθηγητή κύριο Ευστάθιο Π. Ευσταθόπουλο.

* Ομιλία του τιμώμενου Καθηγητή, κυρίου Stephen Porter, με τίτλο: «Why Oral Medicine matters in Greece and around the globe».

ΕΥΣΤΑΘΙΟΥ Π. ΕΥΣΤΑΘΟΠΟΥΛΟΥ
Καθηγητή και Αντιπρύτανη Έρευνας και Καινοτομίας του ΕΚΠΑ

ΠΡΟΣΦΩΝΗΣΗ

Αξιότιμε Πρόεδρε της Ιατρικής Σχολής, Καθηγητά κ. Αρκαδόπουλε,
Αξιότιμε Πρόεδρε της Οδοντιατρικής Σχολής, Καθηγητά κ. Νικητάκη,
Αξιότιμε Καθηγητά κ. Porter,
Αξιότιμες και αξιότιμοι κυρίες και κύριοι συνάδελφοι,
Εκλεκτοί προσκεκλημένοι,
Κυρίες και κύριοι,

Εδώ και πολλά χρόνια, το Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών βρίσκεται σταθερά στην κορυφή των ελληνικών πανεπιστημίων και ανάμεσα στα καλύτερα του κόσμου. Ειδικότερα, η Οδοντιατρική Σχολή αποτελεί μία από τις ιστορικότερες και καλύτερες Σχολές της Ελλάδας, όχι βάσει υποκειμενικών κρίσεων, αλλά βάσει των πλέον αξιόπιστων διεθνών κατατάξεων και αξιολογήσεων. Την πιο πρόσφατη διάκριση για την Οδοντιατρική Σχολή επιφύλασσε η δημοσίευση των αποτελεσμάτων της παγκόσμιας κατάταξης Πανεπιστημίων του Οργανισμού QS (Quacquarelli Symonds) για το 2024. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα αυτής της κατάταξης, η Οδοντιατρική Σχολή του ΕΚΠΑ κατατάσσεται στις πρώτες 100 θέσεις των καλύτερων Οδοντιατρικών Σχολών του κόσμου.

Επιπροσθέτως, η Οδοντιατρική Σχολή του ΕΚΠΑ, από το 2017 έως σήμερα, έχει βρεθεί τέσσερις φορές στο top 100 των Οδοντιατρικών Σχολών παγκοσμίως στην κατάταξη ή στη «λίστα» της Σανγκάης, όπως είναι γνωστή στο ευρύ κοινό, ενώ άλλες τρεις φορές στο ίδιο χρονικό διάστημα βρισκόταν στις θέσεις 100-150.

Οι Πρυτανικές Αρχές του ΕΚΠΑ και η Διοίκηση της Οδοντιατρικής Σχολής, ξεπερνώντας γραφειοκρατικά εμπόδια, είναι στην ευχάριστη θέση να ανακοινώσουν τη θεμελίωση του νέου κτηρίου της Οδοντιατρικής Σχολής, το οποίο στην τελική του μορφή πρόκειται να διαθέτει υπόγειο, ισόγειο και 3 ορόφους, συνολικού εμβαδού 2.000 m^2, και η ολοκλήρωση της ανέγερσής του αναμένεται στα τέλη του έτους 2025. Στόχος είναι μέσα από το σπουδαίο αυτό έργο να υποστηρίξουμε το ερευνητικό, επιστημονικό και διδακτικό έργο της

Σχολής και να εξασφαλίσουμε ένα ποιοτικό περιβάλλον δράσης για τους καθηγητές και τους φοιτητές μας, εφάμιλλο με τα διεθνή πανεπιστημιακά πρότυπα.

Βρισκόμαστε σήμερα εδώ για να απονείμουμε τον τίτλο του επίτιμου διδάκτορα της Οδοντιατρικής Σχολής σε μία από τις σημαντικότερες προσωπικότητες στον χώρο της παγκόσμιας Στοματολογίας, τον κ. Porter Stephen, Καθηγητή του UCL Eastman Dental Institute της Αγγλίας.

Ο Καθηγητής κ. Porter είναι διεθνώς αναγνωρισμένος για την κατάρτιση και τις πολύπλευρες γνώσεις του στον τομέα της Στοματολογίας και έχει αναδείξει το εν λόγω γνωστικό αντικείμενο τόσο μέσα από τον μεγάλο αριθμό δημοσιεύσεών του σε έγκριτα επιστημονικά περιοδικά (περίπου 480) όσο και μέσα από τις σημαντικές διακρίσεις που έχει λάβει στη διάρκεια της πολυετούς καριέρας του.

Η συνεισφορά του κ. Porter στη διδασκαλία και στην έρευνα καθώς και η άοκνη κοινωνική δράση του, ιδίως μέσα από την πολύχρονη παρουσία του ως Πανεπιστημιακού Δασκάλου στο Eastman Dental Institute for Oral Health Care Sciences, τον καθιστούν μια από τις επιδραστικότερες φυσιογνωμίες στον επιστημονικό κλάδο της Στοματολογίας.

Τον καλωσορίζουμε λοιπόν στην Οδοντιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου μας.

Dear Professor Porter,

We welcome you to our University community and we are looking forward to our future collaboration. On behalf of the University of Athens, I would like to express to you my warmest congratulations.

Thank you very much.

ΝΙΚΟΛΑΟΥ Γ. ΝΙΚΗΤΑΚΗ
Καθηγητή και Προέδρου του Τμήματος Οδοντιατρικής του ΕΚΠΑ

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΑΣ ΤΟΥ ΤΙΜΩΜΕΝΟΥ

Αξιότιμε κ. Αντιπρύτανη Έρευνας και Καινοτομίας, Καθηγητή κ. Ευστάθιε Ευσταθόπουλε,
Dear Professor Stephen Porter,
Αξιότιμοι Καθηγητές,
Αγαπητοί φοιτητές,
Κυρίες και κύριοι,

Περιποιεί ιδιαίτερη τιμή για την Οδοντιατρική Σχολή του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών η σημερινή τελετή αναγόρευσης του Professor Stephen Porter σε επίτιμο διδάκτορα του Τμήματος Οδοντιατρικής του ΕΚΠΑ. Στο πρόσωπο του τιμωμένου αντιπροσωπεύονται όλες οι αξίες και τα ιδανικά που διαχρονικά πρεσβεύει και υπηρετεί το Πανεπιστήμιό μας στο σύνολό του και η Οδοντιατρική Σχολή ειδικότερα. Πρόκειται για τις αξίες εκείνες οι οποίες αναγνωρίζονται και επιβραβεύονται τόσο από το σύνολο της ελληνικής κοινωνίας και της παγκόσμιας επιστημονικής κοινότητας όσο και από τις πλέον αντικειμενικές και έγκυρες διεθνείς κατατάξεις, σύμφωνα με τις οποίες η Οδοντιατρική Σχολή του ΕΚΠΑ βρίσκεται σταθερά ανάμεσα στις 70-100 καλύτερες παγκοσμίως και μεταξύ των κορυφαίων στην Ευρώπη.

Αυτές οι διακρίσεις δεν θα ήταν εφικτές αν το σύνολο των στελεχών της Οδοντιατρικής Σχολής, τα μέλη ΔΕΠ, οι επιστημονικοί συνεργάτες, οι υποψήφιοι διδάκτορες, οι μεταπτυχιακοί φοιτητές και το διοικητικό και λοιπό προσωπικό δεν διακατέχονταν από τα ιδανικά της επιδίωξης της αριστείας σε όλα τα επίπεδα και τις πτυχές της οδοντιατρικής επιστήμης, εκπαίδευσης και λειτουργήματος, συμπεριλαμβανομένων της επιστημονικής τεκμηρίωσης και ανάπτυξης, της ουσιαστικής ερευνητικής και συγγραφικής δραστηριότητας, του κλινικού έργου για την αντιμετώπιση των πολυποίκιλων οδοντοστοματολογικών παθήσεων, της εμπνευσμένης διδασκαλίας και μεταλαμπάδευσης της γνώσης στις νεότερες γενεές, του ακαδημαϊκού ήθους και της κοινωνικής προσφοράς.

Όλες οι παραπάνω αρετές προσωποποιούνται στο έργο, στον «βίο και πολιτεία» του Καθηγητή Stephen Porter. Η συνεισφορά του κ. Porter στη διδασκαλία και στην έρευνα, καθώς και η κοινωνική του δράση, ιδίως μέσα από την πολύχρονη παρουσία του ως Πανεπιστημιακού Δασκάλου και Διευθυντή στο Eastman Dental Institute for Oral Health Care Sciences, αλλά και μέσα από την αδιάλειπτη συμμετοχή του στα διεθνή επιστημονικά fora, τον καθιστούν μία από τις σημαντικότερες φυσιογνωμίες στον χώρο της παγκόσμιας Στοματολογίας και Οδοντιατρικής.

Αφού μου επιτρέψετε να συνοψίσω όσα είπα παραπάνω για τον τιμώμενό μας και στην αγγλική γλώσσα, είναι τιμή μου να παρουσιάσω συνοπτικά το ιδιαίτερα πλούσιο βιογραφικό του.

Professor Stephen Porter BSc, BDS, MB ChB, MD, PhD, FDS RCS, FDS RCS Edin, FFD RCSI, FHEA

Stephen Porter is Professor of Oral Medicine of UCL Eastman Dental Institute. He held the position of Director of UCL Eastman Dental Institute between 2008 and 2024 and hence was the longest serving Director/Dean of any Dental Institute in the UK and possibly Europe.

He holds degrees in Biochemistry (1979), Dentistry (1982) and Medicine (1991) as well as PhD (Immunology, 1987) and Doctor of Medicine by research (Immunodeficiency, 1993). He is a Fellow by examination in Dental Surgery of both the Royal College of Surgeons of England (1987) and Edinburgh (1987) and was awarded an Honorary Fellowship in Dental Surgery by the Royal College of Surgeons of Ireland (2020).

He is a past President of the British and Irish Society for Oral Medicine as well as the European Association of Oral Medicine. He is a past Senior Vice Dean of the Faculty of Dental Surgery of the Royal College of Surgeons of England. He was a contributor to the first World Workshop in Oral Medicine and, in view of his young age at that time, is possibly the only reviewer of that meeting to still be academically active.

He has been awarded the John Hunter Medal for Biochemistry (University of Glasgow), the Menzies Campbell Medal of the Royal College of Surgeons of England, the Edward Leo Sheridan Medal of the Royal College of Surgeons of Ireland and Honorary Doctor of Medicine by the University of Gothenburg (Sweden).

His research interests have been focused upon contemporary aspects of Oral Medicine and allied areas and have encompassed HIV disease and other immunodeficiencies, herpes group infection, mycotic infection, potentially

malignant oral mucosal disease and salivary gland disease. He has published over 500 works and at present is one of the 2% most-cited authors in the field of Dentistry.

His research findings have included the oral phenotype of HIV disease, the frequency of oral carriage of HHV-8 in immunodeficient individuals, the frequency and nature of azole resistance of candidal species in HIV disease, the long-term behavior and risk factors of oral epithelial dysplasia, the non-invasive identification of potentially malignant oral disease and the long-term behavior, novel management and malignant potential of oral lichen planus. He has co-authored 12 books, authored many invited chapters for major texts of otorhinolaryngology, gastroenterology, oral and maxillofacial surgery and dermatology, and other articles for clinicians and patients.

His clinical interests are the medical management of disorders of the oral mucosa, salivary glands and abnormalities of orofacial sensation. He has a particular focus upon the management of complex disease and as such receives referrals from specialists of many fields in London and the surrounding areas. His present clinical interests include the impact of IgG4 related disease upon the mouth as well as the evolution of disease of the salivary glands and other oral tissues by state-of the-art therapies, such as Immune Check Point Inhibitors and Proton Beam Therapy.

He combines clinical work with the postgraduate teaching of students from around the globe, having established Masters programs in both Oral Medicine and Special Care Dentistry that remain the only such programs in the UK. He has a long track record in successful PhD supervision, with postgraduates going on to hold senior positions in universities across the globe.

Professor Porter has a strong interest in the transfer of knowledge to patient and as such is the clinical adviser to several patient groups in the UK and internationally (British Sjogren's Syndrome Association, Raynaud's & Scleroderma Association, Lupus UK, Ehler Danlos patient group and DEBRA-Epidermolysis Bullosa).

His leadership of UCL Dental Institute has been marked by the redevelopment of completely new clinical and research facilities – opened in 2020, the establishment of the UK's only Oral Theme in a Biomedical Research Centre of the National Institute for Health Research (NIHR) and the award of Athena Swan Silver by the Equality Charter of the UK – reflecting both his leadership and commitment to equality, diversity and inclusion within academia.

Για όλα τα παραπάνω, ο Καθηγητής Porter έχει αποτελέσει πηγή έμπνευσης και λαμπρό παράδειγμα προς μίμηση για γενεές Ελλήνων οδοντιάτρων και ακαδημαϊκών, αρκετοί εκ των οποίων είχαν την τύχη και το προνόμιο να μαθητεύσουν δίπλα του ή να συνεργαστούν μαζί του επί σειρά ετών. Επιπλέον, ο Καθηγητής Porter διάκειται φίλα και με σεβασμό στην Ελλάδα και τις προσπάθειες των Ελλήνων επιστημόνων και οι ήδη ιδιαίτερα ισχυροί οικογενειακοί και φιλικοί δεσμοί του με τη χώρα μας θα ενισχυθούν έτι περαιτέρω από την αναγόρευσή του σε Επίτιμο Διδάκτορα του Τμήματος Οδοντιατρικής του ΕΚΠΑ, του αρχαιότερου και ιστορικότερου Πανεπιστημίου της Ελλάδας.

STEPHEN PORTER
Καθηγητή Στοματολογίας και Διευθυντή του UCL Eastman Dental Institute (Ηνωμένο Βασίλειο)

ΟΜΙΛΙΑ ΜΕ ΘΕΜΑ: «WHY ORAL MEDICINE MATTERS IN GREECE AND AROUND THE GLOBE»

Introduction

The aim of this presentation is to provide an overview of the role and challenges for Oral Medicine in Greece and around the globe. The principal objective is to provide an understanding of why the practice of Oral Medicine matters to everyone, in Athens, in Greece and indeed everywhere.

I will endeavor to cover several topics: what is the practice of Oral Medicine and it why matters. I will outline the wide array of pathological processes that underlie the diseases that are relevant to Oral Medicine. Many of these oral disorders are complex and hence challenging to prevent and/or treat. Disease relevant to Oral Medicine is always changing, and will continue to do so, thus the specialty and all those who manage patients must in turn never stand still – but advance. Allied to this there is an essential need for education, research and public and patient engagement to each be advanced. Unless disease is well managed, and patients (and the public) informed of the implications of therapy and possible preventative strategies there can be no lessening of the increasing burden of relevant oral disease to individuals, health care systems or indeed populations of any country – including Greece.

Oral Medicine - definitions

There is no one over-arching, internationally recognized definition of Oral Medicine. However, broadly, it can be defined as "The non-surgical management of disorders of the mouth and allied structures including abnormalities of sensation and movement". These oral disorders refer to abnormalities of the lining of the mouth (the oral mucosa) and the gums (excluding plaque-induced gingivitis and periodontitis), salivary glands (manifesting as swellings and oral dryness), swellings and/or pain of the

mouth and the face [but not the usual toothache – which is almost always driven by plaque-induced caries (dental decay)], as well as abnormal taste sensation (such as dysgeusia) and movement of the mouth. Nevertheless, there is considerable variation across the globe in the definition and practice of Oral Medicine. For example, in Greece Oral Medicine includes histopathology, in the USA the practice (and specialty) of Facial Pain is separate to that of Oral Medicine and, in many countries, Oral Surgery and/or Maxillofacial Surgery embraces Oral Medicine.

The significance of Oral Medicine

Oral Medicine is important because oral diseases manifest with symptoms and signs that lessen the quality of life and the well-being of the affected individuals.

The most common symptoms and signs include oral pain, which causes difficulty with speech (and as a result communication) and eating (affecting nutrition), dryness of the mouth, which causes difficulties with speech (and thus communication), difficulty with swallowing and taste (both giving rise to detrimental effects upon nutrition), abnormal shape of the lower face (for example enlarged lips) and oral malodour – both of which may adversely impact upon challenges in socialization. Each of the aforementioned symptoms (i.e. pain, dryness, oral malodour and taste abnormality) alone, or in combination, unsurprisingly can give rise to unhappiness in life and perhaps paradoxically, psychological distress can itself give rise to oral pain, dryness and altered taste – despite there being no objective oral disease. Good oral health matters and without it, individuals are unable or fail to embrace a fruitful life.

The challenge of many disease processes

The great majority of the disease of the mouth is dental caries, gingivitis and periodontitis – each principally caused by dental plaque. In addition, while such disease may adversely affect oral function, it rarely is life-threatening. In contrast, the disorders of oral and orofacial structures relevant to Oral Medicine are not plaque-induced but driven by a wide array of different pathological mechanisms – and can be life-threatening [e.g. oral cancer (oral squamous cell carcinoma) and some cancers of the salivary glands (e.g. adenoid cystic carcinoma)].

Developmental/congenital disease such as ectodermal dysplasia (that typically causes failed development of teeth, sweat glands and hair) can also cause failure of development of salivary glands while a variety of, all be they rare, genetic disorders increase the risk of oral cancer (e.g. Fanconi anemia). Disease of the oral mucosa is often the result of an autoimmune attack (for example, pemphigus and pemphigoid give rise to painful oral and pharyngeal ulceration) and likewise, Sjogren's syndrome, one of the most common disorders of the salivary glands, has an autoimmune basis. A loss of systemic immunosurveillance systemically (as with unknown HIV disease) can give rise to a plethora of manifestations that include fungal infections and virally driven malignancies such as Kaposi's sarcoma. Enhanced inflammation as with the autoinflammatory disorders can give rise to significant oral ulceration while some of the recently available immune check point inhibitors can cause notable oral ulceration and loss of salivary gland function. Lifestyle behaviors such as tobacco and/or alcohol greatly impact upon the oral mucosa giving rise to cancer that, by local infiltration, cause devastating disease of the mouth as well as spread (metastasize) to other sites and eventually hasten early death. There is now very strong evidence that the rise in cancers of the posterior aspect of the tongue, observed in almost all countries, reflects sexual acquisition of cancer-causing (oncogenic) types of Human Papilloma Virus (HPV).

The aforementioned just examples of the wide diversity of underlying pathologies that can arise in the mouth that are relevant to Oral Medicine. Of note people can be affected at any point in the life course by many of these disorders – all of which may lessen the enjoyment and fulfilment of life.

The challenge of changing patterns of relevant disease

Similar to any organ the diseases that can arise in the mouth are ever-changing and becoming more diverse. There are many reasons for such challenge but include the emergence of infections [HIV in the 1970s and 80s, Non-A non-B viral hepatitis (later established to be HCV) in the 1990s and COVID-19 in 2019/2020], migration patterns spreading infection (e.g. mycobacterial and systemic mycotic) and social habits (e.g. smokeless tobacco), and variable community uptake of vaccinations (e.g. mumps). The almost universal communication via the internet also has its part in changing disease patterns relevant to Oral Medicine – for example syphilis is no longer an infection that tended to be confined to conurbations to rural areas,

patients may attend Oral Medicine clinics having information gleaned from the World Wide Web that is incorrect, and alarming to them and indeed may have encouraged quite bizarre thoughts via the "Munchhausen by internet" phenomenon.

Changes in lifestyle, for instance the fall of tobacco-related disease and the rise of sexually acquired HPV head and neck cancer, as well as the appearance of oral effects of many recreational drugs, including nitrous oxide, all impact upon Oral Medicine.

Similarly advances in health care have led to a wide array of hard and soft tissue disease of the mouth that requires the help of specialists in Oral Medicine. Improved early-life interventions, such as the allogeneic bone marrow transplantation can increase the risk of immune-drive disease that requires sometimes life-long clinical care as can the rare auto-inflammatory disorders. The significant expansion in novel biological and other therapies has in turn led to the realization that these agents may themselves give rise to a wide array of complex oral disorders – for example anti-PD1 (a therapy of malignant melanoma) may give rise to painful oral lichen planus as may immune check point inhibitors – that also cause loss of function of salivary glands while anti-RANKL for the treatment of metastatic prostate cancer can cause of medication-related osteonecrosis of the jaws (MRONJ).

Improved clinical care

In light of its sometimes-challenging nature, disease relevant to Oral Medicine now demands a much wider array of investigations and therapies than the past. While conventional histopathology remains a mainstay of the diagnosis of several common disorders an increasing number of histopathological and serological investigations are now available and sometimes required. Meaningful investigations are available using an increasingly broad spectrum of radiological investigations and interventions [e.g. ultrasound scanning combined or not with Fine Needle Aspirate Biopsy and cytopathology, Magnetic Resonance Imaging, Computed Tomography and Positron Emission Tomography (PET-CT)]. There have been significant advances in the definitive treatment of oral mucosal disease (rituximab, JAK inhibitors and others), disorders of the salivary glands (rituximab and others) and for pain (tocilizumab).

Implications for education, research and clinical care

It is inevitable that the demand for Oral Medicine care across the globe will rise. People live longer than the past and as lifespan extends so the risk of disease caused, for example, by lifestyle or failing immunosurveillance will climb. The costs of investigation and treatment of disease not initially recognized by others and/or complex from the outset will also inevitably continue to rise. Thus, there is, and will continue to be, a need for knowledgeable clinicians and researchers focused upon establishing the underlying pathogenesis, as well as improving the management and prevention of disease relevant to Oral Medicine.

Education and training must be delivered by skilled teachers who are truly *au fait* with research-driven literature with there also being a strong focus upon communication with patients and families. Education should consider equality, diversity and inclusion of those being trained as well as the patients and their families – and be lifelong (as disease is ever changing).

Research in Oral Medicine must be relevant to present and future needs, well planned, and executed in an ethical manner. It should include the views of patients, be appropriately funded, not wasteful, and embrace the concept of public engagement.

Clinical delivery in Oral Medicine must take account of the genuine needs of patients (and those around them) and their circumstances. Care should utilize information technologies, such as telediagnosis and artificial intelligence (AI), should be well resourced and, of course, should be led by talented and committed leaders and advocates.

Greece is a champion of Oral Medicine

Greece has a long tradition of leadership and innovation in medicine, and it is probable that persons such Hippocrates and others will have treated individuals with disorders of the mouth – although this is challenging to confirm. Greece was one of the first European countries to have clinical and academic Oral Medicine units. Researchers in Greece have made significant contributions to the understanding of immune-bullous disease, the impact of HIV infection upon the mouth and the risk factors of oral and salivary gland malignancy, malignancies of the mouth and salivary glands. As evidenced by their research, educational endeavors, textbooks and leadership of national and international organizations Greeks such as Professors George

Laskaris and Alexandra Sklavounou have assured Greece to be at the forefront of global Oral Medicine.

Patients and families requiring the clinical services of clinicians with skills in Oral Medicine are well served in Greece. At present the two dental schools of Greece are led by Deans who are also Professors of Oral Medicine. As Deans they must ensure that education and research of all aspects of oral health care are delivered optimally to assure high quality clinical care of patients by the many dental graduates of Greece. As Professors of Oral Medicine, they must, and do, deliver high quality education, research and clinical care. Similarly, there are a considerable number of talented clinicians, trained in Greece or abroad who provide excellent advice and care to patients. Of note, many of these clinicians are active members of national and/or specialist societies of Oral Medicine and are thus ensuring that their knowledge is contemporary and hence appropriate to prevent or resolve the many different and changing disorders that can affect the mouth.

Conclusion

The practice of Oral Medicine matters greatly as a wide range of disorders, of differing causes, can give rise to an array of symptoms that lessen the function of the mouth and adversely impact upon the well-being of individuals. There will always be a need for well informed, caring practitioners of Oral Medicine, researchers solving a wealth of different problems that surround oral health care, as well as advocates that ensure that oral health care is recognized by decision-makers as worthy of financial support – for everyone. I am indebted to the following individuals for their kindness in both nominating me for, and confirming the Honorary Doctorate as well as being so kind and generous with regards to by attendance at the ceremony in Athens:

Professor Gerasimos Siasos, Rector, NKUA
Professor Efstathios Efstathopoulos, Vice Rector, NKUA
Professor Nikolaos G. Nikitakis, Dean of School of Dentistry, NKUA
Dr Maria Georgaki, Assistant Professor in Oral Medicine and Pathology, NKUA
Staff of Department of Oral Medicine and Pathology, NKUA.

ΑΝΑΓΟΡΕΥΣΗ ΣΕ ΕΠΙΤΙΜΟ ΔΙΔΑΚΤΟΡΑ
ΤΗΣ ΝΟΜΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ
ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ
ΤΟΥ **ΔΡ. STEFAN GRUNDMANN**
ΠΡ. ΠΡΥΤΑΝΗ, ΚΑΘΗΓΗΤΗ ΤΟΥ ΙΔΙΩΤΙΚΟΥ
ΚΑΙ ΕΜΠΟΡΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΣΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
HUMBOLDT ZU BERLIN (ΓΕΡΜΑΝΙΑ)
ΚΑΙ ΚΑΘΗΓΗΤΗ ΤΟΥ ΔΙΑΣΥΝΟΡΙΑΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ
ΚΑΙ ΘΕΩΡΙΑΣ ΣΤΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΦΛΩΡΕΝΤΙΑΣ (ΙΤΑΛΙΑ)

Την 4η Νοεμβρίου 2024, ημέρα Δευτέρα και ώρα 19.00, στη Μεγάλη Αίθουσα του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, αναγορεύθηκε επίτιμος διδάκτωρ της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών ο **Δρ Stefan Grundmann**, πρ. Πρύτανης, Καθηγητής του Ιδιωτικού και Εμπορικού Δικαίου στο Πανεπιστήμιο Humboldt zu Berlin (Γερμανία) και Καθηγητής του Διασυνοριακού Δικαίου και Θεωρίας στο Ευρωπαϊκό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο Φλωρεντίας (Ιταλία).

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

***** Προσφώνηση από την Αντιπρύτανι Ακαδημαϊκών, Διεθνών Σχέσεων και Εξωστρέφειας του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, Καθηγήτρια κυρία Σοφία Παπαϊωάννου.

* Χαιρετισμός από τον Κοσμήτορα της Νομικής Σχολής, Καθηγητή κύριο Κωνσταντίνο Χριστοδούλου.

* Παρουσίαση του έργου και της προσωπικότητας του τιμωμένου από τους:

- Καθηγήτρια Εμπορικού Δικαίου και Διευθύντρια Β΄ Τομέα Ιδιωτικού Δικαίου της Νομικής Σχολής, κυρία Αλεξάνδρα Μικρουλέα

- Καθηγήτρια Αστικού Δικαίου και Διευθύντρια του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών «Διεθνείς και Ευρωπαϊκές Νομικές Σπουδές» της Νομικής Σχολής, κυρία Παρασκευή Παπαρσενίου.

* Αναγόρευση του τιμωμένου:
  Ανάγνωση των κειμένων του Ψηφίσματος της Σχολής, της Αναγόρευσης και του Διδακτορικού Διπλώματος και περιένδυση του τιμωμένου με την τήβεννο της Σχολής από τον Κοσμήτορα της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, Καθηγητή κύριο Κωνσταντίνο Χριστοδούλου.
* Ομιλία του τιμώμενου Καθηγητή Δρ. Stefan Grundmann, με τίτλο: «The EU Sustainable Enterprise and a Shift of Paradigm in Theory».

ΑΝΑΓΟΡΕΥΣΗ ΣΕ ΕΠΙΤΙΜΟ ΔΙΔΑΚΤΟΡΑ
ΤΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΧΗΜΕΙΑΣ
ΤΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΘΕΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ
ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ **MICHAEL GRAETZEL**
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗ ΤΟΥ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟΥ ΦΩΤΟΝΙΚΗΣ
ΚΑΙ ΔΙΕΠΙΦΑΝΕΙΩΝ
ΤΟΥ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟΥ ΤΗΣ ΛΩΖΑΝΝΗΣ

Την 5η Νοεμβρίου 2024, ημέρα Τρίτη και ώρα 12.00 μ., στη Μεγάλη Αίθουσα του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, αναγορεύθηκε επίτιμος διδάκτωρ του Τμήματος Χημείας της Σχολής Θετικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Αθηνών ο κύριος **Michael Graetzel**, Διευθυντής του Εργαστηρίου Φωτονικής και Διεπιφανειών του Πολυτεχνείου της Λωζάννης.

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

***** Προσφώνηση από τον Πρύτανη του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, Καθηγητή κύριο Γεράσιμο Σιάσο.

* Παρουσίαση του έργου και της προσωπικότητας του τιμωμένου από τον Αναπληρωτή Πρόεδρο του Συμβουλίου Διοίκησης του Πανεπιστημίου Αθηνών, Καθηγητή του Τμήματος Χημείας, κύριο Νικόλαο Θωμαΐδη.

* Αναγόρευση του τιμωμένου:
Ανάγνωση των κειμένων του Ψηφίσματος του Τμήματος, της Αναγόρευσης και του Διδακτορικού Διπλώματος από την Πρόεδρο του Τμήματος Χημείας της Σχολής Θετικών Επιστημών, Καθηγήτρια κυρία Ευρύκλεια Λιανίδου.
Περιένδυση του τιμωμένου με την τήβεννο της Σχολής από τον Κοσμήτορα της Σχολής Θετικών Επιστημών, Καθηγητή κύριο Αριστείδη Παρμακέλη.

* Ομιλία του τιμωμένου, κυρίου Michael Graetzel, με τίτλο: «Energy Beyond Oil».

ΓΕΡΑΣΙΜΟΥ ΣΙΑΣΟΥ
Καθηγητή και Πρύτανη του ΕΚΠΑ

ΠΡΟΣΦΩΝΗΣΗ

Πιστοί στην παράδοση του Ιδρύματός μας να αποδίδουμε τιμές σε προσωπικότητες που **διέπρεψαν στην επιστήμη και προσέφεραν πολύτιμες υπηρεσίες προς την ανθρωπότητα**, έχουμε σήμερα τη χαρά της απόδοσης της ύψιστης τιμής, της ανακήρυξης σε επίτιμο διδάκτορα του Τμήματος Χημείας του κ. **Michael Graetzel**, **Διευθυντή** του Εργαστηρίου Φωτονικής και Διεπιφανειών του Πολυτεχνείου της Λωζάννης και **πρωτοπόρου στον τομέα των φωτοβολταϊκών τεχνολογιών**.

Ο καθηγητής Graetzel αποτελεί μια από τις πιο διακεκριμένες προσωπικότητες παγκοσμίως στον τομέα της Χημείας και των Ανανεώσιμων Πηγών Ενέργειας, έχοντας συμβάλει σημαντικά στην πρόοδο της επιστήμης, με έρευνες και ανακαλύψεις που άνοιξαν νέους δρόμους για τη βιώσιμη ανάπτυξη και την ενεργειακή μετάβαση.

Ο τιμώμενος υπηρετεί την επιστήμη της Χημείας σε αντικείμενα που έχουν σχέση με τη μετατροπή της ηλιακής ενέργειας σε χημική και ηλεκτρική αλλά και την αποθήκευσή της. Είναι διεθνώς γνωστός για την πρωτοποριακή ανακάλυψη των ευαισθητοποιημένων κυψελών, γνωστών ως «κυψέλες Graetzel». Πρωτοστατεί διεθνώς στην έρευνα σε ενεργειακά θέματα και ιδιαίτερα σε αντιδράσεις μεταφοράς ενέργειας και ηλεκτρονίων σε μεσοσκοπικά υλικά καθώς και τις οπτοηλεκτρονικές τους εφαρμογές. Υπήρξε ο πρώτος που συνέλαβε και υλοποίησε μεσοσκοπικά φωτοσυστήματα που μετατρέπουν το ηλιακό φως σε ηλεκτρική ενέργεια και χημικά καύσιμα, μιμούμενα τη φυσική φωτοσύνθεση – μια ελπιδοφόρα εναλλακτική λύση στα παραδοσιακά φωτοβολταϊκά. Οι έρευνές του προκάλεσαν το παγκόσμιο ενδιαφέρον και δημιούργησαν νέες ερευνητικές κατευθύνσεις, ανοίγοντας τον δρόμο για βιώσιμες λύσεις στην παραγωγή ενέργειας.

Τα πρώτα λαμπρά βήματα της ακαδημαϊκής του πορείας έγιναν το 1968, όταν έλαβε το δίπλωμα στη Χημεία με άριστα από το Ελεύθερο Πανεπιστήμιο του Βερολίνου, ενώ το 1971 απέκτησε το διδακτορικό του στη Φυσική Χημεία από το Τεχνικό Πανεπιστήμιο του Βερολίνου, επίσης με άριστα.

Αφού ανέλαβε σημαντικές θέσεις σε μερικά από τα κορυφαία πανεπιστήμια και ερευνητικά ινστιτούτα στον κόσμο, συνέχισε την πορεία του στο Πολυτεχνείο της Λωζάννης, όπου ανέπτυξε το εργαστήριό του, και με τις έρευνές του έφτασε στην κορυφή της παγκόσμιας επιστημονικής σκηνής.

Οι δημοσιεύσεις του, οι οποίες ξεπερνούν τις 1.800, έχουν συμβάλει σημαντικά στη διάδοση της επιστημονικής γνώσης, μετρώντας περίπου 485.000 αναφορές –τον μεγαλύτερο αριθμό αναφορών στη Χημεία παγκοσμίως–, μια επίδοση που καθρεπτίζει την επιρροή του στο διεθνές ερευνητικό γίγνεσθαι.

Οι ακαδημαϊκές και ερευνητικές του διακρίσεις είναι πολυάριθμες και περιλαμβάνουν σημαντικά βραβεία, όπως το Millennium Technology Prize, το οποίο του απονεμήθηκε το 2010 για την εφεύρεση των ηλιακών κυψελών τρίτης γενιάς, και το Global Energy Prize.

Το εύρος του επιστημονικού του έργου και η διεθνής αναγνώριση που έχει λάβει αποτυπώνονται στη συμμετοχή του σε κορυφαίες ακαδημίες, όπως η Βασιλική Εταιρεία του Ηνωμένου Βασιλείου, καθώς και οι Ακαδημίες Επιστημών της Κίνας, της Γερμανίας και της Ελβετίας.

Ο Καθηγητής Graetzel είναι ένας πραγματικός πρωτοπόρος. Η προσφορά του στην επιστήμη και την τεχνολογία υπερβαίνει τα σύνορα της Χημείας, επηρεάζοντας βαθιά τις επερχόμενες εξελίξεις στις ανανεώσιμες πηγές ενέργειας και ενδυναμώνοντας την ανθρωπότητα στον αγώνα για ένα βιώσιμο μέλλον.

Ο Αναπληρωτής Πρόεδρος του Συμβουλίου Διοίκησης του Πανεπιστημίου Αθηνών, Καθηγητής του Τμήματος Χημείας, κ. Νικόλαος Θωμαΐδης, που θα ακολουθήσει στο βήμα, θα αναφερθεί εκτενέστερα στο πολύ σημαντικό έργο του Michael Graetzel και θα μας δώσει εναργέστερη εικόνα για έναν διεθνώς καταξιωμένο επιστήμονα.

Με μεγάλη, λοιπόν, τιμή και χαρά υποδεχόμαστε σήμερα στο Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, στη χορεία των Επιτίμων Διδακτόρων, τον Michael Graetzel και εκφράζουμε τις θερμότερες ευχαριστίες μας για όσα έχει προσφέρει. Τον ευχαριστούμε που βρίσκεται εδώ, καθώς και όλους εσάς που τιμάτε με την παρουσία σας τη σημερινή εκδήλωση.

Dear Professor Graetzel,

You are a true pioneer. Your contribution to science empowers humanity in the fight for a sustainable future.

On behalf of the Rectory Authorities of the National and Kapodistrian University of Athens, I would like to express my sincere congratulations on the award of the title of Honorary Doctorate of the Department of Chemistry in a way that truly honors your extraordinary achievements.

It is a great honor for the academic community of the National and Kapodistrian University of Athens to welcome you to our institution.

We are proud to acknowledge your contribution to science, and deeply grateful to be inspired by your work. We wish you all the best in the progress of your scientific work and your future endeavors.

Congratulations!

ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΘΩΜΑΪΔΗ
Καθηγητή του Τμήματος Χημείας και Αναπληρωτή Προέδρου του Συμβουλίου Διοίκησης του ΕΚΠΑ

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΑΣ ΤΟΥ ΤΙΜΩΜΕΝΟΥ

Dear Rector, dear colleagues, professors, distinguished guests, students, and dear Professor Graetzel,

It is a great honor and a deep personal pleasure for me today to present the professional life and achievements of Professor Graetzel. Professor Graetzel is a professor of physical chemistry and the director of the Laboratory of Photonics and Interfaces at EPFL. He received his diploma in Chemistry in 1968 from the Free University of Berlin, his PhD in Physical Chemistry in 1971 from the Technical University of Berlin, and his habilitation in Physical Chemistry in 1976 from the Free University of Berlin, all with distinctions. He began his academic career at the Hahn-Meitner Institute in Berlin before moving to the Petroleum Research Foundation in the United States. In 1975, he was appointed as a lecturer in Photochemistry and Physical Chemistry at the Free University of Berlin. In 1977, he became an associate professor of Physical Chemistry in the Department of Chemistry at EPFL, and in 1981, he was promoted to full professor.

He has held numerous appointments at universities worldwide, including the University of California, Berkeley, the National University of Singapore, Nanyang Technological University, and Delft University of Technology. He has also conducted research at the Max Planck Institute for Solid State Research.

His research interests include mesoscopic photosystems for the generation of electricity and fuels from sunlight, sensitized and perovskite solar cells, and mesoscopic cathode materials for lithium-ion batteries. His pioneering studies led to the conception and realization of mesoscopic photosystems that efficiently convert sunlight into electricity and chemical fuels, mimicking natural photosynthesis. The prototype of this new photovoltaic family is the dye-sensitized solar cell (DSC), commonly known as the “Grätzel Cell.”

The DSC employs dye molecules, pigments, or quantum dots as light harvesters, which are surface-bound on a support made of an array of colloidal nanocrystals of wide-bandgap semiconductors such as titanium dioxide. These sensitized cells are simple and inexpensive to manufacture and offer unique practical advantages, including flexibility, aesthetic appeal, transparency, and efficient photon collection. They achieve a power conversion efficiency of nearly 15% under full sunlight and can be used in various applications, from electricity generation to integration into smart buildings.

DSC materials have already been incorporated into building facades and glass windows for solar electricity production. Thanks to their excellent long-term stability, DSCs have been successfully commercialized on an industrial scale. Large-scale production and sales of DSCs have been launched for applications such as semi-transparent glass panels for solar electricity generation and flexible photovoltaics, which provide electric power from ambient light as battery replacements for electronic devices.

Several companies have collaborated with Professor Graetzel to develop these technologies. One example is the SwissTech Convention Center in Lausanne, which features glass incorporating dye-sensitized solar cells for solar electricity generation. Another example is the DSC facade at the Merck Corporation Research Center in Darmstadt, Germany. Additionally, DSC technology has been applied in SanDisk's charging stations for electric vehicles. Flexible DSCs are even integrated into bags that allow users to charge mobile phones while walking in the street. A major breakthrough in large-scale DSC production was the establishment of a dye-sensitized solar cell factory in Stockholm, inaugurated by the Swedish King. These cells are now being mass-produced to power consumer electronics, such as the Powerfoyle, a flexible embodiment of DSC solar cells that efficiently convert ambient daylight into electricity. Exeger, a leading company in this field, produces 2.5 million square meters of Powerfoyle per year, supplying commercial companies with battery-free solutions that provide endless power for consumer electronics such as headphones, bicycle helmets, and e-readers, all incorporating flexible DSC solar cells.

Furthermore, Professor Graetzel played a pivotal role in the recent development of perovskite solar cells, which directly emerged from DSC technology. Their meteoric rise, reaching a solar-to-electric power conversion efficiency of almost 26% in 2020, has stunned the photovoltaic community and attracted enormous research interest, resulting in nearly 20,000 publications on

the subject over the last eight years. The remarkable increase in the efficiency of perovskite solar cells over the years is well-documented.

Applying the mesoscopic design concept, Professor Graetzel has also enhanced the performance of lithium-ion batteries and developed photoelectrochemical cells capable of efficiently generating chemical fuels from sunlight. His research group has achieved exceptionally high quantum efficiencies for solar-driven water splitting into hydrogen and oxygen, as well as the reduction of carbon dioxide into carbon monoxide, ethylene, and ethanol, paving the way for future renewable energy storage solutions.

As mentioned earlier, Professor Graetzel has authored nearly 1,800 publications and has received approximately 500,000 citations on Google Scholar. His current h-index in Scopus is 292, and according to a recent ranking issued by Stanford University, he holds the top position among the 100,000 leading scientists across all fields. He has published extensively in prestigious journals such as "JACS," "Nature Portfolio Journals," "Science," and many others.

Throughout his illustrious career, he has received numerous prestigious awards, including the Rank Prize, BBVA Foundation Frontiers of Knowledge Award, Millennium Technology Prize, Global Energy Prize, and the Marcel Benoist Prize, among many others. He has also been awarded 14 honorary doctorates from European and Asian universities.

Despite all his achievements, Michael's greatest source of happiness is his family – his wife, Carol, and their children.

For all these reasons, it is a great honor and pleasure for us – and I speak on behalf of the entire university faculty, including the National Technical University faculty, the research institute "Demokritos," and all the chemistry departments in Greece – to welcome Professor Michael Graetzel as an honorary doctor of chemistry at the Department of Chemistry of the National and Kapodistrian University of Athens. We look forward to a firm, creative, and fruitful collaboration.

Dear Michael, thank you very much for your outstanding contributions to science and industry. Please accept our most sincere congratulations and warmest welcome.

MICHAEL GRAETZEL
Διευθυντή του Εργαστηρίου Φωτονικής και Διεπιφανειών του Πολυτεχνείου της Λωζάννης

ΟΜΙΛΙΑ ΜΕ ΘΕΜΑ:
«ENERGY BEYOND OIL»

Your Excellency, Rector Siasos,
Distinguished guests, dear colleagues, ladies and gentlemen,

It is a great honor and pleasure for me to receive this distinction from the University of Athens, one of the oldest, if not the oldest, in Southern Europe. I am delighted to be here in Athens to accept this honor, and I am deeply moved by the laudatory remarks we just heard from the department head.

Over the next few minutes, I would like to share some perspectives on what drives our research and a few key results we have achieved. I will not go into great detail today, as I will be delivering a more technical lecture tomorrow.

During my high school years, I was always fascinated by nature's ingenious design – particularly the way green leaves perform photosynthesis, a process that sustains life on Earth. Without photosynthesis, there would be no oxygen, and our planet would be surrounded by CO_2. I was drawn to chemistry because I believed it would allow me to understand the intricate mechanisms behind this natural system.

At the end of my studies, I was fortunate to receive support from the Petroleum Research Foundation, which allowed me to continue my work in the United States. There, I studied systems that mimic photosynthesis – such as micelles, vesicles, and photoinduced electron transfer reactions. This research ultimately led to the work I pursued when I was appointed professor at EPFL in Lausanne.

However, a decisive moment in my career came during the Yom Kippur War in 1973. At the time, I was still in the United States, and the gasoline shortage was severe. While on vacation in Europe, I experienced firsthand the difficulty of filling up my car. This crisis made me reflect on how much petroleum was actually left – after all, it is not an infinite resource. As a result, my colleagues

and I initiated a conference on photochemical energy conversion, which continues to this day. Just last month, I attended its 24th edition in Hiroshima. Today, I would like to share some key insights from this journey.

This first slide comes from Professor Rick Smalley, a Nobel Prize-winning scientist who discovered the C60 molecule. He was deeply concerned about the global energy crisis and often emphasized that solving the energy issue would enable us to address many other challenges. The depletion of oil reserves, global warming, environmental pollution, and nuclear risks all stem from our reliance on fossil fuels. Looking at global energy consumption, statistics from 1970 show that the world consumed 1,000 barrels of oil per second. Today, that number has nearly doubled. We cannot continue on this trajectory because we have a limited carbon budget. The Paris Climate Agreement commits us to reducing emissions to zero within the next seven years. This, coupled with rising energy demands, requires us to seek alternative energy sources.

Even Thomas Edison, a businessman and the inventor of the light bulb, recognized the potential of solar energy in 1932. Of course, solar is not the only renewable source – we also have wind and geothermal energy, all of which are essential. Encouragingly, the cost of renewable electricity has dropped significantly. In Texas, for example, electricity from renewables costs just 1 cent per kilowatt-hour, while in Switzerland, it is 30 cents. This price reduction makes renewable energy highly competitive and viable for large-scale implementation.

The oil industry itself acknowledges this shift. CH, a major oil company, published a scenario called the “Sky Scenario,” which predicts a decline in oil consumption. Given the depletion of reserves and the necessity of adhering to our carbon budget, we must develop alternative solutions. Hydrogen, for instance, is emerging as a key player – not only for fuel cells in cars but also for conversion into syngas when combined with CO_2. By leveraging sunlight and CO_2 to produce fuels, we can transition away from burning fossil fuels. The challenge now is scaling up. To meet the Paris Agreement goals, we need to install 75 terawatts of photovoltaic (PV) capacity over the next 30 years. Currently, we are at just 1 terawatt. This means the annual installation rate must increase tenfold. Relying solely on silicon technology will not be sufficient – we need alternative energy-harvesting systems. Additionally, the carbon footprint of silicon PV panels is high because their production requires significant energy,

often derived from coal. Transitioning to renewable electricity for panel manufacturing is crucial.

Our research has been inspired by nature. The development of dye-sensitized solar cells marked a significant breakthrough. Then came the second revolution – perovskite solar cells. Excitement around perovskite technology is immense, particularly in China and Korea, where efforts to commercialize it are accelerating. Currently, over a thousand companies and numerous scientific institutions are investing heavily in this field. We anticipate large-scale production of perovskite solar cells, reaching 150 megawatts in the near future.

Nature itself offers a blueprint – every second, it produces 92 terawatts of stored chemical energy through photosynthesis, four times the world's total power consumption. Our solar cells operate on the same principle, using molecular light absorbers. Initially, many scientists doubted the efficiency of this approach, but through persistent efforts, we developed mesoscopic systems capable of efficiently converting visible light into electricity. This work culminated in our widely cited "Nature" paper and led to commercial applications, such as dye-sensitized photovoltaic glass panels. One of our most significant demonstrations of dye-sensitized solar cell (DSC) technology was a 16-kilowatt charging station that powered a truck. This proved the viability of molecular-based solar energy solutions for real-world applications, including ambient light harvesting.

Our passion for clean energy extends to solar-driven hydrogen production. Ever since the Yom Kippur crisis, I have been determined to develop methods for splitting water using sunlight. Science often requires patience and perseverance, and today, electrochemical cells combining solar electricity with electrolyzers are leading commercial developments in hydrogen production.

One of our early breakthroughs involved using rust (iron oxide) for photocatalysis. Initially, many dismissed this idea, as rust is not considered a photoactive material. However, we discovered that by employing mesostructured electrodes, we could capture charge carriers before they recombine, thereby enabling efficient water splitting. This innovation was published in "Nature Materials." Currently, we are engaged in producing syngas from CO_2 and water – an approach that aligns with industrial needs for cost efficiency, stability, and scalability. We have received funding from Hunt Energy in Dallas, Texas, and are now in the second phase of this project. Our

ultimate goal is to produce synthetic fuels by capturing atmospheric CO_2 – a truly circular economy.

In closing, I would like to pay tribute to two individuals. The first is the late Nicolas Hayek, founder of a renowned watch company. He was captivated by the idea of water splitting for hydrogen production and became a close friend and supporter of our research. The second is Bill Gates, who invited me to his company 12 years ago. Alongside Professor Nate Lewis from Caltech, I introduced him to the concept of solar fuels. Gates was intrigued and subsequently founded the Breakthrough Energy Ventures, investing $1 billion to support startups in this field.

It is essential to inspire future generations. That is why we regularly demonstrate solar cell assembly using simple materials like raspberries and toothpaste – activities that captivate young minds.

Finally, I would like to express my gratitude to my research group, whose dedication drives our work. A special mention goes to Nikolaos Vlachopoulos, an outstanding electrochemist and a valued collaborator. I also extend my heartfelt thanks to my family –my wife and children– who have shown incredible patience and support throughout my career.

With that, I thank you all for being here today, and once again, I extend my gratitude to the rector and faculty for this distinguished honor. Thank you.

ΑΝΑΓΟΡΕΥΣΗ ΣΕ ΕΠΙΤΙΜΟ ΔΙΔΑΚΤΟΡΑ
ΤΗΣ ΝΟΜΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ
ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ
ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ **ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ ΠΙΚΡΑΜΜΕΝΟΥ**
Π. ΠΡΩΘΥΠΟΥΡΓΟΥ, Τ. ΑΝΤΙΠΡΟΕΔΡΟΥ
ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΗΣ ΚΑΙ ΠΡΟΕΔΡΟΥ Ε.Τ.
ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΠΙΚΡΑΤΕΙΑΣ

Την 5η Νοεμβρίου 2024, ημέρα Τρίτη και ώρα 19.00, στη Μεγάλη Αίθουσα του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, αναγορεύθηκε επίτιμος διδάκτωρ της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών ο κύριος **Παναγιώτης Πικραμμένος**, π. Πρωθυπουργός, τ. Αντιπρόεδρος της Κυβέρνησης και Πρόεδρος ε.τ. του Συμβουλίου της Επικρατείας.

Η Α.Ε. η Πρόεδρος της Δημοκρατίας Κατερίνα Σακελλαροπούλου τίμησε με την παρουσία της την τελετή.

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

***** Προσφώνηση από τον Πρύτανη του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, Καθηγητή κύριο Γεράσιμο Σιάσο.

***** Χαιρετισμός από τον Υπουργό Παιδείας, Θρησκευμάτων και Αθλητισμού, κύριο Κυριάκο Πιερρακάκη.

* Παρουσίαση του έργου και της προσωπικότητας του τιμωμένου από τον Καθηγητή Δημοσίου Δικαίου της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, κύριο Γεώργιο Δελλή.

* Αναγόρευση του τιμωμένου:
Ανάγνωση των κειμένων του Ψηφίσματος της Σχολής, της Αναγόρευσης και του Διδακτορικού Διπλώματος από τον Κοσμήτορα της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, Καθηγητή κύριο Κωνσταντίνο Χριστοδούλου.

Περιένδυση του τιμωμένου με την τήβεννο της Σχολής από τον Κοσμήτορα της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, Καθηγητή κύριο Κωνσταντίνο Χριστοδούλου.

* Επίδοση τιμητικού μεταλλίου στον κύριο Παναγιώτη Πικραμμένο, π. Πρωθυπουργό, τ. Αντιπρόεδρο της Κυβέρνησης και Πρόεδρο ε.τ. του Συμβουλίου της Επικρατείας, από τον Πρύτανη του Πανεπιστημίου Αθηνών, Καθηγητή κύριο Γεράσιμο Σιάσο.
* Ομιλία του τιμωμένου.

ΕΠΙΣΗΜΗ ΟΜΙΛΙΑ
ΤΟΥ ΥΠΑΤΟΥ ΑΡΜΟΣΤΗ
ΤΩΝ ΗΝΩΜΕΝΩΝ ΕΘΝΩΝ
ΓΙΑ ΤΑ ΑΝΘΡΩΠΙΝΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ
ΚΥΡΙΟΥ **VOLKER TÜRK** ΜΕ ΤΙΤΛΟ:
«**Ο ΘΕΜΕΛΙΩΔΗΣ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ**
ΤΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ
ΣΤΗΝ ΠΑΡΟΥΣΑ ΣΥΓΚΥΡΙΑ»

Τη 18η Νοεμβρίου 2024, ημέρα Δευτέρα και ώρα 18.30, στη Μεγάλη Αίθουσα του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, πραγματοποιήθηκε η επίσημη ομιλία του Ύπατου Αρμοστή των Ηνωμένων Εθνών για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, **κυρίου Volker Türk**, με τίτλο: «**Ο θεμελιώδης χαρακτήρας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στην παρούσα συγκυρία**».

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

***** Προσφώνηση από τον Πρύτανη του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, Καθηγητή κύριο Γεράσιμο Σιάσο.
***** Χαιρετισμός από τον Κοσμήτορα της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, Καθηγητή κύριο Κωνσταντίνο Χριστοδούλου.
* Χαιρετισμός από τη Γενική Διευθύντρια του Υπουργείου Εξωτερικών για τους Διεθνείς Οργανισμούς, Πρέσβη κυρία Μαρία Θεοφίλη.
* Παρουσίαση του έργου και της προσωπικότητας του ομιλητή από τον π. Πρόεδρο του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Καθηγητή της Νομικής Σχολής, κύριο Λίνο-Αλέξανδρο Σισιλιάνο.
* Ομιλία του Ύπατου Αρμοστή των Ηνωμένων Εθνών για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα κ. Volker Türk.

LECTURE OF
MR. **VOLKER TÜRK**
UNITED NATIONS HIGH COMMISSIONER
FOR HUMAN RIGHTS ENTITLED:
«**THE CENTRALITY OF HUMAN RIGHTS IN THE CURRENT CONTEXT**»

On Monday, 18 November 2024 at 18.30, at the Great Hall of the National and Kapodistrian University of Athens, took place the lecture of Mr. **Volker Türk**, United Nations High Commissioner for Human Rights, entitled: «**The centrality of Human Rights in the current context**».

PROGRAMME

- ***** Welcome address by the Rector of the National and Kapodistrian University of Athens, Professor Gerasimos Siasos.
- ***** Address by the Dean of the School of Law, Professor Konstantinos Christodoulou.
- * Address by the General Director of the Ministry of Foreign Affairs for International Organizations, Ambassador Maria Theofili.
- * Presentation of the distinguished career and accomplishments of the lecturer by the former President of the European Court of Human Rights, Professor of the School of Law, Mr. Linos-Alexander Sicilianos.
- * Lecture by Mr. Volker Türk, United Nations High Commissioner for Human Rights.

ΣΟΦΙΑΣ ΠΑΠΑΪΩΑΝΝΟΥ
Καθηγήτριας και Αντιπρυτάνεως Ακαδημαϊκών, Διεθνών Σχέσεων και Εξωστρέφειας του ΕΚΠΑ

ΠΡΟΣΦΩΝΗΣΗ[1]

Αξιότιμε κύριε Κοσμήτορα,
Κύριε πρώην Κοσμήτορα,
Αξιότιμη κυρία Γενική Διευθύντρια του Υπουργείου Εξωτερικών για τους Διεθνείς Οργανισμούς, Πρέσβη Μαρία Θεοφίλη,
Excellencies, distinguished guests,

Ως εκπρόσωπος των πρυτανικών αρχών του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, έχω τη χαρά και την τιμή να καλωσορίσω τον κ. Volker Türk, Ύπατο Αρμοστή των Ηνωμένων Εθνών για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, the man charged with protecting the world's human rights, ο οποίος πρόσφατα συμπλήρωσε δύο έτη θητείας στη θέση αυτή.

Ο κ. Türk έχει αφιερώσει τη ζωή του στην υπηρεσία των δικαιωμάτων του ανθρώπου και ιδιαίτερα στα θέματα των προσφύγων. Στην ουσία η καριέρα του είναι συνυφασμένη με τα Ηνωμένα Έθνη και τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, τα οποία και υπηρετεί πλέον για πάνω από 30 έτη. Επιτρέψτε μου να συνεχίσω τον χαιρετισμό μου στην Αγγλική χάριν του εκλεκτού προσκεκλημένου μας.

Volker Türk takes a particularly challenging job in an era marked by widespread concern over authoritarian governments, the climate crisis, invasive digital tools and the global cost-of-living crisis, all of which are dealing setbacks to human rights, and none of which are problems with an easy solution.

One year ago, at the first anniversary of his assuming his present post, Dr. Türk stated that the present moment is the time that we have to put human rights at the centre of our lives. The present situation, the current context for human rights, will be the focus of his talk this evening. Yet the contextualization of human rights is hardly a modern concern, as is the assessment of one's experience of the world in rights terms.

---

[1] Αντί για τον Πρύτανη του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου, κύριο Γεράσιμο Σιάσο, την Προσφώνηση εκφώνησε η Καθηγήτρια και Αντιπρύτανις Ακαδημαϊκών, Διεθνών Σχέσεων και Εξωστρέφειας του Πανεπιστημίου, κυρία Σοφία Παπαϊωάννου.

What did it mean that people at certain moments began to raise issues tied to specification and understanding of rights? An often-discussed case is Hugo Grotius' *De jure belli ac pacis* (1625) that separated between three meanings of the expression '*ius*': it referred to the 'justice' that law sought to bring about, the legal act itself ('*lex*') as well as '*a moral Quality* annexed to the Person, *enabling that person to have, or do, something justly*'. This meant a subjective turn in the language of natural law, connoting something we 'have' – in contradistinction to the larger objective of justice that it had been the purpose of law to attain under earlier, religiously inclined vocabularies. It was part of the emergence of a typically 'modern' way of thinking about the relations of individuals and community that privileged the desire of self-preservation and self-perfection over the collective goals of the community.

Among historians of law and political thought there is a debate of whether the 'subjective rights', 'natural rights' and 'rights of man' that began to emerge in the texts of jurists and political thinkers in the seventeenth century are the 'same' or 'different' from the human rights referred to in the 1948 **Universal Declaration of Human Rights (**UDHR). As a result, historians of rights have insisted on focusing away from the linguistic context to the historical context of their production and, more specifically, to the intentions of their creators: what is it that Locke and the drafters of the UDHR wanted to achieve, in view of the linguistic conventions available to them in their intellectual milieu and the socioeconomic conditions prevailing at the time when they were read? Grotius wrote his *De jure belli ac pacis* as a protestant activist, a refugee from his native Holland at the time of the Thirty Years' War; the UDHR was written as part of the establishment of a new system of global peacemaking in the aftermath of the horrors of the Second World War. The language of rights was oriented towards a different objective in each of these situations. Understood in view of that objective, their content, ways of realization and limits were also differently conceived. Their *meaning*, in other words, was different. And the enveloping context has highlighted the way in which rights operate as aspects of political cultures, making sense only when contextulized inside what we already know about those cultures.

His excellency, the United Nations High Commissioner for Human Rights will contextualize the contemporary situation with respect to the human rights, I am delighted to welcome him to the National and Kapodistrian University of Athens, as we are looking forward to his speech. Dr. Türk, the floor is yours.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ
Καθηγητή και Κοσμήτορα της Νομικής Σχολής του ΕΚΠΑ

ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ

Dear Vice-Rector,
Excellencies,
Dear ex Dean,
Dear Ambassadors,
Distinguished Guests,
Dear Colleagues,
Ladies and Gentlemen,

It's indeed great honour for me personally, as well as in my capacity as the Dean of the Law Faculty of the National and Kapodistrian University of Athens, to welcome the United Nations High Commissioner for Human Rights.

The contribution of our honoured guest and his achievements are about to be duly analyzed by the foremost eminently proper person, the ex-Dean of the Law Faculty, and ex President of the European Court of Human Rights, Professor Dr. Linos-Alexandros Sicilianos.

As for this introductory speech, it will stay on two pillars, mainly: The importance of human rights. Indeed, the importance of human rights increases so much that they seek to become an autonomous scientistic subject matter; not only a legal one, but also a philosophical one, moral one, sociological, economic, and so on. It's worth to be said, and it's already said by our Vice-Rector, that the purely legal approach of human rights, is being criticized as *tyrannic*; since it, supposedly of course, deprives them (the human rights) from their self-legitimation.

The issue of course, refers, perhaps to Rousseau and his Social Contracts, but it also refers to the modern view about the *subjects* of International Law; not only s*tates organizations*, but also *users*, *usagers*.

Now, so far so good with the epistemological approach, something about the legal approach. Once more, the legal relevance of human rights is so vast, that it expands all over the branches of the law. It's not only the international public law; where the case is a sort of verticalization, from the states downwards to the

individuals. It's the national law; where the case is perhaps the *directness* of the effect, where there we need the intervention of the national legislator to empower individuals to exercise their rights. Especially in the field of private law, the case is the *horizontality* of the effect, where there we may safeguard human rights, not only vis-à-vis the state, but vis-à-vis individuals each other.

In view of all these, we might argue that indeed there are many, many possibilities for us, both the United Nations and the Law Faculty to collaborate fruitfully, to exchange views and experiences.

Schließlich, da Sie aus Österreich stammen, erlauben Sie mir, Herr Kommissar, Ihnen Alles Gute und uns beiden, den UN und unserer Juristischen Fakultät stärkere und engere Bünde zu wünschen.

Σας ευχαριστώ!

ΜΑΡΙΑΣ ΘΕΟΦΙΛΗ
Γενικής Διευθύντριας του Υπουργείου Εξωτερικών για τους Διεθνείς Οργανισμούς, Πρέσβη

ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ

Distinguished Guests,

I would like first of all to thank the University of Athens – Law faculty for hosting his unique event with such a distinguished guest, Mr. Volker Türk, the U.N. High Commissioner for Human Rights. I have the honor to represent the Minister Mr. Gerapetritis who is today in Brussels.

On a more personal note, I would like to express my emotion for being here today, in this very Hall, which brings back vivid memories from my academic years, when the notion of Human Rights protection started to take shape.

Today's world is a different place to that of my academic years in which UN and its various mechanisms and organs started to actively promote the need for human rights protection. The challenges are no the less significant. Rising authoritarianism, increased geopolitical tensions, human rights violations, mass migration, climate change, rising inequality, the opportunity and the threat posed by the rapid rise of artificial intelligence – these are just some of those challenges.

Last year marked the anniversary of the Universal Declaration of Human Rights, a 75-year-old historical and emblematic universal document, which constitutes the cornerstone of protecting human rights. Indeed, many accomplishments have been achieved since 1948 and its core values continue to be relevant in today's world. That anniversary offers us an opportunity for considering and assessing the progress our global community and each state have made, in empowering their own individuals from a human rights perspective. Also, it is an opportunity to pass the torch of the Universal Declaration of Human Rights to the next generations, the ones that are in front of us.

I am proud to say that Greece, as an incoming member of the UN Security Council (UNSC) for the next two years but also as a candidate country for the U.N. Human Rights Council for 2028-2030, maintains a strong commitment to multilateralism and to the universal, indivisible and interrelated character of

human rights and an unwavering readiness to contribute substantially to the long-term effectiveness of the UN system. Based on Dialogue with all stakeholders, Diplomacy as a tool to bridge differences as well as Democracy - that is, the "3 Ds" of our campaign to the UNSC - my country will cooperate with all its members in order to jointly produce long-term solutions, that will create conditions conducive to further enhancing the cause of human rights' protection.

I wish to emphasize that throughout this two-year term, we will conduct our work on the basis of a single principle that of the adherence to international law. We have earned significant diplomatic capital and international recognition, through our firm commitment to converse with all interested parties in a sincere manner as well as by consistently pursuing a principled foreign policy based on International Law.

Greece will capitalize on this diplomatic legacy. As an interlocutor with all UN member-states and with open channels of communication, not only with our neighbours and those in close proximity, but the whole international community, we aspire to become a bridge, an honest broker, between North and South, East and West. In this context, Greece will cooperate with all members of the United Nations to uphold the collective security system established by the Charter, emphasizing the prohibition of the use, or the threat of use of force, which is the elementary prerequisite for human rights' protection. Besides, as a country whose foreign policy is defined by the need for respect for International Law, including International Humanitarian Law, Greece cannot but be determined to promote a Charter-compliant approach to all matters relating to international peace and security and consecutively to human rights protection.

This engagement and firm position is reflected in our the six priorities for our term in UNSC namely The Respect of International Law and the Rules and Principles of the UN Charter, The Peaceful settlement of disputes, The Women Peace and Security Agenda, Children in Armed Conflicts, Climate Change and Security and Maritime Security.

Furthermore, Greece strives diligently through initiatives within all international fora and domestically by adopting the necessary legislative measures, to combat racism, xenophobia hate speech and promote intercultural dialogue. In this context, education and its prominent beneficiaries, young people, play a vital role in the transmission of values that form the foundation of our free, non-discriminatory and democratic societies.

On a final note, let us recall the words of the father of the atomic theory of the universe the philosopher Democritus, who believed that "world is transformation, life is perception". That said, allow me High Commissioner to quote you from an opening statement at the UN Human Rights Council in Geneva, were you stressed, very rightly so, that "we are at a fork in the road. We can continue our current path - a treacherous new normal - and sleepwalk into a dystopian future, or we can wake up and turn things around for the better, for humanity and the planet". Let me reassure you, that against this "dystopia" of a world under transformation, you can count on Greece being steadfastly on the side of human rights' protection, because this is our perception.

ΛΙΝΟΥ-ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΣΙΣΙΛΙΑΝΟΥ
Καθηγητή της Νομικής Σχολής του ΕΚΠΑ και π. Προέδρου του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΑΣ ΤΟΥ ΟΜΙΛΗΤΗ

Dear Vice-Rector,
Excellencies,
Dear Dean,
Distinguished guests,
Dear colleagues, dear students,
Ladies and gentlemen,

It is with profound honour that we extend a warm welcome today to H.E. Mr. Volker Türk, the United Nations High Commissioner for Human Rights, at this critical juncture in global affairs. Mr. Türk assumed his official duties in October 2022 and has committed his extensive and distinguished career to the promotion of human rights, with particular emphasis on the international protection of some of the most vulnerable populations, including refugees and stateless persons.

As an international lawyer, I would like to underscore that Mr. Türk originates from the illustrious legal School of Vienna, which has significantly influenced contemporary international law. Mr. Türk possesses a PhD in international law from the University of Vienna and a Master of Laws degree from the University of Linz. In addition to his doctoral thesis at the University of Vienna which focused on the United Nations High Commission for Refugees (UNHCR) and its mandate,[1] Mr. Türk has an extensive publication record in the fields of international refugee law and international human rights law.

Prior to assuming his current position, Mr. Türk served as the Under-Secretary-General for Policy in the Executive Office of the United Nations Secretary-General, where he was responsible for coordinating global policy initiatives. He played a pivotal role in facilitating collaboration across the UN system in relation to the Secretary-General's "Call to Action for Human Rights"

[1] Volker Türk, *Das Flüchtlingshochkommissariat der Vereinten Nationen (UNHCR)*, Berlin: Duncker und Humblot, 1992.

as well as his report, "Our Common Agenda," which presents a comprehensive strategy for addressing the world's interconnected challenges through the principles of trust, solidarity, and human rights.

Furthermore, he previously held the key position of Assistant Secretary-General for Strategic Coordination in the Executive Office of the Secretary-General from 2019 to 2021.

In his role as Assistant High Commissioner for Protection at the Office of the United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR) from 2015 to 2019, Mr. Türk made significant contributions to the development of the landmark Global Compact on Refugees. Throughout his distinguished career, he has held several key positions within UNHCR, including Director of the Division of International Protection from 2009 to 2015, Director of Organizational Development and Management from 2008 to 2009, and Chief of Section for Protection Policy and Legal Advice from 2000 to 2004. Additionally, Mr. Türk has served UNHCR in various challenging assignments, including as Representative in Malaysia, Assistant Chief of Mission in Kosovo and Bosnia and Herzegovina, and as Regional Protection Coordinator in the Democratic Republic of the Congo and Kuwait.

The UN High Commissioner for Human Rights stands at the pinnacle of the United Nations human rights system.

The initial germ of the idea of a UN Office for Human Rights is traced back to 1947, during the drafting of the Universal Declaration of Human Rights, when René Cassin, French representative on the then UN Commission on Human Rights (in 2006, replaced by the UN Human Rights Council), put forward the idea of an "Attorney-General for Human Rights", associated with a two-tier system of human rights protection, with a right of petition to a Commission on Human Rights, followed by an appeal stage before a Court of Human Rights where the Attorney-General would enter the picture as advocate for the individual petitioner.[2] After unfruitful attempts in 1967 and 1977, it was in 1993 that the General Assembly Resolution 48/141,[3] following the relevant recommendation of the World Conference on Human Rights of the same year, eventually created the post of High Commissioner for Human Rights as the "*United Nations official with principal responsibility for United Nations human rights activities*". The High Commissioner for Human Rights is appointed by the Secretary-General of the

---

2 R.S. Clarke, *A United Nations High Commissioner for Human Rights*, The Hague: Nijhoff, 1972, 39-40.

3 UN General Assembly (UNGA) Resolution 48/141 of 20 December 1993.

United Nations, and approved by the General Assembly, fixed term of 4 years with a possibility of one renewal, and be of the rank of Under-Secretary-General. The High Commissioner's responsibilities is to "*promote universal respect for and observance of all human rights*", i.e. civil, cultural, economic, political and social rights, including the right to development.

It is evident that, in the current tumultuous circumstances the world faces, the role of the High Commissioner for Human Rights assumes particular significance. It is imperative to recognize that the High Commissioner functions as a moral authority and a representative voice for victims of human rights violations. The High Commissioner plays a critical role in guiding the Office's mission and values, identifying strategic priorities, and directing its activities.

The High Commissioner functions within the framework of the Charter of the United Nations, the Universal Declaration of Human Rights and other international instruments of human rights and international law. Additionally, the High Commissioner is responsible for making public statements and appeals concerning human rights situations and crises, engaging in constructive dialogue with governments to enhance national human rights protection, and undertaking extensive travel to ensure that human rights messages resonate across all regions of the world. This engagement includes listening to those whose rights have been denied and interacting with those in positions of responsibility.

Furthermore, the High Commissioner endeavors to integrate human rights standards across all United Nations programs, ensuring that peace and security, development, and human rights –the three essential pillars of the United Nations system– remain interlinked and mutually reinforcing. It is vital that human rights serve as the foundational bedrock upon which all United Nations activities are built.

Furthermore, the support of the High Commissioner for the work of the UN human rights treaty bodies is crucial for their effectiveness. I personally witnessed this importance when I served as a member of the UN Committee on the Elimination of Racial Discrimination.

As the High Commissioner speaks openly and publicly about the global protection level of human rights and combats impunity by pinpointing at States accountable for their actions and inaction, the work of the High Commissioner and the Office has expectedly attracted criticism and/or backlash. Indeed, the institution was brutally attacked back in 2003, when the then High Commissioner, Sergio Vieira de Mello, together with 21 of his colleagues, were victims of a bomb attack on the UN's headquarters in Baghdad, Iraq, on the

afternoon of 19 August 2003. The Committee on the Elimination of Racial Discrimination (CERD) was in session when the tragic event was announced. I will never forget the absolute silence in the room and the profound sadness and helplessness of us all.

During turbulent times for international peace and security, as well as for the peaceful enjoyment of human rights, the role of the High Commissioner in "*meeting the challenges to the full realization of all human rights and in preventing the continuation of human rights violations throughout the world*", as General Assembly Resolution 48/141 mandates, becomes even more vital. Contemporary challenges to the enjoyment of human rights are more pressing than at any previous time in recent history. Renewed hostilities in Gaza between Israel and Hamas, Israel's military strikes in Lebanon targeting Hezbollah, the ongoing and/or protracted conflicts in Ukraine, Sudan, Myanmar, Ethiopia, and the Sahel, all inflict tremendous human suffering to civilian populations.

But even apart from international peace and security, further and important human rights challenges continuously flourish. With respect to the protection of the human right to a safe, clean, healthy and sustainable environment, governments are grappling with the consequences of the hottest year on record, facing an onslaught of wildfires, droughts, and storms that have wreaked havoc on millions of individuals in countries such as Bangladesh, Libya, and Canada. In addition, economic inequality has risen significantly on a global scale, leading to increased discontent regarding policy decisions that have left many individuals struggling for survival. The rights of women have encountered substantial challenges in numerous regions, epitomized by the Taliban's gender-based persecution in Afghanistan. Human rights legal instruments serve as reliable mechanisms to provide effective protection to victims. Today, the role of the High Commissioner is and must be that of a human rights advocate, a "human face for human rights"[4], which the world needs perhaps more than ever.

It is not coincidental that many recent or ongoing armed conflicts in Europe have led to inter-state cases before the European Court of Human Rights (ECtHR) and the Committee on the Elimination of Racial Discrimination (CERD). Concurrently, in recognition of the universality and *erga omnes partes* character of human rights obligations, states increasingly utilize major human rights treaties as a jurisdictional basis to pursue accountability for gross human rights violations before the International Court of Justice (ICJ).

---

[4] Harold Hongju Koh, "A Job Description for the U.N. High Commissioner for Human Rights", *Columbia Human Rights Law Review* 35, no. 3 (Summer 2004), 495.

The 1948 Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, the 1984 Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment and the 1965 International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (ICERD) are today invoked in relation to pending cases concerning the situation in Ukraine, in the Gaza strip, in Myanmar, in Syria or in Nagorno Karabakh. This is an unprecedented phenomenon in the history of the ICJ, the principal judicial organ of the United Nations. It demonstrates the centrality of Human Rights in the current context.

It is thus with great interest that we shall listen to the keynote speech of the High Commissioner on this very subject. I thank you for your kind attention and I kindly invite H. E. Mr Volker Türk to the podium.

VOLKER TÜRK
Ύπατου Αρμοστή των Ηνωμένων Εθνών για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα

ΟΜΙΛΙΑ ΜΕ ΘΕΜΑ:
«Ο ΘΕΜΕΛΙΩΔΗΣ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ ΤΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΣΤΗΝ ΠΑΡΟΥΣΑ ΣΥΓΚΥΡΙΑ»

Distinguished Professors,
Dear students, dear faculty, dear friends,
Kalispera [Good evening].

It's a great pleasure to be here with you today at Athens University, the oldest university in modern Greece and indeed in the Eastern Mediterranean. Nobel Prize laureates, Prime Ministers and Presidents, groundbreaking scientists and visionary writers and poets have walked these halls.

And today, they are filled with Greece's lawyers, leaders, and human rights activists of today and tomorrow.

I have a deep love for Greece and its people. I visit every year; it is the place where I reconnect with nature, the air and the sea, and I have an abiding love of Greek culture.

The work of Nobel laureate Giorgos Seferis is a particular favourite. His themes of displacement, exile, longing and loss resonate strongly today as we see increased displacement across the globe.

But that is not a coincidence. Seferis' poetry reflects Greek culture and Greece's place in the world, as a bridge between Europe, the Middle East and Asia.

As a great seagoing nation, Greek sailors and explorers travelled and formed communities around the Mediterranean Sea and across the world.

Meanwhile, Turks, Jews, Central Asians, people from the Caucasus, the Middle East, North Africa and beyond have formed vibrant communities in Greece.

Giorgos Seferis was himself born in Smyrna, in present-day Türkiye, and another great poet that I admire, Constandinos Cavafy, was born in Alexandria, in Egypt. The Turkish leader, Atatürk, was born in the melting pot of Thessaloniki.

Before the Nazi occupation of Greece, Thessaloniki was one of the centres of European Jewish culture. The Holocaust Museum that is finally under construction there speaks to Greece's determination to honour those killed and to recognize the crimes of the past. This is extremely important at a time when Holocaust denial and other forms of antisemitism are increasing across Europe.

And we should not forget that tens of thousands of Greek refugees fled the Nazi occupation to Egypt, Syria and beyond. I remember and was deeply moved by a picture of Greeks who sought shelter in Damascus. There is nothing new under the sun, as they say.

The links and cross-fertilization between peoples are part of what makes Greek culture so beautiful, diverse and rich. Today, when people are building walls rather than bridges, we cannot allow this to be forgotten.

Dear students,

Many years ago, I was one of you – a law student. I believed then, as I still believe today, that law is fundamental to civilized societies. Laws are the means by which we translate our common values into reality; the formal expression of some of humanity's deepest beliefs and hopes.

As a student, I was profoundly influenced by the ancient Greek philosophers and their focus on justice and ethics, on moral integrity and on critical self-inquiry. Their idea that certain protections for people have always existed, without depending on any kind of formal law, is a clear forerunner to the modern understanding of human rights inherent to all people.

In today's world, the rule of law is there to protect the vulnerable; prevent discrimination, harassment and other abuses; resolve disputes; and defend against atrocity crimes, up to and including genocide. It fosters trust in each other and in public institutions and supports strong, cohesive, resilient communities and societies.

My own studies led to the realization that law is inseparable from the realization of the rights that are inherent in each and every human being. This simple but powerful idea has guided my life and career ever since.

Dear students,

The education you receive here in this institution is not only about facts, but about values; it is not just about how the world works, but how we treat one another.

We need that focus more than ever.

A human rights crisis is unfolding around the world today, as challenges combine in new and alarming ways.

Not far from here, across the Mediterranean Sea, a horrific war has been raging for more than a year as Israel remains locked in conflict with Hamas and other armed Palestinian groups in Gaza. It is clear that there can be no justification for the atrocities committed by Hamas and others against Israelis on 7 October last year. It is equally clear that there is never justification for collective punishment of civilians.

My UN colleagues working in northern Gaza describe conditions there as apocalyptic.

More than 43,000 people have been killed since the conflict exploded last October, and nearly two million Palestinians have been forced from their homes, many multiple times. Palestinian armed groups continue to hold hostages, to operate among civilians, and to fire rockets into Israel, in flagrant violation of international law.

Meanwhile in Sudan, the world's worst humanitarian crisis is currently unfolding – a situation equally deserving of the world's attention. Unfortunately, we hardly see anything written about Sudan. Rival leaders have launched an all-out bloody conflict over power and resources, fuelled by longstanding impunity, competing economic interests, and the instrumentalization of ethnic tensions.

In Ukraine, tomorrow it will be 1,000 days since Russia's full-scale invasion, and we see terrible devastation and recurring human rights violations. Massive attacks on civilian infrastructure and energy systems raise serious concerns for people's lives and livelihoods, especially those who are elderly or disabled, facing a harsh winter without energy.

I have warned many times that the grave violations of international humanitarian and human rights law being committed in these conflicts may amount to war crimes, and other atrocity crimes.

From Gaza to Sudan and Ukraine, from Myanmar to the Democratic Republic of Congo, parties to armed conflict are riding roughshod over the laws of war, which are 160 years old.

Civilians are targeted, hospitals destroyed, aid workers attacked, humanitarian access refused.

Violations of human rights are leading to greater violence and deeper brutalization. They are eroding international legal norms that were created to

prevent humankind from destroying itself. And they are creating a legacy of trauma and grievances that will last generations.

Today's conflicts are also forcing record numbers of people to flee across borders, sometimes to countries where again they risk demonization simply on the basis of their nationality or religion.

Dear friends,

Beyond the intensification of conflict, several other global trends have a devastating impact on human rights around the world.

A financial crisis and a debt disaster, combined with the accelerating impact of climate change, are impoverishing many countries, particularly those in the Global South.

I'm sure many of you grew up in the shadow of Greece's own economic crisis. You know that red figures on a State's balance sheet can translate into a sudden shift in the lives of ordinary people – towards poverty, lost jobs and healthcare, and hopelessness.

That is now happening across the developing world. Global plans to reduce hunger by 2030 are slipping out of reach as the gains made since 2005 have essentially been wiped out.

Many of the same countries struggling with this financial crisis are also being battered by climate chaos. Across a broad swathe of Africa, droughts are reducing harvests and making farming unsustainable.

This human rights crisis may not always make the headlines, but it is having a deadly impact. People are dying, communities are suffering, and there is little hope on the horizon.

Small wonder that people are prepared to risk their lives on dangerous journeys across deserts and seas, in search of a better future – a profoundly human drive which has motivated people since time immemorial.

Dear students, friends,

A further global threat to human rights comes from the rise of authoritarianism and populism, often based on divisive and polarized narratives.

Racism, antisemitism, anti-Islamic rhetoric, xenophobia and hate speech plague our societies, rooted in entrenched power structures, and with extraordinary reach on social platforms.

But we know where this leads. Hate speech is a clear precursor to hateful actions, including harassment, intimidation and violence. Irresponsible leaders who think they can harness hate for their own ends are playing with fire.

Patriarchal stereotypes that discriminate against women, girls and non-binary people are part of that authoritarian toolkit. Sexual violence remains rampant, and women's sexual and reproductive health rights are being rolled back.

Afghanistan is the most extreme example of state-sponsored misogyny and indeed gender apartheid.

Meanwhile, more and more governments are imposing restrictions on the media, non-governmental organizations and other civil society, including human rights defenders. And new technologies, including Artificial Intelligence, offer new tools for the spread and reinforcement of disinformation, to interfere with elections, and to subject people to surveillance on a massive scale.

I admit I have painted a concerning and even disturbing picture. To quote Giorgos Seferis, "We are lost because we have been unjust." We are failing to respect and deliver on human rights – and the consequences are clear.

But I want to assure you that it is not too late.

All these challenges were created by humankind. And there are effective, proven solutions that are also centred on humankind. The antidote is the same.

Human rights can guide us through the fog of conflict, crisis and uncertainty. They provide a compass and a roadmap to navigate war and violence, to protect the vulnerable, and to provide lives of dignity and opportunity for all people.

They represent a normative, legally binding framework that encompasses everyone, everywhere.

Those rights have already achieved an enormous impact since the Universal Declaration of Human Rights was agreed 76 years ago.

Two World Wars had just been fought in 20 years, at the cost of tens of millions of lives. The appalling systematic genocide of the Holocaust had shocked the world; the atomic age brought weapons that threaten humanity as a whole.

It was then that the Universal Declaration of Human Rights was born, and represented a collective determination to consign such horrors to the past. It aspired to a world in which disputes are resolved peacefully, without resorting to war.

And over the past 76 years, it has helped to guide great progress. The post-war period saw many colonized countries take back their independence. It saw human rights flourish in protest movements against discrimination on grounds of

sex, race, religion, sexual orientation, gender identity and other factors. Massive advances were made in social protection, education and health, and labour standards.

The connection between all this, and your studies, is clear.

Justice is central to human rights, as the only way to end impunity through accountability and remedy.

Justice and accountability protect human rights by deterring and preventing violations, and by confronting and addressing them when they do happen.

Over the past 76 years, the body of international human rights law, and the laws of war have been developed to prevent and reduce the suffering of civilians caught up in crisis and conflict.

Institutions of international justice have been established, from the International Court of Justice to the International Criminal Court and the diverse UN and UN-assisted mechanisms. The Human Rights Council, to which I hope Greece will become a member in 2028, its fact-finding missions and Commissions of Inquiry complement these mechanisms, and the national courts of States.

All countries, as members of the United Nations, have a legal obligation to uphold binding judgements and decisions of international tribunals, in particular the International Court of Justice.

Criminal accountability for the most serious violations is a cornerstone of our human rights architecture.

Separately, the International Criminal Court is a linchpin of accountability for the worst atrocity crimes and crimes against humanity. We need all countries to back the work of the Court consistently, which is currently unfortunately not the case.

I am convinced that the human rights ideal has been one of the most constructive movements in human history – and frankly, one of the most successful.

How could the simple text of the Universal Declaration of Human Rights guide such profound transformation?

Because it is based on a powerful truth: human rights work. They are not an abstraction or a dream, but a concrete solution. They work for peace, for justice, for opportunity. They work for people. And they work for our planet.

To quote from the Declaration, *"recognition of the inherent dignity and of the equal and inalienable rights of all members of the human family is the foundation of freedom, justice and peace."*

Respect for human rights – all human rights– supports societies founded on justice and fairness, economies that are more inclusive, and decision-making that is more participatory and more effective as a result.

Universality is key to the effective implementation of human rights, which belong to everyone, everywhere.

I would like to take this opportunity to debunk two myths that challenge this universality.

First, the myth that human rights are a luxury that poor countries cannot afford, and that we can worry about them when we have peaceful societies and prosperous economies.

Human rights were designed for a world on its knees, an impoverished world, a world in conflict and chaos.

That is why my Office's human rights monitoring and reporting in war zones are so important. Indeed, one understanding of war is that it is the ultimate violation of human rights.

In Gaza and Israel, in Ukraine, in Sudan, in Myanmar: human rights violations are not separate from the war. They are the war.

So it stands to reason that ending those violations is the path to sustainable peace. We do not hear enough about peace.

Human rights are also crucial to effective economic systems – from trade treaties to investment agreements, business regulation to development frameworks. And last year I launched the concept of a human rights economy to challenge the current economic thinking, based on models that are no longer fit for purpose, or take into account the human rights obligations States have accepted, especially economic, social and cultural rights.

A second myth is that human rights are essentially a Western concept, used to oppress and constrain other countries. That is simply not the case.

The drafters of the Universal Declaration of Human Rights transcended geo-political clashes and economic differences. They set aside disputes to reach agreement on a text that represents the collective wisdom of many cultures and histories:

The African values of interdependence, cooperation and collective responsibility;

We always hear about the French and American revolutions; but the Haitian revolution against colonialism and racism was also key.

Islam's emphasis on human dignity and compassionate sharing;

The freedoms of the Enlightenment;

The feminism of India's Hansa Mehta;

The fundamental one-ness of Asian spiritual traditions;

The insistence on universality and indivisibility of many Latin American voices.

And much more.

Everywhere I go, I am reminded of the universality of human rights. When I visited Sudan two years ago, the hopeful voices of civil society, especially women and young people who had overthrown a 30 year old military dictatorship, called out for more human rights. And just last month, I was in Bangladesh, where a pro-democracy movement inspired by human rights led to a change of government earlier this year.

Dear students, friends,

Finally, we come to the question of how these lessons apply to your lives, today.

I'm sure you all have your own thoughts, and I look forward to hearing them.

But let me propose some ideas.

At your age, as a law student growing up under the shadow of Austria's history and complicity during World War II, my university friendships with students from all backgrounds and countries made a deep impression on me.

For the first time, I understood the importance of a global system anchored in solidarity, fairness and justice – the human rights and justice systems I have just described.

As a result, I chose to work in the United Nations, for refugees, for humanitarian assistance, and for human rights.

I encourage you to consider making your own contribution to equality and justice, building on your country's long history of pro-democracy and human rights movements – including the Polytechnic Uprising that you commemorated yesterday.

Social and economic rights must be upheld – even under austerity measures. Deep cuts to public spending must not have a disproportionate impact on the most vulnerable people in society – the poor, women and girls, and people with disabilities, and minorities.

Social security systems must be aimed at reducing poverty and inequality, if they are to reinforce social cohesion. Healthcare must be accessible to everyone,

including the most isolated and marginalized, in rural areas and on remote islands.

Media freedom must be protected. Lawsuits must never be used to suppress critical reporting or to pressurize journalists. Surveillance of journalists is a serious infringement on their rights, and we need free and independent media.

Discrimination against women and girls remains the most prevalent human rights violation in the world. Violence, including femicide, is its most extreme and deadly form. Police and lawyers must be sensitized to how these crimes affect survivors and victims, and trained to prevent and prosecute them.

Dear students,

Some of you will have personal experience or knowledge of rights neglected, denied or violated. Here in Greece, those experiences may be connected with the hardships following austerity measures, or the situation of people on the move, to name just two examples.

On the latter, of course, the history of the Mediterranean is central to understanding the interconnected roots of many modern societies.

It is all the more tragic that this beautiful sea is being used today to divide rather than unite.

All countries share responsibility for people fleeing war, extreme poverty, and climate chaos.

For ensuring that they are safe and their human rights are respected.

And for opening regular routes for migration, so that no one risks their life on such dangerous journeys.

As lawyers, as human rights defenders, and as the gatherers of stories, we cannot forget the lessons of the past or our shared histories. They are part of what connects us and makes us human.

The countries of Europe are being called on, before the eyes of the world, to stand up for human rights in a very concrete way.

I urge you as future lawyers – and as human beings – to consider what you can do to support and protect human rights today and in the future.

Strive to ensure that everyone has access to adequate housing, education, health as a matter of right.

Strive to ensure that when things go wrong, that the lessons are learned and that accountability is served.

Have difficult conversations, even in the face of the strongest disagreement.

Push for protection for refugees and migrants – and for the civil society organizations that work for their rights.

Question harmful narratives that vilify vulnerable people.

And look for ways to build on Greece's long history of welcome and hospitality – philoxenia – cultural diversity, and mutual respect.

Never underestimate your own personal contribution, which is more important and urgent than you may know.

History and facts alone do not provide a full answer to today's challenges.

And law alone is not the answer.

Human rights are about facts, law, but also importantly about compassion.

Of these three, compassion may be the most valuable.

I am deeply impressed by today's youth-led social movements that are showing new models of leadership with compassion. Which I have seen myself in countries around the world, and in fighting climate change for example.

You already have everything you need to get involved in shaping your own societies, and our global community.

To quote Giorgos Seferis once again, as he accepted the Nobel Prize: "In our gradually shrinking world, everyone is in need of all the others."

I hope you will follow your hearts and trust in your vision of what our world can be.

Despite all the challenges, I believe that together, we can get to a much better place.

ΤΕΛΕΤΗ ΕΝΑΡΞΗΣ
ΤΟΥ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ ΜΕ ΤΙΤΛΟ:
«**Η ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΘΕΟΛΟΓΙΑ ΣΤΟΝ 21Ο ΑΙΩΝΑ. ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ**»
ΥΠΟ ΤΗΝ ΑΙΓΙΔΑ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ
ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Την 24η Νοεμβρίου 2024, ημέρα Κυριακή και ώρα 18.00, στη Μεγάλη Αίθουσα του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, πραγματοποιήθηκε η τελετή έναρξης του διεθνούς συνεδρίου με τίτλο: «**Η Ορθόδοξη Θεολογία στον 21ο αιώνα. Προκλήσεις και Προοπτικές**», υπό την Αιγίδα της Εκκλησίας της Ελλάδος.

Η Α.Ε. η Πρόεδρος της Δημοκρατίας Κατερίνα Σακελλαροπούλου
και η Α.Θ.Π. ο Αρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ρώμης
και Οικουμενικός Πατριάρχης κ. Βαρθολομαίος Α΄
τίμησαν με την παρουσία τους την τελετή.

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

Υποδοχή από τον Χορό Ψαλτών «Οι Μαΐστορες της Ψαλτικής Τέχνης» υπό τη χοραρχία του Καθηγητή του Τμήματος Μουσικών Σπουδών της Φιλοσοφικής Σχολής κυρίου Αχιλλέα Γ. Χαλδαιάκη, μέλους του Συμβουλίου Διοίκησης του Πανεπιστημίου Αθηνών.

***** Προσφώνηση από τον Πρύτανη του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, Καθηγητή κύριο Γεράσιμο Σιάσο.

***** Χαιρετισμός από τον Μακαριώτατο Αρχιεπίσκοπο Αθηνών και πάσης Ελλάδος, κ. Ιερώνυμο Β΄.

* Εισαγωγική ομιλία από τον Κοσμήτορα της Θεολογικής Σχολής, Καθηγητή κύριο Εμμανουήλ Καραγεωργούδη, με τίτλο: «Η θεματολογία και

στοχοθεσία του Διεθνούς Συνεδρίου: "Η Ορθόδοξη Θεολογία στον 21ο αιώνα. Προκλήσεις και προοπτικές"».

* **Κεντρική ομιλία από την Αυτού Θειοτάτη Παναγιότητα, τον Αρχιεπίσκοπο Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ρώμης και Οικουμενικό Πατριάρχη κ. Βαρθολομαίο Α΄, με τίτλο: «Η αποστολή και το έργο της Ορθόδοξης Εκκλησίας και Θεολογίας στον 21ο αιώνα».**

Η τελετή έναρξης ολοκληρώθηκε με μουσικά δρώμενα.

ΓΕΡΑΣΙΜΟΥ ΣΙΑΣΟΥ
Καθηγητή και Πρύτανη του ΕΚΠΑ

ΠΡΟΣΦΩΝΗΣΗ

Εξοχοτάτη κυρία Πρόεδρε της Δημοκρατίας,

Εκ μέρους των Πρυτανικών Αρχών του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, εκφράζω τις εγκάρδιες ευχαριστίες μας για την τιμητική σας παρουσία στη σημερινή τελετή έναρξης του Διεθνούς Συνεδρίου της Θεολογικής Σχολής, με θέμα «**Η Ορθόδοξη Θεολογία στον 21ο αιώνα: Προκλήσεις και προοπτικές**».

Η πολύχρονη και πολύπλευρη προσφορά Σας στην πατρίδα, η λαμπρή επιστημονική Σας σταδιοδρομία, η οποία ξεκίνησε από το Πανεπιστήμιό μας, και οι υπηρεσίες Σας στη δικαιοσύνη, στην πολιτική και στον πολιτισμό Σάς καθιστούν **σύμβολο της ενότητας του Ελληνισμού**.

Παναγιώτατε Οικουμενικέ Πατριάρχα, κ.κ. Βαρθολομαίε,

Η παρουσία Σας σήμερα στην ιστορική Μεγάλη Αίθουσα του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, του οποίου είστε **Επίτιμος Διδάκτωρ όλων των Σχολών και των Τμημάτων του**, μας γεμίζει χαρά και περηφάνια και αποτελεί για μας εξιδιασμένη τιμή και ιδιαίτερη ευλογία.

Εκ μέρους των Πρυτανικών Αρχών, επιθυμώ να Σας εκφράσω την αγάπη και τον σεβασμό με τον οποίο περιβάλλουμε το Οικουμενικό Πατριαρχείο και το πρόσωπό Σας, καθώς διά της διακονίας και των ενεργειών Σας προβάλλετε την έννοια και τη σημασία της Ορθοδοξίας, ενισχύετε τον απανταχού Ελληνισμό, αναδεικνύετε την οικουμενικότητα του Πατριαρχείου και αποτελείτε **γνήσιο θεματοφύλακα των θεμελιωδών αξιών** που καθορίζουν την ιστορική και πνευματική μας ταυτότητα.

Στο πρόσωπό σας συμπυκνώνεται όλη η εικόνα ενός εμπνευσμένου ιεράρχη, που με το κήρυγμα και τις ιδέες του μπορεί να εμπνεύσει όχι μόνο το ορθόδοξο ποίμνιο αλλά και κάθε συνάνθρωπό μας.

Η πολύχρονη και πολύπλευρη προσφορά Σας, το πολυδιάστατο έργο Σας στη Μητέρα Εκκλησία, το Οικουμενικό Πατριαρχείο –έργο με όραμα για ένα

βιώσιμο μέλλον με βάση τις πανανθρώπινες αξίες της Ορθοδοξίας– Σάς καθιστούν στυλοβάτη του Ελληνισμού, της Ορθοδοξίας και της Χριστιανοσύνης εν γένει.

Η κεντρική ομιλία σας στη σημερινή τελετή στο πρώτο και μεγαλύτερο Πανεπιστήμιο της χώρας και η έμπρακτη στήριξή σας προς το έργο της Θεολογικής Σχολής Αθηνών καθοδηγούν την Ορθόδοξη Θεολογία στη νέα εποχή.

Μακαριώτατε Αρχιεπίσκοπε Αθηνών και πάσης Ελλάδος, Κύριε Ιερώνυμε,

Σας εκφράζουμε την ειλικρινή μας ευγνωμοσύνη, καθώς η ευλογία σας στην αρχή κάθε ακαδημαϊκής χρονιάς μάς γεμίζει με αγάπη και δύναμη. Η συνεχής και πολύτιμη στήριξή σας προς το Πανεπιστήμιο, του οποίου είστε απόφοιτος και Επίτιμος Διδάκτορας, είχε καθοριστική σημασία και για την υλοποίηση αυτού του σπουδαίου συνεδρίου. Ευχαριστούμε την Ιερά Σύνοδο της Εκκλησίας της Ελλάδος, υπό την αιγίδα της οποίας πραγματοποιείται το παρόν συνέδριο.

Από τα πρώτα βήματα του νεοσύστατου Ελληνικού Κράτους, το Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών έχει διαμορφώσει μια μακρά σχέση με την Εκκλησία, εν μέρει λόγω του σημαντικού ρόλου που είχε η Ορθόδοξη Εκκλησία στη διαμόρφωση της εθνικής ταυτότητας και στην εκπαίδευση.

Ας μην ξεχνούμε ότι ήταν το ελληνορθόδοξο ήθος μαζί με το εθνικό φρόνημα που αποτέλεσαν τη βάση των επαναστατικών κινημάτων των υποδούλων, και βέβαια και της Ελληνικής Επανάστασης του 1821. Οι δύο θεσμοί, η Εκκλησία και το Πανεπιστήμιο Αθηνών, υπήρξαν από τους βασικούς πυλώνες της συγκρότησης του ελληνικού κράτους, συντελώντας καθοριστικά στη διαμόρφωση της ελληνοχριστιανικής ταυτότητάς του, όπως διαμορφώθηκε στον 19ο αιώνα, καθώς και στην εξέλιξη της θεολογικής σκέψης στον ορθόδοξο κόσμο.

Η δημιουργία δε της Θεολογικής Σχολής κατά την ίδρυση του Πανεπιστημίου Αθηνών το 1837, ως της πρώτης Θεολογικής Σχολής πανεπιστημιακού επιπέδου σε όλη την ορθοδοξία, αποτέλεσε τον καταλύτη για τις στενές σχέσεις ανάμεσα στην Εκκλησία της Ελλάδος και στο Ίδρυμά μας.

Σε αυτούς τους δύο αιώνες το σύνολο σχεδόν των προσωπικοτήτων που κόσμησαν και κοσμούν την εκκλησιαστική ιεραρχία σπούδασαν στη Θεολογική Σχολή Αθηνών, ενώ σημαντικότατοι ιεράρχες υπήρξαν απόφοιτοι, όπως ο

Μακαριώτατος Αρχιεπίσκοπος Αθηνών και πάσης Ελλάδος, Κύριος Ιερώνυμος, ή μέλη του ακαδημαϊκού προσωπικού του.

Η Θεολογική Σχολή του Ιδρύματός μας εξάλλου αναδεικνύει τη σύγχρονη Ορθόδοξη Θεολογία και στηρίζει παντοιοτρόπως με το επιστημονικό της δυναμικό όχι μόνο την Εκκλησία της Ελλάδος και την εκπαίδευση της Ελληνικής Πολιτείας αλλά και τα πρεσβυγενή πατριαρχεία, την ομογένεια, τους Έλληνες και τις Ελληνίδες της διασποράς, την εξωτερική ιεραποστολή, τις άλλες κατά τόπους Ορθόδοξες Εκκλησίες, πάντοτε στο πλαίσιο της προαγωγής της ενότητας, της αλληλεγγύης και της καλλιέργειας πολιτιστικών σχέσεων μεταξύ των Θεολογικών Σχολών και εν γένει των ακαδημαϊκών ιδρυμάτων.

Η παρουσία σας, Παναγιώτατε, ως σταθερού βάθρου από όπου αντλούμε αισιοδοξία και δύναμη, αφενός λαμπρύνει τη σημερινή τελετή και το Πανεπιστήμιό μας και αφετέρου ενισχύει περαιτέρω τη διαχρονική συνεργασία του Ιδρύματός μας με τον ιερό θεσμό του Οικουμενικού Πατριαρχείου και το σεπτό πρόσωπο του Πατριάρχου του Γένους.

Το Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών διακρίνεται για το ερευνητικό και ακαδημαϊκό έργο του, γεγονός που το καθιστά σημείο αναφοράς ανάμεσα σε κορυφαία πανεπιστήμια παγκοσμίως. Το **ιστορικής σημασίας αυτό Συνέδριο**, το τρίτο που πραγματοποιείται τα τελευταία 100 χρόνια, τελεί υπό την αιγίδα της Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος, και αποτελεί **επιστημονικό «καρπό»** της πολυδιάστατης δραστηριότητας του Πανεπιστημίου μας και συνέχεια της σπουδαίας παράδοσης των διεθνών θεολογικών συνεδρίων που έλαβαν χώρα στην Αθήνα τον 20ό αιώνα.

Το Πανεπιστήμιο Αθηνών, **σταθερά προσηλωμένο στην αποστολή του ως γέφυρα μεταξύ παράδοσης και καινοτομίας**, αναδεικνύει μέσα από αυτή τη διοργάνωση την επιτακτική ανάγκη για επανεξέταση του ρόλου της Ορθόδοξης Θεολογίας σε έναν κόσμο που μεταβάλλεται ραγδαία.

Ιθύνουσα ιδέα των οργανωτών σε αυτή τη σημαντική καμπή είναι η Ορθόδοξη Θεολογία να εκφράσει εκ νέου την πλούσια κληρονομιά της, να δώσει ουσιαστικές απαντήσεις στις προκλήσεις της εποχής και να συνεχίσει την έμπρακτη διακονία της στην κοινωνία.

Με πλήθος επιστημόνων από όλες τις χώρες και εκπροσώπων από όλες τις Ορθόδοξες Εκκλησίες, τη διασπορά και άλλες χριστιανικές παραδόσεις, **το Πανεπιστήμιό μας γίνεται ο ζωντανός πυρήνας ενός δυναμικού πανορθόδοξου διαλόγου**, **που ενώνει τη Θεολογία, τον Πολιτισμό και την**

Παιδεία και προάγει την εξωστρέφεια της ελληνικής Ορθόδοξης Θεολογίας στο διεθνές στερέωμα.

Αξίζουν συγχαρητήρια σε όλους τους συντελεστές, διακεκριμένους συναδέλφους καθηγητές της Θεολογικής Σχολής, καθώς και σε όλους τους συμμετέχοντες που με την πολύτιμη εμπειρία, τις γνώσεις και τη δημιουργικότητά τους καθιστούν το Συνέδριο αυτό **ένα ιστορικό βήμα για την Ορθόδοξη Θεολογία και το μέλλον της**.

Σας ευχαριστώ.

ΙΕΡΩΝΥΜΟΥ Β΄
τῆς Α.Μ. τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος

ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ

Ἐξοχωτάτη κυρία Πρόεδρε τῆς Ἑλληνικῆς Δημοκρατίας,
Παναγιώτατε Οἰκουμενικὲ Πατριάρχα,
Σεβασμιώτατοι καὶ Θεοφιλέστατοι ἐν Χριστῷ ἀδελφοί,
Ἐλλογιμώτατε κύριε Πρύτανη,
Ἐξοχώτατοι καὶ Ἐντιμότατοι ἐκπρόσωποι τῶν Ἀρχῶν,
Ἐλλογιμώτατε κύριε Κοσμήτορ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς,
Ἐλλογιμώτατοι Πρόεδροι τῶν Τμημάτων, Καθηγητὲς καὶ Καθηγήτριες,
Ἐλλογιμώτατοι κύριοι σύνεδροι,
Τέκνα ἐν Κυρίῳ ἀγαπητά, φοιτητὲς καὶ φοιτήτριες,
Ἐκλεκτοὶ παρόντες,

Μὲ πολλὴ χαρὰ παρευρίσκομαι στὴν ἔναρξη τοῦ Διεθνοῦς Συνεδρίου ποὺ διοργανώνει ἡ Θεολογικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, μὲ θέμα: «Ἡ Ὀρθόδοξη Θεολογία στὸν 21ο αἰῶνα. Προκλήσεις καὶ προοπτικές». Πολὺ περισσότερο, χαίρω ποὺ εἶμαι ἀνάμεσα σὲ σημαντικὲς προσωπικότητες ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὸ ἐξωτερικό: τὴν Α.Θ.Π. τὸν Οἰκουμενικὸ Πατριάρχη κ. Βαρθολομαῖο, διακεκριμένους ἐπιστήμονες, μελετητὲς καὶ ἐρευνητές.

Εἶναι σημαντικὸ οἱ Θεολογικὲς Σχολὲς νὰ προβάλλουν τὸν θεολογικὸ λόγο, ὅπως μὲ τὸ παρὸν ἐνδιαφέρον Συνέδριο. Νὰ προβάλλουν τὸν θεολογικὸ λόγο ὄχι μόνο σὲ ἀναφορὰ μὲ τὸ κατ' ἐξοχὴν περιεχόμενό του – τί εἶπαν οἱ Εὐαγγελιστές, οἱ Ἀπόστολοι, οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας μας. Ἀλλὰ καὶ σὲ σχέση μὲ τὸ σήμερα. Γιατί ἔτσι γίνεται κατανοητὸ ὅτι ὁ θεολογικὸς λόγος εἶναι πάντα ἐπίκαιρος. Καὶ μπορεῖ νὰ ἀπαντήσει καὶ σὲ σύγχρονους προβληματισμούς.

Βεβαίως, αὐτὴ ἡ σχέση τῆς Θεολογίας μὲ τὸ σήμερα ἔχει διττὸ χαρακτῆρα. Ἡ Θεολογία μπορεῖ νὰ ἀποκρίνεται στὰ ἐρωτήματα ποὺ ἀπασχολοῦν τὸν σημερινὸ ἄνθρωπο. Ὅμως, καὶ ἡ ἴδια δὲν μένει ἀνέγγιχτη ἀπὸ ὅσα συνταρακτικὰ συμβαίνουν γύρω μας.

Ἀπὸ τὶς ἀλλαγὲς ποὺ ἐπηρεάζουν τὴν καθημερινότητά μας σὲ ἀτομικὸ καὶ συλλογικὸ ἐπίπεδο. Τὶς κοινωνικὲς ἀνακατατάξεις. Τὶς ἀλλαγὲς ποὺ συμβαίνουν

μὲ ἀσύλληπτους ρυθμούς. Τὴν περιβαλλοντικὴ κρίση. Τὴν καθιέρωση ἀντιλήψεων καὶ πρακτικῶν ποὺ ἔρχονται νὰ κλονίσουν ὅ,τι μέχρι τώρα θεωρούσαμε σταθερὸ καὶ παραδεδομένο. Ὅλα αὐτὰ τὴν προκαλοῦν. Καὶ σὲ ὅλα αὐτὰ πρέπει νὰ τοποθετεῖται. Ἂν δὲν τοποθετηθεῖ, θὰ ματαιωθοῦν ἡ οὐσία της καὶ ἡ ἀποστολή της.

Αὐτὰ τὰ καινούργια ζητήματα προκύπτουν ἀπὸ τὶς ἐπιστημονικὲς ἐξελίξεις καὶ τὴν ἀλματώδη πρόοδο. Ὑπάρχουν ὅμως καὶ ἄλλα, ποὺ ἐδῶ καὶ αἰῶνες ἐξακολουθοῦν νὰ ταλαιπωροῦν τὴν ἀνθρωπότητα. Οἱ πόλεμοι, ἡ προσφυγιά, ἡ ἀνισότητα, ἡ φτώχεια δὲν σταμάτησαν ποτέ. Ὁ θεολογικὸς λόγος δὲν πρέπει νὰ εἶναι ἀδιάφορος καὶ σὲ αὐτά.

Καλεῖται νὰ τονίζει ὅτι παρὰ τὴ λεγόμενη πρόοδο καὶ τὴν ἀνάπτυξη, τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ παγκόσμιου πληθυσμοῦ ζεῖ ἀκόμη σὲ συνθῆκες σχεδὸν μεσαιωνικές. Καὶ ὅτι ὁ ἄνθρωπος τοῦ 21ου αἰῶνα ἀντιμετωπίζει ἀκόμη πολλὰ ἀπὸ τὰ προβλήματα ποὺ εἶχε ὁ ἄνθρωπος τοῦ 16ου αἰῶνα.

Χαίρω διότι ἡ θεματικὴ τοῦ Συνεδρίου φανερώνει ὅτι ὁ θεολογικὸς προβληματισμὸς ἐπαγρυπνεῖ. Παρατήρησα ὅτι οἱ εἰσηγήσεις του καὶ τὰ ἐργαστήρια καλύπτουν ἕνα εὐρύτατο φάσμα θεμάτων, ποὺ ἐξετάζουν τὴ σχέση ἢ τὴν τοποθέτηση τῆς Ὀρθόδοξης Θεολογίας σὲ ὅσα συμβαίνουν στὸν αἰῶνα μας, σὲ κοινωνικό, τεχνολογικὸ καὶ ἐπιστημονικὸ ἐπίπεδο. Ἐπιπλέον, θίγονται ζητήματα ποὺ ἀφοροῦν τὸν Διαχριστιανικὸ διάλογο, τὰ σύγχρονα θεολογικὰ ρεύματα, τὸν πολιτισμό, τὴν ποιμαντικὴ θεολογία. Τέλος, ἡ θεματικὴ τράπεζα λόγου ἀσχολεῖται μὲ τὴν Ὀρθόδοξη Θεολογία καὶ τὴ Γεωπολιτικὴ πραγματικότητα σήμερα.

Ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ ἡ ταπεινότητά μου, ποὺ εὐχαρίστως στηρίξαμε καὶ θέσαμε ὑπὸ τὴν αἰγίδα μας τὸ παρὸν Συνέδριο, συγχαίρουμε τοὺς διοργανωτὲς καὶ εὐχόμεθα ἐπιτυχία στὶς ἐργασίες του.

Σᾶς εὐχαριστῶ.

ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΟΥΔΗ
Καθηγητή και Κοσμήτορα της Θεολογικής Σχολής του ΕΚΠΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΗ ΟΜΙΛΙΑ ΜΕ ΘΕΜΑ: «Η ΘΕΜΑΤΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΣΤΟΧΟΘΕΣΙΑ ΤΟΥ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ: "Η ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΘΕΟΛΟΓΙΑ ΣΤΟΝ 21ο ΑΙΩΝΑ. ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ"»

Ἐξοχωτάτη κ. Πρόεδρε τῆς Ἑλληνικῆς Δημοκρατίας,
Παναγιώτατε,
Μακαριώτατε,
Κύριε Πρύτανη,

«Τα θεμέλιά μου στα βουνά και τα βουνά σηκώνουν οι λαοί στον ώμο τους και πάνω τους η μνήμη καίει άκαυτη βάτος» γράφει ὁ Ὀδυσσέας Ἐλύτης σὲ μιὰ ποιητικὴ πρόταση ποὺ ἀναδύεται ὡς λυρικὴ ἑρμηνεία τῆς ἄρρηκτης σύνδεσης τῆς θεολογίας μὲ τὸν κόσμο καὶ τὶς ρίζες τοῦ λαοῦ, ἐκεῖ ὅπου τὸ θεῖο συναντᾶ τὴν ἱστορικὴ μνήμη καὶ ἡ πνευματικότητα διαμορφώνεται ἀπὸ τὴ συλλογικὴ ἐμπειρία. Ἡ θεολογία, ὅπως ἡ «ἄκαυτη βάτος» τοῦ στίχου, ἀντλεῖ τὸ νόημά της ἀπὸ τὴ διαχρονία, ἀπὸ τὴ φωτιὰ τῆς μνήμης, ποὺ παραμένει ζωντανή, ἀκέραιη καὶ ἀνεξίτηλη στὸν χρόνο.

Σὲ μία ἐποχὴ ὅπου ἡ ἀνθρώπινη γνώση καὶ οἱ δυνατότητες τοῦ νοῦ ἐπεκτείνονται ραγδαία, ἡ θεολογία καλεῖται νὰ ἀναστοχαστεῖ τὴ μέθοδο καὶ τὴν αὐτοσυνειδησία της. Δὲν ἀρκεῖ πλέον ἡ ἁπλὴ ἐπανάληψη παραδεδομένων θέσεων ἢ ἡ στείρα ἀντιπαράθεση μὲ τὴ νεωτερικότητα. Χρειαζόμαστε τὴ βαθύτερη κατανόηση τῆς ἴδιας τῆς θεολογικῆς γνώσης καὶ τῶν προϋποθέσεών της.

Ἡ θεολογικὴ γνώση δὲν εἶναι στατικὴ συλλογὴ προτάσεων, ἀλλὰ δυναμικὴ διαδικασία, ποὺ ἐμπλέκει ὁλόκληρο τὸν ἄνθρωπο. Περιλαμβάνει τὴν προσεκτικὴ παρατήρηση τῆς ἐμπειρίας, τὴν κατανόηση τῶν βαθύτερων σχέσεων, τὴν κριτικὴ ἀξιολόγηση καὶ, τέλος, τὴν ὑπεύθυνη δράση. Αὐτὴ ἡ πορεία δὲν εἶναι γραμμική, ἀλλὰ σπειροειδής, καθὼς κάθε νέα γνώση ὁδηγεῖ σὲ βαθύτερη κατανόηση καὶ νέα ἐρωτήματα.

Ἡ αὐθεντικὴ θεολογικὴ γνώση προϋποθέτει τή μεταμόρφωση τοῦ ὑποκειμένου. Δὲν ἀρκεῖ ἡ διανοητικὴ κατανόηση· ἀπαιτεῖται η ἐσωτερικὴ μεταστροφή, ἡ ἀλλαγὴ ὁρίζοντα, ποὺ ἐπιτρέπει τὴν ὑπέρβαση τῶν προκαταλήψεων καὶ τὴν ὑποδοχὴ τῆς ἀλήθειας. Αὐτὴ ἡ μεταστροφὴ εἶναι ταυτόχρονα διανοητική, ἠθικὴ καὶ ἐκκλησιαστική.

Στὸ φῶς αὐτῆς τῆς κατανόησης, τὸ παρὸν Συνέδριο ἐπιχειρεῖ νὰ διερευνήσει τὶς προκλήσεις καὶ τὶς προοπτικὲς τῆς Ὀρθόδοξης θεολογίας στὸν 21ο αἰώνα. Πῶς μπορεῖ ἡ θεολογία νὰ παραμείνει πιστὴ στὴν παράδοσή της καὶ ταυτόχρονα νὰ ἀνταποκριθεῖ δημιουργικὰ στὰ νέα ἐρωτήματα; Πῶς μπορεῖ νὰ συμβάλει στὴν ἀνανέωση τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς καὶ στὸν διάλογο μὲ τὸν σύγχρονο κόσμο;

Ἡ ἀπάντηση σὲ αὐτὰ τὰ ἐρωτήματα ἀναδύεται μέσα ἀπὸ τὴν ἀδιάσπαστη ἑνότητα τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐμπειρίας καὶ τῆς θεολογικῆς δημιουργίας. Πρόκειται γιὰ μία ζωντανὴ παράδοση ποὺ συνεχῶς ἀνακαινίζεται ἀπὸ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα, διατηρώντας τὴν ταυτότητά της ἀλλὰ καὶ γονιμοποιώντας κάθε νέα ἱστορικὴ στιγμή. Χρειαζόμαστε μία θεολογία ποὺ θὰ εἶναι ταυτόχρονα ἀναστοχαστικὴ καὶ μεθοδική, πιστὴ στὶς πηγές της καὶ ἀνοικτὴ στὸ μέλλον. Μία θεολογία ποὺ θὰ μπορεῖ νὰ διακρίνει τὸ οὐσιῶδες ἀπὸ τὸ ἐπουσιῶδες καὶ νὰ ἀρθρώσει τὴν αἰώνια ἀλήθεια μὲ τρόπο ποὺ θὰ μεταμορφώνει τὴν ὑπαρξιακὴ ἀγωνία τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου σὲ θεολογικὴ ἐλπίδα.

Ὑπάρχουν στιγμὲς ποὺ ἡ θεολογικὴ σκέψη καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ διακονία συναντῶνται μὲ τρόπο τόσο ἁρμονικό, ὥστε νὰ θυμίζουν τὴ συμφωνία οὐρανοῦ καὶ γῆς στὴ Θεία Λειτουργία. Μία τέτοια σπάνια σύνθεση ἐνσαρκώνει ἡ προσωπικότητα τῆς Αὐτοῦ Θειοτάτης Παναγιότητος, τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ.κ. Βαρθολομαίου. Στὸ πρόσωπό του, ἡ ἀκαδημαϊκὴ ἐμβρίθεια συναντᾶ τὴν ποιμαντικὴ σοφία, ἡ θεολογικὴ διάνοια ἑνώνεται μὲ τὴν ἐκκλησιαστικὴ ἐμπειρία, καὶ ἡ πατερικὴ παράδοση διαλέγεται γόνιμα μὲ τὶς προκλήσεις τῆς σύγχρονης ἐποχῆς.

Ὡς «Πράσινος Πατριάρχης» ἀνέδειξε τὴν οἰκολογικὴ διάσταση τῆς Ὀρθόδοξης θεολογίας πολὺ πρὶν ἡ κλιματικὴ κρίση γίνει παγκόσμια ἀνησυχία. Ὡς θεολόγος τοῦ διαλόγου γεφύρωσε τὸ χάσμα μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσης, χωρὶς νὰ θυσιάσει τὴν Ὀρθόδοξη αὐτοσυνειδησία. Ὡς πρωτεύθυνος τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας συνέδεσε τὴν πατερικὴ παράδοση μὲ τὶς ἀγωνίες τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου.

Ἡ θεολογικὴ του σκέψη διακρίνεται γιὰ τὴν εὐρύτητα καὶ τὴ δημιουργικότητά της. Εἶναι μία θεολογία ποὺ ἀναπνέει τὸν ἀέρα τῆς οἰκουμένης, ποὺ συνομιλεῖ μὲ τὴν ἐπιστήμη καὶ τὸν πολιτισμό, ποὺ ἀγκαλιάζει

τὴν κτίση ὡς δῶρο τοῦ Θεοῦ. Ταυτόχρονα, εἶναι μία θεολογία βαθιὰ ριζωμένη στὴν εὐχαριστιακὴ ἐμπειρία καὶ τὴν ἀσκητικὴ παράδοση τῆς Ὀρθοδοξίας. Ἡ παρουσία του στὸ συνέδριό μας δὲν εἶναι ἁπλῶς τιμητική· εἶναι προγραμματική. Ὑποδεικνύει τὴν κατεύθυνση μιᾶς θεολογίας ποὺ εἶναι ταυτόχρονα πιστὴ καὶ δημιουργική, παραδοσιακὴ καὶ προφητική, τοπικὴ καὶ οἰκουμενική.

Ἡ ἱεραρχία εἶναι «τάξις ἱερὰ καὶ ἐπιστήμη καὶ ἐνέργεια πρὸς τὸ θεοειδὲς ὡς ἐφικτὸν ἀφομοιουμένη» διακηρύσσει ὁ Διονύσιος Ἀρεοπαγίτης, ὑπογραμμίζοντας τὴν τριπλὴ διάσταση τῆς ἐκκλησιαστικῆς διακονίας: τὴν εὐταξία ποὺ ἀντανακλᾶ τὴν οὐράνια ἁρμονία, τὴ γνώση ποὺ πηγάζει ἀπὸ τὴν ἐμπειρία τῶν θείων μυστηρίων, καὶ τὴν πράξη ποὺ μεταμορφώνει τὸν κόσμο. Αὐτὴ ἡ τριπλὴ διάσταση ἀποτυπώνεται μὲ ξεχωριστὸ τρόπο στὴν πρωθιεραρχικὴ διακονία τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος κ.κ. Ἱερωνύμου Β΄. Ὑπάρχει μία θεολογία ποὺ δὲν ἐκφράζεται μόνο μὲ λόγια, ἀλλὰ μὲ τὴ σιωπηλὴ μαρτυρία τῆς διακονίας. Μία θεολογία ποὺ ἀναδύεται ἀπὸ τὴν καθημερινὴ συνάντηση μὲ τὸν πάσχοντα ἄνθρωπο, ἀπὸ τὴν προσεκτικὴ διαφύλαξη τῆς ἱστορικῆς μνήμης, ἀπὸ τὴ διακριτικὴ ἄσκηση τῆς ἐκκλησιαστικῆς διακυβέρνησης. Ἡ θεολογικὴ μαρτυρία τοῦ Ἀρχιεπισκόπου εἶναι σὰν τὸ ψηφιδωτὸ ποὺ συνθέτει τὴν εἰκόνα τῆς Ἐκκλησίας: κάθε ψηφίδα –εἴτε πρόκειται γιὰ τὴν ἀρχαιολογικὴ ἔρευνα, τὴν ἱστορικὴ τεκμηρίωση, τὴν κοινωνικὴ πρόνοια ἢ τὴν ἐκκλησιαστικὴ διοίκηση– τοποθετεῖται μὲ προσοχὴ καὶ σεβασμό, ὥστε νὰ ἀναδειχθεῖ ἡ ἑνότητα τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος. Εἶναι μία θεολογία ποὺ δὲν ἐξαντλεῖται στὴν ἀκαδημαϊκὴ θεωρία, ἀλλὰ μεταμορφώνεται σὲ ἔργο ἀγάπης καὶ εὐθύνης.

Ἡ παρουσία τῆς Προέδρου τῆς Ἑλληνικῆς Δημοκρατίας, κυρίας Κατερίνας Σακελλαροπούλου, στὸ Συνέδριό μας σηματοδοτεῖ τὴ θεσμικὴ συνάντηση Πολιτείας καὶ Ἐκκλησίας. Ὑπενθυμίζει, πρωτίστως, τὴν ἀδιάρρηκτη σχέση μεταξὺ τοῦ θεολογικοῦ στοχασμοῦ καὶ τῶν μεγάλων προκλήσεων τῆς ἐποχῆς μας – τῆς προστασίας τῆς ἀνθρώπινης ἀξιοπρέπειας, τῆς ἰσότητας, τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς οἰκολογικῆς εὐθύνης. Ἡ ἴδια, ὡς νομικὸς μὲ βαθιὰ ἀνθρωπιστικὴ παιδεία καὶ εὐαισθησία, γνωρίζει ὅτι ὁ διάλογος μεταξὺ θεολογίας καὶ σύγχρονου πολιτισμοῦ δὲν εἶναι πολυτέλεια ἀλλὰ ἀναγκαιότητα γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τῶν ὑπαρξιακῶν καὶ ἠθικῶν διλημμάτων ποὺ θέτει ἡ ραγδαία ἐξέλιξη τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς τεχνολογίας.

Τὸ Συνέδριό μας ἀρθρώνεται σὲ ὀκτὼ θεματικοὺς κύκλους, οἱ ὁποῖοι ἀντανακλοῦν τὶς κρίσιμες προκλήσεις ποὺ ἀντιμετωπίζει ἡ Ὀρθόδοξη θεολογία

στὸν 21ο αἰώνα. Ὁ πρῶτος κύκλος, «Ἐκκλησία, Θεολογία, Πανεπιστήμιο, Κοινωνία», διερευνᾶ τὴ σχέση τῆς ἀκαδημαϊκῆς θεολογίας μὲ τὴν ἐκκλησιαστικὴ ζωὴ καὶ τὶς κοινωνικὲς προκλήσεις. Δὲν πρόκειται γιὰ ἁπλὴ χαρτογράφηση σχέσεων, ἀλλὰ γιὰ τὴν ἀναζήτηση μιᾶς νέας σύνθεσης μεταξὺ θεωρίας καὶ πράξης.

Ὁ δεύτερος κύκλος, «Ὀρθόδοξη Θεολογία καὶ σύγχρονα θεολογικὰ ρεύματα», ἐξετάζει τὸν διάλογο τῆς Ὀρθόδοξης παράδοσης μὲ τὰ σύγχρονα φιλοσοφικὰ καὶ θεολογικὰ ρεύματα. Ἐδῶ, ἀναδεικνύεται ἡ δυνατότητα μιᾶς δημιουργικῆς πρόσληψης τῶν σύγχρονων προβληματισμῶν χωρὶς ἀπώλεια τῆς Ὀρθόδοξης ταυτότητας.

Ἰδιαίτερη σημασία ἔχει ὁ τρίτος κύκλος, «Ὀρθόδοξη Θεολογία καὶ Πολιτισμός», ὅπου διερευνᾶται ἡ σχέση τῆς θεολογίας μὲ τὴν τέχνη, τὴ λογοτεχνία καὶ τὴν παιδεία. Διαφαίνεται ὁ ρόλος τῆς θεολογίας στὴ διαμόρφωση ἑνὸς νέου πολιτισμικοῦ ὁράματος.

Ὁ τέταρτος κύκλος, «Διεπιστημονικὸς Διάλογος», ἀποτελεῖ, ἴσως, τὴν πιὸ τολμηρὴ πρόκληση: τὴ συνάντηση τῆς θεολογίας μὲ τὶς φυσικὲς ἐπιστῆμες, τὴ βιοτεχνολογία καὶ τὴν τεχνητὴ νοημοσύνη. Δὲν πρόκειται γιὰ διάλογο εὐγενείας, ἀλλὰ γιὰ τὴν ἀναζήτηση ἀπαντήσεων στὰ κρίσιμα ἠθικὰ διλήμματα τῆς ἐποχῆς μας.

Ὁ πέμπτος κύκλος ἀντιμετωπίζει εὐθέως τὰ «μεγάλα προβλήματα τοῦ 21ου αἰώνα»: τὴν κλιματικὴ κρίση, τὸ προσφυγικό, τὴν οἰκονομικὴ ἀνισότητα. Ἐδῶ ἡ θεολογία καλεῖται νὰ προσφέρει ὄχι μόνον θεωρητικὴ ἀνάλυση ἀλλὰ καὶ προτάσεις γιὰ συγκεκριμένη δράση.

Ὁ ἕκτος κύκλος, «Ἐθνικισμὸς καὶ Ἐκκλησιολογία», θίγει ἕνα ἀπὸ τὰ πιὸ εὐαίσθητα ζητήματα τῆς σύγχρονης Ὀρθοδοξίας. Ἡ σχέση μεταξὺ ἐκκλησιαστικῆς καὶ ἐθνικῆς ταυτότητας ἐπανεξετάζεται ὑπὸ τὸ φῶς τῆς ἐκκλησιολογικῆς παράδοσης καὶ τῶν σύγχρονων προκλήσεων.

Ὁ ἕβδομος κύκλος ἀφορᾶ τὸν «Διαχριστιανικὸ καὶ Διαθρησκειακὸ Διάλογο», ἀναδεικνύοντας τὴν οἰκουμενικὴ διάσταση τῆς Ὀρθόδοξης μαρτυρίας. Ἀποτυπώνεται στὸν κύκλο αὐτὸν ἡ πορεία ἑβδομήντα πέντε ἐτῶν οἰκουμενικῆς παρουσίας καὶ διαλόγου.

Τέλος, ὁ ὄγδοος κύκλος, «Ποιμαντικὴ Θεολογία», ἐπιχειρεῖ νὰ γεφυρώσει τὸ χάσμα μεταξὺ θεωρίας καὶ πράξης, προτείνοντας συγκεκριμένες ἀπαντήσεις στὶς ποιμαντικὲς προκλήσεις τῆς ἐποχῆς μας.

Οἱ θεματικοὶ αὐτοὶ κύκλοι δὲν εἶναι στεγανὰ διαχωρισμένοι, ἀλλὰ συνυφαίνονται σὲ ἕνα ἑνιαῖο ὅραμα γιὰ τὴν ἀνανέωση τῆς Ὀρθόδοξης θεολογικῆς σκέψης. Στόχος μας εἶναι ἡ θεολογία νὰ ἀναδειχθεῖ ὄχι ὡς ἕνα

κλειστὸ σύστημα ἀληθειῶν, ἀλλὰ ὡς ζωντανὸς διάλογος μὲ τὸν Θεό, τὸν ἄνθρωπο καὶ τὴν κτίση.

Τὸ Συνέδριο ἐπιδιώκει νὰ διερευνήσει τὶς βαθύτερες δομὲς τῆς θεολογικῆς γνώσης καὶ κατανόησης. Πρόκειται γιὰ μιὰ πολυεπίπεδη προσέγγιση ποὺ ἐπιτρέπει στὴ θεολογία νὰ διατηρεῖ τὴν ἑνότητα θεωρίας καὶ πράξης.

Ἡ θεολογικὴ γνώση ἀναβλύζει μέσα ἀπὸ μία διαδικασία ἐσωτερικῆς μεταμόρφωσης. Στόχος τοῦ Συνεδρίου εἶναι νὰ διερευνήσει πῶς αὐτὴ ἡ μεταμορφωτικὴ διάσταση τῆς θεολογίας μπορεῖ νὰ συμβάλει στὴν ἀντιμετώπιση τῶν σύγχρονων προκλήσεων. Ἡ διανοητικὴ μεταστροφὴ ὁδηγεῖ στὴν ὑπέρβαση τῶν προκαταλήψεων, ἡ ἠθικὴ μεταστροφὴ στὴν ἀνάληψη εὐθύνης, καὶ ἡ πνευματικὴ νήψη στὴν ἀγαπητικὴ αὐτοπαράδοση.

Ἡ θεολογικὴ κατανόηση προϋποθέτει διαρκὴ διαλεκτικὴ μεταξὺ ἐμπειρίας καὶ θεωρίας, παρελθόντος καὶ παρόντος, τοπικοῦ καὶ οἰκουμενικοῦ. Τὸ Συνέδριο στοχεύει στὴν ἀνάδειξη αὐτῆς τῆς διαλεκτικῆς πορείας, ἡ ὁποία ἐπιτρέπει στὴ θεολογία νὰ εἶναι ταυτόχρονα πιστὴ στὶς πηγές της καὶ δημιουργικὰ ἀνοικτὴ στὸ μέλλον.

Ἡ ἀλήθεια πηγάζει μέσα ἀπὸ τὴ σύγκλιση πολλαπλῶν προοπτικῶν καὶ μαρτυριῶν. Τὸ Συνέδριο ἐπιδιώκει νὰ καλλιεργήσει αὐτὴ τὴ σύγκλιση μέσα ἀπὸ τὸν διάλογο μὲ τὶς ἐπιστῆμες, τὸν πολιτισμό, τὶς ἄλλες χριστιανικὲς παραδόσεις καὶ θρησκεῖες. Στόχος δὲν εἶναι ὁ συγκρητισμὸς ἀλλὰ ἡ βαθύτερη κατανόηση τῆς ἀλήθειας μέσα ἀπὸ τὴν πολυφωνία τῆς ἀνθρώπινης ἐμπειρίας.

Ἡ θεολογικὴ γνώση ὁλοκληρώνεται στὴν ἀγάπη καὶ τὴ διακονία. Τὸ Συνέδριο ἐπιδιώκει νὰ καταδείξει πῶς ἡ θεολογικὴ κατανόηση μεταμορφώνεται σὲ πράξη ἀγάπης καὶ εὐθύνης γιὰ τὸν κόσμο. Ἡ θεολογία καλεῖται νὰ συμβάλει στὴν οἰκοδομὴ μιᾶς κοινωνίας δικαιοσύνης καὶ εἰρήνης, στὴ διαφύλαξη τῆς κτίσης, καὶ στὴν προστασία τῆς ἀνθρώπινης ἀξιοπρέπειας.

Καθὼς ἡ Ὀρθόδοξη θεολογία διανύει τὴν τρίτη δεκαετία τοῦ 21ου αἰώνα, η διαλεκτικὴ σχέση μεταξὺ θεολογικῆς παράδοσης καὶ σύγχρονης ἀκαδημαϊκῆς ἔρευνας διανοίγει νέες προοπτικές γιὰ τὴ συστηματικὴ ἀνάπτυξη τῆς θεολογικῆς σκέψης. Ὅπως ὁ Μέγας Βασίλειος στὴν Ἑξαήμερο ἀνέδειξε τὴ θεολογικὴ ἑρμηνεία τῆς δημιουργίας καὶ ὁ Μάξιμος ὁ Ὁμολογητὴς ἀνίχνευσε τὴν κρυμμένη λογικότητα τοῦ σύμπαντος, ἔτσι καὶ ἐμεῖς σήμερα καλούμαστε νὰ διακρίνουμε τὰ «σημεῖα τῶν καιρῶν» καὶ νὰ διαμορφώσουμε τὶς ἐπιστημολογικὲς προϋποθέσεις καὶ τὰ μεθοδολογικὰ ἐργαλεῖα γιὰ μία συστηματικὴ θεολογικὴ ἀνάγνωση τῶν σύγχρονων προκλήσεων.

Ἡ θεολογία τοῦ μέλλοντος θὰ εἶναι ἡ δημιουργικὴ οἰκείωση τῆς Πατερικῆς ἐμπειρίας, η σύνθεση ποὺ θὰ ἀναζητᾶ τὸ αἰώνιο πνεῦμα πίσω ἀπὸ τὸ ἱστορικὸ γράμμα. Δὲν πρόκειται γιὰ ἁπλὴ ἐπανάληψη τῶν Πατερικῶν διατυπώσεων, ἀλλὰ γιὰ ζωντανὴ συνέχεια τῆς Πατερικῆς ἐμπειρίας καὶ μαρτυρίας, ἡ ὁποία θὰ ἀπαντᾶ στὰ ἐρωτήματα τῆς ἐποχῆς μας μὲ τὴν ἴδια προφητικὴ τόλμη καὶ πνευματικὴ διάκριση. Θὰ εἶναι μία θεολογία τῆς μεταμόρφωσης – μεταμόρφωσης τοῦ νοός, τῆς καρδίας καὶ τῆς κτίσης. Ὅπως στὸ ὄρος Θαβὼρ τὸ φῶς τῆς θεότητος δὲν κατέλυσε ἀλλὰ μεταμόρφωσε τὴν ἀνθρώπινη φύση, ἔτσι καὶ ἡ θεολογικὴ σκέψη καλεῖται νὰ μεταμορφώσει, ὄχι νὰ καταλύσει, τὴν ἀνθρώπινη γνώση καὶ ἐμπειρία.

Ἡ θεολογία τοῦ μέλλοντος θὰ εἶναι θεολογία τῆς κοινωνίας – κοινωνίας μὲ τὸν Θεό, μὲ τὸν συνάνθρωπο, μὲ τὴν κτίση. Θὰ εἶναι θεολογία εὐχαριστιακή, ποὺ θὰ ἀναγνωρίζει σὲ κάθε δημιούργημα τὴν παρουσία τοῦ Λόγου καὶ θὰ μεταμορφώνει τὸν κόσμο σὲ προσφορὰ ἀγάπης πρὸς τὸν Δημιουργό.

Ἡ πραγματοποίηση τοῦ Διεθνοῦς Συνεδρίου ἀποτελεῖ καρπὸ μιᾶς εὐρύτατης συνέργειας ὑπὸ τὴν πολυειδὴ στήριξη τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Τὸ ἀπόθεμα ἀγάπης καὶ προσφορᾶς τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν, τῶν Ἱερῶν Μητροπόλεων, τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Ἱδρυμάτων καὶ τῶν χορηγῶν, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν ἀκούραστη ἐργασία τῆς Ὀργανωτικῆς Ἐπιτροπῆς καὶ τῶν ἐθελοντῶν, μετέτρεψε τὸ πολιτιστικὸ κεφάλαιο τῆς θεολογικῆς μας παράδοσης σὲ ἕνα σύγχρονο γεγονὸς διαλόγου καὶ προβληματισμοῦ. Ἰδιαίτερες εὐχαριστίες ὀφείλονται στὸν Πρόεδρο τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων κ. Κωνσταντίνο Τασούλα, στον Πρύτανη τοῦ Ἐθνικοῦ καὶ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, Καθηγητὴ κ. Γεράσιμο Σιάσο, καὶ στὸ Συμβούλιο Διοίκησης γιὰ τὴ θερμὴ φιλοξενία τοῦ Συνεδρίου μας στοὺς χώρους εὐθύνης τους, καθὼς καὶ σὲ ὅλους τοὺς διακεκριμένους ὁμιλητὲς ποὺ ἀνταποκρίθηκαν στὸ κάλεσμά μας, συμβάλλοντας στὴ διαμόρφωση ἑνὸς πλούσιου καὶ πολυφωνικοῦ θεολογικοῦ διαλόγου.

Καθὼς ξεκινοῦμε τὶς ἐργασίες τοῦ Συνεδρίου, ἂς θυμηθοῦμε τὰ λόγια τοῦ Συμεὼν τοῦ Νέου Θεολόγου: «τοῖς κεκαθαρμένοις τῇ καρδίᾳ Θεός ἀεί ἐπιφαίνεται». Ἡ θεολογικὴ ἀναζήτηση δὲν εἶναι μόνον διανοητικὴ ἄσκηση ἀλλὰ πορεία κάθαρσης καὶ φωτισμοῦ. Εἴθε τὸ Συνέδριό μας νὰ συμβάλει στὴν ἀνάδειξη μιᾶς τέτοιας θεολογίας – θεολογίας τῆς μεταμόρφωσης, τῆς κοινωνίας, τῆς ἐλπίδας καὶ τοῦ φωτός.

ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΙΟΥ Α΄
της Α.Θ.Π. του Αρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ρώμης και Οικουμενικού Πατριάρχη

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΟΜΙΛΙΑ ΜΕ ΘΕΜΑ: «Η ΑΠΟΣΤΟΛΗ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΚΑΙ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ ΣΤΟΝ 21ο ΑΙΩΝΑ»

Ἐκφράζομεν τάς ὁλοκαρδίους εὐχαριστίας τῆς ἡμῶν Μετριότητος πρός τά Ἐλλογιμώτατα μέλη τῆς Ἐπιστημονικῆς καί Ὀργανωτικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ παρόντος Διεθνοῦς Συνεδρίου διά τήν εὐγενῆ καί τιμητικήν πρόσκλησιν νά ἐκφωνήσωμεν τήν εἰσαγωγικήν ὁμιλίαν, δηλοῦντες καί ἐπαναλαμβάνοντες καί ἐνώπιον ὑμῶν ὅτι ἡ τιμή διαβαίνει ἐπί τήν Μεγάλην Ἐκκλησίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἡ ὁποία πολλά καί ἀνεκτίμητα προσήνεγκεν εἰς τήν θεολογίαν, ἐν τῇ διπλῇ δεσμεύσει καί ἀναφορᾷ τῆς ἱερᾶς ἐπιστήμης εἰς τήν Παράδοσιν τῶν Ἀποστόλων καί τῶν Πατέρων καί εἰς τήν μαρτυρίαν της ἐνώπιον τῶν σημείων τῶν καιρῶν περί τῆς ἐλθούσης ἐν Χριστῷ ἐλευθεροποιοῦ χάριτος καί τῆς ἐλπίδος τῆς αἰωνίου Βασιλείας τοῦ Πατρός καί τοῦ Υἱοῦ καί τοῦ Ἁγίου Πνεύματος.

Ὡς εἴπομεν ἀπό τοῦ βήματος τούτου πρό τριῶν ἀκριβῶς ἐτῶν, τήν 23ην Νοεμβρίου 2021, εἰς τό DNA τῆς θεολογίας ἀνήκει ἡ «συναφειακότης», ὡς ἡ δυνατότης καί εὐκαιρία νά διατυπώνῃ ἐπικαίρως τό μήνυμά της. Ἡ συναφειακότης οὔτε ἀκυρώνει τόν διαχρονικόν χαρακτῆρα τοῦ θεολογικοῦ λόγου, οὔτε σημαίνει συσχηματισμόν μέ τόν κόσμον καί ἄλλας ἀλλοτριωτικάς ταυτίσεις, κατά τό λεχθέν ὑπό τοῦ πνευματικοῦ ἡμῶν πατρός μακαριστοῦ Μητροπολίτου Χαλκηδόνος Μελίτωνος, ὅτι «ἡ ἀλήθεια δέν προδίδεται ὅταν ἐνσαρκοῦται εἰς κάθε ἱστορικήν ἐποχήν. Προδίδεται ὅταν συντηρεῖται, ὡς εἰς μουσεῖον, ἐκ φόβου μή μολυνθῇ ἀπό τήν ἱστορίαν».

Τό ζητούμενον κατά ταῦτα εἶναι ὁ ὀρθός τρόπος τῆς συναφειακότητος. Ἡ ἐκκλησιαστική θεολογία δέν εἶναι δυνατόν νά ἀγνοῇ τάς ἐμπειρίας τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας. Οἱ σύγχρονοι χριστιανοί δέν ζοῦν εἰς τήν ἐποχήν τοῦ Χριστοῦ, οὔτε εἰς τήν περίοδον τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας, οὔτε εἰς τήν «ἐποχήν τοῦ Ἀντιχρίστου», ἀλλά εἰς μίαν συγκεκριμένην ἱστορικήν στιγμήν, εἰς διαφορετικούς πολιτισμικούς χώρους, μέ ἀπτά προβλήματα, μέ τάς ἀντιφάσεις καί τάς προοπτικάς τῆς ἐποχῆς μας. Πρός αὐτούς ἀπευθύνονται ἡ Ἐκκλησία καί

ἡ θεολογία της, διά τήν μεταμόρφωσιν αὐτοῦ τοῦ κόσμου πρέπει νά λειτουργήσουν.

Πρότυπον θεολογικῆς ἐργασίας, ὡς πρός τήν μεθοδολογίαν καί τόν ποιμαντικόν προσανατολισμόν, παραμένει ἡ θεολογία τῶν Μεγάλων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας. Μία θεολογία ὑπαρξιακή καί συγκεκριμένη, ποτέ ἄσαρκος καί νοησιαρχική. Αὐτή ἡ ἐμπειρική, ἐκκλησιογενής καί ἐκκλησιοτραφής θεολογία ἦτο κατάθεσις ψυχῆς, συνέδεε τήν πίστιν μέ τήν ζωήν, τήν θεωρίαν μέ τήν πρᾶξιν, χωρίς ἐπιδεικτικήν σοφίαν καί ἐπιτηδευμένην εὐγλωττίαν, ὡμίλει δέ πάντοτε ἐστραμμένη πρός τόν σύγχρονον ἄνθρωπον. Οἱ Πατέρες ἐκληροδότησαν εἰς ἡμᾶς τήν ἐμπειρίαν ὅτι πιστότης εἰς τήν Ἀλήθειαν καί ἀνοικτοσύνη πρός τόν κόσμον καί τόν πολιτισμόν ἀλληλοπεριχωροῦνται καί ἀλληλοεμπλουτίζονται.

Εἰς τήν ἐποχήν μας βεβαίως ἡ Ἐκκλησία καί ἡ θεολογία της εὑρίσκονται ἀντιμέτωποι μέ νέας συνθήκας καί πολλάς μεγάλας προκλήσεις. Καί ἡ συνάντησις μέ τόν σύγχρονον κόσμον ὀφείλει ὅμως νά ἐκτυλίσσεται ἐν πιστότητι πρός τόν «οὐκ ἐκ τοῦ κόσμου» χαρακτῆρα τῆς Ἐκκλησίας καί μέ γνῶσιν καί ὀξύ αἰσθητήριον διά τά νέα ἱστορικά δεδομένα. Ἀποτελεῖ βασικήν ἀρχήν διά τήν θεολογίαν ὅτι δέν πρέπει νά εἶναι ἀμυντική, ὡς νά ἐστρέφοντο ὅλαι αἱ τρέχουσαι ἐξελίξεις ἐναντίον τῆς Ὀρθοδοξίας. Ἐπίσης, ἡ θεολογία ὀφείλει νά εἶναι ἐπίκαιρος, συμφώνως πρός τήν ἔννοιαν τοῦ «καιροῦ», ἀφοῦ τό παρόν, ὅπως ἔχει γραφῆ, δέν εἶναι μόνον χρονολογική ἔννοια, δέν σηματοδοτεῖ «ἁπλῶς τήν τρέχουσα ἐπικαιρότητα, ἀλλά καί τή σήμερα καί μόνον σήμερα δεδομένη δυνατότητα, τόν "καιρόν"».

Ἐπιλεκτικῶς ἀναφερόμεθα, ἐπί τῆς βάσεως αὐτῆς, εἰς δύο συγχρόνους μεγάλας προκλήσεις διά τήν θεολογίαν: α) εἰς τήν θρησκειολογικήν πρόκλησιν, καί β) εἰς τήν νέαν ἀνθρωπολογίαν ἐν συναρτήσει πρός τόν πολιτισμόν τῆς νεωτερικότητος.

α) Ἡ θρησκειολογική πρόκλησις.

Εἰς τήν ἐποχήν μας, αἱ θρησκεῖαι ἐνεφανίσθησαν μέ δυναμισμόν εἰς τό προσκήνιον τῆς ἱστορίας καί διεκδικοῦν σημαντικόν ρόλον εἰς τά ἀνθρώπινα πράγματα καί τήν ἀνάπτυξιν τοῦ πολιτισμοῦ. Ὑποστηρίζεται ὅτι οὐδεμία ἀνάλυσις τῆς παγκοσμίου καταστάσεως, οὐδείς σχεδιασμός τοῦ μέλλοντος τοῦ κόσμου μας εἶναι ἐπαρκής, ἐάν δέν ἀναφέρωνται καί εἰς τόν ρόλον τῶν θρησκειῶν. Ἐνώπιον τῆς ἀναβιώσεως τῶν μή χριστιανικῶν θρησκειῶν ἔχει μάλιστα τονισθῆ ὅτι ἡ μεγαλυτέρα πρόκλησις διά τόν Χριστιανισμόν δέν εἶναι

πλέον ἡ ἐκκοσμίκευσις, ἀλλά ἡ παρουσία αὐτῶν τῶν θρησκειῶν καί ἡ συνάντησις μέ αὐτάς.

Ἠχεῖ ὁ λόγος περί «συγκρούσεως τῶν θρησκειῶν» ὡς πυρῆνος τῆς «συγκρούσεως τῶν πολιτισμῶν», καί γινόμεθα μάρτυρες βιαιοτήτων «ἐν ὀνόματι τῆς θρησκείας». Ταυτοχρόνως ὅμως προάγεται ἡ διαθρησκειακή συνεργασία καί τονίζεται ὁ εἰρηνοποιητικός ρόλος τῶν θρησκειῶν. «Καμμία εἰρήνη τῶν λαῶν, χωρίς εἰρήνη τῶν θρησκειῶν» εἶναι ἕν γνωστόν σύνθημα. Ζωτικῆς σημασίας διά τό μέλλον τῆς ἀνθρωπότητος εἶναι ἡ σύμπραξις τῶν θρησκειῶν ἐνώπιον τῶν πλανητικῶν προβλημάτων, ὅπως τό οἰκολογικόν, τό μεταναστευτικόν, αἱ κοινωνικαί καί πολιτικαί ἀντιπαραθέσεις, αἱ μεγάλαι φυσικαί καταστροφαί, ὁ θρησκευτικός φονταμενταλισμός καί ἄλλα. Εἰς τό Μήνυμα τῆς Ἁγίας καί Μεγάλης Συνόδου τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας (Κρήτη 2016) τονίζεται ὅτι «ὁ νηφάλιος διαθρησκειακός διάλογος συμβάλλει σημαντικά στήν προώθηση τῆς ἀμοιβαίας ἐμπιστοσύνης, τῆς εἰρήνης καί τῆς καταλλαγῆς. Τό λάδι τοῦ θρησκευτικοῦ βιώματος πρέπει νά χρησιμοποιεῖται γιά νά ἐπουλώνει πληγές καί ὄχι γιά νά ἀναζωπυρώνει τή φωτιά τῶν πολεμικῶν συρράξεων».

Διάστασιν τῆς ἰσχυρᾶς παρουσίας τῶν μή χριστιανικῶν θρησκειῶν καί τῶν νέων προτύπων ἐπιστημονικότητος ἀποτελεῖ ἡ ἄποψις ὅτι, εἰς τήν λεγομένην ἐποχήν τῆς «ἐπιστροφῆς τοῦ Θεοῦ», μόνον ἡ θρησκειολογία δύναται νά προσεγγίσῃ μέ σύγχρονον καί ἐπιστημονικόν τρόπον τό θρησκευτικόν φαινόμενον. Τά πλεονεκτήματα τοῦ θρησκειολόγου ὑποστηρίζεται ὅτι εἶναι ἡ ἀντικειμενικότης, ἡ ἀπόστασις τοῦ παρατηρητοῦ, ἡ ἐμπειρική μέθοδος καί ἄλλα. Ἐπίσης, προβάλλεται ὁ ἰσχυρισμός ὅτι ἡ θρησκειολογική ὀπτική ἀνταποκρίνεται εἰς τήν ποικιλίαν τῶν θρησκειῶν καί εἰς τήν παγκοσμιότητα τοῦ θρησκευτικοῦ φαινομένου. Ἐν τῇ ἐννοίᾳ ταύτῃ, θεωρεῖται ὅτι μόνον ἡ θρησκειολογία ἔχει θέσιν εἰς τό Πανεπιστήμιον καί ὄχι ἡ θεολογία, τό ἔργον τῆς ὁποίας φέρει τήν σφραγῖδα τῆς Ἐκκλησίας.

Οὐδείς ἀμφιβάλλει περί τῆς ἀναγκαιότητος τῆς θρηκειολογικῆς ἐρεύνης, μέ πρῶτον τόν θεολόγον, ὁ ὁποῖος ὠφελεῖται ἀπό τά εὑρήματά της. Ὅμως ἡ θρησκειολογία δέν δύναται νά ὑποκαταστήσῃ τήν θεολογίαν. Τό μέλλον ἀνήκει εἰς τήν δημιουργικήν συνεργασίαν θρησκειολογίας καί θεολογίας, μέ καθωρισμένην ἐπιστημονικῶς τήν συνάφειαν καί τήν ὁριοθέτησιν τοῦ ἀντικειμένου καί τῆς μεθοδολογίας των. Ἡ σύνδεσις τῆς θεολογίας μέ τήν Ἐκκλησίαν δέν μειώνει τήν ἐπιστημονικότητά της, ἐφ᾽ ὅσον ἡ θεολογία τήν θεματοποιεῖ αὐτήν τήν σύνδεσιν, ἐν τῇ πεποιθήσει ὅτι δέν ὑπάρχει ἀπροϋπόθετος ἐπιστήμη. Αἱ τάσεις μονοπωλήσεως τῆς ἐπιστημονικῆς

προσεγγίσεως τῆς θρησκείας ἀπό τήν θρησκειολογίαν ἐλέγχονται ὡς ἀβάσιμοι καί διά τό γεγονός ὅτι ἡ θρησκειολογική ὀπτική παραμένει ἐγκλωβισμένη εἰς τήν πολιτισμικήν θεώρησιν τῆς θρησκείας. Ἐν τῷ πνεύματι τούτῳ, ἡ θεολογία δέν πρέπει νά αὐτοπροσδιορίζεται ὡς «θρησκειολογία τοῦ Χριστιανισμοῦ» διά νά ἀποδεικνύῃ τήν ἐπιστημονικότητά της.

β) Ἡ πρόκλησις τῆς νέας ἀνθρωπολογίας ἐν συναρτήσει πρός τόν πολιτισμόν τῆς νεωτερικότητος.

Ὁ 21ος αἰών ἐχαρακτηρίσθη ὡς ὁ «αἰών τῆς ἀνθρωπολογίας» διά τήν Ἐκκλησίαν καί τήν θεολογίαν. Ὁ μακαριστός Μητροπολίτης Διοκλείας Κάλλιστος Ware ἀναφέρει τέσσαρες λόγους διά τήν ἀναγκαίαν ἐστίασιν τῆς θεολογίας εἰς τό θέμα «ἀνθρωπολογία», μετ᾽ ἐμφάσεως εἰς τό ἀνθρώπινον πρόσωπον ὡς σχεσιακῆς πραγματικότητος ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ: α) Ἐνώπιον τῆς παγκοσμιοποιήσεως ἡ ὁποία ὁδηγεῖ εἰς ὁμογενοποίησιν καί ἀπειλεῖ τήν προσωπικήν ἑτερότητα, καλεῖται ἡ θεολογία νά ἐπιβεβαιώσῃ τήν ἀξίαν τοῦ κάθε συγκεκριμένου ἀνθρώπου. β) Ἀπέναντι εἰς τήν κυριαρχίαν τῆς τεχνολογίας εἰς τήν ζωήν μας, ὀφείλομεν νά ἀγωνισθῶμεν, ὥστε τά πρόσωπα «νά μήν ἐπισκιαστοῦν καί νά καταποθοῦν ἀπό τίς μηχανές». γ) Αἱ ἐξελίξεις εἰς τήν γενετικήν μηχανικήν καί οἱ κλονισμοί τῶν ἀνθρωπίνων σχέσεων καθιστοῦν ἀναγκαίαν τήν προσπάθειαν μιᾶς «θαρραλέας καί ἐπινοητικῆς ἀναζωογονήσεως τῆς διδασκαλίας μας γιά τό ἀνθρώπινο πρόσωπο», καί δ) Τά αὐτά ἰσχύουν καί ἀναφορικῶς πρός τό οἰκολογικόν πρόβλημα τό ὁποῖον εἶναι προϊόν μιᾶς «ἀνθρωπολογικῆς κρίσης», τῆς «ἔλλειψης μιᾶς θεολογίας τοῦ προσώπου».

Τά ἀνθρωπολογικά θέματα ἀπασχολοῦν καί ἐπιβαρύνουν σήμερον καί τάς διαχριστιανικάς σχέσεις, ἐνῷ ὁδηγοῦν καί εἰς ἐντάσεις ἐντός τῶν ἐπί μέρους Ἐκκλησιῶν καί Ὁμολογιῶν. Γίνεται δέ λόγος περί τῆς ἀνάγκης ἀναπτύξεως μιᾶς «οἰκουμενικῶς ἀποδεκτῆς χριστιανικῆς ἀνθρωπολογίας».

Ἔχει καταστῆ πλέον σαφές ὅτι ἡ ἀπώθησις ἤ ἡ λήθη τοῦ θείου προορισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου καταλήγει εἰς παραμόρφωσιν ἤ ὑποβιβασμόν τῆς εἰκόνος του καί εἰς ἐξασθένησιν τῆς αἰσθήσεως διά τό ἀπαραβίαστον τῆς ἀξίας του. Καί ὁ σύγχρονος «homme augmenté», ἐν τῇ ἐννοίᾳ ἑνός «ὑπερανθρώπου» μέ ἐξαιρετικάς ἱκανότητας καί ἰσχύν ἐπί τῆς κτίσεως καί τῆς ἱστορικῆς ἐξελίξεως χάρις εἰς τήν ἐπιστήμην καί τήν τεχνολογίαν, εἶναι κατ᾽ οὐσίαν ὁ «συρρικνωμένος ἄνθρωπος», ἐστερημένος τῶν δημιουργικῶν ὑπαρκτικῶν δυνατοτήτων του.

Ἡ Ἁγία καί Μεγάλη Σύνοδος τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας θεοκινήτως διεκήρυξεν ὅτι τό δόγμα τῆς Ἐνανθρωπήσεως τοῦ προαιωνίου Λόγου τοῦ Θεοῦ

εἶναι «ἀνεξάντλητος πηγή πάσης χριστιανικῆς προσπαθείας διά τήν περιφρούρησιν τῆς ἀξίας καί τοῦ μεγαλείου τοῦ ἀνθρώπου». Ὁ Μητροπολίτης Χαλκηδόνος Μελίτων εἶχεν ὑπογραμμίσει ὅτι ὁ ὅρος τῆς Δ΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου «ἀποτελεῖ ἕνα ἀληθινόν "χάρτην ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων", διότι ἑνώνει τόν Θεόν μέ τήν ἀνθρωπότητα, καί ἐγκεντρίζει τήν ἀνθρωπότητα εἰς τήν θείαν ζωήν».

Ἐξ ἐπόψεως χριστιανικῆς, ὁ ἄνθρωπος «δέν εἶναι πείραμα», ἀλλά «ἕνα ὄν ξεκάθαρα καθορισμένο ὡς πρός τήν προέλευση καί τόν σκοπό του». Εἰς τόν Χαλκηδόνιον ὅρον ἡ ἀλήθεια διά τόν ἄνθρωπον εὗρε τήν ἀνυπέρβλητον καί ὁριστικήν διατύπωσίν της. Εἰς τήν σύγχρονον συζήτησιν περί τοῦ ἀνθρώπου, εἰς μίαν ἐποχήν ἀνθρωπολογικῆς συγχύσεως, ὁ λόγος τῆς θεολογίας περί τῆς ἐν Χριστῷ κατά χάριν θεώσεως τοῦ ἀνθρώπου δύναται νά διαδραματίσῃ σημαντικόν ρόλον, λειτουργῶν ὑπέρ τοῦ ἀπολύτου σεβασμοῦ τῆς ἱερότητος τοῦ ἀνθρωπίνου προσώπου.

Ἐν τῇ συναφείᾳ ταύτῃ, ἐπιθυμοῦμεν νά ἀναφερθῶμεν συντόμως εἰς τήν σχέσιν τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας καί θεολογίας μέ τόν Διαφωτισμόν καί τόν πολιτισμόν τῆς νεωτερικότητος, θέμα, τό ὁποῖον μέχρι σήμερον ἀναμένει τήν ὀρθήν προσέγγισίν του, πέραν τοῦ ἐγκλωβισμοῦ εἰς τήν ἄγονον διαλεκτικήν «ὀρθοδόξου φωτισμοῦ» καί «δυτικοῦ Διαφωτισμοῦ». Ὁ διάλογος τῆς Ὀρθοδοξίας μέ τήν νεωτερικότητα δέν πρέπει νά εἶναι ἀμυντικός. Ἡ ταύτισις τοῦ Διαφωτισμοῦ μέ τήν ἀντιεκκλησιαστικήν του διάστασιν, μέ «φονταμενταλισμόν τῆς νεωτερικότητος», καθώς καί ἡ ἀπόδοσις τῶν δεινῶν τῶν δύο τελευταίων αἰώνων εἰς τάς ἐπιρροάς του, ὀφείλουν ὁριστικῶς νά ὑπερβαθοῦν. Τό ζητούμενον δέν εἶναι οὔτε ἀστήρικτος συνολική ἀπόρριψις οὔτε ἄκριτος ἀποδοχή. Ἡ κατάφασις τῶν κατακτήσεων τοῦ νεωτερικοῦ ἠθικοῦ ἀνθρωπισμοῦ, εἰς τάς ὁποίας ἀνήκουν τά δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου, μέ τόν προσανατολισμόν των εἰς τό τρίπτυχον «ἐλευθερία, ἰσότης, ἀδελφοσύνη», τῆς βάσεως δηλονότι τῶν συγχρόνων δημοκρατικῶν ἀνοικτῶν κοινωνιῶν, προφανῶς δέν σημαίνει ὅτι ἀποδεχόμεθα τάς ἀκραίας καί περιστασιακάς ἐκφάνσεις τοῦ Διαφωτισμοῦ. Ἡ θεολογία ἀσκεῖ κριτικήν εἰς τήν μετατροπήν τῆς ἐλευθερίας εἰς ἀσύδοτον αὐτονομισμόν, τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου εἰς δικαιωματισμόν, τῆς ἀνθρωπιστικῆς κριτικῆς εἰς τήν θρησκείαν εἰς σύμπλεγμα ἀθεΐας. Ὅμως ὅλα αὐτά εἶναι ἡ ἐκπτωσις τοῦ νεωτερικοῦ πολιτισμοῦ καί ὄχι ἡ οὐσία του. Ἐπιμένομεν: Ἡ νεωτερικότης δέν εἶναι αἱ ἀρνητικότητές της! Ἡ Ὀρθόδοξος θεολογία εἶναι ἀδιανόητον νά συμπλέῃ μέ τόν ἀντιδιαφωτισμόν τοῦ μεταμοντερνισμοῦ καί τήν ἀπόρριψιν τῶν οἰκουμενικῶν ἀξιῶν ἐν ὀνόματι ἑνός ἰδεολογικοποιημένου πλουραλισμοῦ. Κατά τόν μακαριστόν καθηγητήν

Νικόλαον Ματσούκαν, ἡ «οἰκουμενικότης καί ὁ κοσμοπολιτισμός» εἶναι «οὐσιαστικά χαρακτηριστικά τῆς Ὀρθοδοξίας». Πολλά θά ἐξαρτηθοῦν εἰς τό μέλλον διά τήν Ὀρθόδοξον θεολογίαν ἀπό τήν θαρραλέαν προβολήν τῶν οἰκουμενικῶν της στοιχείων.

Ἐκλεκτή ὁμήγυρις,

Πορευόμεθα σήμερον μέ παρακαταθήκην ὅσα ἀνεδείχθησαν βασικοί ἄξονες τῆς Ὀρθοδόξου θεολογίας κατά τόν 20όν αἰῶνα: Πατερική θεολογία, Θεία Εὐχαριστία, ἐκκλησιολογία, τριαδολογία, ἐσχατολογία, θεολογική ἀνθρωπολογία, ἀσκητική πνευματικότης, θεολογική οἰκολογία, κοινωνική διδασκαλία, διακονία, κοινή Ὀρθόδοξος μαρτυρία, διαχριστιανικοί διάλογοι, διαθρησκειακή συνεργασία, διάλογος μέ τήν ἐπιστήμην καί ἄλλα. Ὅλα αὐτά θά παραμείνουν εἰς τό κέντρον τῆς θεολογικῆς ἐργασίας εἰς τόν αἰῶνα μας.

Ἐπιστήμη καί τεχνολογία εἶναι ἡ μεγάλη δύναμις, ἡ ὁποία ἀλλάζει ριζικῶς τήν ζωήν μας. Οὐδείς δύναται νά ἀρνηθῇ τά ἀσύλληπτα εὐεργετήματά της. Ἡ Ἁγία καί Μεγάλη Σύνοδος τῆς Κρήτης ἀπεκάλεσε τήν ἱκανότητα ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης τοῦ κόσμου «θεόσδοτον δῶρον εἰς τόν ἄνθρωπον», ἀνεφέρθη ὅμως καί εἰς τούς κινδύνους τοῦ ἐπιστημονισμοῦ διά τόν ἄνθρωπον καί τό φυσικόν περιβάλλον. Ἐξ ἄλλου, τό ἀνθρώπινον πρόσωπον εἶναι πάντοτε «περισσότερον ἀπό αὐτό πού δύναται νά συλλάβῃ ἡ ἐπιστήμη». Εἶναι βέβαιον ὅτι, παρά τά «θαύματα» τῆς ἐπιστήμης, αἱ ὑπαρξιακαί ἀντιφάσεις τοῦ ἀνθρώπου καί αἱ ἀπορίαι τῆς ἐλευθερίας του θά παραμείνουν. Ὁ ἄνθρωπος θά ἀναζητῇ νόημα ζωῆς καί θά ἀφουγκράζεται τήν φωνήν τοῦ οὐρανοῦ. «Μεγάλη δύναμις» θά ἀναδεικνύεται καί ἡ θρησκευτική πίστις, ἐκπρόσωπος τῆς «διαστάσεως τοῦ βάθους» τῶν πραγμάτων καί τῆς προοπτικῆς τῆς αἰωνιότητος.

Ἡ μαρτυρία τῆς χριστιανικῆς θεολογίας δίδεται σήμερον εἰς ἕνα κόσμον, ἡ μεγάλη πλειονότης τῶν κατοίκων τοῦ ὁποίου δέν ἀνήκει εἰς τόν Χριστιανισμόν. Καθῆκον τῆς ἱερᾶς ἐπιστήμης παραμένει ἡ ἀντίστασις εἰς τόν θρησκευτικόν φονταμενταλισμόν καί ἡ προβολή τῶν κοινῶν ἀνθρωπιστικῶν παραδοχῶν τῶν θρησκειῶν. Ἡ συνέχισις τοῦ εἰλικρινοῦς θεολογικοῦ διαλόγου μέ τόν λοιπόν χριστιανικόν κόσμον εἶναι ἔκφρασις τῆς δεσμεύσεώς μας εἰς τόν ἀγῶνα διά τήν ὑπέρβασιν τῆς διασπάσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ. Τό μέλλον ἀνήκει εἰς τήν «διαλεγομένην θεολογίαν». Ὁ εἰλικρινής διάλογος θά συνεχίσῃ νά ἀπελευθερώνῃ δημιουργικάς δυνάμεις ἐντός τῆς Ἐκκλησίας καί θά ἀναδεικνύῃ τήν ἐμβέλειαν τῶν χριστιανικῶν ἀξιῶν καί τά οἰκουμενικά στοιχεῖα τῆς Ὀρθοδοξίας.

Ποτέ εἰς τήν ἱστορικήν πορείαν τῆς Ἐκκλησίας ἡ ἐσωστρέφεια δέν ἐξέφραζε τήν αὐθεντικότητα τοῦ χριστιανικοῦ ἤθους, καί ποτέ δέν ὠφέλησε τήν Ἐκκλησίαν καί τήν ἀποστολήν της. Ἡ κλειστότης καί ἡ ἀδιαφορία διά τήν ἱστορίαν καί τάς περιπετείας τῆς ἀνθρωπίνης ἐλευθερίας δέν εἶναι ἡ θεολογικῶς καί ἐκκλησιαστικῶς ὀρθή κατανόησις τῆς θεανθρωπίνης ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ ἐσωστρέφεια εἶναι ἀπομάκρυνσις ἀπό τούς Πατέρας καί ὄχι ἐπιστροφή εἰς αὐτούς. Ἐξ ἄλλου, ἡ τυφλή προσήλωσις εἰς τό παρελθόν εἶναι ἔνδειξις θρησκειοποιήσεως τῆς πίστεως. Ἡ «θεολογία τοῦ γραφείου» παράγει πνευματικήν ἀλαζονείαν, βλέπει τήν χριστιανικήν παρακαταθήκην ὡς «μουσειακόν κειμήλιον» καί λειτουργεῖ κατά τοῦ διαλόγου.

Ἡ Ἐκκλησία ἔχει ἀνάγκην δυναμικῶν θεολόγων μέ ἀρίστην θεολογικήν κατάρτισιν καί ἐκκλησιαστικόν ἦθος, εὐσεβῶν καί εὐφυῶν, ἀνθρώπων μέ ἀνοικτούς ὁρίζοντας, μέ καλλιέργειαν καί παιδείαν, μέ βούλησιν διά προσφοράν, ἀνθρώπων πού ἀφουγκράζονται τόν παλμόν τῶν συγχρόνων των καί ἐκφράζουν ἐπικαίρως τό εὐάγγελον μήνυμα τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας, πάντοτε μέ ἀναφοράν πρός τάς κεντρικάς ἀναζητήσεις τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως, μέ ἀμετακίνητον τήν πεποίθησιν ὅτι ὁ ἄνθρωπος δέν ζῇ «ἐπ᾽ ἄρτῳ μόνῳ» (Ματθ. δ΄, 4), ὅτι ἀναζητεῖ τό «ἔν, οὗ ἐστι χρεία» (Λουκ. ι΄, 42), ἔσχατον σημεῖον ἀναφορᾶς ἐπέκεινα τῆς ἐγκοσμίου εὐδαιμονίας καί τῆς ἀνθρωπίνης καταστάσεως, τοῦ πολιτισμοῦ καί τῆς πολιτικῆς, τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσεως καί τῶν τεχνολογικῶν ἐφαρμογῶν της, ὅλων αὐτῶν πού δέν καλύπτουν τά βαθύρριζα ἐρωτήματά του. Οἱ θεολόγοι μας καλοῦνται νά ἀγωνισθοῦν, ὥστε νά παύσῃ ἡ, «ἔσωθεν» καί «ἔξωθεν», ταύτισις τῆς Ὀρθοδοξίας μέ ὀρθοδοξισμόν, συντηρητισμόν, ἐθνοφυλετισμόν καί ἀδιαφορίαν διά τήν ἱστορίαν καί τόν πολιτισμόν. Ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία, ὁ κατ᾽ ἐξοχήν χῶρος τῆς βιώσεως τῆς «εὐρυχωρίας τῆς ἐλευθερίας» (π. Βασίλειος Γοντικάκης) καί ἀναδείξεως τῆς ἀληθείας τοῦ προσώπου, εἶναι ἀδιανόητον νά συμβιβάζεται ἤ καί νά συμπράττῃ μέ ἰδεολογίας, αἱ ὁποῖαι ἀπειλοῦν τήν ἱερότητα τοῦ ἀνθρωπίνου προσώπου καί τήν «ἀληθεστάτην ἐλευθερίαν» του.

Ἡ αὐθεντική θεολογία, ἡ ὁποία ἐχαρακτηρίσθη ὡς «μία ἀπό τάς ὡραιοτέρας καί συγκινητικωτέρας περιπετείας τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος», ποτέ δέν εἶναι ἀμέτοχος πληροφόρησις περί τοῦ Θεοῦ. Εἶναι ἀδύνατον νά ὁμιλῶμεν περί τῆς θείας φιλανθρωπίας καί συγκαταβάσεως καί περί τοῦ ἀσβέστου πόθου τοῦ ἀνθρώπου διά τήν αἰωνιότητα, καί ὁ λόγος μας νά μή γίνῃ ὕμνος, δοξολογία, ποίημα. Εἰς τήν ζωήν τῆς πίστεως καί εἰς τήν γλῶσσαν τῆς Ἐκκλησίας δέν ὑπάρχει πεζότης. Τό «ἐξεθαμβήθησαν» τῶν Μυροφόρων ἐνώπιον τοῦ κενοῦ τάφου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καί τοῦ ἀγγέλου μέ «λευκήν στολήν» (βλ. Μαρκ.

ιστ΄, 1-5), χαρακτηρίζει «τό ὑπέρλογο, θεϊκό ἄγγιγμα, τό ρῖγος πού ὁδηγεῖ τόν ἄνθρωπο στά ὅριά του». Ὁ πιστός εὑρίσκεται πάντοτε ἀπέναντι εἰς τό θαῦμα, τό μυστήριον τοῦ Θεοῦ, τό ὁποῖον παραμένει ἀπροσπέλαστον εἰς τήν ἀνθρωπίνην λογικήν.

Τά λειτουργικά καί ὑμνολογικά κείμενα, ἡ ἐκκλησιαστική μουσική, ἡ ψαλτική τέχνη, αἱ ἱεραί εἰκόνες, ἡ ναοδομία, ἀποτυπώνουν αὐτόν τόν συγκλονισμόν ἀπέναντι εἰς τό μυστήριον καί τήν γοητείαν πού αὐτό ἀσκεῖ εἰς τόν ἄνθρωπον –mysterium tremendum et fascinans–, ἀποτελοῦν βαθυστόχαστον θεολογικήν γλῶσσαν καί ἐκφράζουν μέ αἰσθητικήν εὐαισθησίαν τάς ὑψηλάς ἀληθείας τῆς πίστεώς μας. Ἡ ἐκκλησιαστική τέχνη θά ὑπενθυμίζῃ εἰς τό διηνεκές τήν διάστασιν τοῦ οὐρανοῦ καί θά λειτουργῇ ὡς δύναμις ἀντιστάσεως ἀπέναντι εἰς τάς συρρικνωτικάς θεωρήσεις τοῦ ἀνθρώπου καί τήν λήθην τοῦ Ὑπερβατικοῦ. Θά διακηρύττῃ ὅτι τό «ζῶον λόγον ἔχον» ἀναζητεῖ «λόγον ὑπάρξεως» καί ὁλοκληροῦται ὡς «ζῶον θεούμενον». Ὅλα αὐτά εἶναι καί παραμένουν ἀναπόσπαστον τμῆμα τῆς θεολογικῆς μαρτυρίας τῆς Ὀρθοδοξίας καί εἶναι βέβαιον ὅτι θά ἀποτελοῦν καί εἰς τό μέλλον πηγήν ἐμπνεύσεως καί σημεῖον ἀναφορᾶς διά τά νέα σκιρτήματα τῆς ψυχῆς καί τοῦ πνεύματος τοῦ ἀνθρώπου.

Μέ αὐτάς τάς σκέψεις καί τά αἰσθήματα, περαίνομεν τόν λόγον, εὐχαριστοῦντες ἅπαξ ἔτι διά τήν τιμητικήν πρόσκλησιν καί συγχαίροντες τούς ὀργανωτάς τοῦ παρόντος σπουδαίου Συνεδρίου. Βέβαιοι δέ διά τήν ἐπιτυχῆ ὁλοκλήρωσίν του, ἐπικαλούμεθα ἐπί πάντας ὑμᾶς τήν πλουσιόδωρον χάριν καί τό ἀμέτρητον ἔλεος τοῦ Θεοῦ τῆς σοφίας καί τῆς ἀγάπης.

Σας εὐχαριστοῦμεν διά τήν προσοχήν σας!

ΑΝΑΓΟΡΕΥΣΗ ΣΕ ΕΠΙΤΙΜΟ ΔΙΔΑΚΤΟΡΑ
ΤΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ
ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ
ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟΥ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ
ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ **ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΒΕΗ**
ΚΑΤΑΞΙΩΜΕΝΟΥ ΠΟΙΗΤΗ ΚΑΙ
ΠΕΖΟΓΡΑΦΟΥ, ΠΡΕΣΒΕΩΣ ΕΠΙ ΤΙΜΗ

Την 26η Νοεμβρίου 2024, ημέρα Τρίτη και ώρα 19.00, στη Μεγάλη Αίθουσα του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, αναγορεύθηκε επίτιμος διδάκτωρ του Τμήματος Φιλολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών ο κύριος **Γεώργιος Βέης**, καταξιωμένος ποιητής και πεζογράφος, Πρέσβης επί τιμή.

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

***** Προσφώνηση από την Αντιπρύτανι Ακαδημαϊκών, Διεθνών Σχέσεων και Εξωστρέφειας του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, Καθηγήτρια κυρία Σοφία Παπαϊωάννου.

* Παρουσίαση του έργου και της προσωπικότητας του τιμωμένου από τον Καθηγητή Νεοελληνικής Φιλολογίας του Τμήματος Φιλολογίας, κύριο Ευριπίδη Γαραντούδη.

* Αναγόρευση του τιμωμένου:
Ανάγνωση των κειμένων του Ψηφίσματος του Τμήματος, της Αναγόρευσης και του Διδακτορικού Διπλώματος από την Πρόεδρο του Τμήματος Φιλολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής, Καθηγήτρια κυρία Θεοδώρα Αντωνοπούλου.
Περιένδυση του τιμωμένου με την τήβεννο της Σχολής από τον Κοσμήτορα της Φιλοσοφικής Σχολής, Καθηγητή κύριο Δημήτριο Δρόσο.

* Ομιλία του τιμωμένου, με τίτλο: «Τζιτζιφιές – Τζακάρτα».

ΣΟΦΙΑΣ ΠΑΠΑΪΩΑΝΝΟΥ
Καθηγήτριας και Αντιπρυτάνεως Ακαδημαϊκών, Διεθνών Σχέσεων και Εξωστρέφειας του ΕΚΠΑ

ΠΡΟΣΦΩΝΗΣΗ

Αξιότιμε κύριε Κοσμήτορα της Φιλοσοφικής Σχολής,
Αξιότιμε κυρία Πρόεδρε του Τμήματος Φιλολογίας,
Αγαπητές και αγαπητοί συνάδελφοι,
Εκλεκτοί προσκεκλημένοι,
Αγαπητές φοιτήτριες και αγαπητοί φοιτητές,
Κυρίες και κύριοι,

Με ιδιαίτερη χαρά υποδεχόμαστε σήμερα στο ιστορικό κτήριο εκδηλώσεων του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών τον Γιώργο Βέη, έναν εκ των σημαντικότερων εν ζωή ποιητή και τον νεότερο ίσως εκπρόσωπο της γενιάς του ’70, για να του αποδώσουμε την ύψιστη ακαδημαϊκή τιμή, τον τίτλο του επίτιμου διδάκτορα.

Ο ποιητής, συγγραφέας, κριτικός και μεταφραστής **Γιώργος Βέης** γεννήθηκε στην Αθήνα το 1955. Φοίτησε στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών. Παρακολούθησε μεταπτυχιακά μαθήματα στον τομέα των Διεθνών Σχέσεων του Πανεπιστημίου Κολούμπια της Νέας Υόρκης και ακολούθησε τη διπλωματική σταδιοδρομία, υπηρετώντας στον Διπλωματικό Κλάδο του Υπουργείου Εξωτερικών. Μεταξύ άλλων, διετέλεσε Πρόξενος στη Νέα Υόρκη, Γενικός Πρόξενος στη Μελβούρνη, στο Χονγκ Κονγκ και στο Μακάο, σύμβουλος Πρεσβείας στο Πεκίνο και στη Σεούλ. Το 2010 τοποθετήθηκε πρέσβης στην Ινδονησία, με παράλληλη διαπίστευση στη Μαλαισία. Του έχει απονεμηθεί ο τίτλος του Ανώτερου Ταξιάρχη του Φοίνικος για τις υπηρεσίες του στον διπλωματικό κλάδο. Σήμερα είναι πρέσβης επί τιμή.

Όπως καταδεικνύει η ανωτέρω σκιαγράφηση της διπλωματικής του σταδιοδρομίας, ο Γιώργος Βέης, ως διπλωμάτης και σύγχρονος Οδυσσέας του καιρού μας (η *Οδύσσεια* του Ομήρου είναι το αγαπημένο του βιβλίο), έχει βρεθεί στις τέσσερις γωνιές της γης. Το μαρτυρούν τα βραβευμένα ταξιδιωτικά βιβλία του «Έρωτες τοπίων: Κίνα, Ινδονησία, Ιαπωνία, Ταϊλάνδη», «Με τις Μογγόλες», «Ασία, Ασία», «Στην απαγορευμένη πόλη: Μαρτυρίες από την

Άπω Ανατολή», «Από το Τόκιο στο Χαρτούμ», «Μανχάταν-Μπανγκόκ», «Παντού», «Ινδικοπλεύστης», «Εκεί: Μαρτυρίες από το Βιετνάμ, την Ινδονησία, την Ιαπωνία, την Κίνα, το Καμερούν, τη Γερμανία».

Ποιήματά του έχουν μεταφραστεί σε επτά ευρωπαϊκές γλώσσες, ινδονησιακά και κινεζικά. Από το 1976 ασχολείται με την κριτική της λογοτεχνίας, ενώ θήτευσε ως Αντιπρόεδρος της Εταιρείας Συγγραφέων στο διάστημα 2017-2019.

Τα ταξίδια του αποτελούν βασική έμπνευση της ποίησής του, και αυτό είναι ίσως το σημαντικότερο χαρακτηριστικό της ποιητικής γραφής του. «*Το ταξίδι είναι ένα είδος ποίησης για μένα*» τονίζει, εκτιμώντας ότι όλες αυτές οι μετατοπίσεις του στον κόσμο έχουν διαμορφώσει τη γλώσσα της ποίησής του. Η ποιητική τέχνη για τον Βέη είναι η τέχνη τού να μεταποιεί ο ποιητής τις εικόνες του φυσικού περιβάλλοντος, και δη του γεωγραφικού αλλότριου, σε συλλήψεις και οντότητες, πέραν όσων προσλαμβάνονται άμεσα και εμπειρικά με τις αισθήσεις. Αυτό το επιτυγχάνει με τη μεταφορική χρήση της γλώσσας, με προσωποποιήσεις και μεταφορές. Στόχος του το κάλλος και η αλήθεια, έτσι ώστε η ποίηση να γίνεται έκφραση αιώνιας δόξας και ομορφιάς. Αυτή η δόξα του κάλλους δεν είναι εφήμερη, αλλά αιώνια. Σε μία από τις πιο πρόσφατες ποιητικές συλλογές του, η οποία φέρει τον τίτλο «Βράχια» (Ύψιλον, 2020), ο Γ. Βέης συμπυκνώνει σε έναν στίχο τη σημασία της φυσικής ομορφιάς: «Αγρός, όπως άνθρωπος, δηλαδή». Με λίγα λόγια, για να «μάθουμε την ισότητα, τη γαλήνη και τη μουσική», πρέπει να νιώσουμε «την καρτερία στο βάθος του κάμπου», έτσι όπως μετά τις φυσικές καταστροφές προβάλλουμε τραυματισμένοι στα οικεία μας μέρη, σημειώνει ο ποιητής στο ποίημα με τον τίτλο: «Καθώς Νυχτώνει».

Ποιητής, αναγνώστης τοπίων, κριτικός, ταξιδευτής, αλλά και επιδέξιος χειριστής του συναισθηματικού λόγου – όλα τα παραπάνω είναι ο Γιώργος Βέης, με τις 13 ποιητικές συλλογές πίσω του, τα οκτώ βιβλία του με ταξιδιωτικά κείμενα, τις πολυδιαβασμένες κριτικές του, τα τρία Κρατικά Βραβεία, και το τέταρτο και πιο σημαντικό, το οποίο έλαβε το 2014, για το σύνολο του έργου του από την Ακαδημία Αθηνών.

Αγαπητέ κύριε Βέη,

Εκ μέρους του Πρυτάνεως και της Συγκλήτου του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, και με την ιδιότητά μου της Αντιπρυτάνεως Ακαδημαϊκών, Διεθνών Σχέσεων και Εξωστρέφειας του

Πανεπιστημίου μας, θα ήθελα να σας εκφράσω τα πιο θερμά μου συγχαρητήρια για την αναγόρευσή σας ως επίτιμου διδάκτορα. Σας καλωσορίζω στην επιστημονική κοινότητα του ΕΚΠΑ και σας εύχομαι υγεία, οικογενειακή και προσωπική ευτυχία και απρόσκοπτη πρόοδο.

ΕΥΡΙΠΙΔΗ ΓΑΡΑΝΤΟΥΔΗ
Καθηγητή του Τμήματος Φιλολογίας του ΕΚΠΑ

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΑΣ ΤΟΥ ΤΙΜΩΜΕΝΟΥ

«ΒΑΣΙΚΕΣ ΟΡΙΖΟΥΣΕΣ ΤΟΥ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΟΥ ΕΡΓΟΥ ΤΟΥ ΓΙΩΡΓΟΥ ΒΕΗ»

Γεννημένος στην Αθήνα το 1955, με καταγωγή, από την πλευρά του πατέρα του, από τη Σάμο, απόφοιτος της Ιωνιδείου Προτύπου Σχολής και του Νομικού Τμήματος της Νομικής Σχολής του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, ο Γιώργος Βέης ακολούθησε, στη συνέχεια, μία σχεδόν τριανταπεντάχρονη διπλωματική σταδιοδρομία, από το 1980 μέχρι το 2016. Στη διάρκειά της διετέλεσε πρόξενος και πρέσβυς σε πολλές πόλεις, σε κράτη και στις περισσότερες ηπείρους, στα μήκη και τα πλάτη του κόσμου, ανάμεσα σε ανθρώπους και τους πολιτισμούς τους – αναφέρω ενδεικτικά, κατά τη χρονική εκτύλιξη της σταδιοδρομίας του, τη Νέα Υόρκη, το Ντόρτμουντ, το Πεκίνο, τη Μελβούρνη, το Χονγκ Κονγκ, το Μακάο, τη Σεούλ, το Καμερούν, το Τσαντ, την Γκαμπόν, την Κεντροαφρικανική Δημοκρατία, την Ισημερινή Γουινέα, το Σουδάν, τη Σομαλία, την Ινδονησία, τη Μαλαισία, το Σουλτανάτο του Μπρουνέι και το Ανατολικό Τιμόρ. Τον Ιούλιο του 2015 προήχθη από τον βαθμό του Πληρεξούσιου Υπουργού Α΄ στον βαθμό του Πρέσβεως και τοποθετήθηκε Μόνιμος Αντιπρόσωπος της Ελλάδας στην UNESCO στο Παρίσι. Σήμερα φέρει τον τίτλο του Πρέσβεως επί τιμή.

Ήδη πριν ενταχθεί στο διπλωματικό σώμα, ο Βέης εμφανίστηκε στο λογοτεχνικό πεδίο, στις αρχές της δεκαετίας του 1970, ως ποιητής, κριτικός λογοτεχνίας και επιφυλλιδογράφος. Δημοσίευσε ποίησή του πρώτη φορά στο περιοδικό *Νέα Εστία* το 1973, σε ηλικία 18 ετών, ενώ από το 1976 άρχισε να δημοσιεύει κριτικά άρθρα και δοκίμια σε εφημερίδες και περιοδικά. Επισκοπώντας το σύνολο αυτής της πορείας, που πλέον συμπλήρωσε μισόν αιώνα αδιάπτωτης παρουσίας στο πνευματικό πεδίο, παρατηρούμε μακροσκοπικά ότι μέχρι το 2000 η κύρια συγγραφική ιδιότητά του ήταν εκείνη του ποιητή. Στα 50 χρόνια της συγγραφικής πορείας του, ο Βέης εξέδωσε 15 ποιητικά βιβλία. Η μνεία των τίτλων τους ας θεωρηθεί υπόμνηση των σταθμών

αυτής της πορείας που ενώνει το παρελθόν με το παρόν μέσα από την εξακολουθητική ενάσκηση του ποιητικού λόγου: *Φόρμες και άλλα ποιήματα 1970-1973* (1974), *Κι άλλη ποίηση* (1976), *Όλοι κοιμούνται στο καράβι* (1979), *Ο δράκος του μεσημεριού* (1983), *Παράφραση της νύχτας* (1989), *Γεωγραφία κινδύνων* (1994), *Χρυσαλλίδα στον πάγο* (1999), *Υστερόγραφα Γης* (2004), *Λεπτομέρειες κόσμων* (2006), *Ν, όπως Νοσταλγία* (2008), *Μετάξι στον κήπο* (2010), *Βλέπω* (2013), *Για ένα πιάτο χόρτα* (2016), *Βράχια* (2020) και *Καταυλισμός* (2023). Ο ανθολογικός τόμος *Για τον Γιώργο Βέη. Κριτικά κείμενα (για την ποίησή του)* (2021), που επιμελήθηκε ο Θεοδόσης Πυλαρινός, αποτυπώνει την αναγνώριση της ποίησης του Βέη στο περιβάλλον της λογοτεχνικής κριτικής και μεταξύ των ομοτέχνων του.[1] Επίσης η καταξίωση της ποίησής του φαίνεται από το γεγονός ότι ποιήματά του έχουν μεταφραστεί σε εννέα ευρωπαϊκές γλώσσες, όπως επίσης στα ινδονησιακά, τα ιαπωνικά, τα αραβικά και τα κινεζικά.

Στις δέλτους των ιστορικών ή τα δελτάρια των γραμματολόγων ο Βέης κατατάχθηκε στην ομάδα των ποιητών και των ποιητριών της λεγόμενης γενιάς του 1970, όσων εμφανίστηκαν νέοι και νέες στο ποιητικό πεδίο πριν ή μετά την έναρξη της μεταπολίτευσης. Αν αυτή η ένταξη έχει σημασία, θεωρημένη εκ των υστέρων, τώρα που το έργο του Βέη έχει σε μεγάλο βαθμό κρυσταλλωθεί, είναι όχι τόσο επειδή έτσι ανιχνεύονται τα καταγωγικά δεσμά του πρώτου σταδίου της ποίησής του, ενταγμένης στη νεανική συλλογικότητα μίας μεταβατικής εποχής, όταν η εκδημοκρατισμένη Ελλάδα αποκαθιστούσε την επαφή της με τη δυτική κουλτούρα, τόσο την ευρωπαϊκή όσο και την αμερικανική, όσο κυρίως επειδή αυτή η ένταξη στη γενιά του 1970 ανακαλεί τους ισχυρούς δεσμούς φιλίας με τους ομότεχνους εκείνης της εποχής, δεσμούς που με τους περισσότερους διατηρήθηκαν μέχρι σήμερα. Σε αυτή την κοινή συνοδοιπορία μισού αιώνα, ο γενειοφόρος και μακρυμάλλης νεαρός ποιητής της οργισμένης γενιάς της αμφισβήτησης και ο ώριμος στοχαστικός ποιητής-διπλωμάτης της μακράς μεταπολίτευσης παραμένουν ο ίδιος ηθικά ακέραιος πνευματικός άνθρωπος.

Ο άρρηκτος δεσμός του βίου και του έργου του Βέη, βίου προσδιορισμένου από την εργασιακή συνθήκη της μετακίνησης ανά την υφήλιο, εκδηλώθηκε, από τα τέλη του περασμένου αιώνα, με την εμφάνιση της συμπληρωματικής ως προς εκείνην της ποίησης συγγραφικής όψης του, του πεζογράφου, ειδικότερα του

[1] Βλ. *Για τον Γιώργο Βέη. Κριτικά κείμενα (για την ποίησή του*), Ανθολόγηση-Εισαγωγή-Επιμέλεια Θεοδόσης Πυλαρινός, Λευκωσία, Εκδόσεις Αιγαίον 2021. Χρήσιμο είναι, επίσης, το βιβλίο της Έφης Κατσουρού, *Γιώργος Βέης*, Αθήνα, Εκδόσεις Γκοβόστη, Έλληνες ποιητές: Η γενιά του ’70, 2020.

ποιητή-πεζογράφου των ποικίλων στη φόρμα τους ταξιδιωτικών μαρτυριών. Αυτές οι μαρτυρίες είναι άρρηκτα συνδεδεμένες με τη διαβίωσή του σε τόπους, τις μετακινήσεις του από χώρα σε χώρα και από πόλη σε πόλη, την επαφή του με τους ανθρώπους τους και την εξοικείωσή του με τους πολιτισμούς τους. Μέχρι σήμερα το πεζογραφικό έργο του Βέη αριθμεί 10 βιβλία – αναφέρω τους τίτλους και τους χρόνους έκδοσης και αυτών των βιβλίων, ως παράλληλους με τις ποιητικές συλλογές μέσα στον χρόνο σταθμούς της ωρίμανσης του συγγραφικού έργου του και της εκλέπτυνσης και εμβάθυνσης του στοχασμού του: *Ασία, Ασία (Σινικές και άλλες μαρτυρίες)* (1999), *Πιο μακριά δεν γίνεται* (2003), *Στην απαγορευμένη πόλη (Μαρτυρίες από την Άπω Ανατολή)* (2004), *Με τις Μογγόλες (Μαρτυρίες, συνεκδοχές)* (2005), *Έρωτες τοπίων (Μαρτυρίες, μεταφορές)* (2007), *Από το Τόκιο στο Χαρτούμ (Μαρτυρίες, συνδηλώσεις)* (2009), *Μανχάταν-Μπανγκόκ (Μαρτυρίες, μεταβάσεις)* (2011), *Παντού (Μαρτυρίες, μεταμορφώσεις)* (2015), *Ινδικοπλεύστης (Μαρτυρίες, παρεκβάσεις)* (2017), *Εκεί (Μαρτυρίες από το Βιετνάμ, την Ινδονησία, την Ιαπωνία, την Κίνα, το Καμερούν, τη Γερμανία)* (2019).

Η καταξίωση του πεζογραφικού έργου του Βέη φαίνεται, μεταξύ άλλων διακρίσεων, από το γεγονός ότι τρεις φορές, το 2000, το 2010 και το 2017, τιμήθηκε αντιστοίχως με το κρατικό βραβείο μαρτυρίας, το βραβείο χρονικού-μαρτυρίας και το βραβείο στην κατηγορία «Μαρτυρία-βιογραφία-χρονικό-ταξιδιωτική λογοτεχνία». Αναρωτιέμαι αν υπάρχει άλλος έλληνας λογοτέχνης που να έχει τιμηθεί τόσες φορές στην ίδια κατηγορία λογοτεχνικού βραβείου. Και για τα βιβλία του των ταξιδιωτικών μαρτυριών υπάρχει ο ανθολογικός τόμος με τα πολλά και ποικίλα κριτικά κείμενα που γράφτηκαν γι' αυτά τα βιβλία.[2] Το συγγραφικό έργο του Βέη συμπληρώνεται, τέλος, από δοκιμιακού τύπου βιβλία, όπως επίσης και από μεταφρασμένα στην ελληνική γλώσσα έργα διαφόρων λογοτεχνών, διαφορετικών γλωσσών, εποχών, πολιτισμών και ηπείρων, όπως ο αργεντινός Χόρχε Λουίς Μπόρχες, οι αμερικανοί Τζον Λούθερ Λονγκ και Ρέημοντ Τσάντλερ και ο κινέζος Λι Μπάι.

Στη σύντομη αυτή παρουσίαση του έργου του Βέη θα επιχειρήσω να επισημάνω, στη συνέχεια, τις βασικές ορίζουσες τόσο του ποιητικού όσο και του πεζογραφικού έργου του, καθώς και του μεταξύ τους δεσμού, λαμβάνοντας υπόψη ότι η συνολική λογοτεχνική συνεισφορά του πηγάζει από την ίδια πηγή και λειτουργεί ως έκφραση της κοινής και στα ποιήματα και στα πεζογραφήματά του, βαθιάς και εκλεπτυσμένης, ευαισθησίας του. Ξεκινώ από

[2] Βλ. *Για τον Γιώργο Βέη. Κριτικά κείμενα (ταξιδιωτικές μαρτυρίες*), Ανθολόγηση-Εισαγωγή-Επιμέλεια Θεοδόσης Πυλαρινός, Λευκωσία, Εκδόσεις Αιγαίον 2022.

την ποίησή του. Συνολικά θεωρημένα τα ποιήματά του, ανεξάρτητα από τις κατά καιρούς μετατοπίσεις της φόρμας τους και τις διαφοροποιήσεις της έκτασής τους από το ολιγόστιχο μέχρι το πολύστιχο ποίημα, διακρίνονται από τη θεματική και την εκφραστική συνοχή τους, κι αυτό επιτυγχάνεται με τον συνδυασμό του λυρικού-ευφορικού και του δραματικού-στοχαστικού στοιχείου. Από την άποψη των μορφών της, ειδικότερα, η ποίηση του Βέη αξιοποιεί ολόκληρη την παράδοση της ελεύθερης ποίησης, με εκμετάλλευση των ρυθμικών δυνατοτήτων του ελεύθερου στίχου και με διακριτή την τάση να οργανώνει τη μορφή πολλών ποιημάτων με την ελεύθερη ανάκληση του σονέτου (14 στίχοι που δεν είναι έμμετροι και δεν ομοιοκαταληκτούν, αλλά διατάσσονται σε δύο τετράστιχες και δύο τρίστιχες στροφές). Θεματικά η ποίηση του Βέη επεξεργάζεται βιώματα (κυρίως ερωτικά) και στοχασμούς από τη μακρινή περιδιάβασή του σε διάφορα μέρη του κόσμου (από το Πεκίνο μέχρι την Αφρική και από την Ευρώπη μέχρι τη Νέα Υόρκη). Η αίσθηση της φθοράς είναι έντονη, απαλύνεται όμως, συν τω χρόνω ολοένα και περισσότερο, από τη διάθεση του ποιητή να αντικρίσει τη θετική όψη της ζωής, διαμέσου της ποίησης ως διαχρονικής αντίληψης της πραγματικότητας, που ορθώνει την παρηγορητική άμυνά της στη φθορά του χρόνου. Η εικονοποιητική ενάργεια της ποίησής του φανερώνει έναν ποιητή ασκημένο στην παράδοση του μεσοπολεμικού μοντερνισμού και των δημιουργικών μεταπολεμικών και μεταπολιτευτικών προεκτάσεών του.

Θα εστιάσω την προσοχή μου στο πιο πρόσφατο ποιητικό βιβλίο του Βέη, τον *Καταυλισμό* (2023), παραθέτοντας και σχολιάζοντας μερικά ποιήματα, με άξονα τις παραπάνω γενικές παρατηρήσεις. Ξεκινώ από το ποίημα «Εύηνος»:

Εύγλωττος ο ποταμός
κι έχεις δίκιο πάλι, αγάπη μου,
δεν είναι απλώς ο διάκοσμος του απογεύματος
αλλά το πεπρωμένο μας αυτοπροσώπως
ας τον κολυμπήσουμε επιτέλους
αυτάρκεις κι απερίσπαστοι
σαν τα παιδάκια που πάνε να παίξουν
άλλη μια φορά στην άκρη του γκρεμού
επειδή ξέρουν ήδη πως έγιναν ουρανός.[3]

[3] Γιώργος Βέης, *Καταυλισμός*, Αθήνα, Ύψιλον 2023, σ. 53.

Στον «Εύηνο» ένα άλλο αγαπημένο πρόσωπο καλείται να συμμετάσχει σε μια πράξη μέθεξης του φυσικού κόσμου, ο οποίος βιώνεται ως ένας ευτοπικός χωροχρόνος, εκείνος της εντρύφησης στην ποιητική αίσθηση του κόσμου.

Το ποίημα «Ελευσίνα», αντιθέτως, εκφράζει την άλλη, την αρνητική όψη της σχέσης με τους ελληνικούς τόπους στο εκφυλισμένο παρόν τους:

Μόνον αυτή απέμεινε
να ψάχνει το κλαδί της
η μέλισσα, η απόδειξη του θάρρους
αλλά κάποτε εδώ ήταν μια λέξη
θα τη θυμηθώ, θα τη θυμηθώ
ναι, ένας ολόκληρος κόσμος
απλωνόταν ως πέρα στη θάλασσα
τώρα ένας απόκληρος ουρανός
στάχτη στα μάτια
να τα σφραγίσει για πάντα θέλει
κι οι ίριδες λεηλασίες και καπνοί
μόνον αυτή η μέλισσα απέμεινε
να με ψάχνει

ως πότε;[4]

Στον τόπο της Ελευσίνας, σημασιοδοτημένο από την αρχαιότητα ως λατρευτικό χώρο μύησης, το ποιητικό υποκείμενο βιώνει την αγωνία της απώλειας του προσανατολισμού μέσα σε έναν κόσμο με έκδηλα τα σημάδια της καταστροφής. Η καταστροφή του φυσικού περιβάλλοντος εκτρέπει αρκετά ποιήματα του Βέη προς την ελεγεία του ανεπίστρεπτα χαμένου.

Τέλος, επέλεξα το ποίημα «Τι μου είπε ένας άστεγος» ως έκφραση της πλευράς της ποίησης του Βέη που συνδέεται με την κοινωνική ευαισθησία:

«Καταλαβαίνω
ότι δεν μπόρεσα να φτάσω
ως το τέλος αυτής της μέρας
παρ' όλες τις προσπάθειές μου
και μπήκα σε άλλο βαγόνι

[4] *Ό.π.*, σ. 72.

κι άλλαξα αμέσως εποχή και χρόνο
– πού άραγε να βρίσκομαι σήμερα
μοιάζει με γειτονιά του Ρότερνταμ
ή του Ντόρτμουντ ή μήπως
είμαι ακόμη στο δικό μου το σπίτι
και διαβάζω τώρα από την αρχή
ό,τι έγραφα συστηματικά
τον προηγούμενο αιώνα μάλλον
νομίζοντας μάλιστα την ίδια στιγμή
ότι νυχτώνει και ξημερώνει
μέσα σε δέκα δευτερόλεπτα
το πολύ.»[5]

Ολόκληρο το ποίημα εγκλείεται μέσα σε εισαγωγικά, ενδεικτικά της παράθεσης του παραδοξολογικού λόγου που άκουσε ο ποιητής από έναν άστεγο. Ό,τι, όμως, συνέχει αυτό το παραδοξολόγημα είναι η μετάβαση σε χρόνους και τόπους που ενοποιούν την ανθρώπινη εμπειρία έξω και πάνω από τα ατομικά υποκείμενά της. Με άλλα λόγια, όλοι είμαστε ο άστεγος, ο καθένας από εμάς, φαίνεται να μας λέει ψιθυριστά αυτό το ποίημα. Σε πρόσφατη συνέντευξή του στη Στέλλα Αλεξίου, όταν του έγινε το ερώτημα πώς δημιουργήθηκε ο τίτλος *Καταυλισμός*, ο Βέης απάντησε ότι ο τίτλος «αφορά κυρίως στον καταυλισμό της αισθητικής, της απαραίτητης ποιότητας βίου, σε μια εποχή σαφώς επιθετικών απο-ανθρωπιστικών τάσεων». Έτσι μπορούμε να αντιληφθούμε την ποίηση του Βέη στην κρυσταλλωμένη ωριμότητά της, ως ένα καταφύγιο της αισθητικής μέσα σε έναν ακαλαίσθητο κόσμο.

Τα πεζογραφικά βιβλία του Βέη, που τυπικά μπορούν να καταταγούν στις ταξιδιωτικές μαρτυρίες, δεν έχουν σχέση με την παράδοση της ελληνικής ταξιδιωτικής λογοτεχνίας, επειδή δεν ακολουθούν τη δομή του ταξιδιωτικού ημερολογίου και επειδή στα βιβλία αυτά συμπαρατίθενται, ανισομήκεις στην κειμενική έκτασή τους, μαρτυρίες από διάφορες χώρες και ηπείρους. Οι μαρτυρίες αυτές, βασισμένες σε ταξίδια στη διάρκεια πολλών ετών, οργανώνονται σε μικρότερες ή μεγαλύτερες τιτλοφορημένες ενότητες όχι με άξονα τον περιηγητισμό, αλλά την όσμωση που αναπτύσσεται ανάμεσα σε ποικίλα ερεθίσματα που ο κάθε τόπος προσφέρει και τις αντιδράσεις που αυτά τα ερεθίσματα προκαλούν στις αισθήσεις, τη συνείδηση και την ευαισθησία του

[5] *Ό.π.*, σ. 47.

δέκτη τους. Επίσης, οι μαρτυρίες του Βέη φανερά δεν αποσκοπούν στην ενημέρωση του αναγνώστη, καθώς οι περιγραφές του δεν έχουν συστηματικό και πληροφοριακό χαρακτήρα. Αυτό που ενδιαφέρει τον ταξιδιώτη Βέη είναι το φιλτράρισμα ή η διήθηση της ταξιδιωτικής εμπειρίας σε πνευματικό βίωμα, η αναγωγή της σε πηγή στοχασμού γύρω από τη φύση του χώρου και του χρόνου, θεωρημένων μέσα από την αναπόδραστη συνθήκη του ανθρώπου να ζει μέσα στις περιορισμένες για τον ίδιο διαστάσεις τους, ενώ συνάμα αντιλαμβάνεται την άπειρη εμβέλειά τους. Η ταξιδιωτική εμπειρία στα βιβλία του Βέη δεν περιχαρακώνεται σε έναν εξατομικευμένο εαυτό, με την έννοια ότι ο δέκτης της αφήνεται, στον μεγαλύτερο δυνατό βαθμό, να έρθει σε επαφή και να αφομοιωθεί από τον τόπο που κάθε φορά επισκέπτεται, να επικοινωνήσει ουσιαστικά με τους ανθρώπους του τόπου, προσπαθώντας έτσι να μειώσει ή και να άρει την απόσταση ανάμεσα στο οικείο και το αλλότριο, να εγκολπωθεί το άλλο ως ίδιο, να γίνει, όσο μπορεί, μέρος του. Γι' αυτό και στις ταξιδιωτικές μαρτυρίες του Βέη λειτουργεί ένας βαθύς και γνήσιος κοσμοπολιτισμός. Η συνειδησιακή ματιά του επάνω στους τόπους και τους ανθρώπους τους δεν χαρακτηρίζεται από οποιαδήποτε πολιτισμικά στερεότυπα ή προκαταλήψεις, όπως του Έλληνα ή του δυτικού ανθρώπου. Αντιθέτως, η ταξιδιωτική εμπειρία του, εποπτικά θεωρημένη μέσα από το σύνολο των ταξιδιωτικών μαρτυριών του, λειτουργεί ως σημείο συνάντησης και συγκερασμού των τόπων και των τοπίων τους, αστικών και υπαίθριων, ως πόλος έλξης των διαφορετικών γλωσσών και των ανθρώπινων πολιτισμών τους σε ένα αδιαίρετο όλο. Αυτό το αδιαίρετο όλο συνιστά μιαν οικουμενική αντίληψη ή μία παγκοσμιότητα, όχι εκείνη της περιλάλητης παγκοσμιοποίησης, αλλά της κοινής ανθρώπινης μοίρας να μοιραζόμαστε τον κόσμο, τον μικρό, τον μέγα, μέσα από τη διαφορετικότητά μας. Η απόσταση από τον εξατομικευμένο εαυτό και ο κοσμοπολιτισμός λειτουργούν ως βασικοί συντελεστές της αισθητικής απόλαυσης που μεταδίδουν στον αναγνώστη τους τα κείμενα του Βέη, ακριβώς επειδή ωθούν τον αναγνώστη να μοιραστεί τον βιωματικό πυρήνα και να ακολουθήσει το στοχαστικό μονοπάτι αυτών των ταξιδιωτικών μαρτυριών.

Οι ταξιδιωτικές μαρτυρίες του Βέη διανθίζονται πολύ συχνά από κείμενα άλλων. Έτσι υφαίνεται ο ιστός μιας ουσιαστικής και διαρκούς συνομιλίας του συγγραφέα με τα, ομοιόθεμα ή συγγενικά στην καταγωγή τους, γραπτά άλλων συγγραφέων, εκείνα τα γραπτά που γέννησε σε άλλους ανθρώπους η εμπειρία του ίδιου τόπου. Με τη συμπαράθεση και την ώσμωση των κειμένων-μαρτυριών ο αναγνώστης ωθείται να αναπλάσει το βίωμα του ταξιδιού-γραφής ως μία συνεχή ταλάντωση κι εντέλει σύνθεση ανάμεσα στην περιδιάβαση του

εξωτερικού περιβάλλοντος και την προσηλωμένη ανάγνωση γραπτών που το μετέπλασαν σε ταξιδιωτική εμπειρία. Με άλλα λόγια, οι συνταξιδιώτες του Βέη είναι οι προηγούμενοι από αυτόν συγγραφείς-επισκέπτες του ίδιου τόπου. Διαβάζοντας τις ταξιδιωτικές μαρτυρίες του μπορούμε να αναπλάσουμε τον ίδιο φαντασιακά, να κινείται ανάμεσα σε εξωτερικούς και εσωτερικούς χώρους, δρόμους, πλατείες και δωμάτια σπιτιών ή ξενοδοχείων, μεταφέροντας διαρκώς στον ταξιδιωτικό του σάκο τα βιβλία των ταξιδιωτικών μαρτυριών για τον κάθε τόπο, κι έτσι να παρατηρεί τη μια στιγμή τον τόπο μόνος του και την άλλη στιγμή να τον αντιλαμβάνεται μέσα από τις καταγραμμένες μαρτυρίες των άλλων. Με αυτόν τον μεθοδικό τρόπο βίωσης του τόπου επιτυγχάνονται όχι μόνο η ώσμωση με τον τόπο και τους ανθρώπους του εν χόρω, αλλά και η αλληλενέργεια ανάμεσα στην ατομική ταξιδιωτική εμπειρία και εκείνη παλαιότερων ταξιδιωτών εν χρόνω. Κι έτσι γινόμαστε κι εμείς, οι αναγνώστες, συνταξιδιώτες σε αυτό το έγχρονο και συνάμα άχρονο ταξίδι που ενώνει τους πραγματικούς τόπους και τις κειμενικές μεταφορές τους.

Η φόρμα και το ύφος των ταξιδιωτικών μαρτυριών του Βέη είναι τέτοια που πρόδηλα τις κάνουν να συγγενεύουν με την ποίηση. Συγκεκριμένα, ο τεμαχισμός των μαρτυριών σε σύντομα μέρη χωρισμένα με ρόδακες και χαλαρά συνδεδεμένα μεταξύ τους, ο ενδοσκοπικός χαρακτήρας της περιγραφής, η εστίαση της παρατήρησης σε σημαίνουσες και αδιόρατες λεπτομέρειες, η συμπύκνωση και η αφαιρετικότητα του λόγου, ακόμα και οι αφηγηματικές μεταπτώσεις από την πρωτοπρόσωπη αφήγηση στην αποστροφή εις εαυτόν κάνουν τις ταξιδιωτικές μαρτυρίες του Βέη να γειτνιάζουν πολύ με πεζά ποιήματα. Αν υπάρχει ένα στοιχείο διάκρισης των ταξιδιωτικών μαρτυριών από τα ποιήματά του, θα το εντόπιζα, προφανώς, στην πριμοδότηση της αφηγηματικότητας των μαρτυριών, σε συνδυασμό με τη μεγαλύτερη, απ' ό,τι στα ποιήματα, εξωστρέφειά τους, καθώς αυτές στηρίζονται σταθερά στην εταστική προσήλωση των αισθήσεων και της συνείδησης στο άλλο, το έτερο, το διαφορετικό. Το οποίο, όμως, συμπληρώνω, δεν είναι ξένο, εντέλει γίνεται οικείο, γιατί σημασία δεν έχει το τι βλέπει κανείς στο ταξίδι, αλλά ποιος είναι αυτός που βλέπει. Ανακαλώ μερικές σκέψεις του, πολύ επιφυλακτικού για τα ταξίδια, Φερνάντο Πεσσόα: «Η ζωή είναι ό,τι την κάνουμε. Τα ταξίδια είναι οι ταξιδιώτες. Αυτό που βλέπουμε δεν είναι αυτό που βλέπουμε, αλλά αυτό που είμαστε». Αυτός, λοιπόν, που είναι ο ταξιδιώτης και συγγραφέας των ταξιδιών του Βέη, στον εσώτερο πυρήνα του, είναι ο ποιητής Βέης.

Θα κλείσω την περιδιάβασή μου στο πεζογραφικό έργο του Βέη παραθέτοντας και σχολιάζοντας ένα απόσπασμα από το πιο πρόσφατο βιβλίο

του, το *Εκεί (Μαρτυρίες από το Βιετνάμ, την Ινδονησία, την Ιαπωνία, την Κίνα, το Καμερούν, τη Γερμανία)* (2019):

Καθώς μεγαλώνει η απόσταση που μας χωρίζει από την πρωτεύουσα, οι παλμοί της γίνονται τόσο ανεπαίσθητοι, τόσο φευγαλέοι, ώσπου θα νομίσεις, αργά ή γρήγορα, ότι έζησες λίγο πριν μέσα στην υπερβολή μιας φαντασίωσης. Πώς μια ολόκληρη πόλη, ένας χορός εικόνων, είναι έτοιμη να γίνει κι αυτή σκόνη; Εγκολπώνομαι το απείκασμά της. Θα διατηρήσω το Ανόι ακέραιο ή σχεδόν ακέραιο: υπόθεση χειρωνακτικής εργασίας, γραφή και επανεκκίνηση γραφής, αποστάγματα διαρκείας, σαν τους καθησυχαστικούς λοφίσκους που μας υποδέχονται στο βάθος του βλέμματος.[6]

Η μετακίνηση στον χώρο είναι η πηγή μιας διαρκούς περίσκεψης για τη φύση του χρόνου, θεωρημένου από τη σκοπιά του ανθρώπου, δηλαδή τη σκοπιά της παροντικότητας και της θνητότητας. Η ταλάντωση ανάμεσα στον εξωτερικό κόσμο, την υποτιθέμενη αντικειμενικότητα της πραγματικότητας, και το εσωτερικό απείκασμά του, την προβολή του ειδώλου του κόσμου στην εσωτερική μας συνείδηση, αυτή η διαρκής κίνηση βρίσκει το σημείο της ισορροπίας της στη γραφή, στη γραφή που λειτουργεί ως μία διαδικασία απόσταξης, φιλτραρίσματος της ουσίας του κόσμου και, συνεπώς, και κατάκτησης της διάρκειάς του, πέρα από την εφήμερη όψη της καθημερινότητας. Σε αυτό δεν αποσκοπεί η ποίηση; Γι' αυτό και, εντέλει, οι ταξιδιωτικές μαρτυρίες του Βέη είναι τα ποιητικά αποστάγματα ενός ταξιδιού διαρκείας.

Ο Γιώργος Βέης, ο ποιητής και ο πεζογράφος, είναι κατά γενική παραδοχή ένας από τους περισσότερο γνωστούς και καταξιωμένους σύγχρονους έλληνες λογοτέχνες της μεταπολιτευτικής περιόδου. Το έργο του, βασισμένο στην προσωπική εμπειρία της διαμονής του σε πολλά μέρη του κόσμου, του κόσμου του ελάχιστου και του μέγιστου, προβάλλει με πνευματική εγρήγορση, προσωπική ευαισθησία και οξυδερκή λογιοσύνη πανανθρώπινα αιτήματα συνύπαρξης και αλληλοκατανόησης. Απονέμοντάς του τον τίτλο του επίτιμου διδάκτορα του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, τον δεξιωνόμαστε ανάμεσά μας αναγνωρίζοντάς τον ως άξιο εταίρο στην επιστήμη και την τέχνη.

---

[6] Γιώργος Βέης, *Εκεί (Μαρτυρίες από το Βιετνάμ, την Ινδονησία, την Ιαπωνία, την Κίνα, το Καμερούν, τη Γερμανία)*, Αθήνα, Κέδρος 2019, σ. 96.

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΒΕΗ
Ποιητή και Πεζογράφου, Πρέσβεως επί τιμή

ΟΜΙΛΙΑ ΜΕ ΘΕΜΑ:
«ΤΖΙΤΖΙΦΙΕΣ – ΤΖΑΚΑΡΤΑ»

Η αντιφώνησή μου είναι αφιερωμένη στη μνήμη του Κερκυραίου Νίκανδρου Νούκιου. Έφτασε ως την Ιρλανδία το 1545 κι έγραψε το *Ταξίδι στην Εσπερία*.

*

Μήπως οι δρόμοι αυτοί δεν είναι παρά μόνο δρόμοι παρακαμπτήριοι, παρακαμπτήριοι δρόμοι που ξεκινούν από εσένα και καταλήγουν σε εσένα; Είναι όμως ταυτόχρονα, ανάμεσα σε άλλους πολλούς δρόμους, δρόμοι στους οποίους η γλώσσα αποκτά φωνή, είναι συναντήσεις, δρόμοι μιας φωνής προς ένα Εσύ που την αντιλαμβάνεται, δρόμοι πλαστουργηματικοί, σχέδια ίσως ύπαρξης, μια αυτοπροπομπή στον ίδιο τον εαυτό, στην αναζήτηση του ίδιου του εαυτού… Ένα είδος παλιννόστησης.

Paul Celan, *Ο Μεσημβρινός και άλλα πεζά*, μετάφραση από τα γερμανικά και σημειώσεις Γιώργος Σαγκριώτης,
Αθήνα, Εκδόσεις Άγρα, 2006.

Ευχαριστώ θερμότατα το Τμήμα Φιλολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών για τη μείζονα τιμή που μου δωρίζει σήμερα. Η λαμπρή αυτή τελετή συνιστά, ως εκ των πραγμάτων, ένα μοναδικό βίωμα, ένα ύψιστο συγκινησιακό γεγονός στη ζωή μου. Ευχαριστώ από καρδιάς τον Καθηγητή κ. Ευριπίδη Γαραντούδη για την από κάθε άποψη υποδειγματική ομιλία του. Δεν είχα ποτέ διανοηθεί, εκδίδοντας το πρώτο μου ποιητικό βιβλίο τον Φεβρουάριο του 1974, κλείνοντας τα δεκαεννιά μου χρόνια, ότι θα μπορούσα ποτέ να βρεθώ εδώ σήμερα, να σταθώ δηλαδή στο ιστορικό αυτό βήμα, ενώπιόν σας, προκειμένου να καταθέσω την προβλεπόμενη τώρα αντιφώνηση.

*

Έγραφα στίχους από τότε που θυμάμαι να πηγαίνω στις τελευταίες τάξεις του Τρίτου Δημοτικού Σχολείου Καλλιθέας. Ήταν παιχνιδίσματα πάνω στα πρότυπα που μας παρείχαν οι κατά καιρούς δάσκαλοι και δασκάλες. Λίγο μετά, στις πρώτες τάξεις του Γυμνασίου, είχα ήδη αρχίσει να διαβάζω πολλές φορές την τρίτομη ανθολογία ποίησης του Μιχάλη Περάνθη, μπρος πίσω. Αποστήθιζα ιδίως τους ποιητές της γενιάς του ’30. Δεν άργησαν όμως να με εντυπωσιάσουν οι γλωσσικές ακροβασίες του Ανδρέα Κάλβου. Με μαγνήτιζε η εμπλοκή τού ποιητικού λόγου με λέξεις προφανώς δικές μας, αλλά απρόσιτες κατ’ αρχάς. Η διδασκαλία των ομηρικών επών, στο πρωτότυπο και σε μετάφραση, από τους επαρκέστατους φιλολόγους καθηγητές μας στην Ιωνίδειο Πρότυπο Σχολή, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγεται η Αγγελική Στασινοπούλου - Σκιαδά, βοήθησε ιδιαίτερα στις πρώτες επαφές μου με την επικράτεια των αρχαίων μας, πλην όμως ολοζώντανων τιμαλφών του λόγου. Οι *Προσανατολισμοί* του Οδυσσέα Ελύτη συνιστούσαν στο μεταξύ ένα ανοικτό πεδίο εθελούσιας τακτικής, ρηματικής εκπαίδευσης. Διάβαζα τα ποιήματα του Γιώργου Σεφέρη ως να ήταν δώρα, τα οποία προόριζε η αγαθή συγκυρία αποκλειστικά για μένα.

Η διανοητική πλευρά, η στοχαστική, πολύσημη υφή του ποιητικού διαβήματος με παρέσυρε σε μια άλλη διάσταση. Φαντασιακή μα και καθόλα υπαρκτή την ίδια στιγμή. Στον Πύργο της Σάμου, όπου είχε γεννηθεί το 1919 ο πατέρας μου, πήγαινα συστηματικά κάθε καλοκαίρι. Εκεί άκουγα τον δημοτικό, τον λαϊκό κι ανώνυμο ποιητικό ρυθμό. Καθώς τα αναλογίζομαι τώρα όλα αυτά, φρονώ ότι την περίοδο εκείνη βλάστησε μέσα μου η πεποίθηση ότι η τέχνη των στίχων αφορά κυρίως το χώμα και το νερό των ιδεών.

Έτσι άρχισα να γράφω όχι όπως ομιλούσα, αλλά όπως ακριβώς σκεπτόμουν. Αργότερα, λόγω των περιστάσεων, ήμουν αναγκασμένος να σκέφτομαι με σωτήρια ταχύτητα. Δεν θυμάμαι να τουφέκισα ποτέ λέξεις. Ερχόντουσαν πάντα με τη θέλησή τους από τα μέρη τους να κουρνιάσουν ή να παίξουν στις φυλλωσιές του κάθε κειμένου μου. Η αισθητική ολοκλήρωση, η ενδελεχής, η μεθοδική επεξεργασία του ποιήματος συνιστούσε και συνιστά εξ ορισμού αγώνισμα βεβαίως, αλλά όχι εξουθενωτικό. Κοντολογίς αποτελεί υπόθεση ενός λόγιου μάστορα. Συνεπούς με τους ορισμούς και τις δεσμεύσεις της δουλειάς του. Δεν ξεχνώ ποτέ τον συναφή ορισμό του μείζονος δασκάλου του είδους, του Ουάλας Στήβενς, ποιήματα του οποίου μεταφράζω συχνά: «Ποίηση είναι η τέχνη του λογίου». Συγκρατώ εδώ το κύριο χαρακτηριστικό γνώρισμα: τα ποιήματα, τα αυθεντικά, τα όντως ποιήματα καταφθάνουν. Μας αναζητούν την ευτυχή στιγμή. Δεν ξέρω, οίκοθεν νοείται, από πού ακριβώς έρχονται τα ποιήματα. Η διαδικασία άφιξής τους είναι μαγική. Αυτό που ονομάζεται ταλέντο ίσως είναι η γνώση, η

μερική έστω, της αναμονής και της υποδοχής της πρωτογενούς ποιητικής ύλης. Όχι, δεν με διαλύει η λέξη. Δεν την αφήνω να ψεύδεται ή να με εξαπατά. Στο μέτρο του δυνατού βέβαια. Με συνέχει εν τέλει. Στάθηκα –πώς άραγε να το διατυπώσω διαφορετικά;– πολύ τυχερός σ' αυτό τον τομέα.

Ας αναφερθώ στη συγγραφή των Μαρτυριών μου. Έχουν εκδοθεί ήδη εννέα βιβλία. Δεν θα αργήσει πολύ ακόμα να κυκλοφορηθεί και το δέκατο. Όλα ξεκίνησαν από τη Νέα Υόρκη, όπου γεννήθηκαν οι κόρες μου, η Γλαύκη και η Μαρκέλλα. Διορίστηκα Πρόξενος στο εκεί Γενικό μας Προξενείο από το 1983 ως το 1989. Τότε έγραψα για πρώτη φορά για το *άλλο* τοπίο, με προορισμό το περιοδικό *η λέξη*, που εξέδιδαν ο Αντώνης Φωστιέρης και ο Θανάσης Νιάρχος. Οι πολιτισμικές ωσμώσεις στο Μανχάταν, οι εκφάνσεις της Τέχνης, σχεδόν σε κάθε τετράγωνο της πόλης, όπως μου γνωστοποιήθηκε από το πρώτο κιόλας εικοσιτετράωρο, η πληθώρα της ποιότητας των εκδηλώσεων της Αισθητικής, ήταν επόμενο να μου δώσουν το πρώτο εκείνο έναυσμα. Και η διαδικασία αυτής ακριβώς της γραφής, η οποία διηγείται το τοπίο και όλα, ει δυνατόν, τα συμφραζόμενά του, διαρκεί ως σήμερα.

Ομολογώ άλλη μια φορά ότι, κατ' ουσίαν, γράφω ένα και μόνον ένα βιβλίο. Τα κεφάλαιά του, τα ποιήματά του διαδέχονται το ένα το άλλο. Ναι, συνέχομαι από μία και μόνον κατάθεση λέξεων. Τα επιμέρους εκδιδόμενα έργα μου συνιστούν κεφάλαια αυτού του ενός συγκεκριμένου βιβλίου. Είμαι άλλωστε ακραιφνής οπαδός της ενιαίας γραφής, όπως ορίζεται από τους σύγχρονους κειμενογλωσσολόγους. Αρκετοί κριτικοί διετύπωσαν ήδη την άποψη ότι η πεζόμορφη γραφή μου είναι κατ' εξοχήν προέκταση της ποιητικής μου πρότασης. Και αντιστρόφως, βέβαια. Ορισμένοι μάλιστα εντόπισαν ολόκληρες στροφές, με εσωτερικό ρυθμό, αλλά και αυθεντικούς στίχους, άφθονους μάλιστα, μέσα στο κύριο σώμα της αναπαράστασης του ταξιδιού. Πρόκειται λοιπόν για μια περίπτωση αναπτυγμένης κειμενικής παρενδυσίας.

Φρονώ ότι όλα ξεκινούν από την εντατική αγωγή του ποιητικώς οράν. Από την πολιτική της συγκεκριμένης πρόσληψης του θέματος. Από την πολύπλευρη θέασή του. Η γραφή, εν συνεχεία, θα αγωνιστεί να αποτυπώσει τι ακριβώς διαδραματίστηκε στον υποψιασμένο, εποπτικό οφθαλμό. Το αποτέλεσμα συνιστά εμπέδωση νίκης ή, αντιθέτως, εξόφθαλμη ήττα της γραφής. Ο τόπος μεταμορφώνεται σε αυτό που είναι κι όχι σ' αυτό που απλώς φαίνεται. Εξαρτάται από τις ικανότητες του εξειδικευμένου βιογράφου τοπίων.

Δεν είχα, δεν έχω την πολυτέλεια της συνήθειας. Γράφω όποτε μου δοθεί η ευκαιρία. Άλλωστε ζω πολλαπλώς. Δηλαδή σε παράλληλα πεδία βίου. Μια άλλη δραστηριότητα, παραδείγματος χάριν, η αμιγώς επαγγελματική, απαιτεί

και δικαίως το δικό της χωρόχρονο. Πάντως, η δημιουργική γραφή είναι το αίτιο και το αιτιατό του ευ ζην. Τόσο απλό.

*

Το πλάνο έρχεται μαζί με τη γραφή. Ανήκει στην παραγωγή του καλλιτεχνικού προϊόντος. Γράφω σύμφωνα με όσα θέλει η εκάστοτε *γραφοστιγμή* μου. Υπηρετώ το γράμμα. Στην περίπτωσή μου δεν συνέβη ποτέ το αντίθετο. Ναι, αρκεί ένα σχεδόν τίποτα για να γραφτεί ένα ολόκληρο κεφάλαιο ή μια ολόκληρη ποιητική συλλογή. Παντού υπάρχει η ικανή και αναγκαία *Ύλη*. Είναι όλα συνεπώς εκεί. Πανέτοιμα. Δεν έχω παρά να αποδώσω ό,τι οι αισθήσεις μου παρέχουν αφειδώς. Εννοείται σε συνεργασία με τη διαίσθηση ή άλλως υπερ-συναίσθηση. Την κορυφαία εν ολίγοις αίσθηση.

Δεν έχω γράψει παρά αμιγώς σωματικά βιβλία. Γι' αυτό και τα θεωρώ όλα ανεξαιρέτως διατριβές κορμιού. Γράφω στην αντίπερα όχθη του αλλόκοτου. Το πνευματικό στοιχείο είναι απολύτως γειωμένο στο ad hoc χοϊκό δεδομένο. Η ιστορία μου κάθε φορά εστιάζεται σε ένα συγκεκριμένο τόπο. Έστω σε μια πτυχή τοπίου. Ή ακόμη και στο βλέμμα μιας γυναίκας που ζει μονίμως κάπου στην Υποσαχαρική Αφρική. Αυτό που πρέπει να έχει το αντικείμενο της γραφής μου για να αναπτυχθεί την κατάλληλη στιγμή, π.χ. σε μια πρόταση ή σε ένα δίστιχο, είναι κάτι σαν το ξάφνιασμα του πουλιού από τις πρώτες σταγόνες της βροχής. Δεν διακρίνω αλλόκοτους τρόπους. Συνάντησα και συναντώ τα πρόσωπα των βιβλίων μου στα πιο τυπικά σημεία της ανθρώπινης συμβίωσης. Μέρα νύχτα. Όλες τις εποχές του χρόνου. Από τους Αντίποδες ως τη Νέα Υόρκη. Από το Τόκιο ως τη Βόρεια Ρηνανία-Βεστφαλία και από εκεί έως την Πόλη του Μεξικού και μετά στο Χαρτούμ. Και στη συνέχεια στο Παρίσι.

Το πρώτο βιβλίο που με εντυπωσίασε ήταν η ομηρική *Οδύσσεια* σε μια όντως περιποιημένη έκδοση για παιδιά, μεγάλου σχήματος, ασφαλώς εικονογραφημένη. Κι αμέσως μετά ο *Μιχαήλ Στρογκώφ* του Ιουλίου Βερν. Στην Τετάρτη τάξη του Δημοτικού τότε. Έτσι μου δόθηκε το χάρισμα. Το διάβαζα και το ξαναδιάβαζα. Είχα αρχίσει, θυμάμαι, να μπαινοβγαίνω στα τοπία του μυθιστορήματος σαν να ήταν τα δωμάτια του σπιτιού μας στις Τζιτζιφιές. Ασφαλώς το θεωρώ προμήνυμα των δικών μου εμπειριών σε διάφορες πρωτεύουσες ή σημαίνουσες πόλεις αργότερα και στις Πέντε Ηπείρους. Όταν ήρθε το πλήρωμα των απαραίτητων συγκυριών, διαπίστωνα ότι το βιβλίο αυτό ήταν η πολύτιμη θεώρηση εισόδου στον κόσμο. Η κοινώς λεγόμενη «βίζα».

*

Δεν ξεχνώ ποτέ ότι όντως «η φαντασία είναι η ελευθερία του μυαλού και ως εκ τούτου η ελευθερία της πραγματικότητας», όπως ορίζει ευφυώς και πάλι ο Ουάλας Στήβενς. Γράφοντας, προεκτείνω, λοιπόν, τις φαντασιακές δομές στους χώρους του πραγματικού χωρίς να ξεχνώ κάθε φορά τις συγκεκριμένες ποσότητες και ποιότητες που μου παρέχει αφειδώς το τελευταίο.

Να τονίσω εδώ ότι διαμορφωνόταν από την πρώτη κιόλας ποιητική μου συλλογή ένας καθαρά πολιτικός λόγος. Ποτέ δεν έπαψα να τονίζω ότι, εν ευρεία, εννοείται, εννοία, ο στίχος μου παραμένει πολιτικός. Ο έρωτας, στην ατομική μου περίπτωση, υπαγορεύει σταθερά το ρήμα. Είναι, φρονώ, φυσικός, επίσης, νόμος. Τα ποιήματα τα ίδια είναι οι καρποί του έρωτα των συλλαβών και των ιδεών-συναισθημάτων-βιωμάτων. Μια ενοποιητική ένδον δράση συνενώνει τα όποια αντιθετικά ρεύματα της ψυχής. Δεν διακρίνω εύκολα πλέον τι αντιστεκόταν πριν στην ολοκλήρωση της εν λόγω συγκλήρωσης των όποιων εναντίων. Αισθάνομαι τη φίλια εκείνη δύναμη να συμπαρασύρει και μάλιστα πολύ εύκολα ό,τι κάποτε υπήρξε αντίπαλον δέος.

Ευτυχώς λειτούργησα ως διπλωμάτης σε απολύτως δημοκρατικούς καιρούς. Δηλαδή από το 1980 έως το 2016. Έτσι, δεν χρειάστηκε να εφεύρω ισορροπίες. Έγραφα και δημοσίευα απερίσπαστος. Σημειώνω ότι συνέβαλα στην εμπέδωση της διαπολιτισμικής διπλωματίας στις χώρες όπου κατά καιρούς τοποθετήθηκα.

Οι Μαρτυρίες μου κωδικοποιούν συνεπώς εμπειρίες από τη διαμονή επί έτη σε διάφορες χώρες για καθαρά επαγγελματικούς λόγους. Φέρ' ειπείν στη Νέα Υόρκη παρέμεινα για 7 περίπου χρόνια. Όσα εν συνεχεία κατά σύμπτωση και στη Λαϊκή Δημοκρατία της Κίνας, όπου μετατέθηκα δύο φορές. Το μεγαλύτερο μέρος των εν λόγω βιβλίων μου αποτυπώνει δηλαδή βιώματα διαμονής κι όχι απλής περιήγησης. Κατ' αναλογία, το ταξίδι πραγματοποιείται στην επικράτεια της γλώσσας μας.

Η συστηματική μελέτη των συνισταμένων του τοπίου αποκαλύπτει τις ουσίες του κόσμου. Πρόκειται για μαθήματα οντολογίας του χωροχρόνου. Ο δοκιμιακός χαρακτήρας είναι εν ολίγοις προϊόν μέθεξης υποκειμενικών αποτιμήσεων και εξ αντικειμένου συμπερασμάτων. Η εμβάθυνση στις χωροταξικές συντεταγμένες αποφέρει καρπούς: ο τόπος εγκολπώνεται το εγώ.

Τρία παραδείγματα ποιημάτων μου:

Κόκκινο βελούδο πάνω από το Τόκιο

Θά μποροῦσε νά ἦταν ἡ θρυλική αὐταπάτη τῆς ἄνοιξης

ἀλλά εἶναι τά ἔξοχα μακριά μαλλιά σου
πού δέν κυλᾶνε τουλάχιστον ἀπόψε μάταια στήν πλάτη μου.
Θά μποροῦσα συνεπῶς νά πιστέψω ἀμέσως
στήν ἐκδοχή τοῦ μή-χρόνου, ὅ,τι ἀκριβότερο δηλαδή
μοῦ ὑποσχέθηκαν οἱ συγκεκριμένοι ἄγγελοι
τῆς παιδικῆς μου ἡλικίας πού ἀργότερα ξαστόχησαν
καί χάθηκαν κάποια στιγμή στό πρωινό φῶς τῶν ἰδεῶν–
ἴσως ὅμως καλύτερα ἔτσι, ἔμπιστος ὅλων ἀνεξαιρέτως
τῶν ξεχασμένων χαδιῶν, ὁ μισός ἤδη κάποια ἄλλη
ἕνας κεκοιμημένος μᾶλλον παρά ὁ συνεπέστατος
ὁ δῆθεν τακτικός τῆς φρόνησης
πού μπαίνει στό ὑπερηχητικό γιά μια ἀκόμη πτήση εἰρωνεία.

*

Ἀνδρος

Πώς να μπαίνει άραγε η θάλασσα
με τι ορμή να έρχεται ξανά και ξανά
στα όνειρά σου το αρχιπέλαγος
μήπως αμέσως μόλις αλλάζεις πλευρό
στην κουπαστή του ύπνου
ή τη στιγμή εκείνη ακριβώς
που αρχίζω να σε σκέφτομαι;
Τα κύματα θα επιμένουν
το ξέρω, να συλλαβίζουν
μόνο το δικό σου σώμα
η μέθοδός τους η δύναμή τους
κι έτσι μαθαίνω με προσοχή
για τα πέλματα
τα μυστικά του στήθους
για τις επιθυμίες των μηρών
που πίνουν νερό στο όνομά σου
ενώ έχω προλάβει ν' αποστηθίσω
και μάλιστα μαζί με τη Βιρτζίνια
your knees are pink floating islands
γι' αυτό και δεν θα σταματήσω

ν’ αντιγράφω όλους ανεξαιρέτως
τους κρυστάλλους των χειλιών
ιδίως το αιφνίδιο πέρασμα των γλουτών
στην αιωνιότητα της άμμου
επειδή κάθε κύμα σου
κάθε σπασμός
ομολογώ ότι είναι πάνω απ’ όλα
η πλήρης ανανέωση της όρασης
και βέβαια σε πιστεύω, κορίτσι μου,
διότι φτάνεις πάντα εδώ
την ώρα της έκστασης
ένα πέρασμα στο νησί της αφής.

*

Μουράγιο

Γιατί ποτέ δεν έφυγα από κοντά σου
παρά τα όσα σου είπαν
η βροχή και ο βοριάς
κι αυτός ο λόγος
είναι ο λόγος της αλήθειας
του νησιού και των νερών του
πίστεψε το τοπίο
και όχι τους νοτιάδες
πίστεψε τη θάλασσα
κι όχι τους περαστικούς
που άλλα είδαν
κι άλλα άκουσαν
δεν έφυγα ποτέ από κοντά σου
χέρια σου και πόδια σου
μάτια σου και λέξεις σου
της απαντοχής.

*

Το ταξίδι είναι μια ουσιώδης παραλλαγή ριζικής αυτογνωσίας. Εξ ου και α) οι αναστοχαστικές περίοδοι των συναφών εκφορών του λόγου, β) οι εξακτινώσεις της εξομολογητικής τάσης, γ) οι επαναφορές και οι επανεκκινήσεις των θεμελιωδών ψυχο-πνευματικών διαδικασιών ενδοσκόπησης και δ) οι μελέτες της τάδε ουσιαστικής *διαφοράς*. Οριακή διαπίστωση: η ταυτότητα της ύπαρξης αναζητεί κατά βάθος τη συναντίληψη με την ταυτότητα του *ξενικού*.

Όχι, δεν με τραυμάτισε το άλγος του νόστου. Έχοντας υπηρετήσει επί έτη σε τέσσερα Γενικά μας Προξενεία, ερχόμουν σε καθημερινή επαφή με ποικίλες ομογενειακές μας εστίες σε διάφορα σημεία του πλανήτη, εκεί όπου διαβιούν προ πολλού εκατοντάδες χιλιάδες συμπατριωτών μας. Δεν πρόλαβα να μελαγχολήσω διότι ήμουν απορροφημένος από την Ελλάδα – *έξω*.

Η πραγματογνωμοσύνη του χωροταξικού όντος αποτελεί σταθερό προσανατολισμό της διηγητικής εμπειρίας αλλά και της ποιητικής τεκμηρίωσης. Το πολιτικοκοινωνικό φάσμα συνιστά αναπόσπαστο τμήμα της κειμενικής φαντασμαγορίας. Ο διάλογος με το ισχύον πολιτικό δεδομένο συνεισφέρει πολλαπλώς στη διαμόρφωση του εννοιολογικού υποστρώματος του ποιήματος.

Το τοπίο, το οποίο παρέχεται κάθε φορά, αποδίδεται στο χαρτί, σαφώς διευρυμένο από εννοιολογική άποψη. Η κωδικοποίηση των συστατικών του τοπίου είναι, μεταξύ άλλων, υπόθεση αναβάθμισης του ευ ζην. Το νέο, το διαφορετικό, το πρωτόγνωρο για μένα υλικό βίου στάθηκε ο δείκτης της Άλλης πολιτισμικής δομής, η οποία υπομνηματίζεται στο εν λόγω έργο μου. Με τον τρόπο δηλαδή που μας έμαθε ο Ηρόδοτος. Η ρηξικέλευθη κυριολεξία του τοπίου, π.χ. στον *Ινδικοπλεύστη* μου, θέλει να καταστεί εγχειρίδιο μύησης στην πραγματικότητα βάθους. Αν έχει δίκιο ο Κλοντ-Λεβί Στρος, είμαστε όλοι μας φορείς πολιτισμών, οι οποίοι δεν είναι παρά σύνολα συμβολικών συστημάτων. Η γραφή ανασύρει τον διάχυτο ή κεκρυμμένο εκείνο παράγοντα βίου, όπως ακριβώς συμβαίνει με την εμπειρία της ποιητικής προσέγγισης των ποικίλων φαινομένων, τα οποία ενίοτε διαμορφώνουν σ' έναν βαθμό το ατομικό μας είναι.

*

Για το παρένθετο βίωμα της μεταφραστικής δοκιμής λίγα σχόλια.

Πρόκειται περί δοκιμών ύφους. Συνιστούν από την πλευρά τους τις προκλήσεις για συνθέσεις δομών του λόγου. Μεταφράζοντας, συν τοις άλλοις, μαθαίνω εαυτόν. Διακρίνω τα όριά μου κι ενδεχομένως την όποια υπέρβασή

τους εντός του γλωσσικού πάντα χωρόχρονου. Σημειώνω: ο φίλος Δημήτρης Καλοκύρης μου πρότεινε να μεταφράσω *Το βιβλίο των Φανταστικών Όντων*. Ήξερε βέβαια πόσο διάβαζα και θαύμαζα ταυτοχρόνως τον Χόρχε Λουίς Μπόρχες, τον οποίο μάλιστα συνάντησα το 1984 στη Νέα Υόρκη. Δούλεψα εντατικά, αλλά μετ' ευχαριστήσεως. Ήταν σαν να φοιτούσα σε μια Σχολή αναβαθμισμένης λογοτεχνίας. Από την εμπειρία αυτή προέκυψε το ποίημά μου *Ο δράκος του μεσημεριού*. Η ομώνυμη τέταρτη ποιητική μου συλλογή αποτίει μάλιστα φόρο τιμής στον μεγάλο Αργεντινό. Το κοινό αγάπησε τη μετάφρασή μου, η οποία συχνά βελτιωνόταν μέσα στα χρόνια που πέρασαν από την πρώτη εκείνη εκδοχή του 1983.

Ακολουθώντας το παράδειγμα του Ηρόδοτου, δοκίμασα να διαβάσω την ετερότητα και μάλιστα την Άπω Ετερότητα, σεβόμενος πάντα τις όποιες κρίσιμες και ειδοποιές αρχές της. Ο εξωτισμός για μένα στάθηκε τελικά άγνωστη λέξη. Μου είναι δύσκολο να ξεχωρίσω κάποιο από τα εννέα συνολικά βιβλία μου αυτού του είδους.

Για τα έπαθλα των περιηγήσεων έφτασε μόλις η στιγμή. Τα μαθήματα των παρατεταμένων διαμονών. Διακρίνονται, μεταξύ άλλων, η αύρα του Βιετνάμ, η εξοικείωση με τη φαντασμαγορία του Αρχιπελάγους της Ινδονησίας, χώρα καταγωγής της γυναίκας μου, της Κλάρας, το βαθύ, παρατεταμένο άρωμα των κήπων της Ιαπωνίας, η αίγλη των σινικών τρόπων, η σαγήνη του Καμερούν, η μοναδική εμπειρία της Γερμανίας που ενώνεται. Κι ακόμα, η γοητεία του ποταμού που διασχίζει τη Σεούλ, ο ομιλητικότατος λαβύρινθος του Μανχάταν. Η απεραντοσύνη του Σουδάν. Το βίωμα των τεσσάρων χρόνων μου στους Αντίποδες, στην ελληνικότατη Μελβούρνη, η διάρκεια των εκπλήξεων στη Σιγκαπούρη, η σαγήνη του Νέου Δελχί, οι μέρες και οι νύχτες στο μεγάλο σχολείο των πολιτισμών, το Παρίσι. Πρόσωπα παντελώς άγνωστα στον συγγραφέα μοιάζουν ξαφνικά οικεία. Η διαμονή στην ξένη γη αναβαθμίζεται σε παλίμψηστο συγκινήσεων. Οι παρένθετες επιστολές φίλων από την Αθήνα, μοναδικά τιμαλφή στις ταξιδιωτικές αποσκευές, δεν θέλουν να τεκμηριώσουν αποστάσεις, αλλά εγγύτητα. Το Εκεί προεκτείνεται συστηματικά σε Εδώ. Ο νόστος δεν συνιστά μία ακόμη χαρμολύπη, αλλά ευλογία. Η αλληλογραφία ανανεώνει την επαφή με τον κόσμο. Με το όνειρο του ταξιδιού.

Ο επαρκής βιογράφος τοπίων διεκδικεί την ουσία των ινδαλμάτων του. Αυτήν επιχειρεί να αποτυπώσει. Αυτήν τεκμηριώνει από παράγραφο σε παράγραφο σε πείσμα των Σειρήνων ενός ξέφρενου τουρισμού. Τα τοπία που εκείνος ξέρει να αναδιατυπώνει αποτελούν, φρονώ, συνιστώσες των Τόπων. Συνυπάρχουν ως προεκτάσεις των εξ αντικειμένου ορατών. Μάλιστα, ως

προοπτικές ερμηνείας των κύριων δομών τους. Τα τοπία-κείμενα διαθέτουν, το τονίζω αυτό, το πλεονέκτημα να μας ανήκουν διά βίου. Είναι τα τιμαλφή μας. Δεν μπορεί κανείς να μας τα πάρει.

«Ταξίδι και ποίηση είναι όψεις του ίδιου νομίσματος», για να θυμηθούμε τον ορισμό του Ιβ Μπονφουά. Ναι, «η ποίηση και το ταξίδι ταυτίζονται οντολογικά, για να μνημονεύσουμε εδώ και τον Σαρλ Μποντλαίρ». Η ποίηση είναι, συν τοις άλλοις, η Βασιλική Οδός που οδηγεί στη γόνιμη συναντίληψη Εγώ-Άλλου. Ήτοι, χωρίς την ποίηση, το ταξίδι-κείμενο εκφυλίζεται σε μιαν άσκοπη φλυαρία.

Η διαρκής αυτή κίνηση διδάσκει ότι κατά βάθος βρίσκομαι πάντα στο σημείο εκκίνησης για την αρτιότερη αφομοίωση ετεροτήτων, ήτοι για την πρόσκτηση Γνώσης. Να θυμίσω το παράδοξο του Ζήνωνα: ο Αχιλλέας δεν πρόκειται ποτέ να φτάσει την προπορευόμενη χελώνα, διότι απλούστατα θα πρέπει κάθε φορά να διανύσει το μισό του μισού κ.ο.κ. αενάως.

Το ένα είδος τροφοδοτεί το έτερο: η αλληλουχία της γραφής, όπως βιώνεται διαδοχικά σε κάθε εμπράγματη εκδοχή της, υποστηρίζει την παραγωγή των έργων. Έτσι, χωρίς να διασπάται η κειμενική συνοχή, το ένα γραπτό λειτουργεί ως προγύμνασμα εκείνου που έπεται. Ήτοι, η γραφή ως μαραθώνιος δρόμος: work in progress, δηλαδή πρόκειται για το ένα, εν προόδω, έργο, το οποίο μνημονεύω παραπάνω. Γράφω, μεταξύ άλλων, ως και για τα ψίχουλα που άφησε στο τραπέζι της η θητεία μου στον διπλωματικό κλάδο. Γι' αυτό και δεν χρειάζεται να επινοήσω κάτι. Απλώς αντανακλώ θραύσματα βίου. Δεν αφήνω να πέσει τίποτε κάτω στο χώμα της λήθης. Σέβομαι τα δώρα, όλα τα δώρα από την τύχη της περιπλάνησης. Γράφω ως αυτόματο, ως σώμα δηλαδή της ψυχής, Ίσως γι' αυτό δεν καταπονούμαι. Πώς να εξηγήσω διαφορετικά την εμπειρία της εν λόγω κειμενικής διεργασίας; Σαν αεράκι όλα.

*

Ας κλείσω αυτά τα ρήματα με το «αεράκι», την τόσο αγαπημένη λέξη των Προσωκρατικών μας.

Κυρίες και κύριοι, σας ευχαριστώ εκ μέσης καρδίας, όπως έλεγαν στο Βυζάντιο, για την παρουσία της ευγενείας σας, για την ολόπλευρη, μακροχρόνια μάλιστα έμπρακτη υποστήριξή σας.

ΕΠΕΤΕΙΑΚΗ ΕΚΔΗΛΩΣΗ
ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟΥ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ ΜΕ ΤΙΤΛΟ:
«**50 ΧΡΟΝΙΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ**»

Την 27η Νοεμβρίου 2024, ημέρα Τετάρτη και ώρα 19.00, στη Μεγάλη Αίθουσα του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, πραγματοποιήθηκε η επετειακή εκδήλωση του Πανεπιστημίου Αθηνών με τίτλο: «**50 χρόνια από την αποκατάσταση της Δημοκρατίας**».

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

***** Προσφώνηση από τον Πρύτανη του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, Καθηγητή κύριο Γεράσιμο Σιάσο.

***** Χαιρετισμός από τον Καθηγητή της Νομικής Σχολής και μέλος του Συμβουλίου της Διοίκησης του Πανεπιστημίου Αθηνών, κύριο Σπυρίδωνα Βλαχόπουλο.

* Ομιλίες από τους:

- Καθηγητή του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας και Πρόεδρο του Δ.Σ. του Ιστορικού Αρχείου του Πανεπιστημίου Αθηνών, κύριο Ευάγγελο Καραμανωλάκη
- Καθηγητή του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών, κύριο Ευάνθη Χατζηβασιλείου
- Φοιτητή της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, κύριο Κρίτωνα Θεοδωρόπουλο
- Ομότιμη Καθηγήτρια του Τμήματος Επικοινωνίας και Μέσων Ενημέρωσης του Πανεπιστημίου Αθηνών, κυρία Καλλιόπη Ρηγοπούλου.

ΓΕΡΑΣΙΜΟΥ ΣΙΑΣΟΥ
Καθηγητή και Πρύτανη του ΕΚΠΑ

ΠΡΟΣΦΩΝΗΣΗ

Με ιδιαίτερη χαρά σας καλωσορίζω στην εκδήλωση με τίτλο: «**50 χρόνια από την αποκατάσταση της Δημοκρατίας**», που οργανώνει το Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, μια επέτειο που σηματοδοτεί μία από τις σημαντικότερες τομές στη σύγχρονη ελληνική ιστορία.

Τον Ιούλιο του 1974 το δικτατορικό καθεστώς κατέρρευσε, βυθισμένο από το βάρος της εθνικής τραγωδίας που προκάλεσε στην Κύπρο. Η χώρα βρέθηκε τότε αντιμέτωπη με μια σειρά από σοβαρές προκλήσεις. Εξωτερικά, οι κρίσεις στην Κύπρο και το Αιγαίο πυροδοτούσαν έντονες ανησυχίες. Εσωτερικά, υπήρχε ο κίνδυνος αναβίωσης της δικτατορίας από τους νοσταλγούς του καθεστώτος. Ταυτόχρονα, η Ελλάδα επλήγη από τη διεθνή πετρελαϊκή κρίση και προβλήθηκε στον διεθνή Τύπο ως μια χώρα με πολλαπλά προβλήματα.

Στις αντίξοες αυτές συνθήκες η Ελλάδα κατάφερε να χαράξει πορεία προς την ομαλότητα, να επιλύσει τα περισσότερα από τα προβλήματά της, να εδραιώσει μια σύγχρονη δημοκρατία, να αναπροσαρμόσει τη διεθνή της θέση και, τέλος, να θέσει τις βάσεις για την ένταξή της στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

Αξίζει να σημειωθεί ότι εν συγκρίσει με τις αντίστοιχες μεταβάσεις στην Ισπανία και στην Πορτογαλία, η μεταπολίτευση στην Ελλάδα υπήρξε ταχύτερη, αναίμακτη και αποτελεσματική.

Το ελληνικό επίτευγμα του 1974-1975 αποδίδεται στις ηγεσίες όλων των πολιτικών δυνάμεων της εποχής. Κατά κύριο λόγο, όμως, τα εύσημα ανήκουν στην ελληνική κοινωνία, η οποία στήριξε αυτήν την προσπάθεια, απαίτησε την αποτελεσματικότητα, επιζήτησε την πρόοδο, υπερασπίστηκε τη νηφαλιότητα και επιβεβαίωσε έμπρακτα τη θέση της στον ανεπτυγμένο, δημοκρατικό κόσμο.

Το Πανεπιστήμιο Αθηνών, από την ίδρυσή του, συμμετείχε ενεργά στους αγώνες για την αποκατάσταση και την ενίσχυση της δημοκρατίας σε κρίσιμες ιστορικές περιόδους.

Κατά την περίοδο της δικτατορίας υπήρξε κέντρο αντίστασης και ελευθερίας, με πολλούς πανεπιστημιακούς δασκάλους, φοιτητές και φοιτήτριες να υψώνουν το ανάστημά τους ενάντια στον αυταρχισμό. Οι διώξεις που

υπέστησαν δεν υπήρξαν απλώς προσωπικές τραγωδίες, αλλά ενσάρκωσαν τον συλλογικό αγώνα για δημοκρατία και δικαιοσύνη.

Πενήντα επτά χρόνια μετά την επιβολή του πραξικοπήματος της 21ης Απριλίου 1967, ο νους γυρίζει σε εκείνους και εκείνες που αντιστάθηκαν στη βία και στον αυταρχισμό. Ανάμεσά τους οι πανεπιστημιακοί δάσκαλοι που εκδιώχθηκαν από τη Χούντα, αμέσως μετά την εγκαθίδρυσή της. Στο πλαίσιο του ελέγχου των εκπαιδευτικών θεσμών, η δικτατορία προχώρησε σε μια σειρά από απολύσεις μελών του διδακτικού προσωπικού που κρίθηκαν ως μη νομιμόφρονα.

Η σημασία αυτής της περιόδου αναδεικνύεται μέσα από τις δράσεις του Ιστορικού Αρχείου του Πανεπιστημίου Αθηνών, το οποίο συμβάλλει στην τεκμηρίωση και διατήρηση της ιστορικής μνήμης. Η νέα ψηφιακή πλατφόρμα για τον Αντιδικτατορικό Αγώνα, η οποία πλέον φιλοξενείται στον ιστότοπο του Πανεπιστημίου μας, αποτελεί έναν κόμβο γνώσης, έρευνας και ιστορικής αυτογνωσίας. Με μαρτυρίες, τεκμήρια και επιστημονικές μελέτες, το αρχείο αυτό φιλοδοξεί να προσφέρει στις επόμενες γενιές τα απαραίτητα εργαλεία για την κατανόηση μιας κρίσιμης περιόδου της ιστορίας μας.

Στα 50 χρόνια της μεταπολίτευσης, η φιλελεύθερη δημοκρατία εδραιώθηκε στη χώρα μας και εξελίχθηκε σε τρόπο ζωής, σε έναν θεσμικό και διανοητικό ορίζοντα όλων των αγωνιών, των προσδοκιών και των οραμάτων μας. Παρά τις συνεχείς κρίσεις του 21ου αιώνα –την οικονομική κρίση, την πανδημία, το προσφυγικό, την κλιματική αλλαγή και τις γεωπολιτικές συγκρούσεις–, που αυξάνουν την αβεβαιότητα και προκαλούν έντονες αμφισβητήσεις των θεσμών, η δημοκρατία στην Ελλάδα έχει επιδείξει αξιοσημείωτη αντοχή, αναδεικνύοντας το ιστορικό και κοινωνικό της βάθος.

Το Πανεπιστήμιο Αθηνών, αντλώντας δύναμη από την ιστορική του κληρονομιά και από την ελληνική κοινωνία με την οποία συμπορεύεται, παραμένει φάρος δημοκρατίας και επιστημονικής προόδου.

Στον πυρήνα της αποστολής του Πανεπιστημίου μας είναι η άνθηση των ιδεών και η προώθηση καινοτόμων σκέψεων μέσω της συνεργασίας των επιστημών που ενθαρρύνει μια δημιουργική αλληλεπίδραση και μας επιτρέπει να αναγνωρίζουμε τις προκλήσεις και να προτείνουμε λύσεις που αντανακλούν τις αξίες της δημοκρατίας.

Η επένδυση στην ποιότητα, στην πολύπλευρη και υψηλού επιπέδου εκπαίδευση, που εξασφαλίζει όχι μόνο την απόκτηση γνώσεων και δεξιοτήτων αλλά και τη διαμόρφωση ολοκληρωμένων νέων επιστημόνων με συναίσθηση

ευθύνης, με ευρύτητα νου, με ακαδημαϊκές αρχές και κοινωνικές ευαισθησίες, αποτελεί διαρκή μέριμνα και στρατηγικό στόχο του Ιδρύματός μας.

Κλείνοντας, θα ήθελα να ευχαριστήσω τους συμμετέχοντες στη σημερινή εκδήλωση, με ιδιαίτερη μνεία στον διακεκριμένο Καθηγητή της Νομικής Σχολής κ. Σπύρο Βλαχόπουλο, μέλος του Συμβουλίου Διοίκησης του Πανεπιστημίου, ο οποίος είχε και την πρωτοβουλία της σημερινής εκδήλωσης. Οι Πρυτανικές Αρχές του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών στηρίζουμε με όλα τα διαθέσιμα μέσα κάθε επιστημονικό βήμα που φωτίζει τις ιστορικές και κοινωνικές συντεταγμένες της χώρας μας και μας καλεί να σκεφτούμε πώς μπορούμε να διασφαλίσουμε τη συνεχή εξέλιξη της δημοκρατίας προς όφελος όλων των πολιτών.

Σας ευχαριστώ.

ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ ΒΛΑΧΟΠΟΥΛΟΥ
Καθηγητή της Νομικής Σχολής και Μέλους του Συμβουλίου της Διοίκησης του ΕΚΠΑ

ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ

Επιτρέψτε μου να παραλείψω τις προσφωνήσεις και να σας καλωσορίσω και εκ μέρους του Συμβουλίου Διοίκησης του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

Όταν επιβάλλεται μια δικτατορία, κανένας θεσμός δεν μένει αλώβητος. Αυτό ισχύει και για τα πανεπιστήμια. Έτσι λοιπόν, ένα χρόνο μετά την εγκαθίδρυση της δικτατορίας, η δικτατορία αναγκάζει όλα τα πανεπιστήμια να διοργανώσουν εκδηλώσεις για την πρώτη επέτειό της. Αυτό γίνεται και σε αυτή την αίθουσα τελετών του Πανεπιστημίου Αθηνών, όπου ο Πρύτανης του Πανεπιστημίου Αθηνών αναφέρει ότι «*το ΕΚΠΑ παρακολουθεί μετά πολλής συμπαθείας και αναγνωρίσεως και την διά της κεραυνοβόλου και ευτυχώς αναιμάκτου επεμβάσεως του Εθνικού στρατού και των ενόπλων δυνάμεων της Πατρίδος εν γένει, επελθούσαν την 21/04/1967 μεταβολήν*». Ο δε καθηγητής που εκφωνεί τον «πανηγυρικό» της ημέρας εκείνης αναφέρει: «*Μεγάλη πανήγυριν άγομεν κατά της ημέρας ταύτης οι Πανέλληνες εορτάζοντες την πρώτη επέτειον της Εθνικής Επαναστάσεως της 21ης Απριλίου, καθ' ην ο Ελληνικός στρατός … απεφάσισε … να σώση τον τόπον*». Με αυτούς τους τρόπους, μεταξύ άλλων, η δικτατορία προσπάθησε να επιβληθεί και στα πανεπιστήμια. Δεν είναι όμως αυτή η «μεγάλη εικόνα» του Πανεπιστημίου. Η «μεγάλη εικόνα» του πανεπιστημίου είναι οι δύο καταλήψεις της Νομικής Σχολής τον Φεβρουάριο και τον Μάρτιο του 1973. Η «μεγάλη εικόνα» του Πανεπιστημίου είναι το Πολυτεχνείο όπου συμμετείχε και ο φοιτητικός κόσμος από το Πανεπιστήμιο Αθηνών. Η «μεγάλη εικόνα» του Πανεπιστημίου είναι οι καθηγητές οι οποίοι απολύθηκαν από τη δικτατορία. Η «μεγάλη εικόνα» του Πανεπιστημίου είναι οι φοιτητές οι οποίοι βασανίστηκαν. Τα βασανιστήρια των φοιτητών από το «σπουδαστικό» της Ασφάλειας περιγράφονται σε ένα συγκλονιστικό βιβλίο του Λεωνίδα Καλλιβρετάκη, *Λεωφόρος Μεσογείων 14-18*, που σας συνιστώ να το διαβάσετε. Αυτά συνέβησαν στη δικτατορία.

Σήμερα, όμως, γιορτάζουμε τα πενήντα χρόνια από την αποκατάσταση της Δημοκρατίας, και σας καλώ να αναλογιστούμε, έστω και για λίγο, τι

επιτεύχθηκε το χρονικό διάστημα από την 24η Ιουλίου 1974 έως και την 11η Ιουνίου 1975, οπότε και ψηφίστηκε το ισχύον Σύνταγμα. Συγκροτήθηκε μια κυβέρνηση εθνικής ενότητας. Έγιναν οι πρώτες ελεύθερες εκλογές, μετά από πολλά χρόνια, στις 17 Νοεμβρίου 1974, στην πρώτη επέτειο του Πολυτεχνείου. Λύθηκε ένα ζήτημα, το πολιτειακό, το οποίο ταλάνιζε τη χώρα ήδη από τη δεκαετία του 1910. Νομιμοποιήθηκαν όλα τα κόμματα, και τα αριστερά και το Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος, θέτοντας ουσιαστικά τέλος στον εμφύλιο διχασμό, κάτι το οποίο εμβαθύνθηκε μετά και με την αναγνώριση της εθνικής αντίστασης. Θεσπίστηκε το Σύνταγμα του 1975, ένα από τα πιο πετυχημένα και πρωτοποριακά Συντάγματα της εποχής, το οποίο άντεξε σε αλλεπάλληλες κρίσεις. Έτσι λοιπόν, μαζευτήκαμε σήμερα για να τιμήσουμε τους αγώνες του Πανεπιστημίου μας για τη δημοκρατία. Επιτρέψτε μου να πω ότι δεν ήταν μόνο κατά την περίοδο της δικτατορίας που το Πανεπιστήμιό μας αγωνίστηκε για τη δημοκρατία. Εδώ λίγο πιο έξω, στα Προπύλαια, αντηχεί ακόμα το σύνθημα «1-1-4», παραπέμποντας στην ακροτελεύτια διάταξη του Συντάγματος του 1952, σύμφωνα με την οποία η τήρηση του Συντάγματος επαφίεται στον πατριωτισμό των Ελλήνων. Συγκεντρωθήκαμε όμως και για να γιορτάσουμε την αποκατάσταση της δημοκρατίας και για να δούμε πού βρισκόμαστε σήμερα, πενήντα χρόνια μετά.

Σημερινοί ομιλητές στην εκδήλωση αυτή είναι, πρώτα από όλα, δύο διακεκριμένοι συνάδελφοι και ιστορικοί. Είναι ο **Ευάνθης Χατζηβασιλείου**, ο οποίος είναι και γραμματέας του Ιδρύματος της Βουλής για τον Κοινοβουλευτισμό και τη Δημοκρατία, ενός Ιδρύματος με πολύ σημαντική συμβολή στα πολιτειακά και τα επιστημονικά δρώμενα της Χώρας. Ομιλητής είναι επίσης ο **Βαγγέλης Καραμανωλάκης**, ο οποίος δεν είναι μόνο διευθυντής των Αρχείων Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας, είναι και διευθυντής του Ιστορικού Αρχείου του Πανεπιστημίου Αθηνών, το οποίο αποτελεί για όλους μας μια πολύτιμη πηγή μελέτης της νεότερης και σύγχρονης ελληνικής ιστορίας. Η ιστορία του Πανεπιστημίου Αθηνών, του αρχαιότερου πανεπιστημίου από το 1837, «είναι εκεί», στην οδό Σκουφά. Η εκδήλωση αυτή όμως έχει και μια πρωτοτυπία. Είναι ίσως, κύριε Πρύτανη, η πρώτη επίσημη εκδήλωση του Πανεπιστημίου μας σε αυτή την αίθουσα, όπου επίσημος ομιλητής είναι ένας φοιτητής, ένας πρωτοετής φοιτητής, ο **Κρίτων Θεοδωρόπουλος**, ο οποίος εισήχθη πρώτος στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών. Γιατί το κάναμε αυτό; Γιατί, ξέρετε, μιλάμε πολύ για τη γενιά μας και τις προηγούμενες γενιές. Κάποια στιγμή θα πρέπει όμως να ακούσουμε και τη νέα γενιά. Γιατί θεωρούμε ότι καλός φοιτητής δεν είναι αυτός

ο οποίος εξετάζεται επιτυχώς στα μαθήματα, δεν είναι αυτός ο οποίος μαθαίνει την τέχνη, την επιστήμη του. Καλός φοιτητής είναι αυτός ο οποίος, πέρα από την αφοσίωση στην επιστήμη του, συμμετέχει και στους κοινωνικούς αγώνες για τη δημοκρατία. Ήρθε η ώρα λοιπόν να αφουγκραστούμε τη νέα γενιά και να δούμε πώς βλέπει η γενιά αυτή τη δημοκρατία πενήντα χρόνια μετά. Και, τέλος, θέλω να πω ότι πάνω απ' όλα αποτελεί εξαιρετική χαρά και τιμή να έχουμε μαζί μας την **Πέπη Ρηγοπούλου**, την ομότιμη καθηγήτρια και συνάδελφο. Έναν εξαιρετικά σεμνό άνθρωπο. Είναι «το κορίτσι της πύλης του Πολυτεχνείου», η κοπέλα που ήταν επάνω στην πύλη όταν μπήκε το τανκ και τη χτύπησε πάρα πολύ άσχημα. Είναι μια γυναίκα η οποία με σεμνότητα δεν προέβαλε ποτέ την ιδιότητά της αυτήν και είμαστε σήμερα πραγματικά χαρούμενοι και αισθανόμαστε εξαιρετική τιμή, κυρία Ρηγοπούλου, να ακούσουμε πώς εσείς βλέπετε την αποκατάσταση της δημοκρατίας πενήντα χρόνια μετά.

Θα ήθελα να τελειώσω τον χαιρετισμό με τα λόγια τα οποία απηύθυνε ένας από τους απολυθέντες καθηγητές επί δικτατορίας στους φοιτητές του, ο Γεώργιος Αλέξανδρος Μαγκάκης, ο καθηγητής Ποινικού Δικαίου. Στις 2 Φεβρουαρίου 1969 ο Μαγκάκης πληροφορείται ότι απολύεται από το πανεπιστήμιο. Παρ' όλα αυτά πηγαίνει και κάνει το τελευταίο μάθημα στους φοιτητές, ενώ έχει μάθει ότι έχει απολυθεί. Και λέει τα ακόλουθα λόγια, με τα οποία τελειώνει το μάθημά του βουρκωμένος: «*η Ελλάς δεν είναι απλώς μια γεωγραφική έννοια. Είναι προπαντός ιδέα ταυτιζόμενη με την ιδέαν της ελευθερίας. Ας αναλογισθούμεν αυτήν την ώραν τους λόγους του ποιητού μας και με αυτούς ας αποχαιρετισθώμεν: "Θέλει αρετήν και τόλμην η ελευθερία"*».

Επιτρέψτε μου να προσθέσω: θέλει αρετή και τόλμη η Δημοκρατία.

Σας ευχαριστώ πολύ!

ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ ΚΑΡΑΜΑΝΩΛΑΚΗ
Καθηγητή του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας και Προέδρου του Δ.Σ. του Ιστορικού Αρχείου του ΕΚΠΑ

ΟΜΙΛΙΑ

Αξιότιμε κύριε Πρύτανη, θα ήθελα κατ' αρχάς στο πρόσωπό σας να εκφράσω ένα θερμό ευχαριστώ προς τις πανεπιστημιακές αρχές για την τιμή που μου δόθηκε να συμμετάσχω σε αυτή την επετειακή εκδήλωση με αφορμή τα 50 χρόνια από την πτώση του τελευταίου δικτατορικού καθεστώτος και τη γέννηση της Τρίτης Ελληνικής Δημοκρατίας στη χώρα μας. Τιμή αλλά και ευθύνη λόγω του βάρους και της σημασίας της ιστορικής αυτής στιγμής, μιας στιγμής που καθορίστηκε δραματικά από την κυπριακή τραγωδία αλλά και εξυψώθηκε σε εποποιία χάρη στον αγώνα ενός μεγαλειώδους αντιδικτατορικού κινήματος.

Είμαστε, λοιπόν, απόψε εδώ για να τιμήσουμε μια μείζονα στιγμή της ιστορίας μας, με ευρύτερη ευρωπαϊκή και διεθνή σημασία καθώς η μετάβαση στη δημοκρατία στην Ελλάδα, αλλά και στην Ισπανία και την Πορτογαλία την ίδια χρονική περίοδο, σηματοδότησε διεθνώς την έναρξη αυτού που ονομάστηκε «το τρίτο κύμα του εκδημοκρατισμού», μια διαδικασία η οποία συνδέθηκε ανεξίτηλα και με τις τρεις χώρες. Και όπως συμβαίνει πάντα με τις επετείους, είναι μια καλή ευκαιρία να αναλογιστούμε το τι έγινε τότε, αλλά παράλληλα να επαναπροσεγγίσουμε τις διαδρομές που μας οδήγησαν από το παρελθόν στο παρόν, να σκεφτούμε το σήμερα συνδέοντάς το με το χθες. Ο εορτασμός της πτώσης του δικτατορικού καθεστώτος έγινε συνώνυμος του απολογισμού των πενήντα χρόνων του δημοκρατικού πολιτεύματος.

Ο Ιούλιος του 1974 δεν αποτέλεσε απλώς το τέλος της επτάχρονης στρατιωτικής δικτατορίας. Σηματοδότησε το τέλος του κύκλου της εμπλοκής του ελληνικού στρατού στην πολιτική, εκκινώντας από το Κίνημα στο Γουδί το 1909 και καταλήγοντας στο 1974. Κι όχι μόνο αυτό. Η επιβολή της δικτατορίας, την 21^{η} Απριλίου 1967, αποτέλεσε την πλέον ακραία συνέπεια του εμφυλίου πολέμου, επιβιώσεις του οποίου υπήρξαν και τα επόμενα χρόνια μετά την τυπική λήξη του, την ύστατη απόπειρα να ανακοπεί ο περαιτέρω εκδημοκρατισμός και εκσυγχρονισμός της χώρας. Η πτώση της χούντας αποτέλεσε θεσμικά, συμβολικά και ιδεολογικά το πραγματικό τέλος των

επιπτώσεων της εμφύλιας σύρραξης, ήταν η έναρξη μιας νέας εποχής. Μια εποχή που επωάσθηκε στο καμίνι του αντιδικτατορικού αγώνα, καθώς η αντίσταση ενάντια στο καθεστώς υπήρξε ένα πολύμορφο, πλατύ ποτάμι μέσα στο νερό του οποίου συγχωνεύτηκαν διαφορετικοί παραπόταμοι. Ο αντιδικτατορικός αγώνας αποτέλεσε έναν κρίσιμο χώρο συνάντησης και ώσμωσης πολιτικών και προσώπων, έναν χώρο υπέρβασης του μετεμφυλιακού διχασμού και συγκρότησης νέων συναινέσεων, που οδήγησαν στη Μεταπολίτευση. Νέες ιδέες, καινούργια πολιτικά σχήματα, πρωτόγνωρες συνθέσεις δημιουργήθηκαν μέσα στην επταετία, για να εμφανισθούν δυναμικά στη Μεταπολίτευση.

Μιλώ για το δικτατορικό καθεστώς και την αντίσταση, όχι μόνο γιατί αναγκαστικά σε αυτά πρέπει να αναφερθούμε εάν θέλουμε να κατανοήσουμε τη μετάβαση στη δημοκρατία. Αλλά και γιατί σε τούτη εδώ την αίθουσα, ταυτισμένη με το Πανεπιστήμιο, έναν θεσμό που δημιουργήθηκε για να καλλιεργήσει την κριτική σκέψη και τη γνώση, δεν μπορούμε παρά να μνημονεύσουμε και να αποδώσουμε τιμή σε όλους εκείνους και εκείνες που αγωνίσθηκαν για την ελευθερία, κι ανάμεσά τους το αντιδικτατορικό φοιτητικό κίνημα.

Τα πανεπιστήμια βρέθηκαν από την πρώτη στιγμή του πραξικοπήματος στο στόχαστρο του καθεστώτος. Η χούντα διέλυσε τις φοιτητικές οργανώσεις, καθιέρωσε τον θεσμό του κυβερνητικού επιτρόπου, και στο πλαίσιο της εκκαθάρισης του δημόσιου τομέα από τους αντιφρονούντες απέλυσε μια σειρά πανεπιστημιακούς δασκάλους, ενώ διόρισε παράτυπα άλλους. Απέναντι στη βία και στην τρομοκρατία του καθεστώτος ελάχιστοι και ελάχιστες αντιστάθηκαν αρχικά. Ανάμεσά τους φοιτητές και φοιτήτριες και του Πανεπιστημίου μας που συγκρότησαν τις πρώτες αντιστασιακές οργανώσεις. Οργανώσεις που πολύ γρήγορα είτε δέχτηκαν καίρια χτυπήματα είτε εξαρθρώθηκαν μέσα σε ένα κλίμα φόβου προς το καθεστώς. Οι φοιτητές και φοιτήτριες που συμμετείχαν σε αυτές συνελήφθησαν, βασανίστηκαν φρικτά, δικάστηκαν και καταδικάστηκαν σε πολύχρονες φυλακίσεις, αποτελώντας μια μοναχική ηρωική φωνή σε μια αφόρητη επιβεβλημένη σιωπή. Δίπλα τους οι λιγοστοί δυστυχώς πανεπιστημιακοί που αντιστάθηκαν έμπρακτα στο καθεστώς, ανάμεσά τους ο Φαίδων Βεγλερής, ο Γεώργιος-Αλέξανδρος Μαγκάκης, ο Γιάγκος Πεσμαζόγλου κ.ά. Τέσσερα χρόνια αργότερα μια νεότερη γενιά φοιτητών και φοιτητριών θα έδινε το δικό της αγώνα, πολύ πιο μαζικά, εκμεταλλευόμενη τις χαραμάδες ελευθερίας που είχε αφήσει το δικτατορικό καθεστώς. Μια γενιά που εκκινώντας από τις φοιτητικές διεκδικήσεις οδηγήθηκε σταδιακά σε έναν

ανυποχώρητο αγώνα διεκδίκησης της δημοκρατίας και της ελευθερίας, έναν αγώνα που βασίστηκε στην αλληλεγγύη που γεννούσαν οι διώξεις και η καταστολή, αλλά και οι κοινές πολιτισμικές εμπειρίες, το θέατρο, ο κινηματογράφος, η λογοτεχνία, η μουσική, ανοιχτοί δρόμοι διαφυγής για το μυαλό και την καρδιά.

Επιτρέψτε μου εδώ να κάνω μια μικρή παρέκβαση. Η συλλογή των στοιχείων που αφορούν τη δράση των φοιτητών και των φοιτητριών στη δικτατορία αποτελεί υποχρέωση του Πανεπιστημίου, ελάχιστη αναγνώριση της δράσης και της συμβολής τους στην υπόθεση της δημοκρατίας. Το Ιστορικό Αρχείο του Πανεπιστημίου μας, με τη στήριξη των πρυτανικών αρχών, έχει προχωρήσει στη συγκέντρωση τεκμηρίων αλλά και αφηγήσεων, ενώ μετά την πολύ επιτυχημένη ιστορική έκθεση για την κατάληψη της Νομικής Σχολής, έχει αναλάβει την ευθύνη της διατήρησης και ενίσχυσης του κόμβου για τον αντιδικτατορικό αγώνα που δημιούργησαν, με αφορμή τα 50 χρόνια από την εξέγερση του Πολυτεχνείου, περισσότερα από 900 στελέχη του αντιδικτατορικού φοιτητικού κινήματος.

Η συμβολή του φοιτητικού κινήματος στη μετάβαση στη δημοκρατία υπήρξε καθοριστική. Η φοιτητική αντίδραση κατέστρεψε την εικόνα της χούντας ως ειρηνικού καθεστώτος που διέθετε τη συναίνεση του πληθυσμού, η καταστολή της εξέγερσης του Πολυτεχνείου ανέδειξε το πλέον σκοτεινό πρόσωπό της στο εσωτερικό της χώρας αλλά και στο εξωτερικό. Το φοιτητικό κίνημα, η μεγαλειώδης κατάληψη της Νομικής, οι διαμαρτυρίες στην Αθήνα, αλλά και στη Θεσσαλονίκη, στην Πάτρα, στα Γιάννενα, στο Ηράκλειο, ακόμη και η εξέγερση του Πολυτεχνείου δεν έριξαν τη χούντα. Σηματοδότησαν όμως την αρχή του τέλους της, γιατί το αίμα που χύθηκε τον Νοέμβριο του 1973 οδήγησε στην αναπόφευκτη τιμωρία των πρωταιτίων. Το Πολυτεχνείο καθώς και η κυπριακή τραγωδία ακύρωσαν κάθε σκέψη μεταβατικής διακυβέρνησης με τη συνεργασία του καθεστώτος και εξασφάλισαν τη σύσσωμη καταδίκη της χούντας από τον μεταπολιτευτικό πολιτικό κόσμο.

Πάνω στην πεσμένη πόρτα του Πολυτεχνείου και λίγους μήνες αργότερα στα βομβαρδισμένα ερείπια της διχοτομημένης Κύπρου έκανε τα πρώτα της βήματα η νεοσύστατη δημοκρατία. Η μετάβαση στη δημοκρατία δεν ήταν μια απλή υπόθεση, αντιθέτως, όπως συμβαίνει πάντα, ήταν μια σύνθετη και πολυεπίπεδη διαδικασία που καθορίστηκε από μια σειρά μεταβλητές. Στην ελληνική περίπτωση, η μετάβαση συνδέθηκε με την προσέγγιση της επτάχρονης δικτατορίας ως παρένθεσης, όπως αποτυπώνεται άλλωστε και στους όρους που

χρησιμοποιήθηκαν για να την περιγράψουν στο επίσημο λεξιλόγιο, με κυρίαρχο εκείνον της «αποκατάστασης».

Η αποκατάσταση συντελέστηκε μέσα από δύο κυρίως διαδικασίες. Κατ' αρχάς, μέσα από τη λήψη μιας σειράς μέτρων που εδραίωσαν το δημοκρατικό καθεστώς, ένα νέο καθεστώς που ήθελε –μετά και από την εμπειρία της δικτατορίας– να υπερβεί περιορισμούς και διακρίσεις που είχαν συνδεθεί με την προδικτατορική περίοδο: η απελευθέρωση των πολιτικών κρατουμένων και η επιστροφή των πολιτικών εξορίστων, η κατάργηση της μοναρχίας μέσω δημοψηφίσματος και η εγκαθίδρυση της αβασίλευτης δημοκρατίας, η νομιμοποίηση του Κομμουνιστικού Κόμματος, μετά από την κήρυξή του ως παράνομου το 1947, αποτέλεσαν μείζονες πρωτοβουλίες, που διαμόρφωσαν ένα νέο πολιτικό κλίμα. Σημειώνω, επίσης, την κατάργηση των πιστοποιητικών κοινωνικών φρονημάτων, αλλά και σε ένα άλλο επίπεδο τη γλωσσοεκπαιδευτική μεταρρύθμιση και την καθιέρωση της δημοτικής γλώσσας.

Η δεύτερη διαδικασία αποκατάστασης της δημοκρατίας αφορούσε την τιμωρία των χουντικών και την εκκαθάριση της κρατικής μηχανής από όσους είχαν υπηρετήσει το δικτατορικό καθεστώς. Πέραν της σημασίας της για την απονομή δικαιοσύνης, η εκκαθάριση είχε καθοριστικό ρόλο για την εξασφάλιση του δημοκρατικού πολιτεύματος σε συγκεκριμένους τομείς, όπως στον Στρατό. Η αποχουντοποίηση δεν έγινε με τον ίδιο τρόπο σε όλο τον κρατικό μηχανισμό, διαφοροποιήθηκε στον κάθε τομέα (στρατός, δικαιοσύνη, τοπική αυτοδιοίκηση, ανώτατη εκπαίδευση κ.ά.), λόγω μιας σειράς παραγόντων που συνδέονταν με την υπάρχουσα κατάσταση, τους συσχετισμούς, τα πρόσωπα και τις ισορροπίες που θεωρείτο αναγκαίο να διατηρηθούν. Η έκταση και η έντασή της αποτέλεσαν πεδία μιας σύγκρουσης συνδεδεμένης με το ερώτημα για το τι αποτελούσε συνεργασία με το καθεστώς, αλλά και με το ζήτημα της συνέχειας του κράτους. Παράλληλα, μια άλλη σύνθετη διαδικασία αποτέλεσε η απονομή της δικαιοσύνης, μέσα από τρεις σειρές δικών για τους πραξικοπηματίες, τους πρωταίτιους της καταστολής της εξέγερσης στο Πολυτεχνείο, καθώς και έναν αριθμό βασανιστών. Οι δίκες στην Ελλάδα αποτέλεσαν ένα μοναδικό φαινόμενο, συγκριτικά με τις δύο άλλες δικτατορίες του ευρωπαϊκού νότου που κατέρρευσαν την ίδια περίπου περίοδο, ενώ παρά την κριτική για τις ποινές αποτέλεσαν διεθνώς ένα σημαντικό άνοιγμα του δρόμου για τη δίωξη από τα εθνικά κράτη των παραβιάσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Συνολικά, τα μέτρα αυτά αποτέλεσαν σημαντικές τομές για τον εκδημοκρατισμό της δημόσιας ζωής και την εμπέδωση ενός πολύ δημοκρατικότερου κλίματος συγκριτικά με την προδικτατορική περίοδο, ενώ

ήταν το πρώτο βήμα για την ενσωμάτωση στον εθνικό κορμό μιας μεγάλης μερίδας της ελληνικής κοινωνίας, η οποία, μετεμφυλιακά, είχε γνωρίσει, λόγω των πολιτικών της θέσεων, την περιθωριοποίηση και τον αποκλεισμό. Ήταν μια μετάβαση που έγινε στο πλαίσιο της εθνικής κρίσης που είχε γεννήσει το Κυπριακό και που σε μεγάλο βαθμό συνδέθηκε και με την προσπάθεια των ιθυνόντων να δημιουργήσουν ένα κλίμα συναίνεσης, με τις ανάλογες όπου χρειάζονταν υποχωρήσεις. Στην πραγματικότητα τα μέτρα αυτά υπήρξαν αποτέλεσμα μια υπόρρητης και κατά κανόνα συγκρουσιακής συνάντησης ανάμεσα στις κυβερνητικές πρωτοβουλίες και στο λαϊκό κίνημα, στις ποικίλες εκδοχές και μορφές του, μιας «συνάντησης» που παρήγαγε μείζον πολιτικό αποτέλεσμα. Ο λαϊκός παράγοντας, η συνεχής παρουσία στους δρόμους, οι διεκδικήσεις αποτέλεσαν καταλυτικό στοιχείο για την εδραίωση της δημοκρατίας. Και είναι αυτό από τα παράδοξα της Ιστορίας: την ώρα που χιλιάδες διαδήλωναν και πολλοί από αυτούς αμφισβητούσαν την ίδια την αξία της «αστικής» δημοκρατίας που είχε επανέλθει, θεωρώντας τη την ίδια ώρα λειψή και φαλκιδευμένη, με την παρουσία τους και την αντίδρασή τους συντελούσαν στην περαιτέρω εδραίωση αυτού του δημοκρατικού πολιτεύματος. Το «θαύμα» της μετάβασης ήταν αποτέλεσμα μιας μακράς και επίπονης διαδικασίας ζυμώσεων και συγκρούσεων εντός του μεταπολιτευτικού πλαισίου, της συνάντησης των μεταπολεμικών κληρονομιών με τις προσδοκίες που είχε γεννήσει η πτώση της χούντας. Και όπως συμβαίνει συχνά σε αυτές τις περιπτώσεις, εάν το αποτέλεσμα της συνάντησης εξέφραζε τον συσχετισμό των πολιτικών και κοινωνικών δυνάμεων τη συγκεκριμένη στιγμή, παράλληλα αποτύπωσε γενικότερες συνειδητοποιήσεις προβλημάτων και αναγκών, συγκρούσεις και εντάσεις, συγκλίσεις και διαφοροποιήσεις, αγώνες και διεκδικήσεις χρόνων.

Κι ο ιστορικός; 50 χρόνια μετά αναζητεί ξανά τις συνέχειες και τις τομές. Αναρωτιέται για τα πρόσωπα αλλά και τις ιδέες, ρηγματώνει την ίδια την έννοια της Μεταπολίτευσης, αναλογιζόμενος τις διαφορετικές περιόδους που περιλαμβάνει, όπως ορίστηκαν από τα μείζονα γεγονότα της πεντηκονταετίας, την πτώση του Τείχους του Βερολίνου, αλλά και την οικονομική κρίση ή την πανδημία. Προσπαθεί να κατανοήσει αυτό που άλλαξε κι αυτό που μένει το ίδιο: το τρίτο κύμα του εκδημοκρατισμού έχει εκπνεύσει προ πολλού, ο αντιφασισμός ως θεμέλιο της κοινής ευρωπαϊκής ταυτότητας μοιάζει να αμφισβητείται όλο και περισσότερο, η αποχή από τις εκλογικές διαδικασίες στην Ευρώπη και η απολιτικοποίηση διευρύνονται συνεχώς.

Ξαναγυρνώ στο φοιτητικό κίνημα και στις μείζονες στιγμές του, στην κατάληψη της Νομικής, στην εξέγερση του Πολυτεχνείου. Αν κάτι μας προσφέρουν σήμερα είναι ένα σύμβολο μαζικής, ειρηνικής αντίστασης των πολιτών ενάντια στην τυραννία, μας πλουτίζουν τις ζωές με το παράδειγμα της αυτενεργούς δράσης για την υπεράσπιση της ελευθερίας και της δικαιοσύνης. Μας θυμίζουν ότι η εδραίωση και διατήρηση της δημοκρατίας είναι μια καθημερινή άσκηση, μια άσκηση αξιοπρέπειας και μαχητικότητας που 50 χρόνια μετά εξακολουθεί να είναι επίκαιρη όσο ποτέ, να είναι υπόθεση όλων μας.

ΕΥΑΝΘΗ ΧΑΤΖΗΒΑΣΙΛΕΙΟΥ
Καθηγητή του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας του ΕΚΠΑ και Γενικού Γραμματέα του Ιδρύματος της Βουλής των Ελλήνων για τον Κοινοβουλευτισμό και τη Δημοκρατία

ΟΜΙΛΙΑ
«ΜΕΤΑΠΟΛΙΤΕΥΣΗ: ΑΠΟ ΤΟΤΕ ΕΩΣ ΤΩΡΑ»

Το 1974-75 πραγματοποιήθηκε στην Ελλάδα μια αλλαγή πολιτεύματος που καθόρισε την πορεία της χώρας, του πολιτικού συστήματος, της εφαρμογής των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, της πολιτικής κουλτούρας. Τότε, το φαινόμενο αποκλήθηκε «αποκατάσταση της δημοκρατίας». Αυτή η ορολογία προκάλεσε την αντίδραση πολλών αναλυτών, που επισήμαναν ότι δεν επρόκειτο για μια απλή «αποκατάσταση», δηλαδή επιστροφή στην προδικτατορική, μετεμφυλιακή δημοκρατία, αλλά για σύσταση ενός εντελώς νέου πολιτικού καθεστώτος, που ενσωμάτωνε βαθιές ρήξεις με το προβληματικό πολιτικό παρελθόν της χώρας. Αυτή την ερμηνεία θα αναπτύξω σήμερα. Θα προσπαθήσω δηλαδή να παρουσιάσω τη σημασία της Μεταπολίτευσης του 1974-75 μεσοπρόθεσμα και μακροπρόθεσμα στον ελληνικό ιστορικό χρόνο.

Το 1974 η χώρα ήταν επιβαρυμένη, και τούτο όχι μόνον επειδή είχε υποστεί μια ταπεινωτική δικτατορία και την τραγωδία της Κύπρου. Στο μεγαλύτερο μέρος του 20ού αιώνα, η Ελλάδα ταλανίστηκε από δύο βαθύτατους και επάλληλους διχασμούς, δηλαδή τον Εθνικό Διχασμό μετά το 1915 και τον εμφύλιο πόλεμο της δεκαετίας του 1940, καθώς και από τις θεσμικές, πολιτικές, ακόμη και ψυχολογικές επιπτώσεις τους. Αυτή η κατάσταση περιγράφηκε με εξαίρετο τρόπο από συνταγματολόγους –πρωτίστως τον Αριστόβουλο Μάνεση και τον Νίκο Αλιβιζάτο– ως η «κρίση των θεσμών» του ελληνικού 20ού αιώνα, που ξεκίνησε το 1915 και τελείωσε το 1974. Στη διάρκειά της σημειώθηκαν αλλεπάλληλες παραβιάσεις του πολιτεύματος, πλημμελής –για να το πούμε πολύ μετρημένα– εφαρμογή του δικαίου των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ανακύκλωση των πολιτικών παθών και εμφάνιση διαδοχικών πολιτικών κρίσεων, που έτειναν με τη σειρά τους να αλλοιώνουν ακόμη περισσότερο τη σωστή εφαρμογή των θεσμών και να δηλητηριάζουν την πολιτική κουλτούρα.

Το 1974, στην αρχή της Μεταπολίτευσης, ο Κωνσταντίνος Καραμανλής και το επιτελείο του –τόσο στην πολυκομματική κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας όσο

και στη διάδοχη πρώτη κυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας– ήταν αποφασισμένοι να μην αντιμετωπίσουν απλώς τα προβλήματα που είχε δημιουργήσει η επτάχρονη δικτατορία του 1967-74: κάτι τέτοιο, άλλωστε, απλώς θα «επέστρεφε» τη χώρα σε μια προβληματική στιγμή, δηλαδή στο προδικτατορικό πολιτικό σύστημα, που ήταν, το ίδιο, προϊόν της «κρίσης των θεσμών». Στόχος τους ήταν να ανατάξουν τις θεσμικές και πολιτικές ζημιές που είχαν προκληθεί στο σύνολο της περιόδου μετά το 1915 και από τους δύο αυτούς εθνικούς διχασμούς. Στόχος ήταν η οριστική υπέρβαση της κρίσης των θεσμών του ελληνικού 20ού αιώνα. Αυτός ο στόχος επιτεύχθηκε, και για αυτόν τον λόγο η ρήξη με το προβληματικό παρελθόν υπήρξε βαθιά, και το αποτέλεσμα ήταν η συγκρότηση ενός νέου, πολύ πιο νομιμοποιημένου και συμπεριληπτικού δημοκρατικού πολιτεύματος.

Επιτρέψτε μου να επισημάνω ορισμένες πρωτοβουλίες που δείχνουν πώς επιτεύχθηκε αυτός ο μεγάλος στόχος. Η νομιμοποίηση των κομμουνιστικών κομμάτων τον Σεπτέμβριο του 1974 απομάκρυνε μια από τις σημαντικότερες συνέπειες και ένα από τα σημαντικότερα επιβιώματα του εμφυλίου πολέμου της δεκαετίας του 1940. Η έντιμη επίλυση του Πολιτειακού ζητήματος με το δημοψήφισμα του Δεκεμβρίου 1974 –και μάλιστα, στοιχείο ουσιαστικό, χωρίς ο Καραμανλής και η κυβέρνησή του να προσπαθήσουν να προδικάσουν ή να επηρεάσουν το αποτέλεσμα– επέλυε ένα από τα σημαντικότερα ζητήματα που είχε αφήσει πίσω του ο Εθνικός Διχασμός μετά το 1915. Η υιοθέτηση ενός νέου Συντάγματος, το 1975, του πιο προοδευτικού ευρωπαϊκού Συντάγματος της εποχής του, εκσυγχρόνισε τους θεσμούς, τους προσάρμοσε στις σύγχρονες επιταγές της δυτικής διακυβέρνησης με την υιοθέτηση του παρεμβατικού κράτους, αλλά και ενέγραψε στη θεσμική λειτουργία της χώρας τα μαθήματα που το πολιτικό σύστημα είχε πλέον πάρει από τις ανακυκλούμενες κρίσεις των προηγούμενων δεκαετιών ώστε να μην επαναληφθούν τέτοια φαινόμενα. Τέλος, η διενέργεια των δικών της χούντας –των πρωταιτίων, του Πολυτεχνείου και οι δίκες των βασανιστών– έδειξε ότι η χώρα συγκροτούσε πλέον μια ώριμη, ανεπτυγμένη δημοκρατία. Οι κατηγορούμενοι δικάστηκαν από υψηλόβαθμους τακτικούς δικαστές, και όχι (όπως γινόταν σταθερά από το 1922 και μετά) από κάποιο Έκτακτο Στρατοδικείο. Τα ανθρώπινα δικαιώματα των κατηγορουμένων έγιναν σεβαστά, όπως τόνισαν μεγάλες διεθνικές ανθρωπιστικές οργανώσεις όπως η Διεθνής Αμνηστία. Αποφεύχθηκε η αναδρομική εφαρμογή ποινικών νόμων: αυτό συνεπαγόταν ίσως ελαφρότερες ποινές στην περίπτωση των βασανιστών της Γενικής Ασφάλειας (επειδή το 1967 δεν υπήρχε στον Ποινικό Κώδικα ειδικό αδίκημα βασανιστηρίων) αλλά εάν οι κατηγορούμενοι είχαν

δικαστεί με νόμους που θα είχαν γίνει ειδικά για αυτούς, το 1975, δηλαδή με ποινικούς νόμους που θα εφαρμόζονταν αναδρομικά, η χώρα θα είχε αποβληθεί από τον δυτικό κόσμο για τον οποίο κάτι τέτοιο είναι έγκλημα καθοσιώσεως. Οι τρεις βασικοί πρωταίτιοι της χούντας καταδικάστηκαν σε θάνατο, αλλά οι ποινές τους μετατράπηκαν σε ισόβια δεσμά, ώστε να μη θεμελιωθεί η νεαρή δημοκρατία στο αίμα του εσωτερικού εχθρού, κάτι που είχε υποθηκεύσει τα προηγούμενα πολιτεύματα το 1924, το 1935, το 1946-49.

Πράγματι, το 1974-75 ο Καραμανλής και οι συνεργάτες του έλαβαν σωστές, φωτισμένες αποφάσεις. Αλλά όπως συμβαίνει πάντοτε στην ιστορία των ανθρώπινων κοινωνιών, η εδραιωμένη δημοκρατία δεν μπορούσε να θεμελιωθεί απλώς και μόνον σε αποφάσεις λίγων ανθρώπων, στο διάστημα ενός έτους. Είναι επομένως αναγκαίο, σε μια συνολική αποτίμηση, να συνυπολογιστούν οι συμβολές και άλλων παραγόντων. Πρώτον των άλλων πολιτικών δυνάμεων, που σε μια στιγμή περισυλλογής ενίσχυσαν την προσπάθεια συγκρότησης του νέου πολιτεύματος – το Κέντρο και ως εταίρος στην κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας, το ΠΑΣΟΚ και η κομμουνιστική Αριστερά από τη θέση της αντιπολίτευσης. Δεύτερον, πρέπει να εξαρθεί η συμβολή της κοινής γνώμης, που αντιλήφθηκε την κρισιμότητα των περιστάσεων και επέδειξε την αναγκαία μετριοπάθεια.

Αλλά πρέπει επίσης να εξαρθεί και ένας τρίτος παράγοντας, καθοριστικής σημασίας. Το γεγονός δηλαδή ότι η καλή αρχή του 1974-1975 είχε συνέχεια. Μπορεί μια χώρα να έχει ένα καλό Σύνταγμα, αλλά ένα καλό κείμενο δεν αρκεί: χρειάζεται η σταθερή, στον χρόνο, σωστή εφαρμογή του. Και αυτό έγινε και μετά το 1975, και μετά το 1981. Δεν ξανακυλήσαμε στα παίγνια μηδενικού αθροίσματος και στα αδιέξοδα των παλαιότερων κρίσεων. Εφαρμόσαμε το Σύνταγμα σωστά. Ίσως όχι πάντοτε με τον καλύτερο τρόπο –αυτό καμία κοινωνία, πουθενά και ποτέ δεν μπορεί να το κατορθώσει– αλλά δεν διακυβεύσαμε την ομαλότητα. Επιτρέψτε μου να προσφέρω ένα ενδεικτικό παράδειγμα. Στη δεκαετία του 1980 υπήρξε ένας μεγάλος βαθμός πολιτικής πόλωσης. Το 1985 αυτή η κατάσταση κορυφώθηκε με τις εντάσεις που προκλήθηκαν από την υπαναχώρηση του Ανδρέα Παπανδρέου στο ζήτημα της επανεκλογής του Καραμανλή στην Προεδρία της Δημοκρατίας, και τη συνταγματική αναθεώρηση που ακολούθησε. Η φόρτιση ήταν μεγάλη: θυμίζω, ενδεικτικά και μόνον, τις διαμάχες για τον τρόπο ψηφοφορίας στην εκλογή του νέου προέδρου (ψήφο Αλευρά, έγχρωμα ψηφοδέλτια), την κλοπή της κάλπης κατά τη διαδικασία, τη διενέργεια αμέσως μετά εκλογών σε εξαιρετικά φορτισμένη ατμόσφαιρα. Αλλά παράλληλα πρέπει να θυμηθούμε ότι εκείνη η

πολωτική αντιπαράθεση οδήγησε σε μια αναθεώρηση του Συντάγματος, την πρώτη στην ελληνική ιστορία που έγινε με πλήρη σεβασμό των προβλέψεών του για την αναθεώρηση. Ποτέ πριν δεν είχε συμβεί κάτι τέτοιο. Το 1911, το 1952, το 1975 ακόμη, οι αναθεωρήσεις των Συνταγμάτων μας γίνονταν χωρίς να τηρηθούν οι σχετικές ρυθμίσεις του προηγούμενου Συντάγματος. Πρώτη φορά το κάναμε το 1985-86, και το κάναμε παρά τη συνδρομή πολωτικών εντάσεων. Η γενιά μας, με άλλα λόγια, είναι παιδί της ομαλότητας. Και αυτό δεν ήταν μικρό πράγμα. Απέρρεε από μια ευρύτερη συναίνεση για το αγαθό της ομαλότητας. Με άλλα λόγια, ξεκινήσαμε καλά το 1974. Αλλά –και αυτό ήταν εξίσου αποφασιστικής σημασίας– συνεχίσαμε καλά.

Είναι άραγε αυτή η δημοκρατία μας, 50 χρόνια μετά τη Μεταπολίτευση, σε κάποια «τέλεια» κατάσταση; Ασφαλώς όχι. Και ποτέ δεν μπορεί να είναι έτσι. Ποτέ στην ιστορία –και ειδικά ποτέ στην ιστορία των δημοκρατιών– δεν μπορεί να έρθει μια στιγμή κατά την οποία θα πούμε ότι φτάσαμε σε κάποιο «ανώτατο» σημείο και δεν θα χρειάζεται να προσπαθήσουμε και άλλο. Το ποδήλατο της δημοκρατίας και της ευημερίας πρέπει να προχωρά διαρκώς μπροστά: αν σταματήσει, θα πέσει.

Έτσι και εμείς σήμερα, οφείλουμε να δούμε τη Μεταπολίτευση του 1974-75 ως αυτό που πραγματικά είναι, ιστορικά, πολιτικά, νομικά. Υπήρξε μια καλή αρχή. Έθεσε γερά θεμέλια για το πολίτευμά μας. Αλλά δεν υπήρξε, και δεν θα μπορούσε ποτέ να είναι, το οριστικό τέλος της πορείας μας. Είναι για εμάς, 50 χρόνια μετά, η βάση για να κάνουμε αυτό που οφείλουμε να κάνουμε, δηλαδή να πάμε πιο πέρα, αναζητώντας τη διαρκή πρόοδο.

ΚΡΙΤΩΝΑ ΘΕΟΔΩΡΟΠΟΥΛΟΥ
Φοιτητή της Νομικής Σχολής του ΕΚΠΑ

ΟΜΙΛΙΑ

Επίτιμοι προσκεκλημένοι,
Κυρίες και κύριοι καθηγητές,
Συνάδελφοι και συναδέλφισσες,
Φίλες και φίλοι,

Με μεγάλη μου τιμή θα μιλήσω σήμερα για τη δημοκρατία μέσα από τα μάτια της νέας γενιάς και με μία μοναδική αφόρμηση, καθώς μάλιστα κλείνουμε φέτος 50 χρόνια από την αναστήλωση της δημοκρατίας στη χώρα μας. Η περίοδος αυτή της μεταπολίτευσης είναι μια εποχή ορόσημο στην ιστορία της Ελλάδας, διαμορφώνοντας όχι μόνο το πολιτικό μας σύστημα, αλλά και τις αντιλήψεις και τις αξίες των ανθρώπων — και δη της νεολαίας.

Πρέπει κατ' αρχάς να αντιληφθούμε την έννοια της δημοκρατίας ως κάτι περισσότερο από ένα πολιτικό σύστημα· είναι μια ιδέα, μια αξία και ένας τρόπος ζωής που συνδέεται άρρηκτα με την ελευθερία, τα ανθρώπινα δικαιώματα και την ισότητα, μια έννοια σύμφυτη με τον άνθρωπο. Και στο πλαίσιο αυτό, για να εξετάσουμε τα πράγματα πρακτικά, η μεταπολίτευση έφερε μαζί της θεμελιώδεις αλλαγές: η αποκατάσταση της λαϊκής κυριαρχίας, η κατοχύρωση της πολιτικής ελευθερίας, η θεσμοθέτηση της ελευθερίας του λόγου και η διασφάλιση της συμμετοχής των πολιτών στις αποφάσεις είναι κάποιες μόνο από τις σημαντικότερες. Συχνά βέβαια τυχαίνει οι σημερινοί νέοι να θεωρούμε αυτές τις κατοχυρώσεις δεδομένες, με αποτέλεσμα να παραγνωρίζονται και να μην εκτιμώνται πάντα όπως τους αρμόζει. Για τους μικρότερους από εμάς η μετάβαση από τη δικτατορία στη δημοκρατία δεν αποτελεί προσωπικό βίωμα, αλλά –στην καλύτερη περίπτωση– ιστορική μνήμη. Δεν γνωρίζουμε τι σημαίνει να ζεις σε μια εποχή όπου δεν υπάρχουν ελευθερία του λόγου και πολιτικές επιλογές, οποιαδήποτε διαφωνία με το κατεστημένο κατακρίνεται και τιμωρείται και κυριαρχεί ο φόβος της καταπίεσης. Ακόμη και όποτε συντρέχει η ιστορική γνώση, η νεολαία εκείνης της εποχής ένιωσε την αναγέννηση και το φως της δημοκρατίας μετά από δεκαετίες περιορισμού σαν

έναν πολύτιμο θησαυρό. Και κάτι τέτοιο αποκλίνει σημαντικά από τη δική μας στάση απέναντί της.

Η νέα γενιά συχνά θεωρείται ο καθρέφτης της δημοκρατίας. Εάν θέλουμε να αξιολογήσουμε τη δημοκρατία στην Ελλάδα της μεταπολίτευσης, αρκεί να εξετάσουμε τον τρόπο με τον οποίο οι νέοι αντιλαμβάνονται τη συμμετοχή τους στα κοινά. Και εδώ αρχίζουν τα ερωτήματα: Πόσο ενεργοί είναι οι νέοι σήμερα στη δημόσια ζωή; Πόσο ενημερωμένοι είναι για κοινωνικά ή πολιτικά θέματα που τους απασχολούν άμεσα και έμμεσα; Αισθάνονται ότι η φωνή τους έχει σημασία και, κυρίως, γνωρίζουν επαρκώς και ασκούν το δικαίωμά τους να εξωτερικεύουν τη γνώμη τους;

Για να κάνουμε, ωστόσο, αντίλογο, πρέπει να συμπληρώσουμε στα προλεχθέντα και να δεχτούμε πως υπάρχει διάσταση ανάμεσα στην καθαρή ιδέα της δημοκρατίας και την πρακτική εφαρμογή της στην καθημερινή μας ζωή. Μπορούμε να υποστηρίξουμε πως η γενιά που έζησε τη Χούντα έκρινε τη δημοκρατία υπό το πρίσμα και της ελλείψεώς της, ενώ οι σημερινοί νέοι την κρίνουμε από τον τρόπο που τη βιώνουμε και μας επηρεάζει σε πλαίσιο πολιτικό και κοινωνικό, έναν τρόπο που συχνότατα εγείρει αμφιβολίες για την ισχύ της έως και ξεκάθαρα παράπονα. Σήμερα, δηλαδή, αντιλαμβανόμαστε τη δημοκρατία μέσα και από τα προβλήματα που η ίδια γεννά.

Η δημοκρατία και ο κοινοβουλευτισμός, υπό το πρίσμα των σκανδάλων, της διαφθοράς και της αναποτελεσματικότητας των θεσμών, αποθαρρύνουν τους νέους, μας απομακρύνουν από την πολιτική και μας κάνουν να νιώθουμε ανίσχυροι απέναντι στην εξουσία. Μια διαδεδομένη αίσθηση κυνισμού, απογοήτευσης και αδράνειας έχει διαποτίσει τις αντιλήψεις μας. Στην υπόθεση υπάρχουν φυσικά πολλοί συνένοχοι, όπως τα σύγχρονα επικοινωνιακά μέσα και οι συναφείς τάσεις. Το θέμα εν προκειμένω ωστόσο είναι ότι το πολιτικό σύστημα της μεταπολίτευσης, αν και έφερε τη σταθερότητα, φαίνεται να έχει κουράσει μια γενιά που αναζητά ανανεωμένες μορφές πολιτικής έκφρασης και συμμετοχής.

Πράγματι, καλούμαστε σήμερα να διαχειριστούμε μια σειρά από προκλήσεις που αμφισβητούν τη λειτουργία της δημοκρατίας. Οι οικονομικές κρίσεις της προηγούμενης δεκαετίας, η ανεργία, η μετανάστευση των νέων στο εξωτερικό, ενίοτε η καταπάτηση κοινωνικών δικαιωμάτων και η αίσθηση ότι οι πολιτικοί θεσμοί δεν ανταποκρίνονται στις ανάγκες μας έχουν πληγώσει βαθιά την εμπιστοσύνη μας απέναντι στους δημοκρατικούς θεσμούς.

Παρά την απογοήτευση, η δημοκρατία παραμένει μια ζωντανή διαδικασία, που βασίζεται στη συμμετοχή των πολιτών. Πρέπει να αξιοποιήσουμε την

ενέργεια, τον ενθουσιασμό και το ρηξικέλευθο πνεύμα μας με τρόπο που να ενισχύει και όχι να δυσκολεύει τη δημοκρατία. Δεν αρκεί η στείρα αμφισβήτηση, κατάκριση και διαμαρτυρία. Καλώς ή κακώς, η γενιά μας είναι αυτή που καλείται να προσαρμόσει τη δημοκρατία στα νέα, συνεχώς εξελισσόμενα, τεχνολογικά και κοινωνικά δεδομένα. Εμείς θα την εναρμονίσουμε με έναν ψηφιακό κόσμο όσο το δυνατόν πιο απαλλαγμένο από παραπληροφόρηση, ρητορική μίσους και ακραίες αντιλήψεις. Ένας σημερινός νέος μπορεί να νιώθει ότι δεν έχει την εξουσία να αλλάξει τα πράγματα, αλλά η αλήθεια είναι ότι κάθε μικρή πράξη συμμετοχής έχει σημασία. Η ψήφος στις εκλογές, η ενεργή και προσεκτική ενημέρωση, η ανταλλαγή απόψεων μέσω του διαλόγου, οι εθελοντικές δράσεις, η γνώση και εμπέδωση των αγώνων που μας επιτρέπουν να απολαμβάνουμε τα δημοκρατικά προνόμια ή ακόμη και η έκφραση της γνώμης μας στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης και κάθε ανάλογη πράξη είναι ένα βήμα προς την επίρρωση του πολιτεύματός μας.

Έτσι, η νέα γενιά έχει στα χέρια της τη δυνατότητα να επαναπροσδιορίσει τη δημοκρατία και να την κάνει πιο συμμετοχική, πιο δίκαιη και πιο αντιπροσωπευτική. Αυτό που χρειάζεται είναι να πιστέψουμε ξανά στη δύναμη της συλλογικότητας και της ενεργούς συμμετοχής, απαλλαγμένοι από προκαταλήψεις, φανατισμούς και παρωπίδες. Πάνω απ' όλα όμως πρέπει να αναλάβουμε την ατομική μας ευθύνη απέναντι στη δημοκρατία, να σκεφτόμαστε ελεύθερα και εμπεριστατωμένα. Ας μην ξεχνάμε ποτέ ότι η δημοκρατία είναι τόσο ισχυρή όσο οι πολίτες της, γι' αυτό οφείλουμε να διεκδικήσουμε αποφασισμένοι το καλύτερο για την κοινωνία μας.

Κλείνοντας, μπορούμε να πούμε με σιγουριά πως με τη μεταπολίτευση η Ελλάδα έκανε ένα τεράστιο βήμα προς τη δημοκρατία, και όχι μόνο ως σύστημα διακυβέρνησης. Αλλά ως μια αξία, έναν τρόπο ζωής, μια διαρκή προσπάθεια να ακουστεί κάθε φωνή και να προστατευθεί κάθε δικαίωμα. Η νέα γενιά έχει την ευθύνη να μη θεωρήσει αυτό το βήμα δεδομένο, αλλά να χτίσει πάνω σε αυτό. Έχουμε αν θέλετε το προνόμιο αλλά και την πρόκληση να διαμορφώσουμε τη δημοκρατία του μέλλοντος. Γιατί η δημοκρατία δεν είναι μόνο μια κληρονομιά που λαμβάνουμε· είναι ένα έργο που συνεχίζουμε.

Σας ευχαριστώ.

ΚΑΛΛΙΟΠΗΣ ΡΗΓΟΠΟΥΛΟΥ
Ομότιμης Καθηγήτριας του Τμήματος Επικοινωνίας και Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης του ΕΚΠΑ

ΟΜΙΛΙΑ
«1974-2024: ΠΕΝΗΝΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ. *ΤΟ ΒΙΩΜΑ ΩΣ ΙΣΤΟΡΙΑ/Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΩΣ ΒΙΩΜΑ*»

«Αποκτήσαμε το βίωμα αλλά χάσαμε το νόημα» λέει ο Τόμας Έλιοτ στα *Τέσσερα Κουαρτέτα*. Αυτό μπορεί να ισχύει για το προσωπικό βίωμα αλλά και για το πώς οι άνθρωποι βιώνουν και κατανοούν ή δεν κατανοούν την Ιστορία ως συλλογικό βίωμα. Περιοδολόγηση στην ιστοριογραφία σημαίνει και αξιολόγηση των διαφόρων περιόδων. Όροι όπως Αναγέννηση, Μεσαίωνας, υποδηλώνουν και ερμηνεία του νοήματος και αποτίμησή τους και με αυτή την έννοια· χρησιμοποιούνται συχνά στην πολιτική ρητορική και τη δημοσιογραφία. Αυτό ισχύει και για τον όρο Μεταπολίτευση.

Κάθε περίοδος, όσο ριζική και να είναι, δεν αποκόπτεται ριζικά από την προηγούμενη και στοιχεία της επιβιώνουν μετά το όποιο «τέλος» της. Αυτό σημαίνει ότι το πώς μιλάμε σήμερα για τη μεταπολιτευτική περίοδο της Δημοκρατίας στην Ελλάδα φωτίζεται υπόρρητα από την αντίληψή μας, βιωματική και ιστορική, για τη Δικτατορία των Συνταγματαρχών και πριν από αυτήν, καθώς και από ό,τι βιώνουμε σήμερα ως δημοκρατία.

Μια τέτοια αναδρομή οδηγεί αναπόδραστα σε βασικά ερωτήματα: Ποια ήταν τα διεθνή γεγονότα την περίοδο της δικτατορίας; Ποιος ο ρόλος της εξάρτησης; Υπήρξε υποταγή σε αμερικανικά σχέδια για την Κύπρο και για τη νοτιοανατολική Μεσόγειο το 1967, το 1973 και το 1974, έτη που σημαδεύτηκαν από σημαντικές εξελίξεις στην περιοχή, όπου και σήμερα ζούμε όχι ταυτόσημες αλλά ανάλογες, οι οποίες περιλαμβάνουν και την απειλή όσης ειρήνης απομένει στον κόσμο; Υπήρχε «κομμουνιστικός κίνδυνος» εν Ελλάδι το 1967; Υπήρξε αντίσταση από την πρώτη στιγμή; Ήταν η αντίσταση και το Πολυτεχνείο που έριξαν τη Χούντα ή αντίθετα ήταν το Πολυτεχνείο που έφταιξε για την τουρκική εισβολή και Κατοχή της Κύπρου; Επηρέασε ή όχι η Κρίση και η σύναψη της Δανειακής Σύμβασης το 2010 τη διεθνή πολιτισμική εικόνα της Ελλάδας, με αντίκτυπο στη δημοκρατία της; Μπορεί και με ποιους όρους το βίωμα να φωτίσει την ιστορία και η ιστορία το βίωμα; Πέραν κάποιων

συνοπτικών απαντήσεων που θα επιχειρήσω εδώ, τα ερωτήματα και τα ζητήματα που τα γέννησαν παραμένουν εκκρεμή.

Η επιβολή στρατιωτικής δικτατορίας στην Ελλάδα συνδέεται με την εξάρτηση της χώρας από τις ΗΠΑ, οι οποίες μετά τον Πόλεμο υποκατέστησαν την αγγλική «επιρροή». Το γεγονός αυτό επιβεβαίωσε έμμεσα ο Μπιλ Κλίντον όταν, μετά τους βομβαρδισμούς του ΝΑΤΟ στη Γιουγκοσλαβία, ήρθε στις 19 Νοεμβρίου 1999 στην Αθήνα αναγνωρίζοντας ότι οι ΗΠΑ είχαν προτάξει τότε τα δικά τους συμφέροντα στην περιοχή. Στο όνομα ενός ανύπαρκτου κομμουνιστικού κινδύνου ο Γεώργιος Παπαδόπουλος έβαλε «στον γύψο» τη δημοκρατία στην Ελλάδα το 1967, σπάζοντας έτσι μια αλυσίδα ομαλοποίησης, που μετά τη νίκη κατά του Ναζισμού/Φασισμού και τον Εμφύλιο είχε πληρωθεί πολύ ακριβά. Στόχος του ήταν η επανενεργοποίηση των τραυματικών ιχνών του Εμφυλίου μέσα από μια ανάσχεση της δημοκρατικής πορείας της χώρας με την τότε παράλληλη άνθηση του πολιτισμού και των τεχνών της σε διάλογο με την ελληνική διαχρονία και τον κόσμο, δυτικό και ανατολικό. Η Ελλάδα τη δεκαετία του 60 ανακάλυπτε και πάλι τον εαυτό της. Ο συγγραφέας Στρατής Τσίρκας έχει ονομάσει τη δεκαετία αυτή στο ομότιτλο βιβλίο του *Χαμένη Άνοιξη*. Αυτή την άνοιξη ανέστειλε η Χούντα, και η υποτροπή προς έναν λανθάνοντα διχασμό ίσως δεν έχει ακόμα θεραπευτεί.

Ο σπόρος ωστόσο αυτής της Χαμένης Άνοιξης επέμεινε στις πράξεις αντίστασης που άρχισαν από την πρώτη μέρα από κάθε λογής γυναίκες και άνδρες, που ενώθηκαν στον αγώνα πραγματοποιώντας εκατοντάδες πράξεις που το μήνυμά τους δεν έχει γίνει γνωστό ούτε έχει κατανοηθεί όσο και όπως έπρεπε. Συνέχεια των αγώνων αυτών και όχι απομονωμένο άπαξ, το βίωμα του Πολυτεχνείου ήταν μια ξανακερδισμένη Άνοιξη, κι ας ήταν τότε φθινόπωρο. Ήταν επίσης μια πράξη συμφιλίωσης, που συνοψίστηκε στο σύνθημα «αδέλφια μας, φαντάροι» και στην υποδειγματική οικειοποίηση ενός ιστορικού χώρου με σεβασμό για την υλικότητα και το άυλο φορτίο που έφερε. Η εισβολή του τανκ χρησίμευσε, εκτός των άλλων, και στην κατασκευή μιας εικόνας καταστροφής που ακόμα και σήμερα υποστηρίζουν κάποια πονήματα στο πλαίσιο άλλης μίας αναθεώρησης της Ιστορίας.

Η αντίσταση του 67-74 δεν έριξε άμεσα τη Χούντα, αν και στη Μεταπολίτευση αναπτύχθηκε μια ρητορική υπερβολής για τον ρόλο της, θετικό ή αρνητικό, ιδιαίτερα αυτόν του Πολυτεχνείου, από κάποιους απόντες στα γεγονότα. Τα μεγάλα λόγια όμως ούτε δίνουν ζωή ούτε καταργούν τις πράξεις. Τα μεγάλα λόγια τα λένε στενές ψυχές που αγνοούν την ήττα του ελληνισμού στην Κύπρο το 1974. Ήττα που αποδεικνύει ότι δεν ήταν στιγμιαίο το έγκλημα

της Χούντας, όπως το είχε χαρακτηρίσει η ολομέλεια του Αρείου Πάγου στις 2/7/75. Οι συνέπειές του είναι μπροστά μας σήμερα, με κύρια την Κατοχή επί 50 χρόνια μέρους της Κύπρου και τις επίμονες προκλήσεις της Τουρκίας στην Κύπρο, στο Αιγαίο, στη Θράκη όπως και σε άλλες πόλεις και χώρες που λευτερώθηκαν από τους Οθωμανούς ιμπεριαλιστές, που εξακολουθούν ωστόσο, μας λένε, να αποτελούν μέρος της επονομαζόμενης «τουρκικής ψυχής» ή της «γεωγραφίας της καρδιάς» τους.

Ποια υπήρξε η εναρκτήρια στιγμή της Τρίτης Δημοκρατίας στην Ελλάδα; Ήταν όταν ο στρατηγός Γκιζίκης συνάντησε αμέσως μετά την παρωδία επιστράτευσης τους πολιτικούς αρχηγούς; Ήταν ο Κωνσταντίνος Καραμανλής, όταν έφτασε στις 23 Ιουλίου, λίγα λεπτά μετά τα μεσάνυχτα, που βάφτισε ημέρα έναρξης της Μεταπολίτευσης την 24η, ταυτίζοντάς τη με τη μικρή καθυστέρηση του αεροπλάνου του; Ήταν το δημοψήφισμα του Δεκέμβρη που κατήργησε μετά το προηγούμενο του Παπαδόπουλου τη βασιλεία στην Ελλάδα; Όχι. Ήταν κάτι γενικότερο και βαθύτερο. Και γι' αυτό, όταν μιλούν κάποιοι για το τέλος της Μεταπολίτευσης, θα πρέπει να ελπίζουμε ότι δεν επαγγέλλονται νέα πολιτειακή αλλαγή ούτε ευαγγελίζονται έλλειμμα δημοκρατίας.

Τα πρώτα σημάδια της επιστροφής της δημοκρατίας τα είδα εκείνη τη μακρινή ημέρα της 23ης Ιουλίου. Το τραύμα της τουρκικής εισβολής στην Κύπρο ήταν παρόν. Όμως στα πρόσωπα που κατέβηκαν στους δρόμους υπήρχε μια αναμονή. Μια πλημμύρα ανθρώπων. Δεν τους ένοιαζε εκείνη την ώρα ποιος ερχόταν να αναλάβει την εξουσία, σημασία είχε ότι έφευγαν εκείνοι που πρόβαλλαν την εξάρτηση, τη φρίκη των βασανιστηρίων και ένα γενικευμένο κιτς, χωρίς την αθωότητά του. Στο Σύνταγμα εκείνες τις πρώτες ώρες ένιωθα μια αγαλλίαση που τέλειωσε ένας εφιάλτης, και μια αγωνία για εκείνον που είχε ξεκινήσει και που οι συνέπειές του δεν έχουν ακόμα τελειώσει, τον επονομαζόμενο Αττίλα.

Ποια είναι η διαδρομή που διανύσαμε από τότε; Η Ελλάδα έχει ένα δημοκρατικό σύνταγμα. Ένα κοινοβούλιο και μια κυβέρνηση που οι πολίτες οφείλουμε να ελέγχουμε και να κρίνουμε αλλά να θυμόμαστε ότι όλα αυτά έχουν μέσα τους τον σπόρο των αγώνων νέων και παλιών του λαού μας. Άλλων κερδισμένων και άλλων χαμένων. Μέσα στη Δημοκρατία υπάρχει το 21, το 12, το 40. Αλλά υπάρχει και το 22, το 36, το 46, το 67, το 74, το 2010. Η Δημοκρατία ωστόσο δεν είναι δεδομένη γιατί είναι και μία εύρεση πίσω και πέρα από τις λέξεις, είναι ένας τρόπος ζωής και δράσης, είναι από τα πολύτιμα που έχει δημιουργήσει ο άνθρωπος. Η δημοκρατία είναι η πιο βαθιά αέναη επανάσταση, γιατί συνεχώς απαιτεί την επανεύρεσή της.

Οι ποιότητές της δοκιμάζονται, με όλες τις έννοιες. Δοκιμάστηκε στην Ελλάδα το 2010 και δοκιμάζεται και σήμερα: Η μεταπρογραμματική εποπτεία δεν έχει εκλείψει και η φτωχοποίηση βαθαίνει. Η Ελλάδα με την κρίση επλήγη καταρχήν οικονομικά. Αλλά επλήγη και πολιτισμικά, κάτι που δεν συνέβη με άλλες χώρες. Η πολιτισμική επίθεση των κατευθυνόμενων διεθνών Μέσων έγινε εναντίον της σύγχρονης αλλά και της αρχαίας εικόνας της. Το στοιχείο αυτό βιώθηκε με διαφορετικούς τρόπους από τους Έλληνες: Κάποιοι ένιωσαν ένοχοι και στράφηκαν ταυτισμένοι με τους κατηγόρους εναντίον της με ακόμα πιο σκληρό από αυτούς τρόπο και άλλοι αναγνώρισαν στη συμπεριφορά εκείνη ένα νεοαποικιοκρατικό βλέμμα, που πότε διαπαιδαγωγεί και πότε τιμωρεί τους ιθαγενείς ανώριμους λαούς, υποβαθμίζοντας έτσι εκτός από την ηθική και την εμπορευματική τους αξία, κάτι που κάνει την περιουσία τους, υλική και άυλη, ευπώλητη.

Η δημοκρατία ωστόσο δοκιμάζεται και σε πλανητικό επίπεδο: Η «νέα ψηφιακή πραγματικότητα», η υπό διαμόρφωση νέα εικόνα για τον μετα-άνθρωπο και τον μετα-ανθρωπισμό, οι τεράστιες ανισότητες μεταξύ των ανθρώπων, η νέα μεγάλη μετανάστευση των λαών, η ανάπτυξη ενός βουλιμικού καπιταλισμού που καταναλώνει και καταστρέφει πηγές και ανθρώπους είναι παγκόσμια φαινόμενα που πλήττουν και τη χώρα μας, απειλώντας να καταστήσουν τους δημοκρατικούς θεσμούς κενό κέλυφος και την κοινωνία των πολιτών παραπαίουσα αγέλη. Η εξάπλωση και η επιδείνωση των πολέμων, πιο τρομερών από αυτούς που σφράγισαν και την πορεία της Ελλάδας στον 20^{ο}, πολέμων που ήδη από τον Θουκυδίδη ξέρουμε ότι αλλοιώνουν τον νόημα των λέξεων και γίνονται βίαιοι διδάσκαλοι, έχει να κάνει σε πολύ μεγάλο βαθμό και με το μέλλον της δημοκρατίας μας και με την ασφάλεια και την ανεξαρτησία της χώρας μας.

Σήμερα έχουμε ανάγκη από ένα νέο κοινωνικό οικουμενικό συμβόλαιο, που, βασισμένο όχι στην καταστροφή αλλά στη δημιουργία, να εγγυάται την ελευθερία, τη δικαιοσύνη αλλά και την ίδια τη ζωή κάθε ανθρώπου, κάθε πλάσματος και του πλανήτη, που τον πληγώνουμε με κάθε τρόπο. Θεμελιώδης όρος ενός τέτοιου συμβολαίου θα ήταν μια δημοκρατία που να μη βασίζεται σε μια κοινοβουλευτική ολιγαρχία αλλά να σημαίνει την αναζήτηση ισορροπίας, την πολύτιμη εύρεση του μύχιου σε διάλογο με το συλλογικό. Στοίχημα που φτάνει και πέρα και από τους θεσμούς στην καθημερινή συμπεριφορά και στη σκοτεινή σφαίρα του ασυνείδητου. Κατόρθωμα διαχρονικό του ανθρώπου που, παρ' όλες τις μεταλλάξεις που έχει υποστεί και τα κενά λόγια που τόσο συχνά το υμνούν, είναι ένας σπόρος που μπορεί να ανθίσει και πάλι.

Στον δρόμο αυτό η πανεπιστημιακή και άλλη παιδεία, ως θεσμός, ως πραγματική λειτουργία βασισμένη στη σύνθεση κριτικής και δημιουργίας, βιώματος και νοήματος, λόγου και παραδείγματος, μπορεί και πρέπει να παίξει καθοριστικό ρόλο. Κομμάτι μιας τέτοιας πορείας η αναζήτηση της ιστορικής αλήθειας, που είναι για τον καθένα μας μια περιπέτεια, μια εμπειρία. Ανακαλύπτεις σαν τον ντετέκτιβ αυτά που είναι κρυμμένα σε κάτι το αδιόρατο, το μικρό, το ταπεινό. Και ξάφνου συλλαμβάνεις την αλήθεια του γεγονότος, που φωτίζει και αμφίδρομα φωτίζεται από την αλήθεια της δικής σου ζωής.

ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2024

ΕΠΕΤΕΙΑΚΗ ΕΚΔΗΛΩΣΗ
ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟΥ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ
ΓΙΑ ΤΑ 20 ΧΡΟΝΙΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΙΔΡΥΣΗ
ΤΗΣ ΑΓΓΕΙΟΧΕΙΡΟΥΡΓΙΚΗΣ ΜΟΝΑΔΑΣ
ΤΟΥ ΙΠΠΟΚΡΑΤΕΙΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ
ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

Τη 2^{α} Δεκεμβρίου 2024, ημέρα Δευτέρα και ώρα 19.00, στη Μεγάλη Αίθουσα του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, πραγματοποιήθηκε η επετειακή εκδήλωση **για τα 20 χρόνια από την ίδρυση της Αγγειοχειρουργικής Μονάδας του Ιπποκράτειου Γενικού Νοσοκομείου Αθηνών**.

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

***** Προσφώνηση από τον Πρύτανη του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, Καθηγητή κύριο Γεράσιμο Σιάσο.

***** Χαιρετισμοί από τους:

- Κοσμήτορα της Σχολής Επιστημών Υγείας του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, Καθηγήτρια κυρία Παγώνα Λάγιου
- Πρόεδρο της Ιατρικής Σχολής του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, Καθηγητή κύριο Νικόλαο Αρκαδόπουλο
- Αναπληρωτή Πρόεδρο της Ιατρικής Σχολής του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, Καθηγητή κύριο Κωνσταντίνο Τσιούφη
- Διοικητή του Ιπποκράτειου Γενικού Νοσοκομείου Αθηνών, κύριο Μάριο Τίγκα.

* Ομιλίες από τους:
  - Επιστημονικό Υπεύθυνο της Αγγειοχειρουργικής Μονάδας του Ιπποκράτειου Γ.Ν.Α., Καθηγητή κύριο Κωνσταντίνο Φίλη, με τίτλο: «Η ίδρυση, η διαδρομή και το κλινικό έργο της Αγγειοχειρουργικής Μονάδας»
  - Καθηγήτρια της Αγγειοχειρουργικής Μονάδας του Ιπποκράτειου Γ.Ν.Α., κυρία Φραγκίσκα Σιγάλα, με τίτλο: «Το ερευνητικό και συγγραφικό έργο της Αγγειοχειρουργικής Μονάδας»
  - Ακαδημαϊκό κύριο Χαράλαμπο Μουτσόπουλο, με τίτλο: «Κριτική και Αποτίμηση: Η συνέχεια».

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2025

ΑΝΑΓΟΡΕΥΣΗ ΣΕ ΕΠΙΤΙΜΟ ΔΙΔΑΚΤΟΡΑ
ΤΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΙΑΤΡΙΚΗΣ
ΤΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΥΓΕΙΑΣ
ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ
ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ **ANDRES CERVANTES**
ΚΑΘΗΓΗΤΗ ΠΑΘΟΛΟΓΙΚΗΣ ΟΓΚΟΛΟΓΙΑΣ
ΣΤΗΝ ΙΑΤΡΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ
ΤΗΣ ΒΑΛΕΝΘΙΑ ΚΑΙ ΠΡΟΕΔΡΟΥ
ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΠΑΘΟΛΟΓΙΚΗΣ ΟΓΚΟΛΟΓΙΑΣ

Την 9η Ιανουαρίου 2025, ημέρα Πέμπτη και ώρα 19.00, στη Μεγάλη Αίθουσα του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, αναγορεύθηκε επίτιμος διδάκτωρ του Τμήματος Ιατρικής της Σχολής Επιστημών Υγείας του Πανεπιστημίου Αθηνών ο κύριος **Andres Cervantes**, Καθηγητής Παθολογικής Ογκολογίας στην Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου της Βαλένθια και Πρόεδρος της Ευρωπαϊκής Εταιρείας Παθολογικής Ογκολογίας.

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

***** Προσφώνηση από τον Πρύτανη του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, Καθηγητή κύριο Γεράσιμο Σιάσο.

* Παρουσίαση του έργου και της προσωπικότητας του τιμωμένου από την Καθηγήτρια Παθολογίας Ογκολογίας του Τμήματος Ιατρικής του Πανεπιστημίου Αθηνών, κυρία Αμάντα Ψυρρή.

* Αναγόρευση του τιμωμένου:
Ανάγνωση των κειμένων του Ψηφίσματος του Τμήματος, της Αναγόρευσης και του Διδακτορικού Διπλώματος από τον Πρόεδρο του Τμήματος Ιατρικής, Καθηγητή κύριο Νικόλαο Αρκαδόπουλο.

Περιένδυση του τιμωμένου με την τήβεννο της Σχολής από την Κοσμήτορα της Σχολής Επιστημών Υγείας, Καθηγήτρια κυρία Παγώνα Λάγιου.

* Ομιλία του τιμώμενου Καθηγητή.

ΓΕΡΑΣΙΜΟΥ ΣΙΑΣΟΥ
Καθηγητή και Πρύτανη του ΕΚΠΑ

ΠΡΟΣΦΩΝΗΣΗ

Πιστοί στην παράδοση του Ιδρύματός μας να αποδίδουμε τιμές σε προσωπικότητες που **διέπρεψαν στην επιστήμη και προσέφεραν πολύτιμες υπηρεσίες στην ανθρωπότητα**, έχουμε σήμερα τη χαρά της απόδοσης της ύψιστης τιμής, της ανακήρυξης σε επίτιμο διδάκτορα του Τμήματος Ιατρικής της Σχολής Επιστημών Υγείας, στον Καθηγητή **Andres Cervantes**, έναν άνθρωπο που έχει αφήσει ανεξίτηλο αποτύπωμα στον χώρο της Ιατρικής Επιστήμης.

Ο κ. Cervantes είναι **Καθηγητής Ογκολογίας** και **Επικεφαλής του Τμήματος Παθολογικής Ογκολογίας** στο Πανεπιστημιακό Νοσοκομείο της Βαλένθια. Η αξιοθαύμαστη επιστημονική του πορεία χαρακτηρίζεται από ένα πλούσιο κλινικό και ερευνητικό έργο, το οποίο έχει συμβάλει καθοριστικά στη διαμόρφωση του σύγχρονου τομέα της Ογκολογίας και έχει επηρεάσει βαθιά την ιατρική κοινότητα παγκοσμίως.

Τα πρώτα λαμπρά βήματα της ακαδημαϊκής του πορείας ξεκινούν με την ειδίκευσή του στην Παθολογική Ογκολογία στο Πανεπιστημιακό Νοσοκομείο της Βαλένθια και συνεχίζεται με την εκπόνηση της διατριβής του στο Ελεύθερο Πανεπιστήμιο του Άμστερνταμ, με θέμα την ανθεκτικότητα στην αντινεοπλασματική θεραπεία.

Ως **επικεφαλής του Τμήματος Παθολογικής Ογκολογίας και του Ινστιτούτου Υγείας INCLIVA**, έχει αναδείξει νέες προοπτικές στη μελέτη και την αντιμετώπιση του καρκίνου. Τα πρωτοποριακά του προγράμματα, όπως η μοριακή ταξινόμηση των γαστρεντερικών καρκίνων, έχουν ανοίξει νέους ορίζοντες στην ογκολογική πρακτική.

Ο τιμώμενος έχει **ηγηθεί ευρωπαϊκών προγραμμάτων**, όπως το LEGACY, που ενισχύει τη διεθνή συνεργασία και μεταφορά τεχνολογίας για τη μελέτη του καρκίνου του στομάχου, συνδέοντας χώρες της Ευρώπης και της Λατινικής Αμερικής. Οι δημοσιεύσεις του, που ξεπερνούν τις 300 σε κορυφαία επιστημονικά περιοδικά, μαρτυρούν την πολυδιάστατη επιστημονική του προσφορά.

Ως **Πρόεδρος της Ευρωπαϊκής Εταιρείας Παθολογικής Ογκολογίας**, ο κ. Cervantes έχει ενισχύσει τη διεθνή συνεργασία στην Ογκολογία. Οι δράσεις του στον τομέα της εκπαίδευσης και της ανάπτυξης νέων θεραπευτικών προσεγγίσεων τον καθιστούν σημείο αναφοράς για την επιστημονική κοινότητα.

Η διακεκριμένη συνάδελφος, καθηγήτρια Παθολογίας Ογκολογίας και Διευθύντρια της Β΄ Πανεπιστημιακής Παθολογικής Κλινικής της Ιατρικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, κ. Αμάντα Ψυρρή, που θα ακολουθήσει στο βήμα, θα αναφερθεί εκτενέστερα στο πραγματικά πολύ σημαντικό έργο του καθηγητή Cervantes και θα μας δώσει εναργέστερη εικόνα για έναν διεθνώς καταξιωμένο επιστήμονα, ο οποίος έχει διευρύνει τα όρια της ογκολογίας και έχει εμπλουτίσει τις πνευματικές παραδόσεις πολλών ιδρυμάτων παγκοσμίως, συμπεριλαμβανομένου και του δικού μας.

Αξιότιμε κύριε Cervantes,

Η ακαδημαϊκή κοινότητα του πρώτου και μεγαλύτερου Πανεπιστημίου της χώρας, του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, είναι ευτυχής που σας υποδέχεται και σας καλωσορίζει στους κόλπους της.

Είμαστε περήφανοι που μπορούμε να αναγνωρίσουμε την προσφορά σας στην Ιατρική Επιστήμη και ιδιαίτερα στην Ογκολογία.

Σας απευθύνουμε θερμές ευχές για τη συνέχιση του έργου σας, ενός έργου που γνωρίζουμε ότι τυγχάνει διεθνούς απήχησης και καταξίωσης.

Σας ευχαριστώ.

Dear Professor Cervantes,

On behalf of the Rectory Authorities of the National and Kapodistrian University of Athens, I would like to express my sincere congratulations.

It is a great honor for the academic community of the National and Kapodistrian University of Athens to welcome you to our institution.

We are proud to acknowledge your contribution to medical oncology, and deeply grateful to be inspired by your work.

We wish you all the best in the progress of your scientific work and your future endeavors.

Thank you.

ΑΜΑΝΤΑΣ ΨΥΡΡΗ
Καθηγήτριας της Ιατρικής Σχολής του ΕΚΠΑ

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΑΣ ΤΟΥ ΤΙΜΩΜΕΝΟΥ

Mr Rector of NKUA Gerasimos Siasos,
My Dean of the Medical School Nikolaos Arkadopoulos,
Academic authorities and members of the University,
Dear Chair of Hellenic Society of Medical Oncology,
Distinguished colleagues,
Friends,
Ladies and Gentlemen,

Today, we are honored to award the title of Doctor Honoris Causa of NKUA to Professor Andres Cervantes. This is a significant moment for Professor Cervantes and us, whose outstanding contributions to medical oncology have inspired many oncologists in Greece. It is also a special occasion for the Faculty of NKUA, as Professor Cervantes has shown a strong dedication to research, education, and patient care throughout his career. This award acknowledges his commitment to oncology education, research excellence, and leadership. We aim to inspire our students to excel in education, research, and patient care.

After studying medicine at Universidad de Murcia, he specialized in oncology at the Clinical University Hospital of Valencia, one of the leading centers in Spain, which has been promoting and training in medical oncology since 1980. After completing his clinical training, he got a two-year research fellowship at the Free University Hospital in Amsterdam, where he obtained his PhD with a work on multidrug resistance in the Cellular Pharmacology Lab of this institution under the mentorship of Prof. Bob Pinedo.

Dr. Cervantes currently serves as Head of the Department of Medical Oncology at the University Hospital in Valencia, Spain. He is also scientific director of the Institute of Health Research INCLIVA, one of the nationally accredited research institutes in Spain. Clinical Medicine and teaching are his main passions. His main areas of research and clinical interest are gastrointestinal and gynaecologic malignancies as well as phase I and early

clinical trials and new drug development. Professor Cervantes is considered one of the best European specialists in clinical research on rectal cancer. He is a dedicated clinical investigator for rectal cancer, a topic in which he has developed several publications concerning the quality of the multidisciplinary teamwork as well as quality assessment of mesorectal surgery, how to improve on the optimal selection of initial therapy and specifically how to approach upper third rectal cancer. He is also responsible for a translational research lab, mainly working in liquid biopsies and in the molecular classification of gastrointestinal malignancies, as well as in the mechanisms of resistance for HER2 blockade in gastroesophageal adenocarcinomas. He is leading a EU granted project on gastric cancer including EU and Latin American countries to foster international cooperation and technology transfer in molecular studies for gastric cancer (LEGACY). He is the author of more than six hundred research articles and educational papers published in peer-reviewed journals. He is also one of the Editors in Chief of Cancer Treatment Reviews.

Dr. Cervantes is currently Past-President of the European Society for Medical Oncology (ESMO). He has been serving ESMO in different working groups and committees since 2000. He started as a member of the Educational Committee, Chairing the Continuing Medical Education and E-Learning Working Group. He became the Subject Editor for gastrointestinal cancer in the ESMO Clinical Practice Guidelines, becoming Chair of the Guidelines Committee thereafter. In 2014, he was the Scientific Chair of the ESMO Congress in Copenhagen. He was the Chair of the Educational Committee and Transitional Director of Education and has a seat on the ESMO Council and Executive Board. Since January 2014, he is an Associate Editor for Gastrointestinal Cancer in Annals of Oncology. He also Chairs ESMO preceptorships in colorectal and gastric cancer and the ESMO Summit in South Africa, Russia, and Latin America.

Professor Cervantes is a dedicated oncologist and educator who embodies quiet strength. He has led ESMO with wisdom and vision and is deeply passionate about education. His invaluable contributions to medical student courses in Ioannina, alongside Professor Nikolaos Pavlidis, have inspired many.

Andres has mentored countless Greek oncologists, tirelessly advocating for them to assume leadership positions within ESMO. Summarizing Andres Cervantes's remarkable career in just a few minutes is challenging, as he exemplifies a profound commitment to oncology education and research.

Today, we honor him with an honorary doctorate, a significant recognition from our faculty. At NKUA, we proudly declare Professor Andres Cervantes as Doctor Honoris Causa of this university, forever linking his legacy with ours.

ANDRES CERVANTES
Καθηγητή Παθολογικής Ογκολογίας στην Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου της Βαλένθια και Προέδρου της Ευρωπαϊκής Εταιρείας Παθολογικής Ογκολογίας

ΟΜΙΛΙΑ
«LIQUID BIOPSY: ASSESSING CIRCULATING TUMOR DNA TO ADVANCE ON PRECISION MEDICINE IN COLORECTAL CANCER»

Dear Professor Gerasimos Siasos, rector of the National and Kapodistrian University of Athens,
Distinguished members of its Senate,
Dear Professor Amanda Psyrri,
Distinguished academic authorities from its medical school and other Faculties,
Dear colleagues and Friends,
Ladies and gentlemen,

First at all, I would like to thank the Senate and the Rector of the National and Kapodistrian University of Athens for the immense privilege and extraordinary honor of nominating me for this honorary doctorate. This is such as an extraordinary award that I could never, even in my most extreme dreams, being able to reach this nomination and particularly when coming from this very prestigious and internationally acknowledged academic institution. How a humble physician, established in Spain could have been able to get this probably undeserved price? I am not going to deep into this point, but it has been perhaps the friendship, dearness, dedication and efforts of some of my Greek friends, rather than my merits the main reason why I am here today speaking in front of you.

I would like also to thank the warm introductory words that Professor Psyrry just pronounced. I do interpret her recognition as a valuable proof of kindness and friendship and do very much appreciate a series of values expressed during her presentation. I acknowledge that the basic principles which helped and oriented my life are essentially Greek and therefore, it is very easy to agree with Shelley, the English poet, who stated: “We all are Greek”. Yes, this is true, and I

confess when reflecting on the leading principles of mediterranean, as well as even western societies, that we believe that when we understand Greek culture, we realize where and what our roots are.

Professor Edith Hall, teaching currently at the King's College in London, stated that most ancient Greeks shared ten qualities that I am going to repeat for you. Of these, the first four are tightly connected and the most important. Those are: "They were travelers or particularly seagoers, suspicious of authority, individualistic and inquiring but beyond them, they were also open to new ideas, witty and humorous, competitive, they admired excellence in talented people, were elaborately articulated and, finally, they were addicted to pleasure. These features brought us into a higher level of civilization in a process of accelerated progression, or said in other words, constituted the so called Greek miracle. Be these starting words to recognize the profound admiration I feel in front of the Greek culture. As a further example, please consider that the oldest universities in Europe like Bologna, Oxford, Salamanca or Paris were initiated mostly in the eleventh century and therefore are essentially younger than nine hundred years, while the Academy of Plato was running from the year 387 before Christ to its abolition by Justinian in the year 529 of our era, for a total of 917 years, an impressive record of service in educating people and making a more advanced society.

I could expand also on the Hippocratic medicine in which the whole western modern Medicine is based upon, but not being myself an historian or a philosopher, I should not do it. I must limit my address to the importance of precision medicine on cancer diagnosis and treatment and I should focus on the role of circulating tumor DNA as a useful tool to personalize our decisions in the clinic in patients with colorectal cancer. To precise means to discriminate and distinguish, focusing and acknowledging diversity among apparently similar features.

I should start by referring to a revolutionary scientific discovery done in 1953 by James Watson, Francis Crick and Rosalind Franklin, who described the double helix of de-oxy-ribonucleic acid. The impact of such a discovery in all biological disciplines has been fundamental in our understanding of many phenomena including cancer. Joan Massagué indicated that till that moment all biological models were essentially empiric in a comparable situation of Physics before Newton. This fundamental discovery was able to consolidate by making more concrete and tangible previous concepts that two giants of science already advanced in the XIX century: Charles Darwin with his theory of evolution of

species and Georg Mendel, who established the basis of modern Genetics, by describing the concept of gene, as a non-concrete element, able to convey morphological and functional aspects acquired by individual cells or even complex creatures. Changes in some genes may confer more advantageous phenotypes able to better survive in front of others lacking such advantages. Remember that essentially, Cancer is a disease of genes. Without this background knowledge, our biological understanding of cancer would not be possible.

Next generation sequencing is every time more commonly used as a tool to decipher molecular alterations present in solid tumors with a double aim: To understand the underlying mechanisms by which tumor progression is driven, but most importantly to select specific targeted therapies that could have a relevant inhibitory effect on tumor growth, leading to effective tumor regression of some cancers and therefore improving survival and quality of life of patients suffering them.

It has also become evident that some fragments of circulating tumor DNA could be detected in the plasma of patients with localized disease and this finding could be applicable to detect minimal residual disease in patients who had surgery with curative intent, making a distinction by stratifying them according to the risk of relapse. This tool is also known as liquid biopsy and allows the determination of any tumor product (circulating tumor DNA, microRNAs, exosomes, etc…) in blood or in any corporal fluids. Having this as our main hypothesis, our group started ten years ago a research strategy to understand the role of circulating tumor DNA in patients with localized colon cancer.

Our first paper on this work was published in 2019 in Annals of Oncology, the flagship journal of the European Society of Medical Oncology, showing in a series of 150 patients with localized colon cancer from stage I to III, all of them operated on with curative intent, that 14% of them remained positive for plasma circulating tumor DNA four to six weeks after the surgical resection. This observation was very much related with the risk of relapse. In fact, in those in whom circulating tumor DNA became negative after surgery relapse-free survival was over 80% at five years, while in the group remaining positive for circulating tumor DNA only 15% of them remained disease free at five years. The power of circulating tumor DNA to predict the risk of relapse exceeded the ones of conventional pathologically defined features such as nodal invasion, vascular or perineural invasion and stage among others. Moreover, 18% of individuals lacking circulating tumor DNA in the postoperative setting could

become positive at any moment in the follow-up period. The median leading time between the detection of circulating tumor DNA in plasma and clinical or radiological evidence of metastatic disease was 11 months.

In cancer, circulating tumor DNA can be detected from cell-free DNA obtained from plasma and has potential for early diagnosis, treatment, resistance, minimal residual disease detection, and tumoral heterogeneity identification. However, the low frequency of circulating tumor DNA requires sensitive and specific techniques for accurate analysis. Multitarget assay such as Next Generation Sequencing (NGS) need improvement to achieve limits of detection that can identify the low frequency variants present in the cell free DNA. Two primary methodologies have been developed for circulating tumor DNA-based minimal residual disease detection: tumor-informed strategies, which identify tumor-specific mutations through initial tissue sequencing to guide circulating tumor DNA monitoring, and tumor-agnostic approaches, which utilize predefined panels to detect common cancer-associated genomic or epigenomic alterations directly from plasma without prior tissue analysis. The debate over which is superior in terms of sensitivity, specificity, cost-effectiveness, and clinical feasibility remains unresolved. Our group has recently published in Annals of Oncology a critical review on the pros and cons of these methodologies. Our technology is basically tumor-informed, as we are searching first those molecular alterations which are present in the primary tumor to, in a second step, look for them in plasma aiming at detecting minimal residual disease. Our team has been working on some technological refinements to improve on the value of plasma circulating tumor DNA assessment, such as the inclusion of pairing analysis of tumor DNA and white blood cells, which improves circulating tumor DNA tracking and detects pathogenic germline variants.

To further validate our findings, we embarked in a cooperative effort with a group led by Professor Claus Andersen from the Aarhus University in Denmark where we could recruit 168 patients with stage III colorectal cancer treated with curative intent at Danish and Spanish hospitals between 2014 and 2019. Detection of circulating tumor DNA was confirmed to be a strong recurrence predictor postoperatively and directly after adjuvant chemotherapy. The recurrence rate of postoperative circulating tumor DNA-positive patients treated with adjuvant chemotherapy was 80%. Only patients who cleared circulating tumor DNA permanently during chemotherapy did not relapse. This information was reported in Clinical Cancer Research in 2022.

However, at this moment, data from randomized prospective trials are very much needed to further validate these observations and to find its role in standard of care. Those trials are fortunately underway. Now, some already reported studies justify not to provide adjuvant chemotherapy for those patients with stage II colon cancer in whom no circulating tumor DNA is detected at the postoperative setting. The Circulating Tumor DNA Analysis Informing Adjuvant Chemotherapy in Stage II Colon Cancer trial was a randomized trial designed to investigate whether a circulating tumor DNA-guided approach as compared with a standard approach in stage II colon cancer could reduce the use of adjuvant treatment without compromising the risk of recurrence. In fact, the outcome of this study indicates that a circulating tumor DNA-guided approach to the treatment of stage II colon cancer reduced adjuvant chemotherapy use without compromising recurrence-free survival. The results of this trial suggest that a survival benefit from adjuvant chemotherapy may be obtained in a well-defined subgroup of patients with stage II colon cancer – namely, those with detectable circulating tumor DNA after surgery. Treating only the patients who had detectable circulating tumor DNA reduced the percentage of patients who received adjuvant therapy as compared with standard management.

By studying the molecular profile of plasma in patients with localized colon cancer, our team was also able to show superior capability in assessing intratumoral heterogeneity, overcoming the limitations associated to primary tumor tissue. These observations have been recently accepted for publication in Nature Cancer and will be released soon. Monitoring a greater number of variants, as well as whole exome sequencing in postoperative plasma samples increases the sensitivity and accuracy to detect minimal residual disease. The study of tumor evolution through plasma whole exome sequencing allowed the identification of novel, acquired mutations at relapse, which were associated with the activation of the epithelial mesenchymal transition pathway, highlighting this as one of the mechanisms driving colon cancer progression. Moreover, the enrichment of functional mutations selectively favors specific genes, enhancing immune evasion, subsequently increasing tumor fitness during the relapsing process. Another valuable potential of circulating tumor DNA genotyping is to expand the number of candidate genes eligible for targeted therapies, allowing more efficacy in eradicating minimal residual disease and eventually curing more patients.

Please, allow me to state at this moment that Medicine as a scientific discipline was initiated more than 2500 years ago with the clear aim of

alleviating the suffering of human beings. An Hippocratic sentence is making our task very focused, tangible and concrete, as well as announcing the basis of precision medicine. “There is no sickness, but sick people”. Patients give sense to all our tasks. Without patients there is no Medicine. After forty-five years sharing the joy of practicing clinical medicine, I feel thankful and indebted to all patients who showed to me how to deal with hope, suffering and love for keeping alive. They motivate me every day to be passionately dedicated to this fortunate job of taking care of others, learning from all even minimal details and at the same time looking for innovation and searching for a better future.

References

Tarazona N, Gimeno-Valiente F, Gambardella V, et al. Targeted next-generation sequencing of circulating-tumor DNA for tracking minimal residual disease in localized colon cancer. Ann Oncol 2019, 30:1804-1812.

Tarazona N, Gimeno-Valiente F, Gambardella V, et al. Detection of postoperative plasma circulating tumor DNA and lack of CDX2 expression as markers of recurrence in patients with localized colon cancer. ESMO Open 2020; 5: e000847.

Henriksen TV, Tarazona N, Frydendahi A, et al. Circulating Tumor DNA in Stage III Colorectal Cancer, beyond Minimal Residual Disease Detection, toward Assessment of Adjuvant Therapy Efficacy and Clinical Behavior of Recurrences. Clin CancerRes 2022; 28:507-517.

Tebar-Martinez R, Martin-Arana J, Gimeno-Valiente F, et al. Strategies for improving detection of circulating tumor DNA using next generation sequencing. CancerTreatRev 2023; 119: e102595.

Gimeno-Valiente F, Martín-Arana J, Tébar-Martínez R et al. Sequencing paired tumor DNA and white blood cells improves circulating tumor DNA tracking and detects pathogenic germline variants in localized colon cancer. ESMO Open. 2023; 8: e102051.

Martinez-Castedo B, Camblor DG, Martin-Arana J, et al. Minimal residual disease in colorectal cancer. Tumor-informed versus tumor-agnostic approaches: unraveling the optimal strategy. Ann Oncol 2025; 36:263-276.doi: 10.1016/j.annonc.2024.12.006.

Martin-Arana J, Gimeno-Valiente F, Henriksen TV, et al. Whole-exome tumor-agnostic ctDNA analysis enhances minimal residual disease detection and reveals relapse mechanisms in localized colon cancer patients. Nature Cancer 2025. doi: 10.1038/s43018-025-00960-z. Online ahead of print.PMID: 40301653.

ΑΝΑΓΟΡΕΥΣΗ ΣΕ ΕΠΙΤΙΜΟ ΔΙΔΑΚΤΟΡΑ
ΤΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΙΑΤΡΙΚΗΣ
ΤΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΥΓΕΙΑΣ
ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ
ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ **ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΚΟΥΚΟΥ**
ΚΑΘΗΓΗΤΗ ΤΗΣ ΙΑΤΡΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ
ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΤΗΣ ΛΩΖΑΝΝΗΣ ΚΑΙ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗ ΤΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΟΓΚΟΛΟΓΙΑΣ
ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟΥ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟΥ
CHUV ΚΑΙ ΤΟΥ LUDWIG CANCER
INSTITUTE ΣΤΗ ΛΩΖΑΝΝΗ

Τη 13η Ιανουαρίου 2025, ημέρα Δευτέρα και ώρα 19.00, στη Μεγάλη Αίθουσα του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, αναγορεύθηκε επίτιμος διδάκτωρ του Τμήματος Ιατρικής της Σχολής Επιστημών Υγείας του Πανεπιστημίου Αθηνών ο κύριος **Γεώργιος Κούκος**, Καθηγητής της Ιατρικής Σχολής του Πανεπιστημίου της Λωζάννης και Διευθυντής του Τμήματος Ογκολογίας του Πανεπιστημιακού Νοσοκομείου CHUV και του Ludwig Cancer Institute στη Λωζάννη.

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

***** Προσφώνηση από τον Πρύτανη του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, Καθηγητή κύριο Γεράσιμο Σιάσο.

* Παρουσίαση του έργου και της προσωπικότητας του τιμωμένου από τον Καθηγητή Παθολογικής Ανατομικής κύριο Περικλή Φούκα.

* Αναγόρευση του τιμωμένου:
Ανάγνωση των κειμένων του Ψηφίσματος του Τμήματος, της Αναγόρευσης και του Διδακτορικού Διπλώματος από τον Πρόεδρο του Τμήματος Ιατρικής, Καθηγητή κύριο Νικόλαο Αρκαδόπουλο.

Περιένδυση του τιμωμένου με την τήβεννο της Σχολής από την Κοσμήτορα της Σχολής Επιστημών Υγείας, Καθηγήτρια κυρία Παγώνα Λάγιου.

* Ομιλία του τιμώμενου Καθηγητή, με τίτλο: «Development of personalized T cell therapy for solid tumours».

ΤΕΛΕΤΗ ΕΝΑΡΞΗΣ
ΤΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ ΜΕ ΤΙΤΛΟ:
«**50 ΧΡΟΝΙΑ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ ΚΑΙ ΟΙ ΕΝΟΠΛΕΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ: ΤΙ ΜΕΛΛΕΙ ΓΕΝΕΣΘΑΙ;**»
ΠΟΥ ΣΥΝΔΙΟΡΓΑΝΩΘΗΚΕ ΑΠΟ ΤΟ ΕΘΝΙΚΟ
ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΚΑΙ ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ
ΚΑΙ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ (ΕΛΙΑΜΕΠ)

Την 28η Ιανουαρίου 2025, ημέρα Τρίτη και ώρα 15.00, στη Μεγάλη Αίθουσα του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, πραγματοποιήθηκε η τελετή έναρξης του Συνεδρίου με τίτλο: «**50 Χρόνια Δημοκρατίας και οι Ένοπλες Δυνάμεις: Τι μέλλει γενέσθαι;**», που συνδιοργανώθηκε από το Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών και το Ελληνικό Ίδρυμα Ευρωπαϊκής και Εξωτερικής Πολιτικής (ΕΛΙΑΜΕΠ).

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

***** Προσφώνηση από τον Πρύτανη του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, Καθηγητή κύριο Γεράσιμο Σιάσο.

* Χαιρετισμός από την κυρία Μαρία Γαβουνέλη, Καθηγήτρια Διεθνούς Δικαίου της Νομικής Σχολής του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών και Γενική Διευθύντρια του ΕΛΙΑΜΕΠ.

* Κεντρική ομιλία από τον κύριο Ευάγγελο Βενιζέλο, Ομότιμο Καθηγητή Συνταγματικού Δικαίου του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης και πρώην Αντιπρόεδρο της Κυβέρνησης, με τίτλο: «Δημοκρατική διακυβέρνηση και Ένοπλες Δυνάμεις στην εποχή της επιστροφής της γεωπολιτικής και του "Μεγάλου Πολέμου"».

* Προήδρευσε ο κύριος Λουκάς Τσούκαλης, Ομότιμος Καθηγητής του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, Καθηγητής του

Sciences Po στο Παρίσι και Πρόεδρος του Διοικητικού Συμβουλίου του ΕΛΙΑΜΕΠ.

ΓΕΡΑΣΙΜΟΥ ΣΙΑΣΟΥ
Καθηγητή και Πρύτανη του ΕΚΠΑ

ΠΡΟΣΦΩΝΗΣΗ

Με ιδιαίτερη χαρά σας καλωσορίζω στο Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, στο διήμερο συνέδριο με τίτλο: **«50 Χρόνια Δημοκρατίας και οι Ένοπλες Δυνάμεις: Τι μέλλει γενέσθαι;»**.

Από το 1974, τη χρονιά της αποκατάστασης της Δημοκρατίας, έως σήμερα, οι Ένοπλες Δυνάμεις της χώρας μας υπήρξαν ένας αδιαμφισβήτητος πυλώνας σταθερότητας και εθνικής ασφάλειας. Λειτουργούν με υψηλό αίσθημα ευθύνης, σύμφωνα με τις απαιτήσεις ενός δημοκρατικού πολιτεύματος που εξελίσσεται συνεχώς.

Το Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, το πρώτο και μεγαλύτερο πανεπιστήμιο της χώρας, από την ίδρυσή του πριν δύο αιώνες, συμμετείχε ενεργά στους αγώνες για την αποκατάσταση και την ενίσχυση της δημοκρατίας σε κρίσιμες ιστορικές περιόδους. Σήμερα, αντλώντας δύναμη από την ιστορική του κληρονομιά και από την ελληνική κοινωνία με την οποία συμπορεύεται, παραμένει φάρος δημοκρατίας και επιστημονικής προόδου.

Στον πυρήνα της αποστολής του Πανεπιστημίου Αθηνών είναι η άνθηση των ιδεών και η προώθηση καινοτόμων σκέψεων μέσω της συνεργασίας των επιστημών, που ενθαρρύνει μια δημιουργική αλληλεπίδραση και μας επιτρέπει να αναγνωρίζουμε τις προκλήσεις και να προτείνουμε λύσεις που αντανακλούν τις αξίες της δημοκρατίας.

Η σημερινή διοργάνωση αποτελεί μια ευκαιρία να εξετάσουμε τη μεταπολιτευτική πορεία των Ενόπλων Δυνάμεων και, ταυτόχρονα, να εντοπίσουμε τις προκλήσεις που καλούνται να αντιμετωπίσουν στο μέλλον.

Σε έναν κόσμο όπου οι γεωπολιτικές ισορροπίες μεταβάλλονται ραγδαία, οι κρίσεις που αναδύονται απαιτούν ευελιξία, αποτελεσματικότητα και προσαρμογή στις νέες συνθήκες.

Το συνέδριο αυτό φιλοδοξεί, μεταξύ άλλων, να αποτελέσει σημείο αναφοράς για την εδραίωση των αμυντικών σπουδών στη χώρα μας ως κρίσιμου πεδίου ακαδημαϊκής και πολιτικής έρευνας.

Η παρουσία διακεκριμένων ομιλητών από την ακαδημαϊκή κοινότητα, τις Ένοπλες Δυνάμεις, την πολιτική και τη δημοσιογραφία εγγυάται έναν πλούσιο

διάλογο πάνω σε καίρια ζητήματα όπως: ο κοινοβουλευτικός έλεγχος, η χρηματοδότηση της άμυνας και η δυναμική εξέλιξη των ενόπλων δυνάμεων.

Θα ήθελα να εκφράσω τις θερμές μου ευχαριστίες στην επιστημονική υπεύθυνη του συνεδρίου, **Καθηγήτρια Διεθνούς Δικαίου και Γενική Διευθύντρια του Ελληνικού Ιδρύματος Ευρωπαϊκής και Εξωτερικής Πολιτικής, κ. Μαρία Γαβουνέλη**, για την άρτια διοργάνωση και την καθοριστική συμβολή της στην ανάδειξη καίριων εθνικών και διεθνών ζητημάτων. Θερμές ευχαριστίες επίσης στους διακεκριμένους ομιλητές και συμμετέχοντες που προσφέρουν τη γνώση και την εμπειρία τους για την επιτυχία του συνεδρίου.

Καταθέτοντας τη διαβεβαίωση ότι οι Πρυτανικές Αρχές στηρίζουν κάθε προσπάθεια που προάγει την επιστημονική γνώση, θερμά συγχαρητήρια σε όλες και όλους όσοι με τη δράση τους διαμορφώνουν ένα ελπιδοφόρο μέλλον για το Πανεπιστήμιο, τις Ένοπλες Δυνάμεις και την κοινωνία!

ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ
Ομότιμου Καθηγητή της Νομικής Σχολής του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, πρώην Αντιπροέδρου της Κυβέρνησης

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΟΜΙΛΙΑ ΜΕ ΘΕΜΑ: «ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΗ ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΚΑΙ ΕΝΟΠΛΕΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΡΟΦΗΣ ΤΗΣ ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΤΟΥ "ΜΕΓΑΛΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ"»

Α. Το θέμα της εισαγωγικής ομιλίας, όπως το έχουν προσδιορίσει οι οργανωτές, είναι γενικό, φιλόδοξο και αμφίσημο βεβαίως. **«Δημοκρατική διακυβέρνηση και ένοπλες δυνάμεις στην εποχή της επιστροφής της γεωπολιτικής»**, καθόλου αθώος όρος. Για επιστροφή της γεωπολιτικής μιλούσαμε ξανά στην αρχή της δεκαετίας του '90, μετά την πτώση του υπαρκτού σοσιαλισμού, όταν το έργο που παιζόταν μπροστά μας ήταν αφενός μεν η διάλυση της πρώην Σοβιετικής Ένωσης, αφετέρου δε η διάλυση της πρώην Γιουγκοσλαβίας και όλοι μιλούσαν για την επιστροφή της γεωπολιτικής εννοώντας ότι επιστρέφουμε στα γεωγραφικά και ιστορικά δεδομένα των παραμονών του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, μετά από έναν πάρα πολύ μακρύ ιστορικό κύκλο που είχε διαγραφεί.

Άρα όταν μιλάμε για την εποχή της επιστροφής της γεωπολιτικής σήμερα, εννοούμε προφανώς την **εποχή της ρευστοποίησης** των μεγάλων ερμηνευτικών σχημάτων στις διεθνείς σχέσεις. Δεν ξέρουμε ποιο είναι το πλαίσιο αναφοράς, δεν ξέρουμε αν ισχύει το μοντέλο της μονοπολικής οργάνωσης της διεθνούς κοινότητας, εάν έχουμε περάσει σε έναν πολυπολικό κόσμο, εάν το μοντέλο είναι το λεγόμενο μονο-πολυπολικό. Έχουμε μία **γενικευμένη αβεβαιότητα** που επιτείνεται και από το γεγονός ότι η Δύση την περίοδο αυτή και ιδίως μετά την ημέρα της ορκωμοσίας του νέου Προέδρου των Ηνωμένων Πολιτειών, αναζητά τον εαυτό της, τη στρατηγική της ταυτότητα, την υπόστασή της, ενδεχομένως σε αντίθεση με τον ηγέτη της, ή πάντως είναι αδιευκρίνιστη η σχέση μεταξύ της Δύσης ως ιστορικής οντότητας και του εκ των πραγμάτων ηγέτη της.

Στον τίτλο του θέματος μετά τη γεωπολιτική προστίθεται και η εποχή του «Μεγάλου Πολέμου», που είναι μία έκφραση προφανώς συνεκδοχική, θα

προτιμούσα ίσως τον όρο, **«εποχή των ασύμμετρων κινδύνων»**, διότι εδώ πράγματι έχουμε να αντιμετωπίσουμε κινδύνους οι οποίοι είναι αφενός μεν αρχαϊκοί, αφετέρου μεταμοντέρνοι. Ο πόλεμος ή η πολεμική απειλή εμφανίζεται με πολλές υβριδικές μορφές, με τεχνολογίες διπλής χρήσης, η πυρηνική απειλή έχει επανέλθει με ωμό τρόπο, ιδίως μετά τη στρατιωτική εισβολή της Ρωσίας στην Ουκρανία. Μιλάμε συνεχώς για έξυπνα όπλα, για φθηνές και απλές εφαρμογές, συσχετίζουμε πάντα την οικονομική ισχύ με τη στρατιωτική ισχύ ως παράμετρο, θεμελιώδη μάλιστα, της εθνικής ισχύος. Αλλά θα έλεγα ότι, εάν έπρεπε να διατυπώσω πολύ πιο επιγραμματικά το θέμα, το ζητούμενο είναι η δημοκρατική διακυβέρνηση και οι ένοπλες δυνάμεις ή ακριβέστερα η **δημοκρατική διακυβέρνηση των ενόπλων δυνάμεων,** σε μία εποχή που δεν ξέρουμε ποια είναι η Δύση και τι θέλει.

Άρα θα μου επιτρέψετε να ξεκινήσω από μία αυτονόητη αναφορά, ότι η Δύση δεν είναι φαινόμενο μόνο γεωπολιτικό, **είναι πρωτίστως φαινόμενο αξιακό**. Η Δύση είναι και η φιλελεύθερη δημοκρατία, δεν υπάρχει Δύση χωρίς δημοκρατική διακυβέρνηση, δεν υπάρχει Δύση χωρίς τις εγγυήσεις της φιλελεύθερης δημοκρατίας, που είναι οι εγγυήσεις της συνταγματικής δημοκρατίας, θεμελιώδες συστατικό της οποίας είναι και η υπαγωγή των ενόπλων δυνάμεων σε πολιτικό έλεγχο συνταγματικά προδιαγεγραμμένο. Αυτό για τα ελληνικά δεδομένα έχει πάρα πολύ μεγάλη σημασία, διότι εμείς έχουμε ακολουθήσει ιστορικά την αντίστροφη σειρά. Γεννιόμαστε για γεωπολιτικούς λόγους ως ανεξάρτητο κράτος, παραλλήλως επιδιώκουμε να οργανωθούμε ως συνταγματικό κράτος, πρώιμο, από το πρώτο επαναστατικό Σύνταγμα, αλλά το επαναστατικό αυτό Σύνταγμα είναι εξαρχής διαπραγματεύσιμο, δηλαδή είμαστε έτοιμοι να το παραδώσουμε ή να το ανταλλάξουμε εάν, αντί της φιλελεύθερης δημοκρατίας, μας δοθεί η μεγάλη χάρη της διεθνούς αναγνώρισης του ανεξάρτητου κράτους[1]. Στοχεύουμε στην αναγνώριση της γεωπολιτικής σημασίας του τόπου μας και διά του τρόπου αυτού στη διεθνοπολιτική μας αναγνώριση, θέλουμε μέσα από τη σχέση γεωγραφίας και ιστορίας να προκύψει το νομικό αποτέλεσμα της αναγνώρισης ενός νέου ανεξάρτητου κράτους. Το ελληνικό κράτος γεννιέται, όπως έχει ευφυώς ειπωθεί,[2] ως κράτος-έθνος πρωτίστως γεωπολιτικό, ακόμη και αν δεν το ξέρει, και ταυτόχρονα επιδιώκει να γεννηθεί ως έθνος-κράτος συνταγματικά οργανωμένο, αλλά αυτό υποτάσσεται στον μεγάλο στόχο που είναι ο στόχος της εθνικής και κυρίως της

---

1 Αναλυτικότερα, Ευάγγελος Βενιζέλος, *Παλιγγενεσία και αναστοχασμός. Κείμενα για τα 200 χρόνια από την Ελληνική Επανάσταση* (Πατάκη 2021).

2 Γιάννης Βούλγαρης, *Ελλάδα: μια χώρα παραδόξως νεωτερική* (Πόλις 2019).

εδαφικής ολοκλήρωσης. Όπως υποστηρίζω τα τελευταία χρόνια,[3] το κόκκινο νήμα που διαπερνά την ελληνική Ιστορία τα τελευταία 200 χρόνια είναι **η σύγκρουση των ολοκληρώσεων**, η σύγκρουση ανάμεσα στην εθνική-εδαφική ολοκλήρωση, τη θεσμική - δημοκρατική - συνταγματική ολοκλήρωση και την οικονομική - αναπτυξιακή ολοκλήρωση. Και όλων αυτών, προτάσσεται για πάρα πολλά χρόνια η εδαφική ολοκλήρωση στον βωμό της οποίας πολύ συχνά θυσιάζεται η συνταγματική ολοκλήρωση, ενώ καταβάλλονται πάρα πολύ υψηλά τιμήματα στο πεδίο της οικονομικής και αναπτυξιακής ολοκλήρωσης.

Τα 50 τελευταία χρόνια, τα χρόνια που εξετάζουμε, τα χρόνια της λεγόμενης Μεταπολίτευσης ως περιόδου και όχι ως στιγμής, είναι τα χρόνια εκείνα στα οποία έχουμε, επιτέλους, **ισορροπία ανάμεσα σε αυτές τις τρεις εκδοχές ολοκληρώσεων**, με αποτέλεσμα να αναζητούμε μία ολιστική προσέγγιση της εθνικής ισχύος που περιλαμβάνει βεβαίως και τις τρεις αυτές όψεις.

Αυτά όμως τώρα τα λέμε εμείς εδώ, σε μία μεσαία ευρωπαϊκή χώρα με μία διαρκώς παρούσα ατζέντα εθνικών θεμάτων, σε μία εποχή κατά την οποία, όπως ανέφερα ήδη, έχουμε **κρίση ταυτότητας και στρατηγικής υπόστασης της Δύσης** και ως φιλελεύθερης δημοκρατίας, που είναι η πατρίδα μας η αξιακή, αλλά και ως γεωπολιτικής οντότητας, γιατί πρέπει στην πραγματικότητα να ξανασυζητήσουμε και να επαναθεμελιώσουμε τη δυτική ασφάλεια σε μία συναντίληψη ανάμεσα στην αμερικανική ασφάλεια και την ευρωπαϊκή ασφάλεια, κάτι το οποίο δεν είναι καθόλου, μα καθόλου, αυτονόητο.

Συχνά θέτουμε το ερώτημα τίνος υπόθεση είναι η ευρωπαϊκή ασφάλεια, είναι υπόθεση των ευρωπαίων, των ευρωπαϊκών κρατών και λαών, των ευρωπαϊκών κυβερνήσεων ή είναι μία υπόθεση Ευρω-ατλαντική, δηλαδή Ευρω-αμερικανική, η οποία μάλιστα τα τελευταία 100 και πλέον χρόνια, από την τελευταία φάση του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, όταν οι Ηνωμένες Πολιτείες εισέρχονται, επί Προέδρου Γούντροου Ουίλσον, στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, είναι μία υπόθεση πρωτίστως αμερικανική. Αυτό επαναλαμβάνεται ως πρόβλημα και ως φαινόμενο, μετά από την παρεμβολή μιας ακόμη περιόδου αμερικανικού απομονωτισμού, από την υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάνης περίπου έως το Περλ Χάρμπορ, και έτσι έχουμε το περίεργο φαινόμενο οι Ηνωμένες Πολιτείες, μετά από περιόδους απομονωτισμού, όπως είναι το δόγμα Μονρόε στην πρώτη περίπτωση και η περίοδος 1922-1941 στη δεύτερη, να εισέρχονται πλησίστιες στο πεδίο της ευρωπαϊκής ασφάλειας, επειδή θεωρούν ότι αυτό είναι κρίσιμο για την αμερικανική ασφάλεια. Έτσι συγκροτείται, ως

[3] Βενιζέλος, *ό.π.*

κοινό αίτημα ασφάλειας και ως **κοινό αίσθημα ασφάλειας η δυτική ασφάλεια**, κάτι το οποίο αυτή τη στιγμή είναι πλήρως αμφισβητούμενο. Δεν είναι μάλιστα τυχαίο ότι στις προτεραιότητες της προεδρικής ομιλίας, την ημέρα της ορκωμοσίας (20.1.2025), ακούσαμε πολλές αναφορές στο Μεξικό, τον Καναδά, τη Γροιλανδία, τη Ρωσία, αλλά πολύ λίγες αναφορές στην Ευρώπη και σχεδόν καμία αναφορά, τόσο επίσημη, στο **ΝΑΤΟ**.

Άρα έχουμε να αντιμετωπίσουμε αυτό το ζήτημα, το οποίο για εμάς έχει μία επιπλέον ιδιορρυθμία: Η Ελλάδα, μετά το 1949, μετά το τέλος του εμφυλίου πολέμου, που ήταν «προκεχωρημένο φυλάκιο» της πρώιμης φάσης του Ψυχρού Πολέμου, ακριβέστερα μετά το 1952, δηλαδή μετά την επίσημη ημερομηνία της από κοινού ένταξης της Ελλάδας και της Τουρκίας στο ΝΑΤΟ, με την πρώτη διεύρυνση (αν και το τουρκικό έδαφος ήταν ΝΑΤΟϊκώς προστατευόμενο και ενεργοποιούσε τη ρήτρα αλληλεγγύης του άρθρου 5 του Βορειοατλαντικού Συμφώνου και πριν την ένταξη της Τουρκίας στο ΝΑΤΟ) έχει διαμορφώσει μία αρκετά παράδοξη σχέση με το ΝΑΤΟ και με τις προτεραιότητες της δυτικής ασφάλειας.

Από τα 200 χρόνια του ανεξάρτητου κρατικού βίου μας έχουμε περάσει 100 συμπαγή στην αρχή, θα έλεγα σχηματικά από το 1821 μέχρι το 1923, με πρώτη προτεραιότητα τη σχέση μας με την Τουρκία και την εδαφική ολοκλήρωση σε σχέση με την παρακμάζουσα και διαλυόμενη οθωμανική αυτοκρατορία, έως ότου φθάσαμε βεβαίως στην ήττα, τη μικρασιατική καταστροφή και τη Συνθήκη της Λωζάνης. Μετά βλέπω 50 χρόνια που οι προτεραιότητες δεν είναι πρωτίστως Ελληνοτουρκικές, αλλά είναι ευρύτερα ευρωπαϊκές ή δυτικές, γιατί βρισκόμαστε στην καρδιά του Μεσοπολέμου, του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου και του Ψυχρού Πολέμου, είναι η πεντηκονταετία 1924-1974. Και από το 1974 και μετά, λόγω του μεγάλου και ζωντανού καταγωγικού τραύματος της Μεταπολίτευσης που είναι η στρατιωτική ήττα και η προδοσία της χούντας στην Κύπρο, έχουμε άλλα 50 χρόνια όπου οι προτεραιότητες καθορίζονται από τις Ελληνοτουρκικές σχέσεις και το Κυπριακό, άρα από το εθνικό αίτημα ασφάλειας υπό το πρίσμα του οποίου εξετάζουμε το ευρωπαϊκό και το δυτικό ζήτημα ασφάλειας.

Αυτό λοιπόν που έχουμε τώρα να απαντήσουμε είναι εάν και τις νέες αβεβαιότητες, τη νέα κατάσταση, τις νέες προκλήσεις οι οποίες είναι παγκόσμιες, αν μη τι άλλο δυτικές, θα τις αναγνώσουμε υπό το πρίσμα των δικών μας εθνικών προτεραιοτήτων, δηλαδή υπό το πρίσμα της Ελληνοτουρκικής σχέσης ή θα ερμηνεύσουμε την Ελληνοτουρκική σχέση και

τη δυναμική της υπό το πρίσμα αυτού που συντελείται τώρα και που είναι υπό διαμόρφωση και πρέπει να το διαβλέψουμε ή πάντως να το κατανοήσουμε.

Η αλήθεια πάντως είναι ότι εμείς μετά το 1974 μετέχουμε στο σύστημα δυτικής ασφάλειας μέσω του ΝΑΤΟ, διατηρώντας πάντα αλώβητες τις δικές μας προτεραιότητες. Προτεραιότητά μας στο επίπεδο της ασφάλειας δεν είναι η ρωσική απειλή, δεν είναι καν η παγκόσμια τρομοκρατία, είναι πάντα **η τουρκική απειλή** και έτσι προσανατολίζουμε το αμυντικό μας δόγμα, τα εξοπλιστικά μας προγράμματα, το λαϊκό μας φρόνημα, τη δημόσια συζήτηση και πάρα πολύ συχνά έτσι καθορίζουμε τον συσχετισμό των εκλογικών και κοινοβουλευτικών δυνάμεων, άρα τον τρόπο με τον οποίο λειτουργεί η δημοκρατία μας. Ως εκ τούτου μετέχουμε ως ένα ενεργό και ισότιμο κράτος μέλος στην Ευρωπαϊκή Ένωση και στην Κοινή Πολιτική Ασφάλειας και Άμυνας και στο ΝΑΤΟ βεβαίως, που είναι ο κρίσιμος μηχανισμός, αλλά έχοντας πάντα κατά νου αυτή την προτεραιότητα η οποία είναι εθνική και ως εκ τούτου όλα τα αξιολογούμε από αυτή την οπτική γωνία, ξεκινώντας από τις αμυντικές δαπάνες και φθάνοντας στο αμυντικό δόγμα καθαυτό.

Έχει λοιπόν, νομίζω τώρα, πολύ μεγάλη σημασία **να δούμε αν αλλάζει κάτι στις ελληνικές προτεραιότητες σε σχέση με την Τουρκία** και την τουρκική απειλή και πώς αυτό συνδέεται με όλον αυτόν τον επίκαιρο και τρέχοντα διεθνή προβληματισμό που προσπάθησα πολύ συνοπτικά να παρουσιάσω.

Υπάρχει και μία άλλη διάσταση την οποία πρέπει να την ομολογήσουμε σε μία παρόμοια επιστημονική συζήτηση, η οποία έχει **καθήκον εθνικής αληθείας**, το οποίο δεν υπηρετείται πάντα με τον επώδυνο και ακριβή τρόπο που απαιτείται, ότι οι εδαφικές μας ολοκληρώσεις, οι εδαφικές μας επεκτάσεις, τα 200 αυτά χρόνια, είναι πολλές φορές **αποσυνδεδεμένες από τον στρατιωτικό συσχετισμό δυνάμεων**. Δηλαδή δεν είναι πάντα το αποτέλεσμα ενός νικηφόρου πολέμου, μπορεί να είναι και το αποτέλεσμα μίας στρατιωτικής ήττας. Εάν δούμε πώς διαμορφώνεται η πρώτη ελληνική επικράτεια το 1827/1830, στη συνέχεια, πώς εντάσσονται τα Επτάνησα, πώς εντάσσεται και παραμένει η Θεσσαλία, παρά τον ατυχή πόλεμο του 1897, θα δούμε ότι το σχήμα «νίκη και εδαφική επέκταση» δεν λειτουργεί. Δεν λειτούργησε ούτε όταν η Επανάσταση ηττήθηκε στρατιωτικά στην Πελοπόννησο και μόνη η παρέμβαση των τότε Μεγάλων Δυνάμεων διέσωσε την Επανάσταση και οδήγησε στην Ανεξαρτησία.

Οι Α΄ και ο Β΄ Βαλκανικοί Πόλεμοι, βεβαίως, συνδέουν τη στρατιωτική νίκη με την εδαφική επέκταση αλλά και αυτό στη συνέχεια κλονίζεται όταν μπαίνουμε στο διακεκαυμένο πεδίο της συμμετοχής της χώρας στον Α΄

Παγκόσμιο Πόλεμο, του εθνικού διχασμού και στη συνέχεια της Μικρασιατικής Εκστρατείας, της Μικρασιατικής Καταστροφής, της Συνθήκης της Λωζάνης. Φθάνουμε εμμέσως, λόγω της συμμετοχής της Ελλάδας στο πλευρό των νικητών στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, στην ενσωμάτωση της Δωδεκανήσου του 1947, που είναι και η τελευταία πράξη εδαφικής επέκτασης. Αλλά η Μεταπολίτευση αρχίζει με μία εδαφική υποχώρηση, διότι ο Αττίλας επιφέρει τη συνεχιζόμενη μέχρι σήμερα στρατιωτική κατοχή του βορείου τμήματος της Κύπρου, που μπορεί να μην είναι ελληνική επικράτεια αλλά είναι επικράτεια του ελληνισμού, είναι έδαφος εθνικού ενδιαφέροντος στο πιο προκεχωρημένο φυλάκιο στην Ανατολική Μεσόγειο.

Β. Έχει λοιπόν πολύ μεγάλη σημασία, υπό παρόμοιες συνθήκες και μέσα σε ένα πλαίσιο ιστορικών αναμνήσεων και αναψηλαφήσεων, το οποίο πρέπει να το προσεγγίζουμε με σεβασμό και ταπεινοφροσύνη, να δούμε **τι σημαίνει δημοκρατική διακυβέρνηση για τον τόπο και τις ένοπλες δυνάμεις**, όταν οι προκλήσεις και οι κίνδυνοι είναι τόσο μεγάλοι, τόσο υψηλά στρατηγικοί, δηλαδή τόσο βαθιά ιστορικοί. Σημαίνει ότι έχουμε ανάγκη από αυξημένη εθνική στρατηγική ενότητα και επίγνωση όταν καλούμαστε να ασχοληθούμε με τα ζητήματα αυτά. Δεν αρκεί η λειτουργία της δημοκρατικής αρχής, δεν αρκεί η λειτουργία της αρχής της πλειοψηφίας, δεν αρκεί το δημοκρατικό σχήμα «κυβερνητική πλειοψηφία-αντιπολιτευόμενη μειοψηφία». Χρειαζόμαστε άλλου τύπου μεταπλειοψηφικές εγγυήσεις και συναινέσεις, άλλου τύπου σχέση των πολιτικών δυνάμεων και της κοινωνίας των πολιτών, άλλου τύπου λειτουργία της Βουλής, άλλου τύπου αντίληψη για το τι σημαίνει εθνική ασφάλεια, εθνικό απόρρητο και συζήτηση ουσιώδης για τα θέματα αυτά.

Μέσα λοιπόν σε αυτά τα συμφραζόμενα, ιστορικά και διεθνοπολιτικά, πρέπει να δούμε ειδικότερα ως προς τη δημοκρατική διακυβέρνηση των ενόπλων δυνάμεων ποιο είναι το ιστορικό υπόβαθρο. Αυτό είναι η σύγκρουση μεταξύ πολιτικής εξουσίας και στρατιωτικής ηγεσίας, η οποία έχει γενετικά χαρακτηριστικά από την έκρηξη της Επανάστασης και η οποία, λίγο ή πολύ, ακολουθεί μία μακρότατη ιστορική διαδρομή που φθάνει στο 1974. Από την έκρηξη της επανάστασης μέχρι το 1974, δηλαδή για 150 από τα 200 χρόνια του ανεξάρτητου βίου μας, καταγράφονται πολλές στιγμές ή και περίοδοι έντασης μεταξύ του στρατού (όπως η έννοια αυτή μορφοποιείται κάθε φορά) και της πολιτικής εξουσίας, ανεξαρτήτως εάν αυτή είναι δημοκρατικά νομιμοποιημένη, μοναρχική, αυταρχική, αν πρόκειται για την Καποδιστριακή εξουσία ή για την Αντιβασιλεία του Όθωνα, αν πρόκειται για κάμψεις της κοινοβουλευτικής

αρχής. Αν και ο 19ος αιώνας είναι γενικά ένας δημοκρατικός και κοινοβουλευτικός αιώνας, περισσότερο από ό,τι το πρώτο μέρος του 20ού αιώνα, εντούτοις τα 150 χρόνια είναι, από την άποψη αυτή, χρόνια έντασης και αβεβαιότητας. Όπως έχει ερευνητικά υποστηριχθεί με πολύ μεγάλη ενάργεια, και υιοθετώ την άποψη αυτή[4], στην πραγματικότητα, η **υπερπολιτικοποίηση του σώματος των αξιωματικών** οφείλεται στον Ελευθέριο Βενιζέλο, ο οποίος κλήθηκε στην Ελλάδα από την Κρήτη, ως αποτέλεσμα ενός στρατιωτικού κινήματος, αλλά είχε να αντιμετωπίσει έναν βασιλικό στρατό, έναν στρατό με σαφή πολιτική ταυτότητα. Άρα η υπερπολιτικοποίηση του σώματος των αξιωματικών ήταν ένα στοιχείο το οποίο θα μπορούσαμε να χαρακτηρίσουμε διαρθρωτικό για μία πολύ μεγάλη περίοδο και διπλού προσήμου, είναι και βασιλικό και Βενιζελικό, και «προοδευτικό» (π.χ. Πλαστηρικό) και «συντηρητικό » (π.χ. Μεταξικό) το πρόσημο αυτό.

Αυτό λοιπόν όλο το σχήμα καταρρέει με το **καταγωγικό τραύμα της κυπριακής τραγωδίας**. Από το τραύμα της κυπριακής τραγωδίας, δηλαδή από μια ακραία προσβολή, σε επίπεδο ύβρεως, του κεκτημένου της φιλελεύθερης δημοκρατίας, εισερχόμαστε στο πεδίο του Συντάγματος του 1975. Το Σύνταγμα του 1975 τακτοποιεί τα πράγματα και τοποθετεί τις ένοπλες δυνάμεις υπό δημοκρατικό έλεγχο. **Στο Σύνταγμα του 1975, η μεγάλη προσπάθεια είναι να πάψουν να υπάρχουν τα λεγόμενα σταγονίδια της εποχής**, να στεγανοποιηθεί ο δημοκρατικός έλεγχος των ενόπλων δυνάμεων. Αυτό απαιτεί να ενταχθούν στο συνταγματικό κείμενο πάμπολλες διατάξεις, αρχής γενομένης από το άρθρο 45, που προβλέπει ρητά ότι ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας άρχει των ενόπλων δυνάμεων. Στη μεταφορά στη Δημοτική, «ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας είναι ο αρχηγός των ενόπλων δυνάμεων, τη διοίκηση των οποίων ασκεί η κυβέρνηση». Ποια κυβέρνηση; Η κυβέρνηση που κατά το άρθρο 82 Σ έχει την ευθύνη για την άσκηση της γενικής πολιτικής της χώρας και η οποία οργανώνεται με κεντρικό τον ρόλο του Πρωθυπουργού, ο οποίος κατευθύνει και συντονίζει τις ενέργειες και τις δράσεις της κυβέρνησης. Και έρχεται πια ο νόμος, τον οποίο είχα την τιμή να εισηγηθώ ως Υπουργός Εθνικής Άμυνας το 2010, ο **νόμος 3883/2010**, ο οποίος περιλαμβάνει τις ρητές διατάξεις για τη διοίκηση των ενόπλων δυνάμεων, για τη δομή διοίκησης, ο οποίος μας λέει στο σχετικό άρθρο 71: «Η ευθύνη για την άμυνα της χώρας ανήκει στην κυβέρνηση, η οποία καθορίζει την πολιτική εθνικής άμυνας και ασκεί, σύμφωνα με το άρθρο 45 του Συντάγματος, τη διοίκηση των ενόπλων δυνάμεων διά του Υπουργού Εθνικής Άμυνας, που

[4] Τη συνοψίζει εξαιρετικά ο Τάσος Σακελλαρόπουλος σε: Η καμπύλη της Μεταπολίτευσης (1974-2024). Ένα συνέδριο του Κύκλου Ιδεών (Επίκεντρο 2024).

δρα στο πλαίσιο του νόμου και των σχετικών αποφάσεων του Υπουργικού Συμβουλίου, και του Κυβερνητικού Συμβουλίου Εξωτερικών και Άμυνας. Η Βουλή ασκεί κοινοβουλευτικό έλεγχο στις ένοπλες δυνάμεις διά του Υπουργού Εθνικής Άμυνας, ο οποίος είναι υπεύθυνος ενώπιόν της».

Άρα στο Σύνταγμα βλέπουμε ανάγλυφες όλες αυτές τις έννοιες, την έννοια «ένοπλες δυνάμεις» (άρθρο 45), την έννοια «πόλεμος» (π.χ. στα άρθρα 36 και 48), την έννοια «ειρήνη» (άρθρο 36), την έννοια «αμυντικές ανάγκες» (κυρίως στα άρθρα 18 παρ. 3 και 22 παρ. 4), την έννοια «εθνική ασφάλεια» (άρθρα 5Α και 19 παρ. 1). Βλέπουμε λοιπόν διά του Συντάγματος ένα ιστορικά υπερ-πολιτικοποιημένο σώμα αξιωματικών να καλείται να μετατραπεί, και μετατρέπεται τα 50 αυτά χρόνια, **σε ένα άψογο, επαγγελματικά επαρκές και αξιοκρατικό σώμα αξιωματικών** που διέπεται από συνταγματικό καθήκον κομματικής ουδετερότητας (άρθρο 29 παρ. 3). Χωρίς αυτό να σημαίνει πρακτικά ότι στεγανοποιείται η σχέση των στελεχών των ενόπλων δυνάμεων με τα κόμματα. Όχι, θα ήταν ψέμα να πούμε κάτι τέτοιο, αλλά εν πάση περιπτώσει υπάρχει υποχρέωση τήρησης τουλάχιστον των προσχημάτων της κομματικής ουδετερότητας και, βεβαίως, δεν μπορεί κανείς να ελέγξει τι γίνεται στον ευαίσθητο και κρίσιμο χώρο των αποστράτων αξιωματικών και των κομματικών τους σχέσεων και διασυνδέσεων. Το ιδεώδες είναι ο επαγγελματισμός, η αξιοκρατία και η πολιτική ουδετερότητα, το καθήκον πειθαρχίας, το καθήκον πίστεως στο Σύνταγμα, αλλά κανείς δεν μπορεί να εγγυηθεί ότι υπάρχει σε όλη την πεντηκονταετία της Μεταπολίτευσης διαφάνεια και πλήρης νομιμότητα στις κρίσεις, δηλαδή στις προαγωγές, ιδίως από τον βαθμό του Συνταγματάρχου και πάνω, στις τοποθετήσεις ιδίως των αρχηγών των επιτελείων και των διοικητών μεγάλων σχηματισμών με αποφάσεις του ΚΥΣΕΑ. Ο δε κοινοβουλευτικός έλεγχος, που διασφαλίζεται διά του Υπουργού Εθνικής Άμυνας, είναι εντατικότερος στα ζητήματα αμυντικών προμηθειών, αλλά λιγότερο εντατικός στα θέματα που αφορούν το προσωπικό των ενόπλων δυνάμεων.[5]

Τη διοίκηση λοιπόν των ενόπλων δυνάμεων την ασκεί, κατά το Σύνταγμα, η κυβέρνηση διά του αρμοδίου Υπουργού, αλλά αυτή η διοίκηση του άρθρου 45, που είναι η διάταξη-κλειδί για τη δημοκρατική διακυβέρνηση των ενόπλων δυνάμεων, τι είδους διοίκηση είναι; Τι σημαίνει η φράση, «τη διοίκηση των οποίων ασκεί η κυβέρνηση»; Ποια διοίκηση των ενόπλων δυνάμεων ασκεί η κυβέρνηση; Ασκεί, προφανώς, **την πολιτική διοίκηση των ενόπλων δυνάμεων**, άρα οι ένοπλες δυνάμεις είναι δημοκρατικά ελεγχόμενες και

[5] Πιο αναλυτικά, Νίκος Αλιβιζάτος, *Η συνταγματική θέση των ενόπλων δυνάμεων*, Ι, 1987 και ΙΙ, 1992.

υποτεταγμένες και συνταγματικά νόμιμες όταν τελούν υπό την πολιτική διοίκηση της νόμιμης κοινοβουλευτικής κυβέρνησης της χώρας, που σημαίνει ότι η πολιτική διοίκηση υπηρετεί την εξωτερική πολιτική που την καθορίζει η κυβέρνηση, υπηρετεί την εθνική στρατηγική που χαράσσει η κυβέρνηση υπό συνθήκες τυπικής συνταγματικής νομιμότητας και άρα πλειοψηφίας, αλλά στην πραγματικότητα αυτό δεν αρκεί, γιατί δεν αρκεί η πλειοψηφία στη σημερινή εποχή. Απαιτούνται, όπως είπα και προηγουμένως, μεταπλειοψηφικού χαρακτήρα εγγυήσεις και συναινέσεις, οι οποίες πρέπει να ενσωματώνουν και ένα πολύ σοβαρό αίσθημα **γεωγραφίας και ιστορίας**.

Κάτω από την πολιτική διοίκηση, προφανώς, υπάρχει η **στρατιωτική διοίκηση**, που απαιτεί επαγγελματισμό, διαρκή εκπαίδευση, πειθαρχία και αποτελεσματικότητα. Αυτή η διοίκηση, όπως προβλέπεται ρητά στον ίδιο νόμο, αυτόν που είχα την τιμή να εισηγηθώ το **2010**, είναι αφενός μεν επιχειρησιακή, αφετέρου δε διοικητική διοίκηση. Ακριβώς επειδή τότε εισήχθη πλέον ρητά νομοθετικά **η αρχή της διακλαδικότητας στη διοίκηση των ενόπλων δυνάμεων** και κατέστη ο Αρχηγός ΓΕΕΘΑ όχι μόνο αρχιστράτηγος εν καιρώ πολέμου, αλλά επιχειρησιακός Διοικητής του συνόλου των κλάδων και εν καιρώ πολέμου και εν καιρώ ειρήνης. Η διοικητική διοίκηση ασκείται από τους αρχηγούς των κλαδικών Επιτελείων, των τριών Επιτελείων, οι οποίοι όμως με τον νόμο του 2010 και υπό το πρίσμα των εμπειριών της προηγουμένης περιόδου, με χαρακτηριστικότερο ίσως παράδειγμα το επεισόδιο των Ιμίων, εντάσσονται στην αλυσίδα της επιχειρησιακής διοίκησης των ενόπλων δυνάμεων. Τα επίπεδα της διοίκησης είναι γνωστά σε εσάς που ασχολείστε με τις στρατιωτικές σπουδές, το **στρατηγικό** θα μπορούσαμε να πούμε ότι είναι το επίπεδο της πολιτικής διοίκησης του άρθρου 45 του Συντάγματος, είναι κατεξοχήν το άρθρο που διασφαλίζει την υψηλή στρατηγική, αλλά όχι μόνο την υψηλή στρατηγική, γενικότερα τη στρατηγική διοίκηση υπέρ της κυβέρνησης. Το επιχειρησιακό ανατίθεται στον Αρχηγό ΓΕΕΘΑ, το τακτικό στον Διοικητή του σχηματισμού, του συγκροτήματος, της μονάδας, εντέλει ενός απομονωμένου φυλακίου σε ένα μικρό νησί.

Το μεγάλο ζήτημα όμως που δεν μπορεί να ρυθμίσει το Σύνταγμα με ευκολία εν πάση περιπτώσει και πρέπει να το εκμαιεύσουμε ερμηνευτικά **είναι το πρόβλημα της σύγκλισης των επιπέδων διοίκησης**. Όποιος έχει ασκήσει ενεργό διοίκηση αντιλαμβάνεται τι εννοώ. Προσωπικά έχω ασκήσει την πολιτική διοίκηση των ενόπλων δυνάμεων, και μια άλλη εποχή την εξωτερική πολιτική της χώρας, και έχω διαχειριστεί κρίσεις από τότε που είχα την τιμή και την ευκαιρία να αναλάβω κυβερνητικά καθήκοντα ως υπουργός Τύπου και

κυβερνητικός εκπρόσωπος το 1993, άρα γνωρίζω πάρα πολύ καλά τι σημαίνει να βρίσκεσαι στο Εθνικό Κέντρο Επιχειρήσεων βλέποντας τη σύγκλιση των επιπέδων διοίκησης, **πώς συγκλίνει το στρατηγικό, το επιχειρησιακό και το τακτικό επίπεδο**. Εάν παρακολουθείς την επακούμβηση των πολεμικών σκαφών ή το επεισόδιο στον φράκτη του Έβρου, ή οποιοδήποτε επεισόδιο συμβαίνει σε οποιοδήποτε σημείο της επικράτειας, βλέπεις ότι τα τρία επίπεδα ανά πάσα στιγμή συγκλίνουν, και την ευθύνη του τακτικού επιπέδου, σε επίπεδο φυλακίου ή ομάδας, ούτε καν διμοιρίας, την έχει ο Υπουργός Άμυνας και εντέλει ο Πρωθυπουργός. Γιατί το ερώτημα ποιος ασκεί τη διοίκηση και σε ποιο επίπεδο απαντάται μέσω ενός άλλου ερωτήματος· **το ερώτημα είναι ποιος αναλαμβάνει την ευθύνη της ήττας**, ποιος αναλαμβάνει την ευθύνη της αποτυχίας ή της ατυχίας; Την επωμίζεται ο τακτικός διοικητής, ο επιχειρησιακός διοικητής ή ο στρατηγικός διοικητής; Εάν για οποιοδήποτε συμβάν η ευθύνη ανυψώνεται στο υψηλότερο πολιτικό επίπεδο, τότε πρέπει να δούμε τι νόημα έχει στη σημερινή εποχή η ταξινόμηση των επιπέδων διοίκησης; Αυτό αφορά βεβαίως και τον πολιτικό και τον στρατιωτικό σχεδιασμό της αμυντικής πολιτικής και της άμυνας της χώρας.

Εάν θυμηθούμε την καμπύλη της σχέσης **Ελευθερίου Βενιζέλου και Ιωάννη Μεταξά,**[6] από το 1910, όταν πρωτοδιορίστηκε Πρωθυπουργός ο Ελευθέριος Βενιζέλος, έως το 1914, όταν υπέβαλε τη θορυβώδη παραίτησή του ο Ιωάννης Μεταξάς μη αποδεχόμενος την επιλογή του Πρωθυπουργού να μετάσχει η Ελλάδα με ένα σώμα στρατού στις επιχειρήσεις στην Καλλίπολη και στη συνέχεια τη μεγάλη διαφωνία για τη Μικρασιατική εκστρατεία, που είναι μία διαφωνία που παρουσιάστηκε εκ των υστέρων αναλυτικά, το 1934 στην ανταλλαγή των άρθρων των δύο ανδρών, θα δούμε νομίζω με αρκετή ενάργεια τι σημαίνει διάκριση μεταξύ πολιτικού και στρατιωτικού σχεδιασμού, ποιος χαράσσει την εξωτερική πολιτική, ποιος έχει την ευθύνη της στρατηγικής. Θα μου πείτε, ο Μεταξάς ενεργούσε κατά βάθος εν ονόματι του τότε βασιλιά, αλλά υπήρχε ένα μικρό σώμα προνομιούχων επιτελικών αξιωματικών –που ευτυχώς δεν υπάρχει τώρα– με σπουδές, με τίτλους, με σχέσεις, που είχε την αίσθηση ότι μπορεί να μπαίνει και να βγαίνει στην πολιτική. Από την άλλη μεριά, τις εντολές προς τον διάδοχο/αρχιστράτηγο τις έδινε ο Πρωθυπουργός και Υπουργός των στρατιωτικών, ιδιότητα που δεν εγκατέλειψε ποτέ ο Ελευθέριος Βενιζέλος. Μπορεί να μην είχε την ιδιότητα του Υπουργού των Εξωτερικών, αλλά την ιδιότητα του Υπουργού των στρατιωτικών δεν την εγκατέλειψε ποτέ

[6] Χρήσιμη η σύνοψη της Μαρίνας Πετράκη, *Μεταξάς - Βενιζέλος. Μια παράδοξη σχέση* (εκδόσεις Πατάκη, 2024).

στις κρίσιμες περιόδους, γιατί ήξερε ότι πρέπει να μπορεί να διατάσσει στρατηγικά. Η εντολή να στραφεί ο ελληνικός στρατός υπό τον τότε διάδοχο προς τη Θεσσαλονίκη ή να επιμείνει στην επιχείρηση κατάληψης των Ιωαννίνων, τι εντολή είναι; Υψηλής στρατηγικής ή επιχειρησιακή; Και εάν αποτύγχανε αυτό, ποιος είχε την ευθύνη της αποτυχίας; Άρα, λοιπόν, έχει πολύ μεγάλη σημασία να δούμε τα επίπεδα σχεδιασμού, την πολιτική εθνικής άμυνας, το αμυντικό δόγμα, την εθνική στρατιωτική στρατηγική, τη στρατιωτική αξιολόγηση της κατάστασης, το γενικό σχέδιο εθνικής άμυνας, τα ειδικά και τα ενδεχόμενα σχέδια. Όλα αυτά τα επίπεδα σχεδιασμού είναι πάρα πολύ καλά αλλά η διαχείριση της κρίσης αποτελεί άλλου είδους παίγνιο και απαιτεί άλλου είδους προσόντα και άλλου είδους ανακλαστικά.

Σχεδιάζουμε λοιπόν έναν πόλεμο, μία αποτροπή, έχουμε πολλές φορές το δίλημμα εάν πρέπει να υιοθετήσουμε την πολιτική του πρώτου χτυπήματος ή του ανταποδοτικού χτυπήματος. Μπορούμε να ξοδέψουμε ώρες σε μία πολεμολογική φιλοσοφία, έχοντας στο μυαλό μας τι, έναν γενικευμένο πόλεμο ή ένα επεισόδιο; Ένα επεισόδιο εντός ΝΑΤΟϊκού πλαισίου; Ένα επεισόδιο εντός του πλαισίου της Ελληνοαμερικανικής εταιρικής στρατηγικής συνεργασίας; Ένα επεισόδιο το οποίο λαμβάνει υπόψη το μεγάλο συγκριτικό πλεονέκτημα της ευρωπαϊκής μας συμμετοχής, που είναι και ο λόγος για τον οποίο η Ελλάδα εντάχθηκε πρωίμως στην Ευρωπαϊκή Ένωση γιατί αυτό ήταν το όραμα του Κωνσταντίνου Καραμανλή, στρατιωτική ασφάλεια και δημοκρατία πριν από οτιδήποτε άλλο, λόγω της εμπειρίας του Κυπριακού και της δικτατορίας; Τι σήμαινε η στρατιωτική αποχώρηση από το ΝΑΤΟ και πότε επανήλθαμε στο καθεστώς που είχαμε το 1974; Μπορώ να σας πω χωρίς καμία αμφιβολία, ποτέ.

Έχω διαπραγματευτεί με επιμονή και κόπο τη νέα δομή διοίκησης και τη νέα δομή δυνάμεων του ΝΑΤΟ το πρώτο εξάμηνο του 2011, πριν πω τη φράση όταν έφυγα από το Υπουργείο Εθνικής Αμύνης τον Ιούνιο του 2011 για να ορκιστώ υπουργός Οικονομικών: «*φεύγω από το Υπουργείο Αμύνης για να πάω στον πραγματικό πόλεμο*». Αλλά πριν πάω στον πραγματικό πόλεμο της οικονομίας, είχα ασχοληθεί πολύ με τον **σχεδιασμό ενός ενδεχόμενου πολέμου** που θα ενέπλεκε το ΝΑΤΟ, το οποίο είχε ανάγκη από ένα άλλο δόγμα, καθώς ήταν ακόμα η εποχή της προσέγγισης με τη Ρωσία, δεν είχε μεσολαβήσει η προσάρτηση της Κριμαίας και ο Πρόεδρος Μεντβέντεφ ήταν ο επίτιμος προσκεκλημένος στη Σύνοδο Κορυφής του ΝΑΤΟ της Λισαβόνας το 2010 και γνωρίζω, από προσωπική εμπειρία, ποιος είναι ο πραγματικός συσχετισμός δυνάμεων στο ΝΑΤΟ.

Άρα, έχει πάρα πολύ μεγάλη σημασία να απαντήσουμε σε τέτοιου είδους ερωτήματα, γιατί από αυτά, δηλαδή από το ζητούμενο το πολιτικό και το ιστορικό, εξαρτάται και ο σχεδιασμός και εξαρτάται στην πραγματικότητα και η δομή δυνάμεων και η δομή διοίκησης. Άρα έχει πάρα πολύ μεγάλη σημασία να διαμορφώσουμε τους όρους ενός σοβαρού, ουσιώδους, εν ιστορική επιγνώσει δημοσίου διαλόγου, ο οποίος ορθά –και συγχαίρω και το ΕΛΙΑΜΕΠ και το Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών– πρέπει να ξεκινήσει ως διάλογος ακαδημαϊκός στο πλαίσιο του οποίου, και τηρουμένης της δεοντολογίας του ακαδημαϊκού διαλόγου, μπορούν και πρέπει να ειπωθούν πολλά πράγματα προκειμένου να διευκολυνθεί ο διάλογος με τη στρατιωτική ηγεσία, να ενθαρρυνθεί να εκφέρει την άποψή της με τον επαγγελματισμό και την ικανότητα που διαθέτει, το απόθεμα γνώσης και εμπειρίας που έχει, και μετά αυτό θα μεταφερθεί στο εσωτερικό του θεσμικού μας συστήματος, στην κυβέρνηση και στις σχέσεις της κυβέρνησης με την αντιπολίτευση, συμπεριλαμβανομένης βεβαίως της λειτουργίας της Βουλής που είναι το forum αυτών των ευρύτερων συναινέσεων και συναντιλήψεων που πρέπει να διαμορφώσουμε εάν έχουμε πράγματι συνείδηση του γεγονότος ότι **ο κόσμος αλλάζει επιτακτικά και απαιτητικά**.

***

Λ. Τσούκαλης: Να ευχαριστήσω τον Ευάγγελο Βενιζέλο για αυτή την εξαιρετικά πλούσια, περιεκτική, ενδιαφέρουσα ομιλία, στην οποία παρουσίασε τη μεγάλη εικόνα, αλλά ταυτόχρονα δεν δείλιασε από το να παρουσιάσει εξαιρετικά ευαίσθητα θέματα. Το έκανε αυτό με τον πολύ γνωστό κομψό του τρόπο. Θα ήθελα να κάνω δύο πολύ σύντομες ερωτήσεις, νομίζω ότι έχουμε ακόμα άλλα πέντε λεπτά περίπου.

Πρώτη ερώτηση, πώς διαμορφώνει τη στρατηγική της μία χώρα όπως η Ελλάδα, μικρού ή μεσαίου μεγέθους τουλάχιστον, σε ένα διεθνές περιβάλλον στο οποίο τα δύο κύρια χαρακτηριστικά σήμερα είναι η αστάθεια και η αβεβαιότητα; Σε ένα διεθνές περιβάλλον στο οποίο κύριο συστατικό στοιχείο, από ό,τι φαίνεται, της εξωτερικής πολιτικής του ηγέτη της Δύσης είναι η μη προβλεψιμότητα. Αυτή είναι η πρώτη ερώτηση.

Η δεύτερη είναι, εφόσον αρχίζει και παίρνει ολοένα και μεγαλύτερες διαστάσεις η συζήτηση για μία ευρωπαϊκή αμυντική συνεργασία εντός της Ατλαντικής Συμμαχίας, που κάποια στιγμή –ήδη το κάνει αναπόφευκτα– θέτει

σοβαρά διλήμματα και δύσκολες επιλογές μεταξύ της Ευρωπαϊκής και της Ατλαντικής διάστασης, τι θέση θα μπορεί να πάρει η δική μας χώρα;

Ευ. Βενιζέλος: Το ζήτημα της ευρωπαϊκής αμυντικής συνεργασίας μάς απασχολεί επί δεκαετίες. Έχω προσωπικά μετάσχει σε πάρα πολλές συζητήσεις και πρωτοβουλίες, ακόμη και συζητήσεις επιχειρησιακού χαρακτήρα και έχω καταλήξει σε ορισμένα συμπεράσματα που για εμένα δεν είναι απλώς βιωματικά, θα μου επιτρέψετε να πω ότι αγωνίζομαι να τα θεωρητικοποιήσω. Δεν υπάρχει άμεση προοπτική μίας ευρωπαϊκής αμυντικής συνεργασίας. Άλλωστε η συζήτηση είναι προσαρμοσμένη στην πραγματικότητα στην ευρωπαϊκή αμυντική βιομηχανική συνεργασία. Ακόμη και στο πεδίο αυτό, της αμυντικής βιομηχανικής συνεργασίας, συμπεριλαμβανομένων και των διπλής χρήσης προϊόντων, οι εξελίξεις είναι πολύ αργές, αντιφατικές πολύ συχνά, διότι υπάρχει η ενεργός αμερικανική και βρετανική παρουσία, την οποία δεν μπορούμε να την υποτιμάμε, αλλά και ο ενδοευρωπαϊκός ανταγωνισμός είναι πάρα πολύ ισχυρός.

Ως εκ τούτου, βεβαίως, μπορούν να γίνουν πολύ μεγάλα βήματα στο πεδίο της ευρωπαϊκής αμυντικής βιομηχανικής συνεργασίας και σίγουρα εμείς πρέπει να κάνουμε πολύ μεγάλα βήματα στο πεδίο της εθνικής αμυντικής βιομηχανίας και, αν μη τι άλλο, στο πεδίο της εθνικής αμυντικής βιομηχανικής προστιθέμενης αξίας όταν οργανώνουμε τις αμυντικές μας προμήθειες, χωρίς να παραβιάζουμε το Ενωσιακό Δίκαιο, στο πλαίσιο των προβλέψεων του Δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Αλλά αυτό που λέγεται ευρωπαϊκός στρατός, που μπορεί να είναι μονάδες μεγέθους μισής ελληνικής μεραρχίας, δεν αποτελεί απάντηση στο πρόβλημα της ευρωπαϊκής ασφάλειας ή πολύ περισσότερο στο πρόβλημα της δυτικής στρατηγικής και της δυτικής ασφάλειας, δεν γίνεται έτσι.

Θα μπορούσα να πω πάρα πολλά, θα πω το ουσιώδες: η Ευρώπη χωρίς τις Ηνωμένες Πολιτείες δεν μπορεί να προσφέρει στον εαυτό της αντιπυραυλική ασπίδα, δεν μπορεί να προσφέρει στον εαυτό της πυρηνικά όπλα αποτροπής. Ο αριθμός των ενεργών πυρηνικών κεφαλών στον κόσμο μας δίνει μία εικόνα, μέσα στην οποία η Ευρώπη, συμπεριλαμβανομένων των βρετανικών κεφαλών, είναι πολύ μικρή. Διότι, όπως ξέρετε, οι γαλλικές κεφαλές είναι εθνικό asset και δεν εντάσσονται στο ΝΑΤΟϊκό σχεδιασμό, ποτέ δεν επέστρεψε η Γαλλία του Ντε Γκωλ στον πυρηνικό σχεδιασμό του ΝΑΤΟ. Ο Γάλλος Υπουργός Αμύνης κατεβάζει το ταμπελάκι του και φεύγει όταν αρχίζει η συζήτηση του πυρηνικού σχεδιασμού και ως εκ τούτου ένα άθροισμα περίπου 400 πυρηνικών κεφαλών, συμπεριλαμβανομένων των βρετανικών, έχει να αντιμετωπίσει την απειλή των περίπου 4.700 ρωσικών πυρηνικών κεφαλών, τις οποίες επικαλείται με πολύ

μεγάλη ευκολία, ευκαίρως ακαίρως, ο Πρόεδρος Πούτιν και ο πρώην Πρόεδρος Μεντβέντεφ.

Από την άλλη μεριά, πραγματική κίνηση αμφισβήτησης του ΝΑΤΟ ποτέ δεν έχει κάνει η Ευρωπαϊκή Ένωση, για αυτό και οι μεγάλες ευρωπαϊκές επιχειρήσεις γίνονται με τα μέσα, με τα capabilities του ΝΑΤΟ οι περισσότερες, οι κρισιμότερες. Άλλωστε το αντίθετο θα ήταν το εφαλτήριο ή η κερκόπορτα προκειμένου να αμφισβητηθεί η αμερικανική συμμετοχή και ηγεμονία στο ΝΑΤΟ, η οποία από πλευράς δαπανών ως αθροίσματος των εθνικών δαπανών και από πλευράς διαθέσιμων δυνάμεων είναι συντριπτικά ασύμμετρη, διότι οι Ηνωμένες Πολιτείες καλύπτουν ένα ποσοστό που υπερβαίνει το 80% της συνολικής δύναμης, με οποιονδήποτε τρόπο και αν τη μετρήσει κανείς. Ως εκ τούτου υπάρχει ένα ζήτημα το οποίο δεν μπορούμε να το λύσουμε αν δεν το συζητάμε με τον ρεαλισμό και την επίγνωση που απαιτείται.

Τώρα αυτό μεταφέρεται και ως απάντηση στο πρώτο ερώτημα, το οποίο είναι το υπαρξιακό ερώτημα τι θα κάνει η Ευρώπη. Νομίζω ότι έχει πάρα πολύ μεγάλη σημασία να κάνουμε αυτό το οποίο ιστορικά οφείλουμε να κάνουμε, δηλαδή να πείσουμε ότι η Ευρώπη είναι κρίσιμη για την αμερικανική ασφάλεια. Η γη είναι στρογγυλή άμα δούμε τον χάρτη. Καταλαβαίνουμε ίσως γιατί μιλά για τη Γροιλανδία ο Πρόεδρος Τραμπ; Γιατί μιλά για τον Καναδά; Δεν παριστάνω τον γεωγράφο, ούτε τον θεωρητικό της γεωπολιτικής, αλλά νομίζω ότι μπορώ να διαβάζω τον χάρτη. Στο γραφείο του Υπουργού Εθνικής Αμύνης υπάρχει πάντα ένας πολύ μεγάλος χάρτης που αποτυπώνει το FIR Αθηνών και τον υποκείμενο χερσαίο και θαλάσσιο χώρο. Η αγαπημένη μου ερώτηση ήταν στην τυπολογία του ΙΜΟ: πού τελειώνει το Αιγαίο και πού αρχίζει η Ανατολική Μεσόγειος και όταν μιλάμε για Αιγαίο εννοούμε την Ανατολική Μεσόγειο και το αντίστροφο;

Άρα λοιπόν ανοίγοντας τον χάρτη στον Βερίγγειο πορθμό, βλέπεις τη Ρωσία και την Αλάσκα, αλλά μεταξύ της Αλάσκας και των άλλων αμερικανικών πολιτειών παρεμβάλλεται ο Καναδάς, και δίπλα στον Καναδά, στην ίδια σχεδόν γεωγραφική γραμμή, είναι η Γροιλανδία. Αντιλαμβάνεται προφανώς ο Πρόεδρος Τραμπ το πρόβλημα της αμερικανικής ασφάλειας σε σχέση με τη ρωσική απειλή, μέσω της Γροιλανδίας σε πολύ μεγάλο βαθμό και όχι σε σχέση με την Ευρώπη που είναι γεωγραφικά πίσω από τη ρωσική ομοσπονδία, αλλά αυτά έρχονται στην κυκλική γη και ενώνονται, δηλαδή ο χάρτης διαβάζεται και από αριστερά προς τα δεξιά και από δεξιά προς τα αριστερά.

Πρέπει η Ευρωπαϊκή Ένωση να μπορεί να «εκπροσωπείται νομίμως» με πειστικότητα και να μιλήσει με την αμερικανική ηγεσία και να εξηγήσει γιατί

υπάρχει ένα κοινό ζητούμενο που λέγεται δυτική ασφάλεια και γιατί για την αμερικανική ασφάλεια είναι κρίσιμη η Ευρώπη και δεν αποτελεί μία προσφορά, μία γενναιοδωρία των Ηνωμένων Πολιτειών προς την Ευρώπη, η ενασχόληση με τη γηραιά ήπειρο. Σας ευχαριστώ πολύ.

Αντιστράτηγος ε.α. Ιπ. Δασκαλάκης: Μία ερώτηση. Προέρχομαι από τον πρώην στρατιωτικό χώρο, στρατιωτικός. Συμφωνώ με τις επισημάνσεις. Το σημαντικό για εμένα το είπατε στο τέλος, χρειαζόμαστε διάλογο στρατιωτικής και πολιτικής ηγεσίας. Υπάρχει μία εντύπωση, προσωπική μου άποψη, ότι αυτός ο διάλογος μέχρι τώρα δεν ήταν πραγματικός, δεν ήταν ειλικρινής, δεν ήταν σε βάθος. Είναι αλήθεια κατά τη γνώμη σας και τι μπορούμε να κάνουμε για να γίνει πιο ζωντανός; Ευχαριστώ.

Ευ. Βενιζέλος: Στρατηγέ μου, αυτό εξαρτάται από την ποιότητα της φυσικής ηγεσίας, της εκάστοτε φυσικής ηγεσίας των ενόπλων δυνάμεων. Μία ηγεσία των ενόπλων δυνάμεων, Αρχηγοί των Επιτελείων και Επιτελείς οι οποίοι έχουν αυτοπεποίθηση, γνώση, βαρύτητα, στοχαστικότητα, που ξέρουν τις απώτερες επιπτώσεις αυτού που λένε, θα πείσει ή πάντως θα προβληματίσει την πολιτική ηγεσία. Άρα βεβαίως πρέπει να γίνει αυτό, στρατιωτικός σύμβουλος της πολιτείας είναι η ηγεσία των ενόπλων δυνάμεων, ο Επιχειρησιακός Διοικητής είναι ο εκάστοτε Αρχηγός του ΓΕΕΘΑ, οι Αρχηγοί των Επιτελείων διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο στη διοικητική Διοίκηση, αλλά και στην επιχειρησιακή αλυσίδα. Η εκάστοτε πολιτική ηγεσία, η δημοκρατικά νομιμοποιημένη, γνωρίζει ότι έχει τους κατάλληλους ανθρώπους απέναντί της, και έχει, γιατί η ποιότητα είναι εξαιρετική, που μπορούν μετά λόγου γνώσεως να παρουσιάσουν τα ζητήματα, όχι συγκυριακά, ούτε σημειακά, αλλά με το στρατηγικό βάθος που απαιτείται.

ΑΝΑΓΟΡΕΥΣΗ ΣΕ ΕΠΙΤΙΜΟ ΔΙΔΑΚΤΟΡΑ
ΤΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΚΑΙ
ΜΕΣΩΝ ΜΑΖΙΚΗΣ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗΣ ΤΗΣ ΣΧΟΛΗΣ
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ **ΓΙΑΝΝΗ ΜΠΑΚΟΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ**
ΚΡΙΤΙΚΟΥ ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΟΥ
ΔΗΜΟΣΙΟΓΡΑΦΟΥ

Την 29η Ιανουαρίου 2025, ημέρα Τετάρτη και ώρα 19.00, στη Μεγάλη Αίθουσα του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, αναγορεύθηκε επίτιμος διδάκτωρ του Τμήματος Επικοινωνίας και Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης της Σχολής Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών ο κύριος **Γιάννης Μπακογιαννόπουλος**, κριτικός κινηματογράφου, δημοσιογράφος.

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

***** Προσφώνηση από τον Πρύτανη του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, Καθηγητή κύριο Γεράσιμο Σιάσο.

* Παρουσίαση του έργου και της προσωπικότητας του τιμωμένου από την Καθηγήτρια του Τμήματος Επικοινωνίας και Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης κυρία Εύα Στεφανή.

* Αναγόρευση του τιμωμένου:
Ανάγνωση των κειμένων του Ψηφίσματος του Τμήματος, της Αναγόρευσης και του Διδακτορικού Διπλώματος από την Πρόεδρο του Τμήματος Επικοινωνίας και Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης, Καθηγήτρια κυρία Ελισάβετ Τσαλίκη.
Περιένδυση του τιμωμένου με την τήβεννο της Σχολής από τον Κοσμήτορα της Σχολής Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών, Καθηγητή κύριο Νικόλαο Ηρειώτη.

* Ομιλία του τιμωμένου, κυρίου Γιάννη Μπακογιαννόπουλου, με τίτλο: «Το αίνιγμα της Κριτικής».

Ο ΕΠΙΣΗΜΟΣ ΕΟΡΤΑΣΜΟΣ ΤΗΣ ΗΜΕΡΑΣ
ΤΩΝ ΤΡΙΩΝ ΙΕΡΑΡΧΩΝ
ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ

Την 30^{η} Ιανουαρίου 2025, ημέρα Πέμπτη και ώρα 13.00, στη Μεγάλη Αίθουσα του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, πραγματοποιήθηκε ο επίσημος εορτασμός της ημέρας **των Τριών Ιεραρχών και της Ελληνικής Παιδείας**.

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

***** Προσφώνηση από τον Πρύτανη του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, Καθηγητή κύριο Γεράσιμο Σιάσο.

* Ομιλία της Καθηγήτριας του Τμήματος Κοινωνικής Θεολογίας και Θρησκειολογίας, κυρίας Κίρκης Κεφαλέα, με τίτλο: «**Ο Άγιος Γρηγόριος ο Θεολόγος και το ποιητικό του έργο (328-390)**».

Ο Χορός Ψαλτών «Οι Μαΐστορες της Ψαλτικής Τέχνης» απέδωσε Αρμόδιους Ύμνους υπό τη χοραρχία του Καθηγητή κυρίου Αχιλλέα Χαλδαιάκη, μέλους του Συμβουλίου Διοίκησης του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

ΓΕΡΑΣΙΜΟΥ ΣΙΑΣΟΥ
Καθηγητή και Πρύτανη του ΕΚΠΑ

ΠΡΟΣΦΩΝΗΣΗ

Σήμερα τιμούμε τη μνήμη των Τριών Ιεραρχών –του Μεγάλου Βασιλείου, του Γρηγορίου του Θεολόγου και του Ιωάννη του Χρυσοστόμου–, που μέσα από τη ζωή και το έργο τους ενσάρκωσαν τις χριστιανικές αξίες και ανέδειξαν την ουσία και τη δύναμη των Ελληνικών Γραμμάτων.

Η καθιέρωση της γιορτής τους από την Πανεπιστημιακή Σύγκλητο του Πανεπιστημίου Αθηνών το 1842 **ως ημέρας των Ελληνικών Γραμμάτων και της Παιδείας** υπογραμμίζει τη διαχρονική αναγνώριση της συμβολής τους στην καλλιέργεια του πνεύματος και την πρόοδο της κοινωνίας.

Οι τρεις Μεγάλοι Πατέρες της Ορθοδοξίας δεν υπήρξαν μόνο ακαταγώνιστοι γνώστες και κήρυκες της χριστιανικής πίστης αλλά και άνδρες εξαιρετικής ελληνικής παιδείας. Ο Μέγας Βασίλειος, υιός δασκάλου των Ελληνικών, έλαβε τα πρώτα γράμματα από τον πατέρα του και συνέχισε τις σπουδές του κοντά στον σπουδαίο ρήτορα Λιβάνιο. Στη συνέχεια, ο Βασίλειος φοίτησε επί τέσσερα χρόνια στη Φιλοσοφική Σχολή των Αθηνών, σπουδάζοντας ρητορική, φιλοσοφία, αστρονομία, γεωμετρία, ιατρική και άλλες επιστήμες, μαζί με τον φίλο και συμφοιτητή του, Γρηγόριο τον Ναζιανζηνό.

Οι δύο τους μαθήτευσαν στους επιφανείς δασκάλους Ιμέριο και Προαιρέσιο και διακρίθηκαν τόσο πολύ στα γράμματα, ώστε τους προτάθηκε να σταδιοδρομήσουν ως καθηγητές στη Σχολή των Αθηνών. Ωστόσο, και οι δύο αρνήθηκαν, επιλέγοντας τον δρόμο της αφοσίωσης στον Χριστό. Αντίστοιχα, ο Ιωάννης Χρυσόστομος, ο νεότερος από τους τρεις, και μαθητής επίσης του Λιβανίου, φοίτησε στη Θεολογική Σχολή της Αντιόχειας, όπου εκπαιδεύτηκε στη χριστιανική θεολογία από τους Καρτέριο και Διόδωρο.

Οι σπουδές όπλισαν τους Τρεις Πατέρες με μοναδική παιδεία, βαθιά γνώση και εξαιρετική καλλιέργεια του νου και της γλώσσας. Η προσπάθειά τους να συνδυάσουν τις ελληνικές σπουδές με τη χριστιανική πίστη οδήγησε σε μια υπέρβαση: δεν υιοθέτησαν τις αρχές της κατά κόσμον ζωής των Ελλήνων, αλλά αξιοποίησαν τον ορθό λόγο ως εργαλείο που υποτάσσεται στις επιταγές του θείου λόγου. Με αυτόν τον τρόπο πέτυχαν την ενσωμάτωση του Ελληνισμού

στην Ορθόδοξη πίστη, θέτοντας τις βάσεις για το ελληνοχριστιανικό ιδεώδες, που συνεχίζει να εμπνέει τον πολιτισμό μας έως σήμερα.

Η παράδοση της σύνθεσης των ελληνικών γραμμάτων, της θεολογίας και της χριστιανικής διδασκαλίας συνεχίστηκε δυναμικά στο Βυζάντιο. Εξέχουσες προσωπικότητες, όπως ο Πατριάρχης Φώτιος, ο Επίσκοπος Αρέθας και ο Ευστάθιος Θεσσαλονίκης, υπήρξαν ταυτόχρονα μεγάλοι θεολόγοι και λαμπροί φιλόλογοι, αφήνοντας ανεξίτηλο το στίγμα τους στα ελληνικά γράμματα και την παιδεία.

Φτάνοντας στον Νεοελληνικό Διαφωτισμό, βλέπουμε ότι η σύζευξη της ελληνικής παιδείας με την ορθόδοξη πίστη ενισχύθηκε από σπουδαίες μορφές της Εκκλησίας, όπως ο Ευγένιος Βούλγαρης, ο Νεόφυτος Δούκας, που ανέδειξε τον Θουκυδίδη, ο Άνθιμος Γαζής, ο Κωνσταντίνος Οικονόμος και ο Νεόφυτος Βάμβας. Αυτές οι μορφές του Νέου Ελληνισμού υπήρξαν φορείς μιας μοναδικής παράδοσης, όπου η ελληνική παιδεία και η ορθόδοξη διδασκαλία συνυπήρχαν και αλληλοσυμπληρώνονταν, αποτελώντας το θεμέλιο του πνευματικού μας πολιτισμού.

Στον συγκερασμό του ελληνισμού με τον χριστιανισμό το Πανεπιστήμιο Αθηνών απέκτησε έναν κομβικό ρόλο, με βάση τη διδασκαλία του Κωνσταντίνου Παπαρρηγόπουλου στη Φιλοσοφική Σχολή. Ο Παπαρρηγόπουλος ήταν ο πρώτος καθηγητής Ιστορίας ο οποίος εισήγαγε την Ενιαία Ιστορία του Ελληνικού Έθνους στο πανεπιστημιακό πρόγραμμα, τη δεκαετία 1850, συγκροτώντας μια συνεκτική εθνική ιστορία. Η σύνδεση ελληνισμού-χριστιανισμού αποτελούσε βασικό συστατικό της εθνικής ταυτότητας καθώς συνέβαλε στη μετατροπή του ιδρύματος στο «*κράτιστον εργαστήριον τής προς την πατρίδα αφοσιώσεως πάσης ελληνικής γενεάς*».

Την ιστορική αυτή συνάντηση, των ελληνικών γραμμάτων, της ελληνικής παιδείας και του χριστιανισμού, η οποία προσδιορίζει τον ελληνισμό από τον 4ο αιώνα έως σήμερα, εκφράζει συμβολικά στο Πανεπιστήμιό μας η ύπαρξη των δύο λαβάρων: της Αθηνάς και των Τριών Ιεραρχών· ο ελληνισμός που συμβαδίζει με τον χριστιανισμό.

Η διδασκαλία των Τριών Ιεραρχών εξακολουθεί να μας καθοδηγεί σε θέματα ουσίας της Παιδείας, και από το φωτεινό τους παράδειγμα εμπνέεται σήμερα το πρώτο και μεγαλύτερο Πανεπιστήμιο της χώρας, το Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, ως ο κατεξοχήν κορυφαίος θεσμός της Δημόσιας Εκπαίδευσης.

Έχοντας ως αφετηρία τη ρήση του Ιωάννου του Χρυσοστόμου, που ορίζει την Παιδεία ως «*μετάληψη αγιότητος*», αναγνωρίζουμε τη βαθιά σημασία της

εκπαίδευσης ως τη βάση της πνευματικής και κοινωνικής εξέλιξης, που διαμορφώνει το μέλλον με σταθερά βήματα προόδου. Οι διεθνείς διακρίσεις και η καθιέρωση του Ιδρύματός μας ανάμεσα στα κορυφαία ακαδημαϊκά ιδρύματα του κόσμου αποτελούν τεκμήριο της δέσμευσής μας για αριστεία και πρωτοπορία.

Η επιτυχία αυτή αποτελεί αποτέλεσμα μιας συλλογικής προσπάθειας, που φέρνει φοιτητές, διδάσκοντες και εργαζομένους κοντά σε έναν κοινό στόχο: τη λειτουργία ενός Πανεπιστημίου εξωστρεφούς, καινοτόμου και ισχυρού στον διεθνή ακαδημαϊκό χάρτη.

Το Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών **τιμά** σήμερα τη μνήμη των Τριών Μεγάλων Ιεραρχών και Πατέρων της Ορθοδοξίας, **τιμά** την Ελληνική Παιδεία και τα Ελληνικά Γράμματα.

Δίδοντας τον λόγο στη σημερινή εκλεκτή ομιλήτρια, καθηγήτρια του Τμήματος Κοινωνικής Θεολογίας και Θρησκειολογίας, κ. **Κίρκη Κεφαλέα**, η οποία θα αναπτύξει το θέμα: **«Ο Άγιος Γρηγόριος ο Θεολόγος και το ποιητικό του έργο»**, θα ήθελα να ευχηθώ ολόψυχα σε όλες και όλους χρόνια πολλά, με υγεία και δύναμη για την ευόδωση του εκπαιδευτικού και ερευνητικού έργου μας!

ΚΙΡΚΗΣ ΚΕΦΑΛΕΑ
Καθηγήτριας του Τμήματος Κοινωνικής Θεολογίας και Θρησκειολογίας του ΕΚΠΑ

ΟΜΙΛΙΑ ΜΕ ΘΕΜΑ:
«Ο ΑΓΙΟΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΘΕΟΛΟΓΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΠΟΙΗΤΙΚΟ ΤΟΥ ΕΡΓΟ (328-390)»

Σεβαστέ Εκπρόσωπε του Μακαριωτάτου Αρχιεπισκόπου Αθηνών κ.κ. Ιερώνυμου, Σεβασμιώτατε Μητροπολίτη Κρήνης κ. Κύριλλε,
Σεβασμιώτατε Μητροπολίτη Περιστερίου κ. Γρηγόριε,
Αξιότιμε κ. Πρύτανη,
Αξιότιμε κ. Αναπληρωτή Πρόεδρε του Συμβουλίου Διοίκησης,
Αξιότιμα Μέλη του Συμβουλίου Διοίκησης του Ιδρύματος,
Αξιότιμοι κ. Αντιπρυτάνεις,
Σεβαστοί Πατέρες,
Αξιότιμοι κ. Κοσμήτορες και Πρόεδροι των Τμημάτων των Σχολών,
Αξιότιμοι κ. Ομότιμοι Καθηγητές,
Αγαπητές και αγαπητοί Συνάδελφοι,
Αγαπητές φοιτήτριες και αγαπητοί φοιτητές,
Κυρίες και κύριοι,

Το ΕΚΠΑ έχει καθιερώσει εδώ και χρόνια να γιορτάζει τη μνήμη των Τριών Ιεραρχών, εκφράζοντας έτσι τη βαθύτατη ευγνωμοσύνη του σε αυτές τις τρεις σπουδαίες προσωπικότητες που πρόσφεραν, με τα ελληνοχριστιανικά τους ιδεώδη, τόσα πολλά στην ελληνική μας παιδεία αλλά και γενικότερα στην πνευματική ζωή του τόπου μας. Το Πανεπιστήμιο Αθηνών τιμά επί σειρά ετών τους τρεις μεγάλους διδασκάλους, το έργο τους, τη δράση τους, αλλά και το ήθος τους, αναγνωρίζοντας την ανεκτίμητη προσφορά τους. Η συμβολή τους ήταν καθοριστική στη σύζευξη του Ελληνισμού με την Ορθοδοξία.

Με χαρά ανταποκρίθηκα στην τιμητική πρόσκληση να εκφωνήσω κατά τον σημερινό εορτασμό της μνήμης των Τριών Ιεραρχών και της ημέρας της Ελληνικής Παιδείας ομιλία με ένα θέμα που θα αφορά στο πολύ αξιόλογο και διαχρονικής αξίας ποιητικό έργο του Αγίου Γρηγορίου του Ναζιανζηνού του Θεολόγου.

Πολύ συνοπτικά λίγα λόγια για τον βίο και τη δράση του:

Ο Γρηγόριος ο Θεολόγος, ο Ναζιανζηνός, γεννήθηκε το έτος 329/330 μ.Χ. στο χωριό της Καππαδοκίας Αριανζώ, κοντά στην πόλη Ναζιανζό, ως πρωτότοκος γιος του επισκόπου της Ναζιανζού Γρηγορίου και της συζύγου του Νόννας,[1] η οποία απέκτησε το πρώτο της τέκνο ύστερα από πολλές ικεσίες και προσευχές.[2] Τη μόρφωσή του έλαβε ο Γρηγόριος πρώτα στην Καισάρεια της Καππαδοκίας, όπου γνωρίστηκε με τον Βασίλειο τον Μέγα, και στη συνέχεια, για σύντομο διάστημα, στην Αλεξάνδρεια. Κατόπιν συνέχισε τις σπουδές του στην Αθήνα για έξι χρόνια. Η φιλία του με τον Μέγα Βασίλειο ήταν διαρκής, στενή και καθοριστική στη μετέπειτα πορεία του. Μάλιστα ασκήτεψαν μαζί για ένα διάστημα μετά την Αθήνα, όταν επέστρεψαν στην Καππαδοκία.[3] Σε ηλικία των τριάντα έξι ετών χειροτονήθηκε διάκονος και στη συνέχεια πρεσβύτερος από τον πατέρα του. Το 379 ο Γρηγόριος Θεολόγος ανέλαβε Αρχιεπίσκοπος της Κωνσταντινούπολης και Πρόεδρος της Οικουμενικής Συνόδου, ενώ λίγο αργότερα, το 381, αναγκάστηκε να παραιτηθεί.[4] Επέστρεψε στην Καππαδοκία και έγινε ξανά Επίσκοπος της Ναζιανζού.[5] Πέρασε τα επόμενα χρόνια παλεύοντας με τους αιρετικούς αλλά και με σοβαρά προβλήματα υγείας. Ο Γρηγόριος ο Θεολόγος πέθανε γαλήνια στο οικογενειακό του κτήμα το 390.[6]

Είναι ο επιφανέστερος, ο «άριστος» θεολόγος της Εκκλησίας μετά τον Ευαγγελιστή Ιωάννη[7] και για αυτό ετιμήθη ως ένας χαρισματικός στη Θεολογία πατέρας. Η συνεισφορά του στη Θεολογία επηρέασε βαθύτατα και άλλες χριστιανικές Ομολογίες. Πέρα από τη μεγάλη του θεολογική προσφορά ήταν και ένας εξαίρετος ποιητής.

Η ποίηση του Γρηγορίου του Θεολόγου κατέχει εξέχουσα θέση στην ελληνική και χριστιανική γραμματεία. Ο Γρηγόριος, γνωστός κυρίως για την

---

1 Κωνσταντίνος Γ. Μπόνης, *Γρηγόριος ο Θεολόγος, Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως (329 - † 25 Ιανουαρίου 390/1). Βίος, έργα και διδασκαλία*, Αθήνα, 1982, σελ. 50.

2 Ό.π., σελ. 48.

3 Ό.π., σσ. 56-61.

4 Αθανάσιος Β. Γλάρος, «Η προσωπική συμβολή των μεγάλων Καππαδοκών πατέρων στη διαμόρφωση του πλαισίου της Β΄ Οικουμενικής Συνόδου», στο: Συλλογικό, *Επιστημονική Επετηρίς της Θεολογικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών*, τόμ. ΜΖ΄, Αθήνα, 2012, σελ. 413. Βλ. σχετική παραπομπή του συγγραφέα στο: Βλάσιος Φειδάς, *Εκκλησιαστική Ιστορία Α΄*, Αθήνα, 1994, σελ. 525-526, προσθέτοντας ότι «η σύνοδος αποδέχθηκε την παραίτηση κατά πλειοψηφία».

5 Κωνσταντίνος Γ. Μπόνης, *Γρηγόριος ο Θεολόγος, Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως (329 - † 25 Ιανουαρίου 390/1). Βίος, έργα και διδασκαλία*, ό.π., σσ. 118-119.

6 Ό.π., σσ. 120-121.

7 Στυλιανός Γ. Παπαδόπουλος, *Πατρολογία*, τόμ. Β΄: Ο τέταρτος αιώνας, Αθήνα, 1999², σελ. 495.

εκκλησιαστική του δράση και τη θεολογική του σκέψη, αξιοποίησε την ποίηση για να εμψυχώσει με διάκοσμο ποιητικό τον ποιμαντικό και θεολογικό του στοχασμό, αφήνοντας να διαγράφονται και τα βαθιά του συναισθήματα και οι εναγώνιοι προβληματισμοί του: «Εις μέγας δημιουργός Ποιητής […] μέγας στοχαστής και λογοτέχνης, άμα δε και λογοπλάστης, ήτο αδύνατον να αφήση την ποιητικήν Μούσαν αχρησιμοποίητον».[8] Με αυτά τα ενθουσιώδη λόγια εκθειάζει ο αείμνηστος Κωνσταντίνος Μπόνης, καθηγητής της Θεολογικής Σχολής, το έργο του Γρηγορίου του Θεολόγου. Το ποιητικό του έργο έχει μελετηθεί εκτενώς τόσο από Έλληνες όσο και από ξένους μελετητές.[9]

Ο Γρηγόριος ο Θεολόγος ξεκίνησε τη συγγραφική του δραστηριότητα με Επιστολές, από τις οποίες διασώθηκαν 244.[10] Οι επιστολές απευθύνονταν σε πρόσωπα οικεία που γνώριζε, και διακρίνονταν για την ειλικρίνεια, την ευθύτητα και αγάπη για τον άνθρωπο. Συνεπώς το ύφος κάθε φορά, ανάλογα με τα πρόσωπα και τις περιστάσεις, ήταν διαφορετικό. Γι' αυτό και ενέχει και το στοιχείο της «έκπληξης».

Από τη βυζαντινή παράδοση χαρακτηρίστηκε ως ο «χριστιανός Δημοσθένης» και ως ο «κλασσικός επί του εδάφους της χριστιανικής ρητορείας», κυρίως εξαιτίας των 45 διασωθέντων λόγων του, οι οποίοι διακρίνονται από αρχαία ρητορική έκφραση, με την υιοθέτηση μορφών έρρυθμου λόγου και λυρικών εξάρσεων και έντονων ποιητικών εικόνων. Σε αυτούς τους λόγους ο Γρηγόριος ανέπτυξε δογματικά θέματα με τρόπο πειστικό, ενώ στηλίτευσε τους αιρετικούς και τον Αυτοκράτορα Ιουλιανό με δριμύτητα.[11]

Αυτό όμως που τον έκανε ξεχωριστό ήταν η ποιητική του φύση, όπως ήδη αναφέραμε, η οποία ήταν διαποτισμένη από το πνεύμα του Ευαγγελίου.[12] Η ποιητική του γραφή ήταν επιβλητική με τη χρήση της αρχαϊκής γλώσσας και

---

8 Κωνσταντίνος Γ. Μπόνης, *Γρηγόριος ο Θεολόγος, Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως (329 - † 25 Ιανουαρίου 390/1). Βίος, έργα και διδασκαλία*, ό.π., σελ. 161.

9 Αναφέρουμε ως παράδειγμα την πλούσια ελληνόγλωσση και ξενόγλωσση βιβλιογραφία που παραθέτει ο Κωνσταντίνος Γ. Μπόνης στο προαναφερθέν σύγγραμμα *Γρηγόριος ο Θεολόγος, Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως (329 - † 25 Ιανουαρίου 390/1). Βίος, έργα και διδασκαλία*, ό.π., σσ. 17-21, ή ο Στυλιανός Γ. Παπαδόπουλος στην επίσης οικεία *Πατρολογία*, τόμ. Β΄: Ο τέταρτος αιώνας, ό.π., σσ. 525-529.

10 Στυλιανός Γ. Παπαδόπουλος, *Πατρολογία*, τόμ. Β΄: Ο τέταρτος αιώνας, ό.π., σελ. 519.

11 Ανδρέας Ιωάνν. Φυτράκης, «Το ποιητικόν έργον του Γρηγορίου του Ναζιανζηνού», στο: Συλλογικό, *Επίσημοι Λόγοι εκφωνηθέντες κατά το έτος 1966-1967*, τόμ. ΙΑ΄, Αθήνα, 1967, σσ. 152-153.

12 Ό.π., σελ. 153.

των προσωδιακών μέτρων, κάτι που τον έκανε να έχει θαυμαστές αλλά και επικριτές.[13]

Τα ποιητικά του έργα διαιρούνται σε α) Έπη, β) Επιτάφια και γ) σε Επιγράμματα:

Ο Γρηγόριος έγραψε 408 Έπη ή Ποιήματα. Συνέταξε τουλάχιστον 396 εκτενή και σύντομα ποιήματα. Ανάλογα με το περιεχόμενό τους 38 από αυτά είναι δογματικά, 40 είναι ηθικά, 107 είναι ιστορικά, ενώ 99 τα ονόμασε «Περί εαυτού» και 8 «Περί των ετέρων». 129 είναι Επιτάφια και 94 είναι Επιγράμματα.[14] Όλα περιλαμβάνονται στον 37ο και 38ο τόμο της έκδοσης της *Ελληνικής Πατρολογίας* του Migne. Ο διαχωρισμός εξυπηρετεί πρακτικούς σκοπούς,[15] διότι σε όλα διαπιστώνει ο μελετητής θέματα δογματικά, ηθικά και αυτοβιογραφικά.

Για το πότε ακριβώς έγραψε τα έπη ο Γρηγόριος δεν μπορεί κανείς να πει μετά βεβαιότητος. Το σίγουρο είναι ότι η ενασχόλησή του με την ποίηση είχε αρχίσει από νεαρή ηλικία – και ήταν συστηματική και όχι περιστασιακή ενασχόληση. Όσο για τα πολύ αξιόλογα επιτάφια και επιγράμματα γραμμένα σε ελεγειακό ύφος, αυτά τα έγραφε είτε αμέσως μετά τον θάνατο των αγαπημένων του προσώπων, στα οποία και τα αφιέρωνε, είτε το πολύ μετά από ένα έτος από τον θάνατό τους. Είναι αφιερωμένα σε συγγενικά και φιλικά πρόσωπα, όπου, λόγω του αναπότρεπτου της ανθρώπινης ζωής με ανθρώπινη ευαισθησία και πόνο, προβάλλει τα εξυμνούμενα πρόσωπα ως πρότυπα, εξαίροντας ταυτόχρονα την κατά Χριστόν ζωή.

Ποιήματα έγραψε πριν τη χειροτονία του ως Επισκόπου το 372, αλλά και μετά. Έχει πάντως επικρατήσει η άποψη ότι το μεγαλύτερο μέρος των ποιητικών του έργων το έγραψε κατά τα τελευταία έτη της ζωής του, και μάλιστα τα τελευταία επτά χρόνια (383-390)[16] καθώς βρισκόταν «εν συνεχεία πόνων, γήρα τε και ασθενεία καμπτόμενος»,[17] όταν αποσύρθηκε στη γενέθλια

---

[13] Παναγιώτης Κ. Χρήστου, *Ελληνική Πατρολογία*, τόμ., Δ: *Περίοδος θεολογικής ακμής, Δ΄ και Ε΄ αιώνες*, Κυρομάνος, Θεσσαλονίκη, 2010², σσ. 133-134.

[14] Παναγιώτης Κ. Χρήστου, «Εισαγωγή: Γρηγόριος ο Θεολόγος: Βίος, συγγράμματα, θεολογικαί αντιλήψεις», στο: Γρηγορίου Θεολόγου *Άπαντα τα έργα*, τόμ. 1: Λόγοι (προσωπικαί σχέσεις και εκκλ. διακονία), σελ. 35.

[15] Ό.π., σσ. 35-36.

[16] Βλ. επί παραδείγματι τη σχετική αναφορά του Κωνσταντίνου Γ. Μπόνη στο προαναφερθέν σύγγραμμα: *Γρηγόριος ο Θεολόγος, Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως (329 - † 25 Ιανουαρίου 390/1). Βίος, έργα και διδασκαλία*, ό.π., σελ. 156. Αναφέρουμε, εντούτοις, και την άποψη του Στυλιανού Γ. Παπαδόπουλου, ο οποίος αντιτίθεται στην άποψη ότι η πλειονότητα των ποιητικών κειμένων του Γρηγορίου συνεγράφη κατά τα τελευταία έτη της ζωής του (βλ. Στυλιανός Γ. Παπαδόπουλος, *Πατρολογία*, τόμ. Β΄: Ο τέταρτος αιώνας, ό.π., σελ. 519).

[17] Ανδρέας Ιωάνν. Φυτράκης, «Το ποιητικόν έργον του Γρηγορίου του Ναζιανζηνού», ό.π., σελ.

γη του, μακριά από τον κόσμο, αλλά μέσα στις πικρές του αναμνήσεις, σύμφωνα με τους βιογράφους του.[18]

Τα περισσότερα από αυτά έχουν τίτλο σχετικό με το περιεχόμενό τους, και αριθμούν περίπου 18.000 στίχους.[19] Στα Έπη συγκαταλέγεται και το θρησκευτικό δράμα *Χριστός Πάσχων*, το μοναδικής αξίας διασωθέν από τη βυζαντινή εποχή, η μοναδική χριστιανική τραγωδία, με πρόσωπα του δράματος τον Χριστό, τη Θεοτόκο, τον Ιωσήφ, τον Ιωάννη, τη Μαγδαληνή, τον Νικόδημο, με πλούσια χρήση χωρίων από την Αγία Γραφή, τα Απόκρυφα Ευαγγέλια καθώς και ολόκληρους στίχους ή θραύσματα στίχων από τραγωδίες του Ευριπίδη. Το δράμα ξεκινάει με την πορεία προς τον Γολγοθά και ολοκληρώνεται με την Ανάσταση, με διηγήσεις αγγέλων και θρήνους στο μεγαλύτερο μέρος του έργου. Για το δράμα αυτό οι γνώμες διίστανται, κατά πόσο ο συγγραφέας ήταν πράγματι ο Γρηγόριος ο Θεολόγος, μιας και μεταγενέστεροι μελετητές αμφισβήτησαν ότι ο *Χριστός Πάσχων* ήταν έργο δικό του.[20] Επικράτησε δηλαδή η άποψη ότι το δράμα αυτό γράφτηκε κατά τον 11ο ή 12ο αιώνα.[21]

Σχετικά με το περιεχόμενο των Επών του Γρηγορίου παρατηρούμε ότι στα δογματικά πραγματεύεται θέματα για τα τρία πρόσωπα της Αγίας Τριάδος, για τον κόσμο, τη θεία πρόνοια, τις νοερές ουσίες, την ψυχή, την ενανθρώπηση, γενικά την ορθόδοξη διδασκαλία, καταπολεμώντας τους αιρετικούς και εξαίροντας τη θεία ενανθρώπηση.[22]

Στα ηθικά του έπη περιλαμβάνονται ύμνοι εξαιρετικοί με ανώτερο θρησκευτικό λυρισμό και εκτενείς έμμετρες ομιλίες ή μελέτες σε διάφορα μέτρα και κάποτε σε μορφή διαλογική, καθώς και προτρεπτικοί λόγοι και αποφθέγματα. Σε αυτά τα έπη εξαίρονται οι χριστιανικές αρετές και καταδικάζονται οι διάφορες κακίες με δηκτικότητα. Σε ορισμένα ποιήματα

150.

18 Παναγιώτης Κ. Χρήστου, *Ελληνική Πατρολογία*, τόμ. Δ: Περίοδος θεολογικής ακμής, Δ΄ και Ε΄ αιώνες, ό.π., σσ. 116-117.

19 Ανδρέας Ιωάνν. Φυτράκης, «Το ποιητικόν έργον του Γρηγορίου του Ναζιανζηνού», ό.π., σελ. 155.

20 Χριστίνα Β. Δεδούση, *Ο ποιητής Γρηγόριος ο Θεολόγος. Λόγος εκφωνηθείς την 30ή Ιανουαρίου 1971 εις την αίθουσαν τελετών του Πανεπιστημίου*, Ιωάννινα, 1971, σελ. 14-15. Σημειωτέον ότι στα «αμφιβαλλόμενα» έργα του Γρηγορίου εντάσσει τον *Χριστό πάσχοντα* και ο Στυλιανός Γ. Παπαδόπουλος (όπως και η πλειονότητα των πηγών), στο: Στυλιανός Γ. Παπαδόπουλος, Πατρολογία Β΄, Αθήνα, 1999^2, σελ. 523.

21 Παναγιώτης Κ. Χρήστου, *Ελληνική Πατρολογία*, τόμ. Α΄: Περίοδος θεολογικής ακμής, Δ΄και Ε΄αιώνες, ό.π., σελ. 137.

22 Ιγνάτιος Σακαλής, «Εισαγωγή», στο: Γρηγορίου του Θεολόγου *Άπαντα τα έργα*, τόμ. 9, Θεσσαλονίκη, Πατερικαί Εκδόσεις «Γρηγόριος ο Παλαμάς», 1985, σσ. 7-12.

(2.000 στίχοι περίπου) εγκωμιάζεται ο παρθενικός και μοναχικός βίος, όπως και οι αρετές του πραγματικού μοναχού.[23]

Τα ιστορικά έπη του Γρηγορίου αποτελούν τις προσωπικές του εξομολογήσεις. Σε αυτά μιλάει για τον εαυτό του, τις σκέψεις, τις κρίσεις του για πρόσωπα και γεγονότα, ενώ ταυτόχρονα μέσα από αυτά διαφαίνεται η πολυσχιδής προσωπικότητά του και η βαθιά ορθόδοξη πίστη του.[24] Σε κάποια από αυτά ο Γρηγόριος στηλιτεύει ανάξιους επισκόπους μοχθηρούς, με σκοπό να παρεμποδίσει την καταστροφική τους δράση,[25] όπως στους παρακάτω στίχους από το Έπος «Εις εαυτόν και περί επισκόπων»:

«*Έπειτα χαλκός χρυσόν ημφιεσμένος,*
ή και χαμαιλέοντος έκστασις χρόας,
πώγων, κατηφές ήφος, αυχένος κλάσις,
φωνή βραχεία, πιστός εσκευασμένος,
νωθρόν βάδισμα, πάντα, πλην φρενός, σοφός»![26]

Εδώ ο Γρηγόριος καυτηριάζει κληρικούς με πολυτελείς αμφιέσεις και πομπώδεις λόγους, οι οποίοι ήταν ανίκανοι να προσφέρουν έργο. Καταφέρεται με δριμύτητα εναντίον όσων Επισκόπων και άλλων φαύλων ανθρώπων έβλεπε να θριαμβεύουν στη ζωή τους βλάπτοντας το κοινό καλό. Οι χαρακτηρισμοί του αντικατοπτρίζουν την εικόνα της εποχής, μίας εποχής που, όπως έγραφε κι ο ίδιος, «ήτις ανεδείκνυε μεν πνευματικάς και ηθικάς φυσιογνωμίας οικουμενικής ακτινοβολίας, αλλά δεν ήτο και αύτη, ως και πάσα δυστυχώς εποχή, απηλλαγμένη αδυναμιών και μικροτήτων».[27] Σίγουρα η προσωπική περιπέτεια που βίωσε με την παραίτησή του από τον θρόνο του Πατριαρχείου της Κωνσταντινουπόλεως καθώς και η σύγκρουσή του με φίλους του είχαν αφήσει μια γεύση απογοήτευσης. Αυτό που ενδιέφερε πρωτίστως τον Γρηγόριο δεν ήταν η συγκάλυψη της αλήθειας αλλά η αποκάλυψη της αλήθειας.[28]

Ο Γρηγόριος, σύμφωνα πάντα με τους μελετητές του, με τα ηθικά και ιστορικά του έπη και ιδιαίτερα με τα έμμετρα αυτοβιογραφικά, δημιούργησε

---

[23] Ανδρέας Ιωάνν. Φυτράκης, «Το ποιητικόν έργον του Γρηγορίου του Ναζιανζηνού», ό.π., σελ. 170.

[24] Ό.π., σσ. 175-176.

[25] Ό.π., σελ. 178.

[26] «Εις εαυτόν και περί επισκόπων», PG 37:1166.

[27] Ανδρέας Ιωάνν. Φυτράκης, «Το ποιητικόν έργον του Γρηγορίου του Ναζιανζηνού», ό.π., σελ. 180.

[28] Παναγιώτης Κ. Χρήστου, *Ελληνική Πατρολογία*, τόμ. Α΄: Περίοδος θεολογικής ακμής, Δ΄ και Ε΄αιώνες, ό.π., σσ. 115-116.

ένα νέο είδος ποίησης για την εποχή του, άγνωστο μέχρι τότε, τη λυρική θρησκευτική ποίηση, απόρροια της χριστιανικής διδασκαλίας.[29] Το υλικό αυτής της ποίησης αποτέλεσαν η αντίθεση πνεύματος-σαρκός, η αποστολή του ανθρώπου, ο αγώνας του κατά της αμαρτίας, η μετάνοια και η εξομολόγηση, η κρίση και η ανταπόδοση. Μέσα σε αυτά εντοπίζεται μια δραματική απολογία αλλά και η ευαισθησία της προσωπικότητας του Γρηγορίου, με έντονη εξομολογητική διάθεση, στα οποία διακρίνεται ένας βαθύς μελαγχολικός θρησκευτικός λυρισμός, όπως στον παρακάτω στίχο:

«[…] Ο πλους εν νυκτί, πυρσός ουδαμού, Χριστός καθεύδει»[30]

«Πορεύομαι σα να πλέει μες τη νύχτα η Εκκλησία, σε μία θάλασσα χωρίς κανένα φως, με τον Χριστό να κοιμάται…» Με άλλα λόγια, «ζούμε σε δύσκολες στιγμές», νομίζουμε πως ό,τι περνούμε είναι ό,τι πιο δύσκολο έχει συμβεί στην ανθρωπότητα, και νιώθουμε μόνοι, στίχοι αναμφίβολα διαχρονικής σημασίας, αφού ο Γρηγόριος, μέσα από τους στίχους του, αναζητεί «παρηγόρημα», όπως έγραψε ο ίδιος, για τους σωματικούς και ψυχικούς του πόνους. Στην ποίηση έβρισκε παρηγοριά και ανακούφιση, γι' αυτό και η ποίησή του χαρακτηριζόταν από μία αδιόρατη μελαγχολία, η οποία ωστόσο δεν γίνεται απόγνωση.[31] Λέει όμως ο Σεφέρης κάτι που ισχύει απόλυτα για τον Γρηγόριο τον Θεολόγο, ότι η ποίηση, «όσο απελπισμένη κι αν είναι, μας λυτρώνει κατά κάποιον τρόπο από την ταραχή των παθών».[32]

Η αυτοβιογραφία του, με τίτλο *Περί του εαυτού βίου*, είναι μία εξομολόγηση σε 1.949 ιαμβικούς τριμέτρους, η οποία ενέπνευσε τις *Εξομολογήσεις* του Αγίου Αυγουστίνου.[33] Μελετητές υποστηρίζουν ότι ο Γρηγόριος ήταν ο πρώτος που έγραψε στίχους αυτοβιογραφικούς. Σύμφωνα με την καθηγήτρια Χριστίνα Δεδούση, «ένα γνώρισμα του χαρακτήρα του, που προβάλλει από την αυτοβιογραφία του, είναι η φυγή στην οποία καταφεύγει σε κρίσιμα σημεία της ζωής του. Είναι πλασμένος μάλλον για τον μοναχικό στοχασμό παρά για την επαφή με την κοινωνική πραγματικότητα».[34]

---

[29] Ανδρέας Ιωάνν. Φυτράκης, «Το ποιητικόν έργον του Γρηγορίου του Ναζιανζηνού», ό.π., σσ. 182-183.

[30] Επιστολή 80ή, «Ευδοξίω ρήτορι», PG 37:153.

[31] Ανδρέας Ιωάνν. Φυτράκης, «Το ποιητικόν έργον του Γρηγορίου του Ναζιανζηνού», ό.π., σελ. 174.

[32] Γιώργος Σεφέρης, «Εισαγωγή στον Θ. Σ. Έλιοτ», στο: Γιώργος Σεφέρης, *Δοκιμές Α΄*, Αθήνα, Ίκαρος, 1992[6], σελ. 30.

[33] Χριστίνα Β. Δεδούση, *Ο ποιητής Γρηγόριος ο Θεολόγος. Λόγος εκφωνηθείς την 30ή Ιανουαρίου 1971 εις την αίθουσαν τελετών του Πανεπιστημίου*, ό.π., σελ. 16.

[34] Ό.π., σελ. 16.

Στο ποίημά του «Εις τα έμμετρα» ο Άγιος Γρηγόριος Θεολόγος εκθέτει τους λόγους για τους οποίους συνέθετε ποιήματα: Ο πρώτος λόγος ήταν η ανάγκη του (φύση ποιητική και προσωπικότητα θρησκευτική) να δοξολογήσει τον Θεό και να εκφράσει τις σκέψεις του εν συντομία. Ο δεύτερος λόγος που έγραφε ποίηση ήταν για να δώσει στους φίλους των γραμμάτων «τερπνόν και ωφέλιμον ανάγνωσμα» και για να διδάξει στους φιλομαθείς χριστιανούς νέους τις αλήθειες της πίστης και τις χριστιανικές αρετές, όχι μακρηγορώντας, όπως στις ομιλίες του, αλλά σε εύληπτη πυκνή ποιητική μορφή. Ο τρίτος λόγος ήταν και η ανάγκη του Γρηγορίου να αντικρούσει τον σύγχρονό του αιρετικό Απολλινάριο,[35] ο οποίος προσπαθούσε να διαδώσει τις αιρετικές του απόψεις. Με αυτό τον τρόπο, δηλαδή γράφοντας ποίηση, ο Γρηγόριος ο Θεολόγος αποδείκνυε ότι οι χριστιανοί δεν υστερούν των εθνικών στη λογοτεχνία.[36]

Εδώ θα πρέπει να επισημάνουμε ότι η ποίησή του δεν είναι άμοιρη της ποιμαντικής του δράσης, κατά την οποία πάλεψε και από το αξίωμά του ως Αρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως. Πιο συγκεκριμένα στην ποίησή του συναντάει κανείς το θέμα της αιωνιότητας και το αναπόφευκτο μα προσωρινό τέλος του ανθρώπου, τον θάνατο. Επιχειρεί να στρέψει τον άνθρωπο στην αιώνια αλήθεια. Σε άλλα του ποιήματα πάλι ο Γρηγόριος επιχειρεί να στρέψει την προσοχή του αναγνώστη στο ζήτημα της αμαρτίας, της μετάνοιας και της συγχώρεσης από τον Θεό. Δεν λείπουν από τα ποιήματά του η δύναμη της φιλίας και το πένθος του για τον θάνατο του Μεγάλου Βασιλείου. Άλλα ποιήματά του χαρακτηρίζονται από φιλοσοφικό στοχασμό για ζητήματα όπως η Θεία Πρόνοια. Πολλά από αυτά εκφράζουν μία εξομολόγηση της αγωνίας του για την ανθρώπινη μοίρα. Ο ποιητής στρέφεται προς τον εαυτό του και περιγράφει με λυρισμό και τρυφερότητα τον αγώνα της σκέψης του που ζητά την αλήθεια. Τέλος, ο Γρηγόριος συνέταξε ύμνους που δοξάζουν τον Θεό και που εκφράζουν την αφοσίωση σε Εκείνον, αλλά και ποιήματα ενδοσκοπικά, που αποκαλύπτουν την πνευματική του πάλη και την προσωπική αναζήτηση της αγιότητας. Πάνω από όλα όμως την ποίησή του, σύμφωνα με τη Δεδούση, την εννοεί ως «έναν εσωτερικό μονόλογο, μια παρηγοριά στην άχαρη ζωή του».[37]

---

[35] Οι περισσότεροι μελετητές επισημαίνουν εντόνως τη χρήση της ποίησης από τον Γρηγόριο ως μέσου, μεταξύ άλλων, στηλίτευσης αιρετικών διδασκαλιών, όπως ο Ανδρέας Ιωάνν. Φυτράκης (βλ. «Το ποιητικόν έργον του Γρηγορίου του Ναζιανζηνού», ό.π., σελ. 166-167) και ο Βασίλειος Δ. Φανουργάκης (βλ. «Η ποίηση του Αγίου Γρηγορίου Θεολόγου», *Γρηγόριος ο Παλαμάς*, τχ. 740, Νοέμβριος-Δεκέμβριος 1999, σελ. 964).

[36] Χριστίνα Β. Δεδούση, *Ο ποιητής Γρηγόριος ο Θεολόγος. Λόγος εκφωνηθείς την 30ή Ιανουαρίου 1971 εις την αίθουσαν τελετών του Πανεπιστημίου*, ό.π., σελ. 16.

[37] Ό.π., σελ. 17.

Το περιεχόμενο των ποιημάτων είναι χριστιανικό, οι μορφές όμως πηγάζουν από την ελληνική ποίηση των κλασικών και των ελληνιστικών χρόνων. Πρότυπά του για την ελεγειακή και ιαμβική ποίηση είναι ο Όμηρος, ο Θέογνις, ο Ευριπίδης. Πολλές είναι και οι αναφορές στον Ησίοδο, τον Αρχίλοχο, τη Σαπφώ, τον Πίνδαρο, τον Σοφοκλή, τον Αριστοφάνη.

Εκτός όμως από το θεολογικό και φιλοσοφικό περιεχόμενο της ποίησής του, ξεχωριστή θέση κατέχει και η ιδιότυπη γλώσσα που χρησιμοποιεί ο Γρηγόριος καθώς και το εξαιρετικής ποιότητας ύφος, ενώ πολλοί από τους στίχους του περιέχουν και έντονο διδακτικό-απολογητικό χαρακτήρα.

Η ποιητική γλώσσα του Γρηγορίου συνδυάζει την κλασική ελληνική παράδοση με χριστιανικά στοιχεία. Οι στίχοι του είναι γραμμένοι σε έμμετρο λόγο, κυρίως σε δακτυλικό εξάμετρο, εναρμονισμένοι με το ύφος των αρχαίων Ελλήνων ποιητών. Από τα πιο ενδιαφέροντα χαρακτηριστικά της ποίησής του είναι η χρήση ομηρικών και κλασικών λέξεων σ' ένα πλαίσιο χριστιανικό. Ορισμένες φορές αλλάζει και τη σημασία κλασικών λέξεων, για να υπηρετήσει τους σκοπούς του ή δημιουργεί λέξεις νέες για να περιγράψει με ασφάλεια τις ιδέες του. Η αρχαιοπρέπεια της ποίησης του Ναζιανζηνού οφείλεται και στην έμπρακτη απάντηση στο διάταγμα του Ιουλιανού, που απαγόρευε την Ελληνική Παιδεία στους Χριστιανούς. Ο Γρηγόριος γνώριζε πολύ καλά την αξία του ελληνικού λόγου από την Παιδεία που είχε λάβει και βίωνε την επίδρασή του, κυρίως στην ποιητική του μορφή και στους συγχρόνους του, γι' αυτό και εκφραζόταν με λεκτικό πλούτο που κάλυπτε ιστορία αιώνων της ελληνικής λογοτεχνίας καθώς και τις χριστιανικές ιερές γραφές.[38]

Το ύφος του είναι περίτεχνα εκλεπτυσμένο. Χαρακτηριστικά του είναι τα ισόκωλα και ομοιοτέλευτα σχήματα, η γρήγορη εναλλαγή σύντομων ενοτήτων, τα ρητορικά σχήματα. Συχνά επαναλαμβάνονται λέξεις ή φράσεις στην ίδια μετρική θέση ή ένας ή δύο στίχοι επαναλαμβάνονται σε ένα ή περισσότερα ποιήματα, για να τονιστεί μία ιδέα ή για να εξυπηρετήσει ως μοτίβο μορφωτικούς ή διδακτικούς σκοπούς,[39] κάτι που γινόταν εκείνη την εποχή και με άλλους ποιητές.[40]

Συγκίνηση επιπλέον προκαλούν τα έπη που έγραψε ο Γρηγόριος όταν ένιωθε ότι πλησιάζει το τέλος της ζωής του, όπως στα έμμετρα αυτοβιογραφικά του ποιήματα. Διαβάζουμε τους χαρακτηριστικούς στίχους:

---

[38] Ανδρέας Ιωάνν. Φυτράκης, «Το ποιητικόν έργον του Γρηγορίου του Ναζιανζηνού», ό.π., σσ. 161-163.

[39] Ό.π., σελ. 167.

[40] Ό.π., σσ. 165-166.

«*Παρήλθον άνθη, καιρός ήγγικε θέρους.*
Λευκή δε μοι θριξ, η δ' άλως καλεί στάχυν.
Απήλθεν όμφαξ, η τομή δε πλησίον.
Ληνός πατείται των εμών ήδη κακών…
Οίμοι στενούμαι τω βίω· και το πλέον»[41].

Πρόκειται για στίχους βαθιά εξομολογητικούς και άκρως συγκινητικούς του ηλικιωμένου πια και ασθενούς Γρηγορίου του Θεολόγου, ο οποίος διαισθανόταν το τέλος της ζωής του και η ποίηση ήταν η μοναδική του παρηγοριά.

Όσον αφορά στην αξία της ποίησης του Γρηγορίου έχουν διατυπωθεί διάφορες απόψεις· οι γνώμες βεβαίως διίστανται. Άλλοι εξάρουν τη μετρική της ποίησής του, και άλλοι δίνουν περισσότερο έμφαση στις φιλοσοφικές ιδέες που υπάρχουν στο ποιητικό του έργο και λιγότερο στην ποιητική του τεχνική. Άλλοι πάλι μελετητές εκθειάζουν την ιδιότυπη ποίησή του, χαρακτηρίζοντάς την «ποίηση αληθινή».[42] Δυστυχώς κανείς δεν ανέλαβε μεταγενέστερα την έκδοση ολόκληρου του ποιητικού του έργου μέχρι σήμερα, παρόλο που ακόμη γίνονται προσπάθειες.[43]

Γεγονός είναι πάντως πως η αρχαιοπρεπής ποιητική και γλωσσική μορφή των επών του Ναζιανζηνού καθιστά ιδιαίτερη την ποίησή του και απαιτεί ιδιαίτερη μελέτη για την πλήρη κατανόηση και αξιολόγησή της, καθώς ο Γρηγόριος με τις λέξεις και τις εκφράσεις κάλυπτε μία χρονική διάρκεια δώδεκα περίπου αιώνων. Προϋπόθεση είναι η γνώση για το διδακτικό και απολογητικό χαρακτήρα της και ότι ο ποιητής είναι Χριστιανός ρήτορας και διδάσκαλος της Εκκλησίας. Η ποίησή του, μέσα από την αρχαιομάθεια, τη μετρική του έκφραση, την επιγραμματικότητα στη διατύπωση σκέψεων και συναισθημάτων, την ψυχική του ευαισθησία, την τραγικότητα της ανθρώπινης ύπαρξης και τον πόθο του για τη λύτρωση εν Χριστώ, καθίσταται αναμφίβολα μοναδική.[44]

Η απήχηση του ποιητικού του έργου στη βυζαντινή εποχή και η κριτική μεταγενέστερων ποιητών:

---

41 «Εις την έξοδον», PG 37:1419.
42 Ανδρέας Ιωάνν. Φυτράκης, «Το ποιητικόν έργον του Γρηγορίου του Ναζιανζηνού», ό.π., σελ. 184.
43 Ό.π., σελ. 154.
44 Ό.π., σσ. 153-154.

Πολλά από τα κείμενα του Γρηγορίου χρησιμοποιήθηκαν ευρύτατα στη βυζαντινή υμνογραφία. Πολλοί μάλιστα ύμνοι προέρχονται σχεδόν αυτούσιοι από τους λόγους του Γρηγορίου.

Επιπλέον, στη μεταγενέστερη Βυζαντινή εποχή γράφτηκαν πανηγυρικοί λόγοι για να επαινέσουν το έργο του Γρηγορίου του Θεολόγου, όπως από τον Μιχαήλ Ψελλό και τον Θεόδωρο Μεθοδίτη. Στη Βυζαντινή εποχή δεν ήταν λίγοι οι ποιητές που εμπνεύστηκαν από την ποίησή του, και έγραψαν κι εκείνοι σε ανάλογα μέτρα ή δανείστηκαν λέξεις ακόμα και φράσεις από το ποιητικό έργο του Γρηγορίου.[45] Η αξιόλογη ποιητικότητά του, χωρίς αμφιβολία, άσκησε επίδραση στους μεταγενέστερους υμνογράφους της Εκκλησίας, μεταξύ των οποίων στους κορυφαίους ποιητές Ιωάννη Δαμασκηνό και Κοσμά τον Μελωδό.[46]

Τον 6ο αιώνα αρκετοί ήταν και οι μελετητές που βρήκαν συγγένειες της ποίησης του Ρωμανού του Μελωδού με την ποίηση του Γρηγορίου του Θεολόγου, όσον αφορά στους λόγους και τα εγκώμια των Πατέρων της Εκκλησίας του 4ου και 5ου αιώνα. Τα κοντάκια του Ρωμανού χαρακτηρίζονται ως έμμετρα κοντάκια. Από τον 8ο αιώνα και εξής η ποίηση του Γρηγορίου επιδρά εντονότερα, επειδή τότε δημιουργείται η δογματική ποίηση των Κανόνων που χρησιμοποιείται στη λατρεία της Ορθόδοξης Εκκλησίας μέχρι σήμερα. Στα χρόνια της Εικονομαχίας η διδασκαλία του Γρηγορίου για την Αγία Τριάδα χρησιμοποιήθηκε από τους υμνωδούς για την καταπολέμηση των Εικονομάχων, που δεν δέχονταν τη θεία ενανθρώπηση. Ο κορυφαίος υμνωδός, Ιωάννης Δαμασκηνός (7ος-8ος αιώνας), όπως ήδη ειπώθηκε, βασίστηκε σε έργα του Γρηγορίου του Ναζιανζηνού. Ο αδελφός του, Κοσμάς ο Μελωδός, έγραψε σχόλια στα Έπη του Γρηγορίου, όπως και ο Νικήτας ο Δαυίδ (9ος αιώνας). Ο Δαμασκηνός και ο Κοσμάς στους Κανόνες τους, αλλά και σε Τροπάρια, επηρεάστηκαν από τον Γρηγόριο. Σχόλια και παραφράσεις στο έργο του Ναζιανζηνού συναντάει κανείς στους Μάξιμο τον Ομολογητή (7ος αιώνας), Ευθύμιο Ζυγαβηνό (12ος αιώνας), Νείλο Δοξαπατρή, Ιωάννη Ζωναρά (12ος αιώνας), κάτι που αποδεικνύει την ευρεία επίδραση του έργου του Γρηγορίου στη μορφή και το περιεχόμενο της εκκλησιαστικής ποίησης. Τα δε επιτάφια και επιγράμματα του Αγίου Γρηγορίου απετέλεσαν το 8ο βιβλίο της Παλατινής Ανθολογίας.[47]

---

[45] Συλλογικό, *Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαίδεια*, λήμμα «Γρηγόριος», Αθήνα, Μαρτίνος, 1964, σελ. 722.

[46] Βασίλειος Δ. Φανουργάκης, «Η ποίηση του Αγίου Γρηγορίου Θεολόγου», ό.π., σελ. 977.

[47] Παναγιώτης Κ. Χρήστου, «Εισαγωγή: Γρηγόριος ο Θεολόγος: Βίος, συγγράμματα,

Η ποιητική αξία του έργου του Γρηγορίου του Θεολόγου συνέχισε να απασχολεί ποιητές και μελετητές μέχρι και τους πιο πρόσφατους αιώνες. Ένας εξ αυτών ήταν ο σπουδαίος Αλεξανδρινός μας ποιητής Κ.Π. Καβάφης, ο οποίος είχε εκφραστεί με θαυμασμό, συγκρίνοντας την ποίηση του Γρηγορίου με την ποίηση του Γάλλου ρομαντικού ποιητή Λαμαρτίνου, παραθέτοντας τη γνώμη του μεγάλου ιστορικού Κωνσταντίνου Παπαρρηγόπουλου για τον Γρηγόριο τον Θεολόγο: «Τα έπη ταύτα ωνομάσθησαν υπό της νεωτέρας κριτικής Θρησκευτικαί μελέται εξ αναλογίας των Ποιητικών Μελετών του Λαμαρτίνου· διότι τωόντι μεγάλη μεν υπάρχει διαφορά μεταξύ της φύσεως των δύο ποιητών και των χρόνων καθ' ους εκάτερος έζησεν, ουδέν ήττον όμως παρετηρήθη ευλόγως, ότι τα του Γρηγορίου έπη έχουσι πολλάκις παράδοξον οικειότητα προς τας περιπλανήσεις της φαντασίας του ποιητού εκείνου της σκεπτικής και κόρου μεστής ηλικίας του αιώνος ημών […]».[48]

Επίλογος

Συνοψίζοντας μπορούμε να πούμε ότι ο Γρηγόριος ο Ναζιανζηνός μέσα από το ποιητικό του έργο άφησε ισχυρό αποτύπωμα στις νεότερες γενιές, εγκαινίασε μία νέα παράδοση στην εκκλησιαστική γραμματεία και αναδείχτηκε ως ένας από τους αξιολογότερους και σχεδόν ο μόνος χριστιανός ποιητής των πέντε πρώτων αιώνων που διατύπωσε τις σκέψεις του ποιητικά με αυτοβιογραφικό τρόπο, σύμφωνα με ξένους και Έλληνες μελετητές.

Ο Edmond Bouvy είχε εκθειάσει την ποίησή του με τα εξής λόγια: «Ο Γρηγόριος είναι αληθινά μεγάλος ποιητής, διότι έχει όλες τις μεγάλες σκέψεις, που χαρακτηρίζουν τους μεγάλους ποιητές. Ξέρει να ανέρχεται στα ύψη αλλά και να βυθίζεται στον εαυτό του. Το πάθος του είναι πιο βαθύ και συγχρόνως αγνότερο από αυτό των αρχαίων, η στιχοποιία του είναι ρωμαλέα, νευρώδης και ουδέποτε χαλαρή».[49]

Η Εκκλησία τον τίμησε με μεγαλοπρέπεια και του απένειμε το επίθετο του «Θεολόγου», κυρίως λόγω του ιδιάζοντος χαρακτήρα της θεολογίας του.[50]

θεολογικαί αντιλήψεις», ό.π., σελ. 34.

48 Κ.Π. Καβάφης, «Οι Βυζαντινοί ποιηταί», *Τηλέγραφος* 11/23, Απρίλιος 1892.

49 Βλ. Ανδρέας Ιωάνν. Φυτράκης, «Το ποιητικόν έργον του Γρηγορίου του Ναζιανζηνού», ό.π., σελ. 186.

50 Ό.π., σελ. 186. Σημειωτέον ότι ο Κωνσταντίνος Γ. Μπόνης αφιερώνει ένα τμήμα της μελέτης του στον χαρακτηρισμό αυτόν του Γρηγορίου, εξετάζοντας την πρόσληψή του τόσο από την Εκκλησία όσο και από τους μελετητές, Έλληνες και ξένους. Βλ.: Κωνσταντίνος Γ. Μπόνης, *Γρηγόριος ο Θεολόγος, Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως (329 - † 25 Ιανουαρίου 390/1). Βίος, έργα και διδασκαλία*, ό.π., σσ. 201-208.

Ωστόσο η αξία του ποιητικού έργου του Γρηγορίου αναγνωρίστηκε μετά τον θάνατό του. Τότε ασχολήθηκαν μελετητές και με τη μετάφραση του έργου του, όπως π.χ. το 399-400 ο Ρουφίνος, ο οποίος μετέφρασε εννέα από τους λόγους του Γρηγορίου στη λατινική γλώσσα.[51] Μεταφράσεις των λόγων του υπάρχουν στα Κοπτικά, Συριακά, Αρμενικά, Αραβικά, Γεωργιανά, Σλαβονικά. Τα ποιήματά του έχουν επίσης μεταφραστεί στα Συριακά και σε άλλες γλώσσες.[52]

Ο Γρηγόριος ήταν ποιητής μεγάλης εμβέλειας και απαράμιλλου κάλλους. Τα ποικίλα και ενίοτε πληθωρικά σχήματα με τις εικόνες και τις λεκτικές γλωσσικές αποχρώσεις ανέδειξαν τα κείμενά του ως σαγηνευτικό ανάγνωσμα για τους μεταγενέστερους. Η γρηγοριανή ποίηση, παρά την αρχαιότητά της, παραμένει επίκαιρη για το βάθος της σκέψης και τη δύναμη του λόγου της. Είναι ένας αρμονικός συνδυασμός ελληνικής πολιτιστικής κληρονομιάς και χριστιανικής πνευματικότητας που συνεχίζει να εμπνέει.

Η ποίησή του ανοίγει ένα παράθυρο στην πνευματική, θεολογική και προσωπική διάσταση της ζωής του, κάνοντάς την πολύτιμη πηγή για την κατανόηση της πρώιμης Χριστιανικής σκέψης και των προκλήσεων της πίστης.

Ο «αριστοτέχνης του έλληνος λόγου», όπως δικαίως τον αποκάλεσαν, μαζί με τους άλλους δύο Ιεράρχες, τον Βασίλειο τον Μέγα και τον Ιωάννη τον Χρυσόστομο, έχουν προσφέρει τα μέγιστα στο πνευματικό στερέωμα του σύγχρονου πολιτισμού γι' αυτό και η οφειλή μας απέναντί τους είναι ανυπολόγιστη!

Σας ευχαριστώ πολύ!

---

[51] Παναγιώτης Κ. Χρήστου, *Ελληνική Πατρολογία*, τόμ. Α΄: *Περίοδος θεολογικής ακμής, Δ΄ και Ε΄ αιώνες*, ό.π., σελ. 119. Σημειώνεται ότι ο Κωνσταντίνος Γ. Μπόνης αναφέρει ότι ο Ρουφίνος μετέφρασε όχι εννέα αλλά οκτώ λόγους [βλ. *Γρηγόριος ο Θεολόγος, Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως (329 - † 25 Ιανουαρίου 390/1). Βίος, έργα και διδασκαλία*, ό.π., σελ. 204], εντούτοις οι περισσότεροι μελετητές συγκλίνουν με τον Χρήστου.

[52] Ό.π., σελ. 119.

ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 2025

ΕΚΔΗΛΩΣΗ
ΓΙΑ ΤΗΝ **ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΗΜΕΡΑ**
ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ
ΑΦΙΕΡΩΜΕΝΗ **ΣΤΗ ΜΝΗΜΗ ΤΗΣ**
ΔΗΜΗΤΡΑΣ ΘΕΟΦΑΝΟΠΟΥΛΟΥ-ΚΟΝΤΟΥ
ΚΑΙ ΤΟΥ **ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ ΚΟΝΤΟΥ**
ΚΑΘΗΓΗΤΩΝ ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑΣ
ΤΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ
ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟΥ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

Τη 10η Φεβρουαρίου 2025, ημέρα Δευτέρα και ώρα 18.00, στη Μεγάλη Αίθουσα του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, πραγματοποιήθηκε εκδήλωση για την **Παγκόσμια Ημέρα Ελληνικής Γλώσσας**. Η εκδήλωση ήταν αφιερωμένη **στη μνήμη της Δήμητρας Θεοφανοπούλου-Κοντού και του Παναγιώτη Κοντού**, Καθηγητών Γλωσσολογίας του Τμήματος Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών.

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

***** Προσφώνηση από την Αντιπρύτανι Ακαδημαϊκών, Διεθνών Σχέσεων και Εξωστρέφειας του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, Καθηγήτρια κυρία Σοφία Παπαϊωάννου.

* Χαιρετισμοί από τους:
- Κοσμήτορα της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, Καθηγητή κύριο Δημήτριο Δρόσο
- Πρόεδρο του Τμήματος Φιλολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, Καθηγήτρια κυρία Θεοδώρα Αντωνοπούλου.

* Τοποθετήσεις από μέλη των Τομέων του Τμήματος Φιλολογίας:
- Εκπρόσωπο του Τομέα Κλασικής Φιλολογίας, Καθηγητή κύριο Στέφανο Ματθαίο, με τίτλο: «Η Ελληνική γλώσσα στην Αρχαιότητα»

- Διευθυντή του Τομέα Βυζαντινής Φιλολογίας και Λαογραφίας, Αναπληρωτή Καθηγητή κύριο Διονύσιο Καλαμάκη, με τίτλο: «Η Ελληνική γλώσσα στο Βυζάντιο»
- Διευθυντή του Τομέα Νεοελληνικής Φιλολογίας, Αναπληρωτή Καθηγητή κύριο Γιάννη Ξούρια, με τίτλο: «Η ελληνική γλώσσα στη διαχρονία της και η νεοελληνική λογοτεχνία»
- Διευθύντρια του Τομέα Γλωσσολογίας, Καθηγήτρια κυρία Σπυριδούλα Βαρλοκώστα, με τίτλο: «Ελληνική γλώσσα και Γλωσσολογία».

* Κεντρική ομιλία από την Καθηγήτρια του Τμήματος Φιλολογίας κυρία Αμαλία Μόζερ, με τίτλο: «Τα Ελληνικά, η Ελλάδα και οι Έλληνες».

ΣΟΦΙΑΣ ΠΑΠΑΪΩΑΝΝΟΥ
Καθηγήτριας και Αντιπρυτάνεως Ακαδημαϊκών, Διεθνών Σχέσεων και Εξωστρέφειας του ΕΚΠΑ

ΠΡΟΣΦΩΝΗΣΗ

«[…] Για κοιτάξετε πόσο θαυμάσιο πράγμα είναι να λογαριάζει κανείς πως, από την εποχή που μίλησε ο Όμηρος ως τα σήμερα, μιλούμε, ανασαίνουμε και τραγουδούμε με την ίδια γλώσσα…[…]»

Με τα λόγια αυτά του Γιώργου Σεφέρη σάς καλωσορίζω στη σημερινή εορταστική εκδήλωση για την ελληνική γλώσσα στο Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών. Τιμούμε σήμερα τη μοναδική ελληνική γλώσσα και νιώθουμε περήφανοι για τον φορέα αυτό της ταυτότητάς μας, για τη δυναμική αυτή πτυχή του πολιτισμού μας και της μακραίωνης ιστορίας μας. Συγχαίρω δε το Τμήμα Φιλολογίας του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών για την πρωτοβουλία διοργάνωσης της σημερινής ημερίδας, η οποία είναι αφιερωμένη πανάξια σε δύο αείμνηστους διδάσκοντες του Τμήματος, που αφιέρωσαν τη ζωή τους στη μελέτη και τη διδασκαλία της Ελληνικής: στον Παναγιώτη Κοντό και στη Δήμητρα Θεοφανοπούλου-Κοντού.

Η 9η Φεβρουαρίου, η επέτειος του θανάτου του εθνικού ποιητή Διονυσίου Σολωμού, έχει καθιερωθεί από το 2017 ως Παγκόσμια Ημέρα Ελληνικής Γλώσσας, αναδεικνύοντας τον θεμελιώδη ρόλο που διαδραμάτισε η ελληνική γλώσσα ανά τους αιώνες, όπως αυτός αποδεικνύεται από την ιστορικότητα και τη διαχρονικότητά της. Ο Διονύσιος Σολωμός είναι εθνικός ποιητής, επειδή με το έργο του, ποιητικό και θεωρητικό, εισηγείται στο υπόδουλο τότε έθνος γλώσσα: είναι γλώσσα κατά βάση δημοτική, αντλημένη από την πηγή των δημοτικών τραγουδιών, που δεξιώνεται και λόγιες επιβιώσεις και δεν αποκλείει ξένες λέξεις. Είναι γλώσσα η οποία αναγνωρίζει την αδιάκοπη συνέχειά της για 27 περίπου αιώνες.

Στο πλαίσιο της συμβολικής αυτής ημέρας, ανά την υφήλιο αναγνωρίζεται εμπράκτως η μεγάλη συμβολή της ελληνικής γλώσσας στον ευρωπαϊκό και διεθνή πολιτισμό, παρουσιάζεται ο αστείρευτος πλούτος της και αναδεικνύονται εμπράκτως η αίγλη και η διαχρονική της αξία. Να επισημάνω εδώ πως η ιδέα για τον εορτασμό της παγκόσμιας ημέρας της ελληνικής γλώσσας ανήκει σε

Έλληνες της διασποράς, καθώς εορτάστηκε για πρώτη φορά το 2016 στη Νάπολη της Ιταλίας, ύστερα από πρωτοβουλία της Ομοσπονδίας των Ελληνικών Κοινοτήτων της Ιταλίας.

Την ίδια στιγμή επισημαίνεται η σύνδεσή της με την ανθρώπινη σκέψη, τη λογοτεχνία, την πολιτική, την επιστήμη, τη φιλοσοφία, το θέατρο και άλλες πτυχές της ζωής μας, όπως και η καθοριστική συνεισφορά της στην αναβάθμιση του πολιτιστικού και πνευματικού μας επιπέδου και στην αναζήτηση της ανθρωποκεντρικής διάστασης του κοινωνικού βίου.

Η ελληνική γλώσσα δεν είναι βεβαίως έννοια ανεξάρτητη από το ευρύτερο πλαίσιο της παιδείας, αλλά στενά συνδεδεμένη με αυτήν και ειδικά με την ελληνική παιδεία. Η καλλιέργεια και ενδυνάμωση της γλωσσικής παιδείας και η μεταλαμπάδευση στις νέες και στους νέους μας των οικουμενικών αξιών που αναδεικνύονται μέσα από αυτή είναι πλέον η μόνιμη αγωνία μας στη σύγχρονη εποχή – αγωνία την οποία μοιραζόμαστε όσοι και όσες διδάσκουμε σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης. Και αν πραγματικά θέλουμε να τιμούμε την ελληνική γλώσσα, σίγουρα εκδηλώσεις όπως η σημερινή είναι σημαντικές, αλλά θεωρώ πιο σημαντικό να το πράττουμε μέσα από πρωτοβουλίες και δράσεις. Η αλήθεια είναι πως όλο και συχνότερα εκφράζονται ανησυχίες στις μέρες μας για το μέλλον της ελληνικής γλώσσας. Πώς θα μπορέσει η γλώσσα να επιβιώσει σε έναν κόσμο που μιλάει αγγλικά και γράφει σε greeklish; Στο πεδίο αυτό το βασικό μας όπλο είναι ο ενθουσιασμός και η αγάπη για την προσφορά διδασκαλίας με ποιότητα. Οι διδάσκοντες και οι διδάσκουσες της ελληνικής, όχι μόνο στο εξωτερικό αλλά και εδώ, στα σχολεία μας, χρειάζεται να μπορούν να κάνουν τους μαθητές να αγαπήσουν τη γλώσσα, να αντιληφθούν τον πλούτο της, να εντοπίσουν την παρουσία της στις ρίζες τόσων άλλων γλωσσών. Πόσοι δάσκαλοι και δασκάλες μπορούν να κοινωνήσουν την αγάπη τους και τον ενθουσιασμό τους για την ελληνική γλώσσα στις νεότερες γενιές; Πόσοι δάσκαλοι και δασκάλες εμφορούνται από αγάπη και ενθουσιασμό για τη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας;

Η ελληνική γλώσσα θα μιλιέται και θα εξελίσσεται όσο υπάρχουν φυσικοί ομιλητές αλλά θα διαδίδεται και θα μελετάται μόνον όσο υπάρχουν διδάσκοντες και διδάσκουσες που κοινωνούν το μεγαλείο της με αγάπη και ενθουσιασμό. Και επέτειοι όπως η σημερινή μάς βοηθούν να θυμόμαστε πως πρέπει να διατηρούμε τον ενθουσιασμό αυτό αμείωτο.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΔΡΟΣΟΥ
Καθηγητή και Κοσμήτορα της Φιλοσοφικής Σχολής του ΕΚΠΑ

ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ

Αξιότιμη Αντιπρύτανι Ακαδημαϊκών, Διεθνών Σχέσεων και Εξωστρέφειας του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, Καθηγήτρια κυρία Παπαϊωάννου,
Αξιότιμη Πρόεδρε του Τμήματος Φιλολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, Καθηγήτρια κυρία Αντωνοπούλου,
Αγαπητές και αγαπητοί συνάδελφοι του Τμήματος Φιλολογίας,
Αξιότιμοι/ες προσκεκλημένοι/ες,
Αγαπητοί φοιτητές, αγαπητές φοιτήτριες,
Κυρίες και κύριοι,

Συγκεντρωθήκαμε σήμερα στη Μεγάλη Αίθουσα του ιστορικού κεντρικού κτηρίου του Πανεπιστημίου Αθηνών για να γιορτάσουμε την Παγκόσμια Ημέρα Ελληνικής Γλώσσας. Φέτος ο εορτασμός αυτός αποκτά ιδιαίτερη αξία και ξεχωριστή σημασία καθώς τιμούμε τη μνήμη της Δήμητρας Θεοφανοπούλου-Κοντού και του Παναγιώτη Κοντού, εμβληματικών μορφών του Πανεπιστημίου μας, διακεκριμένων καθηγητών Γλωσσολογίας, που αφιέρωσαν τη ζωή τους στη μελέτη, την προβολή, την ανάδειξη και τη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας. Ο Παναγιώτης Κοντός πρωτοστάτησε στην ίδρυση του Διδασκαλείου Ελληνικής Γλώσσας, εμπνεύστηκε και ίδρυσε (σε συνεργασία με το Τμήμα Φιλοσοφίας – Παιδαγωγικής – Ψυχολογίας) το πρώτο στην Ελλάδα μεταπτυχιακό πρόγραμμα για τη Διδασκαλία της Ελληνικής ως Ξένης Γλώσσας και θέσπισε το πρωτοποριακό στο είδος του Πρόγραμμα Θερινών Υποτροφιών Ελληνικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Αθηνών (ΘΥΕΣΠΑ), το οποίο συνεχίζει ως σήμερα να υποδέχεται καθηγητές και φοιτητές από τμήματα ελληνικών σπουδών πανεπιστημίων του εξωτερικού. Η Δήμητρα Θεοφανοπούλου-Κοντού υπηρέτησε επί σειρά ετών το Τμήμα Φιλολογίας με σπάνιο ήθος και απόλυτη αφοσίωση, με έργο διεθνούς εμβέλειας, στο επιστημονικό πεδίο της Γλωσσολογίας, όπου εισήγαγε ιδίως τη Γενετική-Μετασχηματιστική Γραμματική.

Υπάρχει όμως κι ένας επιπλέον λόγος για τον οποίον αυτή η εκδήλωση προσλαμβάνει ιδιαίτερη βαρύτητα: απόψε εγκαινιάζουμε την Πρωτοβουλία για την καθιέρωση της Ελληνικής ως Διεθνούς Γλώσσας του Πολιτισμού, των Γραμμάτων και της Επιστήμης.

Η ελληνική γλώσσα, με την αδιάλειπτη παρουσία της για χιλιετίες και τον καθοριστικό της ρόλο στη διαμόρφωση του παγκόσμιου πολιτισμού, όχι μόνο διατηρεί, αλλά και ενισχύει τη σημασία της στην εποχή της ψηφιακής επανάστασης και της τεχνητής νοημοσύνης: η εννοιολογική της ακρίβεια και η μοναδική της ικανότητα να δημιουργεί νέους όρους την καθιστούν ανεκτίμητο εργαλείο για τις σύγχρονες τεχνολογικές εξελίξεις.

Στο πεδίο των γραμμάτων, η ελληνική γλώσσα έχει προσφέρει στην ανθρωπότητα μοναδικά εκφραστικά εργαλεία. Από τα έργα του Ομήρου μέχρι τη σύγχρονη λογοτεχνία, έχει αποδείξει την ικανότητά της να αποδίδει λεπτές αποχρώσεις νοήματος στην αποτύπωση της ανθρώπινης εμπειρίας. Η ποιητική της δύναμη συνεχίζει να εμπνέει δημιουργούς σε όλον τον κόσμο, αποδεικνύοντας τη διαχρονική της αξία στην καλλιτεχνική έκφραση.

Στον χώρο της επιστήμης, η συμβολή της ελληνικής γλώσσας είναι θεμελιώδης. Από τη φιλοσοφία και τα μαθηματικά μέχρι την ιατρική και την αστρονομία, το ελληνικό λεξιλόγιο αποτελεί τη βάση της επιστημονικής ορολογίας. Η δομή της γλώσσας μάς επιτρέπει την ακριβή διατύπωση επιστημονικών εννοιών και τη δημιουργία όρων με σαφήνεια και λογική συνοχή, διευκολύνοντας την κατανόηση και την επικοινωνία σε παγκόσμιο επίπεδο.

Η πρωτοβουλία για την καθιέρωση της Ελληνικής ως Διεθνούς Γλώσσας του Πολιτισμού, των Γραμμάτων και της Επιστήμης έρχεται λοιπόν να επισφραγίσει τον πολυδιάστατο ρόλο της γλώσσας μας ως κοινής συνισταμένης του παρελθόντος και του μέλλοντος της ανθρώπινης γνώσης.

Σε αυτό το ιστορικό κτήριο, σύμβολο της ελληνικής παιδείας, ανοίγουμε απόψε ένα νέο κεφάλαιο για την ελληνική γλώσσα. Είμαι βέβαιος ότι η σημερινή εκδήλωση θα αποτελέσει ορόσημο στην προσπάθεια ενίσχυσης της παρουσίας και της δυναμικής της γλώσσας μας στον σύγχρονο κόσμο.

Σας ευχαριστώ.

ΘΕΟΔΩΡΑΣ ΑΝΤΩΝΟΠΟΥΛΟΥ
Καθηγήτριας και Προέδρου του Τμήματος Φιλολογίας του ΕΚΠΑ

ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ

Αξιότιμε κύριε Πρύτανη,
Αξιότιμη κυρία Αντιπρύτανη,
Αξιότιμε κύριε Κοσμήτορα,
Αγαπητές και αγαπητοί συνάδελφοι,
Αγαπητές φοιτήτριες και αγαπητοί φοιτητές,
Κυρίες και κύριοι,

Εκ μέρους του Τμήματος Φιλολογίας θα ήθελα να σας καλωσορίσω στη σημερινή εκδήλωση για τον εορτασμό της Παγκόσμιας Ημέρας της Ελληνικής Γλώσσας στις 9 Φεβρουαρίου.

Ο εορτασμός αυτός ξεκίνησε στην Ιταλία το 2014, μια χώρα με μακρά κλασική παράδοση και με στενούς δεσμούς, πολιτισμικούς και εθνικούς, με τους Έλληνες, από την εποχή της Μεγάλης Ελλάδας έως τα ελληνόφωνα ακόμη και σήμερα χωριά της Κάτω Ιταλίας. Με ιδιαίτερη χαρά διαπιστώνουμε την εξάπλωση του εορτασμού στην Ελλάδα καθώς και στα ξένα πανεπιστήμια και στις ελληνικές παροικίες και κοινότητες του εξωτερικού με τη συμμετοχή της ελληνικής Πολιτείας. Ως Τμήμα συμμετείχαμε και στο παρελθόν στον εορτασμό και εξακολουθούμε να συμμετέχουμε με δημοσιεύματα στον τύπο, σήμερα όμως για πρώτη φορά προχωρήσαμε σε μια μεγάλη εκδήλωση, με πρωτοβουλία του Τομέα Γλωσσολογίας. Η εκδήλωση αγκαλιάστηκε αμέσως από τις κοσμητορικές και πρυτανικές αρχές. Ήταν αυτονόητο για εμάς να την αφιερώσουμε σε δύο αγαπημένους, προσφάτως εκλιπόντες καθηγητές γλωσσολογίας του Τομέα και του Τμήματος και δασκάλους αφενός πολλών από τους εν ενεργεία καθηγητές του, αφετέρου πολλών άλλων πανεπιστημιακών καθηγητών στην Ελλάδα και το εξωτερικό, στην ομότιμη Καθηγήτρια Δήμητρα Θεοφανοπούλου-Κοντού, επίτιμη καθηγήτρια του Πανεπιστημίου μας, και στον Αναπλ. Καθηγητή Παναγιώτη Κοντό, επί μακρόν Γραμματέα του Πανεπιστημίου Αθηνών, του οποίου το όνομα δόθηκε πρόσφατα στο Διδασκαλείο της Νέας Ελληνικής.

Στο Τμήμα Φιλολογίας μελετούμε με πίστη και αφοσίωση την ελληνική γλώσσα και την ελληνική λογοτεχνία σε όλες τις φάσεις της, κατά τα τελευταία διακόσια σχεδόν χρόνια, από την ίδρυση της Φιλοσοφικής Σχολής έως σήμερα. Σπουδαία ονόματα φιλολόγων και γλωσσολόγων έχουν διδάξει γενιές Ελλήνων αλλά και ξένων που έχουν σπουδάσει στη χώρα μας. Στηρίζουμε επίσης τη διδασκαλία της ελληνικής σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης στην Ελλάδα και το εξωτερικό. Σε λίγες ημέρες μάλιστα συνδιοργανώνουμε ημερίδα για τη διδασκαλία της νέας ελληνικής γλώσσας και λογοτεχνίας στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, ενώ και στο παρελθόν έχουμε αναλάβει ή συμμετάσχει σε σχετικές πρωτοβουλίες. Το πρόγραμμα ΘΥΕΣΠΑ (Θερινές Υποτροφίες Ελληνικών Σπουδών Πανεπιστημίου Αθηνών) λειτουργεί από το 1988. Όπως αναφέρεται και στην ιστοσελίδα του, στόχο έχει «την εξοικείωση ξένων ελληνιστών με τον Νεοελληνικό Πολιτισμό, τη Νέα Ελληνική Γλώσσα, τη Λογοτεχνία, την Ιστορία και την Τέχνη». Στο πλαίσιο του προγράμματος οι συμμετέχοντες παρακολουθούν και μαθήματα-διαλέξεις που αφορούν στη διαχρονία του ελληνικού πολιτισμού, τα οποία διδάσκουν σε μεγάλο βαθμό καθηγητές του Τμήματός μας. Επιπλέον, οι καθηγητές του Τμήματος διδάσκουν τη γλώσσα και τη λογοτεχνία μας, αρχαία, βυζαντινή, νεότερη και σύγχρονη, με μαθήματα και διαλέξεις σε όλα τα μήκη και πλάτη της γης.

Δεν μπορώ ωστόσο να μην αναφέρω ότι η ελληνική γλώσσα, όπως και όλες οι άλλες γλώσσες, είτε έχουν μικρούς είτε μεγάλους πληθυσμούς ως φυσικούς ομιλητές, συμπεριλαμβανομένης της γαλλικής και της γερμανικής, δέχεται στις μέρες μας μεγάλη πίεση από την αγγλική σε επιστημονικό επίπεδο, στο επίπεδο των επιστημονικών δημοσιεύσεων. Οι συνέπειες έχουν αρχίσει να γίνονται πλέον εμφανείς. Αφενός ακόμη και όσοι υπηρετούμε την ελληνική γλώσσα και λογοτεχνία δημοσιεύουμε με αυξανόμενους ρυθμούς στην αγγλική προκειμένου να είναι όσο το δυνατό μεγαλύτερη η διάχυση των αποτελεσμάτων της έρευνάς μας, αφετέρου υπάρχει κεντρική πίεση για αυτό από την ελληνική πολιτεία: στις αξιολογήσεις και τις πιστοποιήσεις των προγραμμάτων σπουδών μάς ζητούνται τα στοιχεία επίδρασης που δίνουν αποκλειστικά ξένες βάσεις δεδομένων, οι οποίες αντλούν τα στοιχεία τους μόνο από αγγλόφωνα περιοδικά και σειρές και δεν λαμβάνουν υπόψιν μεγάλο μέρος της παραγωγής σε άλλες γλώσσες. Η πολιτεία οφείλει να αναθεωρήσει τη στάση της αυτή και να στηρίξει την ελληνική γλώσσα.

Ο σημερινός εορτασμός, στην καθιέρωση του οποίου ευελπιστούμε, μας επιτρέπει να αναστοχαστούμε πάνω στην ελληνική ως ζωντανή γλώσσα και να ενεργοποιηθούμε με αυτοπεποίθηση για τη συνέχεια. Σας ευχαριστώ.

ΣΤΕΦΑΝΟΥ ΜΑΤΘΑΙΟΥ
Καθηγητή του Τμήματος Φιλολογίας και Εκπροσώπου του Τομέα Κλασικής Φιλολογίας του ΕΚΠΑ

ΟΜΙΛΙΑ ΜΕ ΘΕΜΑ:
«Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ»

Αξιότιμε κύριε Πρύτανη,
Αξιότιμε κύριε πρώην Πρύτανη, αγαπητέ μας Δάσκαλε,
Αξιότιμη κυρία Αντιπρύτανι, αξιότιμοι κύριοι Αντιπρυτάνεις,
Αξιότιμα Μέλη του Συμβουλίου Διοίκησης του Πανεπιστημίου,
Αξιότιμε κύριε Κοσμήτορα της Φιλοσοφικής Σχολής,
Αξιότιμη κυρία Πρόεδρε του Τμήματος Φιλολογίας,
Αξιότιμες Καθηγήτριες, αξιότιμοι Καθηγητές,
Αγαπητές και αγαπητοί συνάδελφοι,
Αγαπητές φοιτήτριες, αγαπητοί φοιτητές,
Φίλες και φίλοι,
Κυρίες και κύριοι,

Είναι ιδιαίτερη τιμή να εκπροσωπώ σήμερα εδώ λόγω απουσίας του Διευθυντή, του συναδέλφου κ. Παπαθωμά, τον Τομέα Κλασικής Φιλολογίας του Πανεπιστημίου, τον οποίο υπηρετώ, και ευχαριστώ θερμά για την πρόσκληση.

Η τιμή και η συγκίνηση μεγαλώνουν πιο πολύ εξαιτίας της αφιέρωσης της σημερινής εκδήλωσης σε δύο σπουδαίους ανθρώπους, που δεν είναι πια μαζί μας, στην αείμνηστη δασκάλα μας, την καθηγήτρια Δήμητρα Θεοφανοπούλου-Κοντού, και στον αείμνηστο δάσκαλό μας, τον καθηγητή Παναγιώτη Κοντό. Τους οφείλουμε πολλά, κυρίως τη μέθοδο και τον τρόπο με τον οποίο μάθαμε να σκεπτόμαστε για τη γλώσσα και για τη γλώσσα μας. Μέσα από το έργο και την προσφορά τους ας βρίσκουν πάντα μιμητές στην επιστημοσύνη, τη σύνεση, την ανιδιοτέλεια και τον ανθρωπισμό τους.

Με αφορμή την καθιέρωση παγκόσμιας ημέρας εορτασμού της ελληνικής γλώσσας, αντιστρέφοντας κάπως τους όρους και διερωτώμενοι ποιο είναι το παγκόσμιο στοιχείο της Ελληνικής, θα διαπιστώσουμε ότι η κλασική φιλολογία

υπηρετεί τη μελέτη εκείνης της περιόδου της γλώσσας μας που εμφανίζει τρόπον τινά και τηρουμένων των αναλογιών διεθνή χαρακτήρα. Είναι γεγονός ότι από τον 3ο αιώνα π.Χ. έως και την Ύστατη –θα λέγαμε– Αρχαιότητα η Ελληνική υπήρξε η *lingua franca* της εποχής, μια διεθνής γλώσσα με μεγάλη αίγλη στον τότε γνωστό κόσμο. Είναι επίσης γεγονός ότι ως γλώσσα της νέας θρησκείας και των Ευαγγελίων η ελληνική γλώσσα γρήγορα απέκτησε υπερτοπικό και υπερεθνικό χαρακτήρα. Σε στενή σχέση, τώρα, με τη νεότερη και τη σύγχρονη εποχή, η Ελληνική από την Αναγέννηση και έπειτα είναι, όπως εξάλλου και η Λατινική, η γλώσσα της λογιοσύνης, η γλώσσα του πεπαιδευμένου κόσμου σε ολόκληρη τη Δύση, σφραγίζοντας με την κλασική γραμματεία το ευρωπαϊκό πνεύμα και τον πολιτισμό.

Το θέμα της τοποθέτησής μου, η ελληνική γλώσσα κατά την Αρχαιότητα, μπορεί να το προσεγγίσει κανείς από πολλές πλευρές. Θα μπορούσε επί παραδείγματι να το εξετάσει από ιστορικοσυγκριτικής σκοπιάς, παρουσιάζοντας την Ελληνική ως μέρος της ινδοευρωπαϊκής γλωσσικής κληρονομιάς. Εναλλακτικά ή και συμπληρωματικά θα μπορούσε να εμβαθύνει στην ιστορική προσέγγιση δίνοντας έμφαση στην πορεία και εξέλιξη της Ελληνικής, αναδεικνύοντας τη μακρά παράδοση, τη δυναμική και τη διάρκειά της μέσα στον χρόνο. Θα μπορούσε επίσης να εστιάσει στη χωροθέτηση της Ελληνικής συνδυάζοντας την προοπτική αυτή με τη διαλεκτική της διαφοροποίηση και να αντιπαραβάλει τις τοπικές με τις λογοτεχνικές διαλέκτους, τη γλώσσα στην οποία βρίσκει πραγμάτωση το εκάστοτε λογοτεχνικό είδος, είτε πρόκειται για το έπος είτε για τη λυρική ποίηση, την τραγωδία και το δράμα εν γένει. Οι λογοτεχνικές διάλεκτοι πάλι θα μπορούσαν να συνδυαστούν με μια επισκόπηση της κειμενικής τεκμηρίωσης της Ελληνικής τόσο στην έντεχνη όσο και στην επιστημονική και κατ' επέκταση στη διοικητική και την καθημερινή της εκδοχή, έχοντας πάντοτε επίγνωση ότι τα όρια ανάμεσα στο έντεχνο και μη στοιχείο είναι συχνά δυσδιάκριτα και παραπλανητικά.

Η λογοτεχνική πραγμάτωση και παράδοση της ελληνικής γλώσσας καθώς και ο κειμενοκεντρικός της χαρακτήρας κατά την αρχαιότητα συγκροτεί την πολιτισμική διάστασή της. Σε αυτό συμβάλλει αναμφίβολα το ότι η Ελληνική είναι ευρύτατα γνωστή μέσα από τα γραπτά μνημεία του λόγου –ο όρος «μνημείο» τόσο με την κυριολεκτική όσο και με τη μεταφορική του σημασία–, και μάλιστα μνημεία τέτοιας εμβέλειας, που αποτελούν αναπόσπαστο τμήμα του παγκόσμιου πνευματικού πολιτισμού.

Στην πολιτισμική παράμετρο και τον μνημειακό χαρακτήρα θα ήθελα να σταθώ στη σύντομη τοποθέτησή μου καλώντας σας σε έναν αναστοχασμό της

σημασίας της αρχαίας Ελληνικής με όχημα τον τρόπο με τον οποίο οι ίδιοι οι αρχαίοι αντιλαμβάνονταν τον γλωσσικό τους πολιτισμό. Σε αυτή τη βάση θα επιχειρήσουμε να προσδιορίσουμε το αξιακό πρόσημο της γλωσσικής και λογοτεχνικής μας κληρονομιάς στα κοινωνικά και ιδεολογικά συμφραζόμενα.

Στην αρχαιότητα πολλοί είναι εκείνοι που διεκδικούν τη δικαιοδοσία στη γλώσσα και τον λόγο, με πρώτους από όλους εκείνους που οικειοποιούνται τον λόγο ως μέσο έκφρασης και διάδοσης ιδεών και γνώσης. Οι ποιητές θεωρούσαν αυτονόητο ότι ο χώρος αυτός τους ανήκει και είχαν πλήρη επίγνωση τόσο της αισθητικής επίδρασης που ασκεί η τέχνη του λόγου όσο και της δικής τους γνωσιακής υπεροχής. Αξίζει να θυμηθούμε τον λόγο των Σειρήνων προς τον Οδυσσέα στη ραψωδία μ της *Οδύσσειας* (μ 182 κ.ε.). Διαβάζω το απόσπασμα σε μετάφραση Μαρωνίτη:

«Έλα, Οδυσσέα, περίφημε, δόξα των Αχαιών, πλησίασε / άραξε εδώ το πλοίο ν' ακούσεις τη φωνή μας. / Αφού κανείς ποτέ δεν μας προσπέρασε στο μελανό καράβι του / προτού ν' ακούσει από το στόμα μας τη μελιστάλαχτη φωνή μας. / Πρώτα ευφραίνεται κι ύστερα συνεχίζει το τραγούδι του κερδίζοντας καινούργια γνώση. / Γιατί τα πάντα εμείς γνωρίζουμε όσα τραβήξανε στης Τροίας τον κάμπο Αργείοι και Τρώες / κι ακόμη ξέρουμε τα όσα συμβαίνουν πάνω σ' ολόκληρη τη γη».

Οι Σειρήνες και μέσω αυτών οι ίδιοι οι ποιητές τους οποίους αυτές αντικατοπτρίζουν δεν προσφέρουν απλώς τέρψη. Η αισθητική απόλαυση περιπλέκεται με τη γνώση που περιέχουν τα τραγούδια. Είναι μάλιστα παντογνώστριες, καθώς δεν μεταδίδουν μόνο γνώση του παρελθόντος, αλλά γνώση όλων των πτυχών της ανθρώπινης ζωής.

Αυτή τη σπουδαία αξίωση κατοχής γνώσης οι μεταγενέστεροι διαχειριστές λόγου δεν είναι διατεθειμένοι να την αφήσουν αμαχητί στη δικαιοδοσία των ποιητών. Τόσο οι φιλόσοφοι όσο και οι ρήτορες των κλασικών χρόνων βρίσκονται σε διαμάχη με τους ποιητές και θέτουν σε αμφισβήτηση τη γνωστική αξία της ποίησης διακηρύσσοντας ο καθένας για την περιοχή του ότι μπορεί να μεταδώσει γνώση καλύτερα από τον άλλον.

Στο σχήμα της δικαιοδοσίας έναντι του λόγου και της γνώσης που αυτός εμπεριέχει μετατοπίζονται στην πορεία του χρόνου τα *υποκείμενα* «ποιητές – ρήτορες – φιλόσοφοι». Κάποια στιγμή διαμορφώνεται ένα ξεχωριστό *αντικείμενο* διερεύνησης που συνιστά η γνώση για τον κόσμο που εμπερικλείεται στην προγενέστερη γραμματεία. Η συγκρότηση της έννοιας του κειμένου και του γλωσσικού και λογοτεχνικού παρελθόντος παγιώνεται κατά τους ελληνιστικούς χρόνους, εποχή κατά την οποία συγκροτείται η επιστήμη της φιλολογίας στην

πτολεμαϊκή Αλεξάνδρεια, τον πρώτο πυλώνα της παγκοσμοποίησης του γλωσσικού και λογοτεχνικού μας πολιτισμού. Η θεμελίωση της φιλολογίας ως αυτοτελούς επιστήμης συμβαδίζει ή, ορθότερα, είναι απόρροια του πολιτισμού του βιβλίου, μιας εξέλιξης και τομής που είναι άρρηκτα συνδεδεμένες με την ιστορικότητα και τον μνημειακό χαρακτήρα της λογοτεχνίας και της γλώσσας στην οποία αυτή εκφέρεται.

Ορισμοί της αρχαίας φιλολογικής επιστήμης έχουν παραδοθεί πολλοί. Σε αυτούς η φιλολογία ορίζεται ως μια κειμενική, γραμματειακή, επί λέξει, επιστήμη με στόχο τη μελέτη *τῶν παρὰ ποιηταῖς τε καὶ συγγραφεῦσι λεγομένων*, της γλωσσικής εκφοράς και του περιεχομένου της λογοτεχνίας. Αργότερα θα προστεθεί και η μελέτη της γλώσσας ανεξάρτητα από τα εκάστοτε λογοτεχνικά συμφραζόμενα. Έτσι η αρχαία φιλολογία θα προσφέρει στον δυτικό κόσμο το πρώτο μοντέλο περιγραφής και συστηματικής ανάλυσης της γλώσσας, το οποίο επιδρά διαχρονικά έως και σήμερα στην παραδοσιακή-σχολική γραμματική. Τιμής ένεκεν θα αναφέρω τον πρώτο ορισμό της κατηγορίας *ὄνομα*, της ονομασίας δηλαδή, ορισμό που διατυπώνει ο Πλάτωνας στον διάλογο *Κρατύλος*: Το όνομα, η ονομασία, είναι εργαλείο διδακτικό (*διδασκαλικὸν ὄργανον*) το οποίο το χρησιμοποιούμε για να διακρίνουμε την ουσία των όντων (*διακριτικὸν τῆς οὐσίας*).

Τι προσδοκά κανείς από τη γνώση της γλώσσας και της λογοτεχνίας; Ας ακούσουμε πώς περιγράφει την αξία της φιλολογίας μια *Χρηστομάθεια* της Ύστερης Αρχαιότητας. Παραθέτω σε μετάφραση δική μου ένα σύντομο απόσπασμα: «Είναι όχι μόνο χρήσιμο αλλά και αναγκαίο να μαθαίνει κανείς γράμματα· χωρίς αυτά δεν μπορούν να συσταθούν ούτε τα ιδιωτικά ούτε τα πολιτικά πράγματα. Αν κάποιος δεν γνωρίζει μουσική ή αστρονομία, δεν θα ντρεπόταν σαν να στερούνταν σημαντικά εφόδια για τις ανάγκες της ζωής· αν όμως δεν γνωρίζει γράμματα, είναι παντελώς αμαθής. Η γραμματική προσφέρει και απόλαυση, καθώς διδάσκει την ομορφιά των ποιημάτων μαγεύοντας με ιστορίες και μύθους. Και ωφελεί καθενός τη ζωή. Ο άνθρωπος που αρέσκεται στον πόλεμο χαίρεται με τις στρατιωτικές αφηγήσεις, ο φιλειρηνικός με τις παραινέσεις, ο αθλητής με τις διηγήσεις ιππικών αγώνων. Ωφελεί και στη σωστή χρήση της Ελληνικής, πράγμα από το οποίο τίποτε ομορφότερο δεν υπάρχει στο ανθρώπινο γένος. Από πού θα αντλούσε κανείς γνώσεις σχετικά με τα πολιτεύματα; Ποιος θα είχε τη δύναμη να επινοήσει τα δικαιώματα των πόλεων και των εθνών και να διοικήσει καλύτερα τα δημιουργήματά του αν δεν γνωρίζει καθόλου γραμματική;».

Το κείμενο που μόλις παρέθεσα, όσο απλό και αν είναι, είναι αποκαλυπτικό, αν διαβάσει κανείς ανάμεσα στις γραμμές και κάνει τις απαραίτητες αναγωγές. Θυμόμαστε τη δύναμη των Σειρήνων-ποιητών· τώρα η δύναμη αυτή περνά στη δικαιοδοσία των φιλολόγων και της φιλολογίας. Η φιλολογία είναι, όπως δηλώνουν οι αρχαίοι γραμματικοί, *πάντων εἴδησις*, καθολική γνώση, η οποία απορρέει από τη γνώση της ελληνικής γλώσσας και την οικείωση με τον γραμματειακό πολιτισμό.

Κυρίες και κύριοι,

Η επισκόπηση που επιχείρησα αναδεικνύει, ελπίζω, τη σημασία της αρχαίας ελληνικής γλώσσας ως φορέα της κλασικής γραμματείας σε μια ιδιαίτερη πτυχή και προοπτική της, στη συμβολή της φιλολογικής επιστήμης στη συντήρηση και διατήρηση του γλωσσικού και γραμματειακού μας πολιτισμού, και μάλιστα σε μια αδιάκοπη πορεία από τους ελληνιστικούς χρόνους έως και σήμερα.

Σαφώς και οι σημερινές συνθήκες και οι μνήμες που έχει να διαχειριστεί η φιλολογία, μαζί και η κλασική φιλολογία, έναντι άλλων επιστημών είναι πιο σύνθετες και πιο περίπλοκες. Δεν θα αναφερθώ στην πρόκληση της τεχνητής νοημοσύνης. Θα περιοριστώ σε έναν υπαρκτό κίνδυνο που τον βλέπουμε να απλώνεται παγκοσμίως και δεν είναι άλλος από τη διαστρέβλωση και ακύρωση του ορθού λόγου, της γνώσης που απορρέει από αυτόν, πάνω στον οποίο θεμελιώθηκε από τον Πλάτωνα και τον Αριστοτέλη και εκφράστηκε καίρια και μοναδικά ο γνωσιακός μας πολιτισμός. Το μοιραίο είναι ότι δεν διακρίνουμε πλέον σωστά τα πράγματα μέσω των ονομάτων, όπως όριζε ο Πλάτωνας, θυσιάζοντας την αληθινή γνώση έναντι της ακαλλιέργητης δοξασίας αδαών.

Η σημερινή επέτειος ας είναι αφορμή για αναστοχασμό. Ας ενεργοποιήσουμε την αξίωση γνώσης και παιδείας που προβάλλει η αρχαία φιλολογική επιστήμη στην ελληνική γλώσσα και λογοτεχνία. Ας δώσουμε έμπνευση στις νέες γενιές σκεπτόμενοι με νηφαλιότητα και απροκατάληπτα πώς, για ποιον λόγο και με ποιον σκοπό διδάσκουμε την αρχαία ελληνική γλώσσα και λογοτεχνία. Ας δώσουμε πνοή σε έναν πυλώνα της υπόστασής μας επανεντάσσοντας ουσιαστικά και όχι διακοσμητικά τον γλωσσικό και γραμματειακό πολιτισμό στο αξιακό μας σύστημα, στη θέση μάλιστα που του αξίζει ως αστείρευτη πηγή γνώσης, με τον οποίο αξίζει ακόμη να αναμετρώμαστε.

Ευχαριστώ για την προσοχή σας.

ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ Χ. ΚΑΛΑΜΑΚΗ
Αναπληρωτή Καθηγητή του Τμήματος Φιλολογίας και Διευθυντή του Τομέα Βυζαντινής Φιλολογίας και Λαογραφίας της Φιλοσοφικής Σχολής του ΕΚΠΑ

ΟΜΙΛΙΑ ΜΕ ΘΕΜΑ:
«Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ ΣΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ»

«Ὁ Ἑλληνισμὸς παρέσχεν εἰς τὸ νέον θρήσκευμα
γλῶσσαν τελειοτάτην, τεχνικωτάτην, φιλολογικωτάτην,
τὸ τελειότατον γλωσσικὸν ὄργανον ἀφ' ὅσα ποτὲ ὁ Θεὸς
ἐδωρήσατο εἰς τὸν ἄνθρωπον... Τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος
δὲν διεσώθη εἰμὴ διὰ τῆς μετὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ συμμαχίας,
ὑπηρέτησε τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς γλώσσης αὐτοῦ,
ἀλλὰ πολλαπλασίονα ἀπήλαυσε παρ' Αὐτοῦ τὴν ἀνταμοιβὴν
διὰ τὴν διακονίαν ταύτην... Μέγα, λοιπόν, καὶ ὑπὸ τῆς Θείας
Πρόνοιας θαυματουργηθὲν γεγονός ἐστιν ἡ τοῦ Ἑλληνισμοῦ
κατὰ τὴν Ἀνατολὴν διάδοσις, μέγα διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς ὅλης
ἀνθρωπότητος, μέγα διὰ τὸν κλῆρον τοῦ ὅλου Ἑλληνικοῦ Ἔθνους».

(Κωνσταντῖνος Παπαρρηγόπουλος,
Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, τ. Β΄,
ἔκδ. Ἐλευθερουδάκη – Νίκα, σσ. 315-316).

Κυρία Αντιπρύτανι,
Κύριε Κοσμήτορ,
Κυρία Πρόεδρε,
Αγαπητές και αγαπητοί συνάδελφοι,
Κύριε Πρύτανι του ΕΚΠΑ,

Ο αείμνηστος προκάτοχός σας Κων. Παπαρρηγόπουλος, καθηγητής της ιστορίας, ο οποίος διετέλεσε πρύτανις κατά το ακαδ. έτος 1872-73[1], όπως αναγράφεται στην πλάκα των πρυτάνεων, έγραψε, μεταξύ άλλων, τα ανωτέρω. Δυστυχώς, κοντεύουμε να τον ξεχάσουμε και αυτόν και τα υπ' αυτού λεχθέντα και γραφέντα, παρ' ότι είχε αναγνωρισθεί ως «εθνικός ιστορικός».

[1] Πρυτάνεις Πανεπιστημίου Αθηνών, *Επετηρίς ΕΚΠΑ*, 2012-13, Αθήνα 2015, σελ. 15.

Είναι προνόμιο και τιμή να βρίσκομαι σήμερα ενώπιόν σας, επί τη ευκαιρία της Παγκόσμιας Ημέρας Ελληνικής Γλώσσας, μιας ημέρας αφιερωμένης όχι μόνο στον εορτασμό της γλωσσικής μας κληρονομιάς, αλλά και στον βαθύ προβληματισμό για τον απαράμιλλο ρόλο που έπαιξε και παίζει ανά τους αιώνες η ελληνική γλώσσα στη διαμόρφωση των πνευματικών, πολιτιστικών και εθνικών παραδόσεων του γένους μας. Οι σημερινές μου παρατηρήσεις θα επικεντρωθούν στην ελληνική γλώσσα στο Βυζάντιο, ένα θέμα κρίσιμης ιστορικής και φιλολογικής σημασίας, που αναδεικνύει τόσο τη συνέχεια όσο και τον μετασχηματισμό, τη διατήρηση αλλά και την εξέλιξη της γλωσσικής μας κληρονομιάς.

Όσα θα αναφέρω στηρίζονται κυρίως στα έργα των διαπρεπών γλωσσολόγων A. Jannaris[2], H. Tonnet[3], Τζ. Χόρροκς[4], Γ. Μπαμπινιώτη[5], του επισκόπου Ιεροθέου Τσαντίλη[6] και στο συλλογικό έργο της Γραμματικής του Cambridge για τη μεσαιωνική νέα ελληνική[7].

Μετά την παρουσίαση της ελληνικής γλώσσας στην αρχαιότητα, της «χρυσής πτυχής» της ελληνικής γλώσσας με κέντρο της δημιουργικής ορμής της την αττική διάλεκτο, προχωρούμε στη σύντομη παρουσίαση της επόμενης περιόδου, της βυζαντινής, την οποία θα μπορούσαμε να ονομάσουμε «αδαμάντινη πτυχή» της ελληνικής γλώσσας. Στο κράτος του Μ. Αλεξάνδρου (323 π.Χ.-330 μ.Χ.) διαμορφώνεται η ελληνιστική κοινή, προϊόν της εξέλιξης της αττικής διαλέκτου, υπό την επίδραση, βεβαίως, των κινημάτων του αττικισμού και του ασιανισμού. Είναι η γλώσσα που χρησιμοποιήθηκε στη μετάφραση της Παλαιάς Διαθήκης από τους Ο΄, τον 3ο αι. π.Χ., για τους

---

2 A. N. Jannaris, *An Historical Greek Grammar: Chiefly of the Attic Dialect as written and spoken from classical antiquity down to the present time*…, London 1897 (= Hildesheim, Zurich, New York 1987).

3 H. Tonnet, *Ιστορία της Νέας Ελληνικής Γλώσσας. Η διαμόρφωσή της*, μτφρ. Μ. Καραμάνου, Π. Λιαλιάτσης, επιμ. Χ. Χαραλαμπάκης, Αθήνα 1995.

4 Τζ. Χόρροκς, *Ελληνικά. Ιστορία της γλώσσας και των ομιλητών της*, Εισαγωγή – μετάφραση: Μελίτα Σταύρου – Μαρία Τζεβελέκου, Αθήνα 2018[7].

5 Γ. Δ. Μπαμπινιώτης, Η ελληνική γλώσσα, εν *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*, Αθήνα 1998, σσ. 17-26, και Η ιστορία της ελληνικής γλώσσας, εν Τόμος *Ελλάς* ΙΙ, εκδ. Οργανισμός Πάπυρος, Αθήνα 1957, σσ. 25-46.

6 Επισκόπου Ιεροθέου Τσαντίλη, Μητροπολίτου Ύδρας, Σπετσών και Αιγίνης, «Η ανεκτίμητος διαχρονική προσφορά της ελληνικής γλώσσης προς το Γένος». *Προλεγόμενα εις τον Γ΄ τόμον του έργου «Οσμή Ευωδίας Πνευματικής»*, έκδ. Ι. Μονής Πατερικής Διακονίας «Η Αγία Τριάς» Ύδρας, Ύδρα 2000, σσ. α΄-ριδ΄ (βλ. και βιβλιοκρισία υπό Γρ. Οικονομάκου, εν *Παρνασσός*, 46 [2002], σσ. 403-407).

7 *The Cambridge Grammar of Medieval and Early Modern Greek*, 4 vols, υπό D. Holton, G. Horrocks, M. Janssen, T. Lendari, I. Manolessou, N. Toufexis, Cambridge University Press, 2018.

εξελληνισμένους Εβραίους της Αλεξάνδρειας, και στη συγγραφή των βιβλίων της Καινής Διαθήκης. Στη συνέχεια, χρησιμοποιήθηκε από τους λογίους του Βυζαντίου, σε διάφορες μορφές της, από την απόλυτη τήρηση των κανόνων της αττικής διαλέκτου, όπως έπραξαν π.χ. ο Μ. Βασίλειος και η Άννα Κομνηνή, μέχρι την πιο χαλαρή εφαρμογή τους, όπως έπραξαν π.χ. ο Ρωμανός ο Μελωδός και οι λοιποί υμνογράφοι. Υπάρχουν, λοιπόν, διάφοροι βαθμοί τήρησης των κανόνων της αττικής διαλέκτου από τους βυζαντινούς λογίους. Πάντως όλοι τηρούσαν τους κανόνες της ελληνιστικής κοινής, της γλώσσας που εξαπλώνει και μεταδίδει και την ελληνική παιδεία. Οι λόγιοι χρησιμοποίησαν τη μορφή της γλώσσας, στην οποία ήταν γραμμένα τα πρότυπα του είδους με το οποίο ήθελαν να ασχοληθούν, δηλαδή π.χ. του Ηροδότου ή του Θουκυδίδη για τη συγγραφή ιστορίας, του Ομήρου για τη συγγραφή έπους, τη γλώσσα των τραγικών για τη συγγραφή δραματικής ποίησης.

Ας επιτραπεί να αναφερθούμε τώρα σε δύο κορυφαίες στιγμές της ελληνικής γλώσσας:

α΄. Το 325 μ.Χ. συγκαλείται η Α΄ Οικουμενική Σύνοδος στη Νίκαια της Βιθυνίας. Η γλώσσα που έπρεπε να χρησιμοποιηθεί ήταν η λατινική, αφού πρόεδρος της Συνόδου ήταν ο ρωμαίος αυτοκράτορας Μ. Κωνσταντίνος. Σιωπηρά, όμως, αποδέχθηκε ο αυτοκράτορας να χρησιμοποιηθεί η ελληνική, διότι σχεδόν στο σύνολό τους οι 318 Πατέρες της Συνόδου μιλούσαν ελληνικά. Εκτός από μερικά εναρκτήρια κείμενα, στα οποία χρησιμοποιήθηκε η λατινική, η ελληνική χρησιμοποιήθηκε σε όλα τα στάδια των εργασιών της, όπως διαβάζουμε στα εκδεδομένα Πρακτικά[8]. Σ' αυτή τη γλώσσα, και μάλιστα σε άπταιστη αττική διάλεκτο, διατύπωσαν οι Πατέρες τα 7 πρώτα άρθρα του Συμβόλου της Πίστεως, με τα οποία τιθασσεύτηκε η αρειανική αίρεση.

β΄. Άλλη κορυφαία στιγμή της ελληνικής γλώσσας ήταν η 11η Μαΐου 330, δηλαδή η ημέρα των εγκαινίων της Κωνσταντινούπολης. Η ευλάβεια του αυτοκράτορα ήταν τόσο μεγάλη, ώστε τίμησε τους κληρικούς (κυρίως επισκόπους) που προσήλθαν, τους προσέφερε δώρα και χρυσά νομίσματα, για να συνεχίσουν το έργο τους, και τους κατευόδωσε, με την παρουσία του γηραιού Αρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως Μητροφάνη και του υπ' αυτού υποδειχθέντος διαδόχου του Αλεξάνδρου. Σχεδόν σε όλες τις φάσεις της τελετής των εγκαινίων χρησιμοποιήθηκε η ελληνική γλώσσα[9].

---

[8] Βλ. J. D. Mansi, *Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collectio*, Florentia 1759, επανέκδοση: 1960-61, και Ed. Schwartz, *Acta Conciliorum Oecumenicorum*, Berolini et Lipsiae 1913-1940.

[9] Βλ. G. Dagron, *Η γέννηση μιας πρωτεύουσας. Η Κωνσταντινούπολη και οι θεσμοί της από το*

Στη συνέχεια ας αναφέρουμε μερικά ονόματα διαπρεπών βυζαντινών λογίων που χρησιμοποίησαν στα κείμενά τους την ελληνική γλώσσα, από την αττική μέχρι την κοινή μορφή της, και τους οποίους διδάσκουμε στον Τομέα μας: Προκόπιος ο Γαζαίος (ca 465-529), Ρωμανός ο Μελωδός (αρχές στ΄ αι.), Κασσιανή (αρχές θ΄ αι.), Μ. Φώτιος (μέσα θ΄ αι.), Ιωάννης Δαμασκηνός (ca 650-750), Λέων Στ΄ ο Σοφός (886-912), Κωνσταντίνος Ζ΄ ο Πορφυρογέννητος (913-959), Θεόδωρος Στουδίτης (759-826), Θεόδωρος Πρόδρομος (ca 1100-1156/8), Ιωάννης Τζέτζης (ca 1110-1180/5), Μάξιμος Πλανούδης (ca 1255-1305), Γεώργιος Κεδρηνός (ια΄/ιβ΄ αι.), Γεώργιος Παχυμέρης (ca 1242-1310), Γρηγόριος Παλαμάς (1296/7-1359), Μανουήλ Μοσχόπουλος (ca 1265-1316), Δημήτριος Κυδώνης (ca 1323-1397/8), Θεόδωρος Μετοχίτης (ca 1270-1332), Νικόλαος Καβάσιλας (1320-1391), Γεώργιος Πλήθων-Γεμιστός (ca 1360-1452), Γεώργιος Γεννάδιος Σχολάριος (ιδ΄ αι.), Δούκας (ca 1400-1470), Γεώργιος Σφραντζής (1401-1477).

Ας δούμε τώρα και τον ύστατο αυτοκράτορα, ο οποίος σφραγίζει το τέλος της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας του Ελληνικού Έθνους, δηλαδή τον Κωνσταντίνο ΙΑ΄ τον Παλαιολόγο (1449-1453). Αυτός απαντά στον Μωάμεθ Β΄ τον Πορθητή σε γνήσια αττική διάλεκτο, όπως διασώζει την απάντησή του ο ιστορικός Δούκας:

«Εἰ μὲν βούλει, καθὼς καὶ οἱ πατέρες σου ἔζησαν εἰρηνικῶς σὺν ἡμῖν, συζῆσαι καὶ σύ, τῷ Θεῷ χάρις. Ἐκεῖνοι γὰρ τοὺς ἐμοὺς γονεῖς ὡς Πατέρας ἐλόγιζον καὶ οὕτως ἐτίμων, τὴν δὲ πόλιν ταύτην ὡς πατρίδα... Τὸ δὲ τὴν πόλιν σοι δοῦναι, οὔτ' ἐμόν ἐστιν οὔτ' ἄλλου τῶν κατοικούντων ἐν ταύτῃ. Κοινῇ γὰρ γνώμῃ πάντες αὐτοπροαιρέτως ἀποθανοῦμεν καὶ οὐ φεισόμεθα τῆς ζωῆς ἡμῶν» (Δούκας 1004-1014).[10]

Στο σημείο αυτό πρέπει να αναφέρουμε ότι ασφαλώς η λόγια γλώσσα δεν ήταν και η ομιλούμενη στο Βυζάντιο. Ποια ήταν η ομιλούμενη; Οι μαρτυρίες είναι λίγες: το ποίημα του Μιχαήλ Γλυκά (1159), τα Πτωχοπροδρομικά ποιήματα (στα μέσα του ιβ΄αι.), το έπος του Διγενή Ακρίτα (στην καμπή ια΄-ιβ΄ αι.), τα βυζαντινά μυθιστορήματα του ιδ΄ και του ιε΄ αι. και το Χρονικόν του Μορέως (ιδ΄ αι.). Κατά την κρατούσα εκδοχή, οι αρχές της Νέας Ελληνικής γλώσσας και λογοτεχνίας εντοπίζονται στις αρχές του ια΄ αι., τότε που χάνεται η Μ. Ασία για το Βυζάντιο, το 1071, με την ήττα του Ματζικέρτ (Ρωμανός Δ΄ Διογένης), μια ήττα που ολοκληρώθηκε με τη Μικρασιατική Καταστροφή, το 1922.

---

330 ως το 451, μτρφ. Μαρίνα Λουκάκη (έκδ. ΜΙΕΤ) Αθήνα 2000, σσ. 42-48.

[10] Ν. Β. Τωμαδάκης, *Περί Αλώσεως της Κωνσταντινουπόλεως* (1453), (εκδ. Π. Πουρναρά) Θεσσαλονίκη 1993, σελ. 60.

Συνοπτικά, στο Βυζάντιο υπάρχει μια διπλή παράδοση: η λόγια και η δημώδης. Αυτή η παράδοση διατηρείται και στο Μεταβυζάντιο. Ο Τομέας μας διδάσκει τα λόγια κείμενα του Βυζαντίου και του Μεταβυζαντίου, ενώ τα δημώδη κείμενα διδάσκονται από τον Τομέα της Νεοελληνικής Φιλολογίας. Προσωπικά, όταν διδάσκω ιστορικούς της Αλώσεως της Κωνσταντινουπόλεως, κλείνω τα μαθήματά μου με το *Ανακάλημα της Κωνσταντινούπολης* και με έναν *ανώνυμο* θρήνο του Πόντου:

«η Ρωμανία ’πέρασεν, η Ρωμανία ’πάρθεν·
η Ρωμανία κι αν ’πέρασεν, ανθεί και φέρει κι άλλο». [11]
Αυτός ο στίχος ενέπνευσε και τον νεοέλληνα ποιητή, όταν έγραψε:
«Τη Ρωμιοσύνη μην την κλαις,...
Νά τη, πετιέται αποξαρχής κι αντρειεύει και θεριεύει...»[12].

Αλλά για τη σχέση της νέας ελληνικής γλώσσας με τη λογοτεχνία θα μας μιλήσει ο επόμενος συνάδελφος-ομιλητής, διευθυντής του Τομέα της Νεοελληνικής Φιλολογίας.

[11] A. Pertusi, *La caduta di Constantinopoli, l’ eco nel mondo*, Milano 1976, σελ. 400, και Ν. Α. Κλέντου, *Τάξις και Ακολουθία του Εθνικού Μνημοσύνου της κθ΄ Μαΐου. Θρηνητικά τραγούδια της Αλώσεως*, έκδ. Ι.Π.Η.Π.Α., Αθήνα 2021, σελ. 46.

[12] Γ. Ρίτσος, *Δεκαοχτώ Λιανοτράγουδα της πικρής πατρίδας* (εκδ. Κέδρος), Αθήνα 1974[5], σσ. (29) (4β).

ΓΙΑΝΝΗ ΞΟΥΡΙΑ
Αναπληρωτή Καθηγητή του Τμήματος Φιλολογίας και Διευθυντή του Τομέα Νεοελληνικής Φιλολογίας του ΕΚΠΑ

ΟΜΙΛΙΑ ΜΕ ΘΕΜΑ: «Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ ΣΤΗ ΔΙΑΧΡΟΝΙΑ ΤΗΣ ΚΑΙ Η ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ»

Κυρία Αντιπρύτανη,
Κυρία Πρόεδρε του Τμήματος Φιλολογίας,
Αγαπητές και αγαπητοί συνάδελφοι,
Αγαπητοί φοιτητές και φοιτήτριες,
Κυρίες και κύριοι,

Θα ήθελα κατ' αρχάς να συγχαρώ όλες και όλους που εργάστηκαν για την οργάνωση και την πραγματοποίηση της σημερινής εκδήλωσης, και ιδιαιτέρως τον Καθηγητή Γλωσσολογίας κ. Βασίλειο Σπυρόπουλο. Πρόκειται για εκδήλωση τιμής για την ελληνική γλώσσα, που είναι ίσως το πολυτιμότερο συστατικό της εθνικής μας κοινότητας, αλλά και μνήμης για δύο σεβαστούς κεκοιμημένους δασκάλους μας, της Δήμητρας Θεοφανοπούλου-Κοντού και του Παναγιώτη Κοντού.

Θα είμαι σύντομος και θα αναφερθώ σε μια παράμετρο της σχέσης της ελληνικής γλώσσας στη διαχρονία της με τη νεοελληνική λογοτεχνία.

Η ανάδυση αυτού που ονομάζουμε νεοελληνική γραμματεία και πιο ειδικά νεοελληνική (γραπτή) λογοτεχνία συνδέεται στενά με ένα είδος διάσπασης, αρκετά παλαιάς, που είχε εμφανιστεί ήδη από τα τέλη της αρχαιότητας. Η προφορική ομιλούμενη γλώσσα ακολουθούσε την πορεία με τις αλλαγές και τις μεταμορφώσεις ενός ζωντανού οργανισμού, ενώ η γραπτή γλώσσα αναζητούσε να επαναλάβει το θάμβος ενός αμετακίνητου και λαμπρού παρελθόντος. Η διάσταση αυτή –σε μεγάλο βαθμό παρούσα και αναμενόμενη σε κάθε γλωσσική κοινότητα που ζει την πραγματικότητα από τη μια, και που συγχρόνως γράφει με τέχνη– φαίνεται να γίνεται όλο και μεγαλύτερη με την πάροδο του χρόνου. Στους τελευταίους αιώνες της Ελληνόφωνης Ανατολικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας η παρακατιανή γλώσσα της καθημερινής προφορικής επικοινωνίας ζήτησε να πάρει τη μορφή γραπτής λογοτεχνίας, προκειμένου να διδάξει και να ευχαριστήσει ένα

κάποιο κοινό, χωρίς να αμφισβητεί τα δικαιώματα της λογιότερης γλώσσας σε συγκεκριμένες πνευματικές και γραμματολογικές περιοχές. Κι έτσι αναπτύχθηκε ένας παράλληλος βηματισμός, που σε αρκετές περιπτώσεις μάλιστα εξελισσόταν σε αγαστή συνοδοιπορία, όπως λ.χ. συμβαίνει με τους εκπροσώπους του Θρησκευτικού Ουμανισμού και τις ποικίλες συγγραφές τους. Καταλαβαίνετε, φυσικά, πως σχηματοποιώ αφόρητα.

Ήδη από τις πρώτες δεκαετίες της Τουρκοκρατίας το ζήτημα αυτό απασχόλησε έντονα· και απασχόλησε κυρίως εκείνον τον θεσμό κι εκείνους τους εκπροσώπους του που είχαν αναλάβει κατ' ουσίαν (το λέω πάλι σχηματικά) το χρέος της διατήρησης της μνήμης, δηλαδή την Εκκλησία, η οποία βρισκόταν σε συνθήκες Βαβυλώνιας αιχμαλωσίας. Και πραγματικά επιτυγχάνεται ένα είδος ισορροπίας ανάμεσα στο καταξιωμένο και το κατανοητό. Προς το τέλος της δουλείας το ζήτημα γίνεται πιο προβληματικό και πιέζει για επιλογές προς τη μια ή την άλλη κατεύθυνση, καθώς τώρα προστίθενται οι παράμετροι της γενικής εκπαίδευσης και της δημόσιας/κρατικής διοίκησης.

Φυσικά, και πάλι καταλαβαίνετε πως αναφέρομαι στο περιβόητο γλωσσικό ζήτημα, με το οποίο ζυμώθηκε η νεοελληνική λογοτεχνία τόσο πριν όσο κυρίως μετά την Επανάσταση, τόσο σε ό,τι αφορά την παραγωγή της όσο και την πρόσληψη και αποτίμησή της. Δεν θα σας κουράσω καθόλου με λεπτομέρειες, άλλωστε τα φαινόμενα είναι εξαιρετικά σύνθετα. Σε αυτή τη διελκυστίνδα πάντως –που, επαναλαμβάνω, δεν είχε μόνο λογοτεχνικές ή γραμματολογικές πτυχές, μα και εκπαιδευτικές, κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές, και που ωστόσο εγώ περιορίζομαι λόγω ειδικότητας μόνο στις πρώτες– από τα τέλη του 19ου αιώνα διαμορφώνεται και εντέλει επικρατεί μια αντίληψη, της οποίας εκφραστής και πρόσωπο που με την πνευματική του δύναμη την εδραίωσε υπήρξε ο Παλαμάς. Θα την περιγράψω κάπως επιτηδευμένα: από μια Εδέμ (δημοτικό τραγούδι, δημώδης γραπτή λογοτεχνία, με αποκορύφωση τα αριστουργήματα της Κρητικής Αναγέννησης, και προπαντός τον ανυπέρβλητο σε όλη τη λογοτεχνία μας *Ερωτόκριτο*), περιπέσαμε στην εξορία και στην ερημιά του λογιοτατισμού, της αρχαΐζουσας γλώσσας, μέχρι που εμφανίστηκε ένας Μεσσίας για να μας τραβήξει από αυτήν τη γλωσσική, λογοτεχνική και πολιτισμική συνθήκη της πτώσης, και αργά και επίμοχθα να μας αποκαταστήσει – ο γλωσσικός Μεσσίας μας λέγεται Σολωμός. Το σχήμα, που το απέδωσα με όρους θεολογικούς, είναι ουσιαστικά «ρομαντικό».

Ακούμε και διαβάζουμε συχνά πόσο μας ταλαιπώρησε αυτό το γλωσσικό ζήτημα, πόσο καλύτερα θα τα είχαμε πάει χωρίς αυτό, πόση ενέργεια θα είχαμε

γλιτώσει για να τη διοχετεύσουμε στη δημιουργία κτλ. κτλ. Και πράγματι μας ταλαιπώρησε, στην εκπαίδευση πρωτίστως και στη δημόσια ζωή επίσης (θυμίζω πως είχαμε μέχρι και νεκρούς για χάρη του). Αλλά νομίζω –συγχωρήστε μου την υπερβολή– ότι υπήρξε εντέλει ευλογία για τη λογοτεχνία μας, γιατί δίχως αυτό δεν θα είχαν γραφτεί, ας πούμε, οι λαμπεροί πολύτροποι στίχοι του Κάλβου ούτε η περίτεχνη πρόζα του Ροΐδη, δεν θα υπήρχε η πολύμορφη γλωσσική αφθονία του Παπαδιαμάντη, δεν θα ηχούσαν καλά τα σατιρικά πλήκτρα του Παλαμά ή του Καρυωτάκη, δεν θα φτάναμε στα πολύχρωμα γραπτά των Ελλήνων υπερρεαλιστών, πιστεύω πως δεν θα μπορούσε να υπάρξει ως σύλληψη η γλωσσική διαστρωμάτωση του *Άξιον εστί*. Τα παραδείγματα μπορούν να αυγατίσουν, αλλά ας κλείσω και πάλι με μια υπερβολή: Ίσως δεν θα μπορούσε να γραφτεί καν ένας στίχος απλούστατος, κι όμως σχεδόν αμετάφραστος, όπως το «Είμεθα ένα κράμα εδώ» (*είμεθα*, όχι *είμαστε*, με όλη την πολιτισμική φόρτιση που κουβαλά ο τύπος).

Τι απίστευτος πλούτος που συσσωρεύθηκε, και τι δυνατότητες που προσφέρθηκαν και που ελπίζω ότι προσφέρονται ακόμη στον λογοτέχνη της γλώσσας μας!

ΣΠΥΡΙΔΟΥΛΑΣ ΒΑΡΛΟΚΩΣΤΑ
Καθηγήτριας και Διευθύντριας του Τομέα Γλωσσολογίας του ΕΚΠΑ

ΟΜΙΛΙΑ ΜΕ ΘΕΜΑ:
«ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑ»

Αξιότιμε κύριε Πρύτανη,
Κύριε πρώην Πρύτανη και δάσκαλέ μας,
Κυρία Αντιπρύτανη και κύριοι Αντιπρυτάνεις,
Μέλη του Συμβουλίου Διοίκησης του ΕΚΠΑ,
Κύριε Κοσμήτορα της Φιλοσοφικής Σχολής,
Κυρία Πρόεδρε του Τμήματος Φιλολογίας,
Αγαπητοί και αγαπητές συνάδελφοι,
Αγαπητοί μας φοιτητές και αγαπητές μας φοιτήτριες,
Κυρίες και κύριοι,

Ως Διευθύντρια του Τομέα Γλωσσολογίας στο Τμήμα Φιλολογίας του ΕΚΠΑ είναι μεγάλη μου χαρά να κάνω αυτόν τον σύντομο χαιρετισμό στη σημερινή ημερίδα για την ελληνική γλώσσα και να αναφερθώ στη σχέση της με τη γλωσσολογία.

Η γλωσσολογία είναι η επιστήμη που μελετά την ανθρώπινη γλώσσα, τόσο ως βιολογικό όσο και ως κοινωνικό και πολιτισμικό φαινόμενο. Ειδικότερα,

μελετά τη δομή της ανθρώπινης γλώσσας, πώς, δηλαδή, οργανώνεται από μικρότερες μονάδες, όπως οι φθόγγοι, σε μεγαλύτερες μονάδες, όπως οι λέξεις και οι προτάσεις,

μελετά τη λειτουργία της γλώσσας, πώς, δηλαδή, χρησιμοποιείται από τους ομιλητές της σε διαφορετικά πλαίσια επικοινωνίας,

μελετά τη σχέση της γλώσσας με τον ανθρώπινο νου, πώς, δηλαδή, αναπτύσσουμε τη γλώσσα, είτε είναι η μητρική μας είτε μια άλλη, δεύτερη γλώσσα,

μελετά τη σχέση γλώσσας και κοινωνίας, πώς, για παράδειγμα, ποικίλλει η χρήση της γλώσσας ανάλογα με την ομάδα στην οποία ανήκει ο ομιλητής ή τη γεωγραφική περιοχή από την οποία προέρχεται,

μελετά επίσης την εξέλιξη και μεταβολή της γλώσσας μέσα στον χρόνο.

Σε ένα τέτοιο επιστημονικό πλαίσιο έχει μελετηθεί και συνεχίζει να μελετάται και η ελληνική γλώσσα, μεταξύ άλλων γλωσσών. Η γλώσσα μας έχει μία από τις μακρύτερες και πιο πλούσιες ιστορίες. Από την Αρχαία Ελληνική ως τη σύγχρονη Νέα Ελληνική, ένας πλούτος φαινομένων και δομών έχει κεντρίσει το ενδιαφέρον Ελλήνων αλλά και ξένων γλωσσολόγων που έχουν ως επίκεντρο της ακαδημαϊκής τους δράσης τη μελέτη της Ελληνικής. Οι μεταβολές του φωνητικού και φωνολογικού συστήματος της Ελληνικής από την αρχαιότητα ως σήμερα, σημάδια των οποίων φαίνονται στην ιστορική ορθογραφία της γλώσσας, η πλούσια ρηματική κλίση, που περιλαμβάνει κατηγορίες όπως η ρηματική όψη και το ποιόν ενέργειας, το συντακτικό υποκείμενο και η ελεύθερη σειρά των όρων στην πρόταση, οι δευτερεύουσες-συμπληρωματικές προτάσεις, η πραγμάτωση της τροπικότητας, οι γλωσσικές πράξεις και η έκφραση της γλωσσικής ευγένειας αποτελούν ορισμένα μόνο από τα φαινόμενα της ελληνικής γλώσσας που έχουν απασχολήσει την επιστημονική έρευνα και έχουν σε κάποιες περιπτώσεις επηρεάσει ακόμα και τις εξελίξεις στη γλωσσική επιστήμη.

Η σύγχρονη ελληνική γλωσσολογία άρχισε να διαμορφώνεται τον 19ο αιώνα, παράλληλα με τη διεθνή της συγκρότηση ως ανεξάρτητου επιστημονικού πεδίου, οπότε το φαινόμενο «γλώσσα» αντιμετωπίζεται πλέον ως αντικείμενο επιστημονικής μελέτης, με στόχο την κατανόηση της δομής και της εξέλιξής της. Ο Γεώργιος Χατζιδάκις, καθηγητής γλωσσολογίας, ήταν εκείνος που έθεσε τις βάσεις της γλωσσολογικής επιστήμης στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, καθώς υπήρξε ο σημαντικότερος εκπρόσωπος της πρώιμης ελληνικής γλωσσολογίας, με ενδιαφέρον για τη συστηματική καταγραφή των γραμματικών κανόνων, τη γλωσσική μεταβολή και τη γλωσσική ποικιλία. Ο Τομέας Γλωσσολογίας συγκροτήθηκε σε διακριτή κατεύθυνση του Τμήματος Φιλολογίας στο ΕΚΠΑ το 1984 με τη συμβολή και το κύρος του Καθηγητή Γεωργίου Μπαμπινιώτη και της αείμνηστης Καθηγήτριας Δήμητρας Θεοφανοπούλου-Κοντού.

Η ελληνική γλωσσολογία ως οργανωμένο πια επιστημονικό πεδίο διαμορφώνεται στη δεκαετία του ’80, αρχίζει να ανθίζει κυριολεκτικά μέσα στη δεκαετία του ’90 και του 2000, και σήμερα αποτελεί ένα αναγνωρισμένο επιστημονικό πεδίο σε πολλά πανεπιστημιακά τμήματα και ερευνητικά κέντρα σε όλη τη χώρα. Έλληνες γλωσσολόγοι, σε πανεπιστήμια της Ελλάδας και του εξωτερικού, έχουν συμβάλει καταλυτικά στην καλύτερη κατανόηση της ελληνικής γλώσσας αλλά και του φαινομένου «ανθρώπινη γλώσσα», ορισμένες φορές, μάλιστα, τα ερευνητικά τους πορίσματα έχουν διαμορφώσει εξελίξεις

στην ίδια τη γλωσσική επιστήμη σε αρκετούς κλάδους της, είτε στον κεντρικό άξονα της θεωρητικής γλωσσολογίας, δηλαδή τη φωνολογία, τη μορφολογία, τη σύνταξη, τη σημασιολογία και την πραγματολογία, είτε στην ιστορική γλωσσολογία, δηλαδή τη μελέτη της ιστορίας της ελληνικής γλώσσας, είτε σε διεπιστημονικές προσεγγίσεις στη μελέτη της γλώσσας, όπως η κατάκτηση πρώτης και δεύτερης γλώσσας, η ψυχογλωσσολογία, η υπολογιστική γλωσσολογία, η ανάλυση λόγου ή η κοινωνιογλωσσολογία.

Στις μέρες μας με τη συνδρομή των εργαλείων Τεχνητής Νοημοσύνης και των Μεγάλων Γλωσσικών Μοντέλων ανοίγονται κι άλλοι δρόμοι για τους Έλληνες γλωσσολόγους στην καταγραφή, ψηφιοποίηση και ανάλυση της ελληνικής γλώσσας και των ποικιλιών της, δρόμοι που θα φέρουν τη γλώσσα μας στην ψηφιακή εποχή.

Στη σημερινή μας εκδήλωση για την ελληνική γλώσσα τιμάμε παράλληλα τη μνήμη δύο καθηγητών μας, οι οποίοι συνέβαλαν καθοριστικά, ο καθένας με τον δικό του τρόπο, στα πρώτα βήματα και δρώμενα της ελληνικής γλωσσολογίας, τη Δήμητρα Θεοφανοπούλου-Κοντού και τον Παναγιώτη Κοντό.

Η Δήμητρα Θεοφανοπούλου-Κοντού υπήρξε καθηγήτρια πάρα πολλών Ελλήνων γλωσσολόγων. Μαζί με άλλους δύο συναδέλφους της συνέβαλε στη διοργάνωση της Ετήσιας Συνάντησης του Τομέα Γλωσσολογίας στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, ενός συνεδρίου που πραγματοποιείται με επιτυχία από το 1981 ως σήμερα, φιλοξενώντας κάθε χρόνο μελέτες για κάθε πτυχή της ελληνικής γλώσσας, ενώ είχε συμμετοχή και στην ιδέα για τη διοργάνωση Διεθνούς Συνεδρίου Ελληνικής Γλωσσολογίας, που λαμβάνει χώρα για πρώτη φορά το 1993 και πραγματοποιείται έκτοτε κάθε δύο χρόνια. Παράλληλα, η Δήμητρα Θεοφανοπούλου-Κοντού ανέδειξε για το ελληνικό επιστημονικό ακροατήριο πρωτοπόρες μελέτες από τον χώρο της Γενετικής Σύνταξης και της Καθολικής Γραμματικής, δηλαδή της θεωρίας που υποστηρίζει ότι όλες οι γλώσσες διέπονται από κάποιες κοινές αρχές και συστηματικές παραμέτρους διαφοροποίησης. Αυτές οι αρχές και παράμετροι αντανακλούν μια έμφυτη προδιάθεση ή έναν εγγενή μηχανισμό, ο οποίος επιτρέπει στο άτομο να κατακτήσει εντελώς φυσικά τη γραμματική της μητρικής του γλώσσας στα πρώτα χρόνια της ζωής του.

Ο Παναγιώτης Κοντός στήριξε με πολλούς τρόπους τη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας, (συν)ιδρύοντας το 1992 το Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Διδασκαλίας της Νέας Ελληνικής ως Ξένης Γλώσσας, το πρώτο που ιδρύθηκε στη χώρα μας, συμβάλλοντας επίσης καθοριστικά στην ανέγερση του κτηρίου του Διδασκαλείου της Ελληνικής Γλώσσας το 2014 και οργανώνοντας το

Εκπαιδευτικό Πρόγραμμα των Θερινών Υποτροφιών Ελληνικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Αθηνών, το γνωστό μας ως Θ.Υ.Ε.Σ.Π.Α., το οποίο λειτουργεί εδώ και 40 σχεδόν χρόνια με μεγάλη επιτυχία και με τη συμμετοχή περισσότερων από 6.500 ελληνιστών από όλο τον κόσμο.

Θα ήθελα να κλείσω τον σύντομο χαιρετισμό μου ευχαριστώντας τις Πρυτανικές Αρχές, την Κοσμητεία της Φιλοσοφικής Σχολής του ΕΚΠΑ και την Πρόεδρο του Τμήματος Φιλολογίας για τη στήριξή τους στη διοργάνωση του σημερινού εορτασμού, αλλά κυρίως ευχαριστώντας τον συνάδελφο Βασίλη Σπυρόπουλο, ο οποίος είχε την πρωτοβουλία για τη σημερινή εκδήλωση και ανέλαβε τη διοργάνωσή της.

Σας ευχαριστώ.

ΑΜΑΛΙΑΣ ΜΟΖΕΡ
Καθηγήτριας του Τμήματος Φιλολογίας του ΕΚΠΑ

ΟΜΙΛΙΑ ΜΕ ΘΕΜΑ:
«ΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ, Η ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ»

Σήμερα γιορτάζουμε την ελληνική γλώσσα. Όλοι όσοι είμαστε εδώ φαντάζομαι ότι συνδεόμαστε από την αγάπη μας γι' αυτήν. Μας συνδέει επιπλέον η συγκίνηση για το γεγονός ότι η εκδήλωση είναι αφιερωμένη σε δύο δασκάλους και συναδέλφους που η κοινότητά μας έχασε πρόσφατα και που είχαν κάνει πολλά για τη μελέτη και τη διάδοση της ελληνικής γλώσσας. Ήδη αναφέρθηκε η πλούσια δραστηριότητά τους, καθώς και οι κινήσεις που κάνει το Πανεπιστήμιο Αθηνών στην κατεύθυνση αυτή· δεν θα τα επαναλάβω, αλλά θα ήθελα να εξάρω τη διεθνή παρουσία με δημοσιεύσεις και ανακοινώσεις σε συνέδρια των μελών ολόκληρου του Τμήματος Φιλολογίας για τη γλώσσα και τη λογοτεχνία σε όλες τις φάσεις της ιστορίας της, και των μελών του Τομέα Γλωσσολογίας ειδικότερα, που με τις μελέτες τους εξασφαλίζουν την αδιάλειπτη παρουσία της Ελληνικής στη διαμόρφωση των σύγχρονων θεωριών για τη γλώσσα.

Είναι γνωστό ότι οι Έλληνες παίρνουμε πολύ στα σοβαρά τη γλώσσα μας. Είμαστε περήφανοι για την ιστορία της και ανήσυχοι για το μέλλον της. Στην ομιλία αυτή θα προσπαθήσουμε να δούμε και τις δυο αυτές πλευρές της σχέσης των Ελλήνων με τη γλώσσα τους στο πλαίσιο της σχέσης τους με την Ελλάδα και γενικότερα την ελληνικότητα· για να την ερμηνεύσουμε, θα κάνουμε μια σύντομη αναδρομή στην ιστορία της γλώσσας και τη θέση της στην ελληνική, αλλά και στην παγκόσμια ιστορία. Αυτό θα μας οδηγήσει και στη σχέση της με τους μη Έλληνες και τη θέση της στο διεθνές περιβάλλον. Αφού δούμε αν και γιατί πρέπει ή δεν πρέπει να είμαστε υπερήφανοι για την ιστορία της γλώσσας μας, θα δούμε αν και γιατί πρέπει ή δεν πρέπει να ανησυχούμε για το μέλλον της.

Η ιστορία της ελληνικής γλώσσας δεν υπάρχει αμφιβολία ότι είναι μακρά και εντυπωσιακή. Είναι τόσο μακρά, που πολλοί πιστεύουν ότι είναι η αρχαιότερη γλώσσα του κόσμου. Αυτό δεν ισχύει, αλλά δεν μειώνει καθόλου τη σημασία της. Είναι αλήθεια ότι είναι ελάχιστες οι γλώσσες για τις οποίες έχουμε γραπτά μνημεία από τόσο παλιά, και συγκεκριμένα από τα μέσα της δεύτερης

χιλιετίας π.Χ. (1600) – αλλά υπάρχουν και παλιότερα γραπτά μνημεία. Σώζονται Αιγυπτιακά κείμενα από το τέλος της 4ης χιλιετίας (πριν από το 3000), στη Μεσοποταμία έχουμε σουμεριακά κείμενα από την αρχή της τρίτης χιλιετίας (γύρω στο 2900). Ακόμα και μέσα στην Ινδοευρωπαϊκή οικογένεια υπάρχουν παλιότερα γραπτά μνημεία της Χεττιτικής και της Τοχαρικής, δύο γλωσσών της Ανατολίας. Η Ελληνική όμως είναι η μόνη από αυτές τις γλώσσες που εξακολουθεί να μιλιέται ακόμη – γι' αυτό μπορούμε, αν θέλουμε, να καμαρώνουμε. Πρέπει βέβαια να έχουμε κατά νου ότι η ηλικία των γλωσσών δεν συμπίπτει με τη γραπτή ιστορία τους και φυσικά μας είναι εντελώς άγνωστη. Το πιθανότερο είναι ότι όλες οι πρωτογλώσσες όλων των οικογενειών είναι περίπου συνομήλικες. Επίσης σε πολλές περιοχές του κόσμου, συμπεριλαμβανομένης της Ελλάδας, υπάρχουν παλαιότερα γραπτά μνημεία από αυτά που ανέφερα, σε γραφές που δεν έχουν αποκρυπτογραφηθεί. Η ιστορία της Ελληνικής κέρδισε σχεδόν χίλια χρόνια μόλις το 1953, όταν αποκρυπτογραφήθηκε από τους Ventris & Chadwick η Γραμμική Γραφή Β΄. Η Γραμμική Α΄ είναι ακόμη αναποκρυπτογράφητη και είναι έτσι άγνωστο αν είναι ελληνική ή κάποια άλλη άγνωστη σ' εμάς γλώσσα που μιλιόταν στην Κρήτη πριν από την ελληνική.

Η αποκρυπτογράφηση της Γραμμικής Β΄ απέδειξε ότι οι Μυκηναίοι (των οποίων η ύπαρξη είχε αποδειχτεί από τις ανασκαφικές ανακαλύψεις του Σλήμαν, ο οποίος κινήθηκε με βάση τα κείμενα του Ομήρου) ήταν Έλληνες και ότι οι αφηγήσεις των αρχαίων ιστορικών για την κάθοδο των Δωριέων ήταν κι αυτές βασισμένες σε πραγματικά γεγονότα. Γιατί η γλώσσα μάς δίνει πληροφορίες και για τη γενικότερη ιστορία, όπως θα δούμε και στα επόμενα.

Μαζί με τον Μυκηναϊκό πολιτισμό χάθηκε και η γραφή του, που ήταν συλλαβική, κάθε σύμβολό της δηλαδή αντιπροσώπευε μια συλλαβή. Περίπου δύο αιώνες αργότερα όμως (ίσως και νωρίτερα, αλλά τα αρχαιολογικά μας ευρήματα τοποθετούνται στα μέσα του 8ου αι. π.Χ.) εμφανίζεται το πρώτο πραγματικό αλφάβητο της ιστορίας. Δεν το δημιούργησαν από το μηδέν οι Έλληνες: υιοθέτησαν την Φοινικική γραφή, που συνήθως αναφέρεται ως αλφάβητο, γιατί κάθε σύμβολο αντιπροσωπεύει ένα φώνημα (έναν φθόγγο δηλαδή της γλώσσας), αλλά η Φοινικική γραφή αντιπροσωπεύει μόνο σύμφωνα, άρα ένα ή δύο σύμβολα αντιπροσωπεύουν στην πράξη μια ολόκληρη συλλαβή. Οι Έλληνες πρόσθεσαν τα φωνήεντα και έτσι δημιούργησαν το πρώτο σύστημα γραφής στο οποίο αποτυπώνονται ρητά όλα τα φωνήματα της γλώσσας, με αντιστοιχία, αρχικά τουλάχιστον, περίπου ένα προς ένα. Ήταν μια πολύ σημαντική καινοτομία και το ελληνικό αλφάβητο αποτέλεσε το πρότυπο

και την πηγή για τα ινδοευρωπαϊκά αλφάβητα που ακολούθησαν, το ετρουσκικό, το λατινικό και αρκετά αργότερα το κυριλλικό.

Την περίοδο που ακολουθεί ανθεί στον ελληνόφωνο χώρο η ποίηση, επική και λυρική, και κάνει την εμφάνισή της άλλη μια, ίσως η σπουδαιότερη, καινοτομία των Ελλήνων: η Φιλοσοφία, η ελεύθερη θεωρητική αναζήτηση απαντήσεων σε ερωτήματα για τον κόσμο και για τον άνθρωπο – και για την ίδια τη γλώσσα. Και φτάνουμε σιγά σιγά στον 5ο αιώνα π.Χ., τον χρυσό αιώνα των Αθηνών, με την οικονομία και τη δημοκρατία σε άνθηση και μαζί τους την απίστευτη αυτή έκρηξη των τεχνών, του δράματος, της Φιλοσοφίας, της Ιστορίας, της Ρητορικής. Η ποιότητα σε συνδυασμό με την ποσότητα της πνευματικής παραγωγής σε ένα τόσο σύντομο χρονικό διάστημα είναι απίστευτη. Ενίοτε ακούγεται ότι δεν ήταν τίποτα σπουδαίο, γιατί οι Αθηναίοι ήταν πλούσιοι και είχαν δούλους. Να επισημάνω όμως ότι όλοι οι πολιτισμοί εκείνης της εποχής είχαν δούλους και όλοι είχαν πάμπλουτες ελίτ, αλλά δεν είδαμε να παράγουν συγκρίσιμο έργο και μάλιστα τέτοιας ποιότητας ώστε να παραμένει ζωντανό και να επηρεάζει μέχρι τώρα την καλλιτεχνική και πνευματική παραγωγή της ανθρωπότητας. Ήδη από την Αρχαιότητα είχε αναγνωριστεί η σημασία του. Το αποτέλεσμα ήταν αφενός ότι εξασφαλίστηκε η διατήρησή του· αφετέρου όμως, δύο μόλις αιώνες αργότερα, σε μια εποχή στην οποία ο ελληνικός πολιτισμός και η ελληνική γλώσσα είχαν διαδοθεί ως τα πέρατα του τότε γνωστού κόσμου με τις κατακτήσεις του Μεγάλου Αλεξάνδρου, εξαιτίας τους αρχίζει μια μεγάλη περιπέτεια για την ελληνική γλώσσα. Γιατί τι έγινε: κάτι που έχει συμβεί και σε άλλες γλωσσικές κοινότητες μετά από μια εποχή μεγάλης πνευματικής άνθησης. Ο θαυμασμός για τα έργα μετατράπηκε σε θαυμασμό για το μέσο που χρησιμοποίησαν, δηλαδή για τη γλώσσα. Όπως είπα, δεν πρόκειται για κάτι ασυνήθιστο· και τώρα ακόμη ακούμε ότι, αν ένας συγγραφέας δεν έγραφε στην τάδε γλώσσα, ποτέ δεν θα είχε γράψει τέτοια αριστουργήματα. Αυτό φυσικά δεν ισχύει. Κάθε γλώσσα έχει τη δυνατότητα να εξελιχθεί ώστε να μπορεί να εκφράσει οτιδήποτε χρειάζεται. Το ότι η ελληνική γλώσσα εξελίχθηκε με θαυμαστό τρόπο οφείλεται στο ότι ένας Ευριπίδης, ένας Δημοσθένης, ένας Θουκυδίδης, ένας Αριστοτέλης, ένας Πλάτων θέλησαν να κάνουν λεπτές διακρίσεις και να εκφράσουν πολύπλοκες σκέψεις και συναισθήματα. Εκείνοι σμίλεψαν τη γλώσσα για να μπορέσει να τα εκφράσει όλα αυτά. Το ίδιο θα έκαναν αν μιλούσαν διαφορετική γλώσσα. Είμαστε τυχεροί που η γλώσσα αυτή ήταν τα Ελληνικά.

Στην ελληνιστική εποχή όμως οι περισσότεροι λόγιοι δεν μπορούσαν να το δουν αυτό. Αγωνιούσαν για τις αλλαγές που έβλεπαν να υφίσταται η γλώσσα –

και η αλήθεια είναι ότι οι αλλαγές αυτές ήταν ραγδαίες. Όλες οι γλώσσες αλλάζουν και αλλάζουν αδιάκοπα. Είναι καθολικό χαρακτηριστικό της γλώσσας. Όπως ξέρουμε όμως από τη μελέτη ανάλογων καταστάσεων στη σύγχρονη εποχή, η χρήση μιας γλώσσας ως Κοινής, η εξάπλωσή της δηλαδή και η χρήση της από τεράστιο αριθμό ανθρώπων που δεν είναι φυσικοί ομιλητές, επιταχύνει τις αλλαγές που βρίσκονται ήδη σε εξέλιξη και μπορεί να προσθέσει κι άλλες. Έτσι δημιουργείται το παράδοξο, όσο πιο ισχυρή γίνεται μια γλώσσα τόσο να φαίνεται πιο ασταθής, με την έννοια ότι αρχίζει να αλλάζει πολύ γρήγορα και πολύ αισθητά – ενώ συνήθως οι ομιλητές δεν αντιλαμβάνονται τις αλλαγές πέρα από το λεξιλόγιο, επειδή πραγματοποιούνται αργά και σταδιακά. Ως ανάλογο αποτέλεσμα στη σύγχρονη εποχή, σημειώνω το ότι δεν παραπονούνται μόνο οι άλλοι ομιλητές για την εισβολή της Αγγλικής στις γλώσσες τους, αλλά και οι φυσικοί ομιλητές της Αγγλικής για την καταστροφή που υφίσταται λόγω της χρήσης της από ξένους, οι οποίοι επηρεάζουν και τους φυσικούς ομιλητές. Κάτι τέτοιο συνέβαινε και στην Ελληνιστική εποχή, κατά την οποία η Ελληνική, και συγκεκριμένα η Αττική διάλεκτος ως Κοινή είχε μία διάδοση ανάλογη, τηρουμένων των αναλογιών, με της Αγγλικής στη σύγχρονη εποχή. Και στα Ελληνικά οι αλλαγές έγιναν ιδιαίτερα αισθητές, γιατί αφορούσαν κυρίως τη φωνολογία, δηλαδή την προφορά. Στο τέλος των τρεισήμισι αυτών αιώνων, η προφορά είχε αλλάξει δραματικά: ενδεικτικά σας λέω ότι τα φωνήεντα από 12 που ήταν στην κλασική εποχή είχαν γίνει 6 (τα πέντε δικά μας, a e i o u και το y) και είχε χαθεί η διάκριση μακρών και βραχέων και ο μουσικός τόνος, δηλαδή το ανεβοκατέβασμα στη φωνή. Σας είπα ότι είχε αλλάξει *δραματικά* χρησιμοποιώντας τη λέξη με τη σημασία του έντονου, του εντυπωσιακού, αλλά για πολλούς λόγιους της εποχής ήταν δραματικές με την έννοια του τραγικού. Αυτός ήταν ο λόγος για τον οποίο εμφανίστηκαν οι γραμματικές, γραμμένες από τον Διονύσιο τον Θράκα, τον Απολλώνιο τον Δύσκολο κ.ά., οι οποίοι μεταξύ άλλων εισήγαγαν τους τόνους και τα πνεύματα ως οδηγίες για την προφορά. Ήταν επίσης ο λόγος για το κίνημα του Αττικισμού, της προσπάθειας δηλαδή να χρησιμοποιείται η γλώσσα με τη μορφή της Κλασικής Αττικής Διαλέκτου. Οι αντίθετοι, οι υποστηρικτές δηλαδή της χρήσης της σύγχρονης καθομιλούμενης γλώσσας στα γραπτά κείμενα, ήταν πολύ λιγότεροι και πολύ λίγα τέτοια κείμενα έχουν διασωθεί, γιατί σπάνια οι αντιγραφείς τα θεωρούσαν άξια λόγου. Εξαίρεση αποτελεί η Καινή Διαθήκη, η οποία (με την εξαίρεση του κατά Ματθαίον Ευαγγελίου) γράφτηκε εξ ολοκλήρου στην Ελληνική και σε μορφή πολύ κοντά στην ομιλουμένη, ακριβώς επειδή σκοπός της ήταν να διαδώσει τον λόγο του

Χριστού σε όσο το δυνατόν περισσότερους ομιλητές. Η διαμάχη σχετικά με τον Αττικισμό, όπως ξέρουμε, συνεχίστηκε σε όλη την ιστορία του ελληνισμού, για να καταλήξει τον 19ο αιώνα στο γλωσσικό ζήτημα.

Στη Βυζαντινή περίοδο έχουμε αξιολογότατα κείμενα, θρησκευτικής ιδίως ποίησης, στο πνεύμα της εποχής, αλλά και ιστοριογραφίας και άλλων ειδών κειμένων, γραμμένων σε λιγότερο ή περισσότερο αττικίζοντα λόγο. Η γλώσσα εν τω μεταξύ συνεχίζει να μιλιέται αδιάλειπτα και να εξελίσσεται με φυσικό τρόπο, λίγα δείγματα του οποίου έχουμε μέχρι τα τέλη του 11ου έως τις αρχές 12ου αι., οπότε εμφανίζονται σε γραπτή μορφή τα πρώτα δείγματα δημοτικής ποίησης με τα ακριτικά τραγούδια και το έπος του Διγενή Ακρίτα.

Στη Δύση την ίδια εποχή η επίσημη (και μόνη αναγνωρισμένη) γλώσσα είναι η Λατινική. Η Ελληνική είναι λίγο γνωστή και τα κλασικά έργα προσβάσιμα κυρίως μέσω της Λατινικής. Αυτά μέχρι το τέλος του Μεσαίωνα. Η Άλωση το 1453 βάζει με πολλούς τρόπους φρένο στη λόγια πνευματική παραγωγή στον ελληνόφωνο χώρο, μεταξύ άλλων και επειδή προκαλεί τη φυγή στη Δύση πολλών λογίων, που φέρνουν μαζί τους την ελληνική γραμματεία και ως παιδεία και παράδοση και ως χειρόγραφα, σε μια ιδιαίτερα κρίσιμη εποχή: λίγο μετά την εφεύρεση της τυπογραφίας από τον Γουτεμβέργιο και λίγο πριν από την έναρξη των ανακαλύψεων, ανάμεσα δηλαδή σε δύο γεγονότα που έφεραν την Αναγέννηση και λίγο αργότερα τον Διαφωτισμό και τη Νεωτερικότητα. Η ελληνική γλώσσα και γραμματεία έπαιξαν έτσι έναν πολύ σημαντικό ρόλο στην ανάδυση της νεότερης εποχής, την οποία διανύουμε μέχρι τώρα. Οι ίδιες οι ανακαλύψεις και η άνθηση των επιστημών έφεραν την ανάγκη δημιουργίας νέων λέξεων, νέας ορολογίας για να ονομαστούν όλα τα νέα πράγματα που ανακαλύφθηκαν και εφευρέθηκαν. Εκεί η ελληνική γλώσσα αναδείχθηκε εντυπωσιακά: παρά την καθιέρωση μετά την αναγέννηση των νεότερων γλωσσών, απογόνων κυρίως της Λατινικής και της Αρχαίας Γερμανικής, για τη δημιουργία των νέων όρων οι λόγιοι στράφηκαν στις κλασικές γλώσσες, δηλαδή στη Λατινική και κυρίως στην Ελληνική. Ο κύριος λόγος ήταν το κύρος και η αίγλη της Ελληνικής· ένας δευτερεύων ο τρόπος παραγωγής λέξεων: η Ελληνική χρησιμοποιεί πάρα πολλά προθήματα και επιθήματα, στοιχεία δηλαδή που μπαίνουν στην αρχή και στο τέλος της λέξης δίπλα στη ρίζα. Προθήματα όπως τα ανα-, κατα-, περι-, αμφι-, δια-, αντι- και επιθήματα όπως -ισμός, -ικός, -της/-τρια, -μα, -τος κάνουν εύκολη την κατανόηση της σημασίας των νέων λέξεων, αν ξέρει κανείς τη σημασία της ρίζας. Είναι εντυπωσιακό το πόσο καλά ήξεραν τους κανόνες παραγωγής νέων λέξεων όλοι αυτοί οι επιστήμονες, οι

οποίοι βέβαια είχαν κλασική παιδεία από το σχολείο· οι όροι αυτοί θα μπορούσαν να έχουν δημιουργηθεί από Έλληνες:

Βιολογία, οικολογία, υμενόπτερο, στρεπτόκοκκος, τυροτριχίνη, μεσοζωικός, γεροντολόγος, μαγνητόφωνο, μεταβολισμός, περιοδοντολογία.

Ακόμα και τα υβρίδια (συνδυασμοί με Λατινικές ή άλλες ρίζες), μεταγενέστερα τα περισσότερα, ακολουθούν τους ίδιους κανόνες και μας φαίνονται ορθώς πεπλασμένα: σοσιαλισμός, φουτουριστής, αντικονφορμίστρια, φονταμενταλιστικός.

Αυτή η υπερπαραγωγή όρων έκανε πολύ ευκολότερη τη ζωή των επιστημόνων της Ελλάδας και όλων των υπολοίπων στην επόμενη ιστορική περίοδο, μετά την Επανάσταση και την ίδρυση του ελληνικού κράτους στο πρώτο μισό του 19ου αιώνα. Η επιστημονική γλώσσα απλώς υιοθέτησε όλους αυτούς τους ορθώς πεπλασμένους όρους που είχαν κατασκευάσει οι ξένοι επιστήμονες. Το τονίζω αυτό: δεν πήραν οι ξένοι τις λέξεις μας – χρησιμοποίησαν ρίζες, προθήματα και επιθήματα και τις έφτιαξαν εκείνοι. Δεν υπάρχει λόγος να το αρνούμαστε – και μόνο το ότι χρησιμοποίησαν αυτά τα στοιχεία από την Ελληνική αντί για τις δικές τους γλώσσες δείχνει το κύρος της και, για να μην ξεχνάμε και το θέμα αυτής της ημέρας, της χαρίζει μια εντυπωσιακή και μόνιμη διεθνή παρουσία.

Να προσθέσω εδώ ότι η ελληνική γλώσσα έπαιξε έναν ιδιαίτερο ρόλο στη γένεση της Γλωσσολογίας, η οποία τοποθετείται στις αρχές του 19ου αιώνα. Γιατί; Γιατί η Γλωσσολογία ξεκίνησε όταν ένας Άγγλος δικαστής, τοποθετημένος στην Ινδία, δημοσίευσε ένα άρθρο στο οποίο έδειχνε ότι η Σανσκριτική είχε εντυπωσιακές ομοιότητες με τις κλασικές γλώσσες (Λατινική και Ελληνική), οι οποίες δεν μπορούσαν να εξηγηθούν από την επαφή των γλωσσών, γιατί δεν είχε έρθει ποτέ σε επαφή με αυτές τις γλώσσες. Η απίστευτη ερευνητική δραστηριότητα που ξεκίνησε και που κατέληξε στη θεωρία των οικογενειών γλωσσών, βασίστηκε έντονα στη μελέτη της Ελληνικής σε σύγκριση με τις άλλες δύο γλώσσες. Εδώ να συμπληρώσω ότι ακόμη και τώρα όχι μόνο η Αρχαία αλλά και η Νέα Ελληνική έχει στη βιβλιογραφία παρουσία με συχνότητα ασύμμετρα μεγάλη σε σχέση με το περιορισμένο πλήθος φυσικών ομιλητών.

Μίλησα πριν για την ίδρυση του ελληνικού κράτους: εδώ η συζήτηση και η αντιπαράθεση που ξεκίνησε 20 αιώνες νωρίτερα με το κίνημα του Αττικισμού παίρνει άλλες διαστάσεις. Γίνεται ζήτημα, πρόβλημα, και μάλιστα ακανθώδες, τόσο σε πρακτικό όσο και σε ιδεολογικό επίπεδο. Γιατί; Γιατί η δημιουργία του κράτους εγείρει το θέμα της καθιέρωσης μιας εθνικής πρότυπης γλώσσας. Δεν

υπήρχε θέμα ότι η γλώσσα αυτή θα ήταν η Ελληνική – αλλά σε ποια μορφή; Και γιατί έπρεπε να φορτωθεί αυτό το ερώτημα με τέτοια ιδεολογική φόρτιση ώστε να καταλήξει σε ταραχές στους δρόμους της Αθήνας όταν η Όλγα έναν αιώνα μετά πρότεινε τη μετάφραση των Ευαγγελίων στην καθομιλουμένη;

Εδώ κάνω μία παρένθεση για να μιλήσω για την ιδεολογική φόρτιση της γλώσσας. Δεν είναι ίδιον της ελληνικής μόνο κοινωνίας. Η γλώσσα είναι σημαντική για όλες τις γλωσσικές κοινότητες, γιατί αποτελεί σημαντικό μέρος της ταυτότητας των ανθρώπων σε πολλά επίπεδα: Είναι μέρος

της εθνικής ταυτότητας (μιλά κανείς τη γλώσσα του κράτους του)

της εθνοτικής ταυτότητας (που ενδέχεται να είναι διαφορετική από την εθνική, δεδομένου ότι σε όλα σχεδόν τα σύγχρονα κράτη υπάρχουν γλωσσικές μειονότητες, οι οποίες οφείλονται στη διαφορετική εθνοτική καταγωγή των ομιλητών τους)

της κοινωνικής ταυτότητας (ο τρόπος με τον οποίο μιλάμε μεταφέρει στους συνομιλητές μας πληροφορίες κοινωνικού περιεχομένου, που δεν είναι όλες ίδιες σε όλες τις κοινότητες· μπορεί να φανερώνει την κοινωνική τάξη, το μορφωτικό επίπεδο, τις πολιτικές ή άλλες ιδεολογικές πεποιθήσεις κλπ.)

της ατομικής ταυτότητας (κάθε άνθρωπος έχει ατομικά χαρακτηριστικά στον τρόπο με τον οποίο χειρίζεται τη γλώσσα).

Δεν είναι λοιπόν περίεργο που ο μέσος άνθρωπος διαμορφώνει απόψεις για τη γλώσσα, αυτές που συχνά αναφέρονται ως ιδεολογήματα. Όπως είπα και νωρίτερα, η ιδεολογική φόρτιση είναι ακόμα ισχυρότερη για τους ομιλητές γλωσσών με μακρά γραπτή ιστορία. Οι πολίτες του νέου ελληνικού κράτους πληρούν αυτήν την προϋπόθεση, αλλά είχαν και έναν παραπάνω λόγο να δίνουν τόση σημασία στη γλώσσα. Αυτός ήταν ακριβώς ο αγώνας για την ανεξαρτησία από την Οθωμανική αυτοκρατορία και την ίδρυση ενός εθνικού κράτους. Η ταυτότητα αυτού του κράτους βασιζόταν στην καταγωγή των Ελλήνων και στην πεποίθηση ότι ήταν οι συνεχιστές της αρχαιοελληνικής παράδοσης. Σας θυμίζω ότι ο Μακρυγιάννης, ένας άνθρωπος αναλφάβητος μέχρι που έμαθε να γράφει για να γράψει τα απομνημονεύματά του, διηγείται ότι, όταν έπιασε κάτι παλικάρια του να διαπραγματεύονται την πώληση αρχαίων ευρημάτων σε ξένους, τους φώναξε και τους είπε:

Πήρα τους στρατιώτες, τους μίλησα:

«Αυτά και δέκα χιλιάδες τάλαρα να σας δώσουνε, να μην καταδεχτείτε να βγουν από την πατρίδα μας.

Γι' αυτά πολεμήσαμε».

Το κίνημα του φιλελληνισμού άλλωστε, που έπαιξε σημαντικό ρόλο στην πολιτική υποστήριξη που δέχτηκαν οι επαναστατημένοι Έλληνες από ξένα κράτη, ήταν βασισμένο στην ίδια ιδέα: της συνέχειας. Και πώς μπορούσε να υποστηριχθεί η συνέχεια; Με βιολογικά στοιχεία; Όχι βέβαια – κυρίως βασιζόταν στη γλώσσα. Εδώ λοιπόν, στη σημασία αυτής της συνέχειας για την εθνική μας ταυτότητα, βρίσκεται η εξήγηση της ειδικά μεγάλης αγωνίας που έχουμε για το μέλλον της γλώσσας μας. Κι έτσι περνάω στο δεύτερο σκέλος της ομιλίας.

Τώρα που έχουμε αρκετή απόσταση από το Γλωσσικό Ζήτημα μπορούμε να το δούμε με μεγαλύτερη νηφαλιότητα, ανεξάρτητα από τις προσωπικές μας πεποιθήσεις. Και βλέποντάς το έτσι παρατηρούμε κάτι ενδιαφέρον: ότι στην αρχή τουλάχιστον τόσο οι Καθαρευουσιάνοι όσο και οι Δημοτικιστές αγωνιούσαν εξίσου για τη γλώσσα και για τη συνέχεια που αναφέραμε. Η διαφορά τους ήταν ότι οι καθαρευουσιάνοι πίστευαν ότι οι αλλαγές που είχαν οδηγήσει στη σύγχρονή τους Δημοτική ήταν δείγμα φθοράς της γλώσσας, ενώ οι Δημοτικιστές πίστευαν ότι ήταν αποτέλεσμα φυσιολογικής αλλαγής και ότι εν πάση περιπτώσει ήταν πολύ σημαντικό η λειτουργία του κράτους (συμπεριλαμβανομένης, και αυτό ήταν πολύ κρίσιμο) και της παιδείας έπρεπε να γίνεται στη μορφή της γλώσσας που μιλούσαν όλοι. Αυτό είναι βέβαια και η γλωσσολογική άποψη, δεδομένου ότι ξέρουμε χωρίς καμία αμφιβολία ότι όλες ανεξαιρέτως οι γλώσσες αλλάζουν μέσα στον χρόνο. Η τάση όμως των ομιλητών πρέπει να ομολογήσουμε ότι είναι η δυσπιστία προς τις αλλαγές. Και επειδή οι αλλαγές συνήθως είναι σταδιακές και ανεπαίσθητες, αυτά που προσέχουν και αυτά που φοβούνται είναι τα μόνα δύο πράγματα που είναι ορατά:

τα λάθη που διαδίδονται και καθιερώνονται και

οι ξένες λέξεις.

Ξεκινάω από τα λάθη. Οι γλωσσολόγοι συχνά κατηγορούνται ότι λένε πως δεν υπάρχουν λάθη. Αυτό δεν είναι αλήθεια. Φυσικά υπάρχουν λάθη. Συχνά στον προφορικό λόγο αρχίζουμε μια πρόταση με μια σύνταξη, κάνουμε μια παρέκβαση και μετά τη συνεχίζουμε με διαφορετική σύνταξη (δηλαδή με λάθος σύνταξη) επειδή έχουμε ξεχάσει πώς αρχίσαμε. Λάθη φυσικά κάνουν οι μη φυσικοί ομιλητές που μαθαίνουν τη γλώσσα ως ξένη, αλλά και τα παιδιά όσο κατακτούν τη γλώσσα και τα ξεπερνούν καθώς τα διορθώνουμε ή καθώς καταλαβαίνουν τα ίδια ότι αποκλίνουν από την κοινή χρήση. Γιατί λάθος είναι αυτό που αποκλίνει από την αποδεκτή στη γλωσσική κοινότητα χρήση. Θεωρούμε λοιπόν ότι, όταν ένα λάθος σταματάει να είναι ατομικό ή

περιορισμένο σε μια οικογένεια ή σε μια παρέα και αρχίζει να διαδίδεται, υπάρχει μεγάλη πιθανότητα να γίνει αποδεκτό και να σταματήσει να είναι λάθος. Υπάρχουν αρκετά λάθη που έχουν καθιερωθεί: ενδεικτικά σας αναφέρω τα *μεθαύριο* και *εφέτος*, που θα έπρεπε να είναι μεταύριο και επέτος, γιατί ούτε το αύριο ούτε το έτος είναι δασυνόμενες λέξεις (πρβλ. τα *επαύριον* και *επέτειος*). Είναι δυνατόν να τα θεωρήσουμε λάθη τώρα πια; Όχι. Το ρήμα *αποκαθίσταμαι* μέχρι σχετικά πρόσφατα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί μόνο σε περιβάλλοντα του τύπου *Το πρωί ο πυλώνας παρουσίασε βλάβη, αλλά στις 10 π.μ. αποκαταστάθηκε η λειτουργία του.* Τώρα το ακούμε συνέχεια σε προτάσεις όπως *Η βλάβη του πυλώνα αποκαταστάθηκε στις 10 π.μ.* Παλιότερα ήταν λάθος. Τώρα όλα τα μείζονα λεξικά καταγράφουν και τις δύο χρήσεις. Η λέξη *ομογενοποιημένο* (γάλα, μείγμα) είναι στην πραγματικότητα λάθος κατασκευασμένη, υπό την επίδραση του homogenised· γιατί δεν γίνεται ομογενές το μείγμα που ανακατεύουμε, αλλά ομοιογενές. Μπορούμε όμως να το αλλάξουμε τώρα; Πολύ αργά.

[Να προσθέσω κι άλλα; *Νοικοκυρά* αντί οικοκυρά (μια φυσική εξέλιξη από το ν του άρθρου στην αιτιατική), *σπιτονοικοκυρά* (πλεονασμός, γιατί ξεχάστηκε ότι το νοικο- αυτό προέρχεται από το οικο- που σημαίνει σπίτι).]

Άρα τα λάθη δεν πρέπει να τα φοβόμαστε υπερβολικά. Σε μια γενιά από τώρα θα έχουν καθιερωθεί, ειδικά όταν αφορούν στοιχεία που βρίσκονται στο περιθώριο του συστήματος. Γιατί τα περισσότερα από τα λάθη που γίνονται δεν αφορούν μεμονωμένες λέξεις, όπως αυτά που σας ανέφερα, αλλά αποτελούν ένδειξη αλλαγών που βρίσκονται σε εξέλιξη – και οι αλλαγές ξεκινούν συνήθως από στοιχεία στο περιθώριο του συστήματος. Έτσι ο *ασθενής* και ο *διεθνής*, ιδίως ως ουσιαστικά, σπάνια εμφανίζονται στη σωστή μορφή της γενικής τους (του ασθενούς, του διεθνούς). Αυτά όμως τα τριγενή και δικατάληκτα επίθετα αποτελούν εξαίρεση στο κλιτικό σύστημα της Ελληνικής. Μη νομίζετε ότι σας μιλάω αφ' υψηλού και ότι εγώ ως γνήσια γλωσσολόγος δεν ενοχλούμαι από τέτοια λάθη. Αντίθετα, ανατριχιάζω όταν ακούω τον τύπο «να παράξω» αντί *να παραγάγω*, σε βαθμό που έχω γράψει ποίημα με αυτό το θέμα. Ή όταν ακούω «ο διδάσκοντας» αντί ο διδάσκων. Ξέρω όμως ότι αυτό συμβαίνει επειδή είμαι 65 χρονών και οι τύποι αυτοί εμφανίστηκαν μετά το μέσον της ζωής μου, αλλά είναι μέρος της φυσικής εξέλιξης της γλώσσας και τους νεότερους δεν τους ενοχλεί ο διδάσκοντας, όπως εμένα δεν με ενοχλεί ο παράγοντας, που είναι ακριβώς η ίδια περίπτωση, αλλά έχει καθιερωθεί, απλώς επειδή εμφανίστηκε παλιότερα. Με ενοχλούν λοιπόν αισθητικά, αν θέλετε, τα λάθη αυτού του είδους, αλλά δεν με ανησυχούν.

Το δεύτερο πράγμα που προκαλεί αγωνία για το μέλλον της γλώσσας είναι η εισροή ξένων λέξεων, στην εποχή μας κυρίως από την Αγγλική. Την ίδια αγωνία έχουν και οι ομιλητές άλλων γλωσσών, που συζητούν ακόμη και την ψήφιση νόμων που να τις περιορίζουν. Αλλά αποτελούν πραγματικό κίνδυνο;

Και πάλι η γλωσσολόγος θα σας εκνευρίσει λέγοντας ότι οι γλώσσες είναι φυσικό να δανείζονται. Μερικές φορές έτσι, χωρίς λόγο, για αλλαγή, άλλες φορές επειδή οι ομιλητές τους χρειάζονται καινούργιες λέξεις για να ονομάσουν πράγματα που ανακαλύπτουν ή επινοούν. Στην εποχή μας π.χ. για τους υπολογιστές, τα τσιπάκια, τα ποντίκια, παλιότερα για τα αυτοκίνητα και τα ποδήλατα. Σ' αυτές τις περιπτώσεις μπορούν ή να πάρουν αυτούσια τη λέξη από την ξένη γλώσσα ή να τη μεταφράσουν, όπως κάναμε με τον *ουρανοξύστη* (sky scraper), με τον *σιδηρόδρομο* (chemin de fer) ή με το *διαδίκτυο* (internet) ή να βρουν κατάλληλες λέξεις από τη δική τους γλώσσα, όπως έγινε με τον *υπουργό* που αντικατέστησε τον μινίστρο. Ναι, θα μου πείτε, αλλά τώρα παράγινε το κακό.

Ε, λοιπόν, τα πράγματα δεν έχουν αλλάξει τόσο. Η γλώσσα μας πάντα δανειζόταν. Ένα από τα χαρακτηριστικά της, μάλιστα, είναι ότι τις περισσότερες δάνειες λέξεις τις εντάσσει με ευκολία στο δικό της φωνολογικό, μορφολογικό και συντακτικό σύστημα, δίνοντάς τους γένος και κλίση. Βρίσκουμε δάνειες λέξεις ακόμα και στα πιο αρχαία κείμενα. Και τι λέξεις!

Ξέρετε ότι η λέξη *θάλασσα* είναι δάνειο; Η θάλασσα, που είναι από τα πιο σημαντικά κομμάτια της πολιτισμικής μας ταυτότητας! Από ποια γλώσσα είναι δάνειο; Αυτό δεν το ξέρουμε· σίγουρα από κάποια από τις γλώσσες που μιλιόντουσαν εδώ στην Ελλάδα πριν φτάσουν οι Έλληνες – αυτές δηλαδή που μιλούσαν οι άνθρωποι τους οποίους οι Αρχαίοι ονόμαζαν Πελασγούς. Και δεν είναι μόνο η θάλασσα· είναι κι άλλες πολιτισμικά πολύ κρίσιμες για μας λέξεις: η *ελιά* (ελαία), η *δάφνη*, τοπωνύμια όπως ο *Όλυμπος*, η *Κόρινθος*, η *Όλυνθος*, ο *Λυκαβηττός*, ο *Αρδηττός*, ο *Υμηττός*, ο *Ιλισός*, ο *Κηφισός*. Πώς το ξέρουμε ότι δεν είναι ελληνικές; Επειδή δεν έχουν ινδοευρωπαϊκές ρίζες και γενικά δεν ανήκουν σε καμιά από τις υπάρχουσες οικογένειες γλωσσών. Είναι τα μόνα ίχνη που άφησαν εκτός από τα προϊστορικά αρχαιολογικά ευρήματα οι Πελασγοί. Εκτός από το ότι είναι συγκινητικό ότι επέζησαν τόσες χιλιετίες, μας δίνουν και χρήσιμες πληροφορίες για τους Έλληνες και για τους Ινδοευρωπαίους. Από μη ινδοευρωπαϊκές ρίζες προέρχονται π.χ. όλα τα ονόματα των καθαρά μεσογειακών φυτών και ζώων. Αυτό μας λέει ότι οι ΙΕ δεν κατάγονταν από τη Μεσόγειο, αλλά από κάποιο μέρος πιο βόρειο (αφού δεν είχαν λέξη για την *ελιά*, τη *δάφνη*, τη *ρίγανη* ή τον *γάιδαρο*, αλλά είχαν λέξη για την οξιά [τη *φηγό*]

και τον *ίππο*, π.χ.). Οι λέξεις πάλι με γνωστή προέλευση αποτυπώνουν την ιστορία των επαφών των Ελλήνων με άλλους λαούς. Μερικά παραδείγματα: Από τους Φοίνικες ή άλλους Σημίτες πήραμε τον *όνο*, τον *λέοντα* και τον *χρυσό*.

Από τους Ρωμαίους πήραμε πάρα πολλές λέξεις από τη μακρά συνύπαρξη στη λεκάνη της Μεσογείου – και μην ξεχνάμε ότι για περισσότερο από έναν αιώνα η γλώσσα της διοίκησης και στο Βυζάντιο ήταν η Λατινική. Ενδεικτικά αναφέρω τις λέξεις *πόρτα, σπίτι, λουρί, στέρνα, κάστρο, μούστος.*

Από τους Αλβανούς τις λέξεις *λουλούδι, κοκορέτσι, μπέσα, σιγκούνι,*

από τους Σλάβους *ντόμπρος, κοτσάνι, κοτέτσι,*

από τους Άραβες *αλγόριθμος, άλγεβρα, μουσαφίρης, η μπάζα,*

από τους Ενετούς και τους Φράγκους – *βάρκα, βίδα, βράκα, φούστα, πανταλόνι, πολυθρόνα*.

Μπορούμε να τις πούμε ξένες όλες αυτές τις λέξεις; Όχι βέβαια! Έχουν απλώς ξένη προέλευση. Και βέβαια συγχρόνως οι ίδιες αυτές ξένες γλώσσες δανείζονται λέξεις από τα Ελληνικά.

Ανταλλάξαμε πάρα πολλές λέξεις με τους Τούρκους, λόγω των τεσσάρων σχεδόν αιώνων συνύπαρξης – *χασάπης, μανάβης, ντολμάς, τσάντα, τσέπη*. Στους δύο αιώνες του Ελληνικού Κράτους δανειστήκαμε από τα Ιταλικά (*νταραβέρι, μακαρόνι*), τα Γερμανικά και κυρίως (μέχρι τη δεκαετία του ’60) από τα Γαλλικά (*ασανσέρ, καλοριφέρ, ρεζερβουάρ, κολιέ, μπετόν*) και μετά από τα Αγγλικά.

Και σ’ αυτές τις δύο περιόδους (Τουρκοκρατία – Ελληνικό κράτος) μπήκαν στη γλώσσα μας λέξεις που είναι σημαντικές πολιτισμικά και κυρίως αναντικατάστατες: το *κέφι*, το *γλέντι*, το *ζεϊμπέκικο*, ο *μάγκας*, αργότερα το *χιούμορ*, τα *μπαρ* και οι *ντισκοτέκ* ή *ντίσκο*, τα *πάρτι*.

Βλέπετε ότι μόνο οι πιο πρόσφατες λέξεις (του 20^{ού} αιώνα) έχουν παραμείνει άκλιτες, κι αυτές όχι όλες, τουλάχιστον όχι για όλους τους ομιλητές. Το μπετόν, προφανώς επειδή φαινόταν να έχει καθαρευουσιάνικη κατάληξη, έγινε το μπετό, τα *μπετά*, του μπετού, πολλοί ομιλητές παίρνουν από τη δουλειά τους *ρεπά*, άλλοι αγοράζουν *κολιέδες* και πηγαίνουν με *ταξιά* σε *σινεμάδες*. Κι αυτά όμως που έχουν μείνει άκλιτα έχουν δημιουργήσει παράγωγα: τα *παρτάκια*, τα *κλαμπάκια*, τα *μπαράκια* όπου συχνάζουν *μπαρόβιοι*, το *φαστφουντάδικο* της γειτονιάς, ο *χιουμορίστας* της παρέας, ο *κομπιουτεράς*, ο *ροκάς*, ο *γκατζετάκιας*.

Λέω ότι δεν πρέπει να προσπαθούμε να αντικαταστήσουμε τις ξένες λέξεις με ελληνικές; Σε καμία περίπτωση. Η αναζήτηση απόδοσης ξένων όρων με ελληνικούς είναι από τις πιο δημιουργικές ενασχολήσεις με τη γλώσσα. Προτείνονται συχνά τέτοιες αποδόσεις και μερικές επικρατούν (ο *υπολογιστής*,

το *διαδίκτυο*, ο *σιδηρόδρομος*) άλλες όχι ή όχι ακόμα (η ωραία λέξη *ταχυφαγείο*, π.χ.). Αυτό που λέω είναι ότι δεν πρέπει να μας τρομάζουν. Μερικές θα εξαφανιστούν σε λίγα χρόνια (όπως εξαφανίστηκαν το *ωρεβουάρ*, το *οφίς*, το *λαμπατέρ* και το *πορτατίφ* των παιδικών μου χρόνων), άλλες θα ενταχθούν και θα ξεχάσουμε ότι δεν έχουν ελληνική προέλευση, όπως οι *πόρτες*, οι *βίδες*, οι *φουστανέλες*, τα *σπιρούνια*, τα *καρότσια*, ο *μουσακάς*, ο *μαϊντανός* και βέβαια η *ελιά* και η *θάλασσα*).

Για το τέλος έχω να σας πω μια πολύ μικρή ιστορία.

Τις προάλλες, μια μέρα που είχε ξεκινήσει με διακοπή του νερού λόγω βλάβης, ένα οχτάχρονο γειτονόπουλό μου κατέβηκε το μεσημέρι από το σχολικό και άκουσα τον εξής διάλογο:

-Μαμά, επανήλθε το νερό;

-Ναι.

-Α, ωραία! Θα φάμε αμέσως;

-Σε δέκα λεπτά.

-Σούπερ! Μπορώ να σερφάρω λίγο στον υπολογιστή;

Δεν ανησυχώ καθόλου για το μέλλον της γλώσσας μας. Και θα σας πω αμέσως γιατί, με τη βοήθεια ενός στίχου του Σαββόπουλου από τον πιο ρητό ύμνο για την ελληνικότητα που συναντάμε σε τραγούδι: «Ας κρατήσουν οι χοροί». Δεν ανησυχώ, λοιπόν, γιατί, όταν ένα οχτάχρονο χρησιμοποιεί σε εντελώς αυθόρμητο λόγο μια ξένη λέξη αυτούσια, μια άλλη που έχει ενταχθεί εντελώς στο ελληνικό κλιτικό σύστημα, αλλά και ένα μεταφραστικό δάνειο και μια πανάρχαια και μάλιστα λόγια τώρα πια ελληνική λέξη, ξέρω ότι δεν κάνει τίποτα άλλο απ’ το να σμίγει παλιές κι αναμμένες τροχιές με το ροκ του μέλλοντός μας.

ΑΝΑΓΟΡΕΥΣΗ ΣΕ ΕΠΙΤΙΜΟ ΔΙΔΑΚΤΟΡΑ
ΤΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΙΑΤΡΙΚΗΣ
ΤΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΥΓΕΙΑΣ
ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ ΤΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΗ
ΚΥΡΙΟΥ **ΞΕΝΟΦΩΝΤΑ ΜΠΑΡΑΛΙΑΚΟΥ**
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗ ΤΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ
ΡΕΥΜΑΤΟΛΟΓΙΑΣ ΣΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
BOCHUM ΤΗΣ ΓΕΡΜΑΝΙΑΣ

Τη 18η Φεβρουαρίου 2025, ημέρα Τρίτη και ώρα 19.00, στη Μεγάλη Αίθουσα του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, αναγορεύθηκε επίτιμος διδάκτωρ του Τμήματος Ιατρικής της Σχολής Επιστημών Υγείας του Πανεπιστημίου Αθηνών ο Καθηγητής κύριος **Ξενοφών Μπαραλιάκος**, Διευθυντής του Τμήματος Ρευματολογίας στο Πανεπιστήμιο Bochum της Γερμανίας.

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

***** Προσφώνηση από τον Πρύτανη του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, Καθηγητή κύριο Γεράσιμο Σιάσο.

* Παρουσίαση του έργου και της προσωπικότητας του τιμωμένου από τον Καθηγητή Παθολογίας-Ρευματολογίας της Ιατρικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, κύριο Πέτρο Σφηκάκη.

* Αναγόρευση του τιμωμένου:
Ανάγνωση των κειμένων του Ψηφίσματος του Τμήματος, της Αναγόρευσης και του Διδακτορικού Διπλώματος από τον Πρόεδρο του Τμήματος Ιατρικής, Καθηγητή κύριο Νικόλαο Αρκαδόπουλο.
Περιένδυση του τιμωμένου με την τήβεννο της Σχολής από την Κοσμήτορα της Σχολής Επιστημών Υγείας, Καθηγήτρια κυρία Παγώνα Λάγιου.

* Ομιλία του τιμώμενου Καθηγητή, κυρίου Ξενοφώντα Μπαραλιάκου, με τίτλο: «Η συμβολή της απεικόνισης στη διάγνωση των αυτοάνοσων παθήσεων: από το παρελθόν στο μέλλον».

ΓΕΡΑΣΙΜΟΥ ΣΙΑΣΟΥ
Καθηγητή και Πρύτανη του ΕΚΠΑ

ΠΡΟΣΦΩΝΗΣΗ

Πιστοί στην παράδοση του Ιδρύματός μας να αποδίδουμε τιμές σε προσωπικότητες που έχουν προσφέρει πολλαπλώς στην Επιστήμη και στην Κοινωνία, έχουμε σήμερα την ιδιαίτερη χαρά της απόδοσης της ύψιστης τιμής, της ανακήρυξης σε Επίτιμο Διδάκτορα της Ιατρικής Σχολής του Πανεπιστημίου μας, στον **καθηγητή Ξενοφώντα Μπαραλιάκο, Διευθυντή του Τμήματος Ρευματολογίας στο Πανεπιστήμιο Bochum της Γερμανίας**.

Ο καθηγητής Ξενοφών Μπαραλιάκος αποτελεί μια διακεκριμένη προσωπικότητα στον χώρο της Ρευματολογίας. Ως Διευθυντής του Τμήματος Ρευματολογίας στο Πανεπιστήμιο Bochum της Γερμανίας, έχει συμβάλει αποφασιστικά στην πρόοδο της ιατρικής επιστήμης, προσφέροντας σπουδαίο ερευνητικό, κλινικό και εκπαιδευτικό έργο.

Ο τιμώμενος γεννήθηκε στην Αθήνα και σπούδασε Ιατρική στη Γερμανία, όπου ακολούθησε μια λαμπρή ακαδημαϊκή πορεία. Απέκτησε το δίπλωμα της Ορθοπαιδικής και αργότερα εξειδικεύθηκε στην Εσωτερική Παθολογία και Ρευματολογία. Το 2021 ανέλαβε τη διεύθυνση ενός από τα κορυφαία ερευνητικά κέντρα ρευματολογίας διεθνώς.

Η ερευνητική του δραστηριότητα εστιάζει στις αυτοάνοσες και φλεγμονώδεις ρευματικές παθήσεις, ιδίως στην αγκυλοποιητική σπονδυλίτιδα και τις σπονδυλοαρθροπάθειες. Οι μελέτες του έχουν συμβάλει καθοριστικά στην πρώιμη διάγνωση και θεραπεία αυτών των νοσημάτων, ενώ έχει διατελέσει επικεφαλής διεθνών ερευνητικών προγραμμάτων, δημοσιεύοντας πληθώρα επιστημονικών άρθρων σε έγκριτα ιατρικά περιοδικά.

Η συμβολή του στην Ευρωπαϊκή Εταιρεία Ρευματολογίας είναι αξιοσημείωτη, καθώς έχει διατελέσει Ταμίας, Πρόεδρος της Επιτροπής Μυοσκελετικής Απεικόνισης, ενώ εξελέγη Πρόεδρος της Εταιρείας για την περίοδο 2025-2027. Η εκλογή του κ. Μπαραλιάκου στην προεδρία της Ευρωπαϊκής Εταιρείας Ρευματολογίας αποτελεί σημαντική αναγνώριση της συμβολής του στην επιστήμη της Ρευματολογίας και ενισχύει τη διεθνή παρουσία της ελληνικής ιατρικής κοινότητας. Άλλωστε είναι ο πρώτος Έλληνας

που αναλαμβάνει αυτή τη θέση, τιμώντας την επιστημονική κοινότητα και τη χώρα μας.

Η διεθνής αναγνώριση του Καθηγητή Μπαραλιάκου αποτυπώνεται και στις πολυάριθμες βραβεύσεις του, στις οποίες θα αναφερθεί ο διακεκριμένος Καθηγητής Παθολογίας – Ρευματολογίας κ. Πέτρος Σφηκάκης κατά την αναλυτική παρουσίαση του έργου του.

Κύριε Μπαραλιάκο,

Η ακαδημαϊκή κοινότητα του πρώτου και μεγαλύτερου Πανεπιστημίου της χώρας, του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, είναι ευτυχής που σας υποδέχεται και σας καλωσορίζει στους κόλπους της.

Σας συγχαίρουμε για όσα προσφέρετε στην εξέλιξη της Ιατρικής Επιστήμης και ιδιαίτερα στο πεδίο της Ρευματολογίας.

Σας απευθύνουμε θερμές ευχές για τη συνέχιση του έργου σας, ενός έργου που γνωρίζουμε ότι τυγχάνει διεθνούς απήχησης και καταξίωσης.

Καλώς ήλθατε στην οικογένεια του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών!

Θερμά συγχαρητήρια!

ΠΕΤΡΟΥ ΣΦΗΚΑΚΗ
Καθηγητή της Ιατρικής Σχολής του ΕΚΠΑ

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΑΣ ΤΟΥ ΤΙΜΩΜΕΝΟΥ

Κύριε Πρύτανη του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών,
Κυρία Κοσμήτορ της Σχόλης Επιστημών Υγείας,
Κύριε Πρόεδρε της Ιατρικής Σχολής,
Κυρίες και κύριοι συνάδελφοι,
Κυρίες και κύριοι,

Σήμερα είναι μια μέρα μεγάλης χαράς για την Ελληνική Ιατρική Κοινότητα διότι για μόλις τρίτη φορά στην ιστορία μας ένας Ρευματολόγος ιατρός αναγορεύεται Επίτιμος Διδάκτορας της Ιατρικής Σχολής του Πανεπιστημίου μας. Είναι ιδιαίτερη προσωπική τιμή να σας παρουσιάσω συνοπτικά το επιστημονικό έργο και την προσωπικότητα του τιμωμένου καθηγητού Ξενοφώντος Μπαραλιάκου.

Ο Καθηγητής Ξενοφών Μπαραλιάκος γεννήθηκε στην Ελλάδα αλλά τελείωσε το Λύκειο και την Ιατρική Σχολή στη Γερμανία, αποφοιτώντας το 1999 από το Πανεπιστήμιο του Βερολίνου. Ήθελε να γίνει καρδιολόγος, αποφάσισε όμως τελικά διαφορετικά. Καταρχήν εκπαιδεύτηκε επί 6 χρόνια στη Χειρουργική του Μυοσκελετικού Συστήματος και το 2007 έλαβε την ιατρική ειδικότητα της Ορθοπαιδικής, την οποία όμως δεν εξάσκησε ποτέ αυτοτελώς. Και αυτό γιατί το μυοσκελετικό σύστημα τον γοήτευσε τόσο, ώστε να αποφασίσει να εκπαιδευτεί επιπλέον στην Παθολογία του Συστήματος, δηλαδή στη Ρευματολογία. Έτσι τα επόμενα επτά χρόνια, και παράλληλα με το εξαιρετικό ερευνητικό του έργο, που θα περιγραφεί παρακάτω, εκπαιδεύθηκε σε μια από τις καλύτερες Κλινικές της Γερμανίας και το 2014 έλαβε και την ειδικότητα της Εσωτερικής Παθολογίας και Ρευματολογίας.

Από το 2014 έως και σήμερα, τα τελευταία δε 5 χρόνια ως Διευθυντής, εργάζεται στο Ρευματολογικό Κέντρο Rheumazentrum Ruhrgebiet, Herne, της Γερμανίας, που είναι και η μεγαλύτερη Ρευματολογική Κλινική της Ευρώπης, με περίπου 200 κρεβάτια και πάνω από 27.000 εξωτερικούς ασθενείς κάθε χρόνο. Είναι δε ουσιαστικά αυτός που έκανε το Κέντρο, μόλις μέσα σε 2 χρόνια

από τότε που ανέλαβε τη διεύθυνσή του, να είναι ένα από 25 Ευρωπαϊκά Κέντρα Αριστείας στη Ρευματολογία.

Παράλληλα με την ερευνητική του δραστηριότητα στο πεδίο της Σπονδυλαρθρίτιδος (ΣπΑ), ο κ. Μπαραλιάκος εργάζεται καθημερινά στη Ρευματολογική Κλινική βλέποντας ασθενείς. Πριν τρεις μόλις εβδομάδες αναγνωρίστηκε από τους Γερμανούς συναδέλφους του ως κορυφαίος Ιατρός για το 2024 στην Παθολογία και Ρευματολογία. Παράλληλα, επίσης, εκπαιδεύει προπτυχιακούς και μεταπτυχιακούς φοιτητές και υποψηφίους διδάκτορες και πλήθος νέων, και όχι τόσο νέων, ιατρών στη Ρευματολογία.

Το 2021, μετά από πολλά χρόνια ερευνητικής και εκπαιδευτικής προσπάθειας, ολοκλήρωσε την ακαδημαϊκή του εξέλιξη, όταν εξελέγη Καθηγητής Παθολογίας και Ρευματολογίας στην Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου του Μπόχουμ, και μάλιστα σε μια από τις μόνο 9 Πανεπιστημιακές έδρες Ρευματολογίας στη Γερμανία.

Ο Ξενοφών Μπαραλιάκος, με το κορυφαίο παγκοσμίως ερευνητικό έργο του, άλλαξε το τοπίο των σπονδυλοαρθρίτιδων σε όλους τους τομείς, από την έγκαιρη διάγνωση, τη σωστή διάγνωση και απεικόνιση, αλλά και τις ενδεδειγμένες θεραπευτικές επιλογές. Οι πρώτες δημοσιεύσεις, από το 2003 και μετά, ήταν και οι πρώτες παγκοσμίως στον τομέα της μαγνητικής τομογραφίας που έδειξαν τα αποτελέσματα στη φλεγμονή της σπονδυλικής στήλης και των ιερολαγόνιων αρθρώσεων μετά τη θεραπεία με βιολογικούς παράγοντες, φάρμακα που είχαν χορηγηθεί λίγα χρόνια νωρίτερα σε ασθενείς με άλλες χρόνιες παθήσεις. Έτσι στην πρώτη παγκοσμίως κλινική μελέτη κατέδειξε την αποτελεσματικότητα των φαρμάκων αυτών στη ΣπΑ.

Ήταν ο πρώτος που δημοσίευσε ένα σύστημα το οποίο να βαθμολογεί τη φλεγμονή σε μαγνητική τομογραφία και όχι μόνο έδειξε πως η φλεγμονή είναι αναστρέψιμη αλλά και εδραίωσε και τη βαθμολόγηση της φλεγμονής στη ΣπΑ σε όλες τις περαιτέρω κλινικές μελέτες μέχρι σήμερα. Άλλες πρωτότυπες ιδέες του ήταν να δείξει το ποιες βλάβες στη μαγνητική τομογραφία είναι παθογνωμονικές, ώστε οι ασθενείς να μη χρειάζεται να χρησιμοποιούν σκιαγραφικές ουσίες, συμβάλλοντας στις λιγότερο χρονικά επίπονες εξετάσεις, οι οποίες είναι και πιο οικονομικές.

Επίσης ήταν ο πρώτος που δημοσίευσε αποτελέσματα πάνω στο ποια είναι η παθολογική συνέχεια που εξηγεί την εξέλιξη από τη φλεγμονή, μέσω άλλων αλλοιώσεων, στην οστική αγκύλωση. Έδειξε ότι η ακτινολογική εξέλιξη δεν είναι η ίδια σε όλους τους ασθενείς και ανέδειξε τους παράγοντες που παίζουν ρόλο σε αυτό. Επίσης έδειξε για πρώτη φορά ότι υπάρχουν διαφορές στην

ακτινολογική εξέλιξη μεταξύ ανδρών και γυναικών και εξήγησε πώς αυτό οδηγεί σε λάθος διαγνώσεις. Τελευταία καθιέρωσε καινούργιες απεικονιστικές μεθόδους (PET-MRI) σε ασθενείς με ΣπΑ, όπως επίσης και ανώδυνα πρωτόκολλα για βιοψίες, ώστε να επιτευχθεί η ατομικά στοχευμένη θεραπεία. Έχει αναδείξει τρόπους γρήγορης αλλά και πιο εύστοχης διάγνωσης, συμβάλλοντας στη μείωση των εξόδων του συστήματος υγείας. Επίσης είναι ο πρώτος που έδειξε πως οι ασθενείς αυτοί έχουν υψηλό κίνδυνο για συννοσηρότητες που δεν ήταν μέχρι τότε γνωστές. Δεν θα σας πω αριθμούς άρθρων και αναφορών παρά μόνον τούτο: Επί τη βάσει των βιβλιογραφικών αναφορών του, ο κ. Μπαραλιάκος κατατάσσεται την τελευταία πενταετία πρώτος στη σειρά ειδικός (expert) για τη Σπονδυλαρθρίτιδα στην Ευρώπη.

Ένα από τα αποτελέσματα της μοναδικής αυτής στοχευμένης ερευνητικής προσπάθειας ήταν ο κ. Μπαραλιάκος να είναι το νεότερο μέλος του πρωτογενούς συμβουλίου πολλών ομάδων δημοσίευσης θεραπευτικών συστάσεων, υπό την αιγίδα της Πανευρωπαϊκής Ρευματολογικής Εταιρείας (EULAR), καθώς και οδηγιών χρήσης τεχνητής νοημοσύνης. Υπήρξε μέλος και πλέον ηγείται όλων των κλινικών μελετών καινοτόμων θεραπειών στις ΣπΑ. Έχει εδραιώσει τοπικά και εθνικά μητρώα χιλιάδων ασθενών στη Γερμανία, όπως τελευταία το μητρώο για εγκύους ασθενείς με χρόνιες ρευματολογικές παθήσεις. Διετέλεσε πρόεδρος του τμήματος απεικόνισης της EULAR και πρόεδρος της παγκόσμιας εταιρείας ΣπΑ για 5 έτη, βάζοντας την εταιρεία σε πιο μοντέρνα τροχιά με διεθνή συνέδρια, ενώ πρόσφατα πέτυχε την αναθεώρηση την κριτηρίων ταξινόμησης στις ΣπΑ για καλύτερη εκτίμηση των ασθενών.

Και επειδή η καινοτόμος έρευνα δεν είναι κάτι εσωστρεφές, ο Καθηγητής Ξενοφών Μπαραλιάκος έχει δημιουργήσει μια από τις μεγαλύτερες ακαδημαϊκές σχολές στη Ρευματολογία παγκοσμίως. Σήμερα εκπαιδεύει 53 ερευνητές και κλινικούς ιατρούς, που φαίνεται να αυξάνονται κατά 10% κάθε χρόνο. Μεταξύ αυτών είναι και 12 Έλληνες συνάδελφοι, ενώ συνολικά πάνω από 25 Έλληνες έχουν θητεύσει δίπλα του, εκ των οποίων πολλοί έχουν πλέον γυρίσει στη χώρα μας, για να παραγάγουν κλινικό και επιστημονικό έργο.

Περιττό να αναφέρω ότι έχει λάβει διάφορα βραβεία για το έργο του, από δεκάδες επιστημονικές εταιρείες, από την EULAR αλλά και από εταιρείες ασθενών. Περιττό επίσης να πω ότι είναι περιζήτητος ομιλητής χάρη και στην προσωπικότητά του, το θέμα δε δεν είναι πόσες ομιλίες δίνει κάθε χρόνο σε κάθε γωνιά της γης, αλλά πόσες αρνείται. Στο τελευταίο ταξίδι του στην Ιαπωνία είχε προσκληθεί από το Ιαπωνικό Υπουργείο Υγείας για να συμβουλεύσει ως προς το πώς μπορεί να συνδυαστεί η καλύτερη ιατρική

θεραπεία με σύγχρονα φάρμακα αλλά και με λιγότερα έξοδα για το σύστημα υγείας (πιο γρήγορη αλλά και πιο στοχευμένη θεραπεία κτλ.). Το ίδιο έχει κάνει και σε άλλες χώρες στο πρόσφατο παρελθόν.

Τελειώνοντας, να πω ότι ως αποτέλεσμα όσων ακούσατε ο Καθηγητής Ξενοφών Μπαραλιάκος εξελέγη το 2023 Πρόεδρος της Πανευρωπαϊκής Ρευματολογικής Εταιρείας από τους Προέδρους όλων των ευρωπαϊκών επιστημονικών εταιρειών μαζί με όλες τις εταιρείες ασθενών και νοσοκομειακού προσωπικού. Νεαρότερος Πρόεδρος και βέβαια μοναδικός Έλληνας που έχει συμμετάσχει στη διοίκηση της EULAR.

Με ιδιαίτερη χαρά, λοιπόν, τον υποδεχόμαστε μεταξύ των μελών της Πανεπιστημιακής Κοινότητας μας ως άξιο συνοδοιπόρο στην κοινή επίπονη μεν αλλά γοητευτική ακαδημαϊκή πορεία, που του ευχόμαστε να συνεχιστεί για πολλά χρόνια ακόμη.

ΞΕΝΟΦΩΝΤΟΣ ΜΠΑΡΑΛΙΑΚΟΥ
Καθηγητή και Διευθυντή του Τμήματος Ρευματολογίας στο Πανεπιστήμιο Bochum της Γερμανίας

ΟΜΙΛΙΑ ΜΕ ΘΕΜΑ:
«Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΗΣ ΑΠΕΙΚΟΝΙΣΗΣ ΣΤΗ ΔΙΑΓΝΩΣΗ ΤΩΝ ΑΥΤΟΑΝΟΣΩΝ ΠΑΘΗΣΕΩΝ: ΑΠΟ ΤΟ ΠΑΡΕΛΘΟΝ ΣΤΟ ΜΕΛΛΟΝ»

Κύριε Πρύτανη του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών,
Κυρία Αντιπρύτανη,
Κύριε Αντιπρύτανη,
Κυρία Κοσμήτορ της Σχολής Επιστημών Υγείας,
Κύριε Πρόεδρε της Ιατρικής Σχολής,
Κυρίες Καθηγήτριες και κύριοι Καθηγητές,
Κυρίες και κύριοι,

Θα ήθελα να ευχαριστήσω από καρδιάς το Τμήμα Ιατρικής της Σχολής Επιστημών Υγείας και τον καθηγητή κύριο Πέτρο Σφηκάκη για την πρωτοβουλία και την απόφασή τους να με προτείνουν ως επίτιμο διδάκτορα του Τμήματος Ιατρικής του μεγαλύτερου και σημαντικότερου Πανεπιστημίου της Ελλάδος!

Η στιγμή αυτή είναι τόσο σημαντική για εμένα, που μετά από μια 20ετία ομιλιών και διαλέξεων σε όλο τον κόσμο, έπρεπε να συγκρατήσω το γραπτό λόγο μου από ταπεινότητα και προσήλωση σε αυτή την εκδήλωση και στον χώρο που είμαστε σήμερα.

Θα ήθελα να επισημάνω ιδιαίτερα πως η τιμή που μου δίνεται σήμερα είναι ιδιαίτερα μεγάλη και συγκινητική, γιατί προέρχεται από το μεγαλύτερο Πανεπιστήμιο της πατρίδας μου, της Ελλάδος, την οποία έχω μέσα μου τα τελευταία 35 χρόνια, αν και ζω στο εξωτερικό.

Πιστεύω πως με τη διάκριση αυτή δεν τιμάται μόνο το επιστημονικό και ιατρικό μου έργο, αλλά μαζί και ολόκληρη η ρευματολογική κοινότητα, η οποία, όπως σίγουρα ξέρετε, έχει καινοτομήσει ριζικά τις τελευταίες 2 δεκαετίες και νιώθω τυχερός που μπόρεσα και εγώ να συμβάλω σε αυτό.

Κλείνοντας αυτή τη σύντομη εισαγωγή, θα ήθελα να δώσω μερικές ευχαριστίες που τις θεωρώ απαραίτητες. Αυτές πάνε σίγουρα στους γονείς μου, που απαρνήθηκαν οι ίδιοι πολλά για να φτάσω εδώ που είμαι σήμερα και να μπορώ να μιλάω από αυτό το βήμα. Στους φίλους μου, για τους οποίους χαίρομαι πολύ που παρευρίσκονται εδώ σήμερα και που συνεχίζουν να είναι δίπλα μου μετά από τόσα χρόνια. Στους συναδέλφους, που με στηρίζουν συνεχώς και αποτελούν έμπνευση για καινούργιες ιδέες. Και σίγουρα στην οικογένειά μου για την υπομονή της. Ξέρω πως το ταξίδι αυτό δεν είναι εύκολο, ξέρω όμως επίσης πως σίγουρα θέλω να το κάνουμε μαζί.

Στο πλαίσιο της παρούσας τελετής επέλεξα το θέμα της ομιλίας μου να είναι «Η συμβολή της ιατρικής απεικόνισης στη διάγνωση των αυτοάνοσων παθήσεων: από το παρελθόν στο μέλλον».

Ας ξεκινήσουμε με το παράδειγμα των σπονδυλοαρθρίτιδων, μιας ομάδας νοσημάτων που έχει αλλάξει ριζικά τον τρόπο που αντιλαμβανόμαστε τη φλεγμονώδη νόσο του μυοσκελετικού συστήματος. Αν ανατρέξουμε πίσω στο 1992, οι δυνατότητές μας στη διάγνωση ήταν περιορισμένες. Η απεικόνιση τότε περιοριζόταν στην απλή ακτινογραφία, και οι αλλοιώσεις γίνονταν ορατές μόνο όταν η νόσος είχε ήδη προχωρήσει. Με το πέρασμα των ετών, η τεχνολογική εξέλιξη και η διεθνής επιστημονική συνεργασία μάς οδήγησαν σε νέα ταξινομητικά κριτήρια και σε έναν πιο ακριβή τρόπο διάγνωσης.

Η μαγνητική τομογραφία υπήρξε πραγματικά μια επανάσταση. Από τη δεκαετία του 1980 μέχρι σήμερα, μας έδωσε τη δυνατότητα να βλέπουμε πέρα από τα οστά – να βλέπουμε τη φλεγμονή εκεί όπου ξεκινά. Στις αρχές της δεκαετίας του 1990, για πρώτη φορά μπορέσαμε να αναγνωρίσουμε πρώιμες φλεγμονώδεις βλάβες, πολύ πριν αυτές προκαλέσουν μόνιμες δομικές αλλοιώσεις. Σήμερα, η ακρίβεια των σύγχρονων μαγνητικών τομογράφων μάς επιτρέπει πλέον να εντοπίζουμε βλάβες με εξαιρετική λεπτομέρεια και να διαφοροποιούμε τη φλεγμονώδη από τη μηχανική οσφυαλγία.

Η φλεγμονώδης οσφυαλγία, όπως γνωρίζουμε οι ρευματολόγοι, παραμένει το σύμπτωμα-κλειδί για τη διάγνωση της σπονδυλοαρθρίτιδας. Δεν είναι όμως πάντα εύκολο να τη διακρίνουμε από άλλες μορφές πόνου. Εδώ η απεικόνιση παίζει καταλυτικό ρόλο, καθώς μας βοηθά να τεκμηριώσουμε τη φλεγμονή και να αποφύγουμε λανθασμένες διαγνώσεις. Είναι σημαντικό να θυμόμαστε ότι η μαγνητική τομογραφία δεν αντικαθιστά τον κλινικό γιατρό, είναι όμως ένα σημαντικό εργαλείο.

Ένα από τα πιο ενδιαφέροντα κομμάτια της σύγχρονης ρευματολογίας είναι η χρήση της απεικόνισης όχι μόνο για τη διάγνωση, αλλά και για την

παρακολούθηση της θεραπευτικής ανταπόκρισης. Παλαιότερα βασιζόμασταν κυρίως στα κλινικά συμπτώματα και στους δείκτες φλεγμονής. Σήμερα η μαγνητική τομογραφία μάς επιτρέπει να δούμε αντικειμενικά πώς μειώνεται η φλεγμονή μετά από θεραπεία. Μπορούμε να διαπιστώσουμε βελτίωση μέσα σε λίγους μόνο μήνες – κάτι που δίνει τόσο σε εμάς όσο και στους ασθενείς ένα ισχυρό εργαλείο αξιολόγησης της επιτυχίας της αγωγής.

Η εξέλιξη των θεραπευτικών επιλογών είναι εντυπωσιακή τις τελευταίες δύο δεκαετίες. Από τα πρώτα βιολογικά φάρμακα μέχρι τους πιο πρόσφατους JAK αναστολείς, οι δυνατότητές μας να ελέγξουμε τη φλεγμονή έχουν αυξηθεί θεαματικά. Φάρμακα που στοχεύουν τον άξονα της ιντερλευκίνης 17 ή 23 έχουν αλλάξει το θεραπευτικό τοπίο. Και αυτό που είναι σημαντικό: μπορούμε πλέον, με τη βοήθεια της απεικόνισης, να τεκμηριώνουμε την πραγματική δράση αυτών των θεραπειών μέσα στο σώμα του ασθενούς.

Αν κοιτάξουμε προς το μέλλον, βλέπουμε ότι οι εξελίξεις συνεχίζονται με αμείωτο ρυθμό. Τεχνικές όπως το SPECT-CT, το PET-CT ή το PET-MR συνδυάζουν τη λειτουργική και την ανατομική πληροφορία, επιτρέποντάς μας να δούμε όχι μόνο πού υπάρχει βλάβη, αλλά και πόσο ενεργή είναι η φλεγμονώδης διαδικασία. Η τεχνητή νοημοσύνη ήδη αρχίζει να παίζει ρόλο στην ερμηνεία των απεικονιστικών δεδομένων, ενώ πλατφόρμες για δεύτερη γνώμη δίνουν τη δυνατότητα πιο αντικειμενικής αξιολόγησης. Όλα αυτά δείχνουν ότι η απεικόνιση θα συνεχίσει να αποτελεί έναν από τους πυλώνες της σύγχρονης ιατρικής.

Θα ήθελα να υπογραμμίσω ότι η πρόοδος της απεικόνισης αντικατοπτρίζει τη συνεχή συνεργασία μεταξύ κλινικών γιατρών, ερευνητών και τεχνολόγων. Από τα πρώτα χρόνια, που παλεύαμε να δούμε τη φλεγμονή, μέχρι σήμερα, που μπορούμε να την ποσοτικοποιούμε, η διαδρομή αυτή δείχνει τι μπορούμε να πετύχουμε όταν η επιστήμη προχωρά συλλογικά.

Σας ευχαριστώ θερμά για την προσοχή σας.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 2024

1. Αναγόρευση σε επίτιμη διδάκτορα της Ιατρικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών της κυρίας **Solange Peters**, Καθηγήτριας του Πανεπιστημίου της Λωζάννης και Διευθύντριας της Ογκολογικής Κλινικής του Πανεπιστημιακού Νοσοκομείου της Λωζάννης 7

ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2024

2. Αναγόρευση του κυρίου **Αθανάσιου Μαρτίνου**, Προέδρου του Κοινωφελούς Ιδρύματος Αθανασίου & Μαρίνας Μαρτίνου (ΙΑΜΜ), σε επίτιμο διδάκτορα της Ιατρικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών και απόδοση στον τιμώμενο του τίτλου του Μεγάλου Ευεργέτη του ΕΚΠΑ 11
Γεράσιμος Σιάσος: *Προσφώνηση* 13
Νικόλαος Αρκαδόπουλος: *Παρουσίαση του έργου και της προσωπικότητας του τιμωμένου* 20
Αθανάσιος Μαρτίνος: *Ομιλία* 27

3. Αναγόρευση σε επίτιμο διδάκτορα του Τμήματος Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης της Σχολής Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Αθηνών του κυρίου **Γεώργιου Τσεμπελή**, Καθηγητή Πολιτικής Επιστήμης στο Πανεπιστήμιο Michigan (ΗΠΑ) 33

4. Αναγόρευση σε επίτιμο διδάκτορα του Τμήματος Φιλολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών του κυρίου **Jonas Grethlein**, Καθηγητή του Πανεπιστημίου της Χαϊδελβέργης 35
Σοφία Παπαϊωάννου: *Προσφώνηση* 37
Αμφιλόχιος Παπαθωμάς: *Παρουσίαση του έργου και της προσωπικότητας του τιμωμένου* 40
Jonas Grethlein: *The Power, Peril, and Promise of Forgetting in the* Odyssey .. 46

5. Αναγόρευση σε επίτιμο διδάκτορα του Τμήματος Οικονομικών Επιστημών της Σχολής Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Αθηνών του κυρίου **Joseph Stiglitz**, νομπελίστα αμερικανού οικονομολόγου 63
Γεράσιμος Σιάσος: *Προσφώνηση* 65
Ανδρέας Παπανδρέου: *Παρουσίαση του έργου και της προσωπικότητας του τιμωμένου* 68
Joseph Stiglitz: *Road to Freedom: Economics and the Good Society* 74

6. Αναγόρευση σε επίτιμο διδάκτορα του Τμήματος Ισπανικής Γλώσσας και Φιλολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών του κυρίου **Μόσχου Μορφακίδη-Φυλακτού**, Διευθυντή του Κέντρου Βυζαντινών, Νεοελληνικών και Κυπριακών Σπουδών και Καθηγητή στο Πανεπιστήμιο της Γρανάδας της Ισπανίας 85

Σοφία Παπαϊωάννου: *Προσφώνηση* 87
Δημήτριος Λ. Δρόσος: *Παρουσίαση του έργου και της προσωπικότητας του τιμωμένου* 89
Μόσχος Μορφακίδης-Φυλακτός*: Η Αθήνα των ισπανόφωνων περιηγητών (19ος και αρχές του 20ού αιώνα)* 95

7. Αναγόρευση σε επίτιμο διδάκτορα του Τμήματος Ιατρικής της Σχολής Επιστημών Υγείας του Πανεπιστημίου Αθηνών του κυρίου **Albert Hofman**, Καθηγητή Δημόσιας Υγείας και Κλινικής Επιδημιολογίας, Διευθυντή του Τμήματος Επιδημιολογίας της Σχολής Δημόσιας Υγείας του Πανεπιστημίου Harvard..... 109

8. Τελετή επίδοσης του Τιμητικού Τόμου με τίτλο: **«LIBER AMICORUM DISCIPULORUMQUE»** στον τ. Πρόεδρο της Δημοκρατίας, Ακαδημαϊκό και Επίτιμο Καθηγητή του Πανεπιστημίου Αθηνών, κύριο **Προκόπιο Παυλόπουλο** 111
Γεράσιμος Σιάσος: *Προσφώνηση* 113
Κωνσταντίνος Χριστοδούλου: *Χαιρετισμός* 115
Σπυρίδων Βλαχόπουλος: *Ομιλία για το έργο και την προσωπικότητα του τιμωμένου* 117
Πατρίνα Παπαρρηγοπούλου: *Παρουσίαση του Τιμητικού Τόμου* 121
Προκόπιος Παυλόπουλος: *Αντιφώνηση*.....124

9. Ο επίσημος εορτασμός για την **Εθνική Επέτειο της 28ης Οκτωβρίου 1940** .. 133
Γεράσιμος Σιάσος: *Χαιρετισμός* 135
Κωνσταντίνος Ράπτης: *Η 28η Οκτωβρίου στις ευρωπαϊκές της διαστάσεις* 139

ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 2024

10. Αναγόρευση σε επίτιμο διδάκτορα του Τμήματος Οδοντιατρικής της Σχολής Επιστημών Υγείας του Πανεπιστημίου Αθηνών του κυρίου **Stephen Porter**, Καθηγητή Στοματολογίας και Διευθυντή του UCL Eastman Dental Institute (Ηνωμένο Βασίλειο) 153
Ευστάθιος Π. Ευσταθόπουλος: *Προσφώνηση* 155
Νικόλαος Γ. Νικητάκης: *Παρουσίαση του έργου και της προσωπικότητας του τιμωμένου* 157
Stephen Porter: *Why Oral Medicine matters in Greece and around the globe*..... 161

11. Αναγόρευση σε επίτιμο διδάκτορα της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών του **Δρ. Stefan Grundmann**, πρώην Πρύτανη, Καθηγητή του Ιδιωτικού και Εμπορικού Δικαίου στο Πανεπιστήμιο Humboldt zu Berlin (Γερμανία) και Καθηγητή του Διασυνοριακού Δικαίου και Θεωρίας στο Ευρωπαϊκό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο Φλωρεντίας (Ιταλία) 167

12. Αναγόρευση σε επίτιμο διδάκτορα του Τμήματος Χημείας της Σχολής Θετικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Αθηνών του κυρίου **Michael Graetzel**, Διευθυντή του Εργαστηρίου Φωτονικής και Διεπιφανειών του Πολυτεχνείου της Λωζάννης 169
Γεράσιμος Σιάσος: *Προσφώνηση* 171
Νικόλαος Θωμαΐδης: *Παρουσίαση του έργου και της προσωπικότητας του τιμωμένου* 174
Michael Graetzel: *Energy Beyond Oil* 177

13. Αναγόρευση σε επίτιμο διδάκτορα της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών του κυρίου **Παναγιώτη Πικραμμένου**, π. Πρωθυπουργού, τ. Αντιπροέδρου της Κυβέρνησης και Προέδρου ε.τ. του Συμβουλίου της Επικρατείας 181

14. Επίσημη ομιλία του Ύπατου Αρμοστή των Ηνωμένων Εθνών για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, **κυρίου Volker Türk**, με τίτλο: «**Ο θεμελιώδης χαρακτήρας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στην παρούσα συγκυρία**» 183
14. Lecture of Mr. **Volker Türk**, United Nations High Commissioner for Human Rights, entitled: «**The centrality of Human Rights in the current context**». 184
Σοφία Παπαϊωάννου: *Προσφώνηση* 185
Κωνσταντίνος Χριστοδούλου: *Χαιρετισμός* 187
Μαρία Θεοφίλη: *Χαιρετισμός* 189
Λίνος-Αλέξανδρος Σισιλιάνος: *Παρουσίαση του έργου και της προσωπικότητας του ομιλητή* 192
Volker Türk: *Ο θεμελιώδης χαρακτήρας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στην παρούσα συγκυρία* 197

15. Τελετή έναρξης του διεθνούς συνεδρίου με τίτλο: «**Η Ορθόδοξη Θεολογία στον 21ο αιώνα. Προκλήσεις και Προοπτικές**», υπό την Αιγίδα της Εκκλησίας της Ελλάδος 207
Γεράσιμος Σιάσος: *Προσφώνηση* 209
Ιερώνυμος Β΄: *Χαιρετισμός* 213
Εμμανουήλ Καραγεωργούδης: *Η θεματολογία και στοχοθεσία του Διεθνούς Συνεδρίου: «Η Ορθόδοξη Θεολογία στον 21ο αιώνα. Προκλήσεις και Προοπτικές»* 215
Βαρθολομαίος Α΄: *Η αποστολή και το έργο της Ορθόδοξης Εκκλησίας και Θεολογίας στον 21ο αιώνα* 221

16. Αναγόρευση σε επίτιμο διδάκτορα του Τμήματος Φιλολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών του κυρίου **Γεώργιου Βέη**, καταξιωμένου ποιητή και πεζογράφου, Πρέσβεως επί τιμή 229
Σοφία Παπαϊωάννου: *Προσφώνηση* 231
Ευριπίδης Γαραντούδης: *Παρουσίαση του έργου και της προσωπικότητας του τιμωμένου «Βασικές ορίζουσες του λογοτεχνικού έργου του Γιώργου Βέη»* 234
Γεώργιος Βέης: *Τζιτζιφιές – Τζακάρτα* 243

17. Επετειακή εκδήλωση του Πανεπιστημίου Αθηνών με τίτλο: «**50 χρόνια από την αποκατάσταση της Δημοκρατίας**»..... 253
Γεράσιμος Σιάσος: *Προσφώνηση* 255
Σπυρίδων Βλαχόπουλος: *Χαιρετισμός* 258
Ευάγγελος Καραμανωλάκης: *Ομιλία*..... 261
Ευάνθης Χατζηβασιλείου: *Μεταπολίτευση: από τότε έως τώρα*.....267
Κρίτωνας Θεοδωρόπουλος: *Ομιλία*.....271
Καλλιόπη Ρηγοπούλου: *1974-2024: Πενήντα Χρόνια Δημοκρατίας στην Ελλάδα.Το βίωμα ως ιστορία/Η ιστορία ως βίωμα* 274

ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2024

18. Επετειακή εκδήλωση **για τα 20 χρόνια από την ίδρυση της Αγγειοχειρουργικής Μονάδας του Ιπποκράτειου Γενικού Νοσοκομείου Αθηνών**..... 281

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2025

19. Αναγόρευση σε επίτιμο διδάκτορα του Τμήματος Ιατρικής της Σχολής Επιστημών Υγείας του Πανεπιστημίου Αθηνών του κυρίου **Andres Cervantes**, Καθηγητή Παθολογικής Ογκολογίας στην Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου της Βαλένθια και Προέδρου της Ευρωπαϊκής Εταιρείας Παθολογικής Ογκολογίας.....285
Γεράσιμος Σιάσος: *Προσφώνηση* 287
Αμάντα Ψυρρή: *Παρουσίαση του έργου και της προσωπικότητας του τιμωμένου* 289
Andres Cervantes: *Liquid biopsy: assessing circulating tumor DNA to advance on precision medicine in colorectal cancer* 292

20. Αναγόρευση σε επίτιμο διδάκτορα του Τμήματος Ιατρικής της Σχολής Επιστημών Υγείας του Πανεπιστημίου Αθηνών του κυρίου **Γεώργιου Κούκου**, Καθηγητή της Ιατρικής Σχολής του Πανεπιστημίου της Λωζάννης και Διευθυντή του Τμήματος Ογκολογίας του Πανεπιστημιακού Νοσοκομείου CHUV και του Ludwig Cancer Institute στη Λωζάννη 299

21. Τελετή έναρξης του Συνεδρίου με τίτλο: «**50 Χρόνια Δημοκρατίας και οι Ένοπλες Δυνάμεις: Τι μέλλει γενέσθαι;**», που συνδιοργανώθηκε από το Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών και το Ελληνικό Ίδρυμα Ευρωπαϊκής και Εξωτερικής Πολιτικής (ΕΛΙΑΜΕΠ)..... 301
Γεράσιμος Σιάσος: *Προσφώνηση* 303
Ευάγγελος Βενιζέλος: *Δημοκρατική διακυβέρνηση και Ένοπλες Δυνάμεις στην εποχή της επιστροφής της γεωπολιτικής και του «Μεγάλου Πολέμου»*.....305

22. Αναγόρευση σε επίτιμο διδάκτορα του Τμήματος Επικοινωνίας και Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης της Σχολής Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών του κυρίου **Γιάννη Μπακογιαννόπουλου**, κριτικού κινηματογράφου, δημοσιογράφου 321

23. Ο επίσημος εορτασμός της ημέρας των **Τριών Ιεραρχών και της Ελληνικής Παιδείας** 323
Γεράσιμος Σιάσος: *Προσφώνηση* 325
Κίρκη Κεφαλέα: *Ο Άγιος Γρηγόριος ο Θεολόγος και το ποιητικό του έργο (328-390)*..... 328

ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 2025

24. Εκδήλωση για την **Παγκόσμια Ημέρα Ελληνικής Γλώσσας**. Η εκδήλωση ήταν αφιερωμένη **στη μνήμη της Δήμητρας Θεοφανοπούλου-Κοντού και του Παναγιώτη Κοντού**, Καθηγητών Γλωσσολογίας του Τμήματος Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών 343
Σοφία Παπαϊωάννου: *Προσφώνηση* 345
Δημήτριος Δρόσος: *Χαιρετισμός* 347
Θεοδώρα Αντωνοπούλου: *Χαιρετισμός*..... 349
Στέφανος Ματθαίος: *Η ελληνική γλώσσα στην Αρχαιότητα*..... 351
Διονύσιος Καλαμάκης: *Η ελληνική γλώσσα στο Βυζάντιο*..... 356
Γιάννης Ξούριας: *Η ελληνική γλώσσα στη διαχρονία της και η νεοελληνική λογοτεχνία*..... 361
Σπυριδούλα Βαρλοκώστα: *Ελληνική γλώσσα και Γλωσσολογία*..... 364
Αμαλία Μόζερ: *Τα ελληνικά, η Ελλάδα και οι Έλληνες*..... 368

25. Αναγόρευση σε επίτιμο διδάκτορα του Τμήματος Ιατρικής της Σχολής Επιστημών Υγείας του Πανεπιστημίου Αθηνών του Καθηγητή κυρίου **Ξενοφώντα Μπαραλιάκου**, Διευθυντή του Τμήματος Ρευματολογίας στο Πανεπιστήμιο Bochum της Γερμανίας 381
Γεράσιμος Σιάσος: *Προσφώνηση* 383
Πέτρος Σφηκάκης: *Παρουσίαση του έργου και της προσωπικότητας του τιμωμένου* 385
Ξενοφών Μπαραλιάκος: *Η συμβολή της απεικόνισης στη διάγνωση των αυτοάνοσων παθήσεων: από το παρελθόν στο μέλλον* 389